

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08601

ZEKS YIDISHE KRITIKER

N. B. Minkoff

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נ. ב. מינקאו

זעקס יידישע קריטיקער

אלעקסאנדער צעדערבוים, י. י. לערנער,
י. ת. ראזניצקי, יואל ענטין,
בעל-מחשבות, ש. ניגער

ביי דער „געזעלשאַפֿט פֿאַר ייִדיש־וועלטלעכע שולן אין אַרגענטינע“
בוענאָס־אירעס 1954

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE

Copyright by
N. B. Minkoff, New York

N. B. MINKOFF

SEKS JIDISCHE KRITIKER

(Seis Críticos Judíos)

Editorial "IDBUJ"
de la Asociación Pro Escuelas Laicas Israelitas
BUENOS AIRES 1954

ט
ז

א י נ ה א ל מ

אלעקסאנדער צעדערבוים :

9	— — — — —	משכיל, עסקן און שתדלן
17	— — — — —	באציונג צו יידיש
24	— — — — —	רעצענזענט און קריטיקער

י. י. לערנער :

53	— — — — —	אביסל פאָרגעשיכטע פון יידישער קריטיק
58	— — — — —	דער יסוד פון לערנערס קריטיק
66	— — — — —	פאָליטיש-עקאָנאָמישע סיבות און די "יונגע"
68	— — — — —	די סאָציאַל-קולטורעלע באַזע פון די "יונגע"
73	— — — — —	אינטעלעקטועלע איינפלוסן
77	— — — — —	לערנער — דער ניהיליסט
91	— — — — —	לערנער — דער יידישיסט
99	— — — — —	רעאָליסטישע קריטיק

י. ז. ראַווניצקי

125	— — — — —	פּיאָנער און טראַדיציע
130	— — — — —	פאָלקספּריינד
136	— — — — —	"זשאַרגאָן" ווי אַ מאַראַלישע פּראָבלעם
141	— — — — —	קערנדיקע זאַבלעכקייט
148	— — — — —	אַלגעמיינע אַרטיקלען וועגן שרײַבער
152	— — — — —	קריטישער אַנאַליז

יואל ענסי

171	— — — — —	נייטיקע ירושה
173	— — — — —	אין דער ראם פון צייט

177	-----	בעלעטריסט
184	-----	ליטעראטור-קריטיקער
203	-----	טעאטער-קריטיקער

בעל-חשובות

227	-----	געמיט, זשאנער און ריטם
239	-----	ציט, סביבה, ירושה
250	-----	געדאנקען וועגן קריטיק
262	-----	די נאציאנאלע קריטיק
268	-----	זיין קריטיק אין דער פראקטיק
281	-----	אימפרעסיאניזם, סענטענען און אַנאָליז

ש. ניגער

293	-----	צווישן פובליציסטיק און קריטיק
299	-----	פיל-מעמאָדן סיסטעם
310	-----	אויפן וועג צו אידעאישקייט
321	-----	וואַריאַציעס אויסטייטשונג
335	-----	סטיל

אלעקסאנדער צעדערבוים

משכיל, עסקן און שתדלן

עם טרעפט ניט איינמאָל, אַ מענטש ווערט אַ פּיאָנער און בשעתו ווייס ער נאָרניט וועגן דעם. אזאָ פּיאָנער קען בשעת מעשה גאָרניט האָבן אין זינען די זאָך גופא, וואָס האָט פאַר אים געשאַפן אזאָ בכבודיק היס-טאָריש אָרט. ער קומט צו זײַן פּיאָנערן-אַרבעט מחמת גאָר אַן אַנדער מחשבה, אַן אַנדער כּוונה, אזוי איז עס געווען מיט אַלעקסאַנדער צע-דערבוים ווערן דער פּיאָנער אין אַ וויכטיקן צווינג יודישער ליטעראַ-טור, — אין קריטיק.

צעדערבוים איז געווען אַ פּיאָנער אין מער ווי איין געביט. ביז היינטיקן טאָג האָט מען נאָך ניט אָפּגעשאַצט, ווי געהעריק ניט אים אַליין און ניט זײַן ממש הייליקע אַרבעט פאַרן כלל, און ניט אָפּגע-שאַצט האָט מען אַט-דעם אינטערעסאַנטן און אפשר וויכטיקסטן פּראַק-טיקער אין דער צווייטער העלפט פון לעצטן יאָרהונדערט מחמת דעם, וואָס אין אַ געוויסער מאָס איז ער געווען פּרימיטיוו. ווייניק צוגעגרייט, מיט קנאַפּער בילדונג האָט ער אין דער פּראַקטיק דורכגעפירט ענערגיש די הלומות און דעות פון דער השכלה. ער האָט משכילישע טעאָריעס דערפירט צום סאַמע פּראַקטישן לאַגישן שלום.

די פּאָלקס-מאַסן האָט זיכער ווייניק-וואָס געאַרט צי צעדערבוים באַהערשט גרינטלעך די דרני שפּראַכן — העברעיש, רוסיש און יודיש. ער האָט דאָך געפירט דעם העברעישן „המליץ“, דעם רוסישן „וועסטניק רוסיק יעוורעיעוו“ אָדער דעם „ראזסוועט“, דעם יודישן „קול מבשר“ און שפּעטער „יודישעס פּאָלקסבלאַט“. אַט-די צייטונגען האָט ער אַליין געשאַפן און רעדאַקטירט. ס'איז אָבער גרינג זיך פאַרצושטעלן ווי אזוי עס האָבן געקוקט אויף דעם די בני-דור משכילים. דער יודיש זינער האָט זיי. מן הסתם, ווייניק-וואָס געאַרט, אויף זײַן העברעיש

האָבן זיי זיכער מער מקפיד געווען. אָבער זײַן צעקאַלעמטשטן רוסיש — דאָס האָבן זיי אים ניט געקענט מוחל זײַן. זיכער האָט זיי אויסגעווען קאַמיש, ווי צעדערבוים שטעלט זיך מיט בקשות פאַר דער העכסטער „נאַ-טשאַלסטווע“, פאַר די וויכטיקסטע רוסישע שרים, און טענהט זיך אויס מיט זיי אויף אַ צעבראַכענעם רוסיש מיט אַ „מאַוּמדיק-לעכערלעכן“ אַקצענט.

אינטערעסאַנט איז דער אינדרוק, וואָס צעדערבוים האָט געמאַכט אויף דובנאָוו, בעת „אין אַ הייסן זומער-טאָג פון יאָר 1881“ איז דוב-נאָוו אים געקומען באַזוכן אויף ליטעני פּראָספעקט, אין פעטערבורג: „אַן אַלטער, אַביסל אַ הויקערדיקער יודל האָט מיך באַגעגנט: דאָס איז געווען יענער „צערער“, אר"ז (זײַן ליטעראַרישער פּסעוודאָ-ניס), וואָס האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט אין מינע קינדער-פאַנטאַזיעס, ווען איך האָב געלייענט דעם „המליץ“ עפעס ווי אַ שמשון הגיבור פון אונדזער ליטעראַטור. אויף שלעכטן רוסיש (ידיש ריידן צווישן מש-כילים איז דאָן געווען „שאַקינג“), האָט ער מיר אָנגעהויבן דערציילן די גאַנצע געשיכטע פון זײַן ערשטער ייִדישער ציטונג „קול מבשר“... ער האָט זיך באַרימט, אַז נאָר ער האָט געקאַנט קריגן ביי דער רעגירונג אַ דערלויבעניש אויף אַ זשאַרנאַלישער ציטונג, ווייל ער איז אַ שטיקל „קרוב למלכות“, ער איז נאָענט צו גרויסע תקיפים אין די מיניסטער-ריומס. אין פעטערבורג האָט מען געוואָסט, אַז צעדערבוים איז טאַקע אַ מאַכער אין די זאַכן, ווייל ער קאָן אַרײַנגיין צו די „גרויסע שררות“ אויך פון דער הינטערטיר (שמעון דובנאָוו: „פון זשאַרנאַן צו ייִדיש“, 11-10).

אין די אויגן פון זײַנע בני-דור האָט ער אויסגעווען זייער מאַדנע. ער איז דאָך געווען אַ ניט-געבעטענער שתדלן אין די הינטערטירן בני די הויכע פענצטער און קאַנצעלאַריעס פון פאַרשיידענע מיניסטעריומס. אויך זײַן קעמפּערישע נאַטור האָט ניט געקענט שאַפן אַרום זיך אַ גינסטיקע אַטמאָספּער. דעריבער איז שווער געווען צו דערזען דעם טיפּערן ווערט אין אַט-דעם אומדערמידלעכן עסקן בצרכי ציבור. וואָס שייך פּראַקטישע אויפטוען איז שווער צו געפינען זינס גלײַכן. ער שאַפט דעם „המליץ“, דעם „קול מבשר“, דעם „ראַזוועט“,

אלעקסאנדער צעדערבוים

„דאָס ייִדישעס פּאָלקסבלאַט“. ער רעדאַקטירט די דערמאָנטע בלעטער שרײַבט פאַר זײ, כל ימיו האָט ער צו טאָן מיט מלכות, מיט די צענדליגן זאַרן. אַחוץ זײנע פאַרשיידענע הכבודות, ווי אַ שריפטשטעלער, רעדאַקטירט און אַרויסגעבער, פאַרנעמט ער זיך אויך מיט כלל-אַרבעט. וווּ נאָר אַ פּילאַנטראָפּישע בילדונג-אַנשטאַלט, דאָרטן שפּרייט צעדערבוים אויס זײַן השגחה, דאָרטן גיט ער אַוועק זײנע כוחות. דער שתדלן צעדערבוים איז שטענדיק טרווד, פליט אויף דראַשקעס פון איין מיניסטעריום צום צווייטן, איז תמיד פאַרהאַוועט, פאַרשמאַיעט, באַלאָדן מיט טויזנטער זאַרגן פון כלערליי קהילות און יחידים, וואָס נייטיקן זיך אין הילף, אין השתדלות. זײַן ענערגיע איז ממש אַ פענאָמענאַלע. אָבער ניט דער-פאַר איז ער וויכטיק.

זײַן איבערמענטשלעכע ענערגיע איז אויף אַ מאָדנעם אויפן גע-ווען געקניפט און געבונדן מיט אַ היציקן טעמפּעראַמענט. דערצו נאָך — מיט אַ זעלטענעם הוש צו דערשנאַפן וואָס איז וויכטיק, נייטיק און וואָס איז מעגלעך צו דערגרייכן יעדער מאָמענט.

עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס ער האָט אָנהייב 60-ער יאָרן אויסגע-בלאָפּאַטשעט בני נאָטשאַלסטווע דאָס רעכט אַרויסצוגעבן, און האָט טאַקע אַרויסגעגעבן אַ בלאַט אויף ייִדיש. ער האָט דערפילט, די צײַט איז ריניג דערפאַר. קעגן זײער אייגענעם ווילן, וועלן די משכילים זיך מוזן באַנוצן מיט ייִדיש ווי מיט אַ געווער קעגן חסידיוּם. אין תחום-המור-שב האָט זיך צווישן יידן דערוועקט אַ חשק צו וויסן וואָס עס טוט זיך אויף דער גרויסער, פרעמדער וועלט. די דיטשישע אַרטיקלען מיט ייִדי-שע אותיות אין „המליץ“ זײנען אַ ברכה לבטלה. דאָס האָט ער שנעל איינגעזען. איז ער פון זיי פטור געוואָרן. און אין 42-טן נומער „המליץ“ איז געווען בייגעלייגט אַ הודעה, געשריבן אויף ייִדיש, וועגן דעם ייִדישן בלאַט „קול מבשר“, וואָס איז שפעטער אַרויס דעם 11-טן (23) אָקטאָ-בער 1862. ווי אַ ביילאַגע צו דער עלטערער העברעישער שוועסטער.

ער האָט שטענדיק דערפילט וואָס איז ראוי-לזמן און וואָס איז ניי-טיק צו טאָן אין דער באַשטימטער רגע.

אָבער די אַלע גרויסע מעלות אַליין וואָלטן ניט געווען גענוג. וואָס האָט באַוווּיגן דעם דאָזיקן „האַרעפאַשנעם“ שריפטשטעלער און עסקן

זיך טומלען און רעשן אין אייביקער כלל-טוערני און אין אייביקע פוּבֿר ליציסטישע קאמפן? ער האָט שמענדיק געהאט צו טאָן מיט שרנייכער און עסקנים, גבאים און גבירים, רבנים, רביים. אים האָט דערצו געשטויסן גאָר אַן אַנדער זאָך: „דעם כלל ישראל לטובה צו ווירקן, און „ערפילן אונדזער פליכט געמריי“.

ער איז שמענדיק געווען גרייט פאַר חכמה, ער האָט געוואוסט, אים וועט אויסקומען אַריבערצוטראָגן קאַלטס און וואַרעמס, פאַרשוואַרצט ווערן, זיך מוסר נפש זיין יעדער רגע, — אַבי „דעם כלל ישראל לטובה צו ווירקן“. זייער רירנדיק איז דער פאַל מיטן הספד ביי קראַיעווסקיס לווייה. ש. ל. צימראָן גיט עס איבער אין זינע דררי ליטעראַרי-שע דורות (ז"ו. 98-99):

„צערערבויס האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז ער רעדט אַ פאַרדאָר-בענעם רוסיש, און פונדעסטוועגן פלעגט דאָס אים גיט שמערן צו דר-שהנען און צו האַלטן רעדעס אין דער קעגנוואַרט פון די גרעסטע רו-סישע שריפטשמעלער, אויב ער האָט נאָר געגלויבט, אַז ס'קען דערפון אַרויסקומען יידן אַ וועלכער ס'איז נוצן. אַזוי האָט אַמאָל פאַסירט, דאָס עס איז געשטאַרבן קראַיעווסקי, דער רעדאַקטאָר פונעם גרעסטן רוסישן טאָגבלאַט „גאַלאַס“, וועלכער איז אין זינע לעצטע יאָרן געווען אַ מליץ-יושר פאַר יידן. אויפן בית-עלמין האָבן קראַיעווסקין מספיד געווען די באַרימטסטע רוסישע ליטעראַטן. מיט אַמאָל האָט זיך אונטערגערוקט צערערבויס אויך מיט אַ הספד. אַז איינער פון זינע נאָענטסטע באַקאַנט-טע האָט אים אין אַ צייט אַרום אַ פּרעג געמאָן, ווי שטעלט ער זיך דאָס אונטער מספיד צו זיין קראַיעווסקין, בעת ס'זינען דאָ אין פעטערבורג אַנדערע יידן, וועלכע זיינען פיל גרעסערע רעדנער פון אים? — האָט אים צערערבויס אויף דעם געענטפערט: מיר איז גאָר קיינמאָל גיט אינגעפאַלן צו זאָגן אַ הספד אויף קראַיעווסקין; אָבער גייענדיק צו דער לווייה, איז צו מיר צוגעגאַנגען דער צענזאָר זוסמאַן און האָט מיך גע-פרעגט, צי וועט מען מצד די יידן אויסנוצן די געלעגנהייט אויסצודריקן דעם פאַרשטאַרבנעם זייער סימפּאַטיע און דאַנקבאַרקייט? האָב איד אים דערויף געענטפערט, אַז עס איז ביי מיר קיין ספק גיט, דאָס ס'וועט ריידן פּראָפּעסאָר באַקשט, וועלכער איז דורך מיין רעקאָמענדאַציע אויפ-

אלעקסאנדער צעדערבוים

גענומען געוואָרן אַלס הויפט־מיטאַרבעטער אין דער רעדאַקציע פון „נאָך־לאָס“. באקשט האָט זיך אָבער אָפגעזאָגט פון ריידן, און דאָך איז צו מיר זוסאַץ צוגעשטאַנען „אַז איך מוז מספּיד זיין קראַיעווסקין אין נאָך־מען פון רוסישן יודנטום, און איך האָב מיך ניט געקענט אַרויסדרייען און האָב געדרישט ניט אָנהייבנדיק זיך צוצוגרייטן צו דעם“.

שתדלנות, אַלט־פרענקישע שתדלנות, דערצו נאָך מיט אַ צעקאַ־ליעטשעט לשון־המדינה, איז ניט קיין זיסער ביסן. און צעדערבוים שתדלנות־קולט, זיין הכנה, זיין „העכסטע אונטערטעניקייט“ דער „האַד־הער רעגירונג“ האָט געהאַט אַ סיבה. ער האָט מערער ווי אַנדערע געזען, און שאַרפער דערפילט, דעם פראַקטישן ווערט פון שתדלנות. ער האָט גוט באַגריפן: די כלל־ישראל־נויטן קען מען לינדערן דורך דער היי־שעה. ער האָט אינגעזען, אַז דאָס איז אַ נאַציאָנאַלער פאַקטאָר אין דעם פּאָלקס־לעבן.

כדי דאָס אַלץ צו דערגרייכן האָט ער זיך גענייטיקט אין אָפענע מירן. און צעדערבוים הייסער פאַטריאַטיזם, זיין נוואַלדיקע לאַיאַל־קייט, זיין „טריני זיין דעם קיסר“ האָבן פאַר אים געעפנט אַלע טירע ביים מלכות, און צעדערבוים שתדלנות איז געוואָרן אַ שם־דבר.

צעדערבוים איז געווען ניט נאָר אַ פאַטריאַט, נאָר אַ רוסיפיקאַטאָר. דאָס האָט זיך געוואַרצלט פון איין מקור: „דעם כלל ישראל לטובה צו ווירקן“ און „ערפילן אונדזער פליכט געטרני“. פון דעם זעלביקן מקור האָט אויך געשטאַמט די פראַגראַם פון צעדערבוים „קול מבשר“. די דאָזיקע פראַגראַם, לייענען מיר בני צינבערגן (יודישע וועלט“, וויל־נע 1913) איז „געווען געבויט אויף צוויי הויפט־יסודות. וואָס פאַר זיי האָבן די משכילים פון די זעכציקער יאָרן ממש מרעיש עולם געווען: ראשית — רעפּאַרמירן די קינדער־דערציונג און געבן איר אַ מער איי־ראַפּעזישן שניט, והשנית — למען השם רוסיש לערנען...“ געווען איז עס אין דער אמתן — האָפן אויף רעפּאַרמען אין ברייטן זינען פון וואָרט. און פון דער צווייטער זייט — יודן זאָלן זיין ווערט די ישועות ונחמות מיט וואָס מלכות וועט זיי דערמיט מוכה זיין, דאַרפן זיי זיין ווערט, „דערהייכט צו ווערן“. און דורך בילדונג וועלן זיי דאָס דער־גרייכן. דאָס איז געווען דער פעסטער כּמחון סני פון די משכילים, סני

פון די ברייטע פאָלקס־שיכטן. צעדערבוים האָט עס, ווי שטענדיק אין אַזעלכע פּאָלן, איבערגעזעצט אין מעשים. פאַר אים איז דער וועג געווען אַ קלאָרער: שתדלנות און בילדונג. איין זאך האָט געהאַלפּן דער אַנדער־רער. אין שתדלנות האָט ער באַדאַרפט קענען „וויזן, אז מיר ווילן זיין נוצלעכע און טרייע רוסישע אונטערטאַנען“. און מיטן פּאָלק האָט ער געלערנט, אז „נאָר דורך רוסיש קענען מיר געווינען די רעגירונג, דאָס רוסישע פּאָלק, זיי זאָלן אונדז באַטראַכטן פאַר וואַרע לאַנדעס קינד־דער פּון דער ייִדישער רעליגיע, וואָס נאָר דאָרדך קאָן אונדזער מול־דערהייבט ווערן“. „קול מבשר“, 1866, ז. 607*).

ער האָט אָפּט אויפגעוויזן די ייִדישע מאַסן זייער שפּלידקן מצב מחמת זיי קענען ניט דאָס לשון המדינה. דערביי לערנט ער זיי אויך שיינע זיטן, ווי צו שעצן די אייגענע מחברים. עס איז כּדאי צו ברענגען בשלימות זיין רעצענזיע איבער י. מ. ליפשיצעס ווערטערבוך. דאָרטן רעדט ער וועגן דעם באַריכות (דאָרט, 1870. נומ. 11):

„ניט לאַנג איז אַרויסגעגאַנגען פּון דרוק א. ש. שאַראַוו אין זשיר־מאַמיר זייער אַ וויכטיק ווערק פאַר ייִדן אין רוסלאַנד, נעמלעך אַ רוד־סיש־ייִדיש ווערטערבוך פּון י. מ. ליפשיץ אויס בערדיטשעוו. עס איז גאַנץ איבערפּליסיק, דאַכט זיך, אַזאָ ווערק צו לויבן, יעדער ווייס ווי נייטיק דאָס איז פאַר יעדן ייִדן אַלט און יונג, זכּרים אין נקבות, גרויסע ליט און פּראָסטער עולם, וועלט־מענטשן און אַפילו בית־המדרשניקעס. ווער דאַרף הינטיקע צייטן נישט פאַרשטיין רוסיש, ווער איז נאָך הינטיקע צייטן אַזוי בלינד און פאַרנאַרט נישט צו פּילן, אַז אָן דער לאַנדעס־שפּראַכע קענען מיר זיך גאָר נישט רירן, מע זעט אויס ווי חוזק פאַר מענטשן, מע האָט אַ פנים ווי אַ רוח בני נאָטשאַלסטוואָן און מע לינדט טאַקע פשוט אויף יעדן טריט וווּ מע קערט זיך און וווּ מע ווענדט זיך. עפעס גוט אַז אַ רוס פּרעגט עפעס אַ ייִדן און ער טעל־לעפעט אויס די צונג און ווייסט אים ניט צו ענטפּערן וויל ער פאַר־שטייט ניט זיין שאַלה, אָדער ער ענטפּערט אים גאָר קוידערוועלש?

* דער אויסלייג אין אַלע ציטאַטן איז מאַדערניזירט.

וויפל היזיקות קומען דערפון אין געשעפטס־לעבן, אין דער ווירטשאפט, אין געמיינדע־אָנגעלעגנהייטן, אין שטאַטישע זאַכן וואָס מע מוז זיך צונויפקומען מיט קריסטן. מאַכט מען אַ פּרינאַוואַר, שרײַבט אָן דער שרײַבער וואָס ער וויל, דער עולם כאַפט איין וואָרט איבער דעם צענטן, פיל שעמען זיך גאָר אויסזאָגן אַז זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען וואָס מע האָט זיי פאַרגעלייענט, אַנדערע פּרעגן, רעדט מען זיי אַזוי איין גאָט ווייסט וואָס, לאָזט זיך אויס מע האָט אונטערגעשריבן אַ זאַך קעגן דער אָבטשעסטוואָ. דאָס שטאַמט נאָר דערפון וואָס יודן קענען ניט די לאַנג דעספּראַכע, און מאַכנע וואָס פּלאַפּלען שוין אַביסל רוסיש, האָבן זיי נאָר אַזויפיל ווערטער וועלכע ווערן געברויכט אין זייער געשעפט, אין זייער צירקל און דאָס ניט ריכטיק, קוים קומט ער אין אַן אַנדער גע־זעלשאַפט אָדער עס קומט צו רייד פון אַנדערע געגנשטאַנדן, ווער שמור עסט מע לייענט עפעס געשריבענעס אָדער געדרוקט, איז קיינער ניט דאָ אין דער היים. — נאָר עלטערע מענטשן קענען שוין ניט אין זייע־רע יאָרן ניין אין שולע און זיך אַנידערזעצן לערנען כּסדר רוסיש, עס איז ניט פאַר זייער קאַפּ, פאַר זייער צייט. דעריבער איז אויך ביז אַהער שווער געווען דערוואַקסענע מענטשן זיי זאָלן כאַטש עפעס פּראַקטיש לערנען.

„דאָס האָט ה' ליפּשיץ אַנגעזען און אַזוי ווי ער קען גאַנץ גוט דעם גניסט פון אונדזערע יודן און פאַרשטייט די שווערסטע וויסנשאַפט־לעכע פּראַגן צו ערקלערן גאַנץ איינפאַך און פּראַסט, ווי יעדער האָט זיך איבערצייגט פון זינע אויסגעצייכטע אַרטיקלען אין „קול מבשר“, האָט ער דעריבער באַטראַכט ווי אַזוי צו געפינען אַ מיטל ניצלעך צו זיין דערוואַקסענע מענטשן זיך אויסצולערנען צו פאַרשטיין רוסיש און האָט אויף זיך גענומען די שווערע אַרבעט צו מאַכן אַ „רוסיש־ידיש ווערטערבוך“ וווּ יעדער מענטש וואָס קען נאָר לייענען רוסיש וועט קענען אָפּזוכן איטלעכס רוסישע וואָרט נאָך דער רוסישער „אָד־בוקאַ“ כּסדר מיט דער איבערזעצונג אויף פּראַסט יודיש און דערביי אַלע טייטשן פון דעם רוסישן וואָרט ווי עס ווערט געברויכט אין דער שפּראַך אַזוי אַז איצט דאַרף זיך נאָר אַ יוד אָדער אַ יודענע אויסלערנען רוסיש, וואָס איז זייער גרינג אַפילו פאַר אַלטע לייט און קוים מען לייענט זוכט

מען שוין אָפּ יעדעס וואָרט אין ווערטערבוך און מע פאַרשטייט וואָס עס שטייט אין ביכל אָדער אין אַ בריוול, אין אַ קאָנטראַקט, זאָפיסקע, אין איין אַקט אָדער אַ פּרינגאַוואָר וכדומה, כדי מע זאָל ניט פאַרפירט ווערן מאַנכע מאָל אין אַ צרה אַרײַן און דערנאָך לײַדן, ווי עס מאַכט זיך אָפּט.

„דאָס ווערטערבוך, וואָס ה' ליפשיץ איז דער ערשטער בני יודן אין דער שפּראַך, וועט געוויס פון אַלע קלאַסן גוט אויפגענומען ווערן, דאָס איז ניט אַזא ספר וואָס זאָל קענען האָבן קעגנער; דאָס איז ניט אַזא בוך וואָס זאָל האַלטן פאַר חסידים אָדער מחולק זײַן מיט זיי; עס קער זיך נאָרניט אָן מיט די פאַרשיידענע מיינונגען פון אונדזערע ברידער; דאָס איז פאַר אַלע גוט און ניצלעך, ניט נאָר פאַר די וואָס קענען גאָר ניט קיין אַנדער לשון אויסער ייִדיש, נאָר אַפילו געבילדעטע קענען זיך אויך אָפּט דערמיט באַדינען אַז מע דאַרף עפעס נאָכשלאָגן. ייִדיש איז דאָך די מוטער־שפּראַך כמעט פון אַלע אונדזערע רוסישע יודן, און אַ שווער וואָרט וואָס מע ערקלערט זיי אין דעם לשון קריכט יעדן בעסער אין קאָפּ אַרײַן און מע באַגרייפּט און פאַרשטייט עס בעסער. מיט איין וואָרט, דאָס ווערטערבוך פאַרדינט פון אַלע אונדזערע יודן די גרעסטע אויפמערקזאַמקייט.

„מיר צווייפלען דעריבער ניט אַז אונדזערע ברידער וועלן וויסן צו שאַצן די מי פון ה' ליפשיץ און יעדער וועט קויפן דאָס ניצלעכע ווערק זיך לטובה און אויך צו באַלוינען דעם מחבר פאַר זײַן גרויסער מי, כדי עס זאָל זיך אים גלוסטן ווייטער צו אַרבעטן און מאַכן אַ ווערטערבוך צוריק, דאָס הייסט ייִדיש־רוסיש, וווּ יעדער וועט קענען געפינען די איבערזעצונג, פון יעדעס ייִדישע וואָרט אויף רוסיש.

„הלוואי ה' ליפשיץ זאָל האָבן אַ צענטל פאַרדינסט וואָס באַקומט אַ מחבר פון אַ ווערטערבוך אין אַנדערע שפּראַכן, כאָטש פון יענע זייִ-נען דאָ פיל און פון לאַנגע צײַטן, דאָך קומען אַלע יאָר כמעט נײַע אַרויס און אַלע מאַכן גלענצנדע געשעפטן. עס וואָלט שוין אַ יושר גע-וועזן יודן זאָל אויך ווײַזן אַז זיי ווייסן צו שעצן די מירחה פון זייערע מחברים. מיט איינעם האָט ה' ליפשיץ מער האַפּענונג וואָס זײַן ספר איז ניט קיין מעשיות אָדער אַ צײַטונג וואָס איינער קויפט און הונדערט זײַנען יוצא מיט לייענען און איבערלייענען, אַ ווערטערבוך לײַט מען

אלעקטאנדער צעדערבוים

ניט און לייענט נישט איבער. דאָס דאַרף יעדער האָבן בני דער האַנט ווען ער האָט נייטיק נאָכצושלאָגן.
„די אַנצייגע איבער דעם ווערטערבוך געפינט יעדער אונטער די טודעות אין „קול מבשר“.

ווי אַלע משכילים, האָט צעדערבוים געגלויבט. אין דעם כוח פון בילדונג. דאָס וועט אַלץ מתקן זײַן. בילדונג האָט פריער פון אַלץ גער מיינט קענען די רוסישע שפראַך גופא. פאַר צעדערבוים האָט אָבער עקזיסטירט נאָך אַ פראַבלעם, אַ גאַר אומבאַקוועמע פראַבלעם: ייִדיש.

באַציונג צו ייִדיש

עס זיינען געווען עקסטרעמע משכילים, וואָס האָבן געהאַלטן פון אַסימילאַציע. זיי האָבן געקעמפט קעגן „דער שפראַך פון די דינסטן“. פאַר זיי איז די פראַבלעם ייִדיש, זשאַרגאָן, לכתחילה ניט געווען קיין פראַבלעם. ווידער, דער טיפּ משכיל פון מענדלעס שניט האָט די פראַבלעם געלייזט אויף אַ פאַזיטיוון אופן. זײַן וועג איז געווען — פון „העברעיִש צו ייִדיש“. און אַ ייִדישיסט פון י. מ. ליפשיצטעס שניט איז גאַר דעמאָלט געווען אַ יחיד במינוּ.

ס'איז אָבער אויך געווען אין גאַנצן אַן אַנדער טיפּ משכיל. פון איין זייט האָט ער געפריידיקט שפראַכלעכע אַסימילאַציע. באמת האָט ער פּונט געהאַט ייִדיש. פון דער צווייטער זייט האָט ער אינגעזען ווי וויכטיק עס איז דער זשאַרגאָן. בני אים איז דאָס געווען אַ ציטווייליקער מיטל — פאַרשפרייטן בילדונג צווישן פּאָלק. און צו דעם דאָזיקן טיפּ משכיל האָט געהערט צעדערבוים. אַז מען מוז בילדן דאָס פּאָלק אין רר־טיש, וועגן דעם האָט גאַר קיין רייד נישט געקענט זײַן. אָבער דער אוי־סערגעוויינלעך פראַקטישער צעדערבוים האָט דערבני באַגריפן אַ וויכ־טיקן פרט: ס'איז דאָ אַן עלעמענט, באַזונדערס דער עלטערער, וואָס קען זיך שוין ניט בילדן אין רוסיש, ער מוז אַנקומען צו ייִדיש. און ערגעץ־וווּ האָט געטלעט אין צעדערבוים אַ געדאַנק: ס'איז ניטאָ קיין הילוק אין וואָס פאַר אַ שפראַך מע פאַרשפרייט בילדונג, כל זמן מע פאַרשפרייט זי.

אין זיין הערה צו י. מ. ליפשיצעס אַרטיקל „די 4 קלאַסן“ („קול מבשר“, 1862, נומ. 24) שרײַבט צעדערבוים :

„נאָ מעג שוין איצט לאַכן ווער עס וויל, מיר ווייסן בײַ זיך, אַז מיר זיינען אויף אַ זיכערן וועג צו אונדזער ציל, אונדזערע ברידער אויף פשוט ייִדיש באַקאַנט צו מאַכן מיט דער וועלט און וואָס עס טוט זיך אויף איר, זיי לערנען אורטיילן ריכטיק איבער זייערע פליכטן קעגן זייער רעליגיע, קעגן דעם קייסער און דער רעגירונג, קעגן דער מענטשלעכער געזעלשאַפט בכלל און קעגן זייער נאַציע באַזונדער, אויך קעגן יעדן מענטש ווי גאָטס באַשעמעניש. דוכט זיך, אַז דאָס הייסט די אמתע בילדונג און עס איז גאָר לתכלית קיין חילוק ניט אויף וועלכע שפראַכן דאָס איז געזאָגט געוואָרן, אַבי מען פאַרשטייט אונדז, און ווער שמועסט פאַר די וואָס קענען קיין אַנדערע און עס איז זיי אוממעגלעך בײַ זייערע יאָרן איין אַנדערע צו לערנען“.

וועגן דעם זעלביקן ענין שרײַבט ער אין זיין רעצענזיע וועגן מענר-דעלעס איבערזעצונג „דער לופט באַלאָן“ (מענדעלע האָט ניט אָנגע-געבן זיין נאָמען אויף דער איבערזעצונג). צעדערבוים טענהט זיך דאָרטן אויס מיט די, וואָס ווילן „דעם שעדלעכן זשאַרגאָן“ תיכף פאַרבייטן מיט רוסיש. ער איז מסכים, אַז „די וואָס האָבן נאָך צײַט און פעיקייט אַ שפראַכע כאַטש פראַקטיש צו ערלערנען, זיי זאָלן קודם כל קענען די לאַנדעסשפראַכע ריידן און לייענען, פון דער ערשטער קוועלע צו געניסן; אַנדערע עלטערע און ווייניקער פעיקע וועלן ווייניקסטנס וויסן זוי נייטיק דאָס איז פאַר זייערע קינדער“. אין דעם איז צווישן צעדער-בוימען און די עקסטרעמע אַסימילאַטאָרן ניטאָ קיין חילוקי דעות. ער גייט זיך אָבער פאַנאַנדער מיט זיי וועגן דעם וואָס איז פראַקטישער. ער גלויבט ניט, ווי נאָר מ'וועט פטור ווערן פון „שעדלעכן זשאַרגאָן“ וועט מען זיך גלײַך „כאַפן צו רוסיש“. די וואָס נוצן „זשאַרגאָן“ זעען אויס אין זינע אויגן ווי פיצעלעך קינדער. זיי וואָס זיינען גאָר ניט מסוגל משיג צו זיין וואָסער-עס איז בילדונג ד. ה. „זיך כאַפן צו רוס-סיש“. דעריבער מוז מען זיך האַלטן מיטן זשאַרגאָן און אים אויסנוצן. דורך זשאַרגאָן גופא דאַרף מען באַפרייען אונדזער עולם פון שעדלעכע

אלעקסאנדער צעדערבוים

השפעות. מען דארף אנטוויקלען אין זיי „געשמאק“, מיט דער הילף פון „געדאנקען“ און „וועלטלעכע פראקטישע אידייען“.

צערעבויים שרניבט :

„די וואָס מיינען, אַז דער זשאַרגאָן איז שעדלעך און אַז מען וועט אים נאָר פאַרביטן, וועלן זיך יודן כאַפן צו רוסיש, די זיינען שטאַרק אין טעות. זיי זיינען ווי איינער זאָל וועלן אַ קימפעט-קינד, וואָס האָט נאָך געווים קיין צאָן אין מויל, געוווינען עסן ביפשטעקס. ניין, גיט זיי פריער פראָסט יודיש, נאָר אַ ריינע שפראַכע. גיט קיין תחינה לשון, גיט איבערזעצונגען פון תהילים, וואָס האָט אַ טעם פון אַ קו קניט אַ לילעך, גיט אָפגעשמאַקטע חסידישע נאַרישקייטן. לאָזן די ביכלעך זיין אַנציענד, און מיט געדאַנקען, מיט גייע וועלטלעכע פראַקטישע אידייען, דעמאָלט וועלן זיי קריגן געשמאַק, די אַלע אַלטע מורא מאַכנדיקע ספרים מיט די גייע פליטיש (פלוטיש) חסידישע וועלן זיי נמאס ווערן“.

נאָך בולטער האָט ער אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג מכוּח יודיש אין זיין ווענדונג „צו די אַבאַנגענטן און לעזער“ (דאָרט, 1869, נומ. 3). ער דערציילט דאָרט ווי אַזוי אים האָט זיך אַנינגעגעבן אָפּשרייען דעם אויבערזעצונאַרס גזירה אָפּצושטעלן דעם „קול מבשר“. מ'האָט אים באַ-שולדיקט — ער פאַרהאַלט דעם פראַצעס רוסיפּיצירן יודן. ער דער-האַלט נאָך דעם „זשאַרגאָן“, און פאַרוואַנדלט אים אין אַ ליטעראַטור-שפראַך.

„פיל מי — שרניבט ער דאָרט — האָט אונדז געקאָסט די העכסטע באַזאַמטע און געלערנטע צו איבערצינגן, אַז אין פּרינציפּ זיינען מיר מיט זיי אייניק, ווי דרינגענד נייטיק עס איז פאַר דעם לאַנד און פאַר יודן אַליין, זיי זאָלן זיך געוווינען צו ריידן די לאַנדעס-שפראַכע. נאָר מיר גייען זיך אויסאַנאַנדער אין די מיטל, וואָס מען דארף געברויכן דיזעם געווינטשטע ציל צו ערגרייכן. נאָך איינזיבט פון טייל ליכטזיניקע אונטער אונדז, וואָס נעמען אַ מאָס פון זיך, ווי שנעל זיי האָבן זיך אָנגעאַיינגט די רוסישע שפראַכע ווי אַ מוטער-שפראַכע, קען מען אַ גאַנצע נאַציע אויך אין אַ קורצער צייט אויסלערנען אַ גייע שפראַכע. מען דארף נאָר אַביסל שטרענגע מאַסנרעגלען געברויכן און דעם זשאַר-גאַן אונטערדריקן, ווען מען וועט גיט לאָזן קיינע צייטונגען אין אים

ערשיינען. די מיינונג איז אַלגעמיין בײַ דער רוסישער וועלט אָנגענומען געוואָרן. מיר זיינען דאַקעגן איבערצייגט, אז עס גיבט קיין אַנדער מיטל נאָר דער זשאַרגאָן אַליין, וואָס קען זיך אַליין פאַרמיאוסן און באַ-ווניזן יודן וויפל ער שאַדעט זיי אויף יעדן שריט. ער לעבט אַ סך הונד דערטער יאָר אין פּאָלק, האָט זײַן שטאַרקע אַלטע ווי נײַע ליטעראַטור אין אַלע צווייגן, און 50 בויגן „קול מבשר“ קענען זיי ניט באַרײַכערן און אויסגעפינען, דאַקעגן דורך בעסערע אידייען און ריינערן געשמאַק, וואָס ער ברענגט אַרײַן אין פּאָלק, וועלן זיי ממילא אַן אומחן וואַרפן אויף די פאַראַלטעטע פּאַראַרטײלן און פאַלשע באַגריפן פון רעליגיע און וועלט, און דאָס וועט זיי פירן אַליין ווי ווייט מעגלעך רוסיש צו פאַר-שטיין און זייערע קינדער איינע רעגלמעסיקע ערציונג צו געבן אין דער לאַנדעסשפּראַכע.“

אין די נאָרוואַס געבראַכטע ציטאַטן ווערט אַרויסגעזאָגט צעדער-בוימס רײן-פּראַקטישער צוגאַנג צו יודיש. אָט דער ניכטערער חשבון איז, אגב, געווען דער חשבון בײַ כמעט דער גאַנצער אינטעליגענץ אין יענער צײַט.

מיט זײַן שאַרפן פּראַקטישן חוש האָט צעדערבױם אַנינגעווען, ווי ריכטיק, עס איז זײַן ניכטערער, אומיליטאַרישער צוגאַנג. ער האָט זיי ער גוט פאַרשטאַנען פאַרוואָס מענדעלעם ערשט ווערק אין יודיש „דאָס קליינע מענטשעלע“ האָט געמאַכט אַ גוואַלדיקן רושם. ער האָט אויך גענוי געכאַפט פאַרוואָס יצחק יואל לינעצקי איז צוליב דעם „פּוילישן יונגל“ געוואָרן מפורסם. ער האָט גענוי פאַרשטאַנען ווי קרעפטיק „דער שערלעכער זשאַרגאָן“ איז. האָט דאָך איינער אַ קאַרעספּאַנדענט ער-ריאל הוזירער געשריבן אין „קול מבשר“ (נומ. 29, 1866), וועגן דער גוואַלדיקער ווירקונג פונעם „קוידערוועלש“, פונעם „זשאַרגאָן“. און צעדערבױם האָט געוויסט, דאָס איז חל ניט נאָר אויף איין אָרט, נאָר אויף אַלע מקומות אין רוסלאַנד, וווּ נאָר דער „קול מבשר“ דערגרייכט.

„די גרעסטע עזות-פּנימער“ — שרײַבט דער דערמאַנטער קאַרעס-פּאַנדענט — „ציטערן אימת מות, אז מען סטראַשעט זיי, מען וועט זיי באַשריבן אין „המליצ“, אָדער נאָך ערגער, אין „קול מבשר“... דווקא דאָס קוידערוועלש, דער זשאַרגאָן, וואָס אונדזערע פּראַגרעסיסטן חלשן,

אלעקסאנדער צעדערבוים

אז זיי הערן מען רעדט דערפון, דווקא די קאליקע טוט ווונדער, און די געשיכטע וועט ערשט שפעטער וויסן ווי צו שעצן זיין ווערט און זיין ווירקונג.

נאך זיבן יאָר „קול מבושר“ האָט צעדערבוים שוין באַטראַכט דעם „זשאַרגאָן“ ווי „א שלוח מיוחד פון דער בילדונג“. אזוי דריקט ער זיך אויס אין דער דערינערונג וועגן זיין יוגנט־פּרײַנט דר. שלמה עטינגער („קול מבושר“, 1869, נומ. 23).

אחוץ דעם רייז־פּראַקטישן חשבון, איז בני צעדערבוים געווען אויך אַן עמאַציאָנעלער צוגאַנג צום „זשאַרגאָן“. אזוי איז עס געווען בני אַ סך משכילים. דער דאָזיקער צוגאַנג איז באַמת אַ צווייענדיקער, אַ זיך סותרדיקער, גלייך צוויי קעגנזעצלעכע געפילן וואָלטן „זיך גע־ריסן אין זיין ברוסט“. איין געפיל איז געווען פאַראַכטונג און אַפּילו שנאה צו דעם „גאַלאַמאַגע לשון“. דאָס זעט מען אין זיין ווענדונג „צו אונדזערע גערטע לעזער און לעזערײַנען“. (דאָרט, נומ. 48). און שרייבן שרייבט ער וועגן דעם נאָכדעם ווי ער האָט שוין ניט איינמאַל פריער מיט באַווונדערונג דערמאַנט יודישע מחברים, נאָכדעם ווי ער האָט במשך יאָרן אַוועקגעלייגט זײַנע כוחות, אַז עס זאָל זיך לאָזן „אין דער שפּראַכע אַלעם שרייבן“:

„גענוג — שרייבט צעדערבוים — ווערן מיר פאַרשוואַרצט מיטן „המליץ“, וואָס באַלוינט אויך נישט אונדזער מי, איז עס ווייִניקסטנס איינע אַלטע שיינע שפּראַכע מיט אַ גערימטער ליטעראַטור. עס באַפרידיקט אַביסל דעם מענטשלעכן ערגײַיז זיך מי צו גע־בן אין דער הייליקן שפּראַכע זיך אויסצייכענען, מען ערווערבט זיך אַ נאָמען צווישן יודן און קריסטן; אַביסל איז דערבני אַ פיעטעטיש געפיל, צו אַרבעטן אין אונדזער רעליגיעזן שפּראַכע, וואָס אין איר ליגט אונדזער אוצר, אונדזער תורה, אונדזער אַלטע היסטאָריע, אונדזער שטאַלץ, אונדזער לעבנסגעשיכטע, אונדזער מאַראַל, אונדזערע איידלסטע געפילע“ א. א. וו.

„אָבער — שרייבט וויטער צעדערבוים — וואָס האָט פאַראַ ווערט דער זשאַרגאָן זיינעטוועגן אזויפיל איבערצומראַגן? קיין ליִי-

טערארישן נאָמען ווילן מיר זיך קיינעמסוועג דורך אים ניט ער-
וועבן, עס איז קיין גרויסער כבוד, אז מען קען שוין יאָ שרײַבן אין
דעם גאַלאַמאָגע לשון, וואָס מיר אַליין האַלטן עס פאַר אַן אומגליק,
וואָס די היסטאָרישע אומשטענדן האָבן עס געמאַכט עס זאָל באַ-
שטיין הונדערטער יאָר בני יודן און אין פּוילישע פּראָווינצן, אַ לשון,
וואָס האָט אונדז תמיד געשאַדט, באַזונדערס איצט; דאָס האָט
אונדז צוגעצויגן פאַראַכטונג פון קריסטן און מיסטרויען גלײַך ווי
כלי זמר לשון; עס האָט אונדז געהינדערט מיט דער וועלט זיך
צו אַנטוויקלען און מיר ווינטשן פונעם גאַנצן האַרצן יודן זאָלן
בעסער ריידן די לאַנדעספּראַכע און דעם עלטערן זשאַרגאָן גאַנץ
פאַרלערנען. מיר האָבן שוין ניט איינמאָל בפּירוש געזאָגט, אז מיר
געברויכן דאָס לשון, עס זאָל זיך אַליין אונטערגעראַבן די עק-
זיסמעניץ."

און אַן אַנדער געפיל צו דעם „עלטערן זשאַרגאָן" האָט געלעבט אין
זײַן האַרצן, אַ געפיל — אַ פונק פון פאַרבאָרגענער ליבשאַפט. אין זײַן
הערה צו י. מ. ליפשיצעס „די 4 קלאַסן" (דאָרט, 162, נומ. 24)
שרײַבט ער:

„אַחוץ דעם איז דאָס פּוסטע חלומות, וואָס טייל מיינען, עס וועט
אַ מעגלעכקייט זײַן יודן זאָלן זיך אָפּגעוויינען פון יודיש, מיר האָבן שוין
געזען אז מלכים האָבן זיך פאַרלייגט שפּראַכן אויסצוראַטן און דאָס איז
אוממעגלעך געוועזן, חיבא מען זאָל די 2 מיליאָן יודן אין אונדזער
לאַנד צעטיילן עס זאָלן קיין צוויי יודן ניט צוזאַמען בלייבן, און דאָס
וועט ער ריידן יודיש מיט אַ גאַליצישן יוד, זאָגט אַינך וואָס איר ווילט,
די שפּראַכע שטייט דעם יודן צום האַרצן, און (אין) איר זאָגט ער אַ
ווערטל, וואָס מען קען עס אַינ קיין אַנדער ער
נישט אַיב ער זעצן." (אונטערגעשטראַכן פון מיר — ג. ב. מ.)

און וועגן דער ספּעציפּישער אייגנאַרטיקייט פון יודיש דריקט ער
זיך נאַכאַמאָל אויס, מיט אַ זיבן יאָר שפּעטער, ווען ער דערמאָנט גאָט-
לאַבערס דער „בידנער ישראליק", בעת ער רעצענוירט דעם זעלביקן
מחברס „דער סעים פון די חיות": „בעזאַנדערס מוזן מיר רימען זײַן

אלקטראדער צעדערבוים

סאטיריש געדיכט „דער בידנע ישראל'יק“, וואָס פאַרדינט אין איין איין
ראַפּעישער שפּראַכע איבערזעצט צו ווערן, דאָך וועט עס אין
קיינשפּראַכע האָבן דעם טעם ווי אין
יודישן (אונטערגעשטראַכן פון מיר נ. ב. מ.).

ווי מיר זאָלן נישט וועלן טייטשן צעדערבוים באַציונג צו יודיש,
איז איין זאָך קלאָר — בני אים, בני דעם אַרכיפאַרמיטלער, איז יודיש
געווען ניט מער ווי אַ מיטל. דער עיקר איז בני אים געווען „צו דער-
לאַנגען דעם ציל“. און דער ציל איז געווען: פאַרבעסערן די לאַגע פון
יודן. אויף דער הייסער מינוט האָט ער פרובירט העלפן מיט שתדלנות.
אַבער נאָך מער האָט מען געקענט העלפן דורך בילדונג. בילדונג איז דער
עיקר. און אויב ער מוז בילדן דאָס פּאָלק דורך „זשאַרגאָן“, מוז ער
אויך דעם „זשאַרגאָן“ אויסבילדן. ער מוז אַרניטראַגן אין אים אַלץ,
וואָס אַ מענטש דאַרף האָבן כדי „סריגן געשמאַק“ און כדי ער זאָל קענען
דערפילן זינע „בירגערלעכע פליכטע“. דאָס דאַרף מען אויך נייטיק
האָבן, כדי זיך קענען ווייזן דערמיט אין „די הויכע פענצטער“ בנים
מלכות.

דעריבער האָט דער אומגעהייער ענערגישער צעדערבוים אנגע-
פירט אַן איינהייטלעכע אַרטאָגראַפיע, געזוכט צו שאַפן אַ „גערענגלעטע“
שפּראַך. ער האָט דער ערשטער אויפגעהויבן די פּראָבלעמען וועגן אַר-
טאָגראַפיע, גראַמאַטיק, דיאַלעקטן. ער האָט געשאַפן דעם פּובליציסטישן
און זשורנאַליסטישן נוסח, אָן שום טראַדיציע הינטער זיך. אַ וויכטיק
קאַפיטל אין דער יודישער ליטעראַטור איז זיין צוציען יודישע שריפט-
שטעלער צו דער פּרעסע, וועקן ניע טאַלאַנטן, צווישן די אַלע „נטיקייטן“,
וואָס ער האָט אינגעפירט, איז געווען אויך די אַפטיילונג „יודישע ביב-
ליאָגראַפיע“. אומבאַהאַלפן זעט אויס די דאָזיקע אַפטיילונג. אַבער,
היסטאָריש גענומען, איז זי דער יסוד פון דער שפּעטערדיקער מאַדער-
נער יודישער ליטעראַטור-קריטיק, אויב מע זאָל דערבני ניט רעכענען
צעדערבוים נעקראָלאָג וועגן ישראל אַקסענפּעלדן („קול מבשר“, נומ.
26, 1866).

רעצענזענט און קריטיקער

כנים סוף פונעם אַרניפּיר־אַרטיקל „יודישע ביכליאָגראַפיע“, (דאָרט 1869, נומ. 22), דערקלערט צעדערבוים די פּראַקטישע סיבה, וואָס האָט אים געצווונגען זיך נעמען פאַר רעצענזיעס. זייער פּרימיטיוו זיינען די רעצענזיעס. אָבער אין תּוך זיינען זיי דאָס, וואָס עס זוכט יעדע קריטיק — אָנווייזן אויף ווערטן. ער האָט געוואָלט אָפהיטן דעם לייענער פון די שערלעכע ביכער, וואָס האָבן זיך באַוויזן אין דער יודישער גאַס, צוגע־ווינען אים צו די ניצלעכע ביכער „פון טיכטיקע שרניבער“. „די ניט ניצלעכע ביכלעך“ וועט ער אַפילו ניט דערמאָנען. דאָס וועט זיין אַ סימן פאַרן לייענער, „אַז אויף אַנדערע ביכלעך איז אַן עבירה געלט אויסצורגעבן“.

די רעצענזיעס האָבן געהאַט אַן אוטיילטאַרישן צוועק. אָבער אַ פּרי־מיטיוון. אַזוי פּרימיטיוו איז זיין הנחה: „אויב דאָס פּובליקום וועט אונרו האַלטן פאַר קאָמפּעטענט, וועט עס זיך שטויסן, אַז אויף אַנדערע ביכלעך איז אַן עבירה געלט אויסצוגעבן“.

ער, צעדערבוים, הייסט עס, וועט באַשטימען וואָס פאַר אַ ביכלעך זיינען ניצלעך און וואָס פאַר אַ ביכלעך זיינען ניט ניצלעך. דאָס איינ־ציקע ווי אַזוי ער קען איבערצינגן דעם עולם איז, — דער עולם זאָל אים „האַלטן פאַר קאָמפּעטענט“. קיין אַנדערע מיטלען דאַרף ער ניט.

אין דער אמתן — האָט ער זיי ניט באַדאַרפט, נאָר ער האָט זיי אויך ניט געהאַט. ער האָט גאָר ניט געטראַכט וועגן זיי. ער איז אויך זיכער — ער האָט אַפילו ניט געוויסט וועגן דעם צי עס זינען כלל פאַראַן מיטלען אחוץ הוילער מבינות־זאָגערין: גוט, שלעכט, ניצלעך, ניט ניצ־לעך, שוין, מיאום וכו'.

פאָדערן פון אַט־דעם ראשון־הראשונים דיסציפלינירטע קריטיק וואָלט געווען אַן אומרעכט. זיין צוגאַנג איז געווען אַן אוטיילטאַרישער, נאָך די באַגריפן פון זיין צייט. אויך נאָך זיין קולטור־מדרגה. ער האָט געהאַט זיין בליק, זיין פּראַקטישן חשבון ווי אויך זיין אייגע־נע מסקנא, וואָס האָט אים געבראַכט צו שרניבן רעצענזיעס. דאָס אַלץ

אַלעקסאַנדער צעדערבוים

שפיגלט זיך אָפּ אין דער באַלערנדיקער און אינטערעסאַנטער ערשטער אַרבעט, אין זײַן הקדמה צו ייִדישער קריטיק.

עס איז דעריבער וויכטיק צו ברענגען אָט־די הקדמה כמעט בשלימות:

„אונדזער פּראָסט ייִדישע (זשאַרגאָן) ליטעראַטור איז פון אַלע צײַטן זײער רײַך אין ספרים, זײַט אַ פּאַר הונדערט יאָר האָט מען פאַר דעם געמײנעם עולם, פאַר וויבער, געדרוקט תנ״ך, סײַ דורים, דאָס טײַטש־הומש מיט לעגענדן און מדרשים, מוסר־ספרים, דינים, תחינות און בבא־משױת. דאָס איז תמיד געווען פאַר די מוכר־ספרים, פאַר פּאַקנטרעגער די קראַנסטע סחורה. עס איז זאָר גאַר צו דעם לשון געווען אַן אײגענע שריפט — וויבעריש טײַטש, אָדער תחינה־כתב... זײ האָבן דער נידעריקן פּאָלק־קלאַסע און נקבות, וואָס פאַרשטייען ניט קײן לשון־קודש, געגעבן אַ באַגריף פון אונדזערע געבעטע, פון רעליגיע, פון דינים און מנהגים. נאָר וואָס פאַראַ באַגריף? אים שטײנסגעזאָגט! עס האָט טאַקע דעם געמײנעם פּאָלק אײנגעפלעמט ערפוכט פאַר גאָט, אנדאַכט בנים דאַוונען, אָבער פאַרמישט מיט דעם גרעסטן אָבערגלױבן, מיט שרעקלעכע שטותים, מיט פורכטבאַרע שילדערונגען פונעם גיהנום און זינלעכע תענוגים אינעם גן־עדן; פון מלאכים, שדים, רוחות, ליצנים, דאָמאָוואָי, שרעטעלעך, מלאך המות, מיט דעם מלאך דומה, לילית, אַשמדאי וכדומה. זײ האָבן פאַרדאַרבן בנים פּאָלק דעם געשמאַק פאַר די אינהאַלטריכע געבעטע, די הייליקע שריפטן... דורך די אגדות, וואָס זײ האָבן אײנגעוועבט אין די פסוקים, האָט קײנער ניט געוואָסט, וואָס אין דער תורה שטײט, און די שווערמע־רישע פּאַנטאַזיע איז גערייצט געוואָרן. ווער שמועסט די תחינות, וואָס די מחברים פון זײ זײנען געווען דומע גבאִימעס, פאַר די תחינות איז זיך נאָר הילשה־חלשות אָנגעגאַנגען. קײן אידעע, קײן זין, קײן רײנע ווערטער, פשוט, אַ געשוועץ... זײַט אַ צײַט האָט אָנגעהויבן דער חסידיוזמוס זיך באַדינען מיט דעם מיטל צו פאַר־ברײַטן אונטער דעם פּאָלק פּאַנאַטישע שריפטן, ניסים פון די צדי־קים, אײן ליגן גרעסער פון דעם אַנדערן. די דרוקער האָבן געמאַכט

דערפון א גאנצע שפעקולאציע, מען דרוקט אָפּ צו 30.000 עקוזער-
פּליאַרן אַזעלכע שמאַטעס אויף ביבולע פּאַפּיר און דער המון עם
קויפט דאָס וואָלויל ווי הייסע פּלאַדן און דאָס האָט דעם פינצטערן
חסידיוזמוס באַפעסטיקט אינעם פּאָלק, מען האָט פּשוט בני זיי
אַוועקגענומען דעם שכל צו אורטיילן איבער עפעס מיט אייגענעם
פאַרשטאַנד, מיט נאַטירלעכן געפיל. אַלע זייערע געדאַנקען זיינען
איבערגעשפּאַנט פון דער וועלט, און אַלעס וואָס טוט זיך אויף איר,
האָבן זיי גאָר קיין באַגריף ניט. מען מעג זיי פּירזאָגן אויפן הימל
איז אַ יאַרד, וועלן זיי זיך מאַכן ריזע פּערטיק אַהין צו פּאַרן.

„דער תּכּלית דערפון איז, נאַטירלעך, זייער שלעכט, אַזעלכע
שריפטן הינדערן זיי צו האָבן ריינע
בירגערלעכע געפילע צו זאָרגן פאַר זיך
און זייערע קינדער (אונטערגעשטראַכן פון מיר, ג. ב. מ.)
איין שטיקל מעלה מוז מען דעם שעדלעכן אינפּלוס צושריטן, דאָס
פּאָלק פילט אַ באַדערפעניש צו לייענען, עם אינטערעסירט זיך שוין
פאַר ליטעראַטור — נאָר אויף אַלע וויסטע וועלדער געזאַנט, וואָס
פאַר אַן עלנדע ליטעראַטור! דאָס האַרץ טוט נאָר וויי צו זען ווי
דאָס פאַרפירט דאָס פּראָסטע פּאָלק און פאַרדאַרנט זיין געשמאַק,
זיין דענקונגס-אַרט.

„דאָס האָבן שוין מאַנכע געבילדעטע מענטשן אינגעזען און
פּלעגן פּרוּוון שריטן אין דעם אייגענעם זשאַרגאָן ריינערע מעשיות,
טעאַטערע, זאָגאַר ראַמאַנען, געדיכטע וכדומה. נאָר טייל האָבן עם
געמאַכט פאַר אַ שפּאַס און האָבן נאָרנישט געדענקט אַזעלכע
שריפטן אַרויסצוגעבן; טייל האָבן זיך פּשוט געשעמט, פּלוצים
מחברים צו ווערן אין דעם אַרעמען זשאַרגאָן, וואָס עם איז צו
ווינטשן ער זאָל גאָר פאַרגעסן ווערן פון אונדזערע רוסישע בריי-
דער, אַזוי ווי ער עקזיסטירט שוין ניט אין דייטשלאַנד. טייל האָבן
נאָר געפּייערט מען זאָל חלילה ניט אויסבילדן דעם שעדלעכן זשאַר-
גאָן. די שרייבער אין דעם לשון האָבן נאָר געגילטן פאַר מאַרשאַ-
לעקס. וועמען גלויבט זיך אַזאָ ראַלע צו שפּילן.
„מיר האָבן זיך די ערשטע געוואַנט אויפּצוטערען מיט אַ

ציטונג אין דעם זשארגאן. אָנפאַנגס האָבן טייל אויס אונדז חוץ געמאַכט. טייל, וואָס האָבן געזוכט זיך אָן אונדז נוקם זײַן פאַר אַ ווונק אין אַן אַרטיקל, האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט פאַר רוסישע פאַטריאָטן אונדז אָנצושוואַרצן בײַ נאַטשאַלסטוואָ. אַז מיר ווירקן קעגן איר ווונטש. די פראַקסי האָט באַוווּזן, אַז מיר האָבן זיך נײַט טועה געווען אין חשבון, פיל פון אונדזערע קעגנער זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז דער „קול מבשר“ איז זייער נוצלעך, ער האָט פיל געווירקט אויפן נאַראָד.

„דורך אונדזער ציטונג האָבן די גוטע שרײַבער זיך אָנגעהויבן אַרויסצוווּזן, נײַע האָבן זיך אָנגערעגט געפילט צו שרײַבן, און מיר האָבן זיך מי געגעבן דעם אומגערעגלטן זשאַרגאָן ווייניקסטנס אונטער אַ פראַקטיש סיסטעם צו ברענגען און אַלע איינגעלויפנע אַרטיקל מיט איין אַרטאָגראַפיע צו דרוקן און איראָפּעישער צו מאַכן. עס האָבן זיך אויך אַרויסגעוווּזן ניצלעכע ביכלעך פון טיכטיקע מחברים אַלס פּאָלקס־שריפטן, צום באַדויערן איז ווי געוויינטלעך אין דער וועלט, יעדעס גוטע האָט אויך זײַן שלעכטע זײַט. בײַ טייל איז דער זשאַרגאָן געוואָרן אַ שפּעקולאַציע, ווי פריער בײַ חסידישע ספרים. ווער עס וויל שרײַבט אָן אַ צוועק, נאָר געלט צו מאַכן. פאַר די דרוקער איז דאָס אויך אַ חזרה. ווייניק ליידעט מען הײַנט פון העברעיִשע מחברים, זײַנען נאָך אויפגעשטאַנען פראַקטישע ליטעראַרישע בעטלער. און מיר לײַדן נאָך ערגער דערבײַ. די מחברים שיקן אונדז אַרײַן די צוועקלאָזע חיבורים, פאַרלאַנגען באַלויבט צו ווערן, אַז נײַט — ריידן זיי אויס אויף אונדזערע בלעטער אָסור לַדבר. דער בעל־הבית קויפט זיך אָפּ מיט געלד. מיר זאָלן פאַרלירן די צײַט אַזעלכע ביכלעך צו לעזן, גלײַך מיר האָבן קיינע ניצלעכערע ליטעראַרישע שריפטן צו לײַענען, און זאָלן נאָך שרײַבן קריטיקן.

„מיר האָבן דאָהער זיך פאַרנומען די נײַט ניצלעכע ביכלעך גאַרניט צו געדענקען, אויס איבער די וואָס קומען אַרויס פון טיכטיקע שרײַבער ווי: ה"ה דר. עטינגער ע"ה, גאַטלאַבער, אַבראַמאָ-וויץ, בינשמאָק, דיק, גאַלדפאַרען, לינעצקי וכדומה. אויב דאָס

פובליקום וועט אונדז האַלטן פאַר קאָמפּעטענט, וועט עס זיך שטוי-
סן, אַז אויף אַנדערע אַיז אַן עבירה געלט אויסצוגעבן.
„דעם אָנפאַנג וועלן מיר מאַכן מיט צוויי ביכלעך, וואָס זיינען
ערשט הי דערשינען.“

נאָכדעם קומען די פאַרצייכענונגען, „די קריטיקן“, איבער די צוויי
ביכלעך.

מע מוז צוגעבן, „דער אָנפאַנג“ האָט לחלוטין גאָרניט צו טאָן
מיט קריטיק. „דער אָנפאַנג“ איז דאָס, וואָס מען רופט איצט אָן: אַ
נאָטיץ וועגן אַ ביכל, און צעדערבוים האָט עס טאקע אזוי אָנגערופן:
נאָטיצן, „ביבליאָגראַפישע נאָטיצן“. איז כדאי זיי ציטירן אינגאנצן:

די יודענע, פאַרשיידענע געדיכטע און טעהאַטער אין פּראָסט
יודישן פון אַברהם גאָלדפאָדען (דער מחבר פון „יודעלע“).

„ה' גאָלדפאָדען איז שוין גענוג באַקאַנט דעם יודישן לעד-
זענדן פובליקום. זינע געדיכטע זיינען מייסטנס קלינגענדי, פּור-
נעם פּאָלקס-לעבן געגריפן און זייער אונטערהאַלטנדי. אויך דאָס
טעהאַטער „די מומע סאַסיע“ אין פּראָזע איז אויך שוין, דערביי
פּראַכטפּאָל אָפּגעדרוקט מיט אַ ליטאָגראַפיש בילד פון אַ יודענע
אויף דעם טיטל-בלאַט. צו קריגן ביים מחבר אין הויזע קלינג,
טרויצקי גאָס.“

פון אַט דער נאָטיץ דאַרף דער לייענער זיך ראַשית אָנשטויסן:
דאָס ביכל ווערט דאָך דערמאָנט אין „קול מבשר“, איז עס אַ באַווייזן,
אַז דאָס געהערט צו די „ניצלעכע“ ביכלעך, וואָס דורך זיי קען מען
„קריגן געשמאַק“. והשנית — אויב דאָס פובליקום האַלט צעדערבויםען
„פאַר קאָמפּעטענט“, וועט עס זיך דערוויסן אויך „אַביסל קריטיק“. און
„די קריטיק“ אין דער נאָטיץ באַשטייט פון צוויי זאַצן. זיי האָבן אין זיך
ניט מער ווי סתם „מבינות-זאָגעריי“, אָבער דאָס זיינען געווען די ער-
שטע טריט אין יודישער קריטיק. די צוויי זאַצן: (1) „זינע (גאָלדפּאָ-
דענס) געדיכטע זיינען מייסטנס קלינגענדי, פונעם פּאָלקס-לעבן געגריפן
און זייער אונטערהאַלטנדי.“ און (2) „אויך דאָס טעהאַטער „די מומע סאַ-
סיע“ אין פּראָזע איז אויך שוין...“ דאָס אַלץ.

אלעקטאנדער צעדערבוים

די צווייטע „קריטיקע“ איז שוין מער „ביבליאָגראַפישע נאָטיץ“ ווי די ערשטע. דאָס איינציקע מבינות, וואָס מען געפינט דאָרט, איז, אז דאָס ביכל איז „אינטערעסאַנט פאַר יעדן יודן...“. אָט איז די גאַנצע נאָטיץ:

„ר אָ ט ה ש י ל ד“, אַ בעשרניבונג פונ'ם ערשטן מיסד פונ'ם גרויסן הויז ר' מאיר אנשיל מיט אלע זינע פינף זין, ביז דעם טויט פון דעם לעצטן געשטאָרבענעם ר' יעקב מיט זיין בילד (האַלצשניט) דרוק און פערלאַג פון ל. ניטצשע“. „דאָס ביכל איז באַארבעט פון אַ דיטש און איבערזעצט אויף יודיש! טיטש (יודיש-טיטש — נ. ב. מ.) מיט נקודות, שוין אָפגעדרוקט. עס איז זייער אינטערעסאַנט פאַר יעדן יודן צו לעזן די ביאָגראַפיע פון דער גערימטן פאַמיליע אויף וועלכעך מיר מעגן שטאַלץ זיין און וועלכע ווירקט אזוי ניצלעך פאַר אונדזער נאַציע סני מאַראַ-ליש דורך זייער אינפלוס אויף די רעגירונגען, דורך זייער אָנ-זען אין די הייף, און טאַקע פשוט דורך זייער גרויסער צדקה. עס איז אויך אין דער צייט, אַן אַנדענק צו לאָזן דעם גערימטן ר' יעקב ראָטהשילד, וואָס איז פאַרגאַנגענעם ווינטער געשטאָרבן אין פאַריו און אלע צייטונגען האָבן מיט זינע נעקראָלאָגן געקלאָנגען, אלע מלכים האָבן דער פרוי בניליד-בריווע געשיקט“.

אחוץ דער זייער וויכטיקער הקדמה, זיינען די נאָרוואָס דערמאָנטע צוויי „ביבליאָגראַפישע נאָטיצן“ געווען ניט מער ווי די ערשטע, אומ-באַהאַלפֿענע טריט. אָבער פאַר דעם ווירקלעכן קריטישן אַרטיקל קען מען אָננעמען דאָס וואָס ער האָט געשריבן אין „קול מבשר“ וועגן א. ב. גאַטלאָבערס „דער סעים פון די חיות“. הגם אויך דאָ האַלט זיך אַלץ אויף הויילע מבינות-זאָגעריי, דערקלערט ער שוין דאָ גאַנצע פיר עניי-נים: (1) דעם אינהאַלט און וואָס דער מחבר, האָט געמיינט מיטן אינ-האַלט; (2) וועגן דעם מחבר גופא און ווי נוציק ס'איז זיין שרייבן; (3) פאַרוואָס „דער סעים פון די חיות“ איז אַ מיסטעריווער; (און 4) פאַר-וואָס דאָס מיסטערשטיק נעמט אויס בנים פאַלק. דעם אינהאַלט און דעם מחברס כוונה גיט ער איבער אזוי:

„דאָ ווירד געשילדערט ווי די חיות קומען זיך צונויף אין וואַלד וויילן אַ מלך, איטלעכע חיה שמופט זיך צו דעם ערנאָמט. רעדט זיך איין אַליין און וויל דעם גאַנצן עולם אַנרעדן, אַז נאָר זי איז פעיק, זי איז דער מיוחס, זי פאַרדינט געוויילט צו זיין. דאָס איז אַ סאַטירישע פאַרשמעלונג אין וועלכער עס קענען זיך אָפֿן שפּיגלען פיל יודישע אַסיפות, וווּ איטלעכער סטאַרעט זיך צו ווערן גבאי, גלאַסנע, ראַטמאַן, סטאַראַסטא וכוּדומה אַנדערע יודי־שע התמנותין יעדער מיינט קיין העכערס און בעסערס אין יוחס (יחוס) און אין חכמה איז גאָר ניטאָ אין דער גאַנצער שטאַט. נאָר אין די רייד אַליין, וווּ יעדער רעכנט אויס זינע מעלות קו־מען אַרויס, אַז ער מאַכט מיט זיין נאַרישן שטאַלץ אויס זיך אַליין חוזק און שילדערט אַלע זינע חסרונות. יעדע חיה רימט זיך מיט דעם וואָס זי ניצט אין יודישן לעבן. דערווייל ווירד דאָ פאַרגע־שמעלט אַלע שטותים און פעלער אין די יודישע זימן פאַרקליי־דעט קלאַמערשט אין מעלות... אַפילו דער סוף גיט אַ גוטן פּיק און ווויזט, אַז נאָך אַלעם זיינען די חיות פאַרט קליגער פון די מענטשן. בני יודן קומט דאָך טאַקע אויס על פי רוב, כאַטש מען קען אַלע פעלער פון די שטאַט־טוערס, פונדעסמוועגן קומען זיי שטענדיק אַרויס בני די וויבאַרעס פון אויבן, און בני די חיות האָט מען אַלע אָפּגעפאַרטיקט און מען איז געבליבן בניס לייב, וואָס איז אַנגענומען פאַר דעם שטאַרקסטן, קלוגסטן און שענסטן אונ־טער די חיות. ער ווייסט זיך אַ טאָן אַנצוגעבן און פאַרשטייט צו רעגירן, צו באַשיצן זיין עולם.“

וועגן דעם מחבר רעדט ער אויך באַריכות. ער דערמאָנט אויך זיין געדיכט „דער בידנע ישראלִיק“. ער רעדט וועגן דעם נוצן, וואָס דער מחבר ברענגט דעם פּאָלק: „אזעלכע אַנציענדע ביכלעך עפענען דעם פּאָלק די אויגן.“

„דער מחבר“ — שרײַבט ווינטער צעדערבוים — „און דאָס געדיכט דאַרפן אייגנטלעך קיין הסכמה. ה' נאָטלאָבער איז שוין מער פון דרייסיק יאָר באַקאַנט פאַר אַ גרויסן דיכטער אין העב־

רעזישן (דורך זינע ווערקע וואָס ער האָט שוין פילע געדרוקט, גע- דיכטע און געלערנטע ספרים), אויך אַלס פּאָלקס-דיכטער אין זשאַרגאָן. זינע לידער זינגט מען פון לאַנג אין גאַנץ פּוילן און דעם סעים האָבן פילע אָנגעשריבן (דער מחבר האָט אים פאַר דעם דרוקן פיל באַארבעט. פאַרמערט און פאַרבעסערט). נאָר אין יענער צייט איז דעם מחבר ניט אָנגעשטאַנען צו דרוקן זינע לידער און געדיכטע, אַלס העברעישער מחבר פּלוצים אַראָפּפאַלן אויף פּראָסט ייִדיש. ביז דער זשאַרגאָן איז אויפגערעכט געוואָרן דורך אַ גאַזעטע, דעמאָלט האָבן זיך פילע ערשט אומגעקוקט, אַז מיט דעם לשון קען מען פיל ווירקן, און די וועלט, אויך ה' גאַט-לאַבער, זיינען אויפגעקוקט געוואָרן, וואָס פאַראַ ווירקונג זינע ייִדישע לידער האָבן אויף דער אויסבילדונג פונעם פּאָלק און וויר- בער. דאָס האָט שוין באַמערקט איינער פון אונדזערע קאַרעספּאָנ- דענטן (מיר ערינערן זיך ניט אין וועלכן נומער)... ה' גאַטלאַך- בער האָט נאָך דאָס פאַרדינט אין רוסלאַנד כמעט דער ערשטער, ווייניקסטנס דער פּאָפּולערסטער ייִדישער דיכטער צו זיין. אָן אים האָבן זיך ערשט אַנדערע מקנא געוועזן און גענומען צום שרייבן. באַזונדערס מוזן מיר רימען זיין סאַטיריש געדיכט „דער בידנע ישראלִיק“, וואָס פאַרדינט אין אַן אייראָפּעיִשע שפּראַכע איבער- זעצט צו ווערן, דאָך וועט עס אין קיין שפּראַכע האָבן דעם טעם ווי אין ייִדישן. עס וואָלט אַ יושר געוועזן מע זאָל עס דרוקן און מיר גלויבן, אַז הינטיקע צייטן דאַרף מען בניס דרוקן, אויך קיין שוועריקייטן ניט מאַכן. — אין אינטערעסע דער פּאָלקס-בילדונג עמפּפּעלן מיר דעם „סעים“ און ווינטשן עס זאָלן די געדרוקטע עק- זעמפלאַרן אין גיכעם פאַרקויפט ווערן. דאָס וואָלט אויפגעמונד- טערט דעם מחבר זינע איבעריקע געדיכטע און לידער אַרויסצו- געבן, אויך נייע פאַרפאַסן און צו דרוקן. אַזעלכע אָנציענדע ביכ- ליד עפענען דעם פּאָלק די אויגן“.

ווי מיר זעען האָט צעדערבוים געהאַט אַ סך וואָס צו זאָגן מכות דעם אינהאַלט פונעם חיבור און מכות דעם מחבר. וועגן דער פּראַגע אַבער, פאַרוואָס איז דער „סעים“ אַ מינסטערווערק, — וועגן דעם האָט ער זיין

ער ווייניק וואָס צו זאָגן. די עטלעכע שורות, וואָס ער שרײַבט וועגן דעם, זיינען ניט מער ווי באַהויפטונגען. דער לייענער דאַרף עס בלינד אָנ- נעמען אָן אַ פאַרוואָס און אָן אַ פאַרווען, אויב ער האַלט נאָר דעם קריי- טיקער „פאַר קאָמפּעטענט“. און דאָס איז אַלץ וואָס ער קען זאָגן וועגן „סעים“: „עס איז באַמט אַ מינסטערשטיק, זייער גיטטיק, וויציק, סאַטיריש און באַלערנד פאַר דעם פּאָלק“. אַחוץ אַטדעם איינציקן זאַץ הוילע מבינות גיט ער ווייטער אָן עטלעכע זאַצן מבינות, הגם אין יעדע נע זאַצן דערקלערט ער פאַרוואָס גאָטלאַבערס אַלגעמיינע ווערק נעמען אויס בנים עולם: „די אורזאַכע — שרײַבט צעדערבוים — פאַרוואָס ה' גאָטלאַבערס לידער און געדיכטע האָבן אזוי נושאַ חן בנים פּאָלק און האָבן געווירקט, איז גאַנץ איינפאַך — ווייל זיי זיינען גענומען פון יודי- שן לעבן, עס ליגט אין זיי פיקאַנטער ווי אין יודישן געשמאַק. איטלעכן דאַכט זיך, ער דערקענט די קאַראַקטערע וואָס זיינען דאָ געשילדערט. די שפּראַכע איז ריין יודיש, און די גראַמען קלינגען זייער שיין“. און נאָך אַ זאַך איז פאַראַן, בנים סוף אַרטיקל, בעת ער דערמאָנט דר. שלמה עטינגערס „דעם לייבס טויט“ און „די אַסיפה“: „יענע ביידע — שרײַבט צעדערבוים — זיינען פיל קירצער פונעם „סעים“, וואָס גייט ווייטער אַרײַן אין יודישע זיטן מיט אַלע זייערע געווינהייטן“. געמיינט האָט דאָ צעדערבוים, אַז דער „סעים“ גייט טיפּער אַרײַן... א. א. וו.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם פּאָלקסטימלעך-באַרדעוודיקן צעדערבויםען: „קריטיקירן“ איין זאַך און שפּעטער אינגאַנצן איבער- גיין אויף אַ גאָר אַנדערער טעמע. אין זײַן „קריטיקע“ וועגן גאָטלאַבערס „דער סעים פון די היות“ לאַזט ער זיך גאָר אַרײַן אין אַ שמועס וועגן דר. שלמה עטינגערן און זיינע עטלעכע ווערק. דאָס פאַרנעמט כמעט אזוי פיל פּלאַץ ווי די אייגנטלעכע רעצענזיע וועגן גאָטלאַבערס „סעים“. אזוי איז אויך מיט דער רעצענזיע איבערן „לופט-באַלאָן“. ער פאַרנעמט דאָרט דעם גרעסטן טייל אַרטיקל מיט אַ לעקציע וועגן דער יודישער שפּראַך. אַגב, דאָס זעלביקע טוט ער אויך אין זײַנע פּובליציסטישע אַר- בעטן.

אזוי ווי ער האָט די רעצענזיע וועגן גאָטלאַבערס „סעים“ פאַרענ-

אלעקסאנדער צעדערבוים

דיקט מיט די ווערטער וועגן די „אָנציענדע ביכלעך“, וואָס „עפענען דעם פּאָלק די אויגן“, האָט ער עס געהאַלטן פאַר אַ פּליכט צו דערמאָנען נאָך אַ מחבר פון „אָנציענדע“ ווערק. און ער הייבט אָן צו ריידן וועגן עטינגערן. אויך דאָ גיט ער איבער דעם אינהאַלט פון עטינגערס עטלעכע ווערק און דעם שרעקערס כוונה. און דאָס „קריטישע מבינות“ גיט ער איבער בלויז אין געציילטע צופעליקע ווערטער: „איינע פון די אויס-געצייכנטע יודישע דיכטער“...; „די שמאַטעס“ שטעלן מינסטער-האַפט פאַר דעם אָפּגערופענעם יחוס“...; דערבני איז פאַרגעשטעלט אויסגעצייכנט“...; „דער קיטל“ איז זייער גוט“, „דאָס לעכט“ איז נאָך בעסער“; „די לעבשאַפטע שילדערונג איז אויסגעצייכנט אין עטינגערס „דאָס לעכט“; „הערלעך צוגעפאַסט צו יודישע פאַרהעלטניסע“.

אַט-די צופעליקע ווערטער זיינען דער גאַנצער קריטישער באַגאַזש וואָס צעדערבוים וויזט אונדז אין דעם צוגאַב-טייל וועגן עטינגערן:

„מיר האַלטן עס פאַר אונדזער פּליכט בני דער געלעגנהייט צו דערמאָנען איינעם פון די אויסגעצייכנסטע יודישע דיכטער, וואָס האָט נעבעך ניט דערלעבט צו זען דעם זשאַרגאָן אויפטרעטן פאַר אַ שליח מיוחד פון דער בילדונג, און זינע גניסעספּראָ-דוקטע ליגן ביז נון אין אַ ווינקל. מיר מיינען אונדזער יונגט-פריינד דעם ד"ר ש. עטינגער אויס זאַמאַשטש, דער מחבר פון „סערקעלי“ (אַ שאַד דאָס טעאַטער-שטיק, דאָס ערשטע אין זשאַרגאָן, איז בנניבה אָפּגעדרוקט געוואָרן אין פּרינסן פון אַ שפּעקולאַנט, אָן ערלויבניס פון די יורשים, ניט פונעם רעכטן אַריגינאַל, נאָר פון אַ פעלערהאַפּטער קאַפּיע און פיל מיט גרניזן, אַז מען קען פיל זאַצן גאָר נישט פּערשטיין. מיר, וואָס האָבן דעם אַריגינאַל גוט געקענט, איז אונז ניט מעגלעך געוועזן עס צו דערקענען). פון אים איז געבליבן אַ גאַנצע זאַמלונג געדיכטע, אַריגינעלע און איבערזעצונגען; אונטער זיי ערינערן מיר זיך בעזונדערס: „וויטעלע די צנועה“, אַ שילדערונג פון אַ פרומער נגיידה, וואָס וויל גילטן פאַר אַ גבאיטע, בעל-צדקה, און גיט קיין נעם ניט אַ גראַשן; פאַר יעדן האָט זי איין אַנדער תּירוץ און

איבערהויפט שטעלט זי גאָר אויף אַ פּרינציפּ, אַז מען טוט גאָר אַן עבירה אַ נדבה צו געבן: אַז רבש"ע האָט געהייסן יענעם זיין איין אָרעמאָן, ווער טאָר גייען געגן זיין ליבן נאָמענס ווילן. „די שמאַמעס“ שטעלן מינסטערהאַפט פּאָר דעם אָפּגערוּפּענעם יחוס, ווי די שמאַמעס אין דער בריקע קריגן זיך און אימליכע בלאָזט זיך מיט דעם וואָס זי איז אַמאָל געוועזן און פון וואָס פּאָר אַ פּאַבריק זי קומט אַרויס. ביז דער בעל-ענגל, שרניט אויף זיי אָן און זאָגט זיי, אַז מען דאַרף זען צו וואָס זיי וועלן נוצן, וואָס פּאָר אַ פּאַפּיר מען וועט פון זיי מאַכן און צו וואָס דאָס פּאַפּיר וועט פאַרווענדעט ווערן. ענדלעך „דאָס לעכט“, דאָס איז נאָכגעמאַכט אויף דעם שטייגער פון שילדער'ס גלאַקע. דאָס לעכט שפּילט ביי יידן אויך אַזאַ ראָלע ווי דער גלאַק ביי קריסטן ביי אַלע געלעגנדיג הייטן פון דער געבורט ביז צום טויט. דערביי איז פּאָרגעשטעלט אויסגעצייכנט דאָס גאַנצע יודישע לעבן מיט דער ערציהונג, דאָס געשעפטס און געמיינדע לעבן. אַזאַ געדיכט איז שוין געדרוקט אינעם יודישן „דער קיטל“ אויך זייער גוט, נאָר „דאָס לעכט“ איז נאָך בעסער. שוין דאַרום וואָס דער קיטל קומט ניט פּאָר ביי דער געבורט, ובכלל די לעבאָפּטע שילדערונג איז אויסגע- צייכנט אין עטינגער'ס „דאָס לעכט“. — עס איז אויך פון אים דאָ „דעם לייב'ס טויט“, און „די אַסיפה“, יעדנפאַלס אַ הומאָריס- טישע כאַראַקטער שילדערונג פון יודישע וויבאָריס. עס איז איי- נע נאָכמאַכונג פון איינער אַלטן פּאַבל אין דייטשישן, נאָר הער- ליך צוגעפאַסט צו יודישע פּערהעלטניסע. מיר ערינערן זיך נאָך איינע סטאַנציע ווי דאָס עזעל רעכנט אויס זיין יחוס און דערפאַר קומט אים צו זיין אַ מושל:

„אויף מיין עלטער עלטער זיידע,
איז אברהם געריטן צו דער עקדה,
און דאָס ווייס איך אויך גאַנץ קלאָר,
אַז דאָס עזעל פון ר' פּנחס בן יאיר,
איז געווען מיין פעטערס לייבליכער מחותן כו“.

„יענע ביידע זיינען פיל קורצער פונעם „סעים“, וואָס גייט אַרײַן אין יודישע זימן מיט אַלע זייער געווינהייטן.“
 אין די ערשטע צוויי רעצענזיעס (איבער גאָלדפאָדענס „יודענע“ און דעם ביכל „ראַטשילד“) זיינען ניט געווען קיין שום בולטע „כאַ-ראַקטער־שטריכן“ פון אַ קריטיקער, אַ הויז סתם אַ וואָרט מבינות, אָן שום גרונד. מיר האָבן דאָס יאָ געזען אין דעם אַרטיקל איבער גאָטלאַבערס „סעים“ און איבער עטינגערן. אין דער פריער־דערמאָנטער רעצענזיע וועגן י. מ. ליפשיצעס רוסיש־יודיש ווערט־בוך, האָט צעדערבוים ניט געהאַט קיין שום מעגלעכקייט צו שמועסן וועגן דעם וואָס עס איז „אַנ־ציענד“. ער האָט געקענט דאָרטן ריידן בלויז וועגן דעם וואָס עס איז „באַלערנד“, „נוצלעך“.

דאָס וואָס איז ניט געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר צעדערבוים ערשטע צוויי רעצענזיעס, פינקטלעכער געזאָגט, נאָטיצן, איז געווען כאַראַקטע־ריסטיש פאַר זײַנע ווינטערדיקע קריטיקן. ער גיט אין זיי איבער: (1) דעם אינהאַלט פון ווערק; (2) דעם שרײַבערס כוונה (און לעצטן ציל — „ברענ־גען ניצלעכקייט“ „דעם נאַראַד“); (3) וועגן דעם שרײַבער גופא; (4) סתם־מבינות און (5) זײַטיקע עקספורסיעס, ווי למשל, ווען ער פאַר־רעדט זיך וועגן עטינגערן אין דער גאָטלאַבער רעצענזיע.

אין זײַן אַרטיקל וועגן מענדעלעס איבערזעצונג (אָן מענדעלעס נאָך־מען) פון זשיל ווערנס „דער לופטבאַלאָן“ (דאָרט, 1869, נומ. 25) קען מען שוין ווידער זען יענע „כאַראַקטעריסטישע שטריכן“, וואָס מיר זוכן בײַ קריטיקער, אַפילו דעמלט ווען זיי זעען אויס נאַזוו און אומבאַהאַלפן. אין דער רעצענזיע איבערן „לופטבאַלאָן“, איז ער פאַרזינטערע־סירט צו דערקלערן, אַז „די געשיכטע און די שפראַכע זיינען אַזוי אַנ־ציענד און אַזוי באַלערנד“. „באַלערנד“ איז עס, ווייל דער „אויפמערק־זאַמער לעזער לערנט דערבײַ אויף דער אָנגענעמסטע אַרט די געאָגראַ־פישע לאַגע פון פיל לענדער אין אַפריקע, דעם פלוס־נילוס פון זײַן אור־שפּרונג ווי ער פליסט פון די בערג, די מדבר סאַהאַראַ, די סטעפּעס, די ווילדע חיות, קראַקאָדילן, פייגל און די זימן פון די נאַנץ אַדער האַלב ווילדע פעלקער, די נעגער און דעם שקלאַפֿן־האַנדל“. אחוץ דעם זיינען „אַזעלכע שריפטן... אַם בעסטן געאייגנט דאָס פאַלק צו בילדן, און זיי

צו פארמיאוסן דעם געשמאק פאר פוסטע בבא־מעשות פון שדים און לצים און פאר איבערטריבענע אויסגעטראכטע ניסים פון גוטע יידן...". און די שפראך אַליין „וועט זיי אויפמערקזאם מאַכן ווי פארנאכלעסיקט דאָס לשון איז בני יודן"...

די הויפט־באוויזן פארוואָס דאָס ווערק „דער לופטבאלאָן" איז „אַנציענד" זיינען: (1) „דער איבערזעצער... האָט מינסטערהאַפט איר בערגעגאַסן פון איין שפראַכע אין דער אַנדערער און דער אינהאַלט האָט דאָרד נישט פאַרלוירן אַן (אין) געשמאַק. מען קען שווערן עס איז אַן עכט יודיש אַריגינאַל"; (2) „אין אַזאַ עכט ריין יודיש איז די גאַנצע מעשה באַשריבן, אָן שום געמיש פון דײַטש, מיט אַלע אין פּאָלק גע־ברויכטע אויסדריקע אין דעמועלעבן טאָן, דאָך ניט קיין לשון פון מאַרק־יודענעס"...; (3) „מיר האָבן דאָס ביכל ניט געקענט אויס דער האַנט לייגן ביז מיר האָבן עס געענדיקט און זיינען איבערצייגט, אַז יעדער וואָס וועט לעזן דאָס ביכל וועט מודה זײַן, אַז מיר האָבן רעכט"; (4) „אַלע שילדע־רונגען זיינען אַזוי לעבאַהאַפט, אַז די איבערנאַטירלעכסטע עראַייגנניסע ערשיינען פאַר וואַרהייטן". נאָך די פירושים פאַרוואָס דער חיבור איז „אַנציענד און באַלערנד" קומט אַ לעקציע וועגן ענין שפראַך. אָט אַזוי גייט די גאַנצע רעצענזיע:

„דער לופטבאלאָן", אַ ריזע־בעשרייבונג פון דעם ענגלישן ד"ר סאַמועל פּערגיסאָן וואָס איז איבערגעפּלויגן גאַנץ אַפּריקע אין אַ לופטבאלאָן און אַלסדינג וואָס עס האָט זיך מיט אים פאַ־סירט אויף דעם וועג. זיטאמיר, ברפּוס א. ש. שאַדאוו. תּרכ"ט.

„דאָס איז צוואַר איינע איבערזעטצונג, נאָר דער איבערזע־טצער (מיר ווייסן זאָגאַר ווער ער איז, נאָר אַז ער האָט זײַן נאָמען ניט אַרויסגעשריבן, קענען מיר אים ניט נענען) האָט מינסטער־האַפט איבערגעגאַסן פון איין שפראַכע אין דער אַנדערן און דער אינהאַלט האָט דאָרד ניט פּערלוירן אַן (אין) געשמאַק. מען קען שווערן עס איז איין עכט יודיש אַריגינאַל: אין אַזאַ עכט ריין יודיש איז די גאַנצע מעשה בעשריבן, אָהן אַ שום געמיש פון דײַטש, מיט אַלע אין פּאָלק געברויכטע אויסדריקע אין דעמועלעבן

טאָן, דאָך ניט קיין לשון פון מאַרק־וידענעם, נאָר פון בעסערע
 לנטישע מענטשן, פון פּראָסטע קליינע און וועלטלעכע יידן וואָס
 האָבן געלערנט אין אַ חדר און זיינען געקומען צווישן לַיִט. עס
 איז פשוט אַ פּערגניגן צו לעזן. דערבני האָט ער געוועהלט איינע
 ערצעהלונג וואָס איז זייער אינטערעסאַנט, אַ שילדערונג ווי אַ
 ד"ר פּערגיסאָן איין ענגלענדער האָט אונטערגענומען אַ ריזע אויף
 אַ לופטבאַלאָן איבער אַפריקע, מיט אים זיינען מיטגעריזט אַ
 פּרינז און אַ טרייער דינער. די געשיכטע און די שפּראַכע זיינען
 אזוי אַנציענד און אזוי באַלערנד, אז מיר האָבן דאָס ביכל ניט
 געקענט אויס דער האַנד לייגן ביז מיר האָבן עס געענדיגט און
 זיינען איבערצייגט אז יעדער וואָס וועט לעזן דאָס ביכל וועט
 מודה זיין אז מיר האָבן רעכט. אַלע שילדערונגען זיינען אזוי
 לעבהאַפט, אז די איבערנאַטירלעכסטע עראייגניסע ערשינען פאַר
 וואַרהייטן. דער אויפּמערקזאַמע (ר) לעזער לערנט דערבני אויף
 דער אָנגענעמסטע אַרט די געאָגראַפישע לאַגע פון פּיל לענדער
 אין אַפריקע, דעם פּלוס־נילוס פון זיין אורשפּרונג ווי ער פּליסט
 פון דער בערג, די מדבר סאַהאַראַ, די סטעפּעס, די ווילדע חיות,
 קראַקאָדילן, פּאַגל און די זיטן פון די גאַנץ אָדער האַלב ווילדע
 פעלקער, די נעגער און דעם שקלאַפּן האַנדל.

„אָט אזעלכע שריפטן זיינען אַם בעסטן געאייגנט דאָס פּאַלק
 צו בילדן. און זיי צו פּערמיאוסן דעם געשמאַק פאַר פּוסטע בבא
 מעשות פון שדים און לייצים און פאַר איבערגעטריבענע אויסגע־
 טראַכטע נסים פון גוטע יידן. שוין די שפּראַכע אַליין, זאָבאַלד
 זיי וועלן זיך געוויינען צו איר, וועט זיי אויפּמערקזאַם מאַכן ווי
 פאַרנאַכלעסיגט דאָס לשון איז בני יידן און זיי וועלן פּילן אז דער
 ייד קען אַפילו קיין יודיש ניט ריידן, מכל שכל שרניבן. וויפּל
 איבעריקע ווערטער. מילא. בכך, וואָסזשע, נישמער, כלעבן, אַפילו,
 ווי זאָגט מען עפעס, ווי הייסט עס וכדומה, וואָס קומט פאַר בני
 יידן צווישן צוויי ווערטער כאַטש עס קומט גאָרנישט צום גע־
 שפּרעך: הנינט וויפּל איבעריקע איינצלנע זילבן; נא הא, בע עעע,
 איי, אי, יאָ, ניין, און דערגלייכן פּיל, דאָס קומט דערפון וואָס דער

מוח פליט, דאָס מויל מאַלט אָבער נאָך געביק און קען ניט אַזוי געשווינד אַרויסברענגען די געדאַנקען, נאָך ניט צו אונטערברעכן און אַפרוען זיך צווישן יעדעס וואָרט, פילט מען דערווייל אויס מיט ווערטער און זילבן וואָס קומען זיי אום איבערלייגט אין מויל אַרײַן. דאָס שטאַמט פון דער פערנאַכלעסיגטער ערציהונג, ווייל דער יוד לערנט קיין שום שפראַכע ניט רעגלמעסיק, פון קינדוויז אויף הערט ער ריידן דעם מלמד און די כלי קודש אַליין האַלב אונטער דער נאָז מיט פערגלײזטע אויגן, ניט ריין ניט ריכטיק, ניט לאַגיש, ניט שפראַכמעסיק, אַזוי וואַקסט ער אויס. זייער אָפט בעגעגנט מען ייִדישע אויטאָדידאַקטן (פּריוואַט־גע־לערטע) וואָס האָבן ניט די פעזיקייט עפעס דיטלעך צו ערקלערן. — די וואָס מיינען אַז דער זשאַרגאָן אַליין איז שעדלעך און אַז מען וועט אים נאָך פערביטן, וועלן זיך יודן כאַפן צו רוסיש, די זינען שטאַרק אין טעות, זיי זיינען ווי איינער זאָל וועלן אַ קינד פעט־קינד וואָס האָט נאָך געוויס קיין צאָן אין מויל געווינען עסן ביפשטעקס. ניין, גיט זיי פרזער פּראָסט ייִדיש, נאָך אַ ריינע שפראַכע, ניט קיין תחינה לשון, ניט איבערזעצונגען פון תהלים וואָס האָט אַ טעם ווי אַ קו קינט אַ לילעך, ניט אָפּגעשמאַקטע חסידישע נאַרישקייטן, לאַזן די ביכלעך זײַן אָנציענר און מיט געדאַנקען, מיט נײַע וועלטלעכע פּראַקטישע אירעען דעמאָלט וועלן זיי קריגן געשמאַק, די אַלע אַלטע מורא מאַכנדיקע ספרים מיט די נײַע פּליטיש חסידישע וועלן זיי נמאס ווערן, דאָס וועט אָנרעגן די וואָס האָבן נאָך ציט און פעזיקייט אַ שפּראַכע כאַטש פּראַקטיש צו ערלערנען, זיי זאָלן קודם כל קענען די לאַנדסשפּראַך כע ריידן און לייענען, פון דער ערשטער קוועלע צו געניסן; אַנ־דערע עלטערע און ווייניקער פעיקע וועלן ווייניקסטנס וויסן ווי נייטיק דאָס איז פאַר זייערע קינדער.

„די אידיע איז ניט נײַ, אַזוי האָבן געדענקט די ערשטע בער־לינער בשעת זיי האָבן אָנגעהויבן אין פּאַריסן יאָרהונדערט יודן בילדן. בעזונדערס פּערדינט ערוועהנט צו ווערן די מערקווירדיקע משלי איבערזעצונג פון דעם בערימטן ר' מענדיל לעפּין. עס וואַלט

אלעקטאָנזער צעדערבוים

א יושר געוועזן זי איבערצודרוקן און אויף דער ארט תנ"ך און געבעמביכער איבערצוועצן. די מיסיאָנערן האָבן עם געטאָן, נאָר די איבערזעצונג איז ניט גוט. דערמיט וועט ניט די זשאַרגאָן ליטע-ראַטור פּערגרעסערט און פּערשטאַרקט ווערן, פּאַרקערט עם וועט איין אונגעהייערע מאַסע אַלטע טויזנט מאָל איבער געדריקטע ספרים גאָר אויס דער מאָדע קומען, און די נייע פון געוויסנהאַפטע זאַכקענער וועלן נאָך מער וועקן אין זיי דאָס בעדירפניס אַ לע-בעדיקע שפּראַכע צו לערנען".

אָט אין דער נאָרוואַס ציטירטער רעצענזיע איז פאַראַן אַ באַמער-קונג, וואָס ווערט בולטער אַרויסגעזאָגט אין אַנדערע דריי רעצענזיעס. די באַמערקונג איז: "אַלע שילדערונגען זיינען אַזוי לעבהאַפט, אַז די איבערנאַטירלעכסטע עראייגניסע ערשיינען פאַר וואַרהייטן". אויך אין די פאַראַגראַפן וועגן עטינגערן באַמערקן מיר עם, הגם ניט אַזוי דיט-לעך: "דערבני איז פאַרגעשטעלט אויסגעצייכנט דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן". "אויסגעצייכנט פאַרשטעלן" האָט בני צעדערבויםען געמיינט — וואַרהאַפטיק פאַרשטעלן. זייער נאָענט צו די ווערטער "וואַרהייט" און וואַרהאַפטיק איז געווען בני צעדערבויםען דאָס וואָרט "נאַטירלעך". אַ ווערק דאַרף זיין נאָך צעדערבויםען נאָך — וואַרהאַפטיק און נאַטירלעך. אין זיין אַרטיקל וועגן ישׂראל אַקסענפעלדן (דאָרט, נומער 26) כאַ-ראַקטעריזירט ער אַקסענפעלדס שרײַבן אויף אַזאַ אויפן:

"אַלע זײַנע שילדערונגען זיינען פונעם לעבן געגריפן, מייסטנס אויף פאַקטן באַגרינדעט... אין זײַנע ביכלעך זעט מען אַ שפּיגל פון אַלע ייִדישע אָנגע-לעגנהייטן, אַלע קאַראַקטערע און געהיימני-סע". (אונטערגעשטראַכן פון מיר — נ. ב. מ.) ער גיט אויך אַר-בער: "אַקסענפעלד האָט געשריבן אויסער טעאַטערע, אויך ראָ-מאַנען". וועגן די ראַמאַנען זאָגט ער: "זיי זיינען זייער אינטערע-סאַנט". ער איז אָבער גלײַך מוסיף אַ זייער וויכטיקע כאַראַקטע-ריסטיק אַעגן דעם פּרימיטיווסטן רעאַליזם, וואָס מען קען זיך נאָר פאַרשטעלן, דהיינו: "די ראַמאַנען זיינען אינטערעסאַנט אַר-

בערהויפט פאר די וואָס ווייסן די וואָרע געשיכטע, וועלכע האָט אים דעם שטאָף דערצו געגעבן".

אויך דאָ, וווּ עס רעדט שוין דער רעאַליסט, אמת, דער זייער נאָר-ווער און פרימיטיווער רעאַליסט, ווויזט זיך דער זעלביקער מעטאָד ווי אין די פּרועדיקע גרעסערע אַרטיקלען: ער רעדט אַרום דעם שרעקליכער אָדער דעם אינהאַלט פון ווערק, זאָגט אַרויס מבינות און רעדט וועגן דעם וואָס איז „באַלערנד" און „אַנציענד":

„עס פּערדינט בעזונדערס דערמאָנט צו ווערן די שריפטן פון ר' ישראל אַקסענפּעלד ע"ה. עס זינען שוין זאָגאַר 3 טעאַטערע פון אים ערשינען: „דער ערשטער רעקרוט", „דאָס שטערנטיכל", „מאָן און ווייב, שוועסטער און ברירער", און זינען פון מבינים גוט אויפגענומען געוואָרן, בעזונדערס דאָס צווייטע. נאָר עס זינען נאָך דאָ פיל וויכטיקע מאָנוסקריפטן, אונטערן אַנדערן „דער בער-דיטשעווער יריד" וכדומה אויסגעצייכנטע טעאַטער-שטיקע פונעם ייִדישן לעבן געגריפן. ר' ישראל אַקסענפּעלד איז געווען איין זייער ערפאַרענער מאָן. אין דער יוגנט האָט ער געלעבט אין פּוילן צווישן חסידים און גוטע יידן; אַ מאָטנס אַ קינד, וואָס האָט געקענט גוט לערנען, האָט ער געוויסט אַלעס, וואָס עס גייט פאַר אונטער דעם עולם. באַלד נאָך דער חתונה איז ער געוואָרן אַ סוחר, אַ פּאָדראַ-טיק, עס איז דעמאָלט געוועזן קריגס-ציטן, איז ער אויסגעוועזן אין פּיל שטעט אין פּוילן און אין דייטשלאַנד, איז געקומען אין בערירונג מיט פאַרשידענע מענטשן יידן און קריסטן, מיט אויפֿ-געקלערטע און אַלע אַנדערע קלאַסן. דאָס האָט אים שטאָף געגעבן צו דענקען און אַזוי ווי ער האָט געהאַט אַ גרויס טאַלענט אַלעס אויפצופאַסן און צו קאָמבינירן, דערביי אַ גוטן זכרון און אַ שיינע שפּראַכע, ער האָט אויך פּיל געלעזן אין דער העברעאישן און דיי-טשן ליטעראַטור, האָט ער זיך אויסגעבילדעט אַלס עכטער פּאָלקס-דיכטער. שפּעטער האָט ער זיך באַזעצט אין אַדעסא, איז געוועזן נאָטאַרוס, טראַנסלאַטער און האָט געפירט זייער אַ שיינן הויז. ער און זיינע גייסטרייכע פּרוי האָבן צוגעצויגן צו זיך די איידלסטע

געבילדעסטע מענטשן און אזוי ווי ער האָט געפירט הייסט עס אַ רוזק לעבן, האָט ער זיין מייסטע צינט אויסגעפילט מיט שרניבן און דיכטן. ער האָט אויך העברעיש געשריבן, נאָר באַזונדערס האָט ער זיך אויסגעצייכנט אינעם יידישן. אַלע זיינע שילדערונגען זיינען פונעם לעבן געגריפן, מייסטנס אויף פאַקטן בעגרינדעט, נאָר פּלאַנמעסיג, סיסטעמאַטיש דראַמאַטיזירט. זיינע שילדערונגען זיינען לעבהאַפט, טריי, אָנציענד, מיט עכטע יידישע אויסדרוקע, יידישן וויץ און יידישע ווערטלעך. אין זיינע ביכלעך זעט מען אַ שפּיגל פון אַלע יידישע אָנגעלעגנהייטן, אַלע כאַראַקטערע און געהיימניסע. ער האָט אויסער טעאַטערע אויך ראַמאַנען געשריבן, מאַנכע זייער גרויסע, וואָס זיינען זייער אינטערעסאַנט, איבער-הויפט פאַר די וואָס ווייסן די אמתע געשיכטע, וועלכע האָט אים דעם שטאַף דערצו געגעבן. עס וואָלט אַ יושר געוועזן די מאַנס-קריפטן זאָלן געדרוקט ווערן, ווייניקסטנס דערווייל די בעסערע אונטער די קלענערע, זיי וואָלטן געוועזן וואַהרע פּאַלקסשריפטן און העטן פיל געווירקט. מעגלעך מען וואָלט זיי געדאַרפט איבער-זען פאַר דעם דרוקן, פּילייכט איז נויטיק נאָך די יעצטיקע אומ-שטענדן מאַנכעס צו ענדערן, באַזונדערס די אויטאָגראַפיע, ווייל ה' אַקסענפעלד האָט זיך געמאַכט אַן אייגענע שרייבאַרט, נאָר אזוי ווי היינט האָט מען אָנגענומען כמעט אַלגעמיין איינע אַנ-דערע, קען דאָס ערשווערן די לעזער. דאָס איז אָבער קלייניקייטן. דער עיקר איז — די שריפטן זאָלן ערשיינען, מיר זיינען איבער-צייגט דאָס פּאַלק וועט זיי כאַפּן און זיי וועלן דערפון אויפגעקלערט ווערן איבער אַלע זייערע פּערהעלטניסע."

צעדערבוים פּאָדערן „נאַטירלעכקייט" איז צום קלאַרסטן אויסגע-דריקט אין דער קריטיק איבער מענרעלעס „די טאַקסע אָדער די באַנרע שטאַט בעל-טובות" (דאָרט, נומ' 24). דאָ האָבן מיר אויך: דעם אינ-האַלט פון ווערק בקיצור התמצית, דעם מחברס כוונה, וועגן רעאַליזם („נאַטירלעכקייט"), וועגן דער „נוצלעכקייט" פון אַזאַ ווערק, און, מיט וואָס דאָס ווערק איז „אָנציענד". דאָ איז דער רעאַליזם צעדערבוים זייער

א „רינדדיקער“, ממש א „פאטעטישער“. „די גאנצע פארשטעלונג אין דעם ביכל זעט צעדערבוימען אויס צו זיין „זייער נאטירלעך“, „נאָר די פאָרשוינען האָבן מיר נישט געקענט ענטציפערן, וויל מיר קענען דאָרט ווייניק מענטשן“. (אונטערגעשטרעכט פון מיר — נ. ב. מ.). און דעם גרעסטן טייל אַרטיקל גיט צעדערבויים אָפּ צו דערווייזן, ווי איין זאך איז „אין דער פאָרשטעלונג „ניט נאטירלעך“. „ניט נאטירלעך“ איז אין צעדערבוימס אויגן דאָס, וואָס די פאָרנעמסטע אין שטאָט שליסן בלאָט מיט אַן אויפגעקלערטן גביר „און אַלע אינאיינעם זאָלן זיך פארטרויען פון יונגאטשעס, שטאָט עזות־פנימער, און צוזאמען מאַכן כאַפּטעס און זיך טיילן מיט דער גזילה“. דאָס וואָס אַן אַויפגעקלערטער גביר זאָל זיין פארמישט מיט דער גאַנצער שטאָט „בעלי־טובות“ — „דאָס איז ניט נאטירלעך“. און צעדערבויים מיינט: אָט אין דעם ליגט דעם ווערקס חסרון. דאָ, האַלט ער, האָט דער מחבר איבערגעטריבן — „חושד זיין, אַז אַלע לַיטשישע גבירים פון פארשיידענע ריכטונגען זאָלן זיין איין כנופּיא, אַלע אינאיינעם באַראַבעווען און באַגאַנבענען די שטאָט, די טאַקסע און אַלע חברה־געלטער“, „דאָס — שרייבט צעדערבויים — איז אין אונדזערע אויגן איבערטריבן“.

אַטדי קריטיק קען דינען ווי אַ מוסטער פון צעדערבוימס אַלע קרייטישע אַרטיקלען — ווי אזוי ער שרייבט זיי און וואָס עס זינען זינע פאָדערונגען.

„די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָדט בעלי־טובות, געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים, זשיטאָמיר 1869, בדפוס א. ש. שאַדאָוו.

„דאָס ביכל איז געווידמעט זיינער עקסעלענץ ה' ניקאָלאַי וואַסיליעוויטש נאָוואַסעלסקי אָדעסער גאָראַדסקאי גאָלאָ וואַ. איטלעכער ווייסט ווער דער מחבר איז, דאָך האָט ער ניט אַרויסגעשטעלט זיין נאָמען, מיר פארשטייען אַפילו ניט פאָרוואָס: צו שעמען האָט ער זיך ניט, וואָס ער אַלס באַקאַנטער יידישער שריפטשטעלער גיט זיך אָפּ מיט זשאַרגאָן, ובפרט אַז דאָס ביכל

אלעקטאנדער צעדערבוים

איז געשריבן צו א צוועק, דאָס פּאָלק אויפּמערקזאַם צו מאַכן אויף זייערע פּאַרזאָרגערס, אין וואָס פּאַר אַ לֶשׁוֹן קען ער דען בעסער גלײַך מיטן פּאָלק ריידן? קיין איבערגעשראַקן מענטש איז ער אויך נישט, ער זאָל מורא האָבן, איבערהויפּט, אַז די וועלט ווייסט ווער עס האָט דאָס ביכל געשריבן. נאָר אַז ער מאַכט דערפּון אַ סוד, מאַרן מיר נישט זיין נאָמען אַרויסגעבן, איבעריקנס דאַרויף קומט עס נישט אָן, נישט דער מחבר נאָר דאָס ווערק איז דער פּאַקט.

„דאָס ביכל איז אַ מעשה געשילדערט, וואָס עס גייט פּאָר אין יודישער שטאָט איבער דער טאַקסע, וואָס ווערט געהאַלטן לטובת הכלל, איינגעטיילט אין סצענען, ווי די שטאָט טוער יעדן צווישן זיך און גיבן עצות ווי אַזוי די שטאָט צו ציפּן, צו באַרייסן און אַלע מיסברויכע צו פּאַרדעקן, קוים הויבט עמיצער אויף אַ קול נעמט מען אים אין דער חברה אַרײַן, גיט אים אַ חלק, איז ער אָבער איין עקשן און ווײַל זיך ניט פּאַרקויפּן מאַכט מען מיט אים אַז עק, מען זעצט אים אײַן, מען פּאַרשיקט אים ווי אַ שערלעכן מענטש, און דאָס פּאָלק לאָזט זיך אַזוי אַרומפירן בני דער נאָז, אַז לאַדי מען זױגט אױס דאָס דם התמצית, זײנען זײ נאָך פּאַר־בלענדעט אָן זייערע בעל־טובות און העלפּן זײ זייערע פּלענער אױסצופירן, טרעטן צו מיט די פּיס דעם וואָס שטעלט זיך פּאַר זײ אַרויס.

„די גאַנצע פּאַרשטעלונג אין דעם ביכל אין אַלגעמיין איז זייער נאַטירלעך, דאָס באַגעגנט מען — מען קען זאָגן מיט ווייניק אױסנאַמען — כמעט אין אַלע יודישע שטעט אין אונדזער פּאַטער־לאַנד. פּילע כאַראַקטערע דאָרט זייער גוט געשילדערט, מאַכנע זייער רירנד. מען זעט דער מחבר האָט געשריבן מיט געפּיל, זאָגאַר פּון אַזאַ מעשה, ווי דאָרט קומט פּאַר מיט אַיניק זאַהיקע האָבן מיר פּון פּיל גלױבוירדיקע מענטשן געהערט אויף אונדזער דורכ־רײַזע צוריקוועגס דורך קיעוו און עס שײַנט, אַז דער מחבר האָט טאַקע דאַרויף געציילט.

„דער לײענער שטױסט זיך פּון דער שילדערונג, וואָס פּאַר

א שטאָט דער מחבר רופט אָן גלופסק און טונעיאָדעווקע, נאָר די פּאַרשויען האָבן מיר ניט געקענט ענטציפערן, ווייל מיר קענען דאָרט ווייניק מענטשן. מען זעט, אז ער האָט זאָדערנעט די פּראַי (פּני) הקהילה, פרומע חסידים, הינטוועלטיקע. ווי געזאָגט, אין אַלגעמיין, איז אין דעם ביכל מיט נאַטירלעכע פּאַרבן אָפּגעמאַלט דאָס ייִדישע געמיינדלעכן, און עס איז זייער נוצלעך, וואָרעם יעדע געמיינדע קען אין דעם שפּיגל דערקענען אירע פּאַרזאָרגער.

„איין זאָך גייט אונדז נאָר נישט אין קאָפּ אַרײַן. מיר ווייסן גאַנץ גוט, אז אין יעדער שטאָט באַזונדערס אין אַלט מאָדישע געפּינען זיך עסקנים בצרכי ציבור, שיינע יודן, בוררים און בני זיי לייגט מען אַינן שלישיתיו, וואָס מאַכן שטאַרקן מיסברויך אונטער דער מאַסקע. נאָר אַ גאַנצע באַנדע, ווי דער מחבר רופט זיי אָן, פון אַזעלכע גראַביטעלעס די פּאַרנעמסטע אין שטאָט די וואָס שפּילן די פרומע חסידישע און פּני-בריהשע ראַלע, זאָלן קענען בלאַט שליסן מיט אַן אויפגעקלערטן גביר, וואָס דער מחבר אַליין הייבט אַרויס זיינע מעלות, און אַלע אינאיינעם זאָלן זיך פּאַר-טרויען פּאַר יונגאַטשעס, שטאָט עזות-פּנימער, און צוואַמען מאַכן כאַפּטעס און זיך טיילן מיט דער גזילה — ד אָ ס א י ז נ י ט ג א ט י ר ל ע ך .

„אומפּאַרטייזש אורטיילן מיר איבער דער מעשה אויף דעם אַרט: די איינצלע פּאַקטן ווי אַזוי עס פּירט זיך אין שטאָט אָן אַרדענונג, אָן חשבון, איז גאַנץ ריכטיק. דאָס לייגט אין כאַראַקטער. די אומאַרדענונגען און דאָס פּליטן מיט די רעכענונגען, באַזונדערס. אָבער די באַדערפּעניסע דער געמיינדן, וואָס קענען ניט פּאַ זאָ קאָנו אַרויסגעשטעלט ווערן, מען מוז זיי געבן אַן אַנדערן נאָמען (מיר ווייסן למשל פון אַנדערע שטעט, דאָס געזעץ ערלויבט ניט דעם רב צו צאָלן געהאַלט פון דער טאַקסע, שטעלט מען אים פּאַר נאַבלוואַטעל (אויפּזעער) אויף כשר פּלייש וכדומה), די פּירן אַרויף די קורצזיכטיקע פּאַרשטייער צו זוכן ניט געזעצלעכע נאַ-לאַגיס. אַזוי ווי מען האָט אָבער מורא פּאַר אַ רעוויזאָר, מוז מען אָנגרייטן היפשע שטיקלעך צו פּאַרשמירן די אויגן, דערבני איז

אזוי — די גרויסע האָבן קיין צניט נישט זיך מיט שטאַט זאַכן אָפּצוגעבן — דעם כבוד ווילן זיי, די מי נים, וואָס דען זיי פאַר-לאָזן זיך אויף אַנדערע. אונטער זיי מעגן זיין אַזעלכע, וואָס האָבן זיך דאָס גענומען פאַר אַ פּרנסה. די גרעסטע מיסברויכע געשעען בני געגנשטענדע, וואָס מען קען ניט קאָנטראָלירן. למשל בני רע-קרוטן אָפּגעבן, פון בכבודע בעלי-בתים וועט קיינער ניט וועלן אויף זיך נעמען כאַפּן קינדער בני עלטערן, אָדער גיין זוכן לויזע גוליאשטשי יונגע, וואָס ווילן זיך פאַרקויפן, מיט זיי האַנדלען. טרינקען מאַגאָריטש און די הוצאות פון די סדעליקים און שפּעזן ביז מען גיט זיי אָפּ. מוז מען דאָס אָנפאַרטרויען אַזעלכע מענטשן, וואָס ווילן זיך דערמיט אָפּגעבן מעג מען זיי יאָ געבן אָדער נישט געהאַלט, איז אוממעגלעך צו באַוואַרענען זיי זאָלן ניט מרויח זיין אין דעם שווערן אומאָנגענעמען געשעפט, וואָס איז מיט פאַר-אַנטוואָרטלעכקייטן פאַרבונדן. אַזעלכע עסקים זיינען דאָ פיל אין יעדער אָבשטשעססוואָ. וואָס זאָלן באמת די ערלעכע טאָן צו פאַר-היטן? דערווייל, אז עס געשען שוין אַזעלכע פאַרדרייענישן אין דער געמיינדע ווירטשאַפט, אַוודאי באַדינט זיך ווער עס וויל מיט דער געלעגנהייט, אין דער איבערצינגונג מען וועט ניט דערגיין, אויך קען פון אים קיינער ניט פאַרלאַנגען קיין חשבון, ווייל קיין תקיפות איז ניטאָ, אז ניט וועט מען די גאַנצע שטאַט קוילענען און קיין חשבון קען מען טאַקע קיין מאָל ניט אַרויסווייזן, שווער, שווער דערגלויבן מיסברויכע אויסצוראָטן ווי לאַנג יודן וועלן לעבן אונטער די איצטיקע קאָנדיציעס. מען דאַרף אַ רעפּאָרם, נאָר פון וועמען זאָל ער אַרויסגיין? יעדע געמיינדע האָט 100 דעות. דער רעגירונג האָט מען אָבער ניט פאַרגעשלאָגן ראַדיקאַלע מיטל, די אַלע צרות צו אויסקאָראַנעיען. איין עצה איז דאָ, מען זאָל די פלייש טאַקסע אָפּשאַפן נאָר אזוי לאַנג יודן וועלן דאַרפן אַליין טראָגן אַלע זייערע לאַסטן און די אַלגעמיינע שטאַט-טישע קאַסע וועט זיי ניט מיטשטייערן, אזוי לאַנג יודן וועלן דאַרפן אַזאָ גרויסן בודזשעט, אזוי לאַנג יודן וועלן פון דער גע-מיינדע-קאַסע צאָלן פּאַווינאָסטין פון יחידים און מען וועט קענען

מענטשן דריקן געלד פאר פאספארטן — ביז דעמאלט וועלן די אלע לידן און מחלוקת ניט אויפהערן. יא מען מוז גאנץ גוט איי-בערלייגן פון וואנען דאס נויטיקסטע צו ציען, עס זאל ניט שווער זיין אויפן פאלק און מען זאל אויף דעם נייעם שטייגער ניט נייע פאראורטיילע געפינען אראפצושטעקן אין קעשענע אריין אָדער בעזפארדקיס, וואָס קאָסטן טאָפּל און מען מוז זיי נאָר פאַרדעקן מיט נייע הוצאות. חוץ דעם זאל מען באַוואַרענען, אַז כּשׁר פּלייט זאָל ניט טייערער קאָסטן, אַז די העקער וועלן זיך מאַכן איין האַנט.

„דאָס אלעס איז זייער רעכט און מיר גלויבן, אַז דער פּאַר-פּאַסער דענקט אויך אַזוי. נאָר הושר זיין אַז אלע לייטישע גבירים פון פאַרשיידענע ריכטונגען זאלן זיין איין כּנופּיא, אלע אין איינעם באַראַבעווען און באַגנבענען די שטאַט, די טאַקסע און אלע חברה געלדער, דאָס איז אין אונזערע אויגן איבערטריבן.

„איבער דער פּאַרם פון דעם ווערק האָבן מיר נישט צו רעדן, אַזוי ווי דער פּאַרפּאַסער האָט דאָ ניט באַאָבזעכטיקט קיין ראָמאַנ-טישע פּאַרשטעלונג צו געבן, נאָר אַ ווירקלעכע מעשה אויסגע-פּוצט און אַרביינגעלייגט ווערטער אין מויל די וואָס קומען דאָ פּאַר, און די האָבן געוויס ניט געלערנט די טעאָריע פון ראָמאַנ-טישע פּאַרמען.

„די שפּראַכע איז כּמעט דורכגענגיג זייער פּלאַוונע, עכט ייִדיש מיט שיינע ווענדונגען און בילדער, אויף זייער לעבעדיקע פּראַקטישע אידעען.

„עס איז קיין צווייפל, אַז דאָס ביכל פּאַרדינט געלעזן צו ווערן פון אלע קלאַסן, עס קלערט אויף פיל עסקים אין ייִדישן געמיינדע לעבן און וועט געוויס פיל ווירקן, אַז עס וועט פּאַפּולער ווערן אונטער דעם פּאַלק. דער פּרייז איז דאָכט זיך זייער ביליג, וואָס מאַכט מעגלעך עס זאל שטאַרק פאַרשפּרייט ווערן. מען קען דאָס קריגן ביי ה' פּרוסיאן“.

צעדערבוים מיינונגען, אַרויסגעזאָגט אין דער קריטיק איבער מענדעלעס „טאַקסע“, זינען געווען גילטיק פאַר אים אויך מיט צוועלף

יאָר שפעטער. אין 5טן נומער „יודישעס פּאָלקסבלאט“ 1881, אז פאַר
 ראָן אַ באַריכט וועגן אַ „מיטיק לכבוד דעם דיכטער ה' לעאָן גאַרדאָן“
 (געמיינט יהודה לייב גאַרדאָן) צום 25טן יאָר זינט ס'איז אַרויס זיין
 ערשטער שיר „אהבת דוד ומיכל“. דעם דאָזיקן באַריכט האָט, קאַנטיק,
 צעדערבוים געשריבן. רעדט דאָרטן צעדערבוים וועגן גאַרדאָנס „נינעם
 שטייגער“. „דער נייער שטייגער“ איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס גאַר-
 דאָן „איז ניט ווי פרעמדע דיכטער געפלוּיגן אין הימל און פאַנטאַזירט
 איבער אַלטע צייטן, קאָמפלעמענטע געמאַכט יודן און קינות — אויף
 חורבן און גלות; ער האָט אָנגעהויבן שילדערן דאָס יודישע לעבן איצט,
 אַרויסגעשטעלט מאַנכע פעלער בולט“. צעדערבויםען געפעלט זייער,
 וואָס גאַרדאָן טוט עס „מיט אַ זיסער קינצלערישער שפּראַכע, דערצו זייער
 וויציק, טייל מאַל, וווּ עס איז נייטיק געוועזן — מיט שמעכווערטלעך,
 אז יעדעס וואָרט איז אַרײַנגעקראָבן אין דער לעבער אַרײַן“.

אַבער דאָס וויכטיקסטע איז בײַ צעדערבויםען דאָס, וואָס „מיט
 זײַן מײַסטערהאַפּטער פּערער איז ער אימשטאַנד אָפּצומאַלן אַ בילד, אַז
 מען זעט פאַר זיך לעבעדיק אַלע פאַרשױנען: מען מײַנט, אַז די מעשה
 גײט פאַר פאַר אונדזערע אויגן, און מען ווײַנט, אַז ער שילדערט עפעס
 טרױעריג און מען שפּרינגט-אויף פאַר לאַכן, אַז ער שטעלט פאַר סצײ-
 נען און לעבערלעכע מעשהלעך“.

פּיאַנערן, גלײַצניטיק אין אַ סך געביטן, זײַנען בלי שום ספּק גרױ-
 סע אויפטוער. באַזונדערס — דינאַמישע נאַטורן פון צעדערבוים שניט.
 צעדערבוים איז געווען ניט נאָר אַן אויפטוער אין פאַרשיידענע ליטע-
 ראַרישע און קולטור-געביטן, נאָר אויך אײַנער פון די אומדערמיר-
 לעכסטע עוסקים בצרכי ציבור. דאָך — מיט דער גרעסטער אָנערקע-
 נונג פאַר זײַנע אויפטוונגען — מוז מען פאַרצײכענען, אַז צו אונדזער
 עלטער-זײַדן אין דער קריטיק געהערן אַט די קינדערישע, כמעט אומ-
 פאַרשטענדלעכע שורות:

„איבער דער פאַרם פון דעם ווערק (מענדעלעס „טאַקסע“ —
 נ. ב. מ.) האָבן מיר נישט צו רעדן. אַזוי ווי דער פאַרפאַסער
 האָט דאָ ניט באַאָבאַכטיקטעט קײן ראַמאַנטישע פאַרשטעלונג צו
 געבן נאָר אַ ווירקלעכע מעשה אויסגעפּוצט, און אַרײַנגעלייגט

ווערטער אין מויל די וואָס קומען דאָ פֿאַר, און די האָבן געוויס
ניט געלערנט די טעאָריע פון דאָמאָנטישע פֿאַרמען".

וואָס צעדערבוים האָט דאָ פֿאַרשטאַנען אונטערן וואָרט "פֿאַרם"
איז ניט גאָר קלאָר. עס קומט אויס — "פֿאַרם" האָט צו טאָן מיט "ראָב-
מאַנטישע פֿאַרמען", מיט "געפֿליגלטע פֿליטערלעך", מיט געצאָצקעטע
איידלקייטן...

דערוואָרטן אָבער פון צעדערבויםען אַ באַשטימטן קריטישן מע-
טאָד וואָלט געמיינט — דערוואָרטן אָן אומגעגלעכע זאָך. ניט נאָר אין
דער ייִדישער ליטעראַטור איז עס אזוי. ניט אַלע קריטיקער-פֿיאָנערן
קומען מיט אַ באַשטימטן קריטישן מעטאָד. סײַ צעדערבוים און ישראל
לעווי, סײַ די שריפטשטעלערס יעקב דינענאָן, מ. ספּעקטאָר, שלום-
עליכם, פּרץ א. א., האָבן ניט געטראַכט וועגן אַ קריטיק-פֿילאָזאָפֿיע,
וועגן טעאָרעטישע יסודות. ריכטיק האָט באַמערקט ש. ניגער (אין זײַן
עסיי וועגן בעל-מחשבות): די ערשטע קריטיקער זיינען געווען בלויז
"מבינות-זאָגער". די, ווידער, וואָס האָבן אַליין געשריבן בעלעטריסטיק
— זיי האָבן גענומען פֿאַר אַ מאָס זייער אייגן שרײַבן.

אַ מעטאָד אין דער ייִדישער קריטיק טרעפן מיר אַ יאָר נאָך צעדער-
בוים נעקראָלאָג וועגן אַקסענפעלדן, און אַ יאָר פֿאַר צעדער-
בוים ערשטע "ביבליאָגראַפֿישע נאָטיצן". דאָס איז י. י. לערנערס
"אַנאָלין" איבער ישראל אַקסענפעלדס ווערק. דער מעטאָד בײַ לערנערן
איז אַן אוטיאָריטאַרישער, אָבער אין דערוועלביקער צײַט אויך אַן עסטע-
טישער.

מיט צוואַנציק יאָר שפּעטער, אין דעם ערשטן בוך פון שלום-עלי-
כּמס ייִדישע פֿאַלקס-ביבליאָטעק, אין יאָר 1888, זעען
מיר ווידער אַ מעטאָד אין ראַווינציקס שאַרפן אַרויסטריט קעגן דער
"מבינות-זאָגערײַ" פון די פּרײַערדיקע קריטיקער. ראַווינציקס טעאָריע
איז געווען, אַז קריטיק האָט לחלוטין גאָרניט צו טאָן מיט צופֿעליקער
סתּם-מבינות. זײַן באַגריף איז געווען, אַז קריטיק באַשטייט פון באַ-
אַבאַכטונג און אַנאַליז. דערמיט האָט ער אַרויסגעבראַכט
דעם רעיון, אַז אַ ווערק מוז מען טיכטיק און דורכדרינגלעך דורכנעמען.

אלעקסאנדער צעדערבוים

שפעטער ערשט פאנאנדערגלידערן און „באוויזן פארוואס און פארוויזן קומט דער קריטיקער צו די-און-די מסקנות“.

נאך מער באוויסטיזניק איז געווען בעל-מחשבות מיט זיין מיליע-מעטאד, וואס ער האט זיך געמיט איבערצופורעמען אין א נאציאנאלער קריטיק, וואָרעם פאָלק, נאָציע איז מיליע, איז טיפערע מיליע.

בני ש. ניגערן — אין זיין אימאנענטע קריטיק — ווערט שוין די פראבלעם מעטאד פלוראליסטיש, פארפילפאכט, און די באצונג צו יעדן מעטאד איז א רעלאטיווע.

צעדערבוים זכיה באשטייט אָבער אין זיין דער ראשון הראשר נים. אים איז אויסגעקומען צו זיין דער ערשטער אינצווען, ווי וויכטיק עס איז קריטיק. ער האט זיך געמיט מודיע זיין דעם ליענער, וואס יא און וואס ניט צו ליענען. און מיט זינע ערשטע נאטיצן, רעצענזיעס און קריטיקן האט ער פארזיט די ערשטע קערנער.

ער האט די שפעטערדיקע קריטיקער ניט באוויקט מיט קיין שום באשטימטן מעטאד. ער האט עס דאך אליין ניט פארמאגט. אָבער ער האט זיכער געהאלפן אויסצופורעמען א נייעם געדאנק: שרייבן קריטיק איז א וויכטיקע און נוצלעכע עוברא. אזוינאך האט ער געשאפן דאס באוויסטיזן פאר קריטיק. אין א העכערער פאָרם איז עס ניט קיין אנדער זאך ווי דאס קריטישע באוויסטיזן.

י. י. לערנער

א ביסל פאָר-געשיכטע פון יידישער קריטיק

די געשיכטע פון דער יידישער קריטיק הייבט זיך אָן מיט אַלעקס סאַנדער צעדערבוים „יודישע ביבליאָגראַפיע“, געדרוקט דעם 10טן יוני, 1869, אינעם 22טן נומער „קול מבשר“. פון דעמאָלט אָן באַ-ווייזן זיך אין „קול מבשר“ נאָמיצן און אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור. אָבער דאָס אַליין וואָלט נאָך ניט באַשטימט די דאַטע — דעם 10טן יוני 1869 — ווי דעם אָנהייב פון יידישער קריטיק. ניט קיין קלענערע ראַלע האָט דאָ געשפּילט אַ בפּירושע כּוונה בני אונדזער ערשטן קרי-טיקער. די כּוונה איז געווען אויפצושטעלן אַ מחיצה צווישן די ניצלעכע ווערק, „וואָס קומען אַרויס פון טיכטיקע שרניבערס“, און די שעדלעכע, די „צוועקלאָזע חיבורים“.

נאָך צעדערבויםען נאָך, איז די גאַנצע יידישע ליטעראַטור ביזן „קול מבשר“ געווען אַזאַ, וואָס האָט ממש אומגליקלעך געמאַכט „דעם געמיינעם עולם“ און די „די ווייכער“. די אַלע ספרים, וואָס מען האָט געדרוקט אין „אונדזער פּראָסט יידישע (זשאַרגאָן) ליטעראַטור“ — תנ"ך, סידורים דאָס טיטש-חומש מיט לעגענדעס און מדרשים, מוסרי-ספרים, דינים, תּחינות און בבא-מעשות — „האָט טאַקע דעם געמיינעם פּאָלק אינגעפּלעמט ערפּורכט פאַר גאָט, איינדאַכט ביים דאַווענען, אָבער פאַרמישט מיט דעם גרעסטן אָבערגלויבן, מיט שרעקלעכע שטור-תים, מיט פּרוכטבאַרע שילדערונגען פונעם גיהנום און זינלעכע תּענו-רים אינעם גן-עדן“. און דאָס האָט „פאַרדאַרבן ביים פּאָלק דעם געשמאַק פאַר די אינהאַלטרעכע געבעטן, די הייליקע שריפטן...“ מחמת די אַגדות, וואָס די מחברים „האַבן אינגעוועבט“ אין די פּוסקים, האָט מען בפּירוש ניט געוואָסט וואָס עס שטייט אין דער תּורה „און די שווער-מערישע פּאַנטאַזיע איז גערייצט געוואָרן“. אונדזער לידישער רעלי-

גיעזע פאָעזיע, די איידעלע תחינות, האַלט צעדערבוים פאַר אַ „גע-
שוועץ“. וועגן דעם חסידישן פּאָלקלאָר, וואָס איז אויפגעקומען בערך
אין מיטן 18טן יאָרהונדערט, האָט ער קיין איין גוט וואָרט ניט צו
זאָגן. פאַר אים איז דער גאַנצער חסידישער פּאָלקלאָר און חסידישע
וואָרט־קונסט — „איין ליגן גרעסער פון דעם אנדערן“.

דער משכיל צעדערבוים איז געווען זיכער — דאָס אַלץ טוט אָן
דעם עולם נאָר גרויסן שאַדן. די אַלע פּריערדיקע ווערק „הינדערן זיי
צו האָבן ריינע בירגערלעכע געפילע, צי צו זאָרגן פאַר זיך און זייערע
קינדער“. „מאַנכע געבילדעטע מענטשן“ האָבן דאָס גוט פאַרשטאַנען.
עס האָט זיי ממש געבלוטטיקט דאָס האַרץ צווען ווי אזוי מען פאַרפירט
עס דאָס פּראָסטע פּאָלק. האָבן זיי אָנגעהויבן שרייבן „אין דעם איי-
גענעם זשאַרגאָן ריינערע מעשות, טעאַטערע, זאָגאַר ראַמאַנען, געדיכטע
וכדומה“. און יענע צווישן די „מאַנכע געבילדעטע מענטשן“, וואָס האָבן
עס ניט געטאָן „פאַר שפּאַס“, „האַבן גאָרניט געדענקט אַזעלכע שריפטן
אַרויסצוגעבן“. זיי האָבן זיך געשעמט צו ווערן שרייבער „אין דעם
אַרעמען זשאַרגאָן“.

מיטן „קול מבשר“ — שרייבט וויטער צעדערבוים — איז אויפ-
געקומען אַ דור ניצלעכע שרייבער. געווען אויך פּאָלקס־מענטשן און
דווקא פעזיקע, וואָס די לאַגע פון לינדנדיקן פּאָלק האָט זיי גאָרניט
אינטערעסירט. „בני אַ טייל איז זשאַרגאָן געוואָרן אַ שפּעקולאַציע“,
באַקלאָגט זיך צעדערבוים. די משכילים האָבן טאַקע באַטראַכט אַט־די
אויפגעקומענע „פאַרוויילונג-ליטעראַטור“ מיטן גרעסטן עקל. דעם
גרעסטן שונא אין דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער ליטעראַטור האָבן
זיי געזען אין „די העכסט אינטערעסאַנטע“ ראַמאַנען. פאַר זיי איז דאָס
געווען אַן אָנגעווייטיקטע פּראַגע, אַ ברענענדיקע געזעלשאַפטלעכע פּראָ-
בלעם. און כדי דאָס צו באַקעמפן האָט דער ווייט־זענענדיקער מושלם
צעדערבוים דערפילט, אַז מיט קריטיק וועט ער קענען באַקעמפן די
מגפה פון יענע שריפטן, וואָס די שרייבער טרייבן מיט זיי שפּעקולאַציע.
ער זאָגט־צו ער וועט אינגאַנצן ניט דערמאָנען די שעדלעכע ביכער.
ער וועט בלויז שרייבן איבער „די וואָס קומען אַרויס פון טיכטיקע

שריבער: ווי ה"ה דר. עטינגער ע"ה, גאטלאָבער, אַבראַמאָוויץ, בינ' שטאָק, דיק, גאָלדפאַדען, לינעצקי וכדומה".

אַט פון דער געזעלשאַפטלעכער נויט איז געקומען די יודישע קריטיק. ווי מיר זען, איז זי געקומען מיט אַ באַשטימטער כוונה און מיט אַ באַשטימט שליחות. ווען אַט'דער עלעמענט איז געוואָרן צע-דערבוימען באַוווסט, האָט דאָס אים געשטויסן אָנצוהייבן צו שרייבן קריטיק. קומען מיר צוריק צו אונדזער ערשטער באַהויפטונג. מיט זיין „יודישע ביבליאָגראַפיע“ האָט צעדערבוים אָנגעהויבן שאַפן יודישע קרי-טיקער.

עס איז אָבער אויך פאַראַן אַביסל פאַרגעשיכטע. די פאַרגעשיכ-טע איז פאַרבונדן מיט צוויי דאַטעס — מיטן יאָר 1866 און מיטן יאָר 1867. אין יאָר 1866 געפינען מיר צופעליקע שורות מיט אַ קריטישן אינהאַלט. און דאָס יאָר 1867 איז פאַרבונדן מיט אַ באַמת רייפער קרי-טישער אַרבעט, אָבער אַן אַרבעט וואָס איז אַרויס גאָר אין רוסיש, ניט אין יודיש.

אין יאָר 1866 איז אין „קול מבשר“ געווען אָפּגעדרוקט אַ נעקראָד-לאָג וועגן ישראל אַקסענפעלדן („קול מבשר“, נומ. 26, שפּאַלטן 401—404). דער מחבר פון דעם נעקראָלאָג איז געווען אַלעקסאַנדער צעדער-בוים. ער האָט זיך אונטערגעשריבן — ארז. דער מחבר האָט זיכער ניט געהאַט די כוונה צו שרייבן אַ קריטיק וועגן אַקסענפעלדן. ווי מיר האָבן באַמערקט, כוונה שפּילט אַ וויכטיקע ראָלע בני צעדערבויםען. די עט-לעכע שורות קריטיק וועגן אַקסענפעלדס ווערק זיינען ניט מער ווי אַגב-אורחאדיקע באַמערקונגען. אין „המליץ“, 1861, נומ. 40, איז פאַראַן אַ פּוסנאָטיץ צום אַרטיקל „גוי אשר צדקה עשה“. שרייבט דאָרטן צע-דערבוים, אין דער פּוסנאָטיץ, וועגן אַקסענפעלדס זין. א. ב. גאָטלאָבער דערמאָנט בלויז אַקסענפעלדן אין „המגיד“, 1859, ז. 131.

צעדערבוים נעקראָלאָג וועגן אַקסענפעלדן פאַרנעמט איבער דריי שפּאַלטן אין „קול מבשר“. דאָרטן זיינען אין גאַנצן פאַראַן ניט מער ווי עטלעכע שורות, וואָס באַהאַנדלען קריטיש אַקסענפעלדס ווערק. אַט זיינען זיי:

„אלע זינע ראַמאַנען און טעאַטערע זיינען אמתע מעשיות און די קאַראַקטערע זינע געשילדערט פון מענטשן וואָס מען האָט זיי געקענט, נאָר נאַטירלעך אזוי אויסגעשטעלט, עס זאָל פאַסן און יעדער זאָל דרינען געפינען אַ מוסר און דערקענען די פעלערן פון גאַנצע קלאַסן ענלעכע מענטשן“.

דער גאַנצער פאַראַגראַף פאַרנעמט אַ האַלבע שפאַלט. די איבע-
ריקע שורות זיינען אַ געמיש פון ביאָגראַפישע און ליטעראַטור-היסטאָ-
רישע באַמערקונגען:

„הויז וואָס ער האָט נאָך געקענט גראַס דינקותא און גוט לשון-קורש, דיטש, אויך רוסיש און פּויליש, האָט ער געוואָלט ניצלעך זיין זיין נאַציע מיט זינע פּאָלקסקענטעניסע און האָט ניט געזוכט זיך באַרימט צו מאַכן אין אַנדערע שפּראַכן וואָס זיינען יודן ניט צוגענגלעך, בעזאַנדערס דעם פּאָלק, נאָך דערצו אין יע-
נע צייטן, ער האָט געפאַסט שוין לאַנג די גוטע אידעע זינע אמתע מעשיות, זינע וועלטקענטעניסע און זיין געניטשאַפט אין אלע יודישע זיטן, אויף פּראָסט יודיש צו שילדערן, דערצו האָט אים זיין אויסגעצייכנטער געזונטער מענטשנפאַרשטאַנד און די בעלעזנהייט אין אייראָפּעישע ניצליכע שריפטן, געדינט, אז ער האָט געשריבן אויסגעצייכנטע יודישע געשיכטלעכע און זיטענ-
שילדערנדע ראַמאַנען און טעאַטערע, וואָס דינען פאַר אַ וואַרן שפּיגל פון יודישע געמיינדע- און פּאַמיליען-אַנגעלעגנהייטן. דען חסידיסמוס האָט ער גוט געקענט, וואָרין ער האָט אַליין געדינט אין דער פּאַן. די געבילדעטסטע מענטשן האָבן מיט פאַרגעניגן געלעזן זינע שריפטן, ער איז געוועזן אַ וואַרער פּאָלקסדיכטער“.

און ער פאַרענדיקט דעם פאַראַגראַף מיט די ביבליאָגראַפישע באַ-
מערקונגען:

„פון אלע זינע שריפטן זיינען נאָר די קלענסטע צוויי טע-
אַטערע „דער ערשטער יודישער רעקרוט“ (וואָס איז צו קריגן הי-
ביים דר. גאַלדענבלום) און „דאָס שטערנטיכל“ (וואָס איז אָבער
דורך געוויסע אומשטענדע ביז איצט ניט אַרויסגעקומען צום פאַר-
קויפן), ביידע אין לייפציג געדרוקט. אויסערדעם איז געבליבן אַ

גאנצער קאסטן גרויסע און קליינע פערטיגע חיבורים וואס וואָל-טן זייער ניצלעך געווען פאר דעם פאָלק. עס וואָלט זייער רעכט געווען עס זאָל זיך מאַכן אַ געזעלשאַפט די ניצלעכע שריפטן אָפֿ-צודרוקן, מען וואָלט דערמיט דעם פאָלק זייער פיל גענוצט".

די איבעריקע צוויי און האַלב שפּאַלטן גיט צעדערבוים אָפֿ אויף פרטים וועגן אַקסענפעלדס ביאָגראַפיע (יוגנט, בילדונג, געשעפטן, פאָ-מיליע-לעבן, וועגן דעם, אַז אַקסענפעלדס הויז איז געווען אַ בית ועד לחכמים, „און פון דאָרט איז אַרויסגעגאַנגען צדקה און געפּעליקייטן פאַר פילע לַנדנע“). נאָכדעם קומען פרטים וועגן אַקסענפעלדס דרוב זין, וואָס ער האָט געשיקט שטודירן אין אויסלאַנד (היינריך — דעם מאַלעך, אַלכסנדר — דעם מעדיצין-פּראָפּעסאָר, יאַקאָב — דעם זשורנאַליסט און מחבר פון פּאָליטישע שריפטן). כּנים סוף באַשריבט ער אַקסענ-פעלדס לעצטע צוויי יאָר פון זײַן לעבן בני די קינדער אין פאַרזין.

מיר האָבן פּריער דערמאָנט אַ צווייטע דאַטע אין שייכות מיט דער פאַרגעשיכטע פון ייִדישער קריטיק, — דאָס יאָר 1867. אין יענעם יאָר איז אַרויס י. י. לערנערס קריטישער אַנאַליז איבער אַקסענפעלדס ווערק. דאָס איז שוין אמתע קריטיק. מען טאָר עס אַפילו ניט פאַר-גלײַכן מיט צעדערבוים ערשטע פּרוּוו. עס פאַרשטייט זיך — לער-נערס קריטיק איז דורכגענומען מיטן גניסט פון די 60-ער יאָרן אין רוסלאַנד. צווישן אַנדערע זאַכן זיינען דאָרטן פאַראַן אַנאַליז, דערקלע-רונג, באַווײַזן, אידעע און אַפילו עסטעטישע הנחות, אויב מען זאָל משפּטן וועגן זײַן אַקסענפעלד-קריטיק נאָך דער קוואַליטעט נאָך, קומט לערנערן די בכורה ווי דער ערשטער קריטיקער אין דער ייִדישער לי-טעראַטור. ער האָט זײַן אַנאַליז איבער אַקסענפעלדס ווערק געשריבן מיט צוויי יאָר פּריער איידער צעדערבוים האָט אַינגעפירט אין „קול מבשר“ די „ביבליאָגראַפישע נאָטיצן“. אמת, לערנער האָט דעם אַנאַ-ליז געשריבן אַ יאָר נאָכדעם ווי צעדערבוים האָט אָנגעשריבן זײַן נע-קראָלאָג איבער אַקסענפעלדן. אָבער צעדערבוים כּוונה איז געווען צו שרייבן אַ נעקראָלאָג און ניט קריטיק. חוץ דעם — אין פאַרגלײַך מיט לערנערס „אַנאַליז“ — קען מען די עטלעכע שורות „קריטיק“ אין צע-דערבוים נעקראָלאָג ניט פאַררעכענען פאַר אַן אמתן אָנהייב. דאָך איז

א פראגע, צי מיר קענען אָננעמען לערנערס „אנאליז“ ווי דעם אָנהייב פון ייִדישער קריטיק, מחמת עס איז ניט געשריבן אין ייִדיש און איז אַרויס גאָר אין רוסיש.

לכתחילה האָט י. י. לערנער געשריבן דעם אנאליז אין העברעיִש ווי אַ בריוו אין „המליץ“. געשריבן האָט לערנער די דאָזיקע קריטיק אין כערסאָן, דעם 20טן יולי 1867. צעדערבוים, דער רעדאקטאָר פון „המליץ“, האָט די דאָזיקע אָפהאַנדלונג ניט געוואָלט דרוקן, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס ער האָט געהאַט אַזויפיל דרך-אָרץ פאַר אַקסענפעלדן. האָט עס לערנער אַליין איבעגעזעצט אויף רוסיש און געקראָגן די דער-לויבעניש פון דער צענזור דעם 20טן אַקטאָבער 1867 (ווי דאָס איז אָנגעוויזן אין דער געדרוקטער באַשאַר). און די באַשאַר גופא איז אַרויס — אין רוסיש — אין יאָר 1868 מיט אַ לאַנגן טיטל אויפן שער-בלאַט:

Критический разборъ (появившихся недавно на еврейско-немецкомъ жаргоне сочинений И. Аксенофелда) и направлениа ихъ вообще. (אַ קריטישער אנאליז וועגן י. אַקסענפעלדס ווערק און וועגן זייער ריכ-טונג בכלל, וואָס זינען נישט לאַנג צוריק אַרויס אויפן ייִדיש-דזשיטשן זשאַרגאָן).

היסטאָריש איז אפשר צעדערבוים דער ערשטער ייִדישער קריטי-קער. אויב אָבער מען זאָל משפטן נאָך דער קוואַליטעט נאָך, קומט בלי ספק די בכורה לערנערן, הגם ער האָט זיין ערשטע אָפהאַנדלונג וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור געשריבן אין העברעיִש און עס אַרויסגעגעבן אין רוסיש. ווי די זאך זאָל נישט זיין, די דאָזיקע צוויי פרטים — די דאָ-טעם 1866 און 1867 — געהערן צו דער פאַרגעשיכטע פון דער ייִדישער קריטיק.

דער יסוד פון לערנערס קריטיק

אַלכסנדר צעדערבוים איז געווען אַ פראַקטישער טוער, אַ פרימיטי-ווער פראַקטיקער. קיין סך סתירות האָט ער נישט געזען בני זינע אייגענע בני-דוד משכילים. אויב עמיצער, נישט פון די גרויסע חשובים, האָט גע-וואָגט זיך שטעלן קעגן אים אָדער קעגן די אָנגענומענע מיינונגען, איז

ער געווען אין צעדערבוים אויגן פראסט־פשוט — אן עזות־פנים, און דאָס, וואָס ער פלעגט זיך אליין סותר זײַן, דאָס האָט אים ווייניק־וואָס אינטערעסירט. בלויז איין מחשבה האָט אים באַוועלט־יקט: ברענגען נוצן זײַנע ברירער. ווי אזוי, וואָס, ווען — דאָס האָט אים נישט געאַרט. ווי דער מאַמענט פאַדערט, — אזוי האָט ער געהאַנדלט. דעריבער האָט ער הינט געקענט שרײַבן פונקט פאַרקערט, ווי ער האָט געשריבן מיט אַ קורצער צײַט פריער. און אויף מאָרגן — באַפאַלן דאָס, וואָס ער האָט נעכטן פאַרטיידיקט. ער האָט פאַרמאָגט די פעזיקייט זיך זייער שנעל אָריענטירן אין נײַע געשעענישן. ער פלעגט ממש דערשנאַפן יעדן נײַעס ווינטל, און געהאַט האָט ער אַ חוש פון אַ זשורנאַליסט, אָבער דאָס אַלץ איז געווען אויבנאָוויי. די טיפערע פראָצעסן אין יוד, לעבן, בפרט אין די 60-ער יאָרן — דאָס האָט ער נישט פאַרשטאַנען. ער האָט נישט געזען די נײַע געזעלשאַפטלעכע שטרעמונגען און פאַדערונגען, וואָס האָבן געזוכט אויס־דרוק. ער האָט אויך נישט פאַרשטאַנען די שינויים אינעם יודישן לעבן, וווּ עס האָט זיך געהאַלטן אין אויספֿורעמען אַ נײַער קלאַס אינטעליגענץ. פאַרקערט — נישט אינערלעכע פראָצעסן האָבן געזאַלט אויספֿורעמען דאָס יודישע לעבן, נאָר די ישועות און נחמות קענען בלויז קומען פון איין קוואַל: פון אונדז אליין. פאַר אונדז בלײַבט בלויז איין זאַך צו טאָן און אַט־די זאַך וועט אַלץ פאַרענטפערן: מיר מוזן ווײַזן, אַז מיר ווילן זײַן „ניצלעכע און טרײַע רוסישע אונטערטאַנער“. און טאַמער האָט אַ יוד געקראָגן ערגעץ־וווּ די מינדסטע אָנערקענונג מצד דער רעגירונג, איז דאָס געווען אַן איזערנער באַווייז: אַט באַלײַנט די רעגירונג יעדן „נוצלעכן, טרײַען אונטערטאַנער“. קומען צו אַלגעמײַנע סאַציאַלע און פּאָליטישע אויספירן אויפן סמך פון אַ פאַראיינצולטער געשעעניש, וואָס איז זיך פאַרלאָפן מיט אַן איינצלנעם יודן, — דאָס איז געווען באַ־ראַקטעריסטישע נישט נאָר פאַר צעדערבויםען, נישט נאָר פאַרן „קול־מבשר“, נאָר פאַר אַ סך מענטשן אין יענער צײַט.

אין זײַן אָפּהאַנדלונג „דער „קול־מבשר“ און זײַן צײַט“ („יודישע וועלט“, ווילנע, נומ' 2, 1913, ז"ו 89-90), ברענגט צינבערג אַרויס, ווי נאָוווּ די משכילים זײַנען געווען אין די 60-ער יאָרן בנוגע אַזעלכע איינ־צלנע פּאַלן, „די אמונה — שרײַבט צינבערג — אַז דער יודישער „מזל“

וועט באַלד „דערהייכט ווערן“, איז געווען אזוי גרויס, אז די מינדסטע קלייניקייט איז געווען גענוג, אונדזערע משכילים זאָלן מיט גרויס התלהבות גלניך צעפויקן בכל תפוצות ישראל וועגן די גרויסע גנאָרן וואָס די רע-גירונג טוט, האָט בדעה צו טאָן פאַר יודן.

„אַט, שרניבט צינבערג, מעלרעט דער „קול מבשר“ מיט גרויס שמחה אין אָנהייב נומער: „אונדזער רעגירונג מיינט טאַקע ערנסט מיט אונדז יודן“. באַשר בכך, עפעס איינער אַ יאָזעה לעווינזאָן „קאַנדידאַט פון דער קייזערלעכער מאַסקווער אוניווערסיטעט, איז ביז איצט געווען מלאַדשי טשינאָווניק אָסאַביך פאַרוטשעני בנים כערסאָנער גובערנאַטאָר, איצט איז ער שוין סטאַרשי טשינאָווניק און איז באַשטעטיקט געוואָרן אין טשין (ראַנג) קאָלעזשסקי סעקרעטאַר“ („קול מבשר“ 1866, נומ' 12). אַט איז ווידער דער „קול מבשר“ מכריז און מודיע, אז „אַלע טעג זעען מיר מער און קריגן נייע באַוויזן“ אא"וו... און דער נייער באַוויזן באַשטייט דערין, וואָס עפעס אַ סוחר שטיינפֿינקעל האָט מען אָנערקענט פאַר אַן ערנבירגער (דאָרט, נומ' 31). עפעס אַ יודישע וויבל האָט באַקומען אַ מעראַל דערפאַר, וואָס זי האָט געראַטעוועט דאָס לעבן אַ קריסטלעך מיידל, בעת יענע האָט זיך געטרונקען. דער קאָרעספּאָנדענט, וואָס ברענגט די דאָזיקע ידיעה, האַלט פאַר נייטיק דערביי צו באַמערקן: „פאַר יודן בכלל וועט זיין אַ כבוד, זי וועט פון גאָטס געוויילטן אין אונדזער לאַנד האָבן אַ צייכן, אז ער ווייסט, וואָס אַ יודיש האַרץ איז אימשטאַנד צו טאָן פון אַ מענטשנס וועגן אפילו פון אַן אנדער נאַציע“ („קול מבשר“ 1867, נומ' 36).

„די דאָזיקע פרטים — פירט אויס צינבערג — זינען אָבער כאַראַקטעריסטיש נישט אזוי פאַר דעם „קול מבשר“ גופא, ווי פאַר דער גאַנצער עפאָכע. ענלעכע התפעלות בני יעדער קלייניקייט האָבן אַרויסגעוויזן נישט בלויז די העברעישע בלעטער פון יענער צייט, נאָר אפילו דער מער אייראָפּעישער „סיאָן“.

צו נאָר אַן אנדער שיכט אויפגעקלערטע געהערט י. י. לערנער. ער און זינע חברים לרעה זינען געשטאַנען מיט אַ קאָפּ העכער ווי דער צע-דערבוים-מין בירגערלעכע משכילים. ער איז סיסטעמאַטישער נישט נאָר אין וויסן נאָר אויך אין זיין שרניבן. ער האָט אַן אייגענעם בליק אויף

דער וועלט. זיין אנימאמין האָט אַ טעאָרעטישע באַגרינדונג, זיין קריטיק איז אויסגעהאַלטן, איז אין הסכם מיט זיין בליק אויף געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע פּראָצעסן. ער געהערט צום פּראָגרעסיוון פּליגל שרייַ-בער אין די 60-ער יאָרן. פאַר יענער צייט איז ער אַ מאָדערניסט. אים זינען לחלוטין נישט פרעמד די דערגרייכונגען פון זיין עפּאָכע. ער איז לאַגיש אין זינע הנחות, און פונקט אזוי לאַגיש, — מע קען אַפילו זאָגן, — אַרכיטעקטאַניש לאַגיש, איז ער, ווען ער וויקלט פאַנאַנדער אַ טעמע און מאַכט די אויספירן.

זיין בליק אויף קריטיק, דער עובדא פונעם שרייַבער, אויף ייִדיש, פּאָלקלאָר און ייִדישן טעאַטער — דאָס אַלץ שטראַמט אַרויס לאַגיש פון זינע באַגריפן וועגן ייִדישן לעבן. ער איז, אגב, אַ פּיאָנער נישט נאָר אין דער קריטיק, נאָר אויך אין ייִדישן פּאָלקלאָר, ייִדישיזם און אין קאַמפּ פאַר אַ בעסערן ייִדישן טעאַטער.

אין זיין ערשטער קריטישער אַפּהאַנדלונג — וועגן אַקסענפּעלדן — געפינען מיר עטלעכע אינטערעסאַנטע באַמערקונגען וועגן דעמאָליקן דע-מאָקראַטיזם. אַקסענפּעלדס ווערק האָבן אים געדינט ווי אַ באַוווּי, „אז דאָס ייִדישע פּאָלק שפּאַנט פּאָרויס צוזאַמען מיט דער גאַנצער מענטש-הייט און אין אַלע אופנים באַוועגט זיך עס אין גיסט פונעם 19טן יאָר-הונדערט.“ און דאָס, אגב, שרייַבט ער, האָט אים באַוווּיגן איבערצוועצן זיין „אַנאַליז“ אין רוסיש פאַרן רוסישן לייענער.

און פאַר זיין הנחה האָט ער אַזאַ באַגרינדונג:

„דער 19-טער יאָרהונדערט צייכנט זיך אויס באַזונדערס דערמיט, וואָס מיט זיין אַנקום האָט מען אָנגעהויבן פּאָפּולאַריזירן די וויסנשאַפטן, אזוי אז די אויפקלערונג זאָל אָננעמען אַ מער אַלגעמיי-נעם באַראַקטער. ס'איז שוין אַוועק יענע ביטערע צייט ווען וויסנשאַפט און קונסט זינען נאָך נישט אַרויס פון די ווענט פון די אַניווערסיטעטן און אַנדערע לערן-אַנשטאַלטן, און ווען זיי זינען געווען צוגענגלעך בלויז דער סאַמע אומבאַדייטנדיקער צאָל מענטשן, בעת דער פּילצאָליקער אָרעמער מאַסע איז די נייטיקע בילדונג געבליבן פרעמד, און זי (די מאַסע) האָט געשימלט אין שרעקלעכסטער עס-האַרצות. מיר זינען שוין איצט געקומען צו אַזעלכע איבערציגונגען, וואָס מיר קענען בשום אופן

נישט אָנערקענען ציוויליזאציע אין אַ פּאָלק, וואָס זײַן ליטעראַטור איז באַצירט מיט מוסטער־ווערק פון עטלעכע באַוווּסטע שרײַבער, וואָס פלעגן אויסשעפּן אַלע זייערע טאַלאַנטן אויף צו שאַפּן געקינצלטע עלע־ גיעס וועגן דעם טויט פון העלדן, געפּאלענע אויפן שלאַכטפּעלד, אָדער אויף צו פאַרפּאַסן ראַמאַנען, וואָס זאָלן פאַרזיסן דאָס לעבן פון די תקיפּים אין אונדזער וועלט. מיר שטאַלצירן איצט גאָרנישט מיט די דאָזיקע גע־ לערנטע, וואָס דער פשוטער עולם האָט קיין פּאַרשטעלונג ניט געהאַט וועגן זייערע אַרבעטן, און וואָס האָבן געשריבן אין אַ שפּראַך, וואָס מ'האַט גע־ קענט אויף דעם די ציינער צעברעכן, און ניט קימערן זיך וועגן דעם, אַז זייער הויכע מליצה איז צוגענגלעך בלויז זייערע ברירער־געלערנטע, און אַז פאַרן גרעסטן טייל בלייבט זי אַן אומבאַקאַנט לאַנד. מיט טיפּן באַדויער דערמאַנען מיר איצט אַטאַדעם טרויעריקן עבר, ווען די אומגליקלעכע מאַסע איז געווען פיזיש און מאַראַליש דערנידעריקט. פיזיש האָט זי געליטן פון די געלט־אַריסטאָקראַטן, מחמת דער פּאַנשטשינע (לייב־איינגטום), און מאַראַליש פון יענע געלערנטע, די אַזוי גערופּענע שכל־אַריסטאָקראַטן. מיט דער זעלביקער אַריסטאָקראַטישער פאַרריסנקייט ווי די נגידים האָבן גע־ וויינלעך געקוקט אויף דעם לײַב פון אַ פּויער, מיט דער איבערצייגונג, אַז גאָט האָט אים באַשאַפּן בלויז צוליב זיי און אַז ער האָט טאַקע נישט קיין רעכט נהנה צו זײַן פון דעם אַלעם גוטן, וואָס איז צו גענגלעך אַלע אַנדערע מענטשן, — האָבן אויך אַזוי די געלערנטע זיך באַצויגן בכלל צום פּאָלקס גײַס, טראַכטנדיק, אַז אויפן פּאָלקס מאַראַלישן לעבן דאַרף מען זיך אומקוקן בלויז מיט דער כוונה אַז עס זאָל טעטיק ווערן דער פּאַעטישער טאַלאַנט מיט דער הילף פון געקינצלטע פּראַזן. אויב אַפילו איינער פון זיי פלעגט זיך אַמאָל נעמען אויספאַרשן די מנהגים און זיטן פון פּאָלק, און זיי שילדערן אין זיינע ראַמאַנען, האָט ער דאָס געטאָן נישט כדי אַרויסווייזן דאָס גוטע און דאָס שלעכטע פון פּאָלק, און אים פירן אויפן וועג צום אמת, נאָר מיט דער כוונה, כדי דאָס לייצענע די דאָזיקע באַשרייַבונגען זאָל ברענגען פאַרגעניגן די קאַפּריזונע נגידים.

און לערנער פירט אויס: „מחמת אַט־דער גײַסטיקער אַריסטאָקראַ־ טיע, אַט־די גײַסטיקע סנאָבן, האָבן נישט נאָר צוגעשטעלט ווערק צו

באפרידיקן דאָס סענסועלע געפיל־לעבן פון די גבירים, נאָר זיי האָבן דערגאנצט דאָס, וואָס די גבירים האָבן אָנגעהויבן. יענע האָבן פיזיש פאַרשקלאַפט די מאַסן, און די סנאָבן האָבן געלאָזן די מאַסן זיך טרינקען אין „דער שרעקלעכסטער עס־הארצות...“

אָבער דאָס 19־טע יאָרהונדערט האָט אין דעם פּרט געבראַכט וויכ־טיקע שינויים. די פּרטיהייט פאַר די פּויערים, ווי אויך אַנדערע דערשיינונג־גען אינעם 19־טן יאָרהונדערט, — אין דעם האָט לערנער געזען סימנים פון אַ ניעם „צייט־גניסט“ („דוך וורעמעני“). דאָס „האָט שוין באַוויון באַדיטנדיק איבערצואַנדערשן צום גוטן“ דעם פּאָלקס אינטעלעקטועלן צושטאַנד.

„דער גניסט פון 19־טן יאָרהונדערט“ — שרייבט לערנער — „האָט אינגאַנצן צעשטערט דעם ליטעראַרישן אַריסטאָקראַטיום פון די דאָזיקע אַלטע, אויף לאַרבער־רוענדיקע שרייבער, און אונדזערע געלערנטע האָבן זיך סוף־כל־סוף איבערצייגט. אז דעם פּאָלק פעלן ניט קיין שום מאָד־ראַלישע פּרינציפּן.“

לערנערס פּאָליטישקייט נעמט זיך פון אַ גאַנצער סיסטעם באַגריפּן וועגן דעם גניסט פון 19־טן יאָרהונדערט. אָטדער גניסט פירט צו דער מאַקראַטישקייט. ער פירט אויך צו דער איבערצייגונג, „אז דעם פּאָלק פעלן ניט קיין שום מאַראַלישע פּרינציפּן.“

וואָס שניד דער וועלט־ליטעראַטור קען מען מסכים זיין מיט לער־נערן מכוּח יענעם טייל „ליטעראַרישע אַריסטאָקראַטן“, וואָס האָבן גע־שאַפּן ליטעראַטור במשך דער פעאַדאַלער אָרדענונג. עס קומט אָבער אויף אַ פּראַגע — וועמען האָט עס לערנער געמיינט, אין שייכות מיט דער ליטעראַטור בני ירדן? האָט ער טאַקע אויך אונדז געמיינט? די באַ־שולדיקונג איז דאָך אַ קלאַרע: „דער גניסט פון 19־טן יאָרהונדערט האָט אינגאַנצן צעשטערט דעם ליטעראַרישן אַריסטאָקראַטיום פון די דאָ־זיקע אַלטע, אויף לאַרבער־רוענדיקע שרייבער...“

אַביסל ווייטער אין זיין הקדמה זעען מיר, אז ער האָט אויך געמיינט יודישע געלערנטע. פּרוער באַמיט ער זיך באַוויון ווי אזוי מען קען איר בעראַנדערשן די גאַנצע וועלט. מע דאַרף אין איר אינפּלאַנצן: „דאָס שיינע, דאָס גוטע און דאָס דערהויבענע“. נאָכדעם באַקענט ער דעם ר־

כישן ליינער מיט יענע דעמאָקראַטישע ייִדישע שרײַבער, וואָס זײַנען דורכגעדרונגען מיטן „צײַט־גײַסט“. זײ שאַפֿן ביכער אויף דער פּשוטער אומגאַנגשפּראַך, ביכער, וואָס זײַנען אויסשליסלעך געווידמעט די אינ־טערעסן פון פּשוטן פּאָלק. לערנער דערקלערט אויך פאַרוואָס דאָס איז בני יודן נאָך וויכטיקער ווי בני אַנדערע פעלקער — מחמת די צוויי שפּראַכן: העברעיִש און ייִדיש. ער דערקלערט אויך וואָס איז אַזוינס ייִדיש, זײַנע גרויסע מעלות און זײַן שליוחות. ער איז דער איינציקער אינסטרומענט, וואָס אַדאַקט אים קען צוקומען צום פּאָלק — דאָס „קלוגע, נוצלעכע“ וואָרט.

„און נישט געקוקט אויף דעם אַלעם — שרײַבט לערנער — „האָט קיין ייִדישער געלערנטער זיך ביז איצט נישט אַנטשלאָסן צו שרײַבן אויף אַט־דעם זשאַרגאָן עפעס וואָס זאָל זײַן נוצלעך און זאַכלעך“. ער ווייס נישט גענוי — צי דאָס שטאַמט בני די ייִדישע געלערנטע פון זייער „ליטעראַרישן אַריסטאָקראַטיזם“ אָדער פון זייערע פאַראורטיילן קעגן דער שפּראַך גופא.

ווי מיר זעען דאָ, פאַרבינדט לערנער דעם „ליטעראַרישן אַריסטאָ־קראַטיזם“ אויך מיט ייִדישע שרײַבער. נישט געקוקט אויף דעם באַזונד־דערן ייִדישן באַראַקטער, באַטראַכט לערנער פון אַן אַניווערסאַלן שטאַנד־פונקט, הן די ליטעראַטור, הן די היסטאָרישע באַדינגונגען, וואָס זײַנען גורם די ליטעראַרישע שאַפונגען. אין דער ייִדישער ליטעראַטור געוועל־טיקן די זעלביקע היסטאָרישע תנאים, דער זעלביקער „צײַט־גײַסט“ ווי אין דער גאַנצער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור. און נישט אומזיסט פאַר־זיכערט ער אין דער הקדמה זײַן רוסישן ליינער: „דאָס ייִדישע פּאָלק שפּאַנט פאַרויס צוגלייך מיט דער גאַנצער מענטשהייט און אין אַלע פרטים גייט עס דעם וועג אין גײַסט פון 19־טן יאָרהונדערט“; „די יודן שטייען אויך נישט אָפּ אין דעם גאַנג פון פּראָגרעס; זײ נעמען אָן אַלע מיטלען צו בילדן די מאַסן, באַמוזן זײ זיך צו ווערן נוצלעכע בירגער פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט“.

נישט נאָר אין דער הקדמה, נאָר אויך אין דער עסיי גופא — דעם אַקסענטפּעל־אַנאַליז — הערט זיך די נאָטע מכוּח „ליטעראַרישן אַריסטאָ־קראַטיזם“. גלייך אין אָנהייב דערצײלט לערנער ווי אַזוי עס מאַטערט

אים איין זאך: די יודישע שרייבער טוען נישט זייער פליכט; דער שליח פירט נישט אום זיין שליחות.

„איך האב זיך אויך דערמאנט דעם גרעסטן טייל אונדזערע שרייבער, אויף וועמען עס ליגט דאס הייליקע פליכט צו פארבעסערן דאס לעבן פון אייגענעם פאלק... אבער טאן טוען זיי גארנישט, מיינענדיק, אז זיי פטרן אפ זייערס מיט דעם, וואס זיי פארגרעסערן די העברעישע ליטע-ראטור מיט אייגענע נוצלאזע, געקינצלטע ווערק אדער מיט א צענדליק אנדערע אויסלענדישע ווערטער.“

דאס איז געווען א טענה פון א ראדיקאל-געשטימטן מענטשן. אין פון דער דאזיקער טענה דרינגען מיר, אז לערנערן דארף מען צורעכענען צו דער ראדיקאלער יוגנט פון זיין צייט. ווען מען לייענט אבער זיין בריוו צום העברעישן קריטיקער אברהם אורי קאָוונערן, געדרוקט בשלימות אין זיין „צור פרחים“, ווערט קלאר, אז לערנער געהערט צום עקסטרעמען פליגל ראדיקאלער יוגנט אין די 60-ער יארן. לערנער שרייבט קאָוונערן, ער האט געהאט גרויס נחת-רוח פון די אפן ארויסגעזאגטע ווערטער, „וואס ביז איך האט נישט געוואגט צו זאגן קיין איין העברעישער שרייבער פון אונדזער צייט“. לערנער האט נישט געקענט גלויבן, אז אין לאגער פון העברעישע שרייבער אין די 60-ער יארן געפינט זיך נאך א מענטש, וואס וואגט ארויסצוזאגן אזעלכע אמתן קעגן דער העברעישער ליטערא-טור פון יענער צייט. און ווי אזוי כאראקטעריזירט לערנער די דעמאקראטיקע העברעישע ליטעראטור? ער שרייבט: אלע אונדזערע ליטעראטן שטייען אונטער דער פאן פון אלטע פארשימלטע פרינציפן... .

אין דער קליינער הקדמה צו זיין ביכל „דורש אל המתים“ (רייד צו די טויטע), פארטיידיקט ער קאָוונערן קעגן גאטלאבערס אָנפאלן. רעדט ער דאָרט וועגן די העברעישע ליטעראטן נאך מיט שאַרפערע ווער-טער. אין דער דאזיקער הקדמה פארזיכערט ער: זיין ציל איז „צו עפענען די אויגן פון זינע ברידער“, אויפווייזן זיי, ווער עס זינען די העברעישע שרייבער — אז „מהרסיים ומהריביהם מהם יצאו“ (ווייערע צעשטערער און חורבן-מאכער שטאמען פון זיי גופא), און די ווענדונג אין דער הקדמה געהערט „צו די חשובע געציילטע“.

ווי מיר זעען שטייען דא „חשובע געציילטע“ קעגן א גאנצן פרייער-

דיקן דור ליטעראטן. און לערנער געפינט זיך צווישן אַטרי „געצייילטע“. זיי האָבן בשעתם אָנגעוואָרפֿן אַ פּחד אויף „די אַלטע, אויף לאָרבער- באַרוטע שרטיבער“, וואָס ער רופֿט זיי איצט אָן „צעשטערער און חורבן- מאַכער“.

דער יסוד פֿון לערנערס קריטיק איז געווען איינס מיט דער גאַנצער אינשטעלונג בײַ די עקסטרעם־ראַדיקאַלע „יונגע“, וואָס צו זיי האָט ער געהערט. אָבער אויך די דאָזיקע אינשטעלונג האָט נישט געווירקט גלײַך אויף אַלע שרטיבער, וואָס מען קען צורעכענען צו „די יונגע“.

פּאָליטיש-עקאָנאָמישע סיבות און די „יונגע“

די „יונגע“ אין די 60-ער יאָרן האָבן מיט זיך פֿאַרגעשטעלט יענעם דור, וואָס איז געקומען מיט אַ נייעם בליק אויף דער יודישער ליטעראַ- טור. אַט־דער נייער דור האָט אויך פֿאַרפֿלאַנצט נייע באַגריפֿן אין יודישן לעבן.

דער דאָזיקער גאַנצער שיכט מאָדערניסטן אין די 60ער יאָרן איז געווען אַ פּוּעל־יוצא פֿון דרײַ היסטאָרישע סיבות, געקניפט און געבונדן צווישן זיך. די סיבות זײַנען געווען: פּאָליטיש־עקאָנאָמישע, קולטור־ סאָציאַלע און רעוואָלוציאָנער־אינטעלעקטועלע. זייער כאַראַקטער דער- קלערט אויך, ווער עס זײַנען געווען די „יונגע“, ווי אויך די שינויים, וואָס זיי האָבן אַרײַנגעטראָגן אינעם יודישן לעבן.

די קרימער מלחמה (1854-1856) האָט געפירט דער דעספּאָטישער רוסישער צאַר ניקאָלאַי דער ערשטער. אין דער דאָזיקער מלחמה האָט נישט נאָר געליטן די רוסישע אַרמיי און פֿלאָט, נאָר אויך די גאַנצע סיס- טעם, די אַליין־הערשנדיקע רעאַקציע. אין דער קרימער מלחמה האָט ניקאָ- לאַי ביטער באַצאָלט פֿאַר זײַנע מעשי־תּעוועים. וואָרן יעדע אונטער- דריקונג זײַנע האָט געפירט צו אַ צווייטער, צו אַ דריטער, צו אַ גאַנצער סיסטעם רעפּרעסיעס. וואָס אויטאָקראַטישער עס איז געווען זײַן הער- שאַפט, אַלץ מער מרידה־געפילן האָבן גענומען אויפּוואַכן אין דער איי- טעליגענץ. די דעקאַבריסטישע מלחמה האָט פֿרונפּערדיקער געמאַכט דעם רעוואָלוציאָנערן באַדן. ניקאָלאַיס מורא פֿאַר רעוואָלוציאָנערע געדאַנקען

האָט אים געצווונגען אינצופירן אָן איזערנע צענזור בנוגע פּרניען אויס־
 דרוק, דער פּרעסע און בילדונג. געטריבן פון דער זעלבער מורא, אָרגאַז־
 נייזרט ער אַ פּאַרצווונגטע געהיים־פּאַליציי. ער דריקט אונטער דעם אויפ־
 שטאַנד אין פּוילן (1830—1831), שאַפט אָפּ איר קאָנסטיטוציע. ער
 שיקט מיליטער העלפּן עסטרייך אונטערדריקן אָן אויפשטאַנד אין אונ־
 גאַרן. ער פּאַרפירט אַ מלחמה קעגן טערקיי אונטערן אויסרייד באַשיצן
 די קריסטלעכע אונטערטאַנער. אין דער אמתן האָט ער מער אין זינען
 געהאַט פּאַרשפּרייטן רוסלאַנדס אינפּלוס אין די באַלקאַנען. זיין פּאַליטיק
 צו לייזן די יודן־פּראַגע האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם געזעץ פון יאָר
 1827. דאָס האָט געמיינט צו דערציען די יידישע יוגנט אין די קאַזאַרמעס,
 און רויבן יידישע קינדער פאַר דעם דאָזיקן צוועק (די קאַנטאַניסטן־
 גזירה). די געזעצן, וואָס האָבן דערלויבט יודן צו וווינען בלויז אין די
 גרענעצן פון תּחום־המושׁב, זיינען געווען אין הסכּם מיט זיין גאַנצער פּאַ־
 ליטיק בנוגע יודן. אויב אין די לעצטע צען יאָר זיינע האָט ער זיך באַמיט
 אָנצונעמען מיטלען צו פּאַרשפּרייטן וועלטלעכע בילדונג צווישן יודן, איז
 געווען דערביי אַ סיבה. מיט גזירות — האָט ער אינגעזען — וועט ער
 נישט לייזן די יידישע פּראַגע, מחמת דעם אינעווייניקן שטאַרקן יידישן
 ווידערשטאַנד.

ניקאָלאַים מפּלה אין דער קרימער מלחמה האָט קלאַר באַוווּזן איין
 זאַך: דרניסיק יאָר פינצטערע צענזור, שלעסער אויפן מויל, האָבן גע־
 האַלפּן דורכפּרעסן דעם גאַנצן מלוכה־אַפּאַראַט. די אַרמיניסטראַטיווע קאָ־
 רופּציע האָט הרוב געמאַכט די לעגענדע וועגן דער שטאַרקער אַרמיי. די
 רוסישע אויטאָקראַטיע האָט זיך געמוזט אונטערגעבן דער אַנגלאַ־פּראַנ־
 ציוזישער אינוואַזיע, און די טויערן פון רוסלאַנד האָבן זיך מיט גוואַל־
 געפּנט פאַר דער קאַפיטאַליסטישער אייראָפּע.

אויסגעדריקט האָט זיך דאָס אַלץ אין אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס
 רעפּאָרמען אין אַלע מלוכה־צווונגן, באַפּרניען די פּויערים (1861), פּאַר־
 ליכטערן דאָס יידישע לעבן (אַפּשאַפּן די קאַנטאַניסטן־סיסטעם אין 1865,
 רעכט פאַר יידישע ערשטע גילדע־סוהרים, יודן מיט העכערער בילדונג
 און בעל־מלאכות צו וווינען איבער גאַנץ רוסלאַנד אא"וו).

אַדאַנק אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס רעכטלעכע הנחות האָבן יודן

פרני אָפּגעאָטעמט. אַ נײַער סאַציאַלער שיכט האָט זיך אָנגעהויבן פּורעמען אַרום די ייִדישע מלוכה־ליוועראַנטן, די צושטעלערס און פּאַרשיידענע אונטערנעמערס. דער דאָזיקער שיכט האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. עס זײַנען צוגעקומען די פּלאַמירטע אינטעליגענטן, סטורענטן, גימנאַזיסטן, סוחרים, בוכהאַלטערס אא"וו.

דאָס איז געווען דער נײַער סאַציאַלער שיכט בני ייִדן, וואָס איז אויפֿ־געקומען אין די 50-ער און שנעל געוואַקסן אין די 60-ער יאָרן. פּון דעם נײַעם שיכט זײַנען אַרויס אונדזערע ייִדיש־רוסישע אַסימילאַנטן — סײַ די בורשוואַזע און סײַ די רעוואָלוציאַנערע, וואָס האָבן זיך שפּעטער באַ־וויון אין און אַרום „זעמליאַ אי וואַליאַ“ און אין דעם „טשאַרני פּערע־דיעל“.

דער זעלביקער שיכט האָט אָבער אויך אַרויסגעגעבן ייִדישע אינטע־ליגענץ מיט אַ ייִדיש באַווויסמזײַן. דאָס איז געווען דער שיכט „יונגע“, וואָס צו אים האָט י. י. לערנער גערעדט ווי צו אייגענע „חשובע געצײלעכע“. אָט־די זײַנען געקומען, נאָך לערנערס אויסדרוק נאָך, צו פּאַרנעמען דאָס אָרט „פּון די אַלטע אויף לאַרבער באַרטע שרײַבער“ משכילים פּון דער ערשטער השכלה־כוואַליע אין רוסלאַנד (די 20-ער ביז די 50-ער יאָרן).

די סאַציאַל־קולטורעלע באַזע פּון „די יונגע“

נאָך קלערער ווי דאָס סאַציאַל־פּאָליטישע פּנים פּון די יונגע איז געווען זײַער קולטורעלער יסוד. צווישן זיי און די פּרוערדיקע משכילים איז אין דעם פּרט געלעגן ממש אַ תּהום.

די וויכטיקסטע משכילים אין די 40-ער יאָרן האָבן געשטיצט דעם בילדונגס־מיניסטער גראַף אוואַראַרָוון, ער האָט געוואַלט לײַזן די ייִדישע פּראַגע דורך אָפּרײַסן ייִדישע קינדער פּון דער טראַדיציאָנעלע־דערצײַונג און זיי פּאַרוואַנדלען אין „ניצלעכע בירגער“. מיט דער דאָ־זיקער ייִדישער שול־רעפּאָרם האָט אוואַראַרָוון געמיינט רוסיפּיצירן די ייִדישע יוגנט אין די ספּעציעל־געשאַפּענע „קרויז־שולן“ (1844). און די צוויי ראַבינער־שולן, אין ווילנע און אין זשיטאָמיר, האָבן באַדאַרפט צוגרייטן געבילדעטע רוסיפּיצירטע ראַבינער און לערער. ווי באַמערקט

פריער האָבן טאַקע די וויכטיקסטע משכילים געשיצט די דאָזיקע רע-
פארמען. אָבער פון דער דאָזיקער רוסיפיקאַטאָרישער פּאָליטיק איז אויס-
געוואָקסן אַ שיכט, וואָס האָט זיך געשטעלט קעגן דעם פריערדיקן טיפ
משכיל.

די נײַע משכילים האַלטן זיך נישט נאָר פאַר „רוסן“, פאַר „מאַס-
קווער“ קעגן די פריערדיקע משכילים, „די בערלינטישקעס“, די אויטאָ-
דידאַקטן, זיי קוקן אויף זיך ווי אויף פּראָגרעסיווע מענטשן. זיי האַלטן
די פריערדיקע משכילים פאַר בטלנים, פאַר צוריקגעשטאַנענע, ווײַט פון
ווירקלעכן לעבן. יענע, די אַלטע, ווילן רעפּאַרמירן דאָס לעבן פון די אַרע-
מע יודישע מאַסן ניט מיט העלפן פאַרענטפערן ווירקלעכע נויטן, נאָר
מיט דערהייבן זיי צו די סענטימענטן פון שילערס „גלאַקע“, לעסינגס
„נאַטאַן דער ווייזע“ און מיט העברעישער מליצה וועגן דער „בת שמים“.
מיטן פנים צו דער ווירקלעכקייט, צום רעאַלן לעבן — דאָס איז
געווען דער רוה פון די נײַע משכילים. אויב שוין יאָ לערנען פרעמדע
שפּראַכן, איז פּרונער פאַר אַלץ — די רוסישע שפּראַך. מע דאַרף זי
קענען, ווײַל מע קען זיך אָן איר ניט געבן קיין עצה אין טאַג-טעגלעכן
לעבן. אָן איר קען מען אויך ניט אַרײַן אין די טויערן פון דער סאַמע
נאָענטסטער, דער רוסישער קולטור. אזוי איז געווען די מיינונג בני אַלע
נײַע משכילים, הן אַ מענדעלען, הן אַ קאָוונערן.

אויך לערנער — דער באַוווּסטיגער יודישיסט — גלייבט אין
רוסיפיקאַציע, צו קענען „שפּאַנען פאַרויס באַגלײַך מיט דער גאַנצער
מענטשהייט... לויטן גניסט פון 19-טן יאָרהונדערט“. אין די 60-ער
יאָרן איז אַרויס אַ בראַשור אין רוסיש „וועגן העברעישע בייגונגען“. ס.
פינסקער האָט צונויפגעשטעלט די בראַשור אין די 30-ער יאָרן. אי-
בערזעצט אויף רוסיש האָט עס י. באַבראָך, דער לערער פון יודישער
רעליגיע און דער רישעליעווער גימנאַזיע. באַגריסט לערנער די דאָזיקע
זייער ניצלעכע אַרבעט „ווי דעם ערשטן פרוו צונויפצושטעלן אַ טעקסט-
בוך אויף דער פּאַטערלענדישער שפּראַך“. געשריבן האָט עס לערנער אין
דעם רוסישן אַרטיקל „ביבליאָגראַפישע נײַעס“, אין „אַדעסקי וויעסט-
ניק“, 1868, נומ. 184. דער מין ביכער, האַלט לערנער, דאַרפן זיך באַ-
ווײַזן וואָס מיר, „ווײַל בלויז מיט דער הילף פון אַזעלכע עלעמענטאַרע

ביכער, וואָלט דאָס קענען די פּאָטערלענדישע שפּראַך זיך פּאַרשפּרייט צווישן דער ייִדישער יוגנט, וועמעס דערצונוג וואָלט פון דעם אָנגענומען אַ ריין רוסישן באַראַקטער". „מיט דעם דאָזיקן מיטל — שרניבט לער- נער ווינטער — וואָס מיט אים האָט די מענדעלסאָן שולע מיט פעולה וצווירקט אין דעמטשלאַנד אין פּאָריקן יאָרהונדערט — מיט דעם דאָזיקן מיטל קען מען באמת פּאַרווירקלעכן צו רוסיפּיצירן די ייִדן".

דאָס מיינט אָבער ניט, ייִדן דאַרפן זיך אָפּזאָגן פון זייער אייגע- נער פּאָלקסשפּראַך, ווי דאָס האָט געפּריידיקט דער רוב משכילים. אין דעם פרט איז לערנער געווען טאַקע צווישן דער קלענערער צאָל אין דעם לאַגער „יונגע".

אין דער זעלביקער צייט — בעת לערנער באַגריסט די באַמזונגען רוסיפּיצירן ייִדן, האָלט ער ייִדיש פאַר דעם ווירקזאַמסטן מיטל, וואָס מיט אים קען מען צוקומען צו די מאַסן. און עס גייט דאָ בפּירוש אין דעם ווירקזאַמסטן מיטל לשם ווירקלעכקייט. און מחמת דעם טאַקע איז ער קעגן די העברעיִשע שרניבער פון זיין צייט, ווייל זיי האָבן זיך דערוויי- טערט פון פּאָלק, גערעדט צו אים אויף אַ שפּראַך, וואָס דאָס פּאָלק האָט ניט פּאַרשטאַנען.

מיט זיין באַצונג צו די העברעיִשע שרניבער שטעלט זיך לערנער אין די רייען פון נאָך אַ קלענערער צאָל צווישן די „יונגע".

אין אַ ווינטערדיקן אַרטיקל, אין דעם דערמאַנטן „אָדעסקי וויעס- טניק" (1869, נומ. 24, ז. 81) רעדט לערנער וועגן די העברעיִשע שרניבער, ווי אזוי זיי האָבן אינגאַנצן פּאַרלאָרן דעם חוש פאַר דער ווירקלעכקייט, און דערפון — גלויבט ער — לינדט אויך די העב- עישע ליטעראַטור.

„אַ קענטלעכע באַוועגונג אין דער ייִדישער זשאַרגאַן-ליטע- ראַטור, די אָפט דערשינענע גוטע און ניצלעכע ביכער אויף אַ שפּראַך, וואָס איז פּאַרשטענדלעך העכער צוויי מיליאָן ייִדן, אין לסוף, דאָס שנעלע פּאַרשפּרייטן די דאָזיקע ווערק אין דער מאַסע — דאָס אַלץ באַווייזט, אז די בעסטע מענטשן אין אונזער פּאָלק זאָרגן ערנסט וועגן זייערע ברידער, אז די דאָזיקע ערלעכע

עסקנים גיבן אוועק זייער פרייע צייט אין די אינטערעסן פון די לעצטע און אז זייערע באמיונגען ווערן געקרוינט מיט פולן דער-פאלג. ניטאָ קיין מער מענטשלעכע זאך ווי לערנען פארהושכטע, עפענען די אויגן די פארבלענדטע; און אין דער זעלביקער צייט איז ניטאָ קיין ניצלעכערע זאך ווי דערקלערן אלץ אויף א פשוטן, פאר אלעמען צוגענגלעכן דיאלעקט. אויב מיר נעמען אָן, אז א דאָקטער, היילנדיק א חולה, מעג זיך עצהנען מיט זינעם א קאלעגע אויף פארשיידענע אויסלענדישע שפראַכן, איז פון דעם נאָך ניט געדרונגען, אז דער דאָקטער האָט א רעכט אַרײַנברענגען לאַטיין אין זײַנע רײד מיט די פאַציענטן. דאָס זעלביקע זעען מיר אין דער העברעישער ליטעראַטור. אָנהײב הײַנטיקן יאָרהונדערט, ווען יודן אין רוסלאַנד און אויך, מעגלעך אין אַנדערע אײראָפּעיִשע לענדער, אַחוץ, פאַרשטייט זיך, אין ענגלאַנד און פראַנקרײך, האָבן זיך געפונען אויף א זייער נידעריקער ציוויליזאַציע-מדרגה, ווען דער הושך פון פאַנאַטיזם און עם האַרצות איז געווען אזוי שטאַרק, אז עם איז ניט געווען קיין שום מעגלעכקייט זיך צו ווענדן צו זיי מיט א וואָרט, — דעמאָלט האָבן דענקענדיקע מענטשן, וואָס האָבן געפילט די באַדערפּעניש זיך אויסדריקן און וואָס האָבן כאַטש וויפּלעס-איז געוואָלט אויפרודערן זייערע גלויבנס-ברידער, דעמאָלט האָבן זיי באַשלאָסן צו שרײַבן זייערע ווערק אין דער העברעישער שפראַך, וואָס איז כאַטש געווען צו גענגלעך א באַגרענעצטן קרייז אייפּערהיקע תלמודיסטן. אָט דאָס איז געווען דער אופן ווי אזוי עם האָבן זיך באַווײזן אין דער עפנטלעכקייט די פאַרשיידנאַרטיקע, נאָר דאָך ענלעכע לויט דער טענדענץ, ווערק פון לעווענזאָנען, קראַכמאַלן, מיזעסן, ערטערן א. א. פאַרשטייט זיך, די דאָזיקע קעמפּער פאַר אויפקלערונג איז זייער ביטער צוצווען ווי זייערע ווערק פאַרשפּרייטן זיך בלויז צווישן איין קלאַס מענטשן; אָבער דעמאָלט איז געווען געפּער-לעך, און אפשר אַן נוצן, צו ניין ווייטער. מע קאָן זיך פאַרשטעלן מיט וואָס פאַר א שטערונגען עם האָבן זיך באַדאַרפּט ראַנגלען די דאָזיקע האָרעפּאַשניקעס אויף זייער דאָרנדיקן וועג; נאָר זיי

האָבן עס מוטיק דורכגעטראָגן, טרייסטנדיק זיך מיטן געדאַנק, אַז עפעס־וואָס האָט זיך זיי אינגעגעבן צו טאָן פאַר זייערע בריי- דער וועגן, און וואָס איז וויכטיקער — זיי לאָזן איבער אַ ברייט פעלד זייערע יורשים וועמען, אונטער בעסערע תנאים, עס וועט זיין גרינגער צו אַרבעטן. צום באַדויערן האָט דער גרעסטער טייל נאָכפּאָלגער זיך פאַרנומען אויף גאָר אַן אַנדערן וועג. ניט גע- קוקט אויף דעם, וואָס די געביטענע אומשטענדן, אין אַ סך פּר- טים, האָבן געגעבן די דאָזיקע שרענבער די מעגלעכקייט אויסבריי- טערן די גרענעצן פון זייער ליטעראַרישער אַרבעט און זיך ענגער צונויפניין מיטן פּאָלק, — האָבן זיי זיך אָנגעהויבן דערווייטערן פון יעדן געדאַנק, און, ווערנדיק פאַרכאַפט בלוין מיט די פּאַרמען פון דער העברעישער שפּראַך און מיט מליצה, זיינען זיי געוואָרן פּראַזיאָרן, און דאָס אַלץ. צו דעם האָט אויך אַ סך צוגעהאָלפּן דער אומשטאַנד, וואָס דער אויבנדערמאָנטער קריזיס לייענער האָט זיך באַצויגן מיט מער דרך־ארץ צו דער הייליקער שפּראַך (צו לשון קודש), אויף וועלכן עס האָט געשריבן דער שרענבער. אונ- טערן אינפלוס פונעם פינצטערן עבר, האָט זיך אין דעם קריזיס אויסגעפורעמט אַ באַזונדער בליק: זעענדיק אין דער אויפבלוונג פון דער העברעישער ליטעראַטור דעם איינציקן אויפהאַלט פון יודישקייט, איז ער געווען צופרידן מיט יעדן נייעם ווערק אויף דער דאָזיקער שפּראַך, און מיט די זעלביקע התפעלות האָבן זיי אויסגענומען אי אַ ניצלעכן געדאַנק אי אַ פּוסטע פּראַזע. מחמת די דאָזיקע סיבות באַגעגענען זיך מיר מיט אַזאַ גרויקייט אין דער העברעישער ליטעראַטור, וואָס צייכנט זיך אויס מיט כמות, און איבערראַשט אונדז מיט דעם וואָס דאָרטן איז נישטאָ קיין שום איכות: מיקראַסקאָפּישע שרענבער זיינען צופרידן, אָבער די אַלגעמיינע ניצלעכקייט גייט זיי נישט אָן.

צווישן די „מאָסקווער“, די „רוסאַקעס“ און די „נאַטאַן־דער־ווייזע אָדער בת־שמים אַוואַטאַדידאַקטן“ קומט דאָ באַמט אויף אַ קאַמף לשם רעאַליזם. די יונגע „רוסאַקעס“ האַלטן זיך פאַר „טראַכטנדיקע רעאַליס־

טן" דורך און דורך. פראקטיש פארווענדן קולטורעלע דערגרייכונגען — דאס שטייט בני זיי העכער ווי אלץ. די עלטערע משכילים האָבן גע- קעמפט אננעוואַרטן טראַדיציאָנעלע פּאַזיציעס, מעסיקייט אין אלץ, דרך-ארץ פאר אויטאָריטעטן. — זיי האָבן געקעמפט קעגן דעם דראַנג פון דער בריוונדיקער אומצופרידענער יוגנט.

א גרויסע ראָל האָט דאָ אויך געשפּילט דער ראַדיקאַליזם פון די „יונגע“. דאָס איז געווען דער ראַדיקאַליזם אין די 60-ער יאָרן. ער האָט בשעתו פאַרכאַפט די גאַנצע רוסישע אינטעליגענטע יוגנט. די יוגנט האָט זיך אַרײַענטירט אויף די דעמאָקראַטיזירנדיקע כוחות אינעם רוסישן און ייִדישן לעבן. מיט זייערע פּריערדיקע אַנשטעלונגען האָבן די אַל-טע משכילים זיך אַרײַענטירט אויף די אויפגעקלערטע נגידים, אויף דער ייִדישער גרויס-בורזשואַזיע און אירע משרתים.

דער קאַמף צווישן „אַטצי אין דיעטי“ (פּאַטערס און קינדער) האָט זיך במשך די 60-ער יאָרן געצויגן אויפן גאַנצן פּראָנט אינעם רוסישן לעבן. ער האָט זיך אויך באַוווּזן בני די ייִדישע מאַסן בכלל און דעם מיטל-קלאַס בפרט.

ווי מיר זעען, איז דער גאַנצער קולטורעלער יסוד בני די „יונגע“ געווען: רעאַליזם און ראַדיקאַליזם — אין פאַרשיידענע שאַטירונגען און מדרגות.

אינטעלעקטועלע איינפלוסן

וועגן דער ייִדישער יוגנט אין די 60-ער יאָרן רעדט לערנער אין זײַן 'דורש אל המתים', דער פּאַפּלעט קעגן גאַטלאָבערן. די יוגנט איז געווען רעאַליסטיש לגבי דעם פּריערדיקן דור משכילים. די היסטאָרישע באַדינגונגען פון יענער צײַט האָבן אין איר אַרויסגערופן דעם דאָזיקן רעאַליזם.

שטאַרקע השפּעות האָבן געווירקט אויף די אַלטע משכילים, די „בערלינער“. שטאַרקע השפּעות האָבן אויך געווירקט אויף די „יונגע“. זיי האָבן עס באַשטימט דעם קולטור-ראַמאַנטיזם בני די „אַלטע“ אין דעם קולטור-רעאַליזם בני די „יונגע“.

די גאנצע השכלה איז צו די ערשטע משכילים אין רוסלאנד געקומען ניט מיט יענעם „שטורעם און דראנג“, וואָס האָט זיך בשעתו געטראָגן דורך דער געמאָ אין דייטשלאַנד. מחמת געוויסע סי- בות האָט די השכלה צווישן די רוסישע יודן — ביז די 60-ער יאָרן — אָנגענומען אַן אַנדער פּאַרם. ערשטנס, — דער רוסישער דעספּאָטיום האָט ביז דער סעוואַסמאָפּאַלער מפּלה ניט צוגעלאָזן קיין שום פּרני וואָרט אָדער געדאַנק. צווייטנס — דאָס יודישע טראַדיציאָנעלע לעבן איז דאָ, אין תּחום המושב, געווען געדיכטער, פּעסטער, מער אינגע- וואַרצלט, מער נאַציאָנאַל אין זיין עצם. דריטנס, — די גאַנצע רוסישע קולטור איז בני די דאָזיקע ערשטע משכילים ניט געווען צו טיה אינ- געוואַרצלט. קיין אָרגאַנישע פּאַרבינדונגען זיינען דאָ ניט פּאַרגעקומען. און פּערטנס, — די השכלה, וואָס איז דורכגעדרונגען קיין רוסלאַנד, איז געקומען פון דייטשלאַנד, אין דער דייטשישער שפּראַך. דאָס וואָס איז געווען אָרגאַניש און רעאַליסטיש אין דייטשלאַנד, איז געווען פּרעמ- דער לבוש אין רוסלאַנד. מיטן עצם ווירקלעכקייט האָט עס ניט געהאַט קיין גרויסע מגעזומשאַ. אזוי אַרום איז די פּרעמדע אָנווייניש געוואָרן מער ווונטש, ווי פּראַקטישע פּאַרווענדונג. מען האָט געטרוימט אין שילערס און געטעס שפּראַך אָדער אין העברעישער מליצה צו „ברענגען נוצן דעם פּאַלק“. אַן אויסנאַם זיינען געווען די גאָר געציילטע יודיש- שאַפּנדיקע אָדער יודיש-באַוואוסטזיניקע משכילים — די אמתע דעמאָ- קראַטישע טרוימער און פּראַקטיקער. די איבעריקע זיינען געווען ראַמאַנ- טיקער, אפילו אין זייערע „מעסיקע“ פּראַקטישע מעשים.

גאָר אַנדערש איז געווען די יוגנט אין די 60-ער יאָרן. דאָס איז גע- ווען אַ ניער שיכט אינטעליגענץ. די דאָזיקע יוגנט האָט שוין געקראָגן אַ וואָסער-עס-איז בילדונג אין דער רוסישער שפּראַך. די שכנישע רר- טישע קולטור איז געוואָרן בני די יודן אַן אָרגאַנישער טייל פון זייער אייגענער קולטור. די פּראַבלעמען פון דער רוסישער געזעלשאַפּטלע- כער ווירקלעכקייט זיינען געוואָרן אייגענע פּראַבלעמען. און אָרגאַניש איז דאָס אַלץ געווען מחמת די יודישע געזעלשאַפּטלעכע ווירקלעכקייט איז געווען אַ טייל פון דער אַלגעמיינער געזעלשאַפּטלעכקייט. בשות- פות'דיק איז געווען דער באַדן, די פּאַליטישע ווירקלעכקייט.

דאָס זיינען געווען די הויפט־סיבות פאַרוואָס די יוגנט האָט אויפֿ־גענומען די אינטעלעקטועלע השפעות פון דער עפאָכע. דאָס וואָס איז געשען מיט דער „טראַכטנדיקער“ יוגנט אין דער רוסישער געזעלשאַפֿט, איז אויך געשען מיט דער „טראַכטנדיקער“ יוגנט אין דער יודישער געזעלשאַפֿט. אויף ביידע האָט געווירקט דער גניסט פון דעם ראַדיקאַלן פּאָזיטיוויזם, פאַרשטייט זיך, אין פאַרשיידענע פּאַרמען און פאַרשיידענע מדרגות.

די וואָס האָבן „באהערשט די מוחות“ פון דער רוסישער יוגנט, האָבן אויך „באהערשט די מוחות פון דער יודישער יוגנט“. און „די הער־שער איבער די מוחות“, וואָס האָבן אינגעפלאַנצט דעם רעאַליזם, אָנ־געהויבן מיט פּוּשקיןען, גאַגאַלען, האָבן דערמיט אויך געשאַפֿן אַ מין פּילאָסאָפּיש־פּראַקטישן צוגאַנג צום לעבן. נאָך מער ווי די וואַרט־קינסטלער האָבן די קריטיקער געווירקט אויף דער יוגנט. די רוסישע גע־שיכטע האָט צוגעטיילט די קריטיקער אַזעלכע פּונקציעס, וואָס זיינען ניט געווען בנמצא אין אַנדערע ליטעראַטורן.

דער רוסישער דעספּאָטישער רעזשים האָט ניט געלאָזן פּרין אַמע־מען. ער האָט דערשטיקט יעדן פּרוּוו אויסצודריקן פּאָליטישע געדאַנ־קען. איז פאַר פּאָליטישע און געזעלשאַפֿטלעכע געדאַנקען געבליבן נאָר איין וועג אָפֿן: די ליטעראַרישע קריטיק. אין דער קרי־טיק האָט מען געלייזט סײַ סאַציאַלע פּראָבלעמען סײַ פּראָבלעמען פּו־נעם יחיד. פּאָליטישע און פּילאָסאָפּישע פּראַגעס האָבן געפונען זייער וועג דורך דער ליטעראַרישער קריטיק. דאָרטן האָבן זיך אויסגעשפּילט פאַרטייטשע און אידעאָלאָגישע לײַדנשאַפֿטן. מיט איין וואַרט — אַלע פּראַגעס, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות מיטן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן, האָט מען געזוכט צו פאַרענטפּערן אין דער קריטיק. קינסטלערישע פּראָ־בלעמען האָט מען גלייך אָדער גאָרניט אָנגערירט. און מען איז תּיבָה אַריבער צו דער פּראַגע צי לאַווּרעצקי האָט ריכטיק געהאַנדלט, צי באַ־זאָראָוו איז געווען גערעכט, צי די און די זיינען טאַקע די סיבות פון טשאַצקיס אַרויסטריט, אין וואָס עס באַשטייט אַסטראָווסקיס „נאַראַר־נאַסט“ פּאָלישקויט א. א. וו.

געווען איז עס א קריטיק „פאָ פּאָוואָדו“, געלעגנהייט-קריטיק, אַ תירוץ-קריטיק אַ תירוץ צו פאַרנעמען זיך מיט עפעס אַנדערש ווי ריין-ליטעראַרישע ענינים. זי איז געווען מער פּובליציסטיק ווי קריטיק. מוז מען אָבער פאַרשטיין, זי האָט אַנדערש ניט געקענט זיך אויספורעמען אונטער דער לאַסט, וואָס מען האָט אויף איר אַרויפגעלייגט. און אַרויפ-געלייגט אויף איר האָט מען אַלע סאַציאַלע, פּאָליטישע, קולטורעלע און עטישע פּראָבלעמען, וואָס האָבן אין זייער צייט ניט געפונען קיין אַנדערן אויסדרוק. נאָך פאַר ביעלינסקין האָבן רוסישע קריטיקער געפּאָדערט: די ליטעראַטור זאָל דינען דער געזעלשאַפט. קינסטלער — האָבן זיי געהאַלטן — דאַרפן זיין פּילאָסאָפּן, דענקער. זיי דאַרפן אויסדריקן די פּילאָסאָפּישע אידעען פון זייער צייט. דער יונג פאַר-שטאַרבנער פּאָעט און קריטיקער ווענעוויטינאָוו, דער טעאַרעטיקער פון פּילאָסאָפּישן ראַמאַנטיזם וואָס האָט פאַרביטן דעם רוסישן קלאַסיציזם, אַ פאַרערער פון פּלאַטאָס, שעלינגס און פּיכטעס פּילאָסאָפּיע, — אפילו ער האָט ניט געקענט פאַרטראַגן סתם ראַמאַנטיקער, ראַמאַנטיקער אָן פּרינציפּן. ער האָט געפּאָדערט אַן אידעוּשע קונסט, אַ קונסט, וואָס זאָל זיין געקניפט און געבונדן מיטן געזעלשאַפטלעכן לעבן. אויך פּאָלעוואָי און נאָרעזשדין האָבן געפּאָדערט העכערע אינספּיראַציע, העכערע צילן, וואָס זאָלן פאַרבעסערן די מענטשן זייער לעבן. און וועגן ביע-לינסקין איז דאָך אָפּגערעדט, באַזונדערס דעם ביעלינסקין, ווען ער האָט זיך באַפּרייט פון דעם העגעליאַנישן אינפּלוס און האָט זיך דערנעענטערט צום סאַציאַליזם, צו דער פּייערבאַכישער מאַטעריאַליסטישער פּילאָסאָ-פּיע. און נאָך שאַרפּער און קלאַר רעאַליסטיש זינען געווען טשער-נישעווסקי, דאָבראָליובאָוו און פּיסאַרעוו.

אָט די אויסגערעכנטע אינטעלעקטועלע השפּעות האָבן געפורעמט אויך די יודישע „יונגע“ אין די 60-ער יאָרן. די השפּעות, דאָס איז געווען די הערשנדיקע אַטמאָספּערע, וואָס אין איר האָט געלעבט יעדער אינטעליגענט. דאָס זינען געווען די געדאַנקען, וואָס האָבן אינגאַנצן דורכגענומען אַזאָ אינטעליגענט ווי עס איז דעמאָלט געווען דער יונגער י. י. לערנער.

לערנער — דער ניהיליסט

ניט אלע יודישע יוגנטלעכע אין די 60-ער יארן זיינען געווען פון דעם זעלביקן טייג געקנאָטן. דער אָנקומענדיקער אינדוסטריעלער קאָ-פיטאָליזם אין רוסלאַנד האָט אַרויסגערופן צום לעבן די אַזוי-גערופענע פּאָלקס-אינטעליגענץ, די „ראַזנאַטשינצעס“. בני אונדו יודן זיינען דאָס געווען די נעכטיקע ישיבה-בחורים און די הנינטיקע גימנאָזיסטן און סטודענטן, פאַרשיידענע מיטלקלאַס-מענטשן, — לערער, פּראָפּעסיאָנאַ-לן, באַזאָמטע, אָנגעשטעלטע א. א. וו. געווען איז דאָס אַ צינט ווען עס האָבן זיך געהאַלטן אין פּורעמען נייע קלאַסן און נייע שיכטן. אין פּאָ-דערגרונד רוקן זיך אַרויס ליבעראַלן און רעוואָלוציאָנערע דעמאָקראַטן. די ליבעראַלן, וואָס האָבן גערעדט וועגן פּראָגרעס און פּאָלק, וואָס האָבן איבערגעאַנדרעשט דאָס לעבן, — זיי זיינען געווען מענטשן פון פאַר-שיידענע מדרגות. און די רעוואָלוציאָנערע דעמאָקראַטן, וואָס האָבן געטרוימט וועגן אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפּט, — אויך זיי האָבן געהאַט צווישן זיך מענטשן פון פאַרשיידענע שאַטירונגען.

אויך די יודישע יוגנטלעכע האָבן געהאַט צווישן זיך מענטשן פון פאַרשיידענע שאַטירונגען. עס האָט זיך שטענדיק געווענדט אין דעם ווי טיף פאַרוואַרצלט מען איז געווען און מען האָט געוואָלט זיין אין דער יודישער טראַדיציאָנעלער קולטור. אַ ראַל האָט דאָ געשפּילט אויך דעם יחידים בילדונג און זיין שיכט, ווי אויך זיין פּערזענלעכער כאַראַק-טער, טעמפּעראַמענט און פעזיקייט אויפצונעמען געזעלשאַפּטלעכע דער-שיינונגען.

מיר באַגעגענען דעריבער אין די 60-ער יארן אַזעלכע מעסיקע, אַזעלכע קאָנקרעט-רעאַליסטישע מענטשן ווי דאָס איז געווען מענדעלע מוכרס-פרים. ער איז אויך געווען אונטער דער השפּעה פון פּראָגרעס-ווע אידעען. ער האָט אָבער ניט פאַרוואַרפן די יודישע טראַדיציאָנעלע קולטור. מענדעלע איז אויפגעשטאַנען קעגן סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע עוולות, וואָס מען איז באַגאַנגען קעגן אַרעמען פּאָלק. אָבער די ירושה פון דורות, די הויפּט-יסודות פון דער יודישער אמונה, פון דער יודישער רעליגיעזער קולטור — דאָס האָט ער ניט אָנגערירט. די יודישע נויט און די

שרניענדיקע עוולות, וואָס מען באַגייט קעגן פּאָלק, — דאָס האָט אים געצוונגען צוזושטיין צו די פּראָגרעסיווע מענטשן פון זײַן דור. אָבער מיט גרויס יראה איז ער געשטאַנען פאַר דער גרויסער ייִדישער ירושה, וואָס האָט געטראָגן אין זיך דעם עטישן ייִדישן אייגנאַרט.

אין דער זעלביקער תקופה האָבן צו די יוגנטלעכע געהערט מענטשן פון נאָר אַן אַנדערן עקסטרעם, ווי לְמשל, דער העברעישער „פיסאַ-רעוו“ אַברהם־אורי קאָוונער. קאָוונער האָט אין 1865 (תרכ"ו) אַרויסגעגעבן זײַן „חקר דבר“, („באַטראַכטונגען“), און שפּעטער, אין 1868, זײַן „צורר פּרחים“ („אַ בינטל בלומען“). דאָרטן האָט ער שאַרף קריטיקירט די נייִ-העברעישע ליטעראַטור פון דעם פּריערדיקן דור משה־כּילים, זייער זײַן אָפּגעפּרעמדט פון ווירקלעכן לעבן און זייערע קונציקע מליצות. זײַנען דאָס געווען פּלוצימדיקע דונערן אין מיטן העלן טאָג. אין זײַן עקסטרעמיזם האָט זיך קאָוונער געשטעלט ניט נאָר קעגן דער העברעישער מליצה־ליטעראַטור פון זײַן צײַט, ניט נאָר קעגן דער אַמאָרליקער רבניש־רעליגיעזער ליטעראַטור. ער טרעט אַרויס קעגן די גרונט־יסודות פון דער ייִדישער טראַדיציאָנעל־רעליגיעזער קולטור. ניטאָ בני אים קיין הייליקייט אין דער פּריערדיקער ייִדישער אַנינשטעלונג, און ניטאָ בני אים קיין הייליקייט אין דער ייִדישער קעגנוואָרט. געמיינט האָט קאָוונער כאַמת, אַז די שוידערלעכע קעגן־אַטאַקעס אויף אים האָבן זיך אָנגעהויבן בלויז דערפאַר, ווייל ער האָט ניט קיין מזל, אָדער — זיי זײַנען אַן ענטפּער אויף זײַן זוריקן טעמפּעראַמענט. איז דאָס קען זיך זײַן אפּשר אמת. אָבער דער טיפּערער אמת ליגט אין דעם, וואָס ער איז אינעווייניק געווען אָפּגעפּרעמדט אָדער געוואָלט זיך אָפּפּרעמדן פון די אַרומיקע און דערבני ברענען אַלעמען מיט מוסר. ניט נאָר דער אונטערשייד צווישן אים און זײַנע בני־דור האָט דאָ געשפּילט אַ ראָלע, נאָר זײַן צוגײן צו יעדער ייִדישער פּראָבלעם מיט אַ ניט ייִדישער מאָס. אין „משומדים אין צאַרישן רוסלאַנד“, (162) ניט שאול גינזבורג איבער אַ ציטאַט פון י. ל. נאָרדאַנס אַ ניט געדרוקטן בריוו צו קאָוונערן.

„איר פּרעגט אַלץ“ — שרייבט ער קאָוונערן, — „פאַרוואָס איז בני אַנדערע אַזוי, און בני אונדז אַנדערש? דער ענטפּער ליגט שוין אין דער סאַמע פּראָגע. עס איז אַנדערש דערפאַר, ווייל

דאָס איז בני אונדז און ניט בני לַיִטן. יעדער שפראך, יעדעס פאָלק האָבן זייערע באַזונדערע אייגנשאַפטן, זייער באַזונדערן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, וואָס האָט זינע טיפע וואַרצלען אין זיין היסטאָריע און דערצונוג. איר וועט זיי ניט אָפּשאַפן, און עס לוינט זיך ניט זיי אָפּצושאַפן, ווייל זיי ברענגען קיינעם קיין שאַך דן ניט. איר זוכט אַלץ אין דער העברעישער ליטעראַטור צו מעסטן מיט אַן אייראָפּעישער מאָס, ריכטיקער געזאַגט: מיט אַ רוסישן אַרשין"

ניט וויכטיק איז דאָ איצט די פּראַגע צי מען דאַרף אָדער מען דאַרף ניט מעסטן די אייגענע ליטעראַטור מיט פרעמדע מאָסן. וויכטיק איז דאָ צו באַווניזן אַ פּאַרשטייער פון די יונגע אין די 60ער יאָרן, וואָס איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון ייִדישן לעבן, גרייט צו פאַרלאָזן די שוועל — טראַדיציאָנעל, אינטעלעקטועל. ווער ווייס — דאָס וואָס ער האָט שפּעטער פּאַקטיש פאַרלאָזן זיין פּאָלק, איז אפשר געווען אַ לאַגער שער פּוּעל־יוצא פון אַ סס-המוותריקן מוסר־זאָגער, וואָס האָט זיך אַליין אָפּגעפּרעמט און וועמען מען האָט אויך אָפּגעשטויסן.

צווישן די דאָזיקע צוויי עקסטרעמען — אַ מענדעלע און אַ קאָזר נערן — געפינען מיר מענטשן פון פאַרשיידענע שאַטירונגען. דאָ געפירן נען מיר דעם מילדן „העברעישן ביעלינסקי“ פאַפּערנאַ, דעם אַריגינעלן ייִדישיסט י. מ. ליפשיץ, אַזאַ מענטשן ווי מנשה מאַרגאָליס א. א.

י. י. לערנער געהערט צום עקסטרעמסטן פּליגל, צו דעם קאָוונער־קרניז. ניט אומזיסט האָט לערנער באַגריסט קאָוונערן בעת יענער איז אַזוי שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן דעם פּריערדיקן דור מליצה־שריבער. ער דערפילט אין קאָוונערן אַ ברודער אין קאַמף קעגן די אָפּגעשטאַנענע שרייבער, וואָס גייען ניט „מיטן גניסט פון דער צייט“, וואָס „שטייען אונטער דער פּאַן פון אַלטע פאַרשימלטע פּרינציפּן“ (קאָוונער ברענגט דעם בריוו אין זיין „צורו פּרהים“).

נאָך מער ווי אין זיין בריוו צו קאָוונערן באַקענען מיר זיך מיט לערנערס ניהיליזם אין זיין „דורש אל המתים“. דאָרטן נעמט ער זיך אָן פאַר קאָוונערן און קעמפט דעם אַלגעמיינעם קאַמף פאַרן „גניסט פון צייט“.

אין זיין „דורש אל המתים“, געשריבן קעגן גאָטלאַכערן, וואָס איז באַפאַלן קאָוונערן פאַר זיינע אַרויסטריטן קעגן די „אַלמע“, האָט לערנער געצילט קעגן דעם גאַנצן פּריערדיקן דור משכילים. פון דעם דאָזיקן פאַמפלעט רעדט אַרויס „דער גיסט פון צניט“ בולט און קלאָר. מיר הערן דאָרט די געדאַנקען, וואָס האָבן באַהערשט די ראַדיקאַלע יורגנט אין די 60ער יאָרן, דאָס זיינען געווען על פי רוב פּיסאַרעווס געדאַנקען. און אין דער ראַם פון דער גאַנצער „פּיסאַרעוושטינע“ ווערט קלאָר לערנערס ניהיליזם.

מיטן אויפקום פון טשערנישעווסקים און דאָבראַליובאַווס אידעען ווערט אין דער רוסישער געזעלשאַפט בולט דער אונטערשייד צווישן די סאָציאַליסטישע און די ליבעראַלע טענדענצן. מיטן אויסנאַם פון די ריינע קריטיקער־עסטעטיקער ווי אַנענקאָוון, דודישקין און דרוזשינין, האָבן די וויכטיקסטע רוסישע קריטיקער נאָך פּריער פאַר טשערנישעווסקין און דאָבראַליובאַוון, געקעמפט פאַר דער געזעלשאַפטלעכער פּונקציע פון דער ליטעראַטור. ביעלינסקי, אין זיין פּויערבאַך־פּעריאָד, האָט געקעמפט פאַר אַ רעוואָלוציאַנער־דעמאָקראַטישער קריטיק. פאַר מאַיקאָוון, למשל, איז ליטעראַטור־געשיכטע געווען די געשיכטע פון געזעלשאַפטלעכן געדאַנק. אַפּאַלאָן גריגאָריעו האָט געקעמפט פאַר „רוסישער פּאָלקיש־קייט“. זיי אַלע האָבן געקוקט אויף ליטעראַטור ווי אויפן אויסדרוק פון געזעלשאַפטלעכן לעבן. זיי אַלע האָבן געפאַדערט פּונעם קינסטלער — „אידעישע קונסט“.

טשערנישעווסקי איז אין דעם פּרט נאָך ווייטער אַוועק אין אויט־ליטאַרישער קריטיק. קונסט, האָט ער געלערנט, האָט נישט קיין צילן. זי דאַרף דינען דעם לעבן. זי דאַרף אַלץ דערקלערן אַזוי, אַז מיר זאָלן וויסן וואָס איז ריכטיק און וואָס איז ניט ריכטיק אין אונדזער לעבן. בני דאָבראַליובאַוון איז די פּראַגע וועגן קונסט געווען: וואָס פאַר אַ גוטס קען עס ברענגען די מוענדיקע מאַסן?

אין מיטן די 60ער יאָרן, ווען עס האָט זיך געפּורעמט לערנערס קריטיש באַוויסטזיין, איז פּיסאַרעווס געווען דער „הערשער איבער די מוחות“. פּיסאַרעווס ליטעראַרישע פּראַקטיק האָט געווירקט שוין אונטער גאָר אַנדערע אומשטענדן ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט טשערי

נישעווסקין און דאָבראָליובאָון. די אַנטווישטע האָפּענונגען אויף אַ באַל-דיקער רעוואָלוציע האָבן אָנגעהויבן ווירקן. מחמת דער רעאַקציע אין געפאַלן די ענערגיע אין די געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען. האָט זיך בני פּיסאַרעוון אויסגעפורעמט דער עוואָלוציאָנערער בליק אויף געשיכטע. אויף אים ווירקן ביכנערס, מאָלעשאַטס און פּאַכטס נאַטור-וויסנשאַפּט-לעכער, מעכאַניסטישער מאַטעריאַליזם. ניט די רעוואָלוציע קען איצט לייזן אַלע פּראָבלעמען, נאָר מעשים, ווי דאָבראָליובאָון האָט עס געפּאָ-דערט, נאָר דער באַוויסזיגן. הייבן דעם באַוויסזיגן אין דער אינטע-ליגענץ. דאָס דאַרף פירן צו דעם, עס זאָל זיך מערן נאַכאַנאַנד די צאָל „טראַכטנדיקע רעאַליסטן“. און כדי דאָס צו דערגרייכן מוז מען זיך באַ-וואַפּענען מיט וויסן. דאָס באַוויסזיגיקע וויסן, „דער געדאַנק און בלוזי דער געדאַנק קען איבעראַנדערשן און באַננען די גאַנצע אָרדענונג פון מענטשלעכן לעבן“. און געמיינט האָט ער — פּראַקטיש, „רעאַליסטיש וויסן“. לערנט נאַטור-וויסנשאַפּטן, טעכנישע וויסנשאַפּטן, האָט ער גע-פריידיקט. זאָלן אויף אַלע פּאַזיציעס אין געזעלשאַפטלעכן לעבן זיך באַ-וויזן טיכטיקע וויסנשאַפטלעכע רעאַליסטן, וועט שוין דאָס איבעריקע קומען פון זיך אַליין. אין לעבן דאַרף מען זיך רעכענען בלוזי מיט פּאַקטן און אַלץ דאַרף דורכגיין דעם רעאַליסטס אומברעהמנותדיקן קריטישן קאָנטראָל. אין טורגעניעווס באַזאַראָוין (פון זיין ראָמאַן „אַטצי אי דיע-טי“ — „פּאַטערס און קינדער“) האָט ער געזען די פּאַרקערפּערונג פון יע-נעם דור, וואָס לייקנט אַלע טראַדיציעס, אָבערגלויבענישן, מנהגים. ער וואַרפט אָפּ אַלץ, וואָס איז פריער געווען הייליק, ער נעמט גאָרניט אָן (ניהיל) פאַר גוט געלט. אין דעם דאָזיקן טערמין „ניהיליסט“, וואָס טורגעניעווס האָט געשאַפּן, האָט זיך אויסגעדריקט פּיסאַרעווס גלויבן. ניט נאָר האָט פּיסאַרעווס „צעשמעטערט“ די עסטעטיק, ווי דאָס האָבן פריער געטאָן זינע פּאַרלויפער, נאָר ער האָט שפּעטער אויך געלייקנט לגמרי אין קונסט. זי איז ניט וויכטיק און ניט נייטיק.

און אויב פּושיקין, נאָך זיין מיינונג נאָך, האָט אין אַ געוויסן מאָ-מענט ניט געקענט ברענגען נוצן דער געזעלשאַפּט, האָט ער אים אינ-גאַנצן „חרוב געמאַכט“. ער האָט דאָך דעמאָלט געשטערט איבערצואַנדערשן די דאָזיקע געזעלשאַפּט. ניט נאָר ציט די קונסט אָפּ די ענערגיע פון

געזעלשאפטלעכן לעבן, נאָר זי ברענגט נאָך שאָרן. פאַר דעם געלט, וואָס מען גיט אויס אויף פאַרשיידענע קונסטווערק, וואָלט מען געקענט בייען פאַבריקן, אינפירן ווירטשאַפטן, קויפן פלייש, ברויט, שייך, קליידער און מכשירים.

איז עס ניט קיין צופאַל, וואָס דער העברעזשער ניהיליסט קאָוונער האָט זיך אזוי אויסגעדריקט אין אַ בריוו צו פאַפערנאָ:

„ווי ביעלינסקי גלויבסטו באמונה שלמה אין דעם פרינציפ קונסט לשם קונסט (החרשת למען החרשת)“, ווי ער ביסטו א פולשטענדיקער אידעאליסט און אפטימיסט, ווי ביעלינסקי כאַפֿ-סטו התפעלות, באַווונדערסט און ביסט מלא שמחה פון יעדער פּאָעזיע, שייך מיט אירע מליצות און קלינגענדיק מיט אירע פערזן, און איך בין גרייט, ווי פיסאַרעוו, אָפּגעבן טויזנט פּוּש־קינס און לערמאַנטאָווס לידער, און אויך די לידער פון דין מיכ״ל, פאַר איין פשוטן אָרער נוצלעכן אַרטיקל, למשל, וועגן „באַמיס־טיקן פעלדער“ (הד הזמן, 1909, נומער, 132).

לערנער באַטראַכט זיך פאַר אַ „טראַכטנדיקן רעאליסט“. ער ווייס גענוי, גלויבט ער, די סיבה פון דעם קאַמף צווישן די ניהיליסטן און דעם פּרוערדיקן דור משכילים. די משכילים פונעם אַלטן דור, האַלט ער, קענען אַפילו ניט באַנעמען די טיפּערע סיבות פון דעם קאַמף. זיי קען נען אַפילו ניט באַגרייפן, פאַרוואָס די יונגע „עזות פּנימער“ האָבן איר בערגענומען דעם ניהיליזם פון די פּיסאַרעווס. ניט סתם אין דער וועלט אַרזין האָבן זיי דאָס געטאָן. עס זיינען דאָך פאַראַן אינעווייניקסטע סיבות.

„אַז די געפאַר איז גרויס פאַר אים“ — שרטיבט ער וועגן גאָטלאַבערן אין זיין „דורש אל המתים“ — „האָט ער זיך אַראָפּ גערעדט פון האַרצן. ס'איז גאַנץ מעגלעך, אַז גאָטלאַבער אַליין ווייס ניט, וואָס פון זיין פען איז אַרויס. אָבער מיר ווייסן יאָ פאַרוואָס ער איז מיט אַזאַ צאָרן אָנגעפאַלן אויף די יוגנטלעכע, וואָס דערגייען אים די יאָרן. און עס איז אויך פאַר אונדז ניט קיין סוד די עיקר־סיבה, וואָס האָט אַזוי געשטאַרקט זיין האַרץ

אויפצוהייבן די קריגערייען און סכסוכים און ארויסווייזן רשעות אין א צינט, וואָס ער האַלט, אַז זי איז ניט קיין גינסטיקע פּאַר אים".

ווי אַ מאַטעריאַליסט-פּאַזיטיוויסט דערקלערט ער אויך, אַז דער קאַמף צווישן דורות איז אומפאַרמיידלעך:

„ס'איז באַוויסן, אַז פון דורות אָן גייט אָן אַ שטרייט צווישן די אַלטע און יונגע, און אין יעדער צייט פון אַלע צייטן טרעטן אַרויס די זקנים, וואָס שטיצן זיך אויף זייערע טראַדיציאָנעלע השגות, קעגן די יונגע, וואָס זיינען מבזה זייער חכמה, און האַלטן גאַנץ קנאַפּ פון זייער כלומרשטן כבוד. און אַזוי גייט אָן דער שטרייט פון איינע קעגן די אַנדערע ביז וואַנען דאָס רוב זיינען מנצה די לעצטע, בעת די ערשטע, צוזאַמען מיט זייער חכמה און כבוד, שטאַרבן און גייען פאַרלאָרן. אַזעלכע שטרייטן זעען מיר תמיד אין געזעלשאַפטלעכן לעבן אומעטום און אין יעטועדער צייט. און דאָס איז דערפאַר, וואָס אויפן גורל פון די אומגליקלע-כע יוגנטלעכע פאַלט תמיד אויס צו זיין די אַנזאָגער פון דער אַנקומענדיקער צייט און צו בויען די צוקונפט אויף די חורבות פון עבר, און טאַקע דערפאַר, וואָס עס איז זייער שווער אַרויס-צופּטרן דאָס אַלטע און מאַכן פּלאַץ פאַרן נייעם, ווייל דאָס אַלטע (די קעגנוואַרט) שטאַרקט זיך מיט אַלע כוחות און לאָזט ניט פאַרשוועכן זיין הייליקייט (קדושה), — זיינען זיי דעריבער גער צווינגען צו קעמפּן קעגן אים מיט אַ שטאַרקער האַנט און בלויבנדיק שטאַרק געטרני זייער ציל און אויפגאַבע, איז פאַר זיי אַנדערש ניט מעגלעך ווי נאָר מאַכן אַ סוף צו די אַלע, וואָס שטעלן זיך זיי אַנטקעגן און שטערן זיי אויף זייער וועג — דעם וועג, וואָס פירט פאַרויס. און אויב אַזעלכע שטרייטן אַנטפלעקן זיך פאַר אונדז אינעם לעבן פון אַלע פּראָגרעסיווע פעלקער, וואָס גייען כסדר פאַרויס לויט די געזעצן פון לעבן, און צוליב די פאַרשיידענע שינויים און ענדערונגען קומען אויף אויך בני זיי פאַרשיידענע אַנדערע אידעען און בליקן, און דער געכייט פון איין אידעע רירט אויף אַ האָר ניט אָן די צווייטע, — און פונדעסט-

וועגן איז פאָרט שווער פאָר די באַנניער צו גיין זיכער מיט זייער וועג און זיי זיינען געצווונגען צו מאַכן אַנשטרענגונגען און זיך דורכשלאָגן אַ וועג מיט בלוט פון זייערע פּעדערס, וואָס זיי פאָר גיסן אין זייער ליטעראַטור, פונקט ווי די העלדן, וואָס פאָרגיסן זייער בלוט אויפן שלאַכטפּעלד, — איז ווי שרעקלעך דאָרף שוין זיין אַזאַ מלחמה בנ אַ פּאָלק, וואָס לעבט אָפּגעזונדערט שוין הונדערטער יאָרן און שטעלט אַפילו קיין איין טריט ניט אויפן וועג פון לעבן (אַרחות חיים). אויב עס הייבן אָן פּלוצים צו בלאָזן נניע ווינטן און די פּלאַמיקע שטים פון דער צוקונפט וועקט אים אויף פון זיין שלאָף צו לעבן מיטן ליכט פון אַ מענטשלעך לעבן, אַפּצוטרייסלען פון זיך דעם שטויב פון דער קעגנוואַרט און אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם שווערן יאָך פון דער פּאַר גאַנ-גענהייט.

צוזאַמען מיט די נניע ווינטן און דער פּלאַמיקער שטים — פּאָלע-מייזירט לערנער ווינטער — „איז אויפגעקומען פּלוצים אַ נניער דור, וואָס זיין ציל איז צו גיין און מיט גיין צוזאַמען מיט דער איבער-ריקער מענטשלעכער געזעלשאַפט.“ און עס האָט זיך צעפּלאַקערט „אַ שווערע און מוראדיקע מלחמה“ צווישן „די זקנים“ און „אַ קליין הייפּע-לע“ טראַכטנדיקע רעאַליסטן. די ווייניקע יוגנטלעכע זעען אויס שוואַך אויבנאָויה, „אַבער אין דער אמתן זיינען זיי שטאַרק ווי ריזן, ווייל די ציט שפּילט פאָר זיי און דער גניסט פון ציט קעמפט פאָר זיי און שטאַרקט זיי“.

ווי אַ טראַכטנדיקער רעאַליסט עצהט ער גאָטלאַכערן, און מיט אים אַלע חברים זינען, זיך צוהערן און בעסער פאַרשטיין די סיבה, דעם מקור פון דעם גרויסן פחד, וואָס איז זיי באַפּאַלן, „מיט אַ קאַלטן גע-מיט“ דאַרפן זיי זיך אַביסל אַרנינטראַכטן אין דעם גאַנצן ענין. וועט זיי ווערן „קלאַר, אַז זיי האָבן זיך אומזיסט געשראַקן, און די זאך גופא איז גאַנץ איינפאַך... קען זיי קומען צונויץ און פאַרשאַפן אַפילו פאָר געניגן“.

אין זיין שאַרפּער פּאָלעמיק דערמאָנט לערנער גאָטלאַכערן ווי אזוי

דאָס ייִדישע פּאָלק האָט געלעבט אין פינצטערניש. „צוליב סיבות אינע-
ווייניקסטע און דרויסנדיקסטע“, „האָבן די יודן ניט געטראַכט ווי אזוי
צו פאַרבעסערן זייער מצב אין געזעלשאַפטלעכן און מלוכהשן לעבן.“
זיי זיינען ניט געקומען אין באַריר מיטן פּאָלק, וווּ זיי האָבן געפונען
א מקום מקלט. די לומדים האָבן זייער גאַנץ לעבן אַרבינגעמאַן אין די
ספרים, וואָס זיינען איבערגעבליבן נאָך אַלע ריפּות אין מיטלאַלטער.
איז נאַטירלעך, פאַרוואָס די ספרים־שפּראַך זאָל זיי זיין ליב און טייער,
און זיי זאָלן זי באַטראַכטן „ווי אַ הייליקע מצבה“. אָבער די דאָזיקע
מצבה „איז געבליבן שטיין ניט גערירט פון איר אַרט במשך דורי דורות
ביז היינטיקן טאָג“. פאַרשטויסענע פון דער געזעלשאַפט, אינגעלשאַסן
אין אייגענער פאַרלאַרנקייט האָבן זיי געפונען אַ טרייסט אין דער דאָ-
זיקער הייליקער שפּראַך, „וואָס נאָר זי אַליין איז געווען זייער פרייַד
און טרייסט אין די צייטן פון פּיין און בראַך“. דאָס געפּיניקטע און
אונטערדריקטע פּאָלק האָט געקוקט אויף דער הייליקער שפּראַך „ווי
אויף אַ פאַרשטאַרקונג פון קיום האומה“. זי שטאַרקט אויך די אמונה.
דערפאַר האָט דאָס פּאָלק באַווונדערט יעדן איינעם, וואָס האָט געקענט
אַנשרייבן אַ פאַר שורות אויף לשון קודש. דאָס פּאָלק „האָט אויף
אַזעלכן געקוקט מיט חשיבות, ווייל ער הייבט אויף דעם אָנזען פון
זיין פּאָלק און שפּראַך.“

„אָט די דאָזיקע צייט“ — שרנבט לערנער ווויטער — „אַ
צייט פון פינצטערניש איז געווען די גליקלעכסטע אינעם לעבן
פון די העברעישע שרנבער... דעמאָלט איז ליכט געווען פאַר
אַ מענטשן, — וואָס ניט געלערנט און ניט געלייענט, — גע-
קרוינט צו ווערן מיטן נאָמען מחבר, ווייל אַהויז דעם ווערט פון
דער שפּראַך האָבן די לייענער גאָרניט געוואָסט. און האָבן פון
זייערע שרנבער מער גאָרניט געפּאָדערט. די דאָזיקע צייט איז
געווען אַ ווונדערלעכע, ווייל דעמאָלט האָבן מיר געזען אומגלויב-
לעכע זאַכן, ווען יעטועדער שרנבער האָט פאַרמאָגט כלערליי
מעלות, — געווען אַ דיכטער, אַ מליץ, אַן אויפקלערער, אַ בעל
קדוק, אַ זאָאלאָג, אַ בעלעטריסט, אַלץ צוזאַמען. און וואָס ס'איז

נאך מער ווונדערלעך — דאָס רוב פון זיי האָט ניט געוואָסט פון רעכטס אויף לינקס און נאָר באַזונדער איז זיי פרעמד געווען דער ענין, וואָס מיט אים האָבן זיי זיך פאַרנומען.

די שרײַבער — טענהט לערנער — האָבן געשריבן מיט עפעס אַ פאַרכישופטער פען, „השבעת הקולמוס“. זייער האַרץ האָט ניט געפילט און זייער שכל האָט ניט פאַרשטאַנען, וואָס זיי ברענגען אַרויס אויפן פאַפיר. מיט אַנדערע ווערטער — עס האָט געפעלט באַוווּסט זײַן, יענער באַוווּסטזײַן, וואָס פּיכאַרעו האָט געפאַדערט פון דער „טראַכטנדיקער פּערזענלעכקייט“. די ניהיליסטן, די יודישע אַרײַנגערעכנט, האָבן זיך געשטיצט אויפן באַוווּסטזײַן אין זייער קאַמף קעגן ווילדער פאַרערונג און ווילדער באַגניסטערונג. קעגן נאַכפּלאַפּלען כלומרשטע אויטאָריטעטן, קעגן איבערנעמען אַלטע ווי אויך נייע געדאַנקען, בלינדערהייט, אָן שום קריטישער קאָנטראָל. און ווען דער יונגער דור האָט דאָס פּלוצים אַלץ אויפגעדעקט האָט „די שטים פון דער יוגנט... געדראָפן די שרײַבער ווי אַ דונער“ און פון דאַנען נעמט זיך זייער צעטומלעניש און ווילדקייט, מיט וועלכער זיי האָבן געזעצט די ניהיליסטן איבער די קעפּ. און די יונגע האָבן דאָס געטאָן — שרײַבט ווייטער לערנער — נישט לשם שקאַצערני, נאָר מחמת דער הייליקער פּליכט, וואָס די יוגנט טראָגט אין זיך און וואָס זי איז שולדיק דעם אומגליקלעכן פּאָלק.

„אמת — פאַרטיידיקט לערנער די פּאַזיציע פון זײַנע חברים לרעה — „דאָ ניט לאַנג האָט זיך אָפּגעטאָן די שכינה פון די דאָזיקע שרײַבער און זייער שטערן פון גליק האָט אויפגעהערט צו שײַנען, — ווייל די לעצטע צײַט, ווען כמעט אין אַלע לענדער האָבן אונדזערע ברירער אָנגע-הויבן אַרויסצוגיין פון קנעכטשאַפט צו פּרײַהייט און גענומען מתקן זײַן דעם מצב פון זייער בילדונג, האָט די יוגנט זיך גענומען באַמיען אויפֿ-צועפענען די אויגן פון פּאָלק און אויפּווייזן אים, אַז מיט זײַנע שרײַבער פירט דער שקר, זיי האָבן פאַרשוועכט די הייליקייט פון דער פּראָזע מיט זייער אויפּווייזן, אַז לאַ המדרש עיקר אלא המעשה“.

מען מוז צוגעבן, לערנערס ארויסטריט קעגן גאטלאָבערן איז זייער אַ שאַרפּער, אַן אומברחמנותדיקער, וואָס רופט נישט אַרויס קיין סימפּאַ-
 טיעס צו אים. ער חזרט זיך אָפּט איבער אין דער דאָזיקער בראַשור. דאָך,
 פון פּאָלעמישן שטאַנדפּונקט, איז עס אָנגעשריבן מיט אַ סך אימפּעט
 און טאַלאַנט. אים גיט זיך אַינן אָננעמען דעם אָקס פאַר די הערנער.
 דער פּאַמפּלעט איז געשריבן מיטן טעמפּעראַמענט, וואָס איז געווען אין
 דער מאָדע און שטאַרק אָנגעלייגט אין די 60-ער יאָרן. און ווען מען
 קלייבט זיך פּאַנאַנדער אין דעם גאַנצן קאַמף צווישן די ניהיליסטן און
 די אַלטע, ווערט קלאָר, אַז די ניהיליסטן, אין דער פּערוואַן פון קאָוונערן,
 זינען טאַקע געווען די ערשטע אָנצוהייבן די זייער שאַרפע אַטאַקעס קעגן
 דעם, וואָס זיי האָבן אָנגענומען פאַר בטלנות און אָפּגעשטאַנענקייט. אָבער
 די קעגן-אַטאַקעס מצד די אַלטע זיינען בלי ספּק געווען אַ סך גרעסער און
 ביטערער, ממש ווילד. און זיי האָבן טאַקע דערמיט געשאַפן די פּייער-
 ליניע צווישן זיך און דער יוגנט. זיי האָבן זיך נישט צוגעהערט צו די
 טענות פון דער יוגנט, זיך נישט פּאַרטיפּט אין זיי. זיי האָבן נישט באַ-
 טראַכט די יוגנט ווי דעם המשך, די צוקונפּט פון דער אייגענער קולטור.
 זיי האָבן זיך אַ לאַז געטאָן אויף איר אָן שום אונטערשייד וואָס פאַראַ
 געווער זיי האָבן געכאַפּט אין האַנט. די יוגנט איז טאַקע נישט געווען
 אינגאַנצן גערעכט. דער כבוד פון די אַלטע איז טאַקע געווען שטאַרק
 אָנגערירט דאָך האָט עס נאָך אַלץ נישט באַרעכטיקט יענעם ווילדעווען,
 וואָס די אַלטע האָבן אַרויסגעוויזן. אָבער אזוי ווערט די שקאַצעוואַטע יוגנט
 אַלעמאָל באַגעגנט מצד די „אַלטע“, סײַדן די „אַלטע“ פאַרמאָגן אַביסל
 הומאַר, טיפלע קולטור אָדער באַוווסטזיין. איז דעריבער נישט קיין ווונדער,
 וואָס ווי אַן ענטפּער אויף די אַלע גוואַלדן מצד די עלטערע, האָט לערנער
 גערעדט אין זײַן פּאַמפּלעט מיט באַקציינער. ער האָט אָפּן אָנגערירט
 אַלע הויפּטפּונקטן, וואָס זינען געווען פאַרוויקלט אין דעם דאָזיקן קאַמף.
 ער פּאָדערט-אויף גאָטלאָבערן און זינען הכרים זיי זאָלן אויפהערן
 „טומלען, יאָמערן און קלאָגן“. בעסער זיך צונויפנעמען, מיט די לעצטע
 כוחות, און אַ קוק טאָן אויפן אַרט, וואָס פון אים זינען אַנטלאָפּן גאָט-
 לאָבער און זינען ציט-הכרים. „דעמאָלט וואָלסטו געזען“ — שרײַבט
 לערנער — „אַז דאָרטן שנינט אַ טייער ליכט, אַ צעזייט ליכט פאַר אַ צדיק

(אור זרוע לצדיק) אז דאָרטן בליצט אויף דער שכל, אז דאָרט באַפעס־טיקט ער באמת זיין טראַן. אָט־די ערד, וואָס פאַר איר האָסטו זיך פאַרקרימט זענדיק זי פון דערווייטנס, איז אַ הייליקע ערד און קיין פּרעמדער טאָר זי ניט באַטרעטן, און גאַנצע ציטערניש, וואָס האָט דיך אַרומגענומען איז בלויז דערפאַר, ווייל דאָס וויסן איז בני די יודישע שרביבער, ווי אַן אויסשלאַק.

נישט נאָר וויסן שעצט לערנער זייער הויך, נאָר נאָך מער דעם פּיר־סאַרעווישן הויפט־יסוד — דעם באַוווּסטזיין, גאָטלאַבער און זינע חברים, האַלט ער, קענען נישט באַנעמען דעם גאַנצן לעבנסשטייגער און די פּירונגען פון די יונגע. זיי, די יונגע, שטויסן ממש אָפּ מיט די אייגענע הענט די אַלע גוטע זאַכן, וואָס זיי האָבן געקענט דערגרייכן דורך דער ליטעראַטור, ווען זיי וואַלטן נישט געווען אַזעלכע משוגעים. די יונגע, דער־קלערט לערנער, זאָגן זיך גאָרנישט אָפּ פון אַ גוט לעבן און תענוגים, נאָר זייער גרעסטער פאַרגעניגן איז גאָר אַן אַנדערער. ער באַשטייט אין דעם, וואָס „זיי פילן וואָס זיי שרייבן...“ אָט דער „באַוווּסטזיין — באַטאַנט לערנער — דאָס איז דער גרעסטער תענוג אין דעם לעבן פון דער יונגט. און דעם דאָזיקן תענוג פילן נישט דינע ברידער די זקנים, זאָלן זיי אַפילו לעבן מתושלחם יאָרן, ווייל אין זייערע ווערק איז נישטאָ דער גיסט פון לעבן...“

וויסן, באַוווּסטזיין, שכל הישר — אָט־דאָס דאַרף דער שרביבער ברענגען דעם פּאָלק, און מיט דעם זעלביקן ראַציאָנאַליזם קומט לערנער צו נאָך אַ טיפערער פּראַגע, וואָס איז געווען אַ סכנה אַנצורירן אין די 60־ער יאָרן — דאָס באַהאַלטן זיך הינטערן פאַרהאַנג פון אמונה „איך ווייס גאַנץ גוט“ — לאָזט ער נישט אָפּ גאָטלאַבערן — „אז דער שכל הישר איז ווי אַ שטעכיקער דאָרן פאַר אזא מענטשן ווי דו ביסט, אין דו נאַרסט זיך מיט דער האַפענונג זיך צו קענען ראַטעווען מיט „אָנכאַפּן זיך פאַרן מזבח“. ווי דאָס ווינזט טאַקע דיין בראַשור, אז דו האָסט אַנגעטאָן די מאַסקע פון אמונה אויף דיין פנים, געמיינט — מ'וועט דיך נישט דערקענען. און איר בין נאָך מער ווי זיכער אז אין דער פּאַסיקער צייט ווען ס'וועט דיך ווידער באַפאַלן אַ מורא פאַרן שכל און דיין ערשמע עצה וועט דיר גאָרנישט העלפן, וועסטו ווידער זוכן הייל

אפילו אין אָבערגלויבן, און וועסט מ'ט ה'ר ז'י'ן ד'ע'ם ש'ר' ז'
 ב'ק'ן ט'ע'מ'י'ם: ס'וועט ד'יר ז'י'ן א' ס'ך אָנגענעמער צו ז'וכ'ן ש'ו'י'
 א'י'ן ש'אָט'ן פ'ון ש'ק'ר און פ'אַלשק'ייט א'י'דער ז'י'ך ב'ויג'ן פ'אַר'ן ש'כ'ל, וואָס
 ד'יר ז'עט א'ויס אַזוי מא'וימדיק."

נאָך שאַרפּער פּאַלט ער אָן א'ויף א. צ. צ'ווייפלען. לערנער קען עס
 גאָרנישט באַנעמען ווי אַזוי אָן א'ויפּקלערער, א' פ'ירער, א' וואָרט-זאָגער,
 א' ליכט-ברענגער זאָל גאָר געפ'ינען א' זכ'ות א'ויף חסידות. פאַר די יודישע
 פּאָזיטיוויסטן א'יז חסידות געווען דער פ'ינצטערסטער שונא. חסידות,
 האָבן ז'יי געהאַלטן, האָט גורם געווען דעם פּאַלקס זינקען א'ין עס-הארצות.
 ווי א' ראַדיקאַלער ראַציאָנאַליסט פ'ון די 60-ער יאָרן זעט לערנער צביעות
 און שווינדל א'ין א' פּאָזיטיווער באַצונג צו חסידות מצד א' פ'ירנדיקן
 משכיל. "עס ווערט נאָך אומעטיקער — שר'יבט לערנער — ווען מען
 זעט ווי אַזעלכע זאָכן קומען פאַר א'ינמיטן העלן טאָג, מחמת
 דער אומפאַרשעמטקייט און מחמת דעם מוט פ'ון עטלעכע שווינדלער, פ'ון
 טונקעלע יודישע ליטעראַטור."

די דאָזיקע שאַרפע ווערטער האָט לערנער געשריבן אין "אָדעסקי וויעסט-
 ניק" (1869, נומ. 24, ז. 82), א'יבערגעדרוקט אין "קיעווליאַנין" (1869,
 נומ. 16, ז. 68), א'ין שייכות מיט צווייפּלס ווערק "שלום על ישראל".
 ווי שאַרף דער אַרויסטריט זאָל נישט האָבן געווען, שטימט ער אָבער מיטן
 גאַנצן גאַנג פ'ון די "יונגע" א'ין די 60-טער יאָרן. דער קאַמף קעגן די
 "אַלטע" א'יז דאָ געווען א'ויף טויט און א'ויף לעבן. און ביידע צדדים האָבן
 גערעדט אומברחמנותדיקע, אָפענע רייז. שר'יבט לערנער א'ין דעם נאָר-
 וואָס דערמאָנטן אַרטיקל ("ביבליאָגראַפישע נייעס"):

"נישט לאַנג צוריק א'יז א'ויף העברעיִש אַרויס א' בוך אונטערן
 נאָמען "שלום על ישראל", וואָס ז'י'ן ציל א'יז צו פאַרטיידיקן די
 חסידים און פאַרשוואַרצן דאָס פ'נים פ'ון אַלע, וואָס וואָגן אַנצורירן
 דעם כבוד פ'ון דעם הויפּט-גרינדער פ'ון חסידים דעם געטלעכן
 מענטשן, ר' י'ש'ר'א'ל ב'ע'ל-ש'ס-ט'ו'ב. דאָס דאָזיקע
 מלמד זכ'ות ז'י'ן דעם צדיקים געהערט א'יינעם פ'ון די באַוואוסטע
 שר'יבער — ה' צווייפּל. א'ויב מיט פ'יר יאָר צוריק האָט א'יינער

א יידישער פובליציסט זיך אָנגעשטרענגט צו באַווייזן, אז מיר דאַרפן האַלטן דעם חסידיוּם פאַר אַ סיסטעם, און דערצו נאָך אַ סיסטעם, וואָס איז פאַרלייגט אין די הערצער פון אירע אָנהענגער, —איז ה' צווייפּל אַוועק אַ סך ווינטער. ה' צווייפּל, נעמט אָן, אז דער חסידיוּם האָט געבראַכט ייִדן גאָר גרויסע נוצן, פאַדערט ער פון אונדז, אז מיר זאָלן צאָלן דרך-אָרץ-צינון דעם הויפּט-גרינדער פון דער דאָזיקער נ י צ ל ע כ ע ר סעקטע, און אַליין טרעט ער אַרויס ווי אַ בנישפּיל דערמיט, וואָס ער האָט אין אָנהייב פון זיין ווערק אָפּגעדרוקט אַ ספּעציעל ליד און לויב-געזאַנג דעם צדיק ב ע ל - ש - ס - ו ב. דאָס ליד איז אָנגעשריבן פונקט אין דעם זעלביקן אופן ווי עס זינען בדרך כּלל געשריבן אַלע צדיקישע ווערק. זייער גערעכט באַמערקט וועגן דעם די צינטונג „המליץ“, אז די דאָזיקע צווייפּלס אָריגינעלע מיטלען זינען עדות פון זיין אָנשטרענגונג זיך נאָכצומאַכן דעם שטייגער פון די חסידים, ווי דאָס טוען אָפט ביליקע סוחרים, וואָס ווילן נושא פנים זיין בני זייערע קונים, טוען זיי זיי נאָך ווי מאַלפעס און מאַכן זיי נאָך אַפילו מיט זייערע העויות און רייד“. דאָ קומט אַ פּוסנאָטיץ אין לערנערס אַרטיקל, וואָס לייענט זיך אזוי: „נאָכדעם ווי מיר האָבן געענדיקט דעם איצטיקן אַרטיקל, האָבן מיר דורכגעלייענט אין דעם 44-טן נומער „המליץ“, אז ה' צווייפּל האָט מחמת סיבות, וואָס הענגען נישט אָפּ פון אים, געמוזט מאַכן צוגאָבן צו זיין ווערק“.

ווינטער שרייבט לערנער:

„ה' צווייפּלס איצטיק ווערק איז בלוז דער ערשטער טייל פון דעם בוך, וווּ דער מחבר רעכנט אונדז אין גיבן באַקענען מיט זיין אָן-פניוּדדיקן בליק. אויב מען זאָל גלויבן די שמועות, געמעלדעט אין „קול מבשר“, נעמען אָנטייל אין דער דאָזיקער אויסגאַבע אַלע צדיקים, וואָס וווינען אין די מערב-געבירניעס. עס פאַרשטייט זיך, ס'איז אָבער שווער נישט צו באַווייזן די פלינקייט מיט וועלכער די צדיקים אָרדענען אַינן בדרך כּלל זייערע געשעפטן. אונדז אָבער פאַרחידושט דער אומשטאַנד, וואָס אינעם

איצטיקן פאל איז דער כלי-זיוין אין די הענט פון די צדיקים נישט
 עפעס סתם א חסיד, נאָר ה' צווייפל, דער לערער פון זשיטאָמירער
 ראבינער-שולע — אַן אַנשטאַלט, וואָס ווערט פאַררעכנט ווי דאָס
 פלאַנץ-אַרט פאַר אויפקלערונג צווישן רוסישע יודן".
 "עס ווערט טרויעריק ווען מען זעט אַזא פלינקן שווינדל...
 אַזעלכע שעדלעכע ביכער דרוקן זיך, און מעגלעך, ווי אַ מאָראַלי-
 שער סם, ווערן זיי פאַרשפּרייט אין פּאָלק, בעת דעם פאַרשטאַר-
 בענעם י. ב. לעווינזאָנס אויסגעצייכנטע ווערק, וואָס זייער נוצן
 איז אויגנשוינלעך, דאַרפן ליגן ערגעצווו פאַרשטעקט. טרויעריק,
 און דאָך איז עס אמת".

לערנער דער יידישיסם

וויסן, באַוווסטזיין און שכל הישר — דאָס זינען געווען די סאַמע
 וויכטיקסטע יסודות אין לערנערס טראַכטן און שרעבן. אָבער נישט בלויז
 די דערמאָנטע געדאַנקען האָבן אים געמאַכט פאַר אַ דעמאָקראַט און אַ
 ראַדיקאַל. זיך באַהעפטן אָדער וועלן זיין באַהאַפטן מיטן פּאָלק, קען מען
 נישט בלויז מיט פּאָפּול, ערגעצווו זינען אין לערנערן געלעגן טיפּערע
 וואַרצלען. זיי האָבן אים פאַרבונדן מיטן פּאָלקס-גורל, נישט געקוקט אַויף
 דעם, וואָס אויף דער עלטער האָט ער גאָר פאַרלאָזן זיין פּאָלק.
 צווישן דער יידישער אינטעליגענץ אין די 60-ער, 70-ער און 80-ער
 יאָרן זינען געווען אַ סך, וואָס האָבן זיך דערווייטערט פון פּאָלק, ווי
 נאָר זיי האָבן זיך דערשלאָגן צו די טויערן פון דער הערשנדיקער פרעמד-
 דער קולטור. טייל האָבן זיך נישט נאָר דערווייטערט, נאָר זיי האָבן
 אינגאַנצן פאַרלאָזן זייערע ברידער.

למשל — פאַר זינע אַנפּאַלן האָט מען קאָוונערן געענטפּערט נאָך מיט
 גרעסערע. איינע פון די סיבות איז אויך געווען דאָס, וואָס מען האָט אין
 זינע רייד דערפילט אַ פרעמדן, און נישט נאָר אַ פרעמדן, נאָר אַ מענטשן,
 וואָס אים גייט באמת ווייניק-וואָס אָן די נאַנצע העברעישע און יידישע
 ליטעראַטור. פון דעם "קול מבשר" האָט ער, אגב, נאָך געהאַלטן, ווייל
 די ציטונג טוט עפעס אויף צווישן פּאָלק. אויך פאַפּערנאַ און מענדעלע

זינען אָנגעפאלן אויף די העברעיִשע שרײַבער פון זייער צײַט. אויך מענדעלעס אַרויסטריט איז „געקומען ווי אַ קויל אין דער מחנה רוזקע שרײַבער“. אויך מענדעלע האָט געהאַט צו זיי טענות — זיי זינען ווייט פון לעבן, האַלטן אין שפיגען הלומות בעת דאָס פּאָלק טרינקט זיך אין אַרעמקייט און עס-הארצות. אָבער אין מענדעלעס רייד האָבן זיי נישט געפילט קיין פרעמדן. קאָוונער זאָגט זיי אָפּ דאָס לעבן. סמט ממש דעם גאַנצן קיום פון דער העברעיִשער און ייִדישער ליטעראַטור. און ער טוט עס מיט אַ באַזונדער הנאה, נאָענט צו סאַדזום. „דאָס וואָס בני אַיך רופט אַרויס באַדויערן און טרויער“ — שרײַבט ער צו פּאַפּערנאַ — „דערוועקט אין מיר עקל און פאַראַכטונג. יעדער פון אונדז ביידן פאַר מאַנט זײַן באַזונדער כאַראַקטער, זײַן באַזונדער ריכטונג. איר מיינט, אַז מען דאַרף ווירקן מיט לעבלעכע וואַסער. איך אָבער האַלט מער פון זוּדיקע, און איך וויל מיט דעם ברײַען די ליטעראַישע שווינדלער“.

קאָוונער האָט אין אַ בריוו צו אַ רוסישן שריפטשמעלער געשריבן: די פּראָגרעסיווע אידעען אין די 60-ער יאָרן האָבן אים אינגאַנצן אָפּ געפרעמדט און אָפּגעזונדערט פון ייִדישן פּאָלק (שאול גינבורג: „משומד דים אין צאָרישן רוסלאַנד“ ז' 167). און שאול גינבורג גיט איבער: „מיט דעם ייִדנטום האָט קאָוונער פּולקאָם צעריסן שוין אין יענער צײַט, ווען ער האָט אויסגעגאַסן זײַן האַרץ אין דעם בריוו צו גאַרדאַנען. און ווען ער האָט מיט 25 יאָר שפּעטער זיך געטויפּט, איז דאָס געווען בלויז אַן אויסערלעכע פּאַרמאַליטעט, וואָס האָט אינערלעך קיין זאַך אין קאָור נערן נישט געענדערט“.

איז נישט קיין ווונדער, וואָס מען האָט א י ם באַטראַכט פאַר אַ פרעמדן. וועגן אונדזער ליטעראַטור האָט ער געשריבן: „זאָלן אונדזערע שריפטשמעלער נישט מיינען, אַז זיי וועלן באַשאַפן אין העברעיִש אַ לעבעדיקע, דייערהאַפטיקע ליטעראַטור. דאָס וועט קיינמאָל נישט זײַן. זייער אויפגאַבע דאַרף באַשטיין בלויז אין דערוועקן מיט דער הילף פון העברעיִש און ייִדיש בני אונדזער יוגנט אַ דורשט נאָך בילדונג, אָבער שטילן אַטדעם דורשט וועט די ייִדישע יוגנט קאָנען נאָר מיט דער הילף פון די אייראָפּעיִשע שפּראַכן. העברעיִש און ייִדיש וועלן פאַר דעם ייִדישן

לייענער דינען נאָר ווי אַ טרעפּ צום טעמפל פון די הויכע שפּראַכן, און נאָר דאָרטן וועלן זיי דערזען דאָס אמתע ליכט".

לערנער האָט אויך פאַרלאָזן זיין פּאָלק אויף דער עלטער פּונקט ווי קאָוונער. אָבער ביו זיין פּאַטאַלן שריט איז זיין באַציונג צום אייגענעם פּאָלק געווען אינגאַנצן אַן אַנדערע. ער אַליין האָט נישט איינמאַל געשריבן וועגן זיין צובונד צום פּאָלק. אין זינע ווערק געפינען זיך אַ סך ערטער וווּ ער רעדט וועגן ליבע צום פּאָלק.

אין זיין אַנאַליז איבער אַקסענפעלדס ווערק, געשריבן אין דער פּאַרם פון אַ בריוו צום רעדאַקטאָר (געמיינט צעדערבויםען), דערציילט לערנער וועגן מאָראַלישע לידן, וואָס זינען אים באַפּאַלן בעת ער האָט געלעבט אין בערסאָן. די דאָזיקע יסורים האָבן אים געצווינגען צו פאַרגעסן אַלע זינע צוואַנגן מכוח שרניבן פאַר צעדערבויםען בלעטער, און בכלל אַלצידינג אין דער וועלט. און אין צייט פון די דאָזיקע פינלעכע איבערלעבונגען האָט ער אָבער אויף קיין איין רגע נישט געקענט פאַרגעסן דעם צושטאַנד פון זיין פּאָלק, — "וואָס גליווערט נאָך אונטערן יאָך פון פּאַנאַטיזם". — פאַרקערט, אין יענער צייט האָט דער פּאָלקס-מצב אים אויסגעזען "נישט אַן ערך מאַוימדיקער און נעבעכדיקער". ער האָט געטראַכט וועגן זינע אַרעמע ברידער, די אַלע צרות, וואָס זיי טרינקען זיך אין זיי. ער האָט געטראַכט וועגן די צדיקים, די פאַרפירער, און די שרניבער, וואָס "פאַר- מערן די יודישע ליטעראַטור מיט אומנוציקע, אויסגעקינצלטע ווערק". "איך האָב זיך אַ סך דערמאַנט" — שרניבט ער דאָרטן — "און די אַלע דערינערונגען האָבן נאָך מער פאַרשטאַרקט מיין טרויער".

אין זיין קליינער הקדמה צום "דורש אל המתים" שרניבט לערנער : "זינע רייד שטעכן ווי שווערדן. אָבער זיי פליסן פון אַ האַרץ, וואָס האָט באַמת ובתמים ליב זיין פּאָלק און ווייטיקט מיט זינע צרות".

אין דעם "קערמישל", געדרוקט אין "קליינעם וועקער", ווערט איי- בערגעגעבן ווי אזוי לערנער פאַרבינדט די פּראָבלעם יודיש מיטן עיקר- געפיל, ליבע צום פּאָלק. "כל זמן", שרניבט ער, "ער (דער יוד) האָט ליב "יודן", וועט ער אויך ליב האָבן "יודיש". אָדער — "און ווער קען זיך דערווייטערן פון זיין אומגליקלעך, געפּאַלן פּאָלק?" ער גייט נאָך וויי- טער: ער איז מרמז, — אַז די, וואָס "שרניען, אַז זשאַרגאַן איז קיין

לשון נישט", זיי פעלט נישט נאָר פאַרשטאַנד, נאָר די „אמתע פּאָלקס-ליבע". און ווען ער טרינקט אויפן קערמישל דעם טאַסט פאַר ספּעקטאָרן, פאַר וועמען מע האָט אינגעאָרדנט דעם אינטימען יום-טוב, דריקט ער זיך אויס: „צולעצט טרינק איך פאַר אַלע ייִדישע שריפטשטעלער, פאַר אַלע אונדזערע חברים וואָס האָבן ליב אונדזער פּאָלק און דינען מיט השק זייערע ברידער".

ווי מיר זעען, בני דעם ניהיליסט לערנערן איז דער צוגאַנג צו זיין פּאָלק און דעם פּאָלקס ליטעראַטור גאָר אַן אַנדערער ווי בני דעם ניהיליסט קאָוונערן. און אויב די ווערטער פונעם מחבר וועגן זינע געפילן צו זיין פּאָלק זינען נישט באַגלויבט גענוג, קען מען זיך צוקוקן צו לערנערס מעשים בשעת ער האָט געשריבן וועגן זיין ליבע צום פּאָלק און צום פּאָלקס שפראַך.

לערנער האָט געקראָגן זיין רוסישע בילדונג אין גימנאַזיע. דערמיט האָבן אין יענע יאָרן זיך אויסגעצייכנט בלויז עטלעכע הונדערט ייִדישע יונגעלייט (זע: טשעריקאָווערס „איסטאָריאַ אָבשטשעסטמוואַ דלִיאַ ראַס־פּראָסטראַניעניאַ פּראָסוועשטשעניאַ מעזשדו יעוורעיאַמי וו' ראַסיאַ". ז' 129). אין יאָר 1853 זינען אין גאַנץ רוסלאַנד געווען 159 ייִדישע גימנאַזיסטן, און אין 1863 — נישט מער ווי 552. אין די 60-ער יאָרן איז לערנער געווען אַ פּרײַער צוהערער אויפן ייִדישן פּאָקולטעט אין דעם נאָוואַראַסיסקי אוניווערסיטעט, אין אָדעס. ער האָט געשריבן רוסיש און העברעיִש פונקט אזוי פּרײַ ווי ייִדיש. במשך צען יאָר איז ער געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דעם רוסישן „אָדעסקי וויעסטניק". ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין „קיעווליאַנין" און אין „נאָוואַראַסיסקי טעלעגראַף".

קיין גרויסע מחנות ייִדישע יונגעלייט, וואָס זינען געווען ביכולת צו ווערן רוסישע זשורנאַליסטן, זינען אין די 60-ער יאָרן נישט געווען. און די יענע, די דורכגענומענע מיט דער רוסישער קולטור, זינען אָדער אינ-גאַנצן אַוועק פון פּאָלק אָדער זיי האָבן זיך געהאַלטן גרויס קעגן זייער אייגן פּאָלק. רוסיש קענען איז אין יענע צײַטן, משמעות, געווען נאָר אַ וואַזשנער ענין. דאָס טרעפט דאָך זייער אָפט, ווען מענטשן מיט אַ שפּלותר-געפיל ווערן געשטעלט פאַר אַ הערשנדיקער פּרעמדער קולטור. אַפילו די,

וואָס זינען נישט געווען גאָר קיין גרויסע „רוסן“, ווי, למשל, מענדעלע, אפילו זיי האָבן געדאַרפט פירן מיט זיך אַ ביטערן קאַמף איידער זיי האָבן זיך פאַרקנסט מיט דער „פאַרשאַלטענער“, „אומווירדיקער“ און „פאַרשטויסענער טאַכטער“. און די וואָס האָבן אַמאָל אָנגעשריבן עפעס אין דער דאָזיקער שפראַך, זינען דאָס געווען אַזעלכע, וואָס האָבן, ווי עס דריקט זיך אויס צעדערבוים, „עס געמאַכט פאַר אַ שפּאַס און האָבן גאַרנישט געדענקט אַזעלכע שריפטן אַרויסצוגעבן; טייל האָבן זיך פשוט געשעמט פּלוצים מחברים צו ווערן אין דעם אַרעמען זשאַרגאָן“.

און דאָ קומט אַ מענטש, אי „אַ בעל-לשון“, אי ער קען גוט רוסיש, און ער ווערט גאָר אַ הייסער קעמפער פאַר יידיש, פאַר די 60-ער יאָרן איז ער גאָר אַן אָדס הופּך. מיטן אויסנאַם פון ליפשיצן, איז ער דער ערשטער באַוווּסטזיניקער יידישיסט בני אונדז.

די השכלה בני די פּרוערדיקע שרניבער איז אין זינע אויגן געווען בלויז „די כלומרשמע השכלה“, ווי ער דריקט זיך אויס אין אָנהייב פון זיין „דורש אל המתים“. די אמתע השכלה, וואָס האָט געפירט צום פּאָלק, האָט נאָך זיין מיינונג נאָך, אויך געמוזט פירן צו יידיש. אין זיין „קרי-טישן אַנאַליז“ איבער אַקסענפעלדס ווערק שרניבט ער (ז' 3): „עס איז נישטאָ קיין בעסערער מיטל ווי צו פאַרשפּרייטן נוציקע באַגריפּן אין פּאָלק“ ווי דורך יידיש. אָבער נישט גלאַט יידיש, נאָר — ווי ער דריקט זיך דאָרטן אויס — נאָר דורך אַ ריינעם יידיש: „כדי דורכצופירן וואָסער-עס-איז נייעם געדאַנק אין פּאָלק, דאַרף מען עס אים דערקלערן אין אַ ריינער אומגאַנגשפּראַך, און נישט אין אַן איבערגעפירטן דיאַלעקט“. נאָכדעם ווי ער גיט איבער אין עטלעכע שורות אַ פאַר געשיכטלעכע פּאַקטן וועגן יידיש, רעדט ער וועגן דעם כאַראַקטער פון יידיש. די דאָזיקע באַמערקונגען איז כדאי צו פאַרנעמען אפילו איצט, כמעט אַ יאָרהונדערט שפעטער.

„אין אַלגעמיין — שרניבט דאָרטן לערנער — צייכנט זיך אויס דאָס לשון מיט אַ סך אַריגינעלקייט, ענלעך צום כאַראַקטער פון פּאָלק גופא“. און דאָס, מיינט לערנער, וואָס די יודן האָבן במשך זייערע וואַנ-דערונגען צוגעאייגנט פון אַנדערע פעלקער און געבראַכט אַהין, וווּ זיי האָבן זיך באַזעצט. דאָס זינען געווען זייער נוציקע זאַכן, וואָס מיט זיי

זינגען זיי בארעכטיקט געוואָרן. און דאָס שפיגלט זיך אָפּ אויך אין דער שפראַך. אויף אַזאַ אופן דרינגט מען פון זינגע רייד, אַז ייִדיש האָט אין זיך, לְמִשְׁלָ, „די פּראַנצויזישע שאַרפּקייט, די דײַטשישע געדאַנקען־טיפֿ־קייט, די ענגלישע שטרענגקייט א.א.וו.“ „די דאָזיקע שפּראַך“, שרײַבט ער ווייטער, „האַט זיך אַזױ אַינגעוואַרצלט אינעם פֿלייש און בלוט פון דעם ייִדן, אַז ער באַנוצט זיך מיט איר אויף יעדן טריט און שריט: מיט דער הילף פון דער דאָזיקער שפּראַך איז דער ייִד אויך איצט טעטיק, ער פּראָדוצירט, האַנדלֿט און עקזיסטירט; די דאָזיקע שפּראַך דינט אים אין געשפּרעכן אין דער משפּחה און אין מסיבות צווישן פּרייַנד; אויף דער דאָזיקער שפּראַך טראַכט און פּילֿט דער ייִד, האַסט און האָט לײַב; מיט אײַן וואָרט, די דאָזיקע שפּראַך האָט זיך צוגעאײַגנט פֿאַרן טאַגטעגלעכן לעבן און נאָר אין דער דאָזיקער שפּראַך איז ער מסוגל זיך אויסצובײַטן מיט די געדאַנקען און אויסהערן אַ וואָרט, וואָס איז קלוג און נוציק פֿאַר אים...“

און אַרבעטן פֿאַר ייִדיש זעט אים אים צו זײַן דאָס וויכטיקסטע. די „צדיקים“, — האָט ער דאָך געגלייבט — פירן אַראָפּ דאָס פּאַלק פון דרך הישר און האַלטן אים אין פינצטערניש. זיי האָבן עס פאַרשטאַנען ווי אַזױ צוקומען צום סאַמע האַרץ פון פּאַלק — און דווקא דורך דער שפּראַך. דערפֿאַר איז עס בני אים געווען אַ גרויס געשעעניש אין לעבן ווען ער האָט דערזען אַקסענפעלדס ווערק געשריבן אין ייִדיש, און — קינסטלעריש געשריבן. בעת ער, לערנער, איז געווען פאַרזונקען אין מרה־שחורה מכות דעם פּאַלקס־גורל האָט ער — אַדאַנק די דערמאַנטע ווערק — זיך דערפּילֿט ווי באַנניט מיט פּרישע כוחות. פֿאַר אים זינגען אַקסענ־פעלדס ווערק אין ייִדיש געווען אַ רעוואָלוציאָנערער אַקט אין פּאַלקס לעבן. ער האָט דערזען אין דעם אַן אָנהייב פון אַ נײַער תקופּה. די נײַע תקופּה וועט באַקעמפּן, נאָך זײַן מײַנונג נאָך, דעם פּאַלקס ביטערסטן שונא מיט זײַן אײַגן געווער. דערמיט וועט זי עפּענען דעם פּאַלקס אויגן. זײַן גלויבן אין ייִדיש האָט ער אויך אויסגעדריקט אַ סך שפּעטער, סוף אַכציקער יאָרן. דאָס איז געווען בניִים „קרעמישֿל“, וואָס גוטע פּרייַנט פון ייִדישן לשון האָבן געמאַכט אין אַדעם בניִים דורכפֿאַרן פון ה' מ. ספּעקטאַר, מאַנטיק דעם 19טן יוני 1889 (ב' תמוז ה' תרמ"ט לפ"ק).

אין זיין טאָסט ענטפערט לערנער וועקסלערן (איש נעמי). וועקסלער רופט אָן ייִדיש „די זאַמד־שפּראַכע“. „פּריער אָדער שפּעטער“ וועט זי צע־וואַרפֿן דער ווינט, וואָס מען רופט אים „צײַט־גײַסט“. ער ענטפערט אויך פּעלדבערגן אויף דעם אויספיר וועגן ייִדיש, „אז מען קען גאָרנישט וויסן ביז וואַנען דער זשאַרגאָן וועט נאָך עקזיסטירן“. לערנער הייבט אָן זײַן רעדע מיט דער ווענדונג „יידן“. דאָס איז נישט קיין צופאַל, דער־קלערט ער, וואָרעם דאָס וואָרט יידן דערמאנט אים אין אַן אַנדער וואָרט — „ייִדיש“. און דאָס וואָרט „ייִדיש“ לאָזט אים ניט מסכים זײַן מיט די אַלע עצות, וואָס מען האָט אַרויסגעזאָגט בײַם קרעמישל.

„איר ווייסט גאַנץ גוט“ — זאָגט לערנער — „אַז אויסער אונדזער זשאַרגאָן, וואָס שטאַמט אַרויס פֿון דײַטשן, איז נאָך דאָ אַ זשאַרגאָן, וואָס האָט מער שייכות צום שפּאַנישן און וואָס מער פֿון אַ מיליאָן יידן, וואָס ווײַנען אין אײראָפּע און גרעסטנטייל אין די מורח־לענדער, רײדן אויף אים. פֿון דעסטוועגן איז קײנעם נישט אַנגעפּאַלן דעם שפּאַנישן זשאַרגאָן צו הײליקן מיטן נאָמען „ייִדיש“, און נאָר אונדזער דײַטשער זשאַרגאָן הײסט אַזוי שוין שײנע עטלעכע יאָרהונדערטער און נאָך אַצינד רופט מען אים „גאָטס ייִדיש“ אָדער „עבר־טײַטש“. „אונדזערע עלטערן האָבן מיט דורי דורות צוריק דאָס גאַנצע מזל פֿונעם פּאַלך צוגעבונדן צו דעם לשון און מיטן „ייִדישן“ האָבן זיי אַזוי שטאַרק פּאַרקניפּט זײער נאַציאָנאַליטעט פֿון אײן זײַט, די צרות פֿון דער אַנדער זײַט, אַז דער הוט המשולש וועט שוין קײנמאָל נישט אײבערגעריסן ווערן“. אונדזערע קינדער ווי אײד דער נײער דור מעגן זיך ווײל רײדן דאָס מדינה־לשון און אפילו נישט פּאַרשטײן קיין ייִדיש. דאָך וועט אַלץ אונדזער לשון ל ע ב ן, ווײל עס הײסט ייִדיש, עס אײז ייִדיש! אין דעם זשאַרגאָן דריקט זיך אויס דאָס ייִדישע גלײכווערטל, דאָס ייִדישע המצאה־לע, דאָס ייִדישע חכמה־לע, דאָס ייִדישע(ע) פּשטל, דער ייִדישער קרעכץ, מיט אײן וואָרט דאָ לאָגט דער ייִד מיט די בײנער, און ווי ווײט אײטלעכער זאַל זײַן אָפֿ־געריסן פֿון דעם אויסנווײניקסטן „ייִדישקײט“, ווי אַזוי די דערצײונג זאַל אים נישט דערווײטערן פֿון פּאַרשײדענע זאַכן וואָס לײגט אויף זיי די „ייִדישע“ התימה, בלײבט ער צוגעבונדן צו דעם, וואָס מיר רופן „דאָס פינטעלע ייִד“... און כל זמן ער האָט ליב „יידן“, וועט ער אויך ליב

האָבן „יודיש“... זינען אים נאָענט זינע ברידער, וועט ער זיך אויך נישט דערווייטערן פון זייער לשון. און ווער גען זיך דערווייטערן פון זיין אומגליקלעך, געפאלן פאלק ווער קען געבן א שפיי דערויף, וואָס זיי רופן „יודיש“, וואָס זיי שטעלן אַרויס אויף דער פּאָן פון זייער נאַציאָנאַל־נאַליטעט? ... דעריבער געפין איך, אז ה' וועקסלער האָט נישט דעכט דערמיט, וואָס ער קוקט אויפן זשאַרגאָן ווי אויף זאַמד: פון דעם זאַמד זינען שוין לאַנג שטיינער, לוחות אבן, וואָס אויף זיי האָט דער יוד אויסגעקריצט אַלע זינע האַפּענונגען, זיין נאַציאָנאַליטעט־געפיל, זיין גאַנץ חיות... דעריבער רעכן איך אויך, אז ה' פּעלדברעג וואָלט נישט באַדאַרפט אזוי אומבאַשטימט ריידן וועגן דער צוקונפּט פונעם זשאַרגאָן: ער מיינט, אז מע קען נישט וויסן וויפּל יאָרהונדערטער דער זשאַרגאָן וועט נאָך עקזיסטירן, און איך זאָג, אז מע קען עס יאָ וויסן, דער חשבון איז קלאָר, — כל זמן „יודן“ וועלן זיין, וועלן זיי ריידן „יודיש“, מיט אַנדערע ווערטער: דער זשאַרגאָן וועט לעבן אזוי לאַנג ווי די יודישע נאַציאָנאַליטעט“.

אין זיין שטודיע „די יודישע מוזע“ (וועגן יודישע פּאַלקסלידער) — אפשר די ערשטע שטודיע פון דעם מין — באַמיט ער זיך פאַרטיידיקן די יודישע שפּראַך, נאָכמער — ער טרעט אַרויס קעגן אַלע שונאים פון יודיש: קעגן די נאַציאָנאַליסטן, קעגן די אַסימילאַטאָרן און די „מיוחסים“.

„פונקט אזוי ווי דאָס גאַנצע לעבן פון דעם יודישן פּאַלק — שרײַבט ער דאָרטן — שלעפּט זיך אויף נישט קיין געוויינלעכע אופנים, אזוי קען מען אויך די זעלבע אומגעוויינלעכקייטן באַמערקן אין דעם גאַנג פון דער שפּראַך. און גראַד דעמאָלט, ווען די לאַגע פון אונדזערע ברידער איז נישט אזוי פּויגלדיק... זעט מען דעם זשאַרגאָן דווקא אויפהייבן דעם קאַפּ אין כמעט אזוי ווי פּאָדערן מע זאָל אים אויך אָפּגעבן אַ פּלאַץ צווישן אַלע לשונות. וואָס זאָל דאָס באַטייטן? מיר וועלן קיין באַזונדערע פּירושים ניט לערנען. נאָר איין זאָך מוזן מיר זאָגן, אז ווער ווייס אויב פון אזא באַ־לעבונג פון דעם פאַרשימלטן זשאַרגאָן איז אויך נישט אָפּהענגיק אַ גרע־סער תּחית המתים — אַן אויפּלעבונג פון דעם גאַנצן פּאַלק, אַ דערמונטערן פונעם הונדערט־יעריקן חלשות, אַ נײַער אַטעם פון נאַציאָנאַל־געפיל, אַן

אנהייבן רירן מיט קראַנקע אברים און טאַקע אַן התחלה צום געזונט ווערן
בפה מלא".

מיטן אויפֿלעבן ייִדיש זעט ער אויך ווי דאָס גאַנצע פּאָלק וועט
אויפֿלעבן. לערנער האָט פּאַרויסגעזען יענעם גרויסן אויפשטינג, אַ מין
רענעסאַנס פון דער גאַנצער מאָדערנער ייִדישער קולטור. ער שטעלט זיך
אַפּ אויך „אויף דעם, וואָס די שונאים האָבן אויסגעטראַכט. ער (דער זשאַר-
גאַן) קער זיך גאָר ווייניק אָן מיט דער איידעלער מאַטעריע, וואָס הייסט
פּאַעזיע". דאָס האָט אים מן הסתם אָנגערעגט צו שרײַבן די שטודיע וועגן
פּאָלקסליד.

„די ייִדישע מוזע" — שרײַבט ער — „שטייט נישט ווייט פון אַלע
אירע שוועסטער! אַלע באַגלייך זינגען זיי מתנות פון גאָט: דאָס זינגען
צווינגן פון איין גרויסן בוים, וואָס טראַגט אויף זיך איבעראַל אַלץ איינע
טבערע פירות און שמעקעדיקע בשמים. אויפן אייביק גרינעם באַרג,
ווי אַלע מוזעס שטייען פאַרן כּסא הכבוד, האָט אויך די ייִדישע מוזע
איר בכבודיקן פּלאַץ און איבער איר איז אויך אויסגעגאַסן דער אייגענער
הן, דאָס אייגענע שיינקייט. זי איז נישט קיין אָפּגעריבענע מטבע, נישט
קיין אָפּגעשלאַגענע הושענא. זי איז אַ וואַסער פון דעם קוואַל, וואָס דער-
קוויקט דאָס דאָרשטיק מענטשלעך האַרץ. זי איז אַ שטיק פון דעם פּינער,
וואָס וועט אייביק ברענגען און קיין מאָל נישט פאַרלאָשן ווערן".

און ער ענדיקט זײַן שטודיע מיט דעם פאַרקירצטן פּסוק פון שמות:
„של נעליך מעל רגליך כי אדמת קודש הוא! וואַרף אַראָפּ די שיד, דען
דו שטייסט אויף אַ הייליק אַרט...".

רעאַליסטישע קריטיק

לערנערס צוגאַנג צום ייִדישן פּאָלק און צו ייִדיש איז געווען מער
עמאַציאָנעל ווי אינטעלעקטועל. פריער איז בני אים געקומען דאָס גע-
פיל, שפּעטער ערשט האָט ער געשאפן זײַן טעאָריע. פריער האָט אים
באוועלטיקט זײַן געמיט, און ערשט שפּעטער האָט ער ראַציאָנאַליזירט
זײַנע געפילן.

אויבנויף קען זיך אויסדראַכטן: אין קריטיק איז לערנער, ווי פיר-

סאַרעוו, בלוזי ראַציאָנאַליסטיש. אַלץ דאַרף דאָך ווערן באַלויכטן מיט וויסן, באַוווסטזיין און שכל הישר. איז דאָס טאַקע אמת וועגן יענעם טייל קריטיק, ווו לערנער באַטאָנט דאָס ניצלעכע, דאָס געזעלשאַפט־לעך־נייטיקע אין קונסט. אָבער מערקווירדיק — דאָס ווערטפּולסטע אין לערנערס קריטיק איז גאָר עפעס אַנדערש. ניט געקוקט אויף זיין „פּיר סאַרעוו־שטינע“, קומען־אויף אין אים געדאַנקען, בעסער געזאָגט, גע־פּילן, מכוּה קונסט־פּראָבלעמען. דערמיט איז ער אַנדערש ווי די דעמאָלטיקע רעאַליסטן־קריטיקער. ווי קאָוונער, למשל האָבן זיי דאָך געהאַלטן, אַן אַרטיקל וועגן באַמיסטיקן פעלדער פאַר וויכטיקער ווי פּושינסקי, לערמאַנטאָווס און מיכל לעבענזאָנס לידער.

אין זיין רעאַליסטישער קריטיק זיינען ניכר צוויי זאַכן: א) זיין מאַנען נוצן און ב) אָביעקטיווע עסטעטיק. איינס שטראַמט אַרויס פון צווייטן, איינס לעבט אין זכות פון צווייטן. אין פּרט עסטע־טיק טיילט ער זיך אויס פון זיין גאַנצן דור. דאָס שטעלט אים אויך אַוועק אויף אַ הויכער־מדריגה אין דער געשיכטע פון ייִדישער קריטיק. ווען מיר באַטראַכטן דעם קאַמף אין די 60ער יאָרן צווישן די ערשטע העברעיִשע שרניבער פון אַלטן דור און די יונגע ניהיליסטן, זעען מיר עפעס מער ווי אַ קאַמף צווישן צוויי קרניזן שרניבער. דאָס איז געווען אַ קאַמף ניט נאָר פאַר פאַרשיידענע סאָציאַלע אָריענטאַציעס, פאַר רע־וואָלוציאָנערן דעמאָקראַטיזם, קעגן קאָנסערוואַטיזם אָדער מילדן ליבע־ראַליזם. געווען איז דאָס אויך אַ קאַמף — צווישן רעאַליזם און ראָמאַנטיזם.

ניט נאָר די שאַרפ־רעוואָלוציאָנערע צווישן די „יונגע“ זיינען גע־ווען קעגן די עלטערע בעלי־מליצה. אויך מענטשן, וואָס זיינען ניט גע־ווען אינגאַנצן מסכים מיט די „יונגע“ האָבן געמוזט איניזען דעם גאַנג אין דער ליטעראַטור, וואָס האָט ניט געהאַט קיין שום דירעקטן שייִ־כות מיטן פּאַקטישן לעבן. דער מעסיקער מענדעלע, למשל, האָט אין דעם פּרט געהאַלטן מיט די ניהיליסטן. און ער אַליין, כידוע, איז אַרויס־געטראָגן קעגן די עלטערע שרניבער און זייערע פּוסטע מליצות. די עלטערע שרניבער האָבן זיך אָפט באַנוצט מיט תנ״כישע טע־מעס פון ייִדישן עבר, און זיי בלוזי צוגעפּאַסט צום ענין וואָס דער שרני־

בער האָט געהאַט בדעה צו באַרירן. עס איז אויסגעקומען, — די שרנבער האָבן ניט געפילט וואָס זיי שרנבן, זיי האָבן צוגעטראַכט אַ געדאַנק און אים באַארבעט מיט אַ משל.

אין זיין באַשור קעגן גאָטלאַבערן, אינעם „דורש אל המתים“, שרנבט טאַקע לערנער אויספירלעך וועגן דער דאָזיקער פוסטער מליצה, וועגן דעם דאָזיקן בטלנישן ראַמאַנטיזם. ער באַטאָנט, „אַז דער לעבנ-גניסט, וואָס די יונגע פאָדערן פון אונדזערע שרנבער, איז גאָר אַן אַנדערער ווי יענער שלעכטער גניסט (רוח רעה), וואָס שרעקט אַזוי דיך און רינט גלנבן, די גרויסע מענטשן: דער דאָזיקער גניסט פאָדערט פון אונדז, אַז מיר זאָלן שרנבן, וואָס מיר פילן.“ אָבער אַחוץ פילן מוז אַלץ זיין געבויט ניט גלאַט אויף איינפאַלן, המ צאות, נאָר אויף באַווניזן. „און וואָס עס גייט אַרויס פון אונדזער האַנט — שרנבט לערנער ווייטער — זאָל זיין געבויט אויף גרינטלעכע באַווניזן, אַז ווייניקסטנס מיר אַליין זאָלן זיך ניט ספּען אין זייער אמתדי-קייט.“ לערנער פאָדערט אַרויס גאָטלאַבערן צו ווייזן וווּ איז דער ציל צו וועלכע די העברעיִשע שרנבער, זינע צייט-חברים, האָבן געשטרעבט. ער פאַרטיידיקט די יונגע דערמיט, וואָס יענע „ריידן ניט, וואָס פאַלט זיי אַרײַן אין מויל, ווי דאָס טוען די אַלטע מיט זייערע פאַרשטיינערטע הערצער, נאָר זיי ברענגען פאַר אונדז אַרויס נײַע געדאַנקען און אויך אַלטע, וואָס זינען אויפגעוויזן מיט ראיות...“

אין זיין „צער בעלי חיים“, געשריבן קעגן קאָוונערן רעכנט גאָט-לאַבער אויס דריי חטאים פון די „יונגע“. די דאָזיקע דריי חטאים אַנאָ-ליזירט לערנער אויספירלעך אין זיין „דורש אל המתים“. דאָס זינען: דער ביטול צו אויטאָריטעטן, דאָס נעגירן די שיינע וויסנשאַפט (אונ-טער שיינע וויסנשאַפט מיינט לערנער — קונסט, — נ. ב. מ.) און דאָס צעשטערן די הייליקייט פון זוג (הנשואין). דער לעצטער פונקט איז געווען אין די 60ער יאָרן צווישן די וויכטיקסטע פראַגעס אין געזעל-שאַפטלעכן לעבן. דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט דער פרויס שטרעבן צו זיין פריי, גלײַכבאַרעכטיקט מיטן מאַן. זייער לעבן דאַרף זיין גע-בויט אויף „שכל און געפירט פונעם געפיל פון ליבע“. מיר זיינען דאָ

אָבער פאַראינטערעסירט מיט לערנערס אויספירן וואָס שייך די ערשטע צוויי פונקטן.

מכּוּח דעם ערשטן „חטא“, ווּנזט-אויף לערנער גאַטלאָבערן: פאַר-קערט, — די יוגנט באַציט זיך מיט גרויס כבוד צו אויטאָריטעטן. נאָכ-מער — „די יוגנט שאַפט זיך גאַנץ ליכט אויטאָריטעטן... און דאָס איז דערפאַר, ווּנזל די יוגנט האָט זיך אויסדערווילט בלויז איין אוי-טאָריטעט — דעם שכל און זינע באַגלויבסטע אַרגומענטן, בעת די אַל-טע שאַפן זיך אויטאָריטעטן אָן אַ צאָל“.

„אויף אזא אופן“ — טענהט לערנער — „קען אַמאָל אַ יונגערמאַן אָן אַ נאָמען, וואָס איז נאָך ניט אַרויס אין דער וועלט, ווערן אָנגענומען פאַר אַן אויטאָריטעט, אויב ער רעדט נאָר אמת און לאָזט הערן פון זיך ריכטיקע רייד (לאָגישע רייד). בעת ביי די אַלטע פאַרשאַפט מען זיך אויטאָריטעט מיט כלערליי מיטלען, און ווער עס ווענדט אָן מער קונצשטיק און דריידלעך. דער קען דערגרייכן אזא מדריגה, און דעריבער קאָן מען ניט באַ-שולדיקן די יוגנט אַז זי איז מבטל אויטאָריטעטן: אַרר בא, זיי האָבן באמת ליב אַן אויטאָריטעט, און ביי זיי קען זיך אים קיין זאך ניט קעגנשטעלן, ווּנזל דער געאַכפערטער אויטאָריטעט שטויסט ביי זיי אַוועק זייער אייגענעם כבוד, און ווי דער אויטאָ-ריטעט ווערט פאַרשוועכט, גיבן זיי זיך אַליין אויך ניט אָפּ קיין כבוד. פרוביר אַקאַרשט ריידן מיט איינעם פון די יונגע און פרעג אָפּ מיט שכל און לאָגיק זיין פּריוואַטע מיינונג. ער וועט דעמאָלט זיך ניט אָפהאַלטן מודה זיין זינע זינד, און ס'איז ביי אונדז קיין שום ספק ניט, ווען דו קומסט מיטן נאָמען פון אמת צו דעם מחבר פון „חקר דבר“ (קאָוונערן — נ. ב. מ.), דעם עזות פנים פון הינטיקן דור, און וואָלסט מיט שטאַרקע ראיות און פעסטע באַווּיזן אָפּגעפרעגט זינע מיינונגען, וואָלט ער געוויס אָן שום ספק מתקן געווען דאָס, וואָס ער האָט פאַרקרימט (לתקן עותתו) און וואָלט זיך ניט געשעמט מודה זיין דעם אמת, ווּנזל אַן אוי-טאָריטעט איז ביי אים הייליק.“

„דערפון איז געדרונגען, אז די יונגע זיינען מבטל בלויז די הייליקייט פון פרעמדע געטער, דאָס מיינט די אויטאָריטעטן, וואָס האָבן זיך בני אַינך געפרוכפערט און געמערט ווי זאַמד בנים ברעג ים, — דאָס זיינען די לַיט, וואָס מיט זייער כיטרע-קייט (ערמה), נעמען זיי זיך און צוליב אומוויסנקייט גיט מען זיי בכבודיקע נעמען; בכלל אָבער האָבן זיי מורא פאַר אויטאָרי-טעטן און היטן זיי.“

מכּוּה נעגירן די שיינע וויסנשאַפט, דאָס מיינט די קונסט — וועגן דעם שרײַבט לערנער, אַז די יונגט לייקנט זי ניט. זי באַציט זיך בלויז קריטיש צו איר ווערט „אין דער הינטיקער צײַט“, בעת די גאַנצע מענטשהייט לַיַדט:

„אויך דיין צווייטע טענה — וועגן נעגירן די קונסט און שיי-נע וויסנשאַפטן — האָט קיין גרונט ניט, ווייל די יונגע — האַלטנדיק טייער די ראיות פון שכל, וואָס באַזירן זיך אויף די נאַטור-געזעצן, זיינען דעריבער מחויב זיך צו באַציען מיט אַכ-טונג צו דער נאַטור, וואָס איז, ווי באַוווסט, פּול מיט פּאָעזיע, און דעריבער איז ניט מעגלעך זיי זאָלן ניט געפינען קיין גע-נוס אין פּאָעזיע גופא, וואָס איז איינע פון די שיינע וויסנ-שאַפטן, וואָס פאַרשאַפן דער נשמה פרייד און תענוג. ס'איז דער-ריבער אַ חרפה צו זאָגן, אַז אַזעלכע מענטשן, וואָס אַכטן די נאַ-טור זאָלן ניט טייער האַלטן די פּאָעזיע, בעת די נאַטור דער-שיינט פאַר אונדז ווי ווונדערלעכע הויכע פּאָעזיע, וואָס איז ניר-טאָ איר גלויבן. בלויז אויסגעצייכנטע קינסטלער געליינט אַמאָל אויסצוקריצן די שיינע דערהויבענע געשטאַלטן פון דער נאַטור. אין דער אמתן גרינגשעצן ניט (לא יתנו דפי) די יונגע אַפילו איין צווייג פון די דאָזיקע וויסנשאַפטן. זיי נעגירן אָבער זייער ווערט אין דער הינטיקער צײַט, וואָס פאַדערט פון אונדז, אַז מיר זאָלן אַרבעטן אויפן פעלד פון יענע וויסנשאַפטן, וואָס זיינען צום מערסטנס נייטיק פאַר אונדזער לעבן און בילדונג. און עס זיינען טאַקע גאַנץ גערעכט די יונגע, וואָס האָבן באַמט

ליב די מענטשהייט און זארגן פאר איר פרידן און תיקון, — ווען זיי ווייזן אויף, אז די שיינע וויסנשאפטן זיינען א לוקסוס אין דער הינטיקער צייט, ווייל בעת דאס פאלק איז הונגעריק נאך ברויט, דארף מען אים ניט געבן קיין לביבות, וואס ניט נאָר וועלן זיי ניט שטילן דערמיט זייער הונגער, נאָר דאָס קאָן גאָר ווערן פאַר זיי סם.

די דאָזיקע לעצטע באַהויפטונג לערנערס קען מען זייער גרינג טייטשן ווי מען וויל. אויף אונדזער איצטיקער שפראך מיינט עס: ער נעגירט דעם עסטעטיציוס, אָבער ניט די נייטיקייט פון עסטעטיק. ער לייקט די לוקסוס־קונסט, וואָס פאַרשאַפט בלוז תענוגים, אָבער ניט יענע קונסטווערק, וואָס ברענגען נוצן, ווייל זיי זיינען כלי־שלימות. ער זאָגט דאָ קלאָר: די שיינע וויסנשאַפט (די קונסט) האָט ניט קיין ווערט בעת דאָס פּאָלֶק איז הונגעריק. — וויכטיק איז אָבער יענע קונסט, וואָס באַווירקט דאָס פּאָלֶק, עפנט אים די אויגן. אין זיינע אַנדערע קריטי־שע ווערק פאַרלייקנט ער ניט, אַפּילי מיט איין פּראָזע ניט, ניט נאָר די קונסט, נאָר אויך דעם ווערט פון קונסט אין אַ געגעבענעם מאָמענט. ניצלעכקייט און עסטעטיק גייען ביי אים האַנט אין האַנט. און די עסטע־טיק מוז אַרויסשטראָמען און זיין איינס מיט דער ניצלעכקייט, וואָס דאָס איז — לויט לערנערן — דער ציל פון קונסט. אַחוץ דעם — פון פּוב־ליציסטישן שטאַנדפּונקט, קען מען האַלטן, אז אין אַ געוויסן געשיכט־לעבן מאָמענט, דאַרף מען ניט האָבן קיין קונסט, אַפּילו ווען מען אָנער־קענט זי. אָבער אין דער רגע, ווען מען טרעט אַרײַן אין די גרענעצן פון אַ ווערק און מען וויל עס אַנאַליזירן, מוז מען דעמאָלט אָפּוואַרפן דעם דערמאָנטן שטאַנדפּונקט. מע קען ניט אין איין און דערזעלביקער צייט אי פאַרלייקענען, אָפּרוקן אָן אַ זייט אַ קונסטווערק, ניט צורירן זיך צו אים, און דאָך עס אַנאַליזירן. אין זיינע ליטעראַטור־קריטישע אָפּהאַנד־לונגען טרעט דער פּובליקום אָפּ דעם וועג דעם קריטיקער.

זיין גאַנצע קריטיק, רוט אויף דעם גלויבן, אז דער ציל פון קונסט איז צו ברענגען נוצן דעם פּאָלֶק. איז ווי אזוי דערגרייכט מען דאָס? ווען מען קוקט זיך צו צו לערנערס אופן אַנאַליזירן ווערק, זעט מען, אז

ער האלט דאָס שרײַבן פֿאַר אַ געזעלשאַפֿטלעכע אַחריות. דעריבער מוז דער שרײַבער זײַן אויסערגעוויינלעך פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַר זײַן וואָרט, ער מוז זײַן אויסערגעוויינלעך פֿינקטלעך אין באַשרײַבן די ווירקלעכקייט. ער מוז זײַן פֿאַרבונדן מיטן פֿאַלקס לעבן, שרײַבן וועגן דעם, עפענען דעם פֿאַלק אַלע פֿאַרריגלטע טויערן און אים אַרויספֿירן צו אַ ליכטיקער צוקונפֿט.

לערנער האָט געהאַלטן, אַז אַקסענפעלדס ווערק זײַנען די ערשטע און די איינציקע, וואָס האָבן געעפֿנט אַ נײַעם וועג. אַקסענפעלדס ווערק, האָט ער געהאַלטן, וועלן איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל ווײַזן ווי אזוי מע קען באַקעמפֿן די שערלעכע ווירקונג פֿון די פֿאַלשע פֿירערס, וואָס האָלטן דאָס פֿאַלק אין פֿינצטערניש. ער שטעלט אַרויס אַקסענפעלדן ווי אַ מוסטער. ער ווײַזט אָן וואָס אזאַ קינסטלער דאַרף פֿאַרמאַגן, כדי צו קענען באַווירקן דאָס פֿאַלק. ער רעכנט אױס אַקסענפעלדס פֿיר אייגנ־שאַפֿטן, וואָס העלפֿן אים, אַקסענפעלדן, דערגרייכן יענע מאָס פֿינקט־לעכקייט, וואָס שאַפֿן אַ שלימותדיק ווערק פֿאַדערט :

„א) ער האָט אויסגעצײכנט באַהערשט אַלע דיאַלעקטן, וואָס עס נוצן אַלע פֿאַלקס־שיכטן. אזוי אַז די טיפֿישע פֿאַרשוײַנען וואָס ער שילדערט זײַנען אזוי ענלעך און אמתדיק, אַז יעדער לײַענער, מעג ער זײַן אַפֿילו דער פֿראַסטסטער מענטש איז מסוגל זײַ גלײַך דערקענען און דערווען זײַערע אָפֿגענאַרערייען אָדער זײַערע מעשים טובים, זײַערע גוטע און שלעכטע מידות.

„ב) במשך זײַן לאַנגיאַריק לעבן האָט ער באַווײַזן פֿינקטלעך דערלערנען דאָס פֿאַלקסלעבן אין אַלע זײַנע שאַטירונגען, ווי אויך די האַנדלונגען פֿון דער מאַסע, אירע גוטע און שלעכטע זײַטן.

„ג) ער האָט פֿאַרמאַגט דעם טאַלאַנט איבערצוגעבן אַלץ, וואָס ער האָט באַמערקט, אין די סאַמע אמתדיקע פֿאַרבן, אזוי אַז זײַנע ווערק קענען אונדז געבן אַ פֿינקטלעכן באַגריף, אין וואָס פֿאַר אַ מצב עס האָבן זיך געפֿונען די רוסישע יודן מיט פּופֿציק יאָר צו־

ריק און צום טייל געפינען זיך נאך איצט אין די קליינע שטעט אין פוילן און די מערבדיקע גובערניעס. בכלל קענען מיר זאגן, אז עס איז ניטאָ קיין איין זאך, וואָס דער ה' אקסענפעלד זאָל ניט האָבן באַמערקט און וואָס זאָל זיך אים ניט אינגעבן דאָס צו שילדערן ווי עס דאַרף צו זײַן, און אָנהייבנדיק פון אַ מאַרק־ידע־נע ביז אַ יודן אָן עושר, וואָס פאַרניסט די נאָז מחמת זײַנע קאַפּיטאַלן, זײ אַלע פירט ער אַרויס אין דעם סאַמע נאַטירלעכסטן אויסזען.

„ד) מערקווירדיקער פון אַלץ איז דאָס, וואָס אין אַלע זײַנע ווערק ווערט קלאָר דער צײַל, וואָס ער האָט זיך געשטעלט אומ־אַפהענגיק פון דעם אַלגעמיינעם פאַרניסט פון זײַנע אַלע ווערק, וואָס שײַך ציוויליזאַציע און נײַע אידעען, פּעלט ניט אין זײַן יעדן ווערק די ספּעציעלע נוציקייט, און צײַל“.

לערנער, ווי מיר זעען, באַטאָנט קלאָר: אַקסענפעלד באַווײַזט אונדז דאָס לעבן אין די אמתע פאַרבן; ער דערקלערט דאָס לעבן; ער נעמט אַ שטעלונג צום לעבן; ער האָט אַ צײַל. און זײַן צײַל איז — משׁ פטן דאָס לעבן.

„זײענדיק באַקאַנט“ — שרײַבט לערנער — „מיט יענעם באַ־דײַטנדיקן טײַל פון אונדזערע גלױבנס־ברידער וואָס זײַנען פון אײִ־ביק אָן פאַרזונקען אין עס־האַרצות; קענענדיק גוט אויך די סיבות, וואָס נערן דעם פּאָלקס פאַנאַטיזם און לאָזן ניט קײַן איין שטראַל בילדונג דורכדרינגען אין דער דאָזיקער פינצטערניש, ווי למשׁל, די צדיקים און חסידים, וואָס מערן זיך פון טאָג צו טאָג, און ניט נאָר העצן זײ דאָס פּאָלק זיך האַלטן אַלץ פּעסטער פאַר די אור־אַלטע אָבערגלױבנס, נאָר זײ באַמײַען זיך אויף אַלע אופנים אָפּ־נעמען בײַ זײ יעדן רעכטן באַגריף; וויסנדיק דאָס אַלץ, איז ה' אַקסענפעלד מוטיק אַרויסגעטראַטן קעגן די שונאים פון אויפ־קלערונג און אין אַלע זײַנע ווערק קעמפט ער קעגן די דאָזיקע

פאָלקס-אונטערדריקער, וואָס זייגן זיין בלוט און ברענגען אום זינע פעיקייטן און כוחות. פונקט אזוי האָט ער געקעמפט קעגן דעם גלויבליכט מצד דעם גרעסטן טייל יודן צו די שולן, געגרינדעטע צו דערציען די יודישע יוגנט, און ער האָט זיך באַ- מיט זיי דערווייזן ווי נייטיק עס איז אַ סיסטעמאַטישע בילדונג, ברענגענדיק דערביי אין טייל ווערק בנישפילן פון דעם יודישן לעבן אין אַנדערע לענדער אין מערב-איראָפּע. מיט איין וואָרט, ער האָט ניט דורכגעלאָזן קיין איין פירונג, קיין איין שעדלעכן מנהג, קיין איין שוואַכע זינט, און אַלץ האָט זיך אים אַנינגע- געבן צייכענען חידושיק-ריכטיק, אזוי, אַז אַפילו יענע, אין ווע- מען זינע ווערק צילן, קענען ניט לייקענען די ריכטיקייט פון זינע טיפן". „אויף אַזא אופן זעען מיר ה' אַקסענפעלדן ווי אזוי ער טרעט אַרויס אין זינע ווערק מיט אַן ערנסטן וואָרט און אַ בני- סיקער סאַטירע קעגן די שווינדלער, וואָס נוצן אויס אָבערגלויבן ווי אַ מיטל, אזוי אויך קעגן דעם אָבערגלויבן גופא; דעריבער זיי- נען אַלע זינע ווערק פול מיט נייע אידעען און יעדע פון זיי האָט איר נוציקן ציל".

צו זיין ניצלעך פאַרן פאָלק — דאָס איז פאַר לערנערן געווען אַן עטישע פּראָבלעם, בעסער געזאָגט, אַן עטיש-עסעטישע פּראָבלעם. ער פאָדערט שלימות פון ווערק, ניט וויל אים איז וויכטיק די שיינקייט פאַר זיך אַליין, אַ ווערק, גלויבט ער, וואָס איז ניט קיין כלי שלמה, קען נאָר ניט ווירקן. זי קען ניט איבעראַנדערשן אַ מענטשנס געפילן און באַגריפן. דעריבער פאָדערט ער אַ העכערע מדריגה קונסט, וויל דאָס איז דער איינציקער וועג צום לעזערס באַוויסטזיין.

רעדנדיק וועגן די „יונגע" וואָרט-קינסטלער דערמאָנט ער זייערע נוצלעכע ווערק — אַ שטייגער י. ווינשטיינס „אַלט און ניי", אַברהם גאָלדפאָדענס „דאָס יודעלע", לינעצקיס „פּויליש יונגל". ער שרײַבט טאַקע: „אזעלכע ענלעכע ווערק, וואָס זייער הויפטציל איז צו פאַרבע- סערן דעם יודנס מאַראַלישן מצב, אויסצווואַרצלען בני אים די אַלטע פאַראורטיילן און צוגרייטן זיי פאַר דאָס וואָס איז ניי און ניצלעך, אזעלכע

ווערק פארשפרייטן זיך שנעל אין פאלק". אבער ער איז גלייך מוסיה:
 "א דאנק די צוציענדיקע פארמען, וואס אין זיי באקליידן די מחברים
 זייערע אידעם, ווערן (די דאזיקע ווערק) גערן געלייענט און זיי ברענ-
 גען אויסערגעוויינלעכן נוצן".

אין דעם זעלביקן ארטיקל ("ביבליאגראפישע נייעס", אָדעסקי
 וויעסטניק" 1869, נומ. 24, ז. 82) רעדט לערנער וועגן דעם פאלקס-
 פאָעט, מיכל גארדאָנס "רוסישע געשיכטע" אויף יידיש. זי האָט גע-
 זאָלט אין גיכן דערשטען, און איז טאָקע בקרוב אַרויס. שטעלט זיך
 אָפּ לערנער פריער ווי אַלץ אויף דעם גרויסן נוצן, וואָס דאָס ווערק
 וועט ברענגען. אָבער ער פארפעלט ניט גלייך דערמאָנען זיין שיינע
 פאָרם:

"ה' גארדאָנס ווערק איז מערקווירדיק מחמת דעם ציל זיינעם
 — באַקענען רוסישע יודן מיט דער געשיכטע פון יענער מלוכה,
 וואָס זיי האָבן איצט אַ רעכט זי האַלטן פאַר זייער פאָטערלאַנד,
 אַזוי אויך מיטן אופן שרעבן, וואָס אין אים זעט מען דעם מה-
 ברם באַזונדערע אָנשטרענגונג — פאַרשפרייטן צווישן יודן אַ
 סך ניצלעכע געדאַנקען. דורכלייענענדיק דעם ערשטן טייל פון
 דער דאָזיקער געשיכטע (פון ריוריקן ביז מיכאַיל פּעאַדאַראָוויטש
 ראַמאַנאָווס אַרויפּשטיגן אויפן טראָן), זיינען מיר געווען איר
 בערראַשט ווי באַהאַוונט ער איז אין דעם ענין, וואָס ה' גארדאָן
 פאַרמאָגט משמעות; און נאָך מער האָט אונדז איבערראַשט די
 ווונדערשיינע פאָרם, וואָס אין איר גיט ער איבער די געשיכטע
 דער מאַסע".

און גלויבן אין די יידישע מאַסן האָט לערנער געהאַט. די מאַסן
 קען מען פאַרפירן, דאָס האָט ער געזען. אָבער ער איז אויך געווען איר
 בערצינגט: אין די הערצער פון פאלק ליגט אַ געזונטער און נאַטירלעך
 כער הויש פאַר בעסערע און שענערע זאַכן אין לעבן.

אין זיין איבערזעצונג פון גוצקאָווס "אוריאל אַקאָסטאַ" שרעבט
 ער אין דער הקדמה: "מיין האָפענונג, אַז דאָס פראָסטע פאלק לאָזט
 זיך גאָר גרינג אַראָפּפירן פונעם וועג, אָבער דעם שכל האָט ער פאַרט

בני זיך, האָט מיך ניט אָפגענאַרט". „מיט גרויס פרייד — שרניבט ער ווייטער — האָבן איך מיך איבערצונגט, ווי פריינדלעך און וואַרעם עס זיינען אויפגענומען געוואָרן ערנסטע דראַמען, מיט וואָס פאַר אַ פאַר-געניגן מען פלעגט זיך צוהערן צו יעדן געדאַנק, מיט וואָס פאַר אַ חשק מען פלעגט צעקלענען יעדעס וואָרט". (זע: דר. שאַצקיס איבערדרוק אין „הונדערט יאָר גאָלדפאַרען").

אין זײַן גאַנצער אַרבעט ווי אַ שרניבער און ווי אַ טעאַטראַל — אַ באַדייטנדיקער קאַפיטאַל פאַר זיך — זעט מען בפירוש איינע פון די וויכ-טיקסטע טעמים, וואָס האָבן אים געטריבן צו רעאַליסטישער קריטיק, צום בעסערן טעאַטער. דאָס איז געווען זײַן אַבסאָלוטער גלויבן אין פּאָלק, דאָס פּאָלק „קען פאַרדייען פּרישע מאַכלים", הגם מען קען גרינג פאַרדאַרבן זײַן געשמאַק. פּונקט אין יענער צײַט, ווען אין יודישן טע-אַטער האָבן געהערשט די „שמענדיקס" און די „קוני-לעמלס", ווען „אָן אַ בדחנישער תּנועה איז פּשוט שווער געוואָרן עמעצן אַרנינגאַרן אין טעאַטער", פּונקט דעמאָלט האָט ער אויפגעפירט עטלעכע היסטאָרישע שטיק, „אין וועלכע „משוגעים" און „קאַליקעס" האָבן אָפּגעטרעטן זײ-ער פּלאַץ איידעלע גיבורים און אויפן אָרט פון פינצטערע מיאוסע סצע-נען האָט מען געקאָנט זען ליכטיקע און ערהאַבענע בילדער פון דער היי-ליקער פאַרגאַנגענהייט". און ער האָט באַשיינפערלעך געזען ווי אזוי מע קען צוגעוויינען דאָס פּאָלק צו העכערע זאַכן.

„אונדזער זשאַרגאַנישע ליטעראַטור" — שרניבט ער — „איז אויך פאַרפלייצט מיט אזוינע „פאַרזעענישן", ווי „שמענדיק", „קוני-לעמלס" און נאָך ערגערע קאַליקעס, איז דערפון צו דרינגען, אַז אונדזערע יודן פאַרדינען טאַקע נישט קיין לײַטישערע זאַכן צום לײַענען? מוז מען לערנען אַ פּשט, אַז אויף בעסערס איז גאָר צווישן זיי קיין מבין נישטאָ? איך רעכן, אַז ניין! די לעצטע באַוועגונג אין דער זשאַרגאַנישער ליטע-ראַטור באַווייזט פּונקט דעם היפּוך און מע מוז מודה זײַן, אַז דער יודישער מאַגן קאָן פאַרדינען אויך פּרישע און ריינע מאַכלים, אַבי זיי זײַנען נאָר גוט געמאַכט: מע דאַרף דעם עולם געבן אַזעלכעס, וואָס קען אים אינ-טערעסירן, מע מוז מיט אים ריידן ריין, קלאָר, ערנסט, פּונעם האַרצן, אָן ווונקען, אָן קונצן, אָן חכמהלעך, אָן אייבער-סברות".

רעאליסטישע קריטיק איז געווען לערנערס אני-מאמין. איז בני אים געווען זייער וויכטיק — מען זאָל ריידן „ריין, קלאַר, ערנסט און פונעם האַרצן“. מחמת דעם דאָזיקן טעם, האָט ער נישט געקענט אָננעמען מיטן גאַנצן האַרצן דעם אומפאַרשטענדלעכן פאַרשפּאַרטן און פאַרשפּיצטן מענדלעך, און דעם דעמאָלט „ליכטזיניקן“ קליגלדיקן שלום-עליכמען. מע דאַרף ריידן צום פּאָלק „אָן ווונקען“, „אָן אייבער-סברות“. דאָס האָט ער געמיינט מענדעלעך. און דאָס וואָרט „חכמהלעך“ באַצייט זיך אויף שלום-עליכמען, און דאָך האָט ער הויך געשעצט אונדזערע ביידע קלאַסיקער. איז זײַן רעדע בניס דערמאָנטן קערמישל לַכבוד ספּעקטאַרן, אין לינעצקים הויז אין אָדעס, שטעלט ער אויך די פּראַנע — דאָס אחריות פון שרײַבער צום פּאָלק. איצט איז נאָך אויך נישט ליכטיק, דערציילט לערנער, און דער וועג צום פּאָלק איז נאָך נישט אינגאַנצן פּרײַ, אָן דערנער. דאָס דאַרף אָבער קיינעם נישט אָפהאַלטן, הגם עס זײַנען פּאַראַן זאַכן וואָס טוען שטאַרק וויי. און ער שטעלט אונטער אַ פּרעגזייכן מענדלעך אחריות צום פּאָלק:

„אָט זעען מיר ווי אַ גרויסער טאַלאַנטפולער שרײַבער, וואָס וואָלט געקענט פיל טאָן אין דער זשאַרגאָן-ליטעראַטור, רעדט זיך אײַן, אַז ער האָט שוין זײַנס יוצא געווען, אַז ער מעג זיך שוין אָפרוען אויף זײַנע לאַרבערן און אַז אַלע צײַט-פּראַגן קערן זיך מיט אים גאַרנישט אָן, און ער נעמט זיך צו ק ר ו מ ע זאַכן און פּאָדערט, אַז די וועלט זאָל קוועלן פון זײַנע אַלטע חכמות“. נאָך שאַרפּער, און אומגערעכט, באַפּאַלט ער מענדעלעך אינעם „קליינעם וועקער“ (1889) אונטערן פּסעוודאָים — צדוק פרומעס.

לערנער האָט אויך געשעצט שלום-עליכמס טאַלאַנט. אָבער געפּעלן איז אים שלום-עליכמ נישט. שלום-עליכמ, האָט זיך אים אויסגעוויזן באַצייט זיך נישט ערנסט גענוג צו זײַן שרײַבן. ער לערנט נישט דאָס פּאָלק. ער קוקט אויף יידיש „ווי אויף אַ מיטל צו באַווייזן גלאַט קונצן, שרײַבן שײַנע פּראַגן אין דער וועלט אַרײַן“.

לערנער האָט עס טאַקע געזאָגט אין זײַן רעדע בניס קערמישל. „דאָס אייגענע זעען מיר אויך פון אַ יונגערן שרײַבער, וואָס זײַן טאַלאַנט איז אויך נישט קליין און וואָס וואָלט געקענט שטאַרק אַרבעטן, ווען ער זאָל

נישט קוקן אויף זשארגאן עפעס ווי אויף א מיטל צו באווייזן גלאט קונצן, שרייבן שיינע פראזן אין דער וועלט אריין. . . פונקט ווי דאָס ג ע ר אָ ט ז י נ ג ל וואָס באווייזט זיינע גבורות אין ציקן, אָדער ווי דאָס ד י כ ע א י י ד ע מ ל מיט א פ ע ט ע ר י ר ו ש ה, וואָס זיין בריהשאפט באשטייט אין מאַכן א רעדל שבועות אין שול. . ."

און דעם דאָזיקן געדאַנק פאַרענדיקט ער מיט אַט-די ווערטער: "עס איז באמת זייער טרויעריק וואָס אין אַזאַ צייט, ווען אונדזער געמיינער עולם גייט אויס נאָך עפעס א רעכט וואָרט, ווען דער הייליקסטער חוב פון אונדזערע מחברים איז — זיך באַנוצן מיט אַזאַ שעת-הכושר און אַרביינלייגן אין יעדער שורה א באַזונדערע כוונה, געפינען זיך מענטשן, וואָס שרייבן אָדער פוסטע מעשות, אָדער איבערגעשפיצטע חכמות, וואָס מע מוז אויף זיי לערנען פירוש'ים און פאַרשטימטן ווי א מלמד מיט א גראָבן פינגער. . ."

ווען לערנער האָט געשריבן א נעגאַטיווע קריטיק וועגן שלום-עליכום ראָמאַן "ר' סענדער בלאַנק", האָט ער עס געמאַן דערפאַר, ווייל שלום-עליכום האָט מיט דעם ראָמאַן פאַרפעלט צו זיין נוצלעך דעם פּאָלק, אָדער זוי לערנער דריקט זיך אויס, "ר' סענדער בלאַנק, איז טאַקע נישט אַנ דערש ווי א ראָמאַן אָ ז י ב ע, נאָר אָן ליבע צו אונדזער אָרעם פּאָלק, וואָס מע מוז עס אויפהערן שטאַפן מיט מעשות וואָס קריכן פון האַלדז, אָן ליבע צו אונדזער זשאַרגאָן, וואָס מע מוז אים מחזק זיין מיט ריכטיקע לעבנס-בילדער און נישט מיט סיפורים פון לימענע גולמס און לעבעדיקע מתים."

און דאָס איז געווען לערנערס טענה, — שלום-עליכום האָט מיט זיין "ר' סענדער בלאַנק" גאַרנישט אויפגעמאַן פאַרן פּאָלק. און ער האָט נישט אויפגעמאַן פאַרן פּאָלק, ווייל אים האָט זיך נישט אינגעגעבן שאַפן א כלי שלמה. מיינען מיינט עס — שלום-עליכום איז דורכגעפאַלן אין דער עסטעטיק, וואָס א רעאַליסטיש ווערק פאַדערט כרי עס זאָל זיין שלימותדיק.

לערנער באַשולדיקט שלום-עליכומען אין ליכטזיין. ער האָט געזען מיט וואָס פאַר אַן ערנסט און צוגרייטונג אַקסענפעלד האָט זיך פאַרהאַלטן צו זיין שרייבן. און ער האָט נישט געקענט באַנעמען ווי אזוי מע מאַכט

א רָאָמָאָן פּוֹן אײן עפּיזאָד אין ר' סענדער בלאַנקס לעבן, — האַלטן בײַם שטאַרבן מחמת זיך איבערגעגעסן מיט פּיש, די בני-בית קלײַבן זיך אים צו ירשנען און ער ווערט פּלוצים געזונט. דאָס איז אַן עפּיזאָד, טענהט לערנער, גענוג פאַר אַ „קלײַנער סצענע צום לאַכן, אַ וואָדעוויל אין טעאַטער פאַרן עולם, וואָס בלײַבט זיצן שפּעט, אָבער נישט פאַר קײן ראָמאַן, וואָס דאַרף דעם יודישן לײענער געבן אַ באַגריף פּוֹן אונ-דזער פּאָלקס-לעבן, וועקן אין זײַן ברוסט פאַרשלאָסענע געפילן, באַלעבן אין זײַן קאָפּ געדאַנקען, ער זאָל קאָנען פאַרשטיין, וואָס איז נוט אָדער שלעכט. ער זאָל זיך געוויינען דענקען און איבערלײַגן וועלכעס דאַרף בלײַבן נאָענט זײַן האַרץ און וועלכעס פאַר-דינט זײַן האַס אָדער באַדויערן“.

לערנערן אַרט נישט סוף-כל-סוף, וואָס שלום-עליכם, בײַ וועמען עס „שפּילט אַ גרעסערע ראָלע אַ לצנות, אַ גלײַך ווערטל, ווי אַן ערנסטער געדאַנק“, האָט אויף דער דאָזיקער גאַנצער עפּיזאָד-אינטריגע אַוועקגע-פּטרט 104 זײַטן. דאָס וואָלט ער נאָך ווײַעס-אײַז מוחל געווען דעם ראָ-מאַניסט, פּוֹן וועמען ער האַלט זייער און שעצט אים „ווי איינעם פּוֹן אונדזערע בעסטע זשאַרגאָן-שרײַבער“. אַ הויז דער המצאה מיט סענדער בלאַנקס געזונט-ווערן — „אָט איז ער בײַ אים אין געפאַר און אָט איז ער שוין געזונט ווי אַ רײַז“ — האָט ער געוואָלט זען שילדערונגען. דער לײענער דאַרף דערזען — ווער איז ער דער ר' סענדער בלאַנק, פּוֹן וואָנען נעמט ער זיך, ווי אַזוי ווערט מען אַ סענדער בלאַנק. לערנער וואָלט אים אַלץ מוחל געווען, ווען „דער לײענער (וואָלט) געקענט פאַר-שטײן מיט וועמען ער האָט דאָ צו טאָן, צי איז דער סענדער אַ איש מכובד, וואָס ער דאַרף מיט אים שטאַלצירן, אָדער ער איז אַן אויסוואַרף, ווי אַלע געלטזעקלעך אין אונדזערע יודישע שטעט, און דאַרף זײַן נאָ-מען מאַכן צו שאַנד און צו שפּאַט“. און פאַרוואָס, טענהט לערנער, זאָלן מיר טאַקע נישט זען „ווי אַזוי ער איז מגדל זײַנע קינדער“ און צי איז זײַן „פּילגגעשעצטע פּאַמיליע“ באמת אַ מין „עפעלע“, וואָס פּאַלט נישט ווײַט פונעם „ביימעלע“.

וואָס שלום-עליכם זאָגט, איז אים נישט גענוג: „ער (ר') סענ-דער (ר) האָט אַנגעהויבן באַקומען געלט און איז

געוואָרן פון אַ חלפּן אַ וואָכערניק, פון אַ וואָכערניק אַ פעלעהענדלעך, פון אַ פעלעהענדלעך אַ גראַבאַרשטיק, פון אַ גראַבאַרשטיק אַ צעלניקער, פון אַ צעלניקער אַ קאָמיסיאָנער, פון אַ קאָמיסיאָנער אַליין אַ סוּחַר, אַ צוקערהענדלעך, אַ גרויסער סוּחַר, אַ ריכער סוּחַר. „דער מחבר, שרייבט לערנער, האָט דווקא נישט געוואָלט עוועט קיין פרימעטעס (סימנים) — נ. ב. מ.) אויף דעם פאַספּאַרט, וואָס ער האָט מיט אים אַרויסגעלאָזט זיין העלד אויף דער וועלט, נאָר ער זאָל געווען אויסרעכענען אפילו נאָך דריי צענדליק פרנסות, וואָלט אויך שווער געווען צו דערקענען ר' סעני דערין“. וואָרן שלום-עליכם האָט פאַרגעסן איין קלייניקייט — צו באַ-וונין ווי אַ זוי אַט-דער געמיינער, אָרעמער חלפּן איז געוואָרן אַן עושר, „און אַ פּאַרשטייער פון אַ גאַנצער גבירישער, פּולגעשעצטער פאַמיליע“.

דער „פון וואַנען“, „פאַרוואָס“ און „ווי אזוי“ — מיט איין וואָרט, די מאַטיווירונג — דאָס, טענהט לערנער, פעלט דעם פאַרפאַסער. אמת דער פאַרפאַסער פאַרענטפערט זיך : עס וואָלט נישט געשאַט זיך צו יערוויסן עפעס וועגן דעם העלדס פאַרגאַנגענהייט, נאָר ער קען עס דעם לייענער נישט אונטערטראָגן, מחמת ער אַליין ווייס עס נישט. איז דאָס אפשר אַ פּינער אַנפאַל, אָבער דאָס שאַפט נישט די מאַטיווירונגען איז דעם ראַמאַן. אָן זיי ווערט אַלץ משונהדיק מאַדנע און נישט לעבעדיק, נישט אמתדיק. און שלום-עליכמס הלצה — ער קען דאָך נישט קענען די גאַנצע וועלט, רופט ביי לערנערן אַרויס טויט-ערנסטע טענות : אַ שריי-בער מעג טאַקע נישט קענען די גאַנצע וועלט, און דאַרף עס טאַקע נישט, אָבער ער מוז קענען די מענטשן, וואָס ער באַשרייבט.

און לערנער ווייזט אָן אויף אַ שטריך אין שלום-עליכמען, וואָס שפעטער האָט עס ש. ניגער נאָך קלאַרער אַנאַליזירט. דאָס איז דער שמ"ר-שטריך אין שלום-עליכמען. לערנער שטעלט זיך דאָ אַינן פאַר אַן עסטע-טישן פּרינציפּ. מע טאָר „נישט זאָגן, אז עס מאַכט נישט אויס, ווער זיין זיידע איז געווען, צי אַ מלמד צי אַ מעקלער. ניין, אין די זאַכן איז דאָ אַ גרויסער אונטערשייד, און אַ מלמד מיט אַ מעקלער קאָנען נישט האָבן אַלץ אייניקלעך. אויב מע זאָגט דעם היפּוך, מעג שוין אויסקומען אַלץ רעכט, אין אַ באַמעה, אז אַ בת-מלכה קען

פארוואָרפן ווערן אין אַ פּויגל, אָדער ווי אין שמ"רס ראָמאַנען, אַז פון אַ פּינסקער יודל, וואָס מע פּאַרשיקט אים קיין סיביר פאַר פּאַלשע אַסיג-נאַציעס זאָל גאָר פּלוצלינג ווערן אַ דענישער קאַנסול". און אויף אַט-דעם "פלוצלינג", אויף דעם ווייזט ער אָן, און נישט אויף איין פּאַל בלויוז. "כאַטראַכט נאָר ווי פּרעמד אונדז קומט פּאַר ר' סענדער בלאַנק, ווי ער האָט גאָר קיין פנים נישט פון אַ מחותן אין ה' שלום-עליכמס חתונה. ווי עס ווייזט אויס אַז ער האָט זיך פון ערגעץ אויסגעריסן און גאָר פּלוצלינג אַרבינגעשפּרונגען אין קאָן, כאַטש קיינער ווייס נישט וואָס ער קער זיך אָן מיט די בעלי-שמחות. עפעס האָט זיך גלאַט אַנידערגעשטעלט פאַר אונדזערע אויגן אַ ווילד פּרעמדער יוד און דער מחבר ווייזט אונדז אָן, אַז דאָס איז ר' סענדער בלאַנק".

שלום-עליכמס הייסט זיך אַפילו צוקוקן נעענטער צו ר' סענדערן — "אפשר איז ער אַיך קענטלעך אַזוי ווי מיר?" ענטפערט אים לערנער — דאָס צוקוקן-זיך העלפט דאָ נישט. "וואָס מער מע קוקט זיך אַניו, זעט מען ווייניקער, עס פינטלט אין די אויגן, און פון ר' סענדערס גאַנצע פיגור סטאַרטשעט אַרויס דער גראַבער בויך אָנגעשטאַפט מיט געפילטע פיש". און אויף דער פּראַגע צי מיר קענען ר' סענדערן, ענטפערט לערנער: מיר קענען אים אויסגעצייכנט, ער ליגט אונדז טיף אין די ביינער. אָבער דאָס איז — א ו נ ד ז ע ר ר' ס ע נ ד ע ר, נישט שלום-עליכמס. שלום-עליכמס ר' סענדער דערקענען מיר נישט, ער איז אַ גולם, "אַ לעבעדיקער מת". און די גאַנצע "פילגעשעצטע פאַ-מיליע" מיט סענדערן צוזאַמען רופט טאַקע לערנער אָן "לעבעדיקע מתים".

שלום-עליכמסן גופא, האַלט לערנער, איז ר' סענדער נישט קענטלעך. אַט זיינען לערנערס רייד:

"איבעריקנס ווייזט מיר אויס, אַז דעם מחבר אַליין איז זיין ר' סענדער אויך גאָר ווייניק קענטלעך. דאָס זעט מען אַרויס דער-פון, וואָס ער האַלט זיין ר' סענדערן פאַר אַזאַ מין משונה באַשע-פעניש, פאַר אַ פאַרזעעניש, וואָס ער רופט עס אָן "קיט קיטיטש" אויף דעם יודישן שניט, אויף דעם יודישן פּאַסאָן. איך ווייס נישט

צי איז ה' שלום-עליכם ווייניק באקאנט מיט דעם טיפ פון "קיט קיטיטש", וואָס דער באַרימטער רוסישער שריפטשטעלער, אָס-טרָאווסקי, האָט אזוי קינסטלעך אויסגעארבעט אין זײַנע דראַמאַ-טישע ווערקע. נאָר אויב יאָ, מוז איך אָפֿן זאָגן, אז ער האָט זיך דערמיט שטאַרק פאַרוינדיקט, ווײַל באַשאַפֿן יודישע "קיט קיטיטש" טשעס", הייסט אזוי פיל ווי באַליידיקן דאָס יודישע פאַמיליע-לעבן, אַ רכילות זאָגן אויף דער יודישער הייליקייט, וואָס אַפילו די גרעסטע שונאים זײַנען אונדז מקנא דערויף. "קיט קיטיטש" הייסט אזאַ באַראַקטער וואָס מען באַגעגנט בני אַ גראָבן קופיעץ, וועלכער האָט אין גאַנצן די דעה און דאָס ווייב מיט די קינדער באַטראַכט ער ווי שקלאַפֿן, מען ציטערט פאַר אים אימת-מות, און ווער שמועסט אז ער כאַפט אַן איבעריקע כוסה, טאָר מען זיך פשוט נישט ווייזן פאַר זײַנע אויגן. דאָס ווערט אָנגערופן אַ "סאַמאָדור" אַ מענטש, וואָס וויל אַז די גאַנצע וועלט זאָל פאַר אים אָנבײַגן דעם קאָפּ און יעדער זאָל נאָר טאָן זײַן רצון. אין דער דראַמע פון אָסטראָווסקי, "גראָזאַ" קומט פאַר אזאַ מין באַראַקטער: אַ בריי-טער בעל הבית וואָס הייסט מיט זײַן נאָמען "דיקאָי" און וואָס פיר ניקט אזוי די גאַנצע שטוב, אז ווען ער גייט ערגעץ אזועק שיקט מען אונטער בעטן מע זאָל אים אַביסל לענגער פאַרהאַלטן און דערווײַל מאַכט מען די קליינע צײַט פאַר אַ יום טוב. אין דער קאָ-מעדיע, "זשעניטבאַ בעלוגינאַ" פון סאַלאַוויאָו געפינען מיר אויך אזאַ מין בריאה, וואָס דאָס ווייב פּרעגט זיך בני אים אָן צי מעג זי וויינען אַפילו. אזעלכע סאַמאָדורן קאָן מען זען נאָר דאָרט, ווי פון אייביק פלעגן די מענער באַטראַכטן זייערע פרויען ווי זייער אייגנטום וואָס מעגן טאָן דערמיט וואָס זיי ווילן און ווי נאָר מען האָט נאָר נישט לאַנג געהאַלטן די בתולות פאַרשלאָסן בחדרי חדרים, אין הויכע טורמעס מיט אינזערנע גראַטעס. נו דאַרף מען נאָך, פּרעגט זיך, באַווייזן אז דאָס יודישע לעבן איז פּרעמד פון אזעלכע דערשנינגען? ווער עס קען דאָס יודישע פאַמיליע-לעבן און ווייסט וועלכע פּרײַהייט און צערטלעכקייט די יודישע פרויען און קינדער געניסן בני זייערע מענער און פאַטערס, דער

מוז מודה זיין, אז קיין יודישע „קיט קיטיטשעס“ האָבן מיר נישט. אָט נעמט טאַקע דאָס אייגענע „בריוול“ (זינט 53) וואָס ר' סענדער בלאַנק שרײַבט זײַן טאַכטער, ווען איר מאַן דאַרף אָפּנעמען אַ גרויסע ירושה, וועט איר אַרויסזען אז נאָך אַלע זאַכן איז ער אַ צערטלעכער פּאַטער און איז נישט קיין דעספּאָט. אמת, ער איז אַ גרויסער כלב, אַ קאַרגער, ער וואָלט זיך געלאָזט שטעכן פאַר אַ גראָשן, אָבער גלאַט אַן עכברוש, וואָס מען זאָל מורא האָבן פאַר זײַן דוך, דאָס איז ער נישט און קיין „קיש קיטיטש“ אודאי נישט. וויזשע קומט עס, וועט איר מיך פרעגן, וואָס ה' שלום-עליכם איז אַרײַנגעפאַלן אין אַזאַ גראָבן טעות? דערויף וועל איך ענטפּערן, אז אויף קיין מעשה פרעגט מען קיין קשיות נישט, און אז מע האָט צו טאָן מיט אַ גולם, מעג מען אויף אים אַרויפשלעפּן אי ר' סענדער בלאַנקס זשופּיצע, אי קיט קיטיטשעס פּאָדיאָוסקע“.

אויך בני אַ צווייטער געלעגנהייט באַטאָנט ער דעם שמ"ריזם אין שלום-עליכמען. ער באַווײַזט, למשל, ווי אַזוי עס געשעען זאַכן מיט ר' סענדערס זון, אָן שום סיבה, אָן שום מאָטיווירונג. „אויב דורך אַזאַ סיבה (בעסער זיך אויך שיפּן אויף אַ לאַדקע און זינגען אַ לידל אַנטקעגן דער זילבערנער לבנה)“ האָט געקאָנט פּון מאַרקוסן (ר' סענדערס זון — נ.ב.מ.) ווערן אַ סטודענט, פאַרוואָס-זשע זאָל אונדז קשה זײַן, ווען אין שמ"רס „ראַמאַנען מ י ט ליבע“ ווערט פּון אַ באַהעלפּער אַ שני למלכות“?

די אַלע פאַרשויענע אין דעם ראַמאַן אָן ליבע „ר' סענדער בלאַנק און זײַן פּילגעשעצטע פּאַמיליע“ לעבן נישט, זינגען גולמס. דאָס איז געווען לערנערס מיינונג. נעמט זיך עס דערפּון — האָט לערנער געגלויבט — וואָס שלום-עליכמען האָט זייער ווייניק אינטערעסירט עסטעטיק. מיינען מיינט עס: שלום-עליכס האָט נישט געטראַכט, ווי פּלעכאַנאָוו וואָלט זיך אויסגעדריקט, אין טערמינען פּון „אַן אַביעקטיווער מאָס“; „וואָס מער די אויספירונג שטימט מיט דער כוונה, אָדער כדי באַנוצן אַ מער אַלגעמיינעם אויסדרוק, וואָס מער די פּאַרם פּון קינסטלערישן ווערק שטימט מיט זײַן אידעע אַליץ מער איז עס געלונגען“.

און דאָס האָט געפּאָדערט לערנער: — שלימות, פּערפּעקטקייט. נישט

מחמת עסטעטיזירונג, נישט מחמת ריינער קונסט, וואָס אים איז דאָס געווען דערווידער, ער האָט עם געפאָדערט צוליב דער פולער האַרמאָניע צווישן פאָרם און אידעע. איינס קען נישט לעבן אָן דעם צווייטן. אין לעצטן סך-הכל, איז דאָס ערשטע דאָס זעלבע וואָס דאָס צווייטע, ווייל זיי זינען איינס. אויב איין עלעמענט פֿעלט דאָ — איז די זאך נישט שליוותדיק, זי איז טויט.

ווי מיר ווייסן, איז לערנער געווען אַ ניהיליסט. אַ סך ניהיליסטן האָבן גאָר אינגאָנצן געליקנט קריטיק. לערנער, פארקערט, האָט נישט נאָר נישט געליקנט קריטיק, נאָר ער האָט געהאַט אַ גאַנצע סיסטעם. זי האָט נישט געשטימט מיט די טעאָריעס פון זינע חברים-לדעה, און זיין סיסטעם האָט אַרזינגענומען „קונסט“, טאַקע ווי אַ נוציקע זאך, ווי אַ נויט-זאך פאַר די מאַסן. דורך דעם וועט מען זיי קענען בילדלעך באַ-וווינן דעם לעבעדיקן מעכאַניזם פון זייער אייגן לעבן, און זיי וועקן, פירן און אַרויספירן צו דער שנין פון ליכטיקן טאָג.

דאָס, וואָס ער האָט געפאָדערט פון שלום-עליכמס „ר' סענדער בלאַנק“ אין יאָר 1888, האָט ער מיט אַ וואָסערע צוואַנציק יאָר פריער געפאָדערט פון אַקסענפֿעלדן. אָבער בני אַקסענפֿעלדן האָט ער געפונען די האַרמאָניע צווישן פאָרם און אידעע. לערנער האָט עם אויך טעאָרעטיש דערקלערט.

לערנער אַליין שטעלט די פראַגע אין טערמינען פון קונסט. דאַרף מען באַטראַכטן אַקסענפֿעלדס ווערק ווי מע באַטראַכט „פשוטע פאָלקס-דערציילונגען“? און דאַרף מען זיי אויסטיילן צווישן די „פשוטע פאָלקס-דערציילונגען“ בלויז דערפאַר, ווייל זיי זינען ניצלעך? צי דערפאַר, ווייל זיי האָבן אַ קינסטלערישן ווערט? לערנער שעצט הויך אַקסענפֿעלדס ווערק, ווייל זיי זינען ניצלעך. און זיי זינען ניצלעך, ווייל זיי זינען קינסטלעריש.

אין הסכם מיטן גניסס פון מיטן 19טן יאָרהונדערט האַלט לערנער פרוער ווי אַלץ, אַז די פונקציע פון קונסט באַשטייט אין דעם, וואָס דער קינסטלער דאַרף זיך לערנען פון דער נאַטור און רעאַליסטיש און עכט קאָפירן די נאַטור. ווי נאָר ער נעמט אָן דעם דאָזיקן אַריסטאָטעלישן פרינציפ, גייט ער אַ טראַט ווינטער: ער שאַפט אַן אונטערשייד צווישן

א ק י נ ס ט ל ע ר א ו נ א ו א מ ת ין ק י נ ס ט ל ע ר. „א ק י נ ס ט ל ע ר“ — לייענען מיר אין זיין אַקסענפעלד־אַנאַליז — „איז דער, וואָס קען פינקטלעך נאָכמאַכן די נאַטור און אַן אמתער קינסטלער קענען מיר אַנדרופן נאָר יענעם, וועמעס ווערק צייכענען זיך אויס מיט נאַטירלעכער ענלעכקייט צו אַזאַ מדינה, אַז צווישן זיין קונסטווערק און דער שאַפונג פון דער נאַטור גופא זאָל נישט זיין דער קלענסטער אונטערשייד, אַפילו פאַר דעם סאַמע דערפאַרענעם און שאַרפסטן אויג.“

נאָך אין מיטן 19טן יאָרהונדערט האָט „דער אינטעליגענטער לייַענער“ נישט ריכטיק פאַרשטאַנען דאָס וואָרט עסטעטיק. דעמאָלט ווי איצט, האָבן אַ סך מענטשן אָנגענומען, אַז עסטעטיק איז נישט הויכע האַרמאָניע, דער מאָניום פון אינהאַלט און פאַרם אין קונסטווערק, נאָר דאָס שילדערן בלוזיז שיינע זאַכן. איז ווי נאָר עמעצער האָט געשילדערט אַ מיאוסע זאַך, האָט מען געמיינט, אַז ער ברעכט די קאַנאַנען אין דער עסטעטיק.

לערנער איז אויך אין דעם פרט געווען זעלבסשטענדיק. ער האָט באַזוונדערט אַקסענפעלדס קענען שילדערן מיאוסע סצענעס, וואָס רופן אין אונדז אַרויס געפילן פון עקל. אַזעלכע געפילן קען מען אין אונדז אַרויס־רופן בלוזיז דעמאָלט ווען מען זעט ענלעכע געשעענישן אין דער נאַטור, אין דער ווירקלעכקייט. פאַר לערנערן איז דאָס אַ באַוויזן, ווי אמתדיק עס איז אַקסענפעלד ד״ה ווי קינסטלעריש ער איז אין זיינע ווערק. אַקט סענפעלד קען שילדערן „אי דאָס גוטע אי דאָס שלעכטע, דאָס שיינע און דאָס מיאוסע, דאָס דערהויבענע און דאָס קאַמישע, טוגנט און זינד“. אַלץ און אַלע ווערן בני אים „געשילדערט אין יענער פאַרם, ווי זיי ווייזן זיך און האַנדלען אין דער נאַטור“. „אַקסענפעלדס ווערק זיינען אויף אַזויפיל קינסטלעריש, אַז ס׳וועט, נאָך אונדזער מיינונג, נישט זיין אויף אַ האַר איבערטריבן, אויב מיר וועלן זיך אויסדריקן וועגן זיי מיט די ווערטער פון דעם גרויסן זשאַן פאַל (ריכטער — נ. ב. מ.), וואָס האָט אין זיין „פאַרשולע צור עסטעטיק“ געזאָגט וועגן העסנערן: „דאָס יעדעס וואָרט, נאַוו, באַראַקטעריסטיש, פאַרביק, פעסט און וואַרהאַפט איסט“.

און די טענהט לערנער, וואָס וועלן באַשולדיקן אַקסענפעלדן אין זינד קעגן דער עסטעטיק, „וועלן באַווייזן, אַז זיי האָבן נאָך נישט קיין קלאַרן און באַשטימטן באַגריף וועגן דער באַדרייטונג פון עסטעטיק“. צו

וואָס האָבן טענות צום שרניבער, וואָס שילדערט די נאָטור אין איר אמתדיקן אויסזען. די טענה דאָרף מען דאָך גאָר האָבן צו דער נאָטור. וואָרן זי האָט דאָך באַשאַפן דאָס מיאוסע, אמת צוזאַמען מיטן שיינעם. ושנית, „ווען עס וואָלט נישט עקזיסטירן אין דער נאָטור דאָס מיאוסע, וואָלטן מיר נישט געהאַט דעם געהעריקן באַגריף וועגן שיינעם, ווינל, כידוע, מיר קענען בלויז מיטן נעגאַטיוון באַשטימען דאָס פּאָזיטיווע, און, אַזוינאָך, בולטער דערזען דעם אונטערשייד צווישן ליכט און פינצטערניש ווי אויך צווישן אַנדערע עקסטרעמע קאָנטראַסטן, וואָס מוזן צוזאַמען עקזיסטירן אין דער נאָטור“.

און דער אויספיר איז, — „דער שרניבער האָט מיט גאָרנישט געזינ-דיקט ווען ער האָט געשילדערט דאָס מיאוסע... וואָלט ער זיך דער-לייבט אָפּטרעטן פון דער ווירקלעכקייט, וואָלט פון זיין ווערק געוואָרן אויס אמת“.

די אַלע געדאַנקען וועגן עסטעטיק אין רעאַליסטישע ווערק ווערן באַ-קרעפטיקט מיט די ביישפּילן און באַלייכטונגען, וואָס לערנער ברענגט פון אַקסענפּעלדס ווערק. אַנאַליזירנדיק די נאָרוואַס-געבראַכטע געדאַנקען, שרניבט ער ווייטער: עס איז אויך אַ סך ערלעכער וואָס דער קינסטלער דאָרף שילדערן דאָס בייזע און דאָס גוטע. „קונסט פּאָדערט פון קינסטלער, ער זאָל אויסמינדן וועלכע-עס-איז איינזיטיקייט און ער זאָל זיך האַלטן שטרענג אין דער ווירקלעכקייט“. דער קינסטלער דאָרף נישט נאָר שיל-דערן דאָס לעבן, נישט נאָר טייטשן, נאָר אויך אורטיילן, משפּטן דאָס לעבן. דאָס איז דעם קינסטלערס אוטיליטאַרישע עובדא. אָבער ער מוז דערגרייכן קינסטלערישע שלימות פון ווערק, כדי נישט אָפּטרעטן פון זיין ציל, פון זיין פונקציע, כדי „אַרויסרופן אינעם לייענער סימפּאַטיעס צום שיינעם און עקל צום מיאוסע“.

דאָס מיינט — מיט דער דאָזיקער רעאַליסטישער עסטעטיק קען דער קינסטלער דערגרייכן אוטיליטאַרישע צוועקן.

און דאָס, מיינט לערנער, דערגרייכט אַקסענפּעלד. ראשית, — ער פאַרכאַפט דעם לייענער, ער הערשט איבער אים. הייבט דער לייענער אָן צו לייענען אַקסענפּעלדס ווערק, קען ער זיך שוין פון אים נישט אָפּרייסן. און טאָמער „דערגרייט עס אַמאָל בני אים ביז אומנאַטירלעכקייט“, איז

עם דערפאר, וויל דאָס איז געווען דער מאַנר אין אַלע אייראָפּעישע ליטעראַטורן, וואָס האָט געהערשט אין אַקסענפעלדס צייטן. אַזוי ווי ער האָט געשריבן אויסשליסלעך פאַר די מאַסן, האָט ער אויסגענוצט זייער נייגער, געלאָזן אויף לעצט די סאַמע אינטערעסאַנטע אויפלייזונג פון דער אינטריגע. דערוויל האָט ער געצווונגען דעם ליינער ליינען ביו דער אויפלייזונג און זיך צוקוקן צו דער הויפּט-אידעע.

צו שרײַבן וועגן דערהייבענע דערשיינונגען אין דער נאַטור איז גאַרנישט אַזוי שווער. מע דאַרף צוליב דעם זיך נישט אויסצייכענען מיט אַ באַזונדערן טאַלאַנט, מיינט לערנער. אָבער פון פּוסטע, קליינלעכע, אומבאַדייטנדיקע זאַכן שאַפן פּאַעטישע בילדער, דאַרף מען זײַן זייער טאַלענטירט. „דאָס זעלביקע, פאַרענדיקט לערנער, טענהט דער גרויסער דיטשער פּאַעט היינע בעת ער רעדט אין דעם צווייטן טייל פון זײַן „ראַמאַנטישע שולע“ וועגן געמען און זײַן פ א ו ס ט און מיר רעכע- נען פאַר נישט איבעריק צו ברענגען דאָ, מיט אַ קליינער ענדערונג, זײַנע פּיל-באַדייטנדיקע ווערטער. געמע, זאָגט היינע, איז אַן אמתער קינסטלער. אין זײַן פ א ו ס ט געפינען מיר די גאַנצע נאַטור, אָנגעהויבן פון אַ וואַרעם, וואָס קריכט אויף דער ערד, ביזן מלאַך, וואָס פליט אין די הימ- לען. ווען ער מאַלט פאַר אונדז ד אָ ס ג ר ו י ס ע א ו ן ד ע ר ה ו י ב ע נ ע, קענען מיר נאָך אָננעמען, אַז אויך אַנדערע זײַנען ביכולת אים נאָכצומאַכן; אָבער ווען ער באַשרײַבט ד אָ ס ק ל י י נ ל ע כ ע און ע ק ל ד י ק ע אין דער נאַטור, דעמאָלט איז ער פאַר אונדז אומ- פאַרגלייכלעך, און מיר קענען בפּירוש באַהויפטן, אַז קיין איינער וועט נישט קענען דאָס מאַלן אויף אַן ענלעכן אופן...”

אויטליטאַרער צו זײַן אין לערנערס צייטן — דאָס איז געווען גאַנץ נאַטירלעך. אינטערעסירן זיך אָבער, מיט עסטעטישע פּראָבלעמען, לשם ניצלעכקייט, — דאָס איז געווען אַ זעלטענע דערשיינונג. נאָך מערקווירדיקער ווערט דאָס אַלץ ווען מע געדענקט ווי אַרעם עס איז געווען די יודישע ליטעראַטור, ווי אויך דעם קאַמפּ קעגן מליצה און בטר- לנות אין דער העברעיִשער ליטעראַטור. דעמאָלט דערשיינט לערנער ווי אַ וויכטיקער קריטיקער. אמת, אין בילדונג און טאַלאַנט איז ער געשטאַנען מיט קעפּ העכער פאַר זײַנע ציט-חברים. אָבער

דער גרעסטער שבח קומט אים פאר זיין אויסגעהאלטן אין דער קריטיק. נאכמער — פאר זיין זעלבסטשטענדיק. ער האט אפגעווארפן די פיר סארעוור־השפעה. בעת פיסארעו האט זיך אפגעזאגט פון אלע עסטעטיש־שע פראגעס, האט לערנער זיך געהאלטן ביי עסטעטישע מאסן, טאקע און דווקא אין נאמען פון ניצלעכקייט, אין נאמען פון טשערנישעווסקים, דאבראָליובאָווס שילדערן, טיטשן און משפטן דאָס לעבן. ער האט אָנגעווענדט אין דער קריטיק דעם פרינציפ, וואָס פלעכאנאָוו האט מיט יאָרן שפעטער אָנגערופן — די אָביעקטיווע מאָס. מיט אָט דער מאָס האט ער זיך געמיט צו דערקלערן צי עס איז איינס די פאָרם און די אידעע פון ווערק. מחמת דעם איז ער ניט נאָר אַ פיאָנער־קריטיקער, נאָר איינער פון אונדזערע אויסגעהאלטענע און אָביעקטיווע קריטיקער.

י. ח. ראזוניצקי

פּיאָנער און מראַדיציע

זינע ליטערארישע כוחות האָט י. ח. ראַוויצקי דאָס רוב אָפּגע-געבן דער העברעיִשער ליטעראַטור. אין דער יודישער ליטעראַטור וועט מען אים געדענקען ווי אַן אויסערגעוויינלעך ערלעכן „אמתן פּאָלקספּרינדי“, ווי אַ קעמפּער פּארן לשון פון „פּראָסטן עולם“, אַ לערער און דערציער פון יודישע לייענער, אַ רעדאַקטאָר, אַ זאַמלער. מער פאַר אַלץ וועט מען אים געדענקען ווי אַ פּיאָנער־קריטיקער.

צו דער קריטיק איז ראַוויצקי געקומען ניט מחמת דעם, וואָס אים האָט אינטערעסירט דער סוד פון שאַפּן, אָדער די פּילאָסאָפּיע פון ליטע-ראַטור. יענע תקופה אין דער יודישער ליטעראַטור איז געווען ווייט דערפון. צוגלייך מיט די שענסטע גייסטער פון זיין דור האָבן ראַוויצ-קיין געמאַטערט די פּראָגעס: ווי אזוי ראַטעוועט מען דאָס פּאָלק? ווי אזוי דערהייבט מען אים? ווי אזוי זאָל מען אים פירן אויף ריכטיקע דרכים? אייגנטלעך האָבן די דאָזיקע עסטעיִשע פּראָגעס געלעבט אין דער פּובליציסטיק. איז ראַוויצקיס ערשטער שרייבערישער אימפּולס געווען אַ ריין עטישער, און ער האָט טאַקע געפונען אויסדרוק אין דער פּובליציסטיק. מחמת דעם שטאַרק־אַנטוויקלטן חוש אין אים, איז ראַוו-ניצקי דורך דער פּובליציסטיק צוגעקומען צו ליטעראַטור־קריטיק. אַרויס-גערופן אין אים דעם קריטיקער האָבן די פּאַרוויזלערישע „העכסט־איני-טערעסאַנטע ראַמאַנען“. ראַוויצקי האָט אויפּגעהויבן אַ קאַמף קעגן זיי בירד חזקה.

אַ קריטיקער קאָן זיך זיין גענייגט צו באַטראַכטן ליטעראַטור בלויז ווי אַ פּאָלקס־ניצלעכן ענין. ער קאָן זיך מווען שרייבן פּוב-

ליציסטיש וועגן ליטעראטור. אין יעדן פאל וועט ער מוזן אָנרירן געוויי-
 סע עסטעטישע יסודות. סײַדן ער וועט שרײַבן בלויז אַרום דעם ווערק,
 בלויז וועגן דעם סיפור־מעשה און ניט וועגן דעם ווערק גופא. וועגן
 אַמדי עסטעטישע יסודות מעג ער אפשר אַליין ניט וויסן. ער וועט זיי
 אפשר אָנרירן אויף אַ זייער אויבערפלעכלעכען אָדער גאָר אויף אַ פרי-
 מיטיוון אויפן. אויסמירן זיי אינגאַנצן, דאָס וועט ער ניט קענען. עס
 פאַרשטייט זיך — דער קריטיקער מוז דערבײַ זײַן אַ טיף ערנסטער
 מענטש. ער מוז זיך באַמוען מיט אַלע כוחות גובר זײַן זײַנע אייגענע
 פאַררטיילן. ער מוז זוכן באַמת דערקלערן דערשײַנונגען אין דער לי-
 טעראַטור, דעם אופן שאַפן און דאָס לעבן פון אַ ווערק. און, פאַרשטייט
 זיך, פריער פאַר אַלץ מוז ער עס דערקלערן — זיך אַליין.
 אַן ערנסטער, פאַראַנטוואָרטלעכער פובליציסט, אַן ערלעכער לי-
 טעראַרישער האָרעפּאַשניק וועט אונדז אפשר ניט באַפרידיקן ווי אַ קרי-
 טיקער. די מניעות דערבײַ וועלן זײַן: די פאַראַלגעמיינערטע אויספירן,
 דער צופאַראַלגעמיינערטער נמשל. דעם משל גופא וועט ער צושפּיצן
 צום נמשל. ער וועט אָבער ניט קענען אין גאַנצן אוועק פון שאַצן ווערטן.
 ער מוז דאָך פאַר זײַנע צוועקן אַרויספירן אין פאַדערגונד דעם קל-
 והומר, דעם מאַיקאַ-משמע־לן. און אויב ער איז אַן ערנסטער, פאַר-
 אַנטוואָרטלעכער קריטיקער, וועט ער צוגלײַך דערמיט אויך מוזן, ווען
 אַפילו אויבערפלעכלעך, אָנרירן דאָס ווערק גופא, ניט נאָר דעם סײַ-
 פּור־מעשה. קינסטלעריש איז דאָס ווערק ניצלעך מחמת די און די
 מעלות. אָדער — דאָס ווערק קען ניט ברענגען קיין שום נוצן, מחמת
 די און די חסרונות. אין יעדן פאל וועט ער מוזן רעדן וועגן דעם
 אינהאַלט־און־פאַרם סינטעז, וועגן ליטעראַרישע מעטאָדן און עסטע-
 טיש־ליטעראַרישע ווערטן.

עסטעטישע פּראַגעס זײַנען ראַווניצקין גאָר אויפן געדאַנק ניט
 אַרויפגעקומען. פאַראַן בני אים עטלעכע זייער רירנדיקע התנצלות־שו-
 רות וועגן דעם, ווי אזוי ער האָט זיך גענומען פאַר קריטיק. אָנגעהויבן
 האָט ער מיט זײַן אַרויסטריט אין „יודישעס פּאָלקסבלאַט“ (1888) קע-
 גן „די העכסט־אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר
 אַן אָנשיקעניש אין יודישן לעבן. ער אַליין האָט ניט געגלייבט אין

זיך. איז ער דען דער פאסיקער מענטש דורכצופירן א רייניקונג אין דער יידישער ליטעראטור? אזוי האָט ער געטראַכט. צו קריטיק זאָלן זיך נעמען גרעסערע שרעבער פאַר אים, ״וואָס זייער נשמה איז מער מסוגל צו קריטיק ווי מינע״. ער האָט אָבער געזען — די מער באַרופענע זייער נען ניט בנמצא. ״אפשר אויף מיר קוקנדיק״ שרעכט ער דאָרטן — ״וועלן זיך געפינען באַגאַבטע טאַלאַנטפולע קריטיקער, וועלכע וועלן זיך נעמען צו דער זאַך וואָס איז זייער נייטיק און וועלן ברענגען פיל נוצן.״

אָבער ווען ער האָט זיך שוין גענומען שרעבן וועגן ליטעראַטור, האָט ער געשריבן ווי אַן אמתער קריטיקער. ניט נאָר די קריטיק, נאָר די גאַנצע מאָדערנע יידישע ליטעראַטור האָט זיך דעמאָלט געהאַלטן אויף איינצלענע שרעבער. אזוי קליין איז געווען זייער זאַל. אַ פּשיטא שוין די קריטיק. איז יעדער צוגעקומענער קריטיקער געווען אַ פּיאַנער, אויב ער האָט נאָר אַרויסגעוויזן אַ וואָסער עס־איז תכלית. און דאָס האָט טאַקע אויסגעזען ווי אַ ניער צושטייער.

געווען זיינען קריטיקער פאַר ראַווניצקי. עס איז אמת, בשעתו האָט מען ניט געטראַכט וועגן דעם ענין טראַדיציע אין קריטיק. דער רויף דאַרף מען שוין האָבן אַ שטאַרק־אַנטוויקלטע ליטעראַטור און אַ ברייט־פאַרצווונגטע קריטיק. צווישן די ערשטע קריטיקן אין דער ייִדישער שפּראַך, דאָס מיינט אַלעקסאַנדער צעדערבוים, ״ביבליאָגראַפישע נאָטיצן״ (אין ״קול מבשר״, אין 1868) און ראַווניצקי קריטיקן (אין ״יודישעס פּאָלקס־בלאַט״, אין 1888) איז געלעגן אַ וואָסערע צוואַנג ציך יאָר. און פון מענדעלעס, ״קלקול המינים״ (געשריבן אין העברעיש, געדרוקט אין ״משפט שלום״, אין 1858) ביז ראַווניצקי ערשטע קריטיקן ליגן גאַנצע דרייסיק יאָר. דאָך איז יעדער צוגעקומענער קריטיקער, פאַר דעם און אַ צייט נאָכדעם, געווען אַ פּיאַנער. אָבער אויף אַ שטיקל טראַדיציע לאָזט זיך שוין אויך אַנווייזן אין ראַווניצקי צייטן.

וועגן אַלעקסאַנדער צעדערבוים — היסטאָריש אונדזער ערשטער קריטיקער אין דער ייִדישער שפּראַך — קען מען גאָרניט זאָגן, וואָס זאָל האָבן אַ שייכות מיט עסטעמישע ווערטן. ער האָט ניט געוואָסט, אַז זיי זיינען גאָר בנמצא. וועגן מענדעלעס, ״טאַקסע״ זאָגט צעדערבוים אַרויס אַזעלכע ווערטער וועגן פאַרם: ״איבער דער פאַרם פון דעם

ווערק האָבן מיר נישט צו רעדן. אזוי ווי דער פארפאסער האָט ניט באַ-
אָבאכטזיכטעט קיין ראַמאַנטישע פאַרשטעלונג צו געבן, נאָר אַ ווירקלע-
כע מעשה אויסגעפּוצט, און אַרנינגעלייגט ווערטער אין מויל די וואָס
קומען דאָ פאַר, און די האָבן געוויס ניט געלערנט די טעאָריע פון ראָד-
מאַנטישע פאַרמען". נאָך צעדערבויען נאָך קומט אויס, אין רעאַליס-
טישע ווערק אין "אַ ווירקלעכע מעשה", איז וועגן דער פאַרם ניטאַ
וואָס צו רעדן. און אויב מע דאַרף רעדן וועגן "ראַמאַנטישע פאַרמען"
אין "ראַמאַנטישע" ווערק, איז עס אויך ניט קיין מי יודע וואָס פאַראַ שווע-
רער ענין. בדרך כלל, ווּנזוט אויס קענען די פאַרשוּינען אין "ראַמאַנטי-
שע" ווערק זיך אויסלערנען די "טעאָריע פון ראַמאַנטישע פאַרמען".
און זיי לערנען זיך טאַקע דאָס אויס, וואו ראייה — מע הערט עס אין
די ווערטער וואָס דער מחבר לייגט זיי אַרין אין מויל. און די דאָזיקע
ווערטער זיינען, מן הסתם, "געפליגלטע פראַזן", "פינקלדיקע ריידע-
לעד", "מליצהדיקע איידלקייטן" א. א. וו. איז צעדערבויען קען מען
ניט באַטראַכטן פאַר אַן אָנהייבער, ווען מען שמועסט וועגן עסטעטי-
שע ווערטן.

אָבער י. י. לערנער, וואָס האָט אָנגעהויבן שרײַבן וועגן ליטעראַ-
טור כמעט אין דער זעלביקער צייט וואָס צעדערבוים, האָט זיכער גע-
וויסט די שייכותן צווישן אַ ווערק און זינע עסטעטישע ווערטן. לער-
נער האָט גענוי פאַרשטאַנען די עסטעטיק פון זײַן צייט. ווי אַ שרײַבער
און אַן אינטעלעקטואַל איז ער מיט קעפּ העכער געשטאַנען פאַר אַלע די,
וואָס האָבן בשעתו זיך עוסק געווען מיט קריטיק. זײַן טראַכטן האָט
געהאַט אַ ברייטערן און מער קאַמפּליצירטן פאַרנעם. פון איין זייט איז
ער געווען אַ ניהיליסט, וואָס האָט געשטעלט ניצליכקייט העכער פאַר
אַלץ. און פון דער צווייטער זייט האָט ער געזוכט עסטעטישע ווערטן
ווי דעם רוה-חיים אין ווערק. ער איז געווען דער רוסיפּיצירטסטער פון
אַלע אַנדערע יודיש-און העברעיִש-שרײַבער. דאָך איז ער אין זײַן יודי-
שיזם און אין זײַן פאַרשטיין פאַלקס-פּאָעזיע געווען כמעט ווי אַ חד
במינו. לערנער איז טאַקע געווען אַ פּיאָנער וואָס שייך ליטעראַרישן
אַנאַליז. ער איז געווען אַ קריטיקער פון אַ גרויסן שניט. און קלאַר האָט
מען דאָס שוין געקאַנט זען סוף זעכציקער יאָרן פאַריקן יאָרהונדערט.

לערנער האָט געקענט זיין דער פיננסטער אויסגאנג-פונקט פאר א טיפער יודישער קריטיק. טראַדיציאָנעל אָדער דיאָלעקטיש האָט מען זיין אָנהייב געקענט פירן צו העכערע מדריגות. אָנשטאָט אַנטוויקלען ווינטערדיקע שטאַפלען, האָט זיך די קריטיק פּלוצים ווי איבערגעריסן. און ווען ראַווינצקי איז געקומען מיט זינע ערשטע אַרטיקלען, איז ער געקומען פונקט ווי ער וואָלט געווען אַ ראשון שבראשונים. ראַווינצקי אָפּהאַנדלונגען מאַכן אַן אינדרוק, ווי עס וואָלט זיי געשריבן אַ פּיאַ-נער, וואָס הייבט אָן אַלץ אויפסניי, ממש מששת ימי בראשית. קריגט מען אַזאַ אינדרוק, ווייל ער איז געווען איינפאַך ווי ס'איז בשעתו גע-ווען דער גאַנצער אָנהייב פון קולטורעלן פּאָלקיוס? איז עס דערפאַר וואָס ער האָט געשריבן קריטיק מיט אַ צוואַנציק יאָר שפּעטער נאָך לערנערן? געהערט ער צו יענע, וואָס זיי פּאַלט גאָר קיינמאָל ניט אַזיין גרינטלעך אויסצופאַרשן, וואָס די פּריערדיקע האָבן אויפגעטאָן, אָדער — אשר לא ידע את יוסף?

ראַווינצקי איז, מן הסתם, געווען באַקאַנט מיט לערנערס קריטיק וועגן אַקסענטבעלעך. זיכער איז ער געווען באַקאַנט מיט לערנערס קרי-טיק וועגן עלום-עליכמס „סענדער בלאַנק“. און וועגן מענדעלעס „קל-קול המינים“ דערמאָנט ער טאַקע אין זיין אַרטיקל וועגן מענדעלען. דער אינדרוק וועגן ראַווינצקי ווי אַ פּיאָנער אין דער קריטיק, נעמט זיך שנעלער פון דעם, וואָס בשעתו האָט אין די הערצער בני יודישע אינטעלעקטואַלן נאָך ניט געלעבט דאָס ליטעראַטור-באַוויסזיין, הגם מענדעלע איז געווען זייער בן-דור. יעדער שרייבער פאַר זיך גופא האָט גאַנץ גוט באַגריפן זיין שליות. אָבער דאָס רוב שרייבער אין יענער תקופה האָבן גאָר ניט געטראַכט וועגן אַ קינסטלעריש באַוויסזיין. זיי האָבן ניט געטראַכט וועגן פאַרוואַנדלען — דורך קונסט — יהודישע דערגרייכונגען אין אַ קונסט-פאַרמעגן. אין דעם באַוויסזיין בני דער אינטעליגענץ האָט ליטעראַטור נאָך דעמאָלט ניט געלעבט ווי אַ דור-רותדיקע, קאָלעקטיווע שפּערישע דערפאַרונג. אַנדערש געזאָגט — דער אינטעליגענץ זיינען נאָך דעמאָלט ניט געווען קלאָר די טויזנטער באַריר-פונקטן און פּעדעס פון אַ ליטעראַטור, געוועבט אין אַ קינסטלע-רישער טראַדיציע. עס זיינען בלויז געווען איינצלנע שרייבער, וואָס

האָבן גערעדט ווי עס רעדט דאָס פּאָלק, אָדער דער העכערער שיכט, פּאַרשטייט זיך, אויף אַ מער געלטיגערטן אויפן. אָבער אוימבאַוווסטזיך ניק האָבן אין זיי געלעבט די אַלע באַריר־פּונקטן און שייכותן. די שפּע־טערדיקע דורות זוכן דאָס שטענדיק אין די פּרוערדיקע דורות. איז דאָך אין זייער שרעקן פּאַרט געווען אַן אַלגעמיינער שכל און אַלגעמיינע קוואַלן, וואָס פון זיי האָבן די איינצלע שרעבער געצויגן זייער יניקה. די ייִדישע ליטעראַטור קען, צום באַרויערן אָנווייזן אויף אַ סך פּאַלן וווּ אַ געוויסער זשאַנער אָדער אַ קינסטלערישע אידעע האָט אָנגעהויבן בלוען, זיך פּאַנאַדערגעוואַקסן, און פּלוצים האָט זיך עס אַי־בערגערסן. און אויב דער דאָזיקער זשאַנער אָדער די דאָזיקע אידעע באַווייזט זיך מיט תקופות שפּעטער, איז עס ניט קיין תּחית המתים, נאָר ווי אַ שפּאַגל ניער אָנהייב. די נייאָנהייבער האָבן ווייניק־וואָס גע־וויסט וועגן דעם ווי אזוי דאָס האָט פּרוער אויסגעזען. אין בעסטן פּאַל, — זיי דערקענען ניט דאָס פּרוערדיקע קרובהשע. און אַ ניי קאַפיטל הייבט זיך אָן.

פּאָלקספּריינד

דאָס וואָרט „פּאָלקספּריינד“ באַנוצט ראַווינצקי זייער אָפּט. בני אים, ווי בני זיינע צייט־חברים, האָט עס געמיינט — זיין אין גאַנצן דורכגענומען מיט די טיפּסטע פּאָלקס־אינטערעסן. און אין אָט־דעם זי־נען איז ראַווינצקי אַליין געווען איינער צווישן די ערלעכסטע און זי־בערסטע פּאַרשטייער. די טיפּסטע פּאָלקס־אינטערעסן — דאָס האָט איינגנטלעך געמיינט דער פּאַרבאַרגענער קערן, וואָס איז געלעגן אין די טיפּענישן פון פּאָלקס־גורל און געוואָרט אויף אַ תּיקון. און כּדי זיך דער־גראָבן צו אַט דעם קערן האָט מען — אַ חוץ ליבע צום פּאָלק — באַ־דאַרפט האָבן אַ דורכדרינגנדיקן בליק, אַ נטיה צו קענען פּאַנאַדער־נעמען און פּאַנאַדערגלידערן ענינים.

ראַווינצקי האָט שטענדיק געפּילט אין זיך אַ מוז „צוצוגיין באַ־טראַכטן פון נאָענט“ יעדע זאך, וואָס ער האָט באַהאַנדלט. ער האָט געפּילט אין זיך אַ מוז „פּאַנאַדערגלידערן“ יעדן ענין, וואָס ער האָט

באטראכט. אבער די טרניבקרפאט דערצו איז געווען א ריין מאָראַלי-
שע: דער הייליקער חוב צום פּאָלק, אָדער ווי ער האָט עס גערופן —
דער „חוב קודש“.

אדאָנק אָט דעם מאָראַלישן יסוד אין זײַן כאַראַקטער איז ער גע-
ווען „אן אמתער פּאָלקספּרינדי“. ווי אַ פּאָלקספּרינדי איז ער געקומען
אין דער פּובליציסטיק. אויך אזוי האָט ער פּאַרנומען דאָס אָרט ווי אַ
קריטיקער.

אין דער פּובליציסטיק האָט ער אַרויסגעוויזן די זעלביקע פעקיי-
טן ווי אין דער קריטיק: „צוגיין באַטראַכטן פון נאָענט“ און „פּאַנאַנ-
דערגלידערן“. אויך דאָ האָט אים דערצו געצווינגען זײַן טיפּער ערנסט
און זײַן טיפּע ערלעכקייט.

דאָס קען מען זען אין זײַן ערשטער פּובליציסטישער אַרבעט אין
יודיש „דאָס פינטעלע יוד“. געדרוקט איז עס אין דעם חובבי-ציון
זאַמלבוך „דער יודישער וועקער“ (1887), וואָס ער, ראַווינצקי,
האָט עס רעדאַקטירט צוזאַמען מיט צ. ז. פּראַנקפּעלדן, הגם ווי אַ נאָ-
מינעלער רעדאַקטאָר פון דעם זאַמלבוך ווערט אָנגעגעבן מ. ל. ליליענ-
בלום. דאָס קען מען זען אויך אין זײַן פּראָגראַם-אַרטיקל, „יאה עניותא
לישראל“, געשריבן אין גראַמען, געדרוקט אין דעם דערמאָנטן זאַמל-
בוך. דער הויפּט-געדאַנק אין אָט-די אַרבעטן איז דאָס יודישע נאַציאָנאַל-
געפיל און דאָס שפּלות און עגאָזום בײַ די יודישע „קאָסמאָפּאָליטן“ און
אַסימילאַנטן. אין „דאָס פינטעלע יוד“ — נאָך קלערער ווי אין דעם
פּראָגראַם-שיר „יאה עניותא לישראל“ — מערקן זיך זײַן אויפן שרייבן
און זײַן כאַראַקטער: ער איז עמאַציאָנעל, לאַגיש און עטיש.

פּרוּער ווי אַלץ קומט בײַ אים די „עמאַציאָנעלע“ באַהויפטונג. זי
זעט אָבער אויס ווי אַ לאַגישע באַהויפטונג. ער אַרגומענטירט אין זײַן
אַרבעט קעגן די „מאָדנע נייע אויסגעבאַקענע פּילאָסאָפּן, וואָס שרײַען
אין קול, אַז נאַציאָנאַלע ליבע בכלל איז אַן עוולאָה, כּפּרט נאָך יודישע
נאַציאָנאַלע ליבע — דאָס איז גאָר אַ רציחה אין דער וועלט“. די אַרגו-
מענטאַציע קעגן זיי שטיצט זיך, אין אזאַ פּאַל, אויף דער „עמאַציאָנע-
לער“ הנחה. צי קען דען — מענהט ער — אַ מענטש, וועמען איר האָט
געכאַפּט בײַ דער האַנט ווי ער העלפּט זײַן אייגענעם ברודער, צי קען

דען אזא מענטש דערשטיקן אין זיך זינע געפילן, ווען איר גיט אים גאָר אַ זאָג: „וואָס טוט איר עס, ר' קרוב? ווי פאַלט איר (אניך?) אױס צו טאָן אזא זאַך? וואָס איז דער מענטש מער מיוחס פון דעם צווייטן, באשר ער איז צופעליקערױניג אבער ברודער? גייט, זוכט אין שטאָט, וועט איר געפינען גרעסערע אָרעמעלעך פון אים!“ „נאָך אַזעל-כע ווערטער“ — שרױבט װױטער ראַװניצקי — „וועט דער מענטש אניך אָנקוקן און וועט אַליין נישט װיסן פאַר װאַס אניך צו רעכענען.“ „אַז איר זענט יאָ אזא פּינע בריה“ — וועט ער אניך גאָר ענטפערן — „מאַכט איבער מױן נאַטור, מױן ברודער זאָל בױ מיר נישט זױן אבני-געבאַקן אין האַרצן מער װי אַן אַנדערער“. זױן אַרגומענטאַציע און זױן גאַנצער אינטערעס צום געזעלשאַפּטלעכן געדאַנק קומט פון אױן מקור: „אַז עס קומט אַ נױט... לאָזט מיך דאָס האַרץ נױט רוען“. און ער פּילט, ראַװניצקי, אַז נאָך אזא „האַרץ-דערקלערונג“, נאָך אזא װידױ, קען מען צו אים נישט האָבן קױן „טענות מיט מענות“. מיט אַן עמאָ-ציאָנעלער הנהח, װיקלט ער פאַנאַנדער זױן לאָגישע אַרגומענטאַציע. זױן עמאַציאָנעלע הנהח צװינגט אים „צוגױן באַטראַכטן פון נאָענט“, „צעגלידערן“ די קלאַמקשיות מצד „קאַסמאַפּאָליטן, די װעלט-מענטשן“. און נאָך דעם לאָגישן „צעגלידערן“ קומט ער צו אַ מאָראַלישן אױספיר: „עס ליגט פשוט אַ חוב, דער הױליקסטער שולד אױף יעדן יודן װאַס קען און װיל באמת ברענגען װאַס עס איז נױ, אַז ער זאָל דאָס ער-שטע, פּרױער פון אַליץ, װאַרפן זױן מילדן קוק אױף זױן אױגענער, משה-פחה, אױף די יודישע ברידער, מיט װעלכע ער איז געקניפט דורך דער נאַטור, געבונדן דורך אַ פּיר-טױזנט-יאָריקער היסטאָריע“... „אױף זױ, אױף די אױגענע ברידער“ — שרױבט ער װױטער — „איז ער מחױב, יאָ מחױב מיט דעם הױליקסטן חוב, צו מקריב זױן, מער װי אױף אַנדערע מיט כוח מיט מוה, אױפצװױבן זױ פון דער ערד, אונטער-צװאַלפן מיט אַ געטרױער ברידערלעכער האַנט און צוגעבן מוט...“ און נאָך אַ לאַנגן „גוט זיך צוקוקן אין תוך אַרױן“, װױזט ער בפּירוש אױף, אַז די װאַס באַשולדיקן נאַציאָנאַליסטן אין עגאָזום, עגאָזום צו אױגענע, איז זױ — „די קאַסמאַפּאָליטן“, „די װעלט-מענטשן“ — נוצן די הױכע װערטער, כדי „נאָר צו פאַרגלעטן, אָפּהילדן פון אױבן דעם

גרעסטן, נידעריקסטן עגאָזום. יאָ, גראָבע, נידעריקע עגאָזסטן זיינען אין מערסטנטייל אונזערע וועלט־מענטשן, וואָס שמעלן זיך אזוי שטאַלץ אויסגעצויגן אונטער דער גרויסער און ברייטער פּאַן פון מענטשהייט". אַראָפּרייסן די מאַסקע ביי "די וועלט־מענטשן" איז ביי אים אַ מאַראַ־לישער חוב, אַ "חוב־קודש".

איצט קלינגען זיי גאַנץ נאַוו, אָט די ערלעכע רייד. ווי מאָדנע, — אויך אונדז קומט אויס ניט איין מאָל צו פירן אַזעלכע שמועסן. אָבער אין 1887 איז דאָס געווען כמעט ווי אַ שפּאַגל־ניצע פּראַגע. אין צווישן די אידעלע ריטער, וואָס האָבן זיך געמיט אויפקלערן אָט־די גאַציאָנאַלע דעגענעראַציע, איז געווען דער איבערגעגעבענער יהושע הנא ראוויצקי. אָבער ניט אין דער איבערגעגעבנקייט איז געלעגן זיין וויכ־טיקייט, נאָר אין דעם געפיל, אין דעם "חוב קודש".

דאָס דאָזיקע געפיל האָט באַהערשט די ראַדיקאַלע אינטעליגענץ אויף פאַרשיידענע אופנים. און זייער ראַדיקאַליזם האָט אָנגענומען כלערליי רעאַליסטישע שאַטירונגען. דער ראַדיקאַליזם איז סוף־כל־סוף אויך דערגאַנגען צו די אידעאָלאָגן צווישן די באַלעבאַטישע קלאַסן. לוי־ליענבלוםס ראַדיקאַליזם האָט באַאיינפלוסט ניט איין פירנדיקע פּער־זענלעכקייט. די ערשטע יאָרן אין זיין שרייבערישער קאַריערע האָבן אויף ראוויצקי געוורקט לייענבלוםס אידעען.

ווי אַ סך זינע מיטציטלער, האָט ראוויצקי אויפגעהערט גלייבן, אַז נאָר יודישע גבירים און תקיפים קענען אויסלייזן דאָס יודישע לעבן. אָבער פשוטע פּאָלקס־מענטשן האָבן נאָך אַליץ געקוקט אויף זיך ווי אויף קליינע מענטשעלעך — מה־אַנו? ומה־חיינו? זיי קענען דאָך אַליין ניט אויסקומען אויף דער וועלט. איז ווי זאָלן זיי טראָגן אויפן קאַפּ די אַלע צרות פון כלל ישראל? זייער האַפענונג איז געווען — דער "גרוי־סער", דער "גביר", דער "יחסן". אָט־די אַלע פאַרוואַרגערס, אין זיי־ערע הענט ליגט דאָס גאַנצע יודישע מול. זיי וואַלטן געקענט ממש ראַ־טעווען דאָס פּאָלק, באַוואַרענען אים קעגן אַלע שלעק און פורעניות.

ראַוויצקי און אַ סך זינע צייט־חברים האָבן שוין אזוי ניט גע־טראַכט. דערצו האָבן זיי ניט געמוזט דווקא זיין ראַדיקאַלן פון אַ אברהם אורי קאוונער שניט אָדער פון אַן אהרן ליבערמאַן שניט. זיי

זיינען געווען ליבעראַלן און אמתע פּאָלקסיסטן, אָדער, ווי ראַווינצקי האָט זיי גערופן, — „אמתע פּאָלקספּריינד“.

ראַווינצקי האָט שוין געהערט צו יענעם דור, וואָס אים איז שוין געוואָרן ביז נאָך קלאָר : קיינער קען ניט פאַרבעסערן דאָס יודישע מזל ווי דאָס פּאָלק אַליין. ער שרײַבט ממש מיט ווייטיק וועגן דעם ווי אַזוי אַ גאַנץ פּאָלק לאָזט אַראָפּ הענט און פיס „און פאַרלאָזט זיך אינגאַנצן — אויף וועמען ? אויף אַ הויפּן גבירים, אויף עטלעכע געצײלטע אדיר-רים, אַז אַטדי גרויסע לײַט זאָלן זיך „אַנטפלעקן מיט זייער גרויס געד-נאָד“ און אַרונטערנעמען כל-ישראל אונטער דעם שוץ פון זייערע ברוי-טע גאָלדענע פּליגל“. („די יודישע אוצרות“, 1903, ז. 4). ראשית, דער-קלערט ער זײַנע לײַענער, קיין שום קוליקולות וועלן שוין ניט אויפ-וועקן די גבירים-אדירים. שנית, ווען מען זאָל זיך אפילו פאַרשטעלן, — אַט זיצן די גרויסע יחסנים טאָג און נאַכט און ברעכן זיך די מוחות ווי אַזוי מציל צו זײַן דאָס פּאָלק ישראל. וועט דאָס אויך ווייניק-וואָס העלפן. און די סיבה איז אַ פשוטע: ווי אַזוי קענען זיי נאָך העלפן, „ווי-באַלד דאָס פּאָלק אַליין שטייט פאַרלייגט די הענט, טוט גאָרניט פון דאַנען אַהין און פאַרלאָזט זיך נאָך אויף הוילע נסים.“

דאָס יודישע מזל, וויזנט אויף ראַווינצקי, ליגט גאָרניט בני יחיד-י סגולה, בני די „הויכע פענצטער“ אין די הענט. ער רופט אויס: „ווייסט איר וווּ דען עס געפינט זיך יאָ דאָס ריינע אמתע גליק פונעם פּאָלק“ ? און ער ענטפערט גלײַך: „אין די אייגענע הענט פונעם פּאָלק אַליין.“ „דא-מאָלט“ — שרײַבט ראַווינצקי ווינטער — „ווערט דאָס שוואַכע פּאָלק דער גרעסטער גיבור, אַ ריז, וואָס קען איבערקערן וועלטן. די אַלע קליינע פינטעלעך, די ברעקלעך פונקען, אין איינעם — וואָס פאַר אַ שייַן פריילעך פּייער עס קען ווערן צו לײַכטן און וואַרעמען דאָס האַרץ פון יעדן פּאָלקספּריינד“. נאָך ראַווינצקיין נאָך, איז דער רעכטער עיקר ניט קיין אַנדער זאָך ווי קינדער-דערצײונג. און די גרעסטע פאַרבאָרגע-נע פּאָלקס-אוצרות געפינען זיך אין די יודישע היימען. דאָס זיינען די קינדער. „שענקען אַזא מין צירונג, אַזא רײַכקייט, דעם פּאָלק“ — שרײַבט ראַווינצקי — „קענען אויך אַרעמע עלטערן, אויב ניט מער, אַלנפאַלס נישט ווינציקער פון די רײַכע“... אָבער די קינדער מוזן

קריגן א פאלקס-דערציונג. צוקונפטיקע פאלקסמענטשן און פאלקס-פרענד מוזן זיי ווערן, „אונדזער פאלק זאל זיך מיט זיי קענען קרעפטליך און קוויק“.

און אויף זיין אויסערגעוויינטלעך פשוטן אופן קערט ער זיך אום צוריק צו דער גאנצער פראגע: „יא, טאקע נאך א מאָל דאָס אייגענע: נישט אין די געציילטע גבירישע הענט, נישט אין קיינעם הענט אין דער וועלט, נאָר אין אינערע אייגענע הענט, אָרעמע ברידער, געפינט זיך דער גילדענער שליסל פון די יודישע צרות, פון יודישן מול! און וואָס פאָדערט פון אייך דאָס אמתע גליק פון אינער אומגליקלעך פאלק? נישט חלילה איר זאָלט ברענגען פון זינעטוועגן עפעס קרבנות — ווער קען עס האָבן האַרץ פאַרלאַנגען פון אייך אָפּפער? — נישט אַפילו איר זאָלט אַוועקלייגן צינט, פאַרבניגן אַ מאָל אייגענע געשעפטן און נע-מען זיך זאָרגן פאַר גאַנצן כלל; ניין, נישט מער, איר זאָלט אין זינען האָבן ווי עס געהער צו זיין אינער אייגן פלייש און בלוט, די אייגענע קינדער זאָלט איר זען מאַכן פאַר מענטשן, וואָס נישט אונדזער פאלק זאל זיך שעמען מיט זיי און נישט זיי מיט אים, מענטשן וואָס גאָט און לויט זאָלן זיין מיט זיי צופרידן, מענטשן מיט אַ געזונטן גוף און אַן אמת געזונטער נשמה!“ (דאָרט ז. 12—13).

וואָס פאַר אַ קאָפיטל ראַווינצקי זאָל ניט אָנהייבן, קומט גלויב-ארויס דער עיקר — דאָס פאלק. ווען ער רעדט וועגן ענין הומר אין דער דערציונג, זעט ער עס ווי אַ פאלקסזאך. „דאָס איז נישט קיין קליי-ניקייט, נישט קיין געלעכטער, רבותי! דאָס יודישע פאלק איז פון דער דאָזיקער זייט זייער מסוכן: אַ פאלק פון הויכע רוחניות קען נישט האָבן קיין פעסטן יסוד אויף אונדזער עולם-השפל...“ און ווייטער: „אַזוי ווי אַן איינציקער מענטש קען שטאַרבן ביים קלאָרן שכל, ווען עס לאָזן זיך אים אויס די כוחות פונעם גוף, אַזוי קען אַ גאַנץ פאלק אויך גיין פון דער וועלט צוליב דעם פשוטן חומר“ (דאָרט, ז. 19).

ווען ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם ענין רוחניות אָדער אויף דעם ענין לערנען קינדער צו ווערן פראָדוקטיווע מענטשן, יגיע כפימניקעס, — האָט ער פריער ווי אַלץ אין זינען דאָס פאלק. און ווען ער רעדט וועגן דער „מכה שלא כתובה בתורה“, דאָס אומגליק וואָס וועגן איר

האָט אונדז די תוכחה געשראָקן: בניך ובנוותיך נתונים לַעַם אַחַר — איז ווידער דאָס פּאָלק און די „פּאָלקס־אינטערעסן“. ער באַטאָנט: אויף אונדז האָט זיך אויסגעגאָסן אַ סך אַ גרעסערע תוכחה. די פרעמדע פעל־קער זיינען גאַרניט אזוי לַהוּט אַוועקנעמען אונדזערע קינדער. אַנדערע שטופּן זיי גאַר אָפּ פּון זיך. אָבער פּאַראַן אַ סך עלטערן, וואָס בעטן זיך ממש רהמים, מע זאָל פירן זייערע קינדער אויף פרעמדע וועגן. ראַווניצקי זעט אין דעם אַ נאַציאָנאַלע געפּאָלנקייט ניט ווייניקער ווי אַ ריין־מענטשלעכע. און אַזעלכע קינדער וואָסן אויס אין דורות אָן אַ יסוד, אָן שרשים, אָן לַיב און לעבן. אָבער דאָס וויכטיקסטע בני ראַוו־ניצקין זיינען דאָך די „פּאָלקס־אינטערעסן“.

„די ייִדישע פּאָלקס־אינטערעסן געפינען בני זיי אין האַרצן קיין ברעקל פּלאַץ ניט. זיי אינטערעסירן זיך מיט וואָס איר ווילט, מיט אַלע פּראַגעס אין דער וועלט, נאָר נישט מיט דער „ייִדישער פּראַגע“. „אמת, מע הערט הונטיקע יונגעלניט זייער אָפט רערן פּון הויכע ענינים, פּון „העכסטע אידעאַלן“, נאָר דאָס רוב איז נאָר גלאַט אזוי גערעדט, נישט מער טאַקע ווי פּוסטע דבורים, אָנגעבלאָזענע פּראַזן, וואָס האָבן קיין ווערט, קיין שום ממשות ניט“ (דאָרט 5, 48). און זינע רייד צו די עלטערן זיינען — זיי זאָלן טאָן אַלץ, ווען ס'איז נאָך דאָ צייט, „עס זאָל ניט דאַרפן קומען צו דעם, איר זאָלט ניט האָבן אויף וואָס צו ווייִנען און אונדזער אומגליקלעך פּאָלק זאָל אויך ניט דאַרפן וויינען“ (דאָרט ז. 49). ער רעדט ניט צו זיי נאָר אין זייערע קינדערס נאָמען, נאָר אויך אין נאָמען פּון פּאָלק. דאָס פּאָלק — דאָס איז דער הויפּט־געדאַנק. דאָס באַהערשט שטענדיק דעם ערלעכען פּאָלקס־פּרינדער ראַווניצ־קיין. דאָ ליגט דער סוד, וואָס ער האָט שטענדיק געפּילט: די אינטעלי־גענץ איז שולדיק דעם פּאָלק אַ „חוב קודש“.

„זשאַרגאָן“ ווי אַ מאַראַלישע פּראַבלעם

זינט סוף אַכציקער יאָרן ביז האַרט פאַר דער אַקטאָבער־רעוואָלוציע, אין 1917, איז ראַווניצקין ניט איינמאָל אויסגעקומען זיך פאַרנעמען מיטן ענין ייִדיש.

גלגלך נאך דעם ווי עס איז ארויס שלום-עליכמס „די יודישע פאָלקסביבליאָטעק“, אין 1888, האָט זיך אויפגעהויבן אַ שטורעם קעגן שלום-עליכמען און קעגן ראָווינצקין ווי זיין וויכטיקן מיטאַרבעטער. ווי האָבן זיי גאָר געוואַנט דערהייבן דעם „זשאַרגאָן“ צו אַ הויכער מדריגה? די דאָזיקע וויכוחים זיינען אן אינטערעסאַנט קאַפיטל פאַר זיך אַליין. ראָווינצקיס באַצונג צו יודיש איז ניט קיין חידוש פאַר די, וואָס זיינען באַקאַנט מיט זינע שריפטן. אַן איבערצוגעטער און איבערגעגע- בענער העברעיִסט, האָט ער זיך אין יענע וויכוחים גאָר אָנגענומען פאַר יודיש. זיין געפיל, דער „הייליקן חוב“ צום פאָלק, האָט געשאַפן זיין צוגאַנג צו יודיש. אין אַט-דעם געפיל געפינען מיר די דערקלערונג: ווי אזוי ער, אַן אייפערדיקער העברעיִסט, האָט געקעמפט פאַר יודיש; און ווי אזוי ער איז טאַקע געוואָרן אַ יודישער קריטיקער.

די פּראָבלעם „זשאַרגאָן“ האָט געמאַטערט אַ סך משכילים, סײַ די וואָס האָבן פּינט געהאַט דעם „זשאַרגאָן“, סײַ די דעמאָקראַטישע צווישן זיי, וואָס האָבן אינגעזען ווי נייטיק עס איז דער „זשאַרגאָן“. בני די מער מיושבידיקע משכילים איז די פּראָגע געווען: וואָס פאַר אַ נוצן קען ברענגען דער „זשאַרגאָן“? אַלעקסאַנדער צעדערבוים האָט געהערט צו אַט די מיושבידיקערע משכילים. ס'איז כדאי זיך דערוויסן וואָס אייגנטלעך האָבן זיי זיך געטראַכט. געווען דאָך משכילים, קעגנער, וואָס האָבן אַליין אָנגעהויבן שרײַבן אין דעם „אַרעמען זשאַרגאָן“. אין דעם 22טן נומער „קול מבשר“, יאָר 1869, שרײַבט צעדערבוים וועגן די זשאַרגאַנישע ביכלעך, וועגן זייער שלעכטן תכלית, וועגן דעם אַז „אזעלכע שריפטן הינדערן זיי (דעם המון — נ. ב. מ.) צו האָבן ריינע בירגערלעכע געפילע, צו זאָרן פאַר זיך און זייערע קינדער“. אזא ליטעראַטור „פאַרפירט דאָס פּראָסטע פאָלק און פאַרדאַררט זיין געשמאַק, זיין דענקונגס-קראַפט“. אַט זיינען זינע רייד: „דאָס האָבן שוין מאַנכע געבילדעטע מענטשן אינגעזען און פלעגן פריוון שרײַבן אין דעם אייגענעם זשאַרגאָן ריינערע מעשות, טעאַטערע, זאָגאַר ראָ- מאַנען, געדיכטע וכדומה. נאָר טייל האָבן עס געמאַכט פאַר אַ שפּאַס און האָבן גאָרנישט געדענקט אַזעלכע שריפטן אַרויסצוגעבן; טייל האָבן זיך פשוט געשמטט פּלוצים מחברים צו ווערן אין דעם אַרעמען

זשארגאָן, וואָס עס איז צו ווינטשן, ער זאָל גאָר פאַרגעסן ווערן פון אונדזערע רוסישע ברידער, אזוי ווי ער עקזיסטירט שוין ניט אין דײַטשלאַנד...". (אונטערגעשטראַכן פון מיר—נ.ב.מ.). מיט אַט־דעם ווונטש האָבן זיך אַרומגעטראָגן די סאַמע מיושבדיקסטע, די וואָס האָר־בן זיך ניט געהאַלטן פאַר עקסטרעמיסטן, די וואָס האָבן באַטראַכט דעם „זשאַרגאָן“ פאַר אַ צײַטווײליקער אָבער אַ וויכטיקער כּלי, פאַר אַ וויכטיקן אינסטרומענט. מיט אַט־דעם אינסטרומענט קען מען דאָך איבערדערציען דאָס פּאָלק.

אויך בני ראַונויצקין קען מען הערן אַזעלכע רייד. אָבער זיי קלינגען אַזוי אינגאַנצן אַנדערש. בני אים איז „זשאַרגאָן“ ניט געווען בלויז אַ משכּלישער, און אוטי־טאַרישער ענין.

אין אַ געוויסן פרט איז דער „זשאַרגאָן“ בני אים געווען אַפּילו אַ פּסיכאָלאָגישע און אַן עסטעטישע פּראָבלעם. אויב דער „זשאַרגאָן“ — האָט ער געענטפּערט די „זשאַרגאָן־פע“, „שרײַער“ — איז טאַקע ניט מער ווי אַ „צל עובר“, אַ שאַטן וואָס לויפט פאַרבני און פאַרשווינדט. איז וואָס ציטערט מען אזוי פאַר דעם דאָזיקן שאַטן? אָבער נאָך מער: יעדער מענטש ווייס דאָך: סופּו לעפּר, זײַן סוף איז שטויב. דאָך — כל זמן ער לעבט, דאַרף ער „לעבן ווי אַ מענטש“ ער טאָר ניט אַ מאַך טאָן אַוועק אַלץ מיט דער האַנט, זיך איבערענטפּערן יעדן תּהום, און אַליין צווען ווי ער ווערט צעפּאַלן און פאַרפּוילט. ער דאַרף ניט „זיצן אָפּגעלאָזט און וואַרטן אויפן טויט, נאָר ווי ווײַט מעגלעך אַרבעטן און אויפּטאָן כּדי צו ברענגען נוצן זיך און יענעם“ („צי בין איך אַ יודי־שיסט“? אין זאַמלבוך „אונטערוועגנס“, תּרע"ז). אָבער מער ווי אַלץ איז דער „זשאַרגאָן געווען פאַר אים ניט אזוי אַ שפּראַך־פּראַגע, ווי אַ רײַן מאַראַלישע פּראָבלעם, „אַ הייליקער חוב“. ראַונויצקי האָט בשום אופן ניט געקענט סובל זײַן ווי אזוי שיקט זיך עס: „פון איין זײַט פּלאַמפּייערדיקע „מאמרים“, פּול מיט ליבשאַפט, צו אונדזער ליב פּאָלק ישראל, און הייסע ברענענדיקע דרשות, אַז ס'איז צײַט אונדזער פּאָלק אויפּפענען די אויגן, מען דאַרף אויפּקלערן און געבן אים צו פאַרשטיין ווער ער איז און וואָס ער איז, מען מוז אויסוואַרצלען פון פּאָלק די

שלעכטע גענג, די מידות רעות, וואָס זיינען פאַרבליבן בירושה פון די פּינצטערע ביטערע צייטן און אינפלאַנצן אויף זייער אָרט מידות טובות, וואָס זאָלן זיין פאַר גאָט און פאַר לַיט, מען דאַרף און מען מוז דעם פּאָלק ווּיזן אַ גוטן דרך אין קינדער־דערציִונג אד"גל; — הכלל אַלץ מען דאַרף און מען מוז, און אַלץ דאָס טייערע פּאָלק און דאָס ליב(ע) פּאָלק; און פון דער אַנדערער זייט, טאַקע אין דער זעל־ביקער צייט, פאַרדרייען די נאָז און אויסוואַרפן יענע חטאים, וואָס איז? מע רעדט מיט דעם אייגענעם פּאָלק אויף זיין איינציקער שפּראַך, וואָס ער קען לייענען און פאַרשטיין! רב־נרש־עולם, ווי אַזוי, אויף וואָס פאַר אַ שטייגער קענען די ביידע זאַכן זיך לייגן גלאַט אין איין מוח? ("העברעיִש און יודיש [זשאַרגאָן] — [אַ בריוו צו אַ גוטן פּריינד] — געשריבן ערב ר"ה התרנ"ו [1896], געדרוקט אין ספּעקטאָרס "הויז־פּריינד", באַנד 5).

און מיט אַן ערך 20-21 יאָר שפּעטער שרייבט ער אין דעם דער־מאַנטן זאַמלבוך "אונטערוועגס":

"קען דען געמאָלט זיין ביי וואָס פאַר אַן אומה ולשון ס'איז, אַז "נאַציאָנאַליסטן", מענטשן וואָס זיינען טרען איבערגעגעבן זייער ער פּאָלק און זיינע אינטערעסן, זאָלן זיך וועלן אין גאַנצן דערווייַטערן פון זייער פּאָלק־שפּראַך און אָפּטמאָל חוצפּהדיק שטעכן די אויגן און פאַר אַלעמען זיך נאָך באַרימען און שטאַלצירן דערמיט, וואָס זיי "שפּניען קלעק" אויף דעם לשון פון זייערע רוב ברידער".

ביי ראַווינציקין קען מען אויך פּוועלן: אונטער געוויסע אומשטענדן, דאַרפן מיר "ניט וויסן פון קיין זשאַרגאָן". ווען אַלע יידן זאָלן קענען העברעיִש, ווען העברעיִש זאָל זיין "אַן אמתע פּאָלקס־שפּראַך", וואָלט ער "געווען פון די ערשטע, וואָס וואָלטן זיך אונטערגעשריבן מיט ביידע הענט, אַז מיר זיינען איין פּאָלק און האָבן איין און איינציקע שפּראַך". אָבער אונדזער געשיכטע האָט געוואָלט, מיר זאָלן האָבן צוויי שפּראַך־בן: אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך — העברעיִש, און אַ פּאָלקס־שפּראַך — יודיש. אָבער "דאָס רוב פון אונדזער פּאָלק — טענהט ער — ווייסט טאַקע נאָר דעם זשאַרגאָן". איז "ווי אַזוי עפנט זיך אַ מויל ביי אַזעלכע, וואָס

רעכענען זיך דווקא פאר פאָלקספריינד צו האָבן טענות מיט מענות אַקעגן די וואָס ריידן מיטן פאָלק אויף דער איינציקער שפראַך, וואָס ער פאַר-שטייט? (ספעקטאָרס „הויזפריינד“, באַנד 5). זיין אַרויסטריט קעגן די „אַנטי־זשאַרגאַניסטן“ איז אַ פאָלקסיטיש־מאַראַלישער, אַ נאַציאָנאַל־מאַראַלישער. ער קען זיך ניט באַרויסקן, וואָס זיי האַלטן זיך פאַר „פּינער־דיקע יידן“: „און ווער... מאַכט חוזק? דווקא אַזעלכע וואָס רופן זיך אָן פאַטריאָטן, הייסע פּינערדיקע יידן, שרעקלעכע פאָלקספריינד!“ (דאָרט). ער פאַרטיידיקט זיך ניט קעגן די „אַנטי־זשאַרגאַניסטן“, נאָר ער פאַרוואַנדלט זיין מאַראַלישן אַרויסטריט אין אַן אַטאַקע.

דאָס זעלביקע געפיל האָט אים געטריבן אַטאַקירן די שרײַבער. אין דער אַטאַקע אויף די שרײַבער קענען מיר זען די כוונה, וואָס איז גע־שטאַנען הינטער זיין נעמען זיך צו קריטיקן. אין יענעם דערמאָנטן בריוו טרעט אַרויס ראַווניצקי צו פאַרטיידיקן „די נײַע זשאַרגאַן שרײַבער“, פאַרשטייט זיך, „די טאַלאַנטפולע זשאַרגאַניסטן, די אמתע יודישע פאָלקס־שרײַבער אין דער שפּיצע מיט דעם באַרימטן מענדעלע מוכר ספרים“. ער טיילט זיי, נאַטירלעך, אָפּ פון „דעם געוויסן סאָרט שמאַד־טע־אינטערעסאַנט־ראַמאַנען שרײַבער און שרײַבערלעך“. ביי אים איז אַ גרויסער כבוד זיך געפינען אין אײן מהיצה מיט די „אמתע פאָלקס־שרײַבער“. ער וואָלט געקענט אויסרעכענען אַ רשימה העברעיִשע שרײַבער, וואָס מיט זיי איז עס גאַרניט קײן גרויסער כבוד זיך געפינען אויף אײן צעמל. וואָס ברענגט אָבער ראַווניצקין — דעם שכל־הישרניק, — אַרײן אין כעס איז דאָס, וואָס מע וואַרפט־אויף דער „זשאַרגאַנישער“ ליטעראַטור, אַז אין איר מערן זיך אַזעלכע שרײַבער, וואָס פאַרמיסטיקן די ליטעראַטור מיט זייערע „העכסט־אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“. פאַר־שטייט ער ניט, ראַווניצקי, פאַרוואָס מע וואַרפט עס נאָר אויף. נאָך זײַן דעה נאָך דאַרף די גאַנצע זאַך זײַן פּונקט פאַרקערט. אויפּוואַרפן דאַרף מען נאָר די „פאַלשע אַריסטאָקראַטן“. מען טאָר ניט שטײן פון ווייטן און זען ווי מען פאַרדאַרפט דעם פאָלקס גײַסטיק לעבן. מען טאָר די ביליקע שונד־שרײַבער ניט לאָזן געוועלטיקן. „און דער הייליקסטער חוב — שרײַבט ראַווניצקי — ליגט אויף די כעסערע שרײַבער“. זאָלן זיי שרײַבן יודיש, „זאָלן זיי געבן זייערע אַרעמע ברידער עפעס רעכטס.

אזעלכע זאכן, וואָס קענען ברענגען נוצן... " א מאָראַלישער כוח טריבט אים דינען זינע ברידער ווי "א קריטיקער פון לעבן" און ווי א ליטע-ראַטור-קריטיקער. "ווי זשע זענט איר פאַטריאַטן, פּאָלקספּריינד ? ווי אזוי שעמט איר זיך נישט צו שטיין פון דערווייטנס און צו קוקן קאַלט-בלוטיק, גלעך ווי אייך געהער עס גאַרנישט אָן ? ווי האָט איר נאָך א בעסערן פּלאַץ אַרויסצווויזן אינער ליבע צום פּאָלק ווי עס געהער צו זיין ? פאַרקערט, ווייזט אַרויס אינער אמתע ליבע, טריבט אַראָפּ פון מאַרק, ווי ווייט מעגלעך, יענע געוויסע מחבלים. זעט צו געבן דעם עולם ווי ווייט איר קענט, עפעס רעכטע מאַכלים, וואָס זאָלן אים דערקוויקן די נשמה און באַמת אַריינגעבן חיות אין יעדן אבר" (דאָרט).

ראַוויניצקי פאַרשטייט נאָך עפעס. אַחוץ זיין נוצלעך, איז דאָ נאָך א טיפּערע כוונה פאַרוואָס א שרייבער מוז שרייבן אין דער פּאָלקס-שפּראַך. אין דעם פּאַל איז עס געווען "זשאַרגאָן". "... דאָס ייִדישע לעבן — שרייבט ראַוויניצקי — קען אין קיין אַנדערער שפּראַך ניט אויס-קומען אזוי ריכטיק ווי אין דער ייִדישער פּאָלקסשפּראַך — אין זשאַרגאָן אויף וועלכע עס רייזן עטלעכע מיליאָן יודן... " (דאָרט).
ווי אַן אמתער, פּאָלקספּריינד", מיט טיפּערע ליטעראַרישע פּאָרע-רונגען, איז ער נאַטירלעך געקומען צו ליטעראַרישער קריטיק.

קערנדיקע זאַבלעכקייט

דאָס פּאָלק — דאָס איז געווען ראַוויניצקיס עיקר-זאָרג. זיין נשמה איז געווען דורכגענומען מיט דעם פּאָלקס נויטן. דאָס איז געשען אזוי, נישט ווייל ער איז געווען סענטימענטאַל. ראַוויניצקי האָט געהאַט א שטאַרקן כאַראַקטער, א מאָראַלישן כוח. און דערפאַר האָט ער תמיד גע-טראַכט וועגן דעם פּאָלקס מערכה. אזוי איבערגעגעבן און אזוי קענען זיין אין גאַנצן אַרבייטענדיג אין א נאַציאָנאַל-עטישן ענין — דאָס זיינען גרויסע מעלות פאַר א פּובליציסט און קריטיקער. דער עיקר זיינען די מעלות טאַקע וויכטיק פאַר א קריטיקער, וואָס טוט אַלצדינג נאָר לטובת העם.

ווען מען לעבט זיך אַרײַן אין ראַוויניצקיס שריפטן, אין זיין ריטם,

אין דעם תוך מחשבות, דערפילט מען זיין מאָראַלישן כוח. אינאיינעם דערמיט האָט אין אים געלעבט די מידה: וועלן טאָקע אַליין פאַרשטיין וועגן וואָס מע רעדט, וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, דערגיין אַלץ ביז צום סאַמע גרונט. דאָס האָט אים דערפירט צום פאַרלאַנג אַלץ צעגלידערן. ביי אַן אויסערגעוויינלעך ערנסטן און ערלעכן קריטיקער מיינט עס: טאָקט, איידעלער געשמאַק און זיין אָפּגעהיט. נאָך וויכטיקער — דאָס מיינט: זיין זאַבלעך, קערנדיק.

די אַלע מידות טובות זינגען ביי ראַוויצקיין אינגעבאַרענע. איינס איז ביי אים דורכגעוועבט מיטן אַנדערן. מ'דערפילט אין אים אַ גאַנצקייט, אַ גאַנצע פּערווענלעכקייט, אַ מענטשן מיט אַן אויסגעהאַלטענעם כאַראַקטער. אין דעם אַלעס איז געלעגן געוונטע פּשטות, תוך און שכל-הישר. אַלץ וואָס איז געקינצלט איז אים געווען פרעמד. ער האָט ליב גע'האַט דעם פּשוטן, געזונטן, נאַטירלעכן גאַנג. דערפאַר טאָקע איז אים שלום-עליכם געווען אַזוי נאָענט. שלום-עליכם „גוטמוטיקער לעבעדיג-קער הומאָר“ האָט פאַרכאַפט די הערצער ביי די יודישע לייענער. ער האָט אויך פאַרכאַפט דאָס האַרץ ביי דעם גרויסן פּשוטן ראַוויצקיין. וואָרן שלום-עליכם הומאָר „איז געווען באמת נישט קיין געקינצלטער, נישט מיט קיין שווייס אויסגעקוועטשטער, נאָר ער האָט זיך אויף דעם נאַטירלעכן אופן, לייכט און פון זיך, גאָר אַן שום הכנות, געגאַסן פון אַ רייכן געבענטשטן קוואַל“ („די ערשטע יאָרן פון מיין באַקאַנטשאַפט מיט שלום-עליכמען“ אין זאַמלבוך „צום אַנדענק פון שלום-עליכם“, רע-דאַקטירט פון י. צינבערג און ש. ניגער, 1917).

און גערעכט איז שלום-עליכם ווען ער ווייזט אַן, ווי ראַוויצקי שרייבט פּשוט, קלאָר, נאַטירלעך. שלום-עליכם האָט געהאַלטן אַן עולם-ומלואו פון ראַוויצקיין, „דערפאַר וויל דער בר-קצין (איינער פון ראַוו-ניצקים פּסעוודאָנימען — ג. ב. מ.) האָט אין זיין שרייבן אַ ביסעלע זאַלץ פון הומאָר און סאַטירע; דערפאַר וויל בר-קצין, ווען ער שרייבט עפעס וואָס עס נישט איז, איז דאָס צוקערזיס, געצייילטע ווערטער, קורץ און שאַרף, אַן חכמות, אַן לאַנגע הקדמות, אַן מוסר-זאָגעכצן, אַן רעזאָ-ניאָרסטווע“.

ראַוויצקי „נעמט פאַנאַנדער“ אויף פּיצלעך, למשל, מ. זייפּערטס

„צווישן ליבע און ערע“. ער ווייזט ווי אומגעלומפערט עס זינען די אלע נישט־מאטיווירטע געשעענישן אינעם „העכסט־אינטערעסאנטן“ ראָמאַן. אָבער פריער חזקת ער אָפּ „דאָס אויסמוטשען מיט אַ שווערער פּאַנ־טאַזיע אומגעלומפערטע מעשות“. און ער טוט עס אין נאָמען „פון רעכטן אמת“, ד. ה. אין נאָמען פון רעאַליזם.

„אויב איר ווילט האָבן עפעס אַ שטיקל באַגריף פון דעם דאָזיקן שטעטל (גריאַזנעווע, וואָס זיפערט באַשרייבט אין זיין ראָמאַן — נ.מ.ב.) מיט די אינווייניגער, מיט יענעם לעבן, — דינגט אַיך אַ בעל־עגלה און פּאַרט־זשע, זינט מוחל, אַליין זיך דורך אַהין; פון דעם בוך קאָנט איר גאָר ווינציק, ד. ה. טאַקע גאָרנישט געניסן. נישקשה, דער מחבר פּאַר־שטייט זיין פּאָך: ער גייט זיך מיט זיין גאַנג, ער לייגט אַוועק אַלע כוחות זינע פּאַרצושטעלן דאָס לעבן נישט ווי עס איז אויפן רעכטן אמת, נאָר עפעס גאָר אַנדערש, משונה פּאַרשטעלט, אומגעלומפערט פּאַרדרייט, ווי וויינט נאָר זיין „פּאַנטאַזיע“ קען טראָגן. אין ג ר י א ז נ ע ו ו ע, אַ שטייגער, ווערליק ער שטעלט אונדז פּאַר, איז שטענדיק מלחמות: שטייען רעדלעך אין די גאַסן און מע אַמפּערט זיך איבער אַן ענין. עס ליאַרעמט, עס דונערט, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז עס פליט „אַ פּראַשק אין באַק“, אָדער „טייערע פּעטש האָבן אויפגעקלונגען רעכטס און לינקס“, אָדער „פונקען פּאַנגען אָן צו שיטן פון די אויגן און שטראָמען בלוט פלייצן פון די נעז און מילער“, אָדער „באַלד האָט זיך דאָ אָפּגעהאַלטן אַ גרויסע פעלקערשלאַכט ווי אין יאָר 1813 בני לייפציג. די שלענגערניען זינען דאָרט געוואָרן ווי אַ כראַנישע קראַנקייט, דאָס גאַנצע שטעטל איז געשטאַנען אויף דער קריגס־פּוס און מע האָט געלי־פּערט גרויסע שלאַכטן ווי בני יענאַ, באַראַדינאָ און וואַטערלאָ“; אַזוי שלאָגט מען זיך כסדר אויף וואָס די וועלט שטייט און „מע ליפּערט גרויסע שלאַכטן“, אַז עס קומט אויס, אַלע ג ר י א ז נ ע ו ו ע ר ג ב ו ר י י ש ר א ל גייען נעבעך תמיד אַרום מיט פּאַרבלוטיקע פּנימער און אויסגעריסענע באָרד און פּאות, און ס'איז נאָר אַ שרעק צו קוקן...“

ראַזוניצקי שטעלט זיך דאָ אָפּ אויף אַזאַ „קלייניקייט“ און ווייזט אויף ווי אומעטום טוט דער מחבר „ליפּערן שלאַכטן“ דעם אמתן לעבן. און ער קען עס נישט סובל זיין. ס'איז דאָך אַ סך גרינגער „פשוט נעמען

און קאפירן דאָס לעבן, מאַלן בילדער גאָר פּראָסט אָן חכמות, ווי מע זעט זיי מיט די אָפּענע אויגן, אַז מען קוקט זיך נאָר צו". אָבער פאַר די מחברים פון די "העכסט־אינטערעסאַנטע" ראָמאַנען איז עס צו פּראָסט און פשוט. איז דאָ ווערט אַלץ געקינצלט: "זיי מאַכן פון אַ פּליג אַ העלפּאַנד און דעם העלפּאַנד שלעפּן זיי דורך דורך אַ לעכל פון אַ נאָדל, צי זיי שטעלן גאָר פאַר אַ מין פאַרזעעניש, האַלב מענטש, האַלב פּיפּערנאָטער; הכלל, זיי דרייען קונציק איבער דאָס לעבן מיטן קאַפּ אַראָפּ און מיט די פּיס אַרויף" (אונטער־געשטראַכן פון מיר — ג. ב. מ.)

און ער לערנט זיין לייענער: כּדי צו דערקענען דעם הילוק צווישן אַ רעכטן סיפור ביו אַ שלעכטן, מוז מען זען צי "אַזוי גייט עס פאַר אין לעבן", צי "דער דאַרף אַזוי ריידן", צי "יענער מוז אַזוי טאָן".

ראַווניצקיס נטיה צו זיין זאַבלעך, נאַטירלעך, לאַזט זיך אויך דער־קענען אין דעם עפּיזאָד ווי אַזוי ער האָט זיך צום ערשטן מאָל באַגעגנט מיט שלום־עליכמען. איידער זיי האָבן זיך פּערוזענלעך באַקענט, האָבן זיי זיך אַ צייט דורכגעשריבן. שלום־עליכעם האָט אים פאַרטרויט אויס־צובעסערן זיין ראָמאַן "סטעמפעניו" און געבן השגחה בנים דרוקן דעם ראָמאַן. בעת ראַווניצקי איז איינמאָל געוועסן אין דרוק, טאַקע בשעתן דרוקן "סטעמפעניו", — קומט אַרײַן אַ יונגערמאַן, פּרעגט זיך נאָך אויף ראַווניצקין, גייט צו אים צו און גיט אים איבער, ער קומט איצט פון קיעוו און ברענגט אים אַ גרום פון שלום־עליכמען. נאָך עטלעכע שאלות און מאָדנע ענטפּערס כאַפט זיך ראַווניצקי — דער יונגערמאַן איז טאַקע שלום־עליכעם אַליין. דער שפּאַס איז ראַווניצקין דעם פּשטן גאַרנישט גע־פאַלן. "איך מוז זיך מודה זיין" — שרײַבט ער — "אַז צום אָנהייב בין איך געווען אַביסל אַנטווישט. דער שפּאַס איז מיר נישט אינגאַנצן גע־פעלן. און בכלל האָב איך זיך נישט אַזוי אויסגעמאַלט שלום־עליכמען. הזאת נעמי? אָט דער אויסגעפּוצטער, פּראַנטישער יונגערמאַנטיק מיטן קיילעכדיקן היטעלע אין אַ זײַט, מיטן גאַנצן אויסזען פון אַ האַלב בערזע־סוחר האַלב אַרטיסט — דאָס איז שלום־עליכעם, דער באַרימטער שרײַבער?" (זאַמלבוך "צום אָנדענק פון שלום־עליכעם" ז. 50).

מחמת דעם, וואָס ראַווניצקי איז געווען תמיד זאַכלעך און טיף ערנסט, האָט ער געשריבן טאַקע „אָן חכמות, „קורץ און שאַרף“, אָן שום מורא. און זינע ווערטע רזינען שטענדיק געווען טיף ערלעך. שלום-עליכם איז צו יענער צייט שוין געווען אַ באַרימטער שרייבער. דאָך האַלט זיך ראַווניצקי נישט אָפּ און שרייבט אים: איר, שלום-עליכם, זינט „אַביסל צו אַ הייסער און כאַפט איבער די מאַס“. געהאַנדלט האָט זיך וועגן דעם וואָס שלום-עליכם האָט געשטעלט דוד פּרישמאַנען ווי אַ פּאָעט העכער ווי פּרוגן. שלום-עליכם האָט געשריבן ראַווניצקין: פּרישמאַן איז אַ ניער היינע, אַ יודישער היינע. און שלום-עליכם גיט אים שפעטער טאַקע צו — ער איז „אַביסל צו אַ הייסער“. ביי אַ צווייטער געלעגנהייט ווויזט ער אָן שלום-עליכמען, אויף געוויסע ערטער אין זיין „יאָסל סאָ-לאַווי“, זיי שמעקן מיט מענדעלעס סטיל. אין זיין ענטפער שווערט זיך שלום-עליכם — ער פילט זיך נישט שולדיק. ער הייסט אָבער ראַווניצקין די ערטער „אַרויסוואַרפן אָדער איבערמאַכן“. ראַווניצקי ווויזט אָן שלום-עליכמען אויף די נאַטור-באַשרייבונגען אין „יוסל סאָלאַווי“, זיי זינען אים נישט געלונגען. און שלום-עליכם ענטפערט מיט התנצלות, אין דעם דאָזיקן ענין איז ער טאַקע נישט קיין בריה: „איך פיל, אַז איך בין זייער שוואַך, מחילה, אין דעם ענין. נאָר וואָס זאָל איך טאָן? איך מוז דאָך כאַטש ווי סע נישט איז אַרויסזאָגן, אַז ביינאַכט איז נישט בייטאַג און גאַנץ פרי איז נישט שפעט: אדרבה, גיט מיר אַן עצה. דעם אמת זאָגנדיק אַיך, האָב איך געוואָלט די נאַטור גוט באַשרייבן, האָב איך פשוט מורא געהאַט, עס זאָל נישט אויסקומען נאָכגעטאַנצט דעם זיידן“ (דאָרט, ז. 54).

אַן ענלעכן פאַל, וועגן ראַווניצקין דעם זאַכלעכן מענטש און שטאַרק באַראַקטער, גיט איבער דער העברעישער שריפטשטעלער דניאל פּערסמי („די צוקונפט“, יולי 1944). היים נחמן ביאַליק האָט זיך זייער שטאַרק גערעכנט מיט ראַווניצקיס מיינונגען. יעדע זאַך, וואָס ער שרייבט אָן, מוז ער פריער פאַר אַלץ ווויזן ראַווניצקין. קומט ביאַליק אַמאָל צו לויסן צו ראַווניצקין מיט התפעלות: „... קיין משורר בין איך נישט, אָבער אַ מבין אויף שירה בין איך יאָ. זאָג איך ווי אַ מבין, אַז דער שיר איז מיר געראַטן. וואָס זאָגסטו, קאַלטער גולן און גוואַלדאָוונער

בשטן? "און ראַוויצקי — דערצײלט פּערסקי — האָט אָן קונצן און צערעמאַניעס אַ זאָג געטאַן: "אַט דאָס פאַרשטיי איך נישט. עס איז סתרי-תורה. היים נחמן, פּינל דאָס אונטער אַביסל". ביאַליק איז אָבער נישט מסכים. ער הייבט אָן מיט "ראיות און וויצן און שאַרפּויניקע באַ- מערקונגען". "אָבער ראַוויצקי שווינגט און פּינטלט נישט מיט אָן אויג". און ביאַליק גיט זיך אונטער.

אינטערעסאַנט זינען אויך ביאַליקס באַמערקונגען וועגן ראַוויצקין. זיי האָבן, אגב, אַ שייכות מיט דער פאַלשער מיינונג, וועגן זייערע בשותפותדיקע אַרבעטן, ביאַליק האָט כלומרשט מער צוגעטראָגן ווי ראַוויצקי. דאָס איז ווייט נישט אמת. עס איז אַן אומרעכט צו פאַרקלע- נערן ראַוויצקיס חלק אין זייערע אַרבעטן. דרך אגב באַמערקט ריכטיק דניאַל פּערסקי. — ראַוויצקי האָט זייער שטאַרק באַאיינפלוסט ביאַליקן. ביאַליק האָט אונטער זיין השפעה אָנגעהויבן אויסמיידן אַראַמעזשע אויס- דרוקן און געשטרעבט צו עכט-ביבלישע פאַרמען. און ביאַליקס מיינונג וועגן ראַוויצקין — גיט איבער פּערסקי — איז געווען, "אַז ראַוויצקי מיט זיין גראַדן שכל און פעוקייט צו אַנאַליזירן אַלץ עד היסוד און אויך זיין געזונטע פּשטות פלעגן אויפטאַן ווינדער".

אין ראַוויצקיס יעדער קריטישער אַרבעט איז פאַראַן אַ געזונטער קערן. ער איז אַליין ביז גאָר קלאָר און ער פאָדערט מחברים זאָלן שרייבן קלאָר אַלץ דאַרף זיין צו דער זאַך. קענטיק, זיין שכל-הישר איז צופיל פּראָסט-און-פשוט. אָבער אַלץ איז בני אים גרונטיק, לאָגיש. אפילו אין קליינע רעצענזיעס זעען מיר די זעלביקע אייגנשאַפטן. אָט שרייבט ער, למשל, אַ רעצענזיע אין "פּרדס" (ספר שלישי, ז"ו 260-261) וועגן ישראל היים טביובס, "עדן הילדים" — אַ כרעסטאָמאַטיע פאַר קינדער. וואַרפּט ער דאָרטן פאַר דעם מחבר יענע ערטער, וואָס האַלטן נישט אויס קיין לאָגיק, אָדער פשוטן שכל-הישר. ער האַלט-פאַר דעם מחבר פאַר אַזעלכע זאַכן, וואָס די קינדער-לייענער וועט זיך גאָרנישט לייגן אויפן שכל. דער מחבר גיט זיי אַ געלעגנהייט צו פּרעגן שאַלות און קשיות, און ענטפערן וועט מען פשוט נישט קענען.

אין דער דערצײלונג "השמות" (די נעמען) פּרעגן די מלאכים ביי גאָט וועגן דעם נאָרוואָס באַשאַפענעם מענטשן — וואָס פאַראַ באַשאַפעניש

איז עס? און גאָט ענטפערט זיי, דאָס איז דער מענטש, ער איז קלייגער פאר זיי. און גאָט ווייזט די מלאכים דעם מענטשנס חכמה: ווען מע פירט פארביי אלע היות, בהמות און עופות, ווייסן נישט די מלאכים וואָס פאר אַ נעמען זיי צו געבן. אָבער דער מענטש גיט זיי גלײַך נעמען. דעם לייב רופט ער אָן — לייב, דעם אָקס — אָקס, דעם אָדלער — אָדלער, א. א. וו. און ראַוויניצקי שטעלט אָפּ דעם מחבר: „דאָ וועט דאָך דער שילער פרעגן די קשיה: פ א ר ו ו אָ ס טאַקע אין דער אמתן האָט דער מענטש גערופן דעם אָקס און דעם לייב און האָט זיי נישט געגעבן קיין אַנדערע נעמען, און פאַרוואָס באַווייזן דאָס אָמדי נעמען, אַז דער מענטש איז אַ גרויסער חכם?“ און דער לערער, פאַרשטייט זיך, וועט נישט ווייסן וואָס צו ענטפערן.

און אָט ווייזט ער אָן ווי נישט-לאַגניש, ווי נישט אָפּגעהיט דער מחבר איז געווען. אין דער דערציילונג „אַ פאַלש מיטל“ לערנט דער מלמד זינע קליינע תלמידים, זיי זאָלן גוט געדענקען — ער האָט צוויי טאַבאָק פּושקעס: אַ קיילעכדיקע — פאַר שבת און יום-טוב, און אַ פירעקעדיקע — אויף אין דער וואַכן. איז טאַמער וועט קומען דער משגיח און זיי פרעגן ווי עס זעט אויס די ערד, זאָלן זיי אַ קוק טאָן אויף זײַן שבתדיקער פּושקע און נישט פאַרגעסן — זי איז אַ קיילעכדיקע. אָבער דער קליינער ליינער וועט דאָך אַ פרעג טאָן: דער משגיח קומט דאָך אין דער וואַכן און נישט אום שבת, איז ווי אַזוי קען דער רבי גאָר האָבן בני זיך די קיילעכדיקע פּושקע? ראַוויניצקי שטעלט זיך אָפּ, למשל, אויף טביוּבס מעשה „די ווונדערלעכע קונסט“. אַ גביר וויל דערפרייען די קינדער פון זינעם אַ פּרינגל. הייסט ער אויסבאַקן אויף פורים 36 קוכנס און אַרייַן לייגן אין יעדן קוכן אַ גאָלדן רענדל. בעת דער משרת האָט געטראָגן די קוכנס, איז ער געפאַלן און האָט עטלעכע אינגערעכט. האָט ער זיי אַוועק געגעבן אַן אָרעם מיידל. דאָס מיידל האָט געבראַכט די קוכנס אַהיים און זיי געגעבן די יונגערע ברידערלעך. האָבן די קינדער דאָרטן געפונען די גאָלדענע רענדלעך. און ראַוויניצקי פרעגט דעם מחבר, וואָס וועט מען ענטפערן דעם קליינעם ליינער, ווען ער וועט פרעגן: פאַרוואָס האָט דער גביר אויסגעקליבן אַזאַ געפערלעכן אופן מהנה זײַן זײַן פּרינגלס קינדער. זיי האָבן זיך דאָך געקענט דערווערגן אָדער צעברעכן די ציינער.

און ראווניצקי לאָזט נישט אָפּ דעם מחבר, ער שטייט צו אים צו :
ווי שיקט זיך עס, קליינע קינדערלעך זאָלן ריידן אַ שפּראַך ווי עס רעדט
דער קליינער יצחקל : „צוליב וואָס האָט גאָט באַשאַפן דעם ווינטער ?
זומער, ווען די זון וואַרעמט די ערד, ווען עס שפּראַצן בלומען, עס ציטיקן
פרוכטן, יעדער פּוּיגל אין הימל זינגט, — דעמאָלט פּרייט זיך יעדעס
האַרץ און יעדעס מויל דאַנקט גאָט פאַר זיין חסד.“ ס'איז נאָרנישט
לאָגיש, פאַר אַ קליין קינד זאָל אזוי ריידן. און אַלץ וואָס איז געווען
קעגן שכל-הישר, איז אויך געווען קעגן ראַווניצקיס געשמאַק. דאָס האָט
אים געמאַכט פאַר אַ שאַרפן קריטיקער.

אַבער מער ווי אַלץ זעט מען זיין גראַדן גאַנג דווקא אין זיינע
זכרונות. אין זכרונות איז מען נישט אזוי להוט צו זיין לאָגיש און
גראַדליניק. אין זכרונות ווערט מען אויך עמאָציאָנעל באַווירקט. אָפּט
ווען מע דערמאָנט זיך אין די פאַרגאַנגענע יאָרן ברענגט עס מיט זיך
שטימונג, בענקשאַפט, מע ווערט גענייגט צו ליריזירן אַביסל. בכלל, אין
זכרונות וועגן ליבע מיטגייער איז מע נישט אזוי אָנגעשפיצט און שאַרף
ווי מע איז אין קריטיק. און אויך דאָ, אין די זכרונות, זעט מען בולט
ראַווניצקיס נטיה צו זיין נאַטירלעך, זאַכלעך, זיין קענען אָנרירן עצמדיקע
פּרטים בני שרטיבער.

אַלגעמיינע אַרטיקלען וועגן שרטיבער

ראַווניצקיס שריפטן וועגן שרטיבער באַשטייען פון צוויי מינים :
זכרונות און קריטיק. אין זכרונות דערציילט ער אונדז על פי רוב וועגן
זיינע באַגעגענישן מיט שרטיבער. ער גיט איבער אַלגעמיינע אינדרוקן
און עפיוזאָדן. אין דער קריטיק, ווידער, באַנוצט ער זיך מיט אַנאַליז. מע
דאַרף קלאָר געדענקען די דאָזיקע פאַנאָדערטיילונג, ווייל ער אַליין האָט
געפּאָדערט פון קריטיקער אַן אַנאַליטישן צוגאַנג. דעריבער וואָלט געווען
נישט ריכטיק צוגיין צו זיינע מעמוואַרן אָדער געלעגנהייט-אַרטיקלען ווי
צו קריטישע ווערק, און פּאָדערן פון זיי אַנאַליז.

אין זיינע אַלגעמיינע אַרטיקלען וועגן שרטיבער רעדט ער אויך,
צומאָל, וועגן פּרטים, אָבער ער „נעמט זיי נישט פאַנאָדער“, ער גיט

אונדז אלגעמיינע באראקטעריסטיקעס. דאך טראָגן זינע זכרונות און געלעגנהייט־ארטיקלען אַ מין „באָסוועלישן“ באַראַקטער. ער דערציילט אין זיי געשעענישן, עפּיזאָדן, באַגעגענישן, אלגעמיינע באַטראַכטונגען. ער דערציילט עס אָבער אויף אַ באַזונדערן אופן. מיר דערזען דעם שרעקערם באַראַקטער דורך באַטאָנען אַ שטריך אָדער אויסהייבן אַ פּרט. אין זיין אַרטיקל, אַ שטייגער, וועגן שלום־עליכמען (אין זיין „דור וסופּריו“) לייענען מיר עטלעכע באַמערקונגען וועגן אונדזער גרויסן הור־טאָריסט. זיי באַלנכטן אַ שטריך אין שלום־עליכמעס באַראַקטער. ער גיט איבער ווי שלום־עליכעס האָט אים אַמאָל געזאָגט אויף זיך אַליין: ראַ־בינאָוויטש (שלום־עליכמעס אמתער נאָמען — נ. ב. מ.) איז מער שלום־עליכעס ווי ראַבינאָוויטש. ווי נאָר ער דערהערט צוויי פּאָלקסמענטשן אָדער וויבער פּירן אַ שמועס, כאַפט אים גלנך אָן אַ חשק צו ווערן אַ דריטער צו זיי. אָדער ראַוויצקי הייבט אַרויס אַזאָ פּרט: שלום־עליכעס איז געווען אָפט קינדעריש, פול מיט פשוטער קינדערישער תּמימות. ער האָט געהאַט אַ שטאַרקע נסיה צו צאָצקעס און שפּילעכלעך. פון זיין וועסמל־קעשענע האָבן שטענדיק אַרויסגעשטעקט פאַרשידענע מינים בליַפּעדערס אין פאַרשידענע קאָלירן.

ראַוויצקיס באַראַקטעריסטישסטער קאָפיטל זכרונות איז וועגן פּרוגן און יעקב רעוויזנען, „משורר מפורסם ומשורר מתחיל“. אין דעם דאָזיקן אַרטיקל דערציילט ראַוויצקי ווי אַזוי פּרוג איז געקומען קיין אָדעס זומער תּרנ"ו (1895) און איז אינגעשטאַנען ביי בן־עמין. איינמאָל איז ביי פּרוגן, בן־עמין און ראַוויצקין געבליבן, זיי זאָלן באַזוכן דעם „זיידן“, מענדעלען, און צוזאַמען מיטן „זיידן“ פּאַרן צו דובנאָוון קיין לוסטראַר, בן־אָדעס. דאָס פּאַרן צו דובנאָוון, פאַרברענגען בני אים ביז אויף מאָרגן און די קליינע נסיעה צוריק קיין אָדעס — דאָס איז דער הינטערגרונט. און קעגן דעם הינטערגרונט שילדערט אונדז ראַוויצקי די מעשה וועגן דעם דעמאָלט באַרימטן פּרוגן און דעם אַנפּאַנגער יעקב רעוויזנען. זינען אָבער דאָרטן אויך פאַראַן זיטיקע באַמערקונגען. זיי באַראַקטערווירן בן־עמין און נאָך מער — מענדעלען.

בעת מע זעצט זיך אַרײַן אין טראַמווי צו פּאַרן צו מענדעלען, פאַרווילט זיך פּרוגן אַ שפּאַס טאָן מיט בן־עמין. זאָגט ער אים: איצט

דארף מען ריידן רוסיש. ער האָט געוויסט, בן־עמי וועט זיך אָנצינדן ווי אַ העליש פּינער. און כן־הווא. בן־עמי, דער קפּדן, האָט זיך דאָס אַרױפ־געכאַפּט אויף פּרוגן און אים אָנגעהויבן דעקן פאַר זײַן „שקלאַפֿן־פּסי־כאַלאָגיע“. בן־עמי האָט אויסגעפירט, — די דאָזיקע מחלה האָט פאַר־כאַפּט די בעסטע מענטשן אין אונדזער פּאָלק. וואָסי? מיר ציטערן פאַר יעדן בזוידיקן שיכור, טאָמער וועט ער פון אונדז, חלילה, הוּזק מאַכן. אָבער בן־עמי האָט זיך באַרוקט, ווי נאָר ער האָט דערפילט, אז דאָס איז געווען פּרוגס אַ הלצה.

וועגן מענדעלען גייט די כאַראַקטעריסטיק אַ סך שאַרפּער. ווען ראַוו־ניצקי האָט זיך אויף מאַרגן געקליבן פּאָרן מיט מענדעלען אין שטאָט. האָבן זיי פאַרשפּעטיקט דעם טראַמוויי. האָט זיך ראַווניצקי אויסגערערט, מע דארף גיין שנעלער, וועט מען זיכער אָנאַגן דעם טראַמוויי. האָט אים דער „זיידע“ פּאָרגעהאַלטן. וואָס פאַר אַן אַינלעניש? „דאָס גיין אַליין איז אַ גאַנצער ענין פאַר זיך“, אפילו ווען מע גייט אָן שום תּכּלית. גיין דארף מען געלאַסן „און הנאה האָבן פון גאָטס וועלט“. און ווען מ'איז דורכגעפּאָרן דעם ים, האָט דער „זיידע“ באַמערקט: „אָט איז דער שיינער בחור, דער ים, בכבודו ובעצמו. פון דער ווינטנס איז ער זייער שייך, אָבער פון דער נאָענט, לאו דווקא, רק ער ברוגזט זיך אויף דיר. אַ שטייגער וואָס, ווי דו וואָלסט אים די קאַפּאָטע אָפּגעשניטן. זעסט, דאָס צווייטע קינד גאָטס, דאָס פעלד, איז שוין רוקער, געלאַסענער“.

מיט אַט־די עטלעכע פרטים שילדערט ראַווניצקי פּרוגס, בן־עמיס, און מענדעלעס עצמדיקע כאַראַקטער־שטריכן.

אָבער אין דער מעשה מיט דעם תּמימותדיקן רעווינען זעען מיר אַ שטיק פּאָלקס־פּסיכאָלאָגיע, עס ווערן אונדז קלערער די פּאָלקס־פּאָעטן אין יענער צײַט.

נאָך דעם אויבנדערמאָנטן עפּיזאָד צווישן פּרוגן און בן־עמי אין טראַמוויי. האָט מען געשמעסט וועגן ניי־אויפּגעקומענע פּאָעטן. דער־צײַלט פּרוג, ער האָט דערהאַלטן אַ פעקל לידער פון אַ פּערציק־יאָריקן אָנפאַנגער. ער וויינט אין אַ פאַרוואָרפענעם מקום לעבן פּאָלטאווע. אָט־דער אָנפאַנגער הייסט יעקב רעוויין און איז אַ „פאַרברענטער משכיל“. וויל אָט־דער אָנפאַנגער וויסן צי ער האָט טאַלאַנט צי נישט. אויב יאָ.

וועט ער זיין דער גליקלעכסטער מענטש אין דער וועלט; אויב נישט, וועט ער „צעברעכן זיין פעדער“ און וועט באוויינען זיין אומגליק. די דריי שרניבער האָבן באַשטימט אַן אַוונט דורכצולייענען די לידער און אַרויסטראַגן אַ משפט איבערן אַנפאַנגער־פּאַעט. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען זיך צונויפגעקליבן בני בן־עמין אין הויז. מע האָט געלייענט רעוויזינס לידער, און די מיינונג איז געווען — דער פּאַעט טאַלאַנט און דאַרף נישט „צעברעכן זיין פעדער“. ביים ליד „צום דיכטער“ האָט דער אַנפאַנגער רעוויזן צוגעשריבן אַ בריוו. אין דעם בריוו דערציילט ער ווי אַזוי ער האָט געשאַפן דאָס ליד. בני אַ חברישן אַוונט האָבן אַלע שטעטלשע משכילים זייער גוט פאַרבראַכט. מען האָט אויך פאַרפירט אַ שמועס וועגן ליטעראַטור. איז אויפגעקומען אַ גאַנצע פּלוגתא: ווער איז אַ גרעסערער פּאַעט — פּרוג צי פּושיקין? איבערצינגן די צוויי צדדים, האָט מען נישט געקענט. איז געבליבן — מע זאָל תיכף ומיד פאַרלייענען פּרוגס און פּושיקנס אַ ליד און גלייך אויפן אָרט באַשטימען. קיין לידער זאָל מען נישט קלייבן, נאָר פאַרלייען נען דאָס ערשטע ליד וואָס מ'וועט אַנטרעפן אין בוך. און אַזוי האָט מען טאַקע געטאָן. ווען די משכילים האָבן פאַרגעלייענט פּרוגס „נאָכדעם ווי מ'לייענט די נביאים“, איז דער רושם געווען אַ גוואַלדיקער. פון גרויסער באַגריסטערונג האָט רעוויזן אַנגעשריבן דאָס ליד „צום דיכטער“, צו פּרוג. ענטפערן רעוויזינען האָט זיך אונטערגענומען ראַוויניצקי. אין זיין ענטפער בעט אים ראַוויניצקי, ער זאָל צושיקן אַ העברעניש ליד פאַר זיין „פּרנס“. ענטפערט אים דער פּערציק־יאָריקער אַנפאַנגער, ער וועט עס טאָן, ערשט נאָך נני־יאָר. ביז יענער צייט קען ער נישט שרניבן. זיין ווייב האָט פון אים אַרויסגעקראַגן אַ תקיעת־כה: ביז יענער צייט וועט ער זיך „נישט פאַרנעמען מיט נאַרישקייטן“, וואָס צוליב זיי ליגט זיין פּרנסה אין דר'ערד. און ביז יענער צייט, האָט געהאַפּט זיין ווייב, וועט ער זיך אויף אייביק אַרויסשלאָגן פון קאַפּ די משונה־ווילדע שטותערעניצן. מיט יאָרן שפּעטער — שרניבט ראַוויניצקי — האָט ער זיך דערוואַסט, אַז דער דיכטער־אַנפאַנגער „האַט אַ גרויסע נשמה“, האַנדלט מיט תבואה, איז אַן אַרימאַן אין זיבן פּאַלעס, שוועבט אין די עולמות העליונים, און דאָס שטעטל האַלט אים פאַר אַ חסר־דעה. שלום־עליכם האָט רעוויזינס

א ליד איבערגעשיקט קיין פילאדעלפיע. דאָרטן האָט מען עס אָפּגעדרוקט אין 1895. שפעטער האָט רעוויזן אַרויסגעגעבן אַ ביכל לידער „די מע-לאָדיען“, אַרומגעפּאָרן איבער שטעט עס פאַרשפּרייטן. און אזוי ווי קיין גרויס הצלחה איז נישט געווען דערבני, האָט ער זיך מיט אַ צעבראָכן האַרץ אומגעקערט צוריק אין שטעטל.

דער דאָזיקער אַרטיקל „משורר מפורסם ומשורר מתחיל“ איז אַ מוסטער פון ראַוויניצקיס מעמואַריסטיק וועגן שרניבער. מיט עטלעכע שטריכן מאַלט ער אונדז אויס אַ שרניבערס פּאָרטרעט. ער הייבט אַרויס די עיקרדיקע פרטים. און מיט די זעלביקע פרטים דעקט ער פאַר אונדז אויף שטיקער שרניבערישע פּסיכאָלאָגיע און די קולטור-געשיכטלעכע אַטמאָספּערע אַרום זיי.

קריטישער אַנאַליז

אַרויסהייבן פרטים, באַטאָנען שטריכן — דאָס איז געווען ראַוויניצ-קיס מעטאָד אין זיינע אַרטיקלען וועגן שרניבער. נאָר אַנדערש איז געווען זיין צוגאַנג צו די ווערק פון שרניבער. דאָ זעען מיר שוין אַנאַליז. בשעתו איז דאָס געווען להיפוך דער אָנגענומענער פּראַקטיק. על פי רוב האָבן זיך קריטיקער אָפּגעגעבן מיט זאָגן סתם מבינות. זיך פאַרגיין אין „אַנטציקטע“ לירישע אויסגוסן, אָדער שרניבן וואַריאַציעס אויף אַ טעמע — אין דעם איז באַשטאַנען די קריטיק. צווישן אַט די פּרימיטיווע מבינים טיילט זיך אויס אַ בולטע פיגור. דאָס איז טאַקע דער קריטיקער ת. ראַוויניצקי. ער באַפּרידיקט זיך נישט מיט זאָגן מבינות ווי עס טוען פאַרשטייט זיך, זיינע ציט-חברים, ער שטעלט פּאָדערונגען — סיי שרניבער און סיי קריטיקער. ער זוכט דער-קלערן ליטעראַרישע ווערטן. פאַשטייט זיך, נאָך די באַגריפן פון יענער צייט.

סתם-מבינות איז אים זייער שטאַרק נישט געווען צום האַרצן. אין דעם ערשטן בוך פון שלום-עליכמס „יודישע פּאָלקס-ביבליאָמעק“ (1888) טרעט ראַוויניצקי אַרויס, שאַרף און קלאַר, קעגן אַט-דעם „מעטאָד“. אין זיין קריטיק וועגן מרדכי ספּעקטאָרס „הויז-פּריננד“ (1888) שטעלט ער

זיך צוערשט אָפּ אויף דינעזאָנס אַרטיקל „די יודישע שפּראַכע און אירע שרײַבער“. ער פּאָדערט פון דינעזאָנען — „געדאַנקען“, געדאַנקען וועגן דער יודישער שפּראַך און אירע שרײַבערס. ראַווניצקי שטעלט נישט צו פרידן דינעזאָנס רשימה „זשאַרגאָן־שרײַבער אין אַמאָליקע צײַטן און זשאַרגאָן־שרײַבער אין אונדזערע צײַטן“. ראַווניצקי וויל זיך נישט רע־כענען מיט דעם, וואָס טאָן אזא זאַך צום ערשטן מאָל אין דער יודישער ליטעראַטור איז אויך אַ שטיקל אויפטו פאַר זיך אַליין. ער איז אין דעם נישט פאַראַינטערעסירט. ער וויל וויסן „יעדנס ווערט“ אין דער ליטע־ראַטור. „... האָב איך אָפּגעגעבן אַ שבת דעם רבּנו של עולם, וואָס האָט געהויבט און געקרוינט אונדזער זשאַרגאַנישע ליטעראַטור מיט אַ זאַכע ברייטע קריטיקע, און האָב אויפגעשטעלט מויל און אויערן. וואָס מיינט איר, איך האָב גערעכנט (און אזוי האָט אוודאי גערעכנט נעבעך יעדעך לייענער), אז דאָ פאַרקאָממעט זיך דער מחבר אַרומצורידן מכות יעדן זשאַרגאָן־שרײַבער באַזונדער און אויסווייזן מיט אַ קריטישן קוק יעדנס ווערט אין דער ליטעראַטור...“ (אונטערגעשטרעכט פון מיר — נ. מ. ב.) „... דערווייזן, מאָלט איך, — שרײַבט ראַווניצקי — דערווייזט ער נישט, נאָר ער דער־מאָנט די נעמען פון די גוטע שרײַבער צו גוטן און צייכנט אויס אַ רשימה: דער שרײַבט גוט, דער וויל, יענער אויסגעצייכנט; אין קול מבר שר האָבן געשריבן די און די גוטע שרײַבער אד"גל“.

אן ענלעכע טענה האָט ראַווניצקי צו מזהם „קריטיקע“ אין מזהם אַרטיקל. אין זעלביקן „הויז־פּריינד“, איבער „דעם יודישן טעאָמער“: „ה' מזה רעכנט נאָר דאָרט אויס אַ צעמל, וועלכע פּיעסן זײַנען געלונגען דעם ה' נאָלדפּאָדען, און וועלכע נישט; פאַרוואָס זײַנען די דאָזיקע גוטע, די אַנדערע שלעכט — אַזעלכע שאלות פּרעגט מען אָן אַפּיקורס: איז גייט גלויבט אים אויף זײַן וואָרט...“

און וועגן דעם רעדאַקטאָרס, מרדכי ספּעקטאָרס, קריטיק שרײַבט ראַווניצקי אַט וואָס: „צו דעם זעלבן סאָרט קריטיקע געהערן אויך די רעצענזיעס איבער נייע ביכער פון ה' אמת (ספּעקטאָרס פּסעוודאָ־נים — נ. ב. מ.). דאָ געפּינט איר אויך אַ צעמל אויסגערעכנט, אז דאָס ביכל איז גוט, יענס מיט טאַלאַנט געשריבן, און ווי ווייט דאָס אַלעס

איז אמת, מוזט איר גלייבן ה' אמת. שוין ציט כ'לעבן אונדזערע זשארגאנישע קריטיקער און רעצענזענטן זאָלן פארשטיין, אז זיי זינען נישט קיין לערער, וואָס שטעלן די שילער זייערע אָטמעטקעס (באלן) : דעם אַ דריי מיט אַ מינוס, יענעם אַ פינף מיט אַ פּלוס, אָן טענות און אָן פירושים. אין אַזעלכע זאַכן העלפן נאמנות גאָר וויניציק ; איך מעג קענען ה' אמת און פאָר אַן אמת ערלעכן מאָן, האָב איך פאָרט אין זינע רעצענזיעס קיין אמונה נישט, אפילו ער וועט זיך שווערן ביי באָרד און פאות, אַז דאָס איז גוט און יענס איז שלעכט. זאָגט, רבי לעבן, פאָר-וואָס ? אַז נישט מאַכט אין גאַנצן אַ שווינג : איידער אַזעלכע רעצענזיעס, איז גלייכער גאָרנישט."

ראַוויניצקיס קריטיקן האָבן טאַקע אין זיך אַן ענטפער אויף דעם „פאָרוואָס“, — דאָס, וואָס ער האָט געפאָדערט פון זינע קאָלעגן-קריטיקער און רעצענזענטן. ער האָט שטענדיק געפילט אין זיך, ווי מיר האָבן אין אָנהייב דערמאָנט, אַ מוז „צוגיין באַטראַכטן פון נאָענט“ יעדע זאַך, וואָס ער האָט באַהאַנדלט. ער האָט געפילט אין זיך אַ מוז „פאַנאַדער-צוגלידערן“ יעדן ענין. דאָס איז געווען חל אויף אלץ, וואָס ער האָט געמאָן. דאָס איז געווען אויך חל אויף זיין קריטיק. אין זיין ערשטער קריטישער אַרבעט האָט ער זיך גענומען צו די „העכסט-אינטערעסאַנטע“ „שמאַטעס“. זיין אַרבעט וועגן דעם ענין הייסט טאַקע „אַן עסק מיט שמאַטעס“, געדרוקט אין דער „בנילאַגע צום יודישן פאָלקסבלאַט“ פאַרן יאָר 1888, אין די נומערן 4, 5, 13-14, 15, 32 און 33. אין אַט דער סעריע קריטישע אַרטיקלען טרעט ער (אונטערן פּסעוודאָנים רבי-קצין) שאַרף אַרויס קעגן דער שונד-ליטעראַטור פון ש"ר, בעקערמאַן און א. י. בוכ-בינדער. ער דריקט זיך אויס נישט איינמאָל, אַז אים איז איבערדריסיק. ביי חלשות איבערדריסיק, פאַרנעמען זיך מיט „די שמאַטעס“. און ער פאַזיכערט, ער וואָלט זיך קיינמאָל נישט פאַרנומען מיט זיי, — פונקט ווי מען פאַרנעמט זיך נישט מיט זיי אין קיין שום אָנשטענדיקער ליטע-ראַטור. אָבער דער צושטאַנד פון אַרעמען אינגעבילדעטן יודישן לייענער צווינגט אים אַוועקצוגעבן צייט און מי „אָפּצורייניקן די ליטעראַטור פון דער מגפה העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“.

די כוונה „ניצלעכקייט“ שפּילט דאָ, פאַרשטייט זיך, די ערשטע

ראלע. צו וואָס פאַר אַן אַרבעטן ער האָט זיך נישט גענומען אין זײַן לעבן, איז עס אַלץ געווען צוליב ניצלעכקייט פאַר זײַנע ברידער. און עס איז נישט קיין צופאַל, וואָס אפילו אין יאָר 1899, עלף יאָר נאָכדעם ווי ער האָט געשריבן בפירוש אַנאַליטישע קריטיק, און 30 יאָר נאָך צעדערבוים „ביבליאָגראַפישע נאָטיצן“, האָט ער נאָך אַלץ אַרויסגע-שמעלט דעם ענין „ניצלעכקייט“ אין סאַמע פּאַרנט.

מיר זעען עס אויך אין יעדער רעצענזיע זײַנער אין „יוד“, אונטערן פּסעוודאָנים „בת-קול“.

אין זײַן רעצענזיע וועגן אלי אביונס „יודישע קינדער“ („דער יוד“, נומ. 2, יאָנ. 1899) שרײַבט ער: „שוין לאַנג האָט יעדער אמתער פּאָלקס-פּריינד געפילט ווי ווייט עס פעלן אויף פּראָסט יודיש רעכטע ספרים צום לייענען, און ווי ווייט ס'איז נייטיק אַ באַזונדער פאַרלאַג, אויף אַרויסצוגעבן ניצלעכע ביכער פאַרן פּאָלק“.

אין דער רעצענזיע וועגן מאָרדאָווצעווס „די העלדן פון ירושלים“, איבערגעזעצט פון מ. נ. פּרייט („דער יוד“, נומ. 5, מערץ 1899), לייענען מיר: „אַלס היסטאָרישע דערציילונג, וווּ די ווונדערלעכע גבורות פון די יודישע העלדן אין דער צייט פון חורבן-בית-שני זײַנען באַשריבן אויס-פירלעך און מיט ליבע, איז דאָס בוך געוויס זייער ניצלעך פאַר די יודישע לייענער, וואָס ווייסן בכלל כמעט גאַרנישט פון זייערע העלדן“.

דאָס זעלביקע כמעט קען מען לייענען אויך אין דער רעצענזיע וועגן ש. א. האָראָדעצקיס „רבי שלמה לוריא“ („דער יוד“, נומ. 16, אויגוסט, 1899): „... אַזאַ מוסר איז אַוודאי זייער ניצלעך, ס'איז געוויס זייער נייטיק אויפּמערקזאַם מאַכן דעם פּאָלק, אַז ער איז מחויב צו לערנען און צו וויסן זײַן אייגענע געשיכטע. נאָר נאָך נייטיקער און ניצלעכער וואָלט געווען אַז אונדזערע יודישע שרײַבער זאָלן זיך נישט באַגניגן מיט מוסר זאָגן אַליין...“

ווי פּריער דערמאָנט, אין דעם ענין „ניצלעכקייט“ איז געלעגן די כוונה פונעם ערלעכן „פּאָלקספּריינד“ י. ח. ראַוויצקי. די דאָזיקע כוונה, האָט אים געטריבן זיך נעמען פאַר ליטעראַטור-קריטיק, אָבער אַ סך אמונה אין זיך ווי אַ קריטיקער האָט ער נישט געהאַט. דאָס אַנשיקעניש „העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“ איז אין די 80ער יאָרן.

געווען אזוי אקטועל, אז ער האָט נישט געקענט בלעבן גלעבניגליטיק צו אָט דער געפערלעכער מכה. איינער אַ חשובער יודישער שרענבער, מן הסתם שלום-עליכם, האָט אין אַ בריוו אינגעטענהט מיט ראַוויצקין: „... אָבער ווען, כדומה למשל, אז אַ זשאַרגאָן-זשורנאַל וועט אין דער קריטיק צעפאַטשן די פּיסקעס דעם ליידיק-נייער מיטן הויף-משרת (מיי-נענדיק די עס-הארצישע שונדשרענבער — ג. ב. מ.) און וועט זיי אויפ-מערקזאַם מאַכן, אז פון ליינען אַ ראַמאַן ביז שרענבן אַ ראַמאַן איז ווינט ווי פון הימל ביז דער ערד, וועלן דעמאָלט אפשר די ליידיק-נייערס מיט די הויף-משרתים נאָר ליינען און שרענבן וועלן יענע, וועלכע קאָנען שרענבן און פאַרשטייען שרענבן“ („אַ עסק מיט שמאַטעס“, יודישעס פּאָלקסבלאַט“, נומ. 5, פעברואַר 2 (14) 1888). ראַוויצקי האָט נישט געקענט טאָן דאָס וואָס דער קאָלעגע זינער האָט געפּאָדערט ביים קריטיקער. דאָך, צוליב „ברענגען פּיל נוצן“, האָט ער זיך גענומען צו קריטיק. „דעם אמת אפילו — שרענבט ער אין דעם נאָרוואַס אָנגע-געבענעם אַרטיקל — קאָן איך נישט פאַרלייקענען, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לינטן: איך בין נישט קיין גרויסער מומחה אויף צו געבן פּלאַמענ-דיקע פעטש, מיין פּעדער איז אויך נישט שטאַרק שטעכעדיק ווי מען דאַרף צו אַזאַ מין מלאכה. אורדאי וואָלט נישט געווען קיין גרויסע עוולח אז עס זאָלן זיך נעמען צו דער זאך גרעסערע קינסטלער, וואָס זייער נעמוז איז מער מסוגל צו קריטיק ווי מנינע; נאָר ווי זאָגט מען עס: „במקום שאין אנשים השתדל להיות איש“, אז קיינער איז נישטאָ אין דער הויב, נעם איך זיך צו זיין אַ מאַכער; אַלץ בעסער ע פּעס וואָס איז, איידער גאָר נישט. אפשר, אויף מיר קוקנדיק, וועלן זיך געפינען באַגאַבטע, טאַלאַנטפולע קריטיקער, וועלכע וועלן זיך נעמען צו דער זאך וואָס איז זייער נייטיק און וועלן ברענגען פּיל נוצן“.

אָבער נישט אין דעם פּאַקט גופא — זיין נעמען זיך צו קריטיק — ליגט זיין אויפטו, נאָר אין דעם אַוּפּן ווי אזוי ער האָט זיך גענומען צו דער דאָזיקער נוצלעכער אַרבעט. אָט אין דעם איז ער געווען לגמרי אַנדערש ווי זינע געציילטע ציט-חברים, קריטיקער, אויך — ווי די קריטיקער, די פאַרגייער. דאָ האָט שוין נישט געשפּילט קיין רחלע „דאָס האַרץ, וואָס לאָזט אים נישט רוען“ ווען „עס קומט אַ נויט“, איידער

דער „חוב קודש“, דער חוב צו זינע אָרעמע כרידער. דאָ האָט געשפּילט אַ ראָלע דער ערנסטער צוגאַנג. דאָס האָט אים געשטויסן: „צוגיין באַ- טראַכטן פון נאָענט“ און „פּאַנאַנדערגלידערן“. מיט אָט-דעם אַנאַליטישן גאַנג הייבט ער אָן די זייער „אַפּשטויסנדיקע“ אַרבעט צו „ראָען זיך אין די שמאַטעס“ פון די פּאַרפּאַסער שמ"ר, בעקערמאַן און בוכבינדער.

ראַוונניצקי שרייבט, למשל, וועגן שמעון בעקערמאַנס זייער דערפּאָלג- רייכן „העכסט-אינטערעסאַנטן ראָמאַן“ „די ווייבערשע רעוואָלוציע. אַ ראָמאַן פון הינטיקער צייט“ (דער ראָמאַן האָט זיך שנעל פּאַרקויפט אין 10.000 עקזעמפּלאַרן). טוט ער נישט ווי עס האָבן בשעתו געמאָן זינע צייט-חברים. ער באַגנונגט זיך נישט מיט אַרויסגעבן אַ פּסקדין. ער גלידערט פּאַנאַנדער דעם ראָמאַן, ווי פּינלעך אים זאָל נישט זיין זיך צו פּאַרנעמען מיט אָט-דער „שמאַטע“. פריער גיט ער איבער דעם עצם אינהאַלט, ער דערציילט אונדז אויך וועגן די צוויי יודישע פּרויען, ראָזע און פייגע — „געענדיקטע אַכט קלאַסן גימנאַזיע“. זיי פירן עס אָן מיטן אויפשטאַנד קעגן די מענער אין שמעטל שפּיציניץ. ראַוונניצקי גיט אונדז אויך איבער וועגן די אַלע אַנדערע פּאַרשוינען און וועגן דעם „ראָמאַן“ אין דעם ראָמאַן. בעת דער קריטיקער גיט אונדז איבער אַלץ וועגן דעם ראָמאַן און די פּאַרשוינען, ווייזט ער אָן בהדרגה ווי אומגעלומפּערט עס זינען: דאָס עצם פּאַרטראַכטן אַזאַ ראָמאַן, די אומקלאַגיש-וויילדע סיר טואַציעס, די עס-האַרצישע באַהויפטונגען, די קינדערישע באַגריפּן, די קוידערוועלשע, קאָמישע זאַצן און פּאַראַגראַפּן, דער קאָמישער תּוה, „אַז אַלע פּרויען זאָלן מאַכן איין „סאַיוז“ (פּאַראייזן — נ. ב. מ.) און פּאָדערן אַז די מאַנען זאָלן געבן, ראַוונאַפּראַווע' " (פּרויען-רעכט — נ. ב. מ.), דאָס אויפהערן זיך בונטעווען, ווי אויך דעם מהות פון „הינטיקן“, „אומד- גליקלעכן“ ראָמאַן.

ראַוונניצקי איבערצינגט אונדז מיט זיין אַנאַליז. ער גלידערט אַלץ פּאַנאַנדער און ווייזט אונדז אַלץ פון דער נאָענט. און ער טוט עס מיט פינעם פּאָלקסטימלעכן הומאָר. און מיר דערפילן „דעם טעם און ריה“ פון אַזעלכע ווערק. אזוי טוט ער מיט שמעון בעקערמאַנס די „ווייבערשע רעוואָלוציע“, אזוי אויך מיט דעם פּאַרפּאַסערס „די יודישע קאַזאַקן, אַן אינטערעסאַנטער ראָמאַן“.

נאך אן ערגערע מערכה האָט בני אים אברהם יצחק בוכבינדער, „ראַמאַניסט... פּובליציסט, פּאָעט, היסטאָריע־שריבער, נאַטורפּאָרשער אַאָז״וו, אַאָז״וו.“ ער גלידערט פּאַנאַנדער בוכבינדערס ווערק אויפן זעל־ביקן אופן ווי ער טוט עס מיט בעקערמאַנס ראַמאַנען. ער גלידערט פּאַנאַנדער: סני בוכבינדערס ווערק אין שמ״רס נוסח, וווּ די העלדן הערן זיך נישט אויף „צו קוילן, צו שטעבן, צו סמען“; און סני יענע ווערק, וואָס זינען שוין אָן סכנות, וווּ ער באַשריבט „דאָס רוב בילדער אַזוי ווי פונעם לעבן“. בוכבינדער שניידט בני אים זייער ביטער אָפּ פּאַר זינע ראַמאַנען, זיין פּובליציסטיק און זינע וויסנשאַפטלעכע מאַמרים. ער ווייזט אויף ווי אַלץ איז בני אים „עפעס אַזוי משונה פּאַרדרייט“, „ער הייבט אַז מיט בידעם און לאָזט אויס מיט פּאַלעצע...“, ווי די באַשריבונגען זינע זינען „צעשלאָגן, צעהרגעט, אומגעלומפּערט־ווילד...“

ראַוויציקי אַנאַליזירט בוכבינדערס צוויי ראַמאַנען: „דער פּאַלשער אַריסטאָקראַט“ אָדער „די צווייטע נישט גלייכע שוועסטער“; און „די היינט מאָדישע אַריסטאָקראַטקע, איין ראַמאַן און איינע ערציילונג פון ייִדישן לעבן“. ער גלידערט פּאַנאַנדער די הויפּט־טיילן, באַשריבונגען, געדאַנקען פון ווערק און ווייזט ווי „יעדע זאַך איז אויסגעדרייט, אויס־געקרימט, און דערצו נאָך פונקט איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פּיס אַרויף“. אַזוי אַנאַליזירט ער אויך בוכבינדערס אַנדערע פּאַרפאַסונגען, וואָס זינען געשריבן „אָן אַ סדר און אָן אַ לאָגיק, אָן גע־זונט און אָן לעבן...“

אין אַט־דער סעריע „אָן עסק מיט שמאַטעס“ שטעלט זיך אָפּ ראַווי־ניצקי, נישט איין מאָל, אויף דעם — פּאַרוואָס ער פּאַרנעמט זיך מיט „די שמאַטעס“ און ווי איבערדריסיק און ווי פּינלעך עס איז אים דער גאַנצער ענין: „אָט טאַקע, נאָר דערפאַר וואָס אונדזער עולם קלייבט אַזוי נישט אויס און לייענט וואָס מען דערלאַנגט אים, מוז מען זיך אָפּ־שטעלן און מאַכן אַ טענה פון אַזעלכע שמאַטעס, וואָס אין אַן אַנדער צייט וואָלט מען פון זיי קיין וואָרט נישט גערעדט; עס איז דאָך פשוט אַ הרפה, אַ ביוון צו שמועסן וועגן אַזעלכע חיבורים“ (ייִדישעס פּאַלקס־בלאַט, נומער 15, 12 (24) אַפּריל 1888).

די דאזיקע „נוצלעכע“ ארבעט פארשאפט אים „חרפה און בזיון“. אָבער ער טוט עס גרינטלעך, מעטאָדיש, אַנאַליטיש, און מיט הומאָר. אָט איז אַן אָפּשניט :

„נאָך ראַזאָס אַנטלויפֿן פירט אונדז דער מחבר אַרײַן אין יאַקאָבס שטוב; ער, ווי געוויינלעך, זיצט זיך און האַלט אַ ברייטן און לאַנגן מאַנאַלאָג: „אַך, ווי אומגליקלעך דער מענטש אויף באַדן איז! העטעט און העטעט און נאָך אַ מאָל העטעט אַזאַ“ וו.“ אז ער האָט „אַנגעהעטעט“ אַ פּוֹלן קאַפּ איז פּלוצלינג אַרײַנגעקומען מעליסאַ און פּאַרפירט אַ „היר ציקן געשפרעך“ און אים געזאָגט אין די אויגן אז ער איז פּוֹל מיט פּאַעזיע און שמעקט פּאַרטערעפלעך ווי די שענסטע בלום, און זי, מעליסע, וויל לאָזן די בלום אויפּבלעיען מיט דעם תנאי, אז קוים וועט (ווערט?) זי, די בלום, ציטיק, זאָל זי גלנדיך אין אירע הענט אַרײַנפאַלן, דאָס הייסט אויף פּראָסט פּראָזע, זי וויל אים געבן 300 רובל, ער זאָל פאַרן שטודירן אויף דאָקטער און דערנאָך זאָל ער געהערן צו איר אויף אייביק“ (דאָרט, נומער 32, 9 (21) אויגוסט, 1888).

אויף אָט דעם דרך — פּאַנאַדערנלידערן אַ ווערק און ברענגען עס צו אַן אויספיר — אויף אָט דעם דרך האָט ער זיך פּאַרנומען אויך אין זײַנע גרעסערע קריטישע אַרטיקלען אין שלום-עליכמס „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ 1888-1889. דאָ האָט ער נישט באַדאַרפט זיך ראַנגלען מיט אָפּשטויסנדיקע געפילן, וואָס עס האָבן אין אים אַרויסגערופֿן די פּריער-דיקע קריטיקן קעגן די „העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“. דער אָטעם איז דאָ אַ פּריער, דער לערערישער טייטל קען שוין דאָ אָנווייזן אויף ליטעראַרישע ענינים, אויף דעם סאַמע פּראָצעס פון שאַפֿן. ראַווינצקי שטייט שוין דאָ פאַר אַ וויכטיקער געשעעניש אין דער יודישער ליטעראַ-טור: מע דערקענט אין דער „זשאַרגאַנישער ליטעראַטור“ אַן אויפּלע-בונג, „עפעס אַן אַנדער חיות“; „די אַמאַליקע אייניקע אויסגעשמירטע וויקעלעך האָט זי פון זיך אַראָפּגעשלאַנדערט, און צו ביסלעכווייז הייבט זי אויך אַן אויסצוטאָן די אַלטע קינדערשע שיכלעך“. אין דער יודישער ליטעראַטור האָבן זיך דעמאָלט באַוויזן נעמען פון וויכטיקע העברעוּשע און רוסישע שרייבערס. און די זאַמליכער — שלום-עליכמס „יודישע

פאלקס-ביבליאָמעק" און מ. ספעקטאָרס „הויז-פּרזינדר" — האָבן געהאַט אַ גרויסן חלק אין אָט-דער אויפֿלעבונג.

בעת ער שרײַבט וועגן מ. ספעקטאָרס „הויז-פּרזינדר" (1888) און וועגן „פּאַמיליען-פּרזינדר" (דער פּרעמיע צום „הויז-פּרזינדר") דריקט ער אויס אַ סך געדאַנקען וועגן קריטיק. ער גלידערט פּאַנאַנדער די קריטישע אַרבעטן פון יעקב דינעזאָן, ה. מוזח און דער רעדאַקטאָר מ. ספעקטאָר (ה. אמת), און ער פּאַדערט פון זיי — נישט סתם מיינונגען אָדער סתם מבינות, נאָר „געדאַנקען" און „באַווײַזן". ער מאַנט פון זיי דעם „פּאַר-וואָס" און דעם „פּאַרווען". ראַווניצקי אַליין באַמיט זיך דערקלערן, אַרומד ריידן, געבן זינע, טענות און פּירושים" כמעט אויף זיין יעדער מיינונג.

אַזוי איז ער זיך נוהג ווען ער רעדט וועגן דעם חלק שירים אין זאַמלבוך, סײַ וועגן „די גוטע לידער", סײַ וועגן דער „פּראָזע אין גראַמען". מ'דאַרף נישט מיינען, אַז ראַווניצקי אופן שרײַבן קריטיק איז געווען אַן אַנאַ-ליטישער אין דעם זינען ווי מיר פּאַרשטייען דאָס איצט. זיין קריטיק איז געווען אַ מין פּירוש, דערקלערונג, אויסטיטשונג; ער איז געווען איינפּאַך, אָבער ער האָט דאָך באַווײַזן צו זיין דער איינציקער צווישן קריטיקער, וואָס האָט „פּאַנאַנדערנעגלידערט" די באַהאַלטענע ווערק. ער זאָגט אַרויס אינטערעסאַנטע באַמערקונגען — און ער באַווײַזט זיי, דערקלערט זיי — וועגן פּרוגס סוד הצמצום, וועגן מ. וו. זאַטולאָווסקי און א. מ. ה.ס „גראַמעריען". ווען ער שרײַבט וועגן „פּאַמיליען-פּרזינדר" לויבט ער אברהם גאָלדפּאַדענס פּאַעטישן סטיל, די פּאַרס אין זיין „די קינדערשע זאַך", ווי „אַן אמתן פּערל" אין דעם ים גראַמען בני אַנדערע פּאַעטן. אָבער ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם רעיון פון דער זאַך און דער קלערט ווי קינדעריש איז גאָלדפּאַדענס געדאַנק. ווען דאָס ייִדישע קינד שלעפט אַרויס דעם אפיקומן, ווערט עס „וויילנדיק, נישט וויילנדיק אַ גנב ביזן טויט"? ער באַהאַנדלט קריטיש-קלאָר און געניט אַליקום צונזערס „דער קאָנטראַקט" (אין „פּאַמיליען-פּרזינדר"). ער נעמט זיך אַן פּאַרן וואָרט „פּאַלקס-דיכטער" למאי מע רופּט אַן צונזערן מיט אָט דעם נאָמען, פּונקט ווי אברהם גאָלדפּאַדענען. ער ווונדערט זיך: „יעדן, וואָס מאַכט נאָר לידער און גראַמען, דאַרף מען שוין אַרײַפּועצן אויפן קאַפּ די פּאַעטן-קרוין?" ער שעצט צונזערס „היים ייִדיש פּאַטריאַטיש האַרץ", אָבער

מיט א „הייס הארץ אליין“ קען מען נישט יוצא זיין. צו שרניבן פאָעזיע. אמתע פאָעזיע דארף מען האָבן נאָך עפעס אַ חוץ אַ „הארץ“. ער אַנאַלי-זירט דעם „קאָנטראַקט“, זיין געדאַנק, שפראַך, לאַנגיק. ער וואַרפט אים אויף, צווישן אַנדערע זאַכן, וואָס צונזער צעלייגט זיין געדאַנק „אויף צען טעלער און קנעט איבער איין זאַך, ווייס איך וויפל מאָל“, אַזוי אַז „ערטערוויזן שלאָגט שוין צום האַרצן...“ דערבני גיט ער צו: „אַן אמתער משורר טאָר נישט נעמען איבערוינגען איין תנועהלע מיט משונה העוויות: יעדעס וואָרט מוז זיין אינגעפאַסט אויף זיין אָרט און קיין איבעריקע דיבורים טאָר נישט זיין“.

פון איין זיט איז ער צופרידן, וואָס וויכטיקע שרניבערס נעמען זיך פאַר דער „זשאַרגאַנישער“ פען, פון דער אַנדער זיט וואַרפט ער אויף געוויסע שרניבערס, די צרה מכוח דעם נישט-אויסגעאַרבעטן זשאַרגאַן-לשון, „וואָס בייגט אויך אין דרייען ה' דאָליצקיס פאָעזיע אין זיין געדיכט „יהודה המכבי“ און לאָזט איר קיין קאָפּ נישט אויפהויבן“.

אַזוי גלידערט ראַוויניצקי פאַנאַנדער איטלעכן שרניבער, וואָס באַ-טייליקט זיך אין דער זאַמלונג, אַזוי שרניבט ער אויך וועגן אַנדערע ביי-כער, וואָס ער רעצענזירט אין דער „יודישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“. זינע מער אויספירלעכע און אויפטוערישע אַרבעטן זינען: וועגן אַ טייל פון מ. ספּעקטאָרס נייעם ראָמאַן „יודישע טאַכטער“ (געדרוקט אין „הויז-פּרינד“) און וועגן מענדעלען.

דעם געוויינלעכן מעטאָד ראַוויניצקיס זעט מען צום בולטסטן אין די עטלעכע זיטלעך, וואָס ער שרניבט וועגן מ. ספּעקטאָרן. פריער קומט אַן אַלגעמיינע, גאַנץ טרעפלעכע, כאַראַקטעריסטיק, מכוח ספּעקטאָרס פריער-דיקע ווערק; שפּעטער אַנאַליזירט ער דעם טייל געדרוקטן ראָמאַן; און, צולעצט — אַ בוללדיקער אויספיר מיט אַן אַלגעמיינער באַטראַכטונג.

עס איז כדאי זיך אָפּצושטעלן אויף זיין קריטיק וועגן ספּעקטאָרן. דאָ איז ראַוויניצקי אַין זיין עלעמענט, אין סאַמע אַנהייב לויבט ער ספּעקטאָרן פאַר זיין גרויסער מעלה „טיף באַאַבאַכטן און באַמערקן דאָס אמתע יודישע לעבן“. ער באַטאָנט אָבער: די דאָזיקע קראַפט פעלט אים לגבי דעם יחיד. „ה' ספּעקטאָר איז נישט קיין פּסיכאָלאָג: ער קען נישט אַרביינקוקן טיף אין דער נשמה פון זינע העלדן, צו באַטראַכטן און צוהערן

זיך, וואָס דאָרט גייט פאַר אין דער פינצטער אין די פאַרוויקלטע, באַ-
האַלטענע שפּאַלטן... ער איז אויך נישט קיין גרויסער דענקער, און
דאָרט, וווּ ער לאָזט זיך אַרײַן אין זײַטיקע חקירות, קריכט ער דאָס רוב
אַראָפּ פון גלײַכן וועג. נאָר, אַז ער נעמט מאַלן, אָן איבעריקע חכמות,
בילדער פונעם לעבן — דאָ איז ער בני זיך אין דער היים און שרײַבט,
ווי אַן אמתער קינסטלער, און פיל סצענעס, וואָס גייען אַרויס פון זײַן
טאַלאַנטפולער פּעדער, מעגן זיך נישט שעמען צו שטיין אין יעדער איי-
ראַפּעשער ליטעראַטור" ("יידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק", 1, ז' 313).

נאָכדעם קומט דער אַנאַליז. פריער ווי אַלץ וויקלט ער פאַנאַנדער
דעם אינהאַלט און דעם געדאַנק פון ווערק. און ווען ער ווערט פאַרטיק
דערמיט, ווײַזט ער אָן ווי אַזוי ספּעקטאָר בײַט דעם דאָמאַן און שילדערט
די פאַרשױנען.

די חסרונות אין דעם געבוי שרײַבט ער צו צו דער "קרענק, וואָס
אַלע זשאַרגאַנישע שרײַבער לנדן דערפון... דער מאַנגל אין אַן אָפּ-
געוויינענעם און אַן אָפּגעמאַסטענעם געפיל...". ער ווײַזט אָן אויף
ספּעקטאָרס איבעריקע, גאַרנישט נייטיקע טיילן אין דאָמאַן. אין דעם
קאַפיטל "מינע אַ באַקאַנטע דאַמע", דערשיינט פּלוצלינג דער מחבר אַליין
און דערציילט וועגן זיך און זײַנע באַטראַכטונגען. דער קאַפיטל האָט
לחלוטין גאַרנישט צו טאָן מיט דער דערציילונג. אומנייטיק איז אויך
דער קאַפיטל "אַ העברעישע קאַרעספּאָנדענציע פון אַריבאַטאַווקע". דאָרטן
איז פאַראַן אַן "אַנמערקונג פון דער רעדאַקציע" — אַן "אומזיסט-אומ-
נישט" נאָכשלעפעניש.

און ווען ער אַנאַליזירט די פאַרשױנען, זעט מען, ווי זײַן ערשטע
באַהופטונג וועגן ספּעקטאָרס אָרעמקייט און פּסיכאָלאָגישער שילדערונג
איז אַ ריכטיקע. ספּעקטאָר שילדערט טאַקע נישט קיין פאַרשױנען פון
אינעווייניק אַרויס. ער באַשרײַבט זיי מיט דרויסנדיקע שטריכן, און דער
לייענער מוז אים גלײַכן אויפן וואָרט. קיין פּסיכאָלאָגישע מאַטיווירונג
אָדער רײַן-לאָגישע אויסוויקלונג איז נישטאָ. די העלדן אָטעמען נישט
האַנדלען נישט לײַט אַ וואָסער-עס-איז מוז.

דאַונוציקי ווײַזט אויך אָן אויף געוויסע גוזמאות אין דאָמאַן. אין
ער קומט צו אַן אַלגעמיינעם אויספיר:

„גוואלד אַ מאַס, אַ מאַס, — דאָס איז נישט קיין קלויניקייט! די זשאַרגאַנישע מוזע דאַרף פאַלן אויף די קני פאַרן רבונג של עולם און מיט טרערן בעטן רחמים, ער זאָל איר שענקען אַ מתנה אַ רעכטע מאַס אין דער רעכטער האַנט, דען נאָר דעמאָלט קען זי אויפהערן צו האָבן אַ משונה פנים פון אַ קאַריקאַטור און אָנהייבן זיך צו גלענצן צו די אַנדערע שוועסטער...“ (דאָרט, ז' 319).

אַהויז „מאַס“ האָט ראַווניצקי געפאָדערט „האַרמאָניע“. מאַס און האַרמאָניע — דאָס זינען ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות מיט געשמאַק, אָבער אויך מיט עסטעטישע ווערטן. אָן זיי איז אַ ליטעראַריש ווערק נישט קיין כלי שלם, איז נישט קינסטלעריש, הגם געוויסע אינצילנע טיילן אָדער פרטים קענען דאָרט פינקלען מיט קינסטלערישן לעבן. האַרמאָניע האָט ביי ראַווניצקי געמיינט נישט נאָר די אָרדענונג, וואָס שאַפט שיינקייט, נאָר אויך דער קינסטלערישער טאַקט, דער קינסטלערישער טעם און דער קינסטלערישער שכל-הישר. און ער באַטראַכט טאַקע דעם ענין האַרמאָניע ווי אַן עסטעטישן עלעמענט.

אין קריטיקירן ווי בריינין האָט געשריבן פריץ סמאָלענסקיס ביאָ-גראַפיע גיט ראַווניצקי איבער („פרס“, ספר שלישי) אַ גאַנצע רשימה בריינינס ציטאַטן. זיי ווייזן אונדז סמאָלענסקי אין נישט נאָר קיין שוין ליכט. ראַווניצקי איז אַן ערלעכער רעאַליסט. נאָך אים נאָך טאָר אַ קריטיקער נישט פאַרקוקן די חסרונות און פעלערן. דער קריטיקער צי דער ביאָגראַף טאָר נישט און „ער האָט נישט קיין רעכט צו פאַרשענערן און פאַרפוצן די פערזענלעכקייט, וואָס ער שילדערט“. דער אמת שטייט ביי ראַווניצקי העכער ווי אַלץ. אָבער ווען מע ווייזט אונדז דעם אמת מיט צופיל אייפער, מיט צו דיקע פאַרבן, — דעמאָלט צעקרימט מען דעם דאָזיקן אמת. און דער כלומרשטער אמת ווערט אויס אמת.

ראַווניצקי האָט טענות צו בריינינען. בנים שילדערן דעם אמת וועגן סמאָלענסקי רעדט בריינין וועגן סמאָלענסקיס חסרונות און פעלערן „מיט איבעריקער ליבע“. בריינין, טענהט ראַווניצקי, איז מאַריך דאָרטן וווּ מע וואָלט באַדאַרפט מקצר זיין, „גלויבן ווי ער (בריינין) וואָלט געקומען פירן אַ וויכוח מיט די יענע, וואָס לייקענען דאָס אָפּ, און דעריבער שטאַרקט

ער זיך צו באווייזן מיט אותות ומופתים, אז מ'טאר דעם ליכטיקן אמת נישט פארטושן און זיין כבוד נישט פארשוועכן".

ראווינצקי האלט פאר בריינינען: אין נאמען פון כלומרשטן אמת, גייט בריינין אפטמאל אריבער די גרענעצן „פון אַנשטענדיקייט און געדווינגלעכן דרך ארץ“. אזא אייפער, אזא אַנשטעלן זיך פארן אמת, צעדרימט דעם אמת און צעשטערט די זאראמאָניע אין בריינינס סמאָלענסקי-ביאָגראַפיע.

ראווינצקי געפעלט נישט ווי אזוי בריינין לאַכט אָפּ פון סמאָלענסקי. ער חידושט זיך, וואָס דאָס טוט אזוי אַ מענטש מיט אַ געשמאַק ווי בריינין. אָבער דאָ זעט מען, ווי ראווינצקי באַמערקט און דערפילט אַ דיסהאַרמאָניע. די דאָזיקע דיסהאַרמאָניע צעשטערט די אָרדענונג אין דער וואָרט-קונסט. ס'איז אַן עסטעטישער צוגאַנג אין פולן זינען פון וואָרט. די שאַרפסטע טענה ראווינצקי צו בריינינען איז, וואָס אַ שרייבער פון בריינינס שניט פעלט דער הוש פאר האַרמאָניע. אַ ליכטער פּע-ליעטאַן-סטייל און דאָס גראַבע אָפּהוּקן פאַסן זיך אין אַ ביאָגראַפיע ווי אַ פאַטש צו גוטשבת. און אויב בריינין האָט עס נישט דערפילט, איז עס בני ראווינצקי אַ גרויסער חיסרון. „אזא פּעליעטאַן-סטייל פון באַ-וווסטן מין — שרייבט ראווינצקי — און אזא גראַב אָפּהוּקן איז זייער נישט שיין אין אַ ביאָגראַפיע. צי דען ווייס עס נישט און פאַרשטייט נישט אזא שרייבער מיט אַ געשמאַק ווי בריינין?“

בני ראווינצקי גייט שטענדיק האַנט אין האַנט: געזונטער הוש פאַרן תוך, שכל-הישר, צוזאַמען מיט עסטעטישן געשמאַק. ער קען טאַקע נישט פאַרטראַגן קיין פּוסטע רייד, זיי האָבן נישט קיין תוך אין זיך. און אין שרייבן, האַלט ער, איז עס אַ דיסאָנאַנס. ווי קען אַ ביאָגראַפיע זיין האַרמאָניש, גאַנץ, ווען דער מחבר פירט אַרײַן אומנייטיקע ענינים און שטעלט אַרויס אומגערעכטע, זניטיקע טענות? בריינין וואַרפט פאַר סמאָלענסקי, פאַרוואָס ער, סמאָלענסקי, צייכנט זיך נישט אויס מיט יענעם טיפן און איידעלן געפיל, וואָס מיט אים האָט זיך אויסגעצייכנט בייעלינסקי. אָדער ער טענהט — אומזיסט וועט מען בני סמאָלענסקי זוכן דעם טיפן אַנאָליי אין וויסנשאַפטלעכן גניסט פון אַן איפּאָליט מען. אָדער

גאָר — בני סמאָלענסקין וועט מען נישט געפונען אזעלכע אייגנשאַפטן, וואָס זאָלן אים פאַרגלעכן מיט געאָראַג בראַנדעסן.

שטאַט געבן אַ מענטשנס ביאָגראַפיע, פאַרוואַנדלט בריינין אַ סך קליינע, זניטיקע פרטים אין אַ שפּאַט־ענין. און ראַוויצקי הייבט טאַקע אַרויס אזעלכע שטעלן. צוליב וואָס דאַרף בריינין אויסלאַכן סמאָלענסקין, בעת ער וויל גאָר שרעכן זיין ביאָגראַפיע? בריינין גיט איבער, למשל, ווי אזוי סמאָלענסקין בעט סליחה ומחילה בני זינע לייענער פאַר דורכ־לאָזן זינע אַרטיקלען אין איינעם אָדער צוויי נומערן, מחמת ער האָט חתונה געהאַט און דאָס האָט אים געשטערט שרעכן. איז בריינין מוסיף: „אַקוראַט ווי די וועלט וואָלט צוליב דעם הרוב געוואָרן און טאַקע צוליב זיין שולד“.

ראַוויצקי לאָזט נישט אָפּ בריינינען. וואָס חוזקט בריינין פון סמאָל־לענסקין אין אַ ווערק, וווּ אזאַ מין שרעכן איז לחלוטין איבעריק? בריינין, דער ביאָגראַף, טשעפעט זיך צו סמאָלענסקין און לאַכט אים אויס, אָנשטאַט איבערגעבן און באַלעכטן ביאָגראַפישע פרטים. אָט, למשל, איז אַ מוסטער פון בריינינס שאַרף סוביעקטיוון צוגאַנג, ווי אזוי ער טשעפעט זיך צו סמאָלענסקין. סמאָלענסקין דערציילט: עטלעכע רומענישע אַנט־סעמיטן זינען געקומען אין שול זען ווי יודן דאַוונען. האָט סמאָלענסקין זיי פאַרטימטט אויף פראַנצויזיש אונדזערע הייליקע תפילות. איז וואָס דאַרף מען חוזקן? ברענגט טאַקע ראַוויצקי בכיוון בריינינס ווערטער צו ווייזן, ווי דאָ האָט בריינינען, דעם ביאָגראַף, פאַרפעלט טאַקט און הויש פאַר האַרמאָניע. אָט איז בריינינס חזק־פירוש: „שטעלט זיך פאַר וואָס פאַר אַ רושם עס וועט מאַכן אזאַ געשיכטע אויף אַ פשוטן יודן פון תחום: דער אפיקורס סמאָלענסקין זיצט אין שול אויף איין באַנק, זינט בני זינט, מיט הויכע מלוכה־לייט, אונדזערע גרעסטע שונאים און צוררים, וואָס זייער נאָמען ווערט פאַרשאַלטן פון אַלע יודן — די ה"ה בראטיאנו און יונעסקו און נאָך צוויי פון די באַווסטע צוררי ישראל, — און סמאָלענס־קין נעמט זיין סידור און ווייזט אָט־די בני־המון עטלעכע תפילות, און ווען ער זעט, אז זיי קוקן אין סידור ווי „הענער אין בני אָדם“, פאַר־טימטט ער אָט־די ערלים די תפילות אויף פראַנצויזיש און די דאָזיקע

יידן-האטער זינגען דערשטוינט און פארווונדערט פון דער שיינער מליצה פון „אדון עולם“ און „יגדל“ און זיי לעקן דערפון זייערע פינגער.“
 ראווניצקיס אינטערעסאנטע ארבעט איז וועגן מענדעלעס „קליא-משע“ (יידישע פאלקס-ביבליאָטעק, בוך 2, ז' 274-288). דאָ איז ער ניט פאראינטערעסירט, דער לייענער זאָל „וויסן וואָס גוטס און שלעכטס“. צען יאָר איידער בעל-מחשבות האָט זיך באַוויזן אין דער יידישער ליטעראַטור ברענגט ראַווניצקי אַרויס די וויכטיקסטע עלעמענטן אין מענדעלעס שאַפן.

פריער ווי אַלץ שילדערט ער מענדעלען, דעם „אַלטן יידן מיט אַ גרויער באָרד, מיט אַן ערנסט קלוג פנים, מיט שכלדיקע קנייטשן, מיט לעבעדיקע ליכטיקע אויגן, מיט אַ שטענדיק זיס-ביטער שמייכלעלע אויף די ליפן“.

דאָס איז אַ מין אַרנינפיר. שפעטער הייבט ראַווניצקי אַרויס פיר עיקרים: א) „וואָס“ מענדעלע דערציילט; ב) „ווי אזוי“ ער דערציילט; ג) מענדעלעס סאַטירע; און ד) מענדעלעס פּאָעטישקייט.

מענדעלע, וויזט אָן ראַווניצקי, האָט געשריבן וועגן דעם תהום אין יידישן לעבן. ער, דער גרויסער בעל נסיון, האָט דעם דאָזיקן מאַויט-דיקן תהום געזען אין אַלע יידישע געמאַס. אַ טיף ערנסטער מענטש, האָט ער נאָך דערצו געהאַט אַ טבע זיך צוקוקן צו אַלץ, און יעטוועדע זאָך באַטראַכטן, „יעדעס ווינקעלע, איטלעכעס ברעקעלע באַזונדער“. „ער, מיט זיין שאַרף אויג, קאָן נאָר אַנדערש אויספאַרשן אַ זאָך, ער נעמט עס פון אַלע זינטן דורך און דורך, ער קריכט אַריין טיף טיף אינעם תהום פונעם לעבן אין דער יידישער גאַס“.

„און פאַר זינע אויגן ווערן אויפגעדעקט נאָר באַהאַלטענע זאַכן, וואָס זינגען לחלוטין פאַרדעקט פאַר אַנדערע מענטשן“. דערנאָך וויזט ראַווניצקי אָן, אויך בקיצור, „ווי אזוי“ מענדעלע דערציילט. ראַווניצקי באַזונדערט מענדעלעס געציילטע ווערטער, ער באַזונדערט ווי „אַליץ (איז) ביי מענדעלען געווייגן און געשליפן, געמאַסטן און געטאַקט“, ווי דער קינסטלער האָט „דעם גאַנצן אוצר פון דער יידישער שפּראַך“ ביי זיך אין דער האַנט, וואָס יעדע זאָך האָט ביי אים אַ מיינ, אַ טיפע כוונה און ווי אזוי „זינע פּסוקים לאָזן הערן צוויי זאַכן מיטאַמאַל, אויסער

דעם פשוטן פשט פון אויבן, ליגט נאך דאָרט באַהאַלטן אינעווייניק אַנדערע רמזים און סודות" ...

ווען ער באַראַקטערזירט מענדעלען, דריקט ער זיך אויס וועגן אים — ער איז „א דענקער, א סאַטיריקער און א פּאָעט". און ווייטער זאָגט ער וועגן אים: „דאָס אַלץ אינאיינעם צונויפגענומען, צוזאַמענגעשמאַל-צן, און אויף דעם אַלעמען ליגט זיך אויסגענאַסן א זעלטענע חתימה, גאָר לחלוטין אַן אַריגינעלע, און דערצו אַן עכט ייִדישע חתימה" ...

נאָך דריי זיטן מיט אַלגעמיינע הנהות, נעמט ער זיך פאַנאַנדער-גלידערן מענדעלעס „קליאַטשע". פאַר ראַוויצקי איז די „קליאַטשע" מענדעלעס מיטטער־ווערק, מענדעלעס „שיר השירים". דאָ, אין דער „קליאַטשע", פּעלן מענדעלעס געוויסע חסרונות. ראַוויצקי איז דער ערשטער אַנצווייזן די חסרונות: מענדעלעס סיפור איז ניט אויסגע-גאַסן אין איין פאַרם, נאָר אַלץ איז ביי אים „פון צונויפגעשטעלטע שטיקלעך, פון צוגעקניצטע אינטריגעס". „עס ציט זיך אים ניט איבער דעם סיפור — שרייבט ראַוויצקי — א דורכגעשנורעוועטער גלייכער און גלאַטער פּאָדעם, עס זען זיך אַרויס די געמאַכטע קניפ אַפּטמאַל גאַרנישט בריה'ש". ראַוויצקי איז אין תּוֹך באַגניסטערט פאַרן גרויסן מייסטער. ער ווייזט אָבער אָן, ווי בני מענדעלען ריידן „אַפּט די פאַר-שוינען גאַרנישט אויף זייער שטייגער ווי זיי וואָלטן באַדאַרפט ריידן". מענדעלע אַליין „לאָזט זיך הערן אומעטום", „אין יעדן פרעמדן שמועס ווייזט ער זיך מיט זיין לשון, מיט זיין גאַנצן סגנון".

אַטְדִי פּעלערן זינען נישטאָ אין דער „קליאַטשע". און דאָס איז אַ גרויס געווינס אין ראַוויצקיס אויגן. פון דער אַנדערער זייט שטייט „די קליאַטשע" העכער פאַר מענדעלעס אַנדערע ווערק מחמת דעם וואָס דאָ זינען נישטאָ קיין באַזונדערע דיבורים מיט באַהאַלטענע כּוונות. דאָס ווערק איז אינגאַנצן איין שטיק אַלעגאָריע, איבער גאָר אַ הויכן ענין, און דעריבער ווייזט זיך דאָ מענדעלע אַרויס „מיט זיין גאַנצן כּוח און גלאַנץ".

נאָך אַטְדִי באַטראַכטונגען קומט אַ לאַנגער שמועס וועגן דער אַלעגאָריע גופא. און דער שמועס איז כאַמת אַ זייער אינטערעסאַנטער, מיט אַן אַ שיעור אַנדייטן.

אויף צוויי חסרונות אין דעם מינסטער־ווערק ווייזט ער אָן גאַנץ טרעפלעך. דער ערשטער חסרון איז דעם מחברס שאַרפער איבערגאַנג (אין עטלעכע ערטער) פונעם משה צום נמשל. למשל — אינעם קאַפיטל „זי איז קוים לעבעדיק פון זייערע הענט אַרויס“, וווּ די קליאַטשע דערציילט „פון די פאַרשווינדלעך, וועלכע האָבן זי ערשט נישט לאַנג פאַרמוטשעט“. ראַווינצקי ווייזט אָן: דאָרט גייט מענדעלע אַביסל ווייט אַוועק „פונעם כּלל צום פרט“, ער שטעלט זיך צופיל אָפּ אויף איינצלענע פּערזאָנען. דעם צווייטן חסרון זעט ער אין דעם, וואָס אין בוך געפינט זיך ווינציק פּאָעזיע. און פּאָעזיע אין פּראָזאַישע ווערק האָט בני ראַווינצקי געמיינט — מאָלן די נאַטור. אין פרט פּאָעזיע שטעלט ראַווינצקי מענדעלעס „פּיש־קע דער קרומער“ העכער פאַר דער „קליאַטשע“. דאָך ווייזט ער אָן וווּ פּרעכטיק מענדעלע באַשרייבט דעם וואַלד בעת אַ שטורעם. ראַווינצקי האָט זיך פאַרנומען אויפן דרך „צוצוגיין נעענטער צו אַ ווערק און עס „פּאַנאַנדערגלידערן“. דערמיט האָט ער בפּירוש געשאַפּן דאָס, וואָס ווערט פאַרשטאַנען אונטערן נאָמען קריטיק. מיט באַגרענעצטע מיטלען האָט ער זיך באַמיט אויפּדעקן ליטעראַרישע ווערטן. און ער האָט עס דערגרייכט. זיינע באַגריפּן וועגן קריטיק האָבן געפירט דערצו. אויך — זיין אופן אַנאַליזירן, כאַראַקטעריזירן די אויספירן, אורטיילן, דער־הויפט וועגן ספּעקטאַרן און מענדעלען. מיטן אויסנאַם פון י. י. לערנערן איז ראַווינצקי אין די אַלע פּרטים אין זיין צייט געווען אַ יחיד במינו. אַ מענטש, וואָס האָט געהאַלפּן אַוועקשטעלן, באמת אַוועקשטעלן, די ייִדישע קריטיק אויף אַ נייעם יסוד, אויף אַנאַליז. ער האָט געהאַלפּן שאַפּן אַ נייעם צווייג אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ליטעראַטור־היס־טאָריש איז ער נישט געווען דער ערשטער, אָבער ליטעראַטור־קריטיש און עסטעטיש איז אָט דער „אויטיליטאַריער“, אָט דער „פּאָלקספּריינד“, געווען צווישן די ערשטע ייִדישע פּיאָנערן קריטיקער אין פּולן זיינען פון וואָרט.

יואל ענטינ

גייסטיקע ירושה

אין אמעריקאנער יידישן לעבן אין די 90ער יארן איז יואל ענטין געווען א חד במינו. זיין ארבעט איז געווען א פינאנערישע. פינאנעריש איז אויך געווען זיין ניוואַ אין דער יידישער ליטעראטור, אין יידישן טעאטער. ער איז א פינאנער אין דער שפעטערדיקער יידישער שול-באוועגונג. דאָס אלץ האָט אין אים געלעבט האַרמאָניש. דאָס איז, אייגנמלעך, געווען איין אויסדרוק פון א סך ניטן, און א געוויסע לאַגיק, א געוויסע געזעצמעסיקייט איז פאַראַן אין אַטידעם פּילזניטיקן אינטער-רעסאָנטן פינאנער. מיטן אויסנאַם פון אַלעקסאַנדער האַרקאַווי איז ער געווען אפשר דער ערשטער באַוווסטזיניקער יידישיסט אין אמעריקע. זיכער — דער ערשטער יידישער קולטוריסט אין אונדזער איצטיקן באַ-גריף פון וואָרט.

דאָס גאַנצע ראַדיקאַלע יידישע לעבן אין די 90ער יארן איז גע-שטאַנען אונטערן צייכן — „האַמאָ עקאָנאָמיקוס“, „עקאָנאָמישער דע-טערמינאַציע“. די גאַנצע אַרבעטער און ראַדיקאַלע אינטעליגענץ איז געווען דורכגענומען מיט אוטיליטאַרישע באַגריפן וועגן קולטור. קולטור האָט ביי זיי געמיינט אַ ווירדיקן כל-יזין אין די אַרבעטער-הענט אין קאַמף קעגן דעם קאַפיטאַליסטישן יאָך.

אויך ענטין איז אין א געוויסער מאָס געווען אַן אוטיליטאַריער. אָבער נאָר פון אַן אַנדערן מין. נישט דער ביטערער עקאָנאָמישער מצב פון די יידישע מאַסן, נישט די פינצטערע עקספּלואַטאַציע האָט אים גע-טריבן דינען דעם פּאַלץ. דער דראַנג צו פאַרשפּרייטן וויסן, אויסצו-איינרלען דעם פּאַלקס נשמה האָט אים געצווונגען צו טאָן ליטעראַרישע

און קולטור־ארבעט. וויסן בני ענטיגען האָט נישט געמיינט בלויז — האָבן אַ געווער אין האַנט און מיט אים פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע מערכה. פאַר אים האָט וויסן געמיינט אי דאָס און נאָך עפעס: דערהויבן דעם מענטש, פאַרוואַנדלען אים אין אַ העכער וועזן און פאַרמערן יושר און שיינקייט. וויסן איז נישט נאָר אַ מיטל צו אַ ציל אָדער אַ פּועל־יוצא, נאָר אַ ציל פאַר זיך אַליין. אייגנטלעך, האָט אים אינטערעסירט דער גיטטיקער אינהאַלט אין יעדער דערשיינונג, דער טיפּערער זינען. ענטזן האָט זיך אינגאַנצן אָפּגעגעבן מיט אויסאיידלען דעם געשמאַק פון ייִדישן אַרבעטער, פאַרענטפערן זיינע קולטור־באַדערפּענישן און אַנטוויקלען זיין ליבע צו שיינקייט. אַ מאָדנער אוטיטאַריער איז ענטזן געווען. ער האָט געטראַכט אין טראַדיציאָנעל־ייִדישע און אויך אין עסטעטישע קאַטעגאָריעס. ביידע זאָכן זיינען געווען אויסטערליש פאַר יענער צייט. אָבער די נטיה צו גיטטיקע אינטערעסן איז געלעגן אין ענטינס בלוט. דאָס איז געוועזן זיין לעבן.

ביאָגראַפישע פרטים קענען זייער אָפט דערקלערן אַ מענטשנס האַנדלונגען. זייער אָפט — זיין גאַנצן מהות. ענטינס חלומות און אינטערעסן ליגן טאַקע פאַרוואַרצלט אין זיין אָפּשטאַם און קינדהייט. ער רעדט וועגן דעם אין זיינע בעלעטריסטישע זאַכן. און דאָס איז נישט קיין צופאַל. און נישט נאָר וואָס ער רעדט וועגן דעם איז וויכטיק. דאָס וואָלט מען געקענט אָננעמען ווי זכרונות אָדער שאַטנס פון דעם וואָס עלטערע מענטשן האָבן דערציילט וועגן זיין קינדהייט. וויכטיק איז דאָ אַ געוויסער תּוּך, וואָס ער וויל שטענדיק אַרויסברענגען, און נאָך וויכטיקער — דער אופן ווי אזוי ער ברענגט עס אַרויס. עס איז כּדאי זיך אָפּשמעלן אויף דעם דאָזיקן אינטערעסאַנטן פרט. מ'דאַרף אָבער געדענקען, דער דאָזיקער וויכטיקער פּיאַנער־קריטיקער און קולטור־בּויער אין אַמעריקע האָט זיין בעלעטריסטיש שאַפּן כּמעט אינגאַנצן אָפּגעגעבן: די זכרונות וועגן זיין קינדהייט, באַשריבן ייִדישע יום־טובים און דעם ייִדישן אַמאָליקן שטייִ גערלעכן. און דאָס האָט ער געטאָן בעת די ראַדיקאַלע וועלט האָט געפירט מלחמות קעגן גאָט, אמונה, טראַדיציע און ייִדישן לעבנסשטייגער. אין דעם ליגט טאַקע דער שליסל צו ענטינס פּערזענלעכקייט, צו זיין גאַנצער

פרוכפערדיקער ליטערארישער ארבעט און צו זיין ארבעט לטובת דער יודישער קולטור.

אין זיין קינדהייט האָט ענטין געלעבט אין אַ טיפּ־יודישער אַטמאָס־פּערע. דער פּרום־טראַדיציאָנעלער שטייגער איז געווען דער הויפּט־אינהאַלט פון דעם דאָזיקן לעבן. נאָכמער — דער ריין־גניסטיקער, רעליגיעז־גניסטי־קער תּכּלית איז איז זיין משפּחה געווען אי די כּוונה, אי דער טיפּסטער זינען פון לעבן.

די אַטמאָספּערע צווישן די ראַדיקאַלן אין אַמעריקע אין די 90ער יאָרן איז געווען אינגאַנצן אַ קאָסמאָפּאָליטישע, אַן אַנטי־רעליגיעזע, אין בעסטן פּאַל — פּרעמד דעם יודישן טראַדיציאָנעלן לעבנס־שטייגער. און אין דער דאָזיקער סאָציאַליסטיש־טערעדי־יוניאַניסטישער אַטמאָספּערע האָט זיך אַנטוויקלט דער יונגער זוכנדיקער ראַמאַנטיקער און דער נעכטיקער חיבת ציוניק.

אין דער ראם פון צייט

ווי מאָדנע דאָס זאָל נישט קלינגען — אַט־דער כּמעט ערשטער יודישיסט און, זיכער, דער ערשטער יודישער קולטוריסט אין אַמעריקע, האָט אָפּגעדרוקט זיין ערשט ליטעראַריש ווערק דווקא אין ענגליש. דאָס איז געווען אַ ליד וועגן דער ערשטער־מאַי־פּראָצעסיע, — געדרוקט אין דעם וואָכנבלאַט „דהי פיפל“, אָפיציעלן אָרגאַן פון דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי (סאָושעליסט לייבאַר פּאַרטי). די אונטערשריפט בנים ליד איז באַשטאַנען פון צוויי ענגלישע אותיות — „אי“ און „דושעי“ (ענטין דזשאַוועל). דערשינען איז דאָס ליד אין חודש מאי 1896.

זומער, דעם זעלביקן יאָר, דרוקט ער אין דער זונטיק־אויסגאַבע פון „אַבענד־בלאַט“ זיין ערשטע אַרבעט אין יודיש — אַן איבערזעצונג פון עדוואַרד באַרעט טיילערס „פּרימיטיווע קולטור“ (פּרימיטיוו קאָלטשאַר). ער נעמט דאָרטן אַרויס די מעשה בראשית בני די מאָאָרן. אין יענער צייט האָט מען זיך אינטערעסירט מיט די באַשאַר־מעשיות בני פּאַרשיידענע פעל־קער. געטייטשט האָט מען זיי על־פי שכל אָדער על־פי פּאָלקלאָר. דער־

מיט האָט מען געוואָלט אַראָפּנעמען דעם הייליקן שליער פון דער שענס-
טער מעשה אין דער וועלט.

אין עטלעכע וואָכן אַרום זעצט ער איבער דעליאָנס אַרטיקל וועגן
סאַציאַליזם. אַלץ אונטער די ענגלישע אותיות „אי. דושעי“. שפעטער
זעצט ער איבער דיקענסעס „אימענסוויילס עלעקשאָן“.

אַבער זיין ערשטע אַריגינעלע זאַך אין ייִדיש דרוקט ער איז 1897
וועגן טעאַטער. מיט אַט־דעם ענין האָט ער זיך באַשעפּטיקט דאָס גאַנצע
לעבן. די זאַך הייסט „וואָס האָט מען פון טעאַטער?“, געדרוקט אין
דער „פּרייער יודישער פּאָלקסביהנע“ (34 ז.ז.). זי איז טאַקע אַרויס אונ-
טער יואל ענטנים רעדאַקציע. ווי קומט אַן אַנפאַנגער ווערן אַ רעדאַקטאָר
פון אַ שריפט מיט דער התימה פון געזעלשאַפּטלעכער אחריות? די סיבה
ליגט אין דעם ווי אזוי עס האָט זיך אַנטוויקלט די טעאַטער-געזעלשאַפּט
„די פּרייע יודישע פּאָלקסבינע“.

דער ייִדישער טעאַטער אין די 90-ער יאָרן האָט, באמת, אַרויסגע-
רופן צום לעבן דעם פאַריין „די פּרייע יודישע פּאָלקסבינע“. עס איז
אַ דבר ידוע. אין יענער צייט איז דער ייִדישער טעאַטער געשטאַנען אויף
אַ זייער און זייער נידעריקער מדרגה. וועגן איינעם, דעם ענערגישסטן
פיעסן-ליפּעראַנט אין יענער צייט, דריקט זיך אויס אב. קאהאַן, איינער
צווישן די ערשטע טעאַטער-רעצענזענטן: „דיזע „היסטאָרישע אָפּערעס“
זינגען געווען אַן „ערפינדונג“ פון „פּראָפּעסאָר“ הוירוויי, און זיי האָבן
דערגרייכט די נידעריקסטע מדרגות פון אונזין און געשמאַקלאָזיקייט, צו
וועלכער דער ייִדישער טעאַטער איז ווען-עס-איז דערגאַנגען“ (בלעטער
פון מינן לעבן, ב. 2, ז' 384). און אין דער „פּרייער יודישער פּאָלקס-
ביהנע“ (1897) זאָגט די הקדמה „אונדזער פּלאַטפאָרם“ וועגן דעמאָליקן
ייִדישן טעאַטער: „אַנשטאַט צו ווערן איינע שולע פון ערציאונג, פּאַלט
דער טעאַטער מיט יעדן יאָר, און ווערט אַ שולע פון פאַרדאַרונהייט“. און
די „פּרייע יודישע פּאָלקס-בינע“ דערקלערט: זי קומט צו קעמפן פאַר אַ
בעסערן ייִדישן טעאַטער, וואָרן ער „איז איינע פון די מעכטיקסטע מיט-
לען צו קולטיווירן דאָס פּאָלק“.

די איניציאַטאָרס זינגען גאָר געווען צוויי רוסן, רעוואָלוציאָנערן.
זיי האָבן זיך פון קובאַ דערשלאָגן קיין ניריאָרק. איינער איז געווען

אמאל אן אפיצער אין דער צארישער ארמיי; דער צווייטער — א קינסטלער. דער באוויסטער פארלעגער עוואלענקא, דער געהיימער אגענט פאר דער צארישער אכראנע, האט זיי געבראכט אין דער רוסישער סאָ-ציאל־דעמאָקראַטישער געזעלשאַפֿט (רוסקאיע סאָציאל־דעמאָקראַטישעס־קאָיע אַבשטשעסטוואָ). צווישן אנדערע האָבן אויך זיי געהאַלטן דאָרטן לעקציעס. אָבער דער סאַמע פּאָפּולערסטער לעקטאָר איז געווען יעקב גאָרדין. ער האָט דעמאָלט געהאַלטן אַ סעריע לעקציעס וועגן שעקספּירן, מאָליערו, טאָלסטאָיען. איינמאָל קומען די צוויי רוסן צו זינער אַ לעקציע וועגן „קעניג ליר“. דער אָפיצער־רעוואָלוציאַנער האָט שוין דעמאָלט גע- האָט געזען דעם ייִדישן טעאַטער אין ניו־יאָרק. נאָך דער לעקציע איז ער אַרויסגעטראָטן מיט אַזעלכע דיבורים: „וואָס? וועגן שעקספּירן? עס זינען דאָ מענטשן, וואָס קענען אַזוי פּיין ריידן וועגן שעקספּירן און עס זינען דאָ מענטשן, וואָס ווילן הערן אַזעלכע לעקציעס, און גיט אַ קוק וואָס פאַר אַ טעאַטער איר האָט. אָט דאָס איז אַ טעאַטער? שעמען מענט איר זיך“. האָט מען תּיכּף אויפן אָרט באַשלאָסן: מ'דאַרף זוכן מיטלען ווי אַזוי רעפּאָרמירן און אויסבעסערן דאָס ייִדישע טעאַטער. און דער רעוואָלוציאַנער־אָפיצער קאָנסטאַנטינאָוויטש איז געוואָרן אַקטיוו אין דער נײַער גרופּע. געווען איז דאָס אין יאָר 1896. ענטיין האָט זיך שטענ- דיק אַרומגעטראָגן מיט דעם זעלביקן געדאַנק. ווען ער האָט דערהערט וועגן דעם נײַעם פּאַרייז, וואָס וועט קעמפן פאַר אַ בעסערן ייִדישן טעאַטער, האָט ער זיך אַרײַנגעוואָרפן אין דער אַרבעט מיט לײב און לעבן. ער ווערט סעקרעטאַר פון פּאַרייז, האַלט דאָרטן זײַן ערשטע לעקציע וועגן „מעדעאַ“. בעת מע באַשליסט אַרויסגעבן אַ זאַמלבוך אונ- טערן זעלביקן נאָמען, קלײַבט מען אויס צוויי רעדאַקטאָרן: יואל ענטינען און באָריס באָגײנען, דעם שפּעטער באַוואַסטן דזשאַינט־פירער. גאָרדינען האָט מען נישט געקענט רעקאָמענדירן פאַרן רעדאַקטאָר, אין זײַן נאָמען האָט מען דאָך געזאָלט פירן דעם קאַמף קעגן אַלטן טעאַטער. און דאָ מאַכט זיך — די צוויי דערוויילטע רעדאַקטאָרן קענען נישט אויסקומען צווישן זיך. באָגין דערווייטערט זיך און ענטינען קומט אויס צונויפצו- שטעלן דאָס זאַמלבוך. פאַר דעם דאָזיקן זאַמלבוך האָט ענטיין באַאַרבעט אַליווער גאָלדסמיטס „טראַגעדיע און קאָמעדיע“, ער שרײַבט די אָפּטיי-

לונג „געדאנקען און טעאטער-אנעקדאטן“ און זיין ערשטע אָריגינעלע אַר-
בעט „וואָס האָט מען פֿון טעאטער?“ מיטן אויסנאָם פֿון ליעסינס ליד
„אַסיען־מאַטיוון“ און האַרקאָווים „איז יודיש אַ שפּראַך פֿיר דראַמאַ“
געהערן די איבעריקע זאַכן צו יעקב גאַרדינס פען: „די פֿלאַטפֿאַרמע פֿון
פּאַראַיין“ (נישט אונטערגעשריבן דער נאָמען), „דער רוסישער יוד
שטאַרבט“ (עפֿילאָנג פֿון אַ רעאַליסטישער פּיעסע), „האַלדעק איז נפּטר
געוואָרן“ און אַ רעצענזיע איבער דער זאַמלונג — „דיא אידישע ביהנע“.

אין דעם זעלביקן יאָר דרוקט ענטין ליטעראַטור־קריטיק און בע-
לעטריסטיק. אויף די דאָזיקע דרבי הויפט־ליניעס — טעאטער, ליטעראַ-
טור־קריטיק און בעלעטריסטיק — הייבט ער זיך אָן צו באַוועגן. הויז
דעם איז ער פֿאַרנומען ווי אַן איבערזעצער, פּובליציסט, געזעלשאַפטלע-
כער טוער, ער קעמפט פֿאַר מאָדערניזם, פֿאַרלייגט דעם יסוד פֿאַר דער
מאָדערנער יודישער שול־באַוועגונג אין אַמעריקע. ער וועקט דאָס נאַציאָ-
נאַלע באַווסטזיין בני די מאַסן. די אַלע טעטיקייטן זינען געווען אייגנ-
אַרטיקע. באַזונדערס — אין דער דעמאָלטיקער קאַסמאָפּאָליטישער, אַסיר-
מילאַטאַרישער אַטמאָספּערע צווישן יודישע ראַדיקאַלן. און אַלץ האָט
געשטימט אין דעם דאָזיקן איבערגעגעבענעם לערער, מדרוך און פּיאָנער.
אין דעם כאַאָטישן לעבן אָן טראַדיציעס, אין ים „קאָלאָניאַלע זיטן“ און
„אַפּיקורסות“ האָט ער מיט ציין און נעגל זיך אָנגעהאַלטן אָן די טיפע
וואַרצלען יודישער טראַדיציע. נישט די מעכאַנישע רגילותן אין דער
טראַדיציע, האָבן אים געצויגן, נאָר עפעס, וואָס איז געווען זיין צווייטע
נאַטור. דאָס איז געווען זיין נטיה צו גיכטיקע ווערטן, צו אַלץ, וואָס איז
געווען אידעאָליזירט און אפילו איראַציאָנאַל. מע דאַרף געדענקען, זיין
סביבה איז געווען ראַציאָנאַליסטיש, דעמערמיניסטיש און פֿאַרשאַרפט-
רעוואָלוציאָנער.

ווען מע באַטראַכט ענטינען דעם בעלעטריסט, ליטעראַטור־קריטי-
קער און טעאטער־קריטיקער, זעט מען ערשט אַזיין וואָס פֿאַר אַן אייגנ-
אַרטיקער עקשנות־דיקער מענטש ער האָט געמוזט זיין, כדי אָנהאַלטן זיין
דרך אין יודישן לעבן. אין דעם זעט מען אויך — זינע ליטעראַרישע פֿאַר-
דינסטן.

בעלעטריסטי

אין זיין ערשטער בעלעטריסטישער ארבעט קען מען זען ענטינס ראמאנטיזם א סך בולטער ווי אין זינע ערשטע קריטישע ארטיקלען. ער האט געשריבן זינע בעלעטריסטישע זאכן אין א סענטימענטאלן טאָן, אין א טאָן, וואָס אידעאָלאָזירט דאָס ייִדישע לעבן. געשריבן זינען זיי ווי דערינערונגען, בילדער פון קינדהייט, ייִדישע יום־טובים און אמאָליקן לעבנסשטייגער. און איבער זיין ראמאנטיזם שוועבט תמימות.

ווען מע לייענט זיי איצט נאָכאָנאָנד — צעוואָרפן אין ציטונגען און זשורנאלן — זעט מען אַזוי ענטינס כוונה: באַוויזן די שיינקייטן אין ייִדישן לעבן. אין דעם זינען איז ער געווען צווישן די גאָר ערשטע, און אפשר אונדזער ערשטער בעלעטריסט־ראַמאנטיקער אין אַמעריקע, וואָס האָט פאַרהערלעכט דאָס ייִדישע לעבן. און דאָס האָט ער געטאָן בעת די יום־כּפור־בעלער און די „תּפּילה־זכות“ האָבן אַרויסגערוּפּן דעם אַנטי־טראַדיציאָנעלן געמיט־צושטאַנד צווישן די ייִדישע מאַסן. און אויב די סאָציאַליסטן, להיפּוך די אַנאַרכיסטן, זינען געווען קעגן די יום־כּפור־בעלער, האָבן זיי אָבער פאַרלייקנט דאָס ייִדיש־טראַדיציאָנאַלע אַ פּשיטאַ שוין, דאָס רעליגיעזע לעבן. און דאָ באַוויזט זיך ענטיין, טאַקע אין די סאָציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע ציטונגען און זשורנאלן מיט זיין אידעאָלאָזירן דעם ייִדישן לעבנס־שטייגער.

זיין ערשטע בעלעטריסטישע זאך האָט ער אָפּגעדרוקט אין „פּ אַ ר־ו ע ר ט ס“, דעם 13־טן און 14־טן סעפטעמבער, 1897, אונטערן נאָמען „צוויי בילדער“. ער הייבט אָן די „בילדער“ אזוי:

„איך ליג אלץ און קוק אויף דעם גרינעם בית־עולם־באַרג. אין דער פרי, ווי איך כאַפּ זיך אויף פון שלאָף, דערזע איך גלויבן דעם באַרג אַ באַגאַסענעם מיט דער זונס העלער ליכטיקייט. בני דער נאַכט, אַ לאַנגע צייט איידער מנין ביטערער הוסט לאָזט מיך אַנטשלאָפּן ווערן, קוק איך ווידער אויפן באַרג, ווי ער ליגט זיך איבערגעצויגן מיט די שאַטנס פון זיין אייגענער משונהדיקייט.

דער באַרג דערוועקט אין מיר פיל מחשבות... ער דערמאָנט מיך אָן זאַכן, וואָס האָבן זיך געטראַפן העט, העט, ווי לאַנג... נאָך גאָר אין מינע קינדערייאָרן. אָבער מער פון אַלץ דערמאָנט ער מיך אָן ציביקאָווקער בית־עולם און אָן דאָס, וואָס איז מיט אים צונויפגעפלאַנטערט אין מיין זכרון. עפעס אַ מיין רוח נבואה כאַפט מיך אָן, און טראָגט מיך אַוועק אין דער ליטע, אין מיין ערשטער היים. אָט בין איך לעבן געבורט־שטעטעלע. פון ווינטן זע איך אונדזער בית־הקברות — אַ היפשן בערגל, ווילד באַוואַקסן מיט הויכע גראַזן, מיט אַלטע זייער דיקע סכך־ביימער, בערייאָזעס, ריאַבינעס און פילע אַנדערע ביימער... די בערגלעך קוקט אַראָפּ אויף מיר מיט אַ פנים פון אַן אַלטן באַקאַנטן: מינע זיידעס און עלטער־זיידעס ליגן באַהאַלטן אין איר שוים: דאָך שרעקט מיך די בערגל, און וועקט אין מיר אויף טרויעריקע געפילן. זיי דערמאָנען מיך אָן די מתיים, וואָס קומען בני דער נאַכט צוגיין אָנגעטאָן אין קיטלעך; אָן דעם מלאַך־המות מיט זיין גוף פול מיט אויגן, מיט זיין לאַנגן חלה, מיט זיין צעבער בלוט..."

ער באַשרייבט אַ תשעה־באב אויפן בית־עולם. דער גאַנצער עולם יודן און יינגלעך אין זאָקן גייען אויפן גוטן אָרט. מע היט זיך „נישט אַרויפ־טרעטן אויף אַ קבר, חלילה". ער באַשרייבט די בערגלעך, די מצבות...

„די אַלטע יודן צעזייען זיך אויבן־אָן אין די רומיזשניקעס פון בית־עלמן, אין ווילדע ערטער, אין סטיעזשקעס, וואָס ווייזן אונדז יינגלעך אויס ווי אַ ווינטער, פאַרבאַהאַלטענער געגנט, ווהין מיר טאָרן נישט אַרײַנטרעטן.

די יינגלעך פאַרבלייבן פון פאָרנט, נישט ווייט פון אוהל. מיר זוכן אויס די קברים פון אונדזערע פאַרשטאָרבענע טאַטעס, מאַמעס, ברידער, שוועסטער, פעטערס, מומעס, און מיר צעברעכן אונדזערע הילצערנע, שיין־אויסגעשניצטע שווערדלעך אין צווייען, און מיר שטעקן זיי אַריין די בערגלעך זאַמד און מיר פילן דערבני ווי מיר וואַלטן אונדזערע פאַרשטאָרבענע קרובים געבראַכט אַ גאַשצענעס."

אין זיין לירישן טאָן דערציילט ער ווי די אַלטע יודן „זאָמען זיך . . . זוכן אָפּ אַלטע פּאַרגעסענע קברים און ווײַזן זיי צו די יונגערע יודן, אום זיי זאָלן וויסן וווּ ווער עס ליגט, און זאָלן עס ווײַזן די נאָך יונגערע דורות, ווען די אַלטע יודן וועלן שוין אויך ליגן אויפן גרינעם באַרג.“ די יונגלעך שטייען פון ווײַטן און הערן זיך אַזוי ווי די אַלטע שמועסן.

נאָכדעם באַשרײַבט דער מחבר ווי אַזוי די כהנים זיצן אויפן פּלוײַט, וואָס אַרום דעם בית עלמין, קוקן פון ווײַטן אויף די קרובימס קברים, און וואָגן נישט אַריבער דעם פּלוײַט. ער באַשרײַבט אַ סצענע מיט אַ כהן אַ לץ, דער כהן רופט אַרויס אַ געלעכטער מיט זײַן שרײַען צום פּאַרשטאָרר בענעם ניסל דעם מעשוּגענעם, וואָס ליגט דאָ נישט ווײַט פון אַ בערגל. נאָכדעם באַשרײַבט ער ווי מע קערט זיך אום אַהיים. די שמועסן צווישן די אַלטע יודן וועגן די טויטע. די קינדער לַצעווען, שטיפן, וואַרפן זיך מיט באַדיקעס. אויפן וועג באַגעגענען זיי „די וויבער גייענדיק אויפן בית-עולם, מיט פּאַרטיקע טרערן, און מיט פּאַרקרימטע צורות“.

דאָס צווייטע בילד איז ווידער אַ בית-עולם באַשרײַבונג וועגן דעם ווי דער שמש און אַ גאַנצע כאַליאַסטערע יונגלעך זײַנען מקבר די שמות. „עפעס אַ ראש חודש סוף-זומער, אָדער אַ טאָג אין סוף-זמן . . . דער יום-טוב איז וואָס מען איז היינט מקבר די שמות“.

די יונגלעך לויפן איבער די הײַזער, קלײַבן צעבראַכענע ליימענע הלאַקעס, קריגלעך און אַנדערע כלים. נאָכן דאווענען, אונטער דעם שמש'ס השגחה, עפנט מען דעם דיל פון באַלעמער, מע נעמט פון דאָרטן אַרויס די שמות און מע פירט זיי אויפן הייליקן אָרט. היינט האָט מען נישט מורא פאַרן שמש. היינט קוקט ער מיט צערטלעכקייט אויף די „שקצים“, ער לאַכט צו זיי אונטער.

„מיר זעען פון ווײַטן ווי בני אים אונטער דער פּאַלע בויטשעט זיך אַ היפשע לײַווטענע טאַרבע. זיי ווייסן וואָס עס ליגט אין דער טאַרבע, און זיי קוועלן פון נחת און פון די זיסע דערוואַר-טונגען . . .“

און נאָכדעם ווי מ'גראַבט אויס אַ קבר און מ'איז מקבר די שמות „קומט אָן אַ שטילשוויגן“. „גוטמוטיק און פּאַוואַלינקע בינדט

ער (דער שמש) אָפּ דעם גאַרטל, נעמט פּאַנאַדער די פּאַלעס, נעמט אַרויס די טאַרבע, און הייבט אָן אויסצוטיילן אונדזער שכר-עבודה: וועמען אַן עפל, וועמען אַ באַרענע, וועמען אַ פּלויס און וועמען אַ שטיקל לעקעך.

דער שמש בלייבט נאָך אַ ביסל שטיין און באַטראַכט דעם פּאַרקאַן. דערזענדיק, אַז ער איז שוין באַלד אינגאַנצן אינגע-פּאַלן, און אַז מע וועט דאַרפן מאַכן אַ נייעם, שטעלט ער זיך אָפּ בני אַ צוויי-דרטי מצבות, און מיטן שטעקן מאַכט ער פון זיי אַוועק די פּאָטינע."

פונקט אַזוי פאַרהערלעכט און אין דער זעלביקער שטימונג, שרייבט ער אַלע זינע בילדער. אַזוי איז דאָס בילד „די טינך" (פּאַרווערטס), דעם 16-טן יולי, 1901). ער באַשרייבט אַן אומדערטרעגלעך-הייסן טאַג אין תּמוז. דאָס לעבן און די באַוועגונגען אַרום דעם טינך זעט ער מיט ראַך-מאַנטישע אויגן:

„העי חברה, באָדן זיך! דער רבי האָט געהייסן. אויף גיך, לאָמען זיך נעמען פּאַבריקעווען! — העי, שקצים, אַהערצו גייט! וווּ וועט איר זיך באָדן, וווּ? געדענקט-זשע עכברשים, איר זאָלט זיך וואַשן בנים ברעג! אָן קונצן, איר הערט? אַז איינער פון אינך וועט זיך לאָזן צו די צוויי פּאַליעס, אָדער וועט גיין אונטערן ראַך, וועל איך אים די הויט אַראַפּשינדן! איר וועט זיך נאָך דערטרינקען, אין אַלע שוואַרצע יאָרן.

בנים טינך קאָכט — יידן, יונגלעך. כאַניע ניסנס באַדט זיין קליאַ-טשע, אַן אַרימע יידישע קליאַטשע, „אַן אינגעדאַרטע, מיט טיפע גריי-בער אין די זיטן, מיט אַרויסגעטאַרטשענע ביינער און מיט זייער אַ שיטערער גריווע."

נישט ווייט פון די קונדסים שטייט דוואַשע די יאָוונטע איבער אַ שוואַרצער בהמה, וואָס ליגט אויף אַ זיט בנים ברעג אַזערע, לעבן די געמייזעכץ, און שמניסנדיק זי מיט ריטער, וואָס זי האָט אַראַפּגעריסן פון די ביימער, ציט זי זיך בני איר אויס בעמנדיק, זי זאָל באַטש גיין אַ ביסל ווייטער אין וואַסער."

נאָכדעם באַשרניבט ער ווי שטיל, פריציש עס שווימען זיך די ענט-
לעך, אויך ווי די קונדסים שטיפן ביים ברעג טיך, אין טיך גופא. שיל-
דערט ער אויך ווי אזוי אַ יונגל טרינקט זיך און ווי אזוי מע ראַטעוועט
אים אַרויס. אַ סך מער לעבנסשטייגער זעט מען אין זיין בילד „שבת
בין מנחה למעריב“ („פאָרווערטס“, דעם 23-טן יולי, 1901).

אין דעם דאָזיקן בילד איז כדאי זיך אָפּשטעלן נישט נאָר אויף דער
מעשה מיט ר' משהן, נאָר אויפן אָנהייב און סוף בילד. פול מיט שטימונג
איז דער שבת בין מנחה למעריב. די זיטיקע באַמערקונגען זינען נישט
סתם באַמערקונגען. זיי זיינען אָנגעפיקעוועט מיט פאַרשיידענע באַ-
טייטן, ווי, למשל, דער סאַמע אָנהייב: „שבת, זומער בין מנחה
למעריב איז אַ גאַלדענע צייט. וואָס ווייס עשו, וואָס אַרום, וואָס עמלק
פון אַזעלכע צייטן? מאַמע, מאַמע, אַ חיות גייט אַזש נאָר אַריבער איבערן
לייב, ווען מען דערמאָנט זיך נאָר“.

סודותדיק, ראַמאַנטיש-פאַרטראַגן איז דאָס בילד „דער וואַלד“ („פאַר-
ווערטס“, דעם 30-31-טן יולי 1901). ענטין באַשרניבט דאָרטן ווי דער
מאָרגן „גייט זיך אַ ריר“, קאַיאָר, און ווי חברה פאַרנעמט זיך אין וואַלד
קלייבן יאַגעדעס. כאַראַקטעריסטיש איז דער אָנהייב. כמעט זיין יעדע בע-
לעטריסטישע זאַך הייבט ער אָן מיט נאַטור-שילדערונג און מיט שילדערן
דעם אַרום. דאָס שאַפט נישט נאָר הינטערגרונט, נאָר אויך די אַלגעמיינע
שטימונג.

ער באַשרניבט ווי ער שטעלט זיך דאווענען ביים קלייבן די יאַגדעס.
ער דאוונט אָן אַ סידור. און דאָ קומען זיטיקע שילדערונגען. זיי מאַכן
פולער און באַלעבן דאָס בילד. זיי געהערן אייגנטלעך, צו דער גאַנצער
באַשרניבונג.

אין זיין באַשרניבן די נאַטור, זאַכן און לעבעדיקע באַשעפענישן פילט
מען אַ באַזונדערע ייִדישע אַטמאָספערע. דער עצם סיפּור-המשה איז
אַרנינגעוועבט צווישן די דאָזיקע באַשרניבונגען.

אזוי אויך — וועגן דעם אייגנאַרטיקן ייִדישן לעבנסשטייגער אָדער
באַזונדערס טיפּיִדישע פּסיכאָלאָגישע שטריכן. און אַלץ איז פּשטותדיק
ראַמאַנטיש. סײַ דער סיפּור-המעשה, סײַ די באַשרניבונגען האַלטן זיך
אין איין בײַטן, זיי ווערן אַרנינגעוועבט איינס אין צווייטן. אַט נאָך דעם

ווי ער באשריבט די „וואַראַבייטשיקעס“ קומט די שטעל „ותחינה“, און די דאָזיקע שטעל, ווי אַ סך אנדערע, איז אַ טיף־דירנדיקע און אַ טיף־אמתע באשריבונג. דאָס איז דער פאַרבאָרגענער געמיט־צושטאַנד בני אַ פרום ייִדיש יונגעלע.

צו לייענען אַזאַ דערציילונג אין „פאַרווערטס“ אין יאָר 1901 איז אַ חידוש. די איינציקע דערקלערונג איז, וואָס דעמאָלט, ווי איצט, האָט מען, ווינזט אויס, בעלעטריסטן און פּאָעטן דערלויבט מער פּרנהייט ווי עמיצן אנדערש. אַזעלכע זאכן האָט מען, מן הסתם, פאַרענטפערט מיטן וואָרט — שטימונגען. ווען ענטין וואָלט דעמאָלט געוואָלט באהאַנדלען פּובליציסטיש די פּראָבלעם „עס ציט מיך צו גאָט“, איז אַ גרויסער ספק צי די זיטן פון דעם דעמאָלטיקן „פאַרווערטס“ וואָלטן פאַר אים געווען אָפן. אָבער אַחוץ דעם דאָזיקן חידוש איז נאָך מער חידוש ענטין אַליין. ער איז, מן הסתם, געווען צווישן די גאָר געציילטע און אפשר דער איינציקער סאָציאַליסט אין יענער צייט, וואָס איז געווען טיף־ייִדיש גע־שטימט. און אַדאַנק זיין עקשנות און טיף געפיל איז ער נישט געוואָרן כּטל בשישים אין די ברויזנדיקע כּוואַליעס פון דעם דעמאָלטיקן ראַד־קאַלזום. און עס איבערראַשט טאַקע זיין אויסגעשריי „גרויסער גאָט, אַך ווי שיינ די מעשות פון די נביאים ראשונים קלינגען פאַרן קינדערשן שכל“. אמת ער האָט עס אַרײַנגעשמוגלט אין דער ראַדיקאַלער פּרעסע ווי שיינקייטן „פאַרן קינדערשן שכל“. אָבער די פאַרהערלעכונג, די כּוונה, און דער גאַנצער געמיט־צושטאַנד איז דאָ אַ קלאָרער, אַ טיף־רעליגיעז־ייִדישער. מע דאַרף נישט פאַרגעסן, דאָס האָט געשריבן אַ סאָציאַליסט אין דעם קאָסמאָפּאָליטישן וועלטל צווישן ייִדישע ראַדיקאַלע אַסימילאַ־טאַרן. דערפאַר האָט עס אַ נישט קליינעם באַדניט פאַר יואל ענטנים אייגנאַרטיקן פאַרטרעט.

דער ראָמאַנטיקער ענטין האָט אין דער „נאַטוראַליסטישער“ און „אַפיקורסישער“ איסט־סייד געהערט „די ווונדערבאַרע מעלאָדיע, צעניסנ־דיק זיך איבער דעם ברייטן ירדן...“. ער האָט געלעבט מיט אַטדי טראַ־דיציאָנעל־ייִדישע שיינקייטן. און אין זיין בעלעטריסטיק האָט ער גע־האַלטן אין איין פאַרוינען די קערנער פון אַטדער בענקשאַפּט. אָבער נישט זעלטן איז אים באַפּאַלן יאוש און צער, ווי דאָס געשעט מיט אַן

איינזאמען, נישט פארשטאנענעם טרוימער און פארטיפטן זוכער. צוזא-
מען מיט פערזענלעכע איבערלעבונגען האָבן די דאָזיקע געפילן געפונען
א וועג אין אַזעלכע פעסימיסטיש-געשטימטע זאַכן ווי „א לעצטעס וואָרט“
(געשפראַכן פון אַ יונגן רוסיש-ידישן זעלבסטמערדער), געדרוקט אין
דער „נייער צייט“, סעפטעמבער, 1898. דער וואָס ווערט דורכגענומען
מיט ענטינס תּמימות און פּשטותדיקער ערלעכקייט, דער וועט דערפילן
דעם זעלבסטמערדערס מאַנאָלאָג. דאָס איז נישט געווען קיין אויסגע-
טראַכטע מעשה. דאָס זינען געווען ערנסטע מחשבות פון אַן אַנטוישטן
יונגמאַן צו באַגיין זעלבסטמאָרד. און היינעם מאַטאָ „אייין פּאַסטן איז
וואַקאַנט“ איז נישט קיין פּראַזע ביי דעם ערנסטן ענטינען. די זעלביקע
שטימונג, צער און בענקשאַפט נאָך דעם גאַנצן פּריערדיקן לעבן — דאָס
אַלץ האָט געפונען אַ וועג אין זינע זאַכן „א גאָרטן“ און אין דער מעשה
וועגן די צוויי ישיבה-בחורים.

זינע אַלע שטימונגען אי די ליכטיקע, אי די מרהי-שחרהדיקע.
האָט ער, בלי שום ספק, אויסגעדריקט אין דער בעלעטריסטישער פּאַרס,
מחמת אַ פּשוטן טעם. ער האָט געהאַט אַ שטאַרקע נטיה צו בעלעטריס-
טיק. ער איז געווען זייער סענטימענטאַל און ליריש געשטימט. דער
דראַנג זיך אויסצודריקן האָט דאָ געשפּילט אַ גרויסע ראָלע. אָבער איין
זאָך קענען מיר נישט פאַרזען. הינטער דעם אַלעם ליגט זיין אינערלעך
לעבן. ער האָט אפשר נישט געוואָלט שרײַבן די אַלע בעלעטריסטישע
זאַכן מיט אַ באַשטימטער כּוונה. אָבער אומבאַווסט פאַר זיך אַליין איז
דאָ אַרויסגעשווומען זיין וועלן פאַרשענערן, פאַרהייליקן, אידעאָליזירן
און ממשיך זיין אַלע יידישע שיינקייטן. ער האָט דאָך זיי געפּילט און
געזען אין דעם יידישן טראַדיציאָנעל-רעליגיעזן לעבנסשטייגער, אין דער
יידישער פּסיכיק און אין יידישע יום-טובים. ווי אַ סאָציאַליסט, אַן אוטי-
ליטאַרער, האָט ער געוואָלט און טאַקע געשטרעבט אויסאידלען די יידי-
שע מאַסן, די פאַרוואַרלאָזטע, נישט-אַנגעסמאַלירטע אין דעם מוטוויל
פון דער עמיגראַציע. ער האָט געהאַלטן אין איין אָנווייזן אויף יענע
הערלעכקייטן, אויף יענע גינסטיקע וועגן, וואָס קענען זיי פירן דערצו.
ענטינס סאָציאַליזם און ענטינס געפּיל פאַר נוצלעכקייט איז געווען
גלמרי אַנדערש. און דאָס איז געלעגן אין זיין ראַמאַנטיזם און אין

זינגע טיפע רעליגיעז-יודישע וואַרצלען. באמת איז עס געווען אַ מין עס-טעטיש רעליגיעז-יודיש לעבנס-געפיל.

ליטעראַטור-קריטיקער

די 80ער און 90ער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט זינגען די פּיאָנערן-יאָרן אין גניסטיקן לעבן בני די מזרח-אייראָפּעישע יודן אין אמעריקע. בעת מיר האָבן אין די 80ער יאָרן געהאַט שוין קאָנטיקע פּאָעטן (ווינ-טשעווסקי, ראָזענפעלד, עדעלשטאַט), האָבן זיך דערציילער ווייניק-וואָס אָנגעזען. און קריטיק — נישט רעצענזיעס — איז נאָך אינגאנצן נישט געווען בנמצא. אָפּטע רעצענזיעס, וועגן טעאַטער, זינגען דערשינען, אין דער צווייטער העלפט 80ער יאָרן, אין „ניר-יאָרקער יודישע פּאָלקס-ציטונג“. צווישן די ערשטע רעצענזיעס וועגן טעאַטער געהערט אויך אב. קאהאַנס אַרטיקל וועגן יעקב גאָרדינס ערשטע פּיעסע „סיביריאַ“ געשפּילט אין יוניאָן טעאַטער („די אַרבייטער ציטונג“, דעם 20טן נאָך וועמבער, 1891). מיט העכער אַ יאָר פאַר דעם האָט „סמבטיון“ (געצל זעליקאוויטש) געדרוקט אין דער זעלביקער „אַרבייטער ציטונג“ (נומער 27) אַן אַרטיקל, וווּ ער ווייזט אָן אויף דעם נידעריקן מצב פונעם יודישן טעאַטער, געצל זעליקאוויטש האָט אויך געשריבן רעצענזיעס, סוף 80ער יאָרן, אין דער פּרועדערמאָנטער „ניר-יאָרקער יודישער פּאָלקס-ציטונג“. די ליטעראַטור-קריטיק איז אויך געלעגן אין די וויקעלעך. מע האָט ערשט אָנגעהויבן דערציילן דעם לייענער וואָס עס מיינט אַ ליטעראַריש ווערק, אָנווייזן אים אויף דעם אונטערשייד צווישן שונד און ליטעראַ-טור. און געטאָן האָט מען עס אויף אַ זייער פּראָסט-פּשוטן שטייגער. מע האָט געמוזט דערקלערן דעם עולם ווי טיף דער יודישער ראָמאַן איז געזונקען, ווי דאָס באַמערקט, למשל, טאַקע געצל זעליקאוויטש אין דעם דערמאָנטן אַרטיקל אין דער „אַרבייטער ציטונג“.

מע באַקענט דעם עולם סני מיטן עצם ענין ליטעראַטור, ווי דאָס טוט, למשל, באַראַנאָוו אין דער „אַרבייטער-ציטונג“ מיט זינגע אַרטיקל-לען „וואָס איז פּאָעזיע“ (דעם 13טן מערץ, 1896), „פון וואַנעט האָבן זיך גענומען פּאָעטן?“, נאָך ה. ספּענסערן (דעם 27טן מערץ, 1896), „די

דראמאטישע קונסט" (דעם 10טן אפריל), "פון וואנעט האָבן זיך גענו-
מען ביאָגראַפֿן?" נאָך הערבערט ספענסערן (דעם 18טן מאַי, 1896)
אצ"וו. צו דעם זעלבן מין פּאָפּולאַריזאַציע געהערן אויך די אַרטיקלען,
געשריבן מיט אַ יאָר צוויי פּאַר באַראַנאָוו. דאָס זינען: אב. קאהאַנס
"פּאָעזיע און ווי מע שרײַבט איר" ("צוקונפֿט", פעברואַר און מאַי,
1894); איזאַק ספּעקטאַרסקיס "נאָך אַ פּאַר ווערטער וועגן פּאָעזיע"
("צוקונפֿט", יוני, 1894).

אַן אַנדער מין ליטעראַטור-קריטיק אין יענער צײַט זינען די אָפּ-
האַנדלונגען וועגן די מינסטער־ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור. צו דעם
מין געהערן, למשל, מ. לעאָנטיעווס (מ. מאַיסיעווס) אַרטיקלען וועגן
עמיל זאָלאַס "לורד", וועגן הענריק איבסענען (ביידע געדרוקט אין המ-
שכים אין דער "פּרײַער געזעלשאַפֿט" 1895). צו דעם זעלביקן מין גע-
הערן אויך משה קאַטצעס אָפּהאַנדלונגען.

אַרום יענער צײַט, הייבט זיך אויך אָן באַווײַזן די קריטיק איבער
י: ד י ש ע ר ליטעראַטור. דאָס איז דער דריטער מין קריטיק. אין דער
צעמבער־נומער "צוקונפֿט" פון 1894 געפינען מיר שוין ב. גאַרינס אַר-
טיקל "די נייע זשאַרגאַנישע ליטעראַטור", און אין 1896 לײַענען מיר
דאָרטן אב. קאהאַנס "קריטישע סטודיעס איבער זשאַרגאַנישע מינסטער-
ווערק. (אַפּריל, מאַי, אָקטאָבער, נאָוועמבער און דעצעמבער).

מיט יאָרן פּאַר זיי האָט דוד עדעלשטאַט געשריבן פּאָלעמישע אַר-
טיקלען אין דער "פּרײַער אַרבעטער שטימע": זשאַרגאַנישער דיכטער
(אויגוסט 29, 1890) און "די פּרינציפּל־אָזיקייט פון דער זשאַרגאַנישער
ליטעראַטור אין אַמעריקע" (אָקטאָבער 10, 1890).

איצט קען מען לײַכט זען די באַזונדערע נוסחאות אין יענער קריטיק.
אָבער דעמאָלט, אין די 90ער יאָרן, איז דער ענין נישט געווען אינגאַנצן
קלאָר. ער איז נישט געווען קלאָר פּאַר די שרײַבער גופּא. אָבער אין
זאָך האָבן זיי אַלע אָנגענומען: ליטעראַטור מוז זײַן געקניפּט און גע-
בונדן מיטן לעבן. און די אַלע מינים און שאַטירונגען אין דער אָנפאַנגע-
רישער קריטיק האָבן געהאַט איין ציל, דעם זעלביקן ציל, ווי די פּרײַער-
דיקע משכילים האָבן געהאַט, דהיינו — ברענגען נוצן דעם פּאָלק.

דעם דאָזיקן אַננשטעל האָט אויך דער פּיאַנער־קריטיקער ענטוין זיך

געמיט פארפעסטיקן אין דער יודישער ליטעראטור. אָבער זײַן דרך אין געווען אינגאנצן אַן אַנדערער. אויבנאויף זעט טאָקע אויס זײַן קריטיק אַזוי אויפקלערעריש, ווי בני זײַנע בני־דור. ווען מע קוקט זיך אָבער צו, וואָס אים האָט אינטערעסירט און וואָס ער האָט געוואָלט אַרויסברענגען, זעט מען עפעס נײַס. ער איז בשעתו געווען דער פּראָגרעסיווסטער און מאָדערנסטער קריטיקער.

אין זײַן ערשטער קריטישער אָפּהאַנדלונג וויל ער אַרויסברענגען געוויסע עסטעטישע ווערטן. ווען מע גייט אים נאָך טריט נאָך טריט, באַמערקט מען עס. די פּאַרבי־פּראָבלעמען אין קונסט האָבן אים נישט געלאָזט רוען. זיי האָבן געהאַט, נאָך זײַן מיינונג, די וויכטיקסטע שליוות — דערקלערן די טיפּערע סודות אין קונסט. דערמיט, פאַרשטייט זיך, קען מען דערהייבן דעם פּאָלקס געשמאַק און וועקן אין אים דעם באַגער נאָך העכערע ווערטן אין דער ליטעראַטור.

אגב, דער אופן ווי אַזוי ער האָט זיך באַוווּזן ווי אַ קריטיקער איז זייער אַן אייגנאַרטיקער. דעם 25טן און 29טן סעפטעמבער 1897 דרוקט זיך אין „פּאַרווערטס“ וואַשינגטאָן אוירווינגס „די שענסטע מיידל אין דאָרה“, אין ענטינס איבערזעצונג. גלייך נאָך דעם, דעם 30טן סעפטעמבער, דעם ערשטן און פּערטן אָקטאָבער, האָט ער דאָרטן געדרוקט א. ס. טורגעניעווס „צום לעצטן מאָל געזען זיך“. און נאָך די איבערזעצונגען האָט זיך באַוווּזן זײַנע אַן אָפּהאַנדלונג וועגן די דאָזיקע צוויי דערציי־לונגען „צוויי סקיצן, אָדער די נאַראַטיווע מעטאָדע און די דראַמאַטישע מעטאָדע“ („פּאַרווערטס“, דעם 5טן און 7טן אָקטאָבער, 1897).

ענטין האָט אויסגעקליבן די דאָזיקע צוויי דערציי־לונגען מחמת אין געוויסע פרטים זײַנען זיי זייער ענלעך צווישן זיך. דער וויכטיקסטער טייל אינעם אינהאַלט איז כמעט איין און דערזעלביקער. אוירווינג שיל־דערט אין זײַן דערציי־לונג ווי אַזוי אַן אָפיציר, „אַ פּאַרשטייער פּון דער כלומרשטיקער ציוויליזאַציע“, שדכנט זיך צו אַ נאַווי דאָרפיש מיידל, געווינט איר האַרץ און, לכוּף, פאַרלאָזט ער זי בשעת זי געפינט זיך אין דער גרעסטער פאַרצווייפּלונג. טורגעניעווי שילדערט אין זײַן דערציי־לונג — אויך „אַן אומשולדיק נאַטור־קינד“ אַקולינע. דאָ איז דער מענטש־אָן רחמנות איינער אַ וויקטאָר מיטן „כלומרשט אָפּגעהובלטן לאַק“, „אַ

פּאַרשטייער פון דער כלומרשטיקער ציוויליזאַציע". אויך וויקטאָר פּאַר-
לאָזט אַקולינען בעת זי געפינט זיך אין אַ פאַרצווייפלטער, „עלנדער
לאַגע“.

ענטזין ווּזזט אָן, ווי אין ביידע דערציילונגען איז דער סוזשעט זייער
ענלעך. נאָכמער — די כאַראַקטערן בני די צוויי מיידלעך זיינען ענ-
לעך. ער שרײַבט: „ביידע זיינען זיי זייער אומשולדיק, זייער נאַזוו,
זייער אָרנטלעך, זייער געפילפול. ביידע זיינען זיי אמתע נאַטורליקערע,
ד"ה די גרויסע וועלט מיט אירע פירונגען איז נאָך צו זיי גאַרנישט צו-
געקומען; ביידע האָבן געקראָגן נישט מער ווי אַן איינפאַכע דאָרפישע
דערצינונג; ביידע דענקען, אַז דאָרטן, אין דער גרויסער וועלט, איז
אַלעס ערהאַבן, ווּנדערשיין, און דאָרום ווען זיי באַגעגענען איינעם פון
יענעם צויבער-קאַנט, פאַרגעטערן זיי אים. אויף די ביידע מיידלעך האָט
די אַרומיקע נאַטור און דער שטילער דאָרפישער לעבן שטאַרק געווירקט,
זיי זיינען ביידע ראַמאַנטיש, ד"ה זיי זיינען פּאַעטישע נשמות; אויך-
ווינגס מיידל צינגט עס אַרויס מיט דעם, וואָס זי בלאַנדזשעט אַרום אין
„וועגעלעך און שטעגעלעך“, זינגט אַלמע לידלעך, און געפינט טרייסט
אין קלויסטער; און טורגעניעווס מיידל זאָגט עס אַרויס מיט דעם, וואָס
זי גייט אין פעלד און רייסט אָן קראַסקעס און קיפּיעט איבער די „פאַר-
געס מיך נישט“. די ביידע מיידלעך זיינען שוואַך אין כאַראַקטער, און
ווען זייער ליבע באַטריגט זיי, ווערט פון זיי בידן אַ תל“.

אַחוץ די צוויי נאָרוואַס-דערמאַנטע ענלעכע פרטים — אינהאַלט
אין דער דערציילונג און די כאַראַקטערן בני די מיידלעך — איז פאַראַן
נאָך אַן ענלעכער פרט: דער ציל. די כוונה בני ביידע שרײַבערס איז:
„אַפּצומאַלן אין וואָס פאַראַ גייסטיקער רוינע דאָס נאַזווע דאָרה-קינד
ווערט פאַרוואַנדלט נאָך דעם, ווי דער מער אָדער ווייניקער גרויס-
שטאַטישער שפּילט זיך אָן מיט איר האַרץ און וואַרפט זי אַוועק“.

נאָכדעם ווי ענטזין ווּזז-אַן ווי ענלעך עס זיינען די צוויי דערציילונג-
גען, פּרעגט ער פאַרוואָס זיי לאָזן נישט איבער דעם זעלביקן רושם. „דער
געפיל פון מיטלנד — שרײַבט ענטזין — וואָס דער לייענער פילט צו
אוירווינגס מיידל, האָט געדאַרפט זיין נישט שוואַכער פון דעם, וואָס ער
פילט צו טורגעניעווס מיידל“. און דאָך — מאַכט טורגעניעווס דערצייל-

לונג אן אומגעהייער-גרעסערן אינדרוק ווי אירווינגס. און ענטין פרענט:
 „פארוואסזשע פילן מיר מיט אקוליען פיל מער מיטלנד ווי מיט אויר-
 ווינגס מיידל?“

ענטין באטאנט — די דאזיקע „פראגע שטעלט זיך אוועק מיט נאך
 מער ברייטקייט, ווען מיר באמערקן, אז אין אירווינגס סקיצע זינען דא
 אזעלכע אייגנשאפטן, וואס העלפן פיל מיט, אום צו מאכן דעם אינדרוק
 שטארקער און ארויסרופן מער מיטלנד צו די העלדינען, וועלכע אין
 טורגעניעווס סקיצע זינען נישטאָ. און ער רעכנט דערבני אויס אַ צעטל
 סיבות.

ערשטנס, — „איז אין אירווינגס סקיצן פאראן דאָ סענטימענטאַ
 ליטעט: ד"ה אז דער פארפאסער גיט זיך אָפּ מיט די געפילן, אזוי דאָס
 אַמאָל איז ער אביסל מגזם, שילדערנדיק זיין העלרינס געפילן, און אַמאָל
 איז ער פאַנטאַסטיש“. פאַר אַ בנישפּיל ווי אזוי אירווינג איז סענטי-
 מענטאַל, ברענגט ענטין די „סצענע, וווּ דער שרײַבער שטעלט פאַר די
 מיידל, ווי זי זיצט ביים פענצטער דעם זונטיק-פאַרנאַכט ווען זי איז
 געשטאַרבן... באַלד האָט אין איר ווייכער, בלויער אויג ענומען ציטערן
 אַ טרער... וועגן וואָס האָט זי עס געקענט דענקען? האָט זי זיך דער-
 מאַנט אויף איר אומטריגען ליבהאַבער, אָדער האָבן אירע געדאַנקען אַרומ-
 געבלאָנדזשעט אויף דער בית-עלמין בערגעלע אַרום קלויסטער, וואָס האָט
 באַלד געזאָלט אַרייננעמען אירע אויסגעמאַטערטע ביינער אין שוים? נו,
 סענטימענטאַליטעט ווערט היינט באַטראַכט פאַר אַ גוטער מידה אין לי-
 טעראַטור. אָבער וואָס אָנבאַלאַנגט די ווירקונג, וואָס ער האָט אויף די
 נערוון, איז די סענטימענטאַליטעט אָן צווייפּל זייער ווירקזאַם“.

צווייטנס, — אירווינגס אַ געראַטענער אינפאַל פאַראינטערעסירט
 דעם לייענער: „ער פירט דעם לייענער פריער פון אַלץ אַרויף אויף אַ
 בית-עלמין אין אַ כמאַרנעם טאָג, ווען „די האַרץ וויינט אין אונדז“, און
 וויינט אונדז די טרויעריקע באַגרעכעניש פון דער יונגער מיידעלע. דעם
 לייענער, גראַדע ווי דעם שרײַבער מוז זיך פאַרוועלן וויסן פון וואָס איז
 דאָס אַזא יונגע קינד געשטאַרבן? אויף אַזא אופן הייבט דער לייענער
 פון אָנפאַנג אָן צו פילן עפעס אַ סאָרט צערטלעכקייט צו דער מיידל“.
 דריטנס, — אין אירווינגס דערציילונג פילט מען ווי אזוי דער פאַר-

פאסער באציט זיך צו זיין אומגליקלעכער העלדין: „ער רופט זי אָן מיט אַזעלכע זיסע נעמען, ער לאַסצט זי, האַלבעט זי, אַזוי ווי ער וואָלט געווען אירער אַ זיידע“. ענטין גיט־צו: דאָס איז אפשר „נישט קיין כשרע זאך אין קונסט, דען ווען דער מאַלער האָט זינע טיפן צופיל ליב, קען ער נישט אַלעמאָל אויסמאַלן זיי ריכטיק, דאָך ווערט דערפון דער לייענער געכאַפט. און דעריבער קומט אויס, אַז דער לייענער האָט אויך אורווינגס מיידל זייער האַלט, און ממיילא טוט אים זייער וויי די האַרץ איבער איר“.

פערטנס, — טורגעניעוו לאָזט איבער די אומגליקלעכע אַקולינע אַליין אין וואַלד אין שעה פון גרעסטן אומגליק. אָבער אורווינג דערציילט אונדז די גאַנצע געשיכטע וועגן זיין מיידל — זינט דער מינוט ווען זי אַנטלויפט פונעם אַפיציר, ביז זי שטאַרבת. ער פירט דעם לייענער אויף די „וועגעלעך און שטעגעלעך“, וווּ זי בלאַנדזשעט אַרום, לאָזט אים הערן אירע לידער, „וואָס זי זינגט שפעט אין אָוונט אין שווינטאַר“. ער ווויזט דעם לייענער ווי זי בעט גאָט אין קלויסטער, ער פאַרהאַלט אים בני איר נסיסה און מאַכט איר צו די אויגן, ווען זי שטאַרבת. דאָס אַלץ האָט אַ גוואַלדיקע ווירקונג אויפן לייענער. און דאָך — טורגעניעוו דערציילונג לאָזט איבער אַ שטאַרקערן, אַ טיפערן רושם ווי אורווינגס.

מיר האָבן זיך מיט אַ כיוון אַפגעשטעלט אויף דער דאָזיקער אַפֿ־האַנדלונג און אויף ענטינס פראַגעס. אין זינע ענטפערס ליגט דער שליסל צו ענטינס קריטישן מעטאָד. אין די ענטפערס גיט ער עסמעטישע, בעסער געזאָגט, עסמעטיש־פאַרמאָליסטישע דערקלערונגען. די דאָזיקע עס־מעטיש־פאַרמאָליסטישע ענינים האָט מען בשתם נישט איין מאָל אַרומ־גערעדט אין געוויסע אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור. אָבער ניצן זיי ווי אַ מעטאָד אין דער קריטיק, דאָס האָט ענטין צום ערשטן מאָל אינגעפירט אין דער יודישער ליטעראַטור. אין זינע ענטפערס רירט ענטין אָן אַ פאַרמאָליסטישע פראַבלעם, וואָס איז פאַרבונדן מיט פסיכאָלאָגיע פון דערציילונג און דאָמאָן — מיט דעם „רעסי“, ווי די פראַנצויזן רופן עס אָן. אין ערשטן פאַל ווערט דערציילט וועגן אַ לעבן. אין צווייטן פאַל וויקלט זיך פונאַנדער אַ לעבן פאַר דעם לייענערס אויגן, און ביים סוף

דוכט זיך אויס דעם לייענער, ווי ער וואָלט אַליין געלעבט דאָס דאָזיקע לעבן.

ענטין ענטפערט בזה הלשון: „טורגעניעו איז הויפטזאכלעך א מאַלער, און אירווינג הויפטזאכלעך א מעשה־דערציילער“. טורגעניעו גיט איבער די פאקטן, „אזוי און אזוי האָט זיך געטראָפן“. באַשריבן די פאקטן אין אים מער צום האַרצן, „און באַשריבן — זאָגט ענטין — הייסט, אייגנטלעך, אָפּמאַלן אַ בילד, וואָס אָנשטאַט קאָלירן, ליכט און שאַטן, זאָלן שטיין פאַסנדע קרעפטיקע אינדרוקספולע זוערטער“. טור־געניעו וויל נישט, מ'זאָל אים גלייבן אויפן וואָרט, מ'זאָל זיך פאַרלאָזן אויף זיין געשמאַק. ער לאָזט דעם לייענער אַליין זען.

ענטין שטעלט זיך אָפּ אויף נאָך אַ פונקט: „אירווינג האָט פיל מער גערעדט אין זיין סקיצע פון דער מיידל און דעם אָפיציר, און דאָך, זינט אַ בריה און זאָגט אדרבה אויף באַשטימט, וואָס פאַר אַן אָנבליק האָט דער אָפיציר, די מיידל?“ טורגעניעו רעדט ווייניקער וועגן וויק טאָרן און אַקוליוען, — און ווי ליכט עס איז זיך פאַרשטעלן „דעם גע־נויעם אויסזען פון דעם לאַקיי און די מיידל“. און דער אויספיר איז: דער מעשה־דערציילער אורווינג באַנוצט זיך מיטן נאַראַטיוון מעטאָד; טורגעניעו, דער מאַלער, מוז זיך באַנוצן מיטן דראַמאַטישן מעטאָד.

אין דעם נאַראַטיוון מעטאָד „באַגעגנט מען זעלטן־ווען אַ געשפרעך צווישן די פּערזאָנען, וועגן וועלכע דער דיכטער דערציילט“. דאָס קומט אָן דעם לייענער „נישט גלויבן פון די ליפן פון די רעדערס נאָר דורך אַ ממוצע, דורך דעם דערציילער“. אזוי ווי דאָס קומט צום לייענער דורך אַ פאַרמיטלונג, „ווערט ער, דער געשפרעך, אַביסל פאַרפּיאַטשקעט אויפן וועג; ער קומט צו אונדו נישט אָן אין זיין ערשטער אומגעטשעפעטער פּרישקייט. דער דערציילער, דער שליח, גיט צו אים צו זינען אייגענע פאַסיקלעך און פינטעלעך, און מעקט אַמאָל אָפּ די פאַסיקלעך און פינטעלעך, וואָס די רעדערס גופא האָבן אויף אים אָנגעצייכנט“. דער דראַמאַ־טישער מעטאָד, ווידער — דאָ, „האַלט זיך דער דיכטער אינגאַנצן באַהאַלטן פונעם לייענער; נישט איין וואָרט רעדט ער וועגן זיך אָדער וועגן די פּערזאָנען פון דער פּאָעמע: די פּערזאָנען ריידן פאַר זיך: אַמאָל צווישן אַן אַנדער, אַמאָל צו זיך אַליין“. „אין דער דראַמאַטישער פּאָעמע אַנט־

שפרעכן גענצלעך, אויב זיי זינען נאָר גוט צוגעפאַסט, די געפילן און געדאַנקען פון די פּערוואָנען... דען צווישן זיי, די ווערטער, און צווישן דעם צוהערער איז נישטאָ קיין דריטער צונג וואָס פאַרדרייט זיי". און ענטין פירט אויס: "די ווערטער אין אַ נאַראַטיוון סאָרט שרײַבן זיינען פיל שוואַכער, זינען ווייניקער מאָלעריש ווי די ווערטער אין אַ דראַמאַ-טישן סאָרט שרײַבן".

אין אוירווינגס דערציילונג "איז נישטאָ קיין איין וואָרט, וואָס די מיידל אָדער דער אָפיציר זאָל ריידן. בלויז אורווינג רעדט און נישט די העלדן. בני טורגעניעוון, ווידער, ריידן די העלדן. טורגעניעוון אַליין רעדט נאָר דאָרטן, וווּ דאָס איז אַבסאָלוט נייטיק. ענטין באַקערפֿ-טיקט די דאָזיקע באַהויפטונג מיט געלונגענע בנישפילן און קומט צו דער מסקנא: "ווי איר זעט איז אוירווינגס סקיצע נישט נאָר לעבשאַפט, וויל די מעטאָדע, מיט וועלכער דער פאַרפאַסער האָט זיך באַנוצט, איז די נאַראַטיווע מעטאָדע, וויל אַנשטאָט צו לאָזן די פּערוואָנען ריידן, רעדט ער אַליין. טורגעניעווס סקיצע איז קרעפטיקער, וויל ער אַליין רעדט כמעט נאָר וווּ עס איז נייטיק פאַר אים ריידן, און ווייטער לאָזט ער די פּערוואָנען ריידן פאַר זיך. אין קורצן, טורגעניעווס סקיצע איז שטאַרקער, וויל ער באַנוצט זיך פיל מיטן געשפרעך צווישן די פּערוואָנען".

דער גאַנצער מעטאָד ענטינס איז טאַקע אַן אויפקלערערישער. ער וויל באַקענען דעם לייענער מיט ליטעראַטור-וויסנשאַפט, מיט ליטעראַ-טוריטעכניק, כדי דערמיט פאַרפּינערן דעם לייענערס געשמאַק. דער דאָ-זיקער מעטאָד הייבט זיך אָן מיט פאַרמאָליסטישע דערקלערונגען. און ווייטער פירט עס צו דער פילאָסאָפישער עסטעטיק. אין קורצן לאָזט זיך עס פאַרמולירן אזוי: (1) אויב מע פאַרשטייט קלאָר די טעכניק אין ליטעראַרישע ווערק, באַגרייפֿט מען בעסער פאַרוואָס איין ווערק לאָזט איבער אַ שטאַרקערן רושם ווי אַן אַנדער ווערק; (2) אַדאַנק דעם קען מען בעסער אויפנעמען און פאַרשטיין אַ סך אומפאַרשטענדלעכע זאַכן אין קונסט; (3) מע קען דורכדעם זען ווי געזעצמעסיק די קונסט איז. דעם זעלביקן פאַרמאָליסטיש-עסטעטישן אַנאַליז נוצט ענטין ווען ער שרײַבט אויך וועגן דער דראַמע. אזוי איז זײַן אַרבעט אין דעם "נייעם גײַסט" (1898) "די טעכניק פון דער דראַמע" (פּרײַ באַאַרבעט נאָך גוס-

טאון פרייטאגן). אזוי איז זיין מער אָריגינעלע אַרבעט אין דער „פּרינער געזעלשאַפט“ (פּעברואַר, 1900), „דראַמאַ“ (אַלגעמיינע באַטראַכטונג). אין דער אַרבעט באַרירט ער נישט נאָר די טעכניק, נאָר אויך אַ סך ברייטערע פּראָבלעמען: דעם געזעלשאַפטלעכן באַטייט פּון דראַמע, איר קראַפט, איר שיינקייט און ווירקונג.

אין זיין בעלעטריסטיק איז ענטין איינער צווישן די ערשטע דראַמאַ-טיקער אין דער ייִדישער ראַדיקאַלער אַמעריקע. און די ראַמאַנטישע ניי-גונגען זיינען געוואָרן קלאָר און בולט, אַביסל שפּעטער, אויך אין זיין קריטיק. אָבער ער האָט גוט פאַרשטאַנען: טעכניק, וויסנשאַפט און פּאַרמאַליזם אין דער ליטעראַטור דאַרפן גראַד נישט זיין להיפּוך „דעם ליכטיקן נעפּל פּון כּישרוף־וונדער, פּון פּאָעזיע“.

איז מעגלעך, אַז דער איידעלער ד"ר קאַספּע, ענטינס לערער, האָט אויף אים געהאַט די דאָזיקע השּפּעה?

אין זינעם אַן אַרטיקל וועגן קאַספּען „ער האָט דערצויגן אַ דור פּון דאָקטוירים“ („מאָרגן זשורנאַל“ דעם 3טן אָקטאָבער, 1943) דערציילט אונדז ענטין וועגן דעם גימנאַסיום אַינשטעל אין די היגע ייִדיש־רוסישע סאָציאַליסטישע קרייזן און וועגן זינע שמועסן מיט קאַספּען.

„... אין יענע צייטן — שרייבט ענטין — פּון גליקלעכער אָנגע-שיכורטיקייט מיט דער לערער פּון עוואָלוציע אין דער סאָציאַליסטישער וועלט ... (האַט) געלעבט דער גלויבן, אַז סאָציאַליזם און נאַטור־וויסנ-שאַפטן, ריכטיקער דער דאַרוויניזם, און קולטור־געשיכטע זינען אַ מין חוּט־המשולש און אַז קאַרל מאַרקסעס „קאַפיטאַל“ און טשאַרלז דאַרווינס „אורשפּרונג פּון די מינים“ און הענרי מאָרגאַנס „פּאַרצייטיקע געזעל-שאַפט“ זינען אַ מין וויסנשאַפטלעכער סיאַמער דריילינג, נישט אָפּצו-רייסן, נישט אָפּצושניידן, האָט קאַספּע אויך אַ סך געלערנט קולטור־גע-שיכטע. וואָס שניידן נאַטור־וויסנשאַפטן בכלל, איז דאָס געווען קאַספּעס לעבנס־אַרבעט, קענענדיק זיי, תּמיד אַרבעטנדיק אויף זיי, בשעת דער דאַרוויניזם איז ביי אים געווען שיעור נישט אַ רעליגיע“.

„איינ מאָל, געדענק איך — שרייבט ענטין וויטער — אין אַ שטיק־פּרילינג־דיקן אָונט, זינען מיר ביידע געזעסן ביים ברעג ים, זיך גע-יחוסט מיט דער סודותדיקער נאַטור און געשמעסט. איך בין אַרויסגע-

טרקטן מיט א טענה קעגן קאספען און זיין נאטור־וויסנשאפטלעכקייט. זייענדיק דעמלט אָנגעזאָפּט מיט גריכישער מיטאַלאָגיע, האָב איך גע־ זאָגט: די מיטאַלאָגיע, זייענדיק אומוויסנדיק, בלויז פּאָעטיש, מאַכט די נאַטור אַזוי שיין, אַזוי סודות־דיק־ווינדערלעך, באַלעבט זי דאָך די נאַטור, פילט זי איר יעדן קליפערל אָן מיט ווינדערלעכן לעבן. קומט אַנער נאַטור־וויסנשאַפּט, דערקלערט אַלץ אַזוי פשוט, אַזוי וואַכעדיק און פאַר־ טרייבט די פּאָעזיע."

פאַר ענטינען, דעם יונגן ראָמאַנטיקער, דעם סענטימענטאַלן ראָמאַנ־ טיקער, איז אָט די טענה געווען אַ נאַטירלעכע. זי איז נאָך ער היום נאָ־ טירלעך פאַר גאָר אַ סך מענטשן. די וויסנשאַפּט, האַלטן זיי, איז כלומרשט לויטער קאָפּ־אַרבעט, זי איז מעכאַניסטיש. און דעריבער איז זי אַנטי־קינסטלעריש, אַנטי־פּאָעטיש.

פאַר ענטינען, דעם יונגן קריטיקער, איז אַלץ נישט געווען אַזוי פשוט, אַזוי וואַכעדיק, ווי די וויסנשאַפּט דערקלערט. דאָך האָבן אים אָנגעהויבן אינטערעסירן די כלומרשט טעכנישע מיטלען אין דער קונסט. שפעטער זינען די דאָזיקע מיטלען געוואָרן אין ענטינס אויגן מער ווי מיטלען. אין געוויסע פרטים זינען זיי פאַר אים געוואָרן ממש די יסודות אין קונסט. אין דער פאַרעם האָט ער דערזען די יצירה — געשטאַלטיקט און אויפגעשטראַלט.

ווי אַזוי איז עס געשען? אין קאספעס דעמאָלטיקן ענטפער ליגט די דערקלערונג.

קאספע האָט ענטינען געענטפערט ווי דאָס טוען אַלע טראַכטנדיקע און ערנסטע וויסנשאַפּטסלײַט. ענטיין דערציילט טאַקע וועגן דעם: "פונקט פאַרקערט", האָט קאספע זיך הייס אָנגערופן, זיך אָנגעמענ־ דיק מיט באַהאַרצטער פעסטקייט פאַר די נאַטור־וויסנשאַפּטן. "פונקט פאַרקערט", די נאַטור־וויסנשאַפּט באַלעבט די נאַטור אויף צו אמתן, זי ווײַזט אָן, אַז די נאַטור איז פול מיט לעבן, איז אויסגעפילט מיט לעבן. אָנוויזנדיק, אַז די נאַטור איז פול מיט לעבן, ווײַזט די נאַטור־וויסנשאַפּט גלײַכצײַטיק אָן, אַז די וועלט איז פול מיט סוד פון לעבן, איז פול מיט סודות. אַלץ לעבט, אַלץ רעגט זיך, אַלץ איז פּוּשט צורה ולובש צורה. ערשט די נאַטור־וויסנשאַפּט הייבט אויף דעם שלײַער פון סוד היצירה

און פון סוד הבריאה, און ערשט זי שפרייט אויס איבער מענטש און וועלט דעם ליכטן נעפל פון כישוף-וונדער, פון פאָעזיע."

מיר קענען זיך גרינג פארשמעלן: אזעלכע שמועסן האָבן זיכער געווירקט אויף דעם ערנסט-זוכנדיקן ענטינען. ער איז געקומען צו אַ וויכטיקער מסקנה. אַנטפלעקן פאַרבאָרגענע געזעצן מיינט אַנטפלעקן טיפערע סודות, גרעסערע געהיימנישן. עס איז אים קלאָר געוואָרן — דערקלערן קונסט-פּראָצעסן, אַראָפּנעמען שליייער נאָך שליייער פון די געהיימנישן, קען מען נאָר דורך דערקענען די פאַרם. און עס דאַרף אונדז נישט אָפּ האַלטן, וואָס דאָס אַנטפלעקטע ווערט נאָך גרעסערער סוד.

אויף אַזאַ אופן איז ענטינס ראַטאַנטיזם נישט אָפּגעשוואַכט. פאַר-קערט. ענטיין, דער ערלעכער אידינאָליסם, האָט געוואַלט געפינען דעם טיפערן סוד, די פאַרבאָרגענע וַזעצן. ער האָט געזוכט דעם מהות אין דער קינסטלערישער טעכניק. ער האָט עס אָבער געוואַלט דערגרייכן אויף אַ קלאָרן, געסדרטן אופן. שטאָט גיין לערנען צו ווערן אַ פּראָפּעסיאָנאַל — אַ דאָקטער, אַ דענטיסט, אַן אַדוואָקאַט — ווי דאָס האָבן געטאָן אַ סך „אידיעאָליסטן" פון זיין צייט — איז דער אומפּראַקטישער ענטיין אַוועק לערנען לשמה. ער קומט אָן אין קאַלאָמביע קאַלעדזש שטודירן. ער לערנט דאָרטן ליטעראַטור-פּילאָסאָפּיע, און ליטעראַטור-עססעטיק, ענגלישע און פאַרגלייכלעכע ליטעראַטור, פּסיכאָלאָגיע און אַנטראָפּאָלאָגיע.

דאָס אַלץ פאַלט זיך צונויף מיט דעם פּעדאַגאָגיש-אויפּקלערענישן באַ-גריף ווי אַזוי צו פאַרשפּרייטן ליטעראַטור אין פּאָלק. צווישן די קריטי-קער אין יענער צייט איז ענטיין דער איינציק-געשולטער און ליטעראַריש-געבילדעטער. זיין טרוים ווערט מקוים. און דער טרוים איז געווען — באַקענען זיך מיט די הויפּטיסודות פון שאַפּן, דורך דער טעכניק צוקור מען צו וואָס גרעסערע אַנטפלעקונגען און שיינקייט, אָננעמען זיך מיט אַללעלעכע דערגרייכונגען און איבערגעבן זיי דעם יידישן לייענער. און אַזוי באַוועגט זיך זיין קריטיק: לערנען פאַרמאָליסטיש דעם מהות פון ליטעראַרישע דערשיינונגען און נוצן פאַרמאָליסטישע מעטאָדן ביים דערקלערן די הויפּט-עלעמענטן אין אַ ווערק. עס פאַרשטייט זיך, ענטיין נעמט עס נישט אָן ווי דעם איינציקן

אופן ווי מ'דארף שרײַבן קריטיק. ער נעמט צוהילף אויך סביבה, ירושה, אָבער דאָס אַלץ ווערט באַנוצט, כדי דערקלערן דאָס ווערק דורך פּאַרם. און ווייל ער איז בשעתו געווען דער געשולטסטער קריטיקער האָט ער אויך אָנגערירט פּראָבלעמען, וואָס זײַנען ווייניק־וואָס געווען באַקאַנט די ברייטערע יודישע קרייזן אין אַמעריקע. ער באַקענט דעם עולם מיט די פּראָגרעסיווסטע ליטעראַרישע דערשיינונגען אין דער וועלט־ליטע־ראַטור. איז עס גאַרנישט קיין צופאַל, וואָס בנימין אויפקום פון מאָדערניזם אין דער יודישער אַמעריקע האָט ענטפּן געשפּילט גאָר אַ גרויסע ראָלע. די גרופע „די יוגענד“, וואָס האָט באַמת צוגעגרייט די שפּעטערדיקע גרופע „די יונגע“, האָט אין 1907 אַרויסגעגעבן דעם ערשטן נומער „די יוגענד“. דאָרטן האָבן געדרוקט זייערע זאַכן די דעמאָקראַטיקע מאָדערניסטן ווי יוסף באַנק, מ. י. האַימאַוויטש, יעקב אַדלער, ד. בענדזשאַמין, מאַנ־לייב, י. ראָלניק, א. ראַבאָי, י. י. שוואַרץ און ש. ה. שניידער. אַרום אַט־דעם ערשטן נומער האָט זיך אָנגעהויבן אַ טומל. מע האָט אָנגעהויבן באַפאַלן די „דעקאָדענטן“. איז יואל ענטפּן געווען דער שטאַרקסטער פּאַרטיידיקער זייערער, און פון דעם צווייטן נומער אָן האָט דער רעדאַקטאָר, דער דערציילער ב. סענטער, איבערגעגעבן די רעדאַקציע ענטפּונען, שמואלזאָנען, האַימאַוויטשן און ידידיה מרגליתן (זע דוד איגנאַטאָווס „אַ קאַפיטל „יונגע“, „צוקונפט“, דעצעמבער 1944). אין צווייטן נומער פון דעם דאָזיקן זשורנאַל האָבן זיך געדרוקט נייע מיטאַרבעטער ווי ה. רויענבלאַט, יואל סלָאָני, שמואלזאָן און דער פרױערדיקער רעדאַקטאָר ב. סענטער. באַווייזט זיך צווישן זיי ענטפּן מיט אַ קריטיק „ליטעראַרישע איבערויכט“. געווען איז עס אַן אַרטיקל וועגן יעקב אַדלערס ביכל לידער „זכרונות“.

ווען מע לייענט דעם דאָזיקן אַרטיקל ווערן קלאָר די אַלע טענות און תביעות מצד די שפּעטערדיקע „יונגע“. אָט זײַנען ענטינס באַמער־קונגען:

„אזויפיל יונגע ליטעראַרישע כוחות ווערן פאַרלאָרן און פאַרוונקען אין דעם תהום פון אונדזער ביזנעס אָדער פאַרטיי־פּרעסע, און לאָזן הינ־טער זיך קוים איבער אַ שפור, אַזוי ווי פּרישקוועליקעס וואַסער וואָס ווערט אינגעשלאָנגען פון אַ וויסטן, פאַרדאַרטן פליין“.

ענטין זאָגט וועגן אַדלערס זאַמלונג: „דאָס גאַנצע ביכל איז אַ
יאַמער־ליד פון אַ מידער, צאַרטער זעלע, וועלכע בענקט נאָך דער היים,
נאָך די קינדער־יאָרן אַזױ, און אױױױ.״ איידער דאָס ביכל איז אַרויס
האַט ער, ענטין, ווען־נישט־ווען געלייענט אין דער פרעסע אַדלערס „אַז
אייגענע הערצנס־מעלאָדיע, אַ בילד פון די יאָרן און ווערטער וועלכע
קנעטן אויס דעם דיכטערס נשמה, אַ געפיל, וואָס איז אינערלעך און
שטאַרק.״ דערבײַ כאַפט זיך ענטין אַרויס מיט באַמערקונגען קעגן דער
אַפיציעלער פּאָעזיע אין יענער צײַט, קעגן „די נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע
באַוועגונגען (וואָס) האָבן בײַ זיך געהאַט גראַמען־דעפּאַרטאַמענטן״, ווי
זישאָ לאַנדוי האָט זיך אויסגעדריקט מיט צוועלף יאָר שפּעטער (זע
ז. לאַנדויס הקדמה צו זײַן אַנטאָלאָגיע, ניר־יאָרק, 1919): „מײסטנס
אַבער, לידער געזונגען אין כאָר פון פּראָפּעסיאָנעלע אַבליס, אָדער אָפּ־
קלאַנגען פון רעדנערישע אויסגעשרייען״.

„דער ריינער פּלאַם האָט געשלוּמערט אונטער בערגלעך הייסלעכן
פּלאַטפּאַרמע־אַש״.

„י. אַדלער האָט אַ פּאַרנעמנדן מוזיקאַלישן אויער — נישט אומ־
זיסט קלינגען זײַנע לידער אַזוי רעגלמעסיק־דיטמיש און שײַן״.
„י. אַדלער האָט אַ פּונק פון צאַרט־געהיימניספּול־רעליגיעזע פּאַנ־
טאַזיע. ער פילט די געהיימניספּולע קדושה, וועלכע צעגיסט זיך איבער
דער פּרום־גאַליצישער יודישער שטיבל פּרינטיק־צו־נאַכט פון די בענטש־
ליכט און פון די שײַנענדע פּנימער פון טאַטע־מאַמע און פון דעם אומ־
באַמערקבאַרן פּאָך פון די מלאכי השרת פליגלען. און גײט דער שבת
קודש אַוועק אויף מאָרגן בײַנאַכט נאָכן שטערן אַרויסגאַנג און דאָס פּרומע
היזל ווערט איינגעוויקלט אין געהיימניספּול־וואָכעדיקע שאַטנס און
אַנגעפילט מיט אַן אונטערטעניק־פּאַטאַליסטישער שטילקייט, דאַן פּאַנגט
אַ טיפע בענקשאַפט און אומעט אָן צו דריקן דעם דיכטער־קינדס האַרץ,
דאַן פילט דער יונגל־דיכטער אין אַן אלול־פּאַרטאַג אין קלייזל צו סליחות,
דאַן פילט ער דעם „סוד וואָס איז אויסגעשפּינט איבער אַלע היזלעך״
און ווי „די שטילע פּרומע נאַכט שושקעט זיך מיט גאַט״.

אויב נישט פּונקט די זעלביקע ווערטער, אָבער די געדאַנקען, די
שטימונגען הינטער די ווערטער — אין זײ פילן זיך די שפּעטערדיקע

שפירונגען און אָננגען בני די „יונגע“. און עס איז גאַרנישט אויסגע-
שלאָסן, אפשר איז דער ערשטער אויסדרוק בני די שפעטערדיקע „יונגע“
אויפגעקומען אונטער ענטינס השפעה.

עס איז גאַרנישט קיין צופאַל, וואָס ענטין רעדאקטירט, צוזאַמען
מיט סלאָנימען און האימאָוויטשן דאָס זאַמלבוך „ליטעראַטור“, יולי,
1910. אגב, דרוקט ער דאָרטן אַ גאַר אינטערעסאַנטע אַרבעט וועגן סימ-
באָליזם אין דער וועלט-ליטעראַטור אונטערן נאָמען „צווישן מזרח און
מערב“. אין דער דאָזיקער עסיי, כמעט 30 גרויסע זיטן, גיט ער איבער
דעם כאַראַקטער, די פּילאָסאָפּיע, דעם הינטערגרונט און די אַספּיראַציע
פון סימבאָליזם. אָבער דאָ און דאָרטן וואַרפן זיך דורך פּיל-כאַרניטנדיקע
באַמערקונגען. זיי האָבן זיכער געלאָזן טיפע סימנים אין „די יונגע“.

„די לאַסט פון דער ווירקלעכקייט דריקט צו שווער אויף דער מענטש-
הייטס מוח. מאָס און פאַרנונפט. ווערן איר צו נורנע, די קלאַרקייט ווערט
איר צו קאַלט און אויבערפּלעכלעך, און זי פאַרבענקט זיך פון דאָס נני
צו די געהיימיניספּולע צויבערשאַטנס פון אַמאָל...“ (ז' 511). אָדער
אַזאַ באַמערקונג, וואָס די „יונגע“ האָבן שפעטער אַ סך מאָל אויסגע-
דריקט אויף פאַרשיידענע אופנים: „אָבער וואָס הייסט אויסדריקן! פּאָ-
עזיע טאָר מען ניט, קען מען ניט אויסדריקן. אויסדריקן מאַכט וואָכעדיק,
באַשרענקט, גיט באַשטימטקייט דאָרט וווּ עס טאָר קיין באַשטימטקייט
נישט זיין. דעריבער דאַרף מען ניט קיין נעמען נאָר אַנדיטונגען, נישט
בילדער נאָר סימבאָלן, דעריבער דאַרף מען נישט קיין שפּראַך נאָר
זיכטבאַרע מוזיק.“ (ז' 64).

מיט דער דאָזיקער עסיי וועגן סימבאָליזם האָט ענטין זיכער אַ סך
אויפגעטאָן פאַרן מאָדערניזם אין דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.
נאָך מער האָט ער אויפגעטאָן פאַר דעם נניעם ראַמאַנטיזם, וואָס די „יונגע“
האָבן אַנטוויקלט, מיט זיין גאַר אַריגינעלער עסיי „אַ יידישער ראַמאַנ-
טיזם“, געדרוקט מיט אַ יאָר פּרזער פאַר זיין אַרבעט וועגן סימבאָליזם,
ד"ה אין יאָר 1909, אין דעם ליטעראַרישן זאַמלבוך „טרוימען און ווירק-
לעכקייט“, רעדאקטירט פון י. אַדלער און יואל סלאָנים, אַרויסגעגעבן
פון א. קאַרלין.

אין דער דאָזיקער עסיי „אַ יידישער ראַמאַנטיזם“ שטעלט ער זיך

ג. ב. ח י נ ג א ו

אָפּ אויף די וויכטיקסטע כאַראַקטער־שטריכן אין דער ייִדישער ליטעראַטור־טור אין אַמעריקע. ער פאַרגלייכט זי מיט „א פאַרדאַרטן וועלדל ערגעץ אין אַ מדבר־לאַנד, נישט געוואַשן פון גאַס רעגן, נישט געבאַדן אין פּרישן מאַרגנטוי, נישט אַנגעטרונקען פון קרישטאָל־קלאַרע טינעלעך“.

ער טרעט אַרויס קעגן דער דאָזיקער ליטעראַטור, וואָס גיט זיך אָפּ מיט „קאַלט, קליינלעכע, אָפּגעריסענע פּאַקטן פון דער גרויסער אַלטעגלעכ־קייט“. ער פּאָדערט, וואָס די „יונגע“ האָבן שפּעטער אָנגעהויבן פּאָדערן און זיך באַמיט טאַקע אַרײַנברענגען אין דער ליטעראַטור. ער פּאָדערט „די רוהניוּתדיקע פּינכטיקייט פון פּאַעזיע, פּאַנטאַסטיק און אַ העכערן איבער־ערדישן סטיל“. ער פּאָדערט דאָס, וואָס איר פּעלט, און עס פּעלט איר: „דער סודותדיק־צופּליסטערנדער שאַרף פון שטילע טריט צווישן אָנגעוואַרפּענע וואַלד־בלעטער, דער צויבערלעכער וויספּערן פון דעם בײַהשמשותדיקן צונויפגיסן זיך פון הימל און ערד, דער פּליגל־גערויש פונעם טויט, פּאַכעדיק איבערן לעבן, דער דונקעלער מורמל פון דער לעגענדע פון דעם ווייטן אַמאָל און דעם ווייטן לעתיד לבוא, פון פּאַר איבערגענגלעכקייט אין אייביקייט“.

ווען מע לייענט די דאָזיקע עסיי, שפּעטער זײַן אָפּהאַנדלונג וועגן סימבאָליזם, קומט אויף אַ פּראָגע: ווען האָט ער זיי געשריבן? ענטפּן האָט געשריבן די עסייען אין די יאָרן 1909 און 1910. ווערט קלאַר: ער איז געווען דער טעאָרעטיקער פון מאַדערניזם דאָ אין אַמעריקע, דאָס מיינט פון די „יונגע“.

ענטפּן באַקענט דעם לייענער — און אפשר האָט ער אין דעם פּאַל מער אין זינען געהאַט דעם יונגן קינסטלער — מיט די ראַמאַנטיזם־פּראָבלעמען אין דער וועלט־ליטעראַטור, מיט די אויפּטוואַונגען, ווי אַזוי ראַמאַנטיזם האָט באַקליידט די ליטעראַטורן „מיט אַ גראַנדיעזן טראַגיקום, מיט אַ שיקאַלאָהאַפּטער גרויסקייט“, און ווי אַזוי „די מענטשלעכע פּאַנ־טאַזיע איז באַפּרייט געוואָרן“.

ער האָט טאַקע געוואָלט זען דעם דאָזיקן ראַמאַנטיזם אין דער ייִדישער ליטעראַטור. די גרויע טאַגטעגלעכע טענער זאָלן „א הויכן וועלט־קלאַנג באַקומען“, „דעם מענטשנס טריט (זאָלן) אַ ריזן ווירדע“ אָננע־

מען. . . "זיין נשמה (זאָל) אינגעטונקט ווערן אינעם מיסטישן גלאַנץ פון וועלטן פון אַמאָל און פון שפעטער".

דעם טיפן יודן ענטינען אינטערעסירט נישט בלויז דער ראַמאַנטיזם בכלל, נאָר דער יודישער ראַמאַנטיזם. ער זעט דעם יסוד פאַר אַזאַ מין ראַמאַנטיזם אין יודישער רעליגיע, אין יודישער געשיכטע און אין יודישע פאָלק-הלומות. דאָס איז, נאָך זײַן מיינונג, נאָך, "אַ ריזיקער פונד דאַמענט פון גניסטיקע אוצרות". אויף אים קען מען אויפבויען "צויבער-שלעסער, הימל-גרויס, פייער-פאַרביק און פאַנטאַסטיש ווי די פאַטאַמאַר-גאַנאַס פון הימלישע ברעגעס".

דאָס ביסל עכט-ראַמאַנטישע אין דער יודישער ליטעראַטור בשעתו האַלט ענטיין פאַר אַ צופאַל, פאַר "אַ גליקלעכע אויסנאַמע". "דאָס ביסל עכט-ראַמאַנטישע איז אָנגעווייט געוואָרן אויף אונדזער ליטעראַטור מיט דעם האַלבן באַוווּסטזײַן פון אירע שעפער". באַזונדערס, גלויבט ער, איז "קאַלט און טרוקן" די פראָזע-ליטעראַטור אין זײַן צײַט.

ער זעט פאַרויס גרויסע מעגלעכקייטן פאַר דער יודישער ליטעראַטור, אויב זי זאָל זיך באַוווּסטזײַניק אָפגעבן מיט טיפערן ראַמאַנטיזם. און ער ענדיקט זײַן אינטערעסאַנטע עסיי מיט די ווערטער:

"אַ יודישער ראַמאַנטיזם וועט די יודישע ליטעראַטור אָנ-טרינקען מיט הימלישן טוי און זי באַגיסן מיט קרישמאַל-קלאַרע טינכן. ער וועט אין איר אַרײַנגלאָזן אַ שפּריי-רעגן פון גן-עדן פאַרבן און איבער איר אויסשפּרייטן אַ הופּה פון צויבערהאַפּטע נעפל-מיר-ראַזשן. ער וועט אירע וואַרצלען אינפלאַנצן אין דער פעסטער ערד און אירע שפיצן מיט הימל-מיסטעריען און אייביקייטס-פאַנטאַס-טיק באַגורדן. ער וועט איר וואַרעם אומהויכן מיט פאָלקסטימלעכע נאַווקייט און מיט טראַגישער ווירדע און אַל-וועלט-ערנסט באַ-קרוינען. ער וועט איר מיט אַ געזונט-קרעפטיקן לעבנס-זאַפט אָנ-טרינקען און מיט דעם הערלעכן בלומען-רייך פון פּאָעזיע אומוועבן".

"אַ יודישער ראַמאַנטיזם וועט דער יודישער ליטעראַטור איינג-אַרטיק מאַכן, צוריק צום אור-קוואַל ברענגען, דאַן וועט זי ווערן דער היילונגס-ברונעם פונעם מידן איבערזעטיקטן אינטעליגענט און

די ליבע אלטע, מיט מאַך באַוואַקסענע קרעניצע פונעם פשוטן דאָרפס-מענטשן."

עס איז נישט קיין צופאַל, וואָס ענטין האָט געשטויסן די "יונגע" אויפן וועג צום נײַעם ראַמאַנטיזם. ער האָט זיי אָנגעוויזן דעם דאָזיקן ווענדפונקט אין דער יודישער ליטעראַטור. ער באַקענט זיי מיט פראַבלע-מען אין דער דעמאָליטיקער מאַדערנער ליטעראַטור. ווי פרוער שוין באַ מערקט, — ענטין איז געווען אַ פאַרפאַלענער ראַמאַנטיקער פון סאַמע אָנהייב אָן, איידער נאָך די "יונגע" זינען אויפגעקומען. ענטינס ראַמאַנטיזם איז געקומען צום אויסדרוק שוין אין זײַן בעלעטריסטיק. כאַראַקטעריסטיש איז אַזאַ שמעלע פאַר דעם סענטימענטאַלן ענטינען:

"איר זעט מײַן וויגעלע? — נישט קיין וויגעלע איז עס, דאָס איז אַן אַקרענט אויסגעבויט מיטן שם המפורש. איר זעט די שטריק-לעך וואָס בינדען צו די וויגעלע צו דער סטעליע? — דאָס זינען נישט קיין שטריקלעך, דאָס זינען זינדענע זעגלען, געשפונען און געוועבט פון די יריעות פון משכן. איר זעט ווי די וויגעלע הוידעט זיך אום הוראורא-הא-הא-הא איבערן חדר? — דאָס שווימט מײַן אַקרענט איבער דעם שטיקן, דעם בוימלדיקן ירושלים-טיבל שינח."

דאָס איז געווען געדרוקט יאָרן איידער די "יונגע" האָבן זיך באַוויזן, אין מאי 1900, אין דער "פרייער געזעלשאַפט". און נאָך מיט דריי יאָר פריער האָט ער ענלעכע פאַרראַמאַנטיזירטע בעלעטער וועגן זינע קינדער-יאָרן געדרוקט אין "פאַרווערטס".

צי די "יונגע" האָבן אויפגענומען זײַן אַמאַנטיזם, זײַן גרויס-צוגיקן ראַמאַנטיזם וואָס האָט געזאָלט אויך האָבן אין זיך אַ גרויסן חלום, אַ גרויסן נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן אינהאַלט, — וועגן דעם איז נישט דאָ דער פּלאַץ צו ריידן, וויכטיק אָבער איז אָנווייזן — ענטין איז געווען זייער פאַרקעמפער און מרדיך, לערער און פאַרויסגייער. און דאָס זינען גאַרנישט קיין קליינע פאַרריכטן.

און זײַן ראַמאַנטיזם האָט נישט נאָר געהאַט אין זיך אַ נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן חלום, נאָר אויך — אויב מע מעג זיך אַזוי אויסדריקן — אַ פאַרמאַליסטישן חלום וועגן דעם קינסטלערישן הויכן סדר. פאַרם

און ראַמאַנטיזם, וויזט אויס, גייען זייער אָפט האַנט אין האַנט. ביידע גיבן זיך ווייניק אָפּ בלויז מיטן אינהאַלט, מיט דער באַשיינפערלעכער ווירקלעכקייט. אין דעם ליגט די דערקלערונג, וואָס ענטזין דער ראַמאַנט-טיקער איז אויך געווען אַ פאַרמאַליסט.

אין זינע זייער אינטערעסאַנטע שטודיעס וועגן די דרני יודישע קלאַסיקער, „די זינלן פון דער נײַער יודישער ליטעראַטור“ (1923), וויקלט ער פונאַנדער זינע געדאַנקען בהדרגה, מיט אַ סדר. ער דערפירט זיי צו דעם טעכנישן אַספּעקט אין דער עסטעטיק. זינע קריטישע המצאות זינען באמת נישט קיין המצאות. זיי זינען דורכגעטראַכטע אויספירן. ער קומט צו זיי נאָך לאַנגן לערנען, טראַכטן און איבערטראַכטן. ווען ער האַלט זיך אין די דאָזיקע גרענעצן און לאַזט נישט, דער סענטימענטאַליזם זאָל אים פאַרפירן אויף פרייע אימפרעסיאָניסטישע וועגן, דעמאָלט איז ער סאָליר, קלאָר, ער איבערצייגט און באַלערנט. דאָס האָבן באַוויזן זינע זייער אינטערעסאַנטע אַרטיקלען וועגן די בויער פון דער יודישער ליטע-ראַטור אין אַמעריקע, וואָס ער האָט בשעתו געדרוקט אין „מאַרגן-זשורנאַל“.

זיין טעאָריע, למשל, וועגן מענדעלע דעם מגיד און וועגן מענדעלעס מגידוּשן סטיל איז נישט קיין המצאה. דערצו האָט אים געבראַכט די עסטעטיק פון מגירות און דער עצם כאַראַקטער פון מענדעלעס ווערק. ער שטעלט מענדעלען אַוועק צווישן דעם קעלמער מגיד און היים רומשינסקער. אין דעם קעלמער מגיד זעט ער אַ וועקער, אַ שטראַפּער. אין היים רומשינסקערן זעט ער אַ מאַדערניזירטן מגיד, אַ בעל דרשן מיט אַ „ווינס-האַרץ“, וואָס רעדט וועגן יודישקייט אין הסכם מיטן גיסט פון דער צייט, ד"ה אַ משכיל-מגיד. און צווישן די צוויי געפינט זיך, נאָך ענטינס מיינונג, מענדעלעס אַרט. ער וויזט אָן אויף מענדעלעס פאַרבינדונג מיט דער מוסר-ליטעראַטור („דאָס קליינמענטשעלע“, למשל). ער גיט אונדז דאָ, פאַרשטייט זיך, די סיבות פאַרוואָס ער נעמט אָן, אַז „דאָס קליינמענטשעלע (איז) אין תוך אַ מגידוּש מוסר-ספרל קעגן די קהלשע פירער“, „שטראַפּנדיק די נגידים, די תקיפים, די קהלשע מאַכערס“. דערבני וויזט ער אָן, דער מגיד שרייבט אַרויס פון דעם „קליינמענטשעלע“: „זעט איר אומגליקלעכע מענטשן... נעמט אינך אַראָפּ אַ מוסר פון

יצחק אברהם תקיף". ער שטעלט זיך אויך אָפּ אויף מענדעלען דעם נביא. מענדעלע האָט אין דער "קליאַטשע" פּאַרויסגעזאָגט "דעם מאָראַלן אונטערזאָנג פון דער השכלה": ער ווילזט אָן אויף דעם ווי אזוי די השכלה האָט מענדעלען "באַגניסטערט, זיין טאַלאַנט געשפּיזט". ער באַווילזט אָבער אויך ווי אזוי זי האָט אים געשטערט, "און נישט זעלטן טאַקע פאַרהויקערט". "פון דער נאַטור אַ מאַלער, אַ פּאָעט — שרײַבט ענטזין — האָט אים זיין השכלהדיק באַוווסטזיין שטענדיק געריסן צו פּריידיקן, צו דרשענען". און צו די גרויסע חסרונות מענדעלעס רעכנט ער צו מענדעלעס דערציילערישקייט. זי האָט גוואַלדיק געליטן מחמת שלעכטער טעכניק, מחמת נישט געלונגענער פּאַרם. און נאָך ערגער ווי די שלעכטע טעכניק — ווילזט ענטזין אָן — איז די "טאַטאַלע אָפּוועזנקייט פון פּסיר-באַלאַגיע אין אַבראַמאַוויטשעס ראַמאַנען". אָבער אַלץ ווערט דערקלערט, ער איז מלמד זכות, און אַלץ ווערט אַרויסגעוויקלט פון דער פּראָבלעם — פּאַרם. ער האַלט מענדעלען פאַר דעם שפּראַך-מניסטער, פאַר דעם שאַפּער פון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַרישער שפּראַך. מענדעלע איז "אונדזער בעסטער נאַטור-מאַלער, אונדזער בעסטער פּינזאַזשיסט". ער איז "אפשר אונדזער גרעסטער פּאָעט אין פּראָזע", וואָס איז "מער ווי אַ ליִרישער פּאָעט". ער איז דער גרויסער פּאָעט, וואָס זינגט אָדער קלאַנגט מיטן טאָן פון די אַלטע העלדן-לידער. מענדעלע איז אַ מערקוויר-דיקער עפיקער. ער קען "אזוי שייַן צונויפגיסן דעם עפיקער מיטן ייִדן". ענטזין קומט נישט אָפּ מיט סתם באַהויפטונגען. ער דערקלערט, ער באַ-קרעפטיקט אַלץ מיט באַווילזן. ווי פּרױער דערמאָנט, ער דערפירט אַלץ צו די פּראָבלעמען — טעכניק און פּאַרם. דאָ און דאָרטן דערזעט מען בני אים אַנדערע פּראָבלעמען, למשל, די שייכות צווישן שפּראַך און סטיל, דער אונטערשייד צווישן אינדיווידועלער און פּאָלקלעכער פּסיכאָלאָגיע, וואָס איז אַ טיפּ, אא"וו.

ענטזין באַנוצט זיך מיט דעם זעלביקן מעטאָד בעת ער רעדט וועגן שלום-עליכמען און פּרעזן. ער אַנאַליזירט זייער אינטערעסאַנט, צום פונקט, שלום-עליכמען דערגרייכונגען ווי אויך זינע דורכפאַלן. בני שלום-עליכמען שטעלט ער זיך באַזונדערס אָפּ אויף דער פּראָבלעם — טיפּן, אויף שלום-עליכמען באַצוינג צו זינע אייגענע טיפּן, די שייכות צווישן שלום-עליכמען

באצוונג צו זינע טיפן מיט דעם פאטאָס אין זינע דערציילונגען, מדרגות אין הומאָר אצ"וו. דער זעלביקער פאָרמאָליסטיש-עסטעטישער אַנאַליז גייט דורך דורך זיין באַלערנדיקער און גוט-קלאַסיפֿיצירטער אַרבעט וועגן פּרצן.

אַט אזוי איז אונדזער ערשטער ראָמאַנטיקער-בעלעטריסט געוואָרן דער ערשטער קריטיקער-פאָרמאָליסט. און מיט אומיליטאַרישע כוונות, ווי זיין צייט האָט עס געפאָדערט. אָבער אויך מיט טרוימען וועגן אַ יודישן ראָמאַנטיזם אין אַ גרויסן פאַרנעם, און מיט אַן אָפן האַרץ פאַר אַלץ, וואָס איז געווען מאָדערן, פּראָגרעסיוו און שעפּעריש.

טעאָמער-קריטיקער

אויך אין טעאָמער-קריטיק אין אַמעריקע געהערט ענטין צום פּיאָ-נערן-דור. בעת ער האָט אין 1897 אָפּגעדרוקט זיין ערשטן אַרטיקל וועגן טעאָמער „וואָס האָט מען פון טעאָמער?“ („די פּרניע יודישע פּאָלקסבינע“ רעדאַקטירט פון י. ענטין), זינען דעמאָלט נאָך נישט געווען קיין טעאָמער-קריטיקער. דעם גרעסטן טייל בייטראָגן אין דער „יודישער בינע“ וואָס יהודה קאַצענעלענבויגן האָט דעם זעלביקן יאָר (1897) אַרויסגע-געבן אונטער חנן מיניקעסעס רעדאַקציע, האָבן געשריבן באַוווסטע שריי-בער, אָבער נישט קיין אַנערקענטע טעאָמער-קריטיקער. ב. גאַרין איז עס נאָך דעמאָלט נישט געוועזן. ער איז עס שפּעטער געוואָרן. אין דער דערמאָנטער אויסגאַבע איז גאַרין (דעמאָלט דער רעדאַקטאָר פון דער יודיש-אַמעריקאַנער פּאָלקס-ביבליאָטעק) פאַרטראָגן מיט אַ בעלעטריס-טישער אַרבעט „זעלדע גייט אין טעאָמער“ (א בילד פון דעם יודיש-אַמעריקאַנישן לעבן). חנן י. מיניקעס, דער צונויפשטעלער פון דער דאָ-זיקער יובילוי-אויסגאַבע, האָט דאָרטן אַ קריטישע שטודיע „די יודישע בינע“. אָבער קיין טעאָמער-קריטיקער איז ער נישט געוואָרן. דאָס זעלבע קען מען זאָגן וועגן יעקב גאָרדינען. ער האָט אין דער דאָזיקער אויסגאַבע — און אויך שפּעטער — געשריבן וועגן, למשל, „ווי צו פאַרשטיין אַ דראַמע“ (טאַקע אין דער דערמאָנטער אויסגאַבע). אזוי איז געווען אויך מיט די אַנדערע. ב. פּינגענבוים האָט דאָרטן געדרוקט אַן אָפּהאַנדלונג „צו

וואָס טויג טעאַטער?"; ג. מ. שניקעוויטש (שמ"ר) — "טעאַטער און שוישפילער"; מאָריס ראָזענפעלד — "ווער איז שולדיק?" אצ"ו. מ. זיפערט האָט אָנגעשריבן אַ ראַשונדיקע אַרבעט: "די געשיכטע פון יודישן טעאַטער — אין דרני ציט־פּעריאָרן" (זיין גרינדונג, אַנטוויקלונג און זיין קעגנזיטיקע לאַגע). ער איז אויך נישט געוואָרן דער טעאַטער־קריטיקער.

אַזאַ מצב אין טעאַטער־קריטיק האָט עקזיסטירט אין יאָר 1897, נאָך איין און צוואַנציק יאָר טעאַטער אין אייראָפּע און דרניצן־פּערצן יאָר אין אַמעריקע.

די אַרטיקלען וועגן טעאַטער זינגען דעמאָלט, און אויך פּרזער, געווען נישט מער ווי צופעליקע קריטיקן. אין אַזאַ אָנהייב־ציט און בני אַזאַ צושטאַנד איז יעדער איינער, וואָס האָט געשריבן וועגן טעאַטער און דראַמע, געווען אַ פּיאָנער. אָבער נישט יעדער איינער איז געוואָרן אַ טעאַטער־קריטיקער. יואַל ענטין איז עס געוואָרן. ער איז צווישן די גאָר ווייניקע, וואָס האָט זיך שפּעטער אָפּגעגעבן מיט טעאַטער. סײַ אין זיין שרײַבן און סײַ ווי אַ פּראַקטישער טוער. זײַן טעטיקייט אין דער "פּרזיער יודישער פּאָלקסבינע" און דער עיקר, אין דעם "פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב" איז אַ וויכטיקער קאָפיטל פאַר זיך אַליין.

ווען מע קוקט דורך די אַלע דעמאָליקע אַרטיקלען און רעצענזיעס זעט מען ווי די גאַנצע קריטיק פאַרנעמט זיך מיט אויפקלערן דעם עולם וואָס אַזוינס איז טעאַטער, צו וואָס מע דאַרף אים, און וואָס איז זײַן ווירקונג. אויב מע איז אַביסל טיפּער אַוועק פון דער דאָזיקער אַלגעמיינער אויפקלערונג, האָט מען זיך אָבער אַלץ געהאַלטן בני די סאַמע עלעמענטאַרסטע באַגריפּן וועגן דער דראַמע און טעאַטער. במשך אַ לאַנגע צייט איז דאָס גאַנצע שרײַבן וועגן טעאַטער געווען אַ קאַמף אויף טויט און אויף לעבן קעגן שונד. און די עלעמענטאַרסטע אויפקלערענישע אַרבעט איז געווען אומגעהייער נייטיק.

נאָך מיט יאָרן שפּעטער, אַזוי שפּעט ווי אין יאָר 1908, האָט דוד פינסקי געשריבן אין זײַן זייער אינטערעסאַנטער שטודיע, "יודישע דראַמע" (אן איבערבליק איבער איר אַנטוויקלונג):
 "זיי (די טעאַטער־שוישפילער, וואָס זיינען געקומען נאָך

גאָלדפאָדענען — נ. ב. מ.) זינען געווען פּאַיאָצן אין דעם ערנסטן טייל פון זייערע פּיעסן, און אין דעם פּאַיאָצישן איז דער פּאַיאָצ פאַרכפּלט געוואָרן. ווערליק גאָלדפאָדען האָט באַשאַפּן קאַריקאַטורן פּול מיט פּאָלעס־הומאָר, האָבן זיי באַשאַפּן נישט מער ווי אויס־געלאָסענע ליצנות. זיי האָבן נאָכגעמאַכט גאָלדפאָדענען, ווי אַ שלעכטער ברחן מאַכט נאָך אַ גוטן. זייער פּריילעכקייט איז באַ־שטאַנען אין איינפאַכן ברעכ־זיך, אין די ביליקסטע קלאָנישע שטיק. זייער הומאָר — אין ציניזמען, אין ניבול־פּה, אין גראָבע, צוויידיטיקע און גאָרנישט צוויידיטיקע ווערטלעך, און אויך דאָ, אין דעם פּריילעכן טייל, זינען זיי נישט בלויז שונדיקער געוואָרן, נאָר אויך ווייניקער ייִדיש, ווייל זייער הומאָר שטאַמט אָפּ פון אזאַ אומריינעם אָרט ווי די וואָדעווי־הינזער אויף דער באַוערײַ." (13' 1)

„אויף דער זעלביקער בינע — שרניבט דער ערשטער טעאַטער־היס־טאָריקער מ. זיפּערט אין דער „ייִדישער בינע“ — וווּ מען האָט אַמאָל געהערט אַזעלכע וואַרעמע ייִדישע לידער ווי אין אברהם גאָלדפאָדנס פּיעסן, הערט מען איצט פּוסטע גראַמען, פּול מיט ציניזמוס, וועלכע אַ קאָזאַק וואָלט זיך שעמען זיי עפּנטלעך אין זיין קאָזאַרמע צו זינגען, און דיזע לידער ווערן געזונגען אין דער געגנוואַרט פון דאַמען. פון אַנשטענ־דיקע דאַמען, וואָס ווערן געל און גרין, ווען זיי הערן עס, אָבער וואָס אַרט עס דעם שווישפּילער? זאָל זיך געל און גרין ווערן ווער עס וויל, אַבי די פּאַר צענדליק לויפּער פון דער גאַלעריע וועט אַפּלאָדירן און דער אַפּלוז איז דאָך דער עיקר!“

אַ צווייטער שרניבער אין יענער צייט יאָאָן פּאַליי, שרניבט (אין דער זעלביקער „די ייִדישע בינע“): „קריטיקער באַקלאָגן זיך, וואָס די ייִדישע אַקטיאָרן באַהויבן זיך גראָב מיטן פּובליקום. גראָבע וויצן ווערן געשפּראַכן, גראָבע האַלטונגען ווערן געוויזן. דאָס איז פּיליכט(?) אמת. אָבער זעט נאָר וואָס טוט דאָס פּובליקום? די גאַלעריע אין ייִדישן טעאַטער — איז ווי דער פּאַל אין אַ רוסישער שווייץ־באָד. דאָרט בעזימט מען זיך, דאָרט שרניבט מען, דאָרט שילט מען, דאָרט זיצט מען אָן רעק און אַמאָל

אן שיד, דאָרט קלאַפט מען מיט העלצער און דאָרט פייט מען זיך אויס דעם אורטייל איבער אַ שטיק. פון דאָרט ערינערט מען דעם אַקטיאָר אַלע גראַבע פּאָלקס-ווערטער, אַלע גאַס-וויצן".

יעקב גאָרדין גיט איבער (אין דער זעלבער „ידישער בינע“) ווי אזוי דער יידישער טעאַטער האָט אים ממש געפּלעפט: „אַלץ וואָס איך האָב געהערט און געזען איז געווען ווייט פון יידישן לעבן, גראַב, אומעס-טעטיש, פּאַלש, געמיינ און פּאַרדאָרבן“.

די שטימונג בני דער אינטעליגענץ מכוּח דעם דעמאָלטיקן טעאַטער ווערט קלאָר אויסגעדרוקט (אין דער „אַרבייטער צייטונג“ פון 1890) אין אַן ענטפּער צו אַ לייענער, געדרוקט אין בריווקאַסטן:

„גענ. ס. טיפּאָגראַף: מיר קאָנען זיך נישט אָפּגעבן מיט טעאַטער-קריטיק, ווייל די גרעסטע טייל פון די יידישע לייענער פאַרשטייען ליידער נישט וואָס ריכטיקע קריטיק איז און ווייל מיר וועלן דערמיט אויך נישט בעסער מאַכן דעם יידישן טעאַטער. די מינסטע שטיקער, וואָס ווערן גע-וויינטלעך געשפּילט זיינען גאָרנישט ווערט סעריעז קריטיקירט צו ווערן. די גאַנצע שולד ליגט אין דעם שלעכטן געשמאַק פון דאָס יידישע פּוב-ליקום“.

ווען ענטין האָט זיך אָנגעהויבן אינטערעסירן מיט דער דראַמע און מיטן יידישן טעאַטער איז דאָס געווען דער קולטורעלער מצב אין יידישן טעאַטער. קעגן אַזאַ הינטערגרונט האָט זיך אָנגעהויבן זיין אַרבעט. „גרויס, שיינ, נוצלעך, באַלערנד און אָנגענעם איז די טעאַטער-קונסט“, שרייבט ענטין אינעם לעצטן פאַראַגראַף פון זיין אַרטיקל „וואָס האָט מען פון טעאַטער?“ („די פּרינע יידישע פּאָלקסבינע“, 1897). און ער ענדיקט דעם אַרטיקל מיט די ווערטער: „אַבער דאָס איז נאָר דאָן ווען דער טעאַטער שטייט אויף אַזאַ שטופּע, אויף וועלכער אַ טעמפל דער קונסט דאַרף שטיין“...

די גאַנצע דעמאָלטיקע אינטעליגענץ האָט בשום ענין ואופן נישט געקענט אָננעמען דעם יידישן טעאַטער ווי דעם „טעמפל דער קונסט“. איז דער צוגאַנג בני קריטיקער געווען אַ צווייפּאַכער: דירעקטער קאַמפּ קעגן שונד און אויפּקלערונג. ווען מע פאַרגלויבט די ערשטע קריטיקן וועגן טעאַטער מיט די אָפּ-

האנדלונגען, וואָס געפינען זיך אין דעם סוועניר, אַרויסגעגעבן אין נאָך-וועמבער, 1901, „צו יעקב גאַרדינס צען-יעריקן יובילעאום“, זעט מען, ווי די שרײַבער וועגן טעאַטער זינען אָפּגעגאַנגען אַ גאַנץ היפּשן מהלך. פאַר יענער צײַט זינען די אַלע אָפּהאַנדלונגען אין יענעם סוועניר געווען זייער וואַגיקע און וויכטיקע. צו זיי געהערן ד״ר אב. קאַספּעס „דער ווערט פון י. גאַרדינס דראַמען“; מ. קאַטצעס „י. גאַרדינס פאַרדינסט אויף דער נױ-יאַרקער יודישער בינע“; יואל ענטניס „די פאַרגעשיכטע פון דעם יודישן טעאַטער“; ד״ר ה. זאָלאָטאַראַווס „דער אָנפאַנג פון דער יודישער דראַמע אין רוסלאַנד“; און מ. לעאַנטיעפּס „די אַנטוויקלונג פון דראַמאַ“.

אַבער איידער די דאָזיקע וויכטיקע אויפקלערערישע אָפּהאַנדלונגען האָבן זיך באַוווּזן, האָט שוין ענטין געהאַט אָפּגעדערוקט צוויי אַרבעטן. אין יענער צײַט זינען זיי געווען די וואַגיקסטע אָפּהאַנדלונגען וועגן טעאַטער און דראַמע. איינע איז געווען „די טעכניק פון דער דראַמע“ („נייער גײסט“ 1898), אַ פּרײַע אַרבעט נאָך גוסטאַוו פּרײַטאַג; און די צווייטע — אַן אָפּהאַנדלונג אונטערן נאָמען „דראַמע, אַלגעמײנע באַטראַכטונגען“ („פּרײַע געזעלשאַפּט“, פעברואַר, 1900).

ווי אין זײַן ליטעראַטור-קריטיק האָט ענטין אויך אין זײַנע אָפּהאַנדלונגען וועגן דראַמע און טעאַטער זיך געהאַלטן אויף דער פאַרמאַליס-טישער ליניע. ווי בײַ אַלע זײַנע צײַט-חברים איז דער ערשטער אימפּולס בײַ אים געווען — אויפקלערן דעם פּשוטן פּאָלקס-לייענער די עלעמענטאַרע באַגריפּן וועגן ליטעראַטור און טעאַטער. אָבער די כּוונה דערבײַ איז געווען אַ סך אַ ברייטערע. ענטין האָט באַמט פאַרענטפּערט די פּראַגע: צו וואָס דאַרף מען דאָס אַלץ האָבן? צוליב וואָס אַוועקגעבן צײַט אויף טעכנישע פּרײַציפּן, און גרונטגעוועזן אין באַשטימטע פאַרמען? ווױזן פירט דאָס אַלץ?

ווען מע לייענט גענוי די דערמאַנטע צוויי אָפּהאַנדלונגען קומט אויף אַ פירפאַכער ענטפּער: (1) לערנען דעם לייענער ווי צו פאַרשטיין די טעכניק, מײַנט פאַרפּינערן זײַן געשמאַק, אויסברײטערן און פאַרטיפּן זײַן סענסיביליטעט; (2) ווען מען קען גוט די קונסט-טעכניק פאַרשטייט מען פאַרוואָס איין ווערק לאָזט איבער אַ טיפּערן רושם ווי

אן אנדער ווערק; (3) קענען טעכניק מיינט אויך אריינדריינגען טיפער אין די סודות פון וויסן, און דאָס אַלעין באַרעכערט דאָס אינטעלעקט טורעלע לעבן; און ועל כולם, (4), באַגרייפן ווי געזעצמעסיק שאַפן איז, און אָטדי געזעצן זעט מען צום קלאַרסטן אין דעם קונסטווערקס געבוי און פאַרם.

אין זיין ערשטער גרויסער אָפּהאַנדלונג „די טעכניק פון דראַמע“, פריי באַארבעט נאָך גוסטאָו פרייטאַגן, האָט ער דעם טראַפּ געשטעלט אויף די פרינציפן, וואָס אויף זיי ווערט געבויט אַ דראַמע. פאַרשטייט זיך, אין דעם דאָזיקן פאַרמאָליום, דעם פּעדאַגאָגישן פאַרמאָליום, זיינען געווען פאַרלייגט די קערנער פון פרימיטיווער עסטעטיק. אָבער אין זיין צווייטער, דער אָריגינעלער אָפּהאַנדלונג, „די דראַמאַ, אַלגעמיינע באַ-טראַכטונגען“, איז שוין די איינפאַכע עסטעטיק געווען פאַרבונדן מיט פאַרשיידענע קאָמפּלעקסן, מיט געוויסע מסקנות. און דאָס האָט אויס-געברייטערט און געהויבן דעם גראַד עסטעטיק, וואָס איז געבויט אויפן פאַרמאָליום. אין דער דאָזיקער אַרבעט באַטראַכט ענטין וואָס פאַר אַ געזעלשאַפּטלעכן באַטייט די דראַמע האָט, ווי אזוי מע באַנעמט דעם ווערט פון אַ דראַמע, און איר טעכניק. ער קומט צום אויספיר, אז צווישן אַלע קונסט-פאַרמען האָט די דראַמע די שטאַרקסטע ווירקונג אויפן מענטשן. דעריבער איז דער באַטייט פון דער דראַמע אזוי וויכטיק אין אַנטוויקלען דעם יחיד ווי אויך די נאַנצע געזעלשאַפּט.

ווען מע באַקענט זיך מיט די טעאַטער-שטיק, געשריבן אין אַמעריקע ביז יעקב גאַרדינען, זעט מען, ווי דער פאַרמאָליסטישער מעטאָד אין דער טעאַטער-קריטיק האָט געהאַט פאַר זיך אַ וויכטיקע אויפגאַבע: געבן דעם אינטעליגענטערן טעאַטער-באַזוכער אַ געווער אין האַנט קעגן שונד, קעגן אומגעלומפערטע נישט-מאַטיווירטע געשעענישן, קעגן אומלאָגישע וויל-גאַרזומען, וואָס האָבן געזאָלט „נעמען“ דעם צושויער.

נאַטירלעך, אינאיינעם מיט לערנען דעם אינטעליגענטערן טעאַטער-באַזוכער ווי צו קעמפן פאַר אַ בעסערן פאַר אַ ליטעראַרישן טעאַטער, האָט דער פאַרמאָליום געשאַפן גרונט-שליסלען. נאָך זיי נאָך האָט דער טעאַטער-באַזוכער געקענט וועגן און מעסטן אַ פיעסע. געוואָרן איז עס אַ דאָגמאַטיש נאָכגיין אַ באַשטימטן פרינציפ. אָבער דער דאָזיקער פריי-נ

ציפ איז געווען די אַקס, אַרום איר האָט זיך געדרייט די גאַנצע טעאַטער-קריטיק.

ביי ענטינען האָט זיך דער דאָזיקער פּרינציפּ אויסגעדריקט אין איין הויפט-געדאַנק: קינסטלערישער אמת. ער רופט עס דעמאָלט אָן — „קינסטלערישע וואַרהייטלעכקייט“, „פּסיכאָלאָגישע וואַרהייטלעכקייט“. אָבער אין דעם דאָזיקן פּרינציפּ ליגן צוויי פּאַדערונגען: רעאַליזם און פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז. רעאַליזם אַליין, שילדערן די ווירקלעכקייט אָדער געשעענישן — דאָס איז פאַר אים נאָך נישט גענוג. נאַטירלעך, געשעענישן קומען פאַר, אָבער פאַרוואָס קומען זיי פאַר — אַט די לאַגיק איז זייער וויכטיק פאַרן קינסטלערישן רעאַליסט. אַלץ קען געשען אין דער ווירקלעכקייט, און דאָך קען דאָס געשעענע אויסזען אומלאָגיש, נישט ווי די וואַר. כדי אָבער די דאָזיקע ווירקלעכקייט זאָל האָבן אַ זינען, מוזן די געשעענישן און די האַנדלונגען זיין מאַטיווירט. און אין מאַטיווירן זעט מען דעם גאַנצן פּסיכאָלאָגישן און ליטעראַטור און אין דראַמע. אין דעם ליגט „די קינסטלערישע, די פּסיכאָלאָגישע וואַרהייטלעכקייט“.

ווי אזוי נוצט עס ענטין אין זינע קריטיקן איבער פיעסן? צום בולסטן קען מען עס זען אין זיין אַפּשאַצן גאָרדינס פיעסן. עס ליגט זיך אַפּשטעלן אויף אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס ענטין האָט געשריבן אין „יודישן קעמפער“ איי יאָר 1907. אין די דאָזיקע אַרטיקלען האָט ער ניט געהאַט אין זינען צו שרײַבן אויסשליסלעך אַ קריטיק איר בער יעקב גאָרדינס דראַמאַטישע ווערק. ער איז מער אויסן געווען פאַר-מיידיקן יעקב גאָרדינען און דעם יודישן טעאַטער אין אַמעריקע קעגן בעל מחשבותעס נעגאַטיווע קריטיקן אין די נומערן 40-42 אין ערשטן יאָרגאַנג „יודישן קעמפער“.

פאַר אונדז איז דאָ וויכטיק ענטינס ענטפערס אויף בעל מחשבות וועס צוויי באַמערקונגען. אין די דאָזיקע ענטפערס זעט מען ווי אזוי ענטינ טיין נוצט אין זיין קריטיק דעם פּרינציפּ „פּסיכאָלאָגישע וואַרהייטלעכקייט“, „פּסיכאָלאָגישער רעאַליזם“.

„אין „גאָט, מענטש און טייוול“ — שרײַבט בעל-מחשבות — זעען מיר קיין שפור פון פּסיכאָלאָגישער נויטווענדיקייט. ר' הער-

שעלע האָט טאַקע געמעגט געווינען דעם צעטל און דאָך בלייבן ווי געווען און טאַקע שרטיבן ספרי תורות פאר סאָלדאַטסקע שולן. אום צו צווינגען ר' הערשעלע צו אַ ניעם חטא מוז זיך שטענדיק אַרנימישן אַ פרעמדע טיפּולאָגישע קראַפט אין געשטאַלט פון אר-ריאל מוזיק. אין דער אמתער דראַמע איז יעדע פּערזאָן קורס-כל אַ האַנדלענדע פּערזאָן."

אין אַ פּריערדיקן טייל שרטיבט בעל-מחשבות :
 "דער צווייטער, דריטער און פּערטער אַקט ווייזן אין גראַבן מעכאַנישן אויפן ווי דאָס געלט (דער צעטל געווינט ג' אלפּים קאַרבן) מאַכט פון ר' הערשעלען אַ חוטא שבהוטאים."

ווי מיר זעען רירט דאָ בעל-מחשבות אָן דאָס פּונדאַמענטאַלע, וואָס אויף אים האַלט זיך ענטינס קריטיק. ער רירט אָן "די פּסיכאָלאָגישע נויטווענדיקייט", "די וואָרהייטלעכקייט" (עס מוז זיך אַרנימישן אר-ריאל-מעפיסטאָ-מוזיק).

מיר שטעלן זיך אָפּ אויף דער דאָזיקער דיסקוסיע מחמת אַ וויכ-טיקן טעם. אין יעקב גאָרדינען, מער ווי בני אַנדערע, האָט ענטין געזען ווי דער דראַמען-דיכטער שילדערט געטרני די וואָר און מאַטיווירט די האַנדלונגען און געשעענישן. ענטין האָט געזען בני גאָרדינען ווי דער שרטיבער ברענגט אַרויס דעם "פּסיכאָלאָגישן רעאַליזם". ער האָט באַ-שיינפּערלעך געזען ווי גאָרדין רעפּאַרמירט דעם ייִדישן טעאַטער, שאַפט דעם יסוד פאַר דער צוקונפטיקער ערנסטער ייִדישער דראַמע.

אין ענטינס אויגן איז גאָרדין דער אידעאַלער ייִדישער דראַמען-שרטיבער. דאָך איז זיין אידעאַליזירן ניט בלינד. זיין צוגאַנג צו גאָרדינען איז באמת אַן אַביעקטיווער. ענטין האָט געקענט "אַראַפּרייסן" פּיעסן. זיי האָבן געקענט געהערן צו זינע נאָענטסטע פּרינט און חברים. אין יאָר 1903 האָט ער אין "פּאַרווערטס" אַרונטערגעריסן לואי מיר-ללערס פּיעסע "ליואַ קאַרלין", בעת מיללער איז געווען זיין רעדאַקט-טאָר. גערעכט צי אומגערעכט — ענטין איז געווען אַן אומדערשראָקענער קריטיקער. געשריבן האָט ער זייער אָפט "מיט אַ האַק". אזוי האָט זיך געהאַט אַמאָל אויסגעדריקט דער באַוווסטער אַרבעטער-פירער יוסף באַ-

ראַנדעס וועגן ענטינס פובליציסטישע אַרטיקלען. און „מיט אַ האַק“ האָט ענטין זייער אָפט געשריבן אויך קריטיק. אפילו צו זיין אידעאל, צו גאָרדינען, האָט ער זיך, ציטנונונו, באַצויגן זייער קריטיש. וועגן יעקב גאָרדינס לערך מאה פיעסן (אייגענע, באַארבעטע, איבערזעצטע א. א. וו.) שרײַבט ער (”י ו ד י ש ע ר ק ע מ פ ע ר“ אַפּריל 2, 1907):

„אייניקע פון דיזע פיעסן זיינען אָפּענער שונד, פילע זיינען מיטלמעסיק, האַלב־מעלאָדראַמע, האַלב־ליטעראַטור און האַלב־בבא־מעשה און עפעקטיב־אַגעניש. צווישן דיזע אַלע זיינען אָבער דאָ אַרום פּופּצן, וועלכע די היגע אינטעליגענץ מינדסטנס האַלט פאַר גוטע פיעסן“.

ווי נאָר ער געפינט אַ היסרון אין גאָרדינען, וויזט ער עס אָן. ער זאָגט קלאָר וואָס אים געפעלט ניט, און פאַרוואָס די אַדער יענע זאָך געפעלט אים ניט.

„איך וויל ניט זאָגן — שרײַבט דאָרט ענטין — אַז איך בין צופרידן מיטן פּראָלאָג פון „גאָט, מענטש און טינול“ און מיט דאָס געהיימיספולע, וועלכעס גנבעט זיך פון פּראָלאָג אַרײַן אין דער פיעסע גופא. דער פּראָלאָג קומט מיר אויך פאַר לעכערלעך. גאָרדין איז ניט גענוג פּאָעט אום צו מאַכן אַזאַ מין זאָך פּאַנטאַסטיש גענוג, גענוג פּאָעטיש, אָן די גראַבקיטן פון דער ווירקלעכ־קייט, אָן די שוועריקייטן און האַרטקייטן פון פּראָזע. ווידער באַ־זיצט ניט גאָרדין די קראַפט דאָס פּאַנטאַסטישע לײַכט און אַנגענעם אויפלייזן אין דאָס ווירקלעכע, אַזוי אַז עס זאָל אַרויסקור־מען אַ לײַכטער, אָנגענעמער איבערגאַנג און ניט קיין רוק־און לענד־ברעכנדיקער קפיצת־הדרך. אָבער דאָך קען איך גאַנץ גוט פאַרשטיין צוליב וואָס גאָרדין האָט דעם עלעמענט פון דאָס ווונ־דערבאַרע אַרײַנגעבראַכט. און איך בין גאָרניט זיכער, אַז אין דער שוועריקייט אין וועלכער ער האָט זיך געפונען, וואָלט אים גרינג געווען בניצוקומען זי אויף אַן אַנדער אויפן.“

ענטין טענהט זיך אויס מיט בעל־מחשבותן וועגן דעם, אַז אין

„גאָט, מענטש און טנוול“ איז פאראן ניט בלויז א רמו אויפן קאפי-טאליזם „ווי בעל־מחשבות דריקט זיך אויס איראָניש, נאָר טאקע א היפשער שטיק קאפיטאליזמוס“. גאָרדינס צוועק איז געווען צו ווייזן וואָס עס ווערט פון דעם תמימותדיקן פאטריאַרכאַלישן ייִדישן לעבן, „ווען דער קאפיטאליזמוס ריכט זיך אַהין אַרײַן“. הערשעלע דובראָוו־נער, דער הויפט־העלד אין דער דראַמע איז ניט קיין כאַראַקטער, נאָר אַ טיפּ. ער איז ניט קיין יחיד. ער פאַרקערפערט אין זיך דעם מאַסן־מענטש, ער האָט בשותפותדיקע שמריכן מיטן פּאָלק. גאָרדין האָט גע־וואָלט ווייזן, וואָס עס ווערט פון אַ טיפּישן קליינשטעטלדיקן ייִדן אונטער דעם דרוק פון קאפיטאליסטישער אַנטוויקלונג. האָט ער געהאַט פאַר זיך אויסערגעוויינלעך שווערע רייִטעכנישע, פאַרמאָליסטישע פּראָבלעמען. גאָרדין האָט דאָס ניט געוואָלט ווייזן, וואָס עס ווערט פון אַ באַשטימטן ייִדן, פון אַ באַשטימטן יחיד „ווען דער קאפיטאליזם ריכט זיך אַרײַן“ אין דעם אידיילישן קליינשטעטלדיקן לעבן. ער האָט געוואָלט באַווייזן וואָס עס ווערט פון ייִדן בכלל.

„ווייזן אזא איבערקערעניש — פאַרענטפערט ענטין גאָרדי־נען — דורך די בילדער פון אַ פיעסע איז נאַטירלעך זייער שווער. אין דיזן פּראָצעס פון ווערן זיינען דאָ צופיל אָפּשטופונגען, און דער שרייבער געפינט זיך אין דער שטענדיקער געפאַר אַרײַנצו־פאַלן פון דער דראַמע אין דער „טאַבלאָ“ פאַרשטעלונג, וווּ די בילדער בײַטן זיך אמת ווי אין אַ פאַנאַראַמע, דערפאַר אָבער זיינען דאָס בלויז בילדער, אָן פּסיכאָלאָגישער באַליכטונג פון די בילדער אָן גינסט, אָן לעבן הינטער די בילדער, אָן קינסטלערישער דערקלערונג, ווי אַזוי וועקסלט זיך דאָס איין בילד אָפּ פון דער אַנדערער“.

פאַר גאָרדינען, דערקלערט אונדז ענטין, איז געשטאַנען די ברירה אָדער געבן ווייניק בילדער, אָדער געבן בלויז בילדער. האָט גאָרדין זיך באַנוצט „מיט דעם אַלטן געהייליקטן מיטל פון דער דראַמע, נעמלעך: מיטן כוח פון דאָס ווונדערבאַרע פון די אַמאָליקע קירכן־פיעסן (מיס־טעריען), אָדער מיט דעם הינטעקן סימבאָליזם“. און ווירקלעך — פירט

אויס ענטין — אוריאל מוזיק איז א געמישעכץ פון בידן" (דאָרט). און ענטין שפינט ווינטער דעם פאָדעם: אַדאַנק דעם "כוח פון ווונדער-ליכן" ד. ה., אַדאַנק אוריאל מוזיק, האָט גאָרדין זיך "באַפּרייט פון דער נויטווענדקייט (זיך) אַרײַנצולאָזן אין צופיל איינצלעהייטן". וואָרן אַלץ טוט-אויף דער מוזיק — הערשעלע דובראַוונער ווערט פון אָרעם רינד; א פשוטער שלש סעודות ווערט אַ קאַפּיטאַליסט א. א. וו. אויף אַזאַ אויפן דאַרף גאָרדין זיך שוין ניט אַרײַנלאָזן אין צופיל פּרטים, און מחד מת דעם שאַפן נאָך און נאָך בילדער. "בלבט גאָרדינען מער געלעגנ-הייט צו מאַלן די איבעריקע בילדער איידעלער, מער פּסיכאָלאָגיש".

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, איז ענטין מלמד זכות אויף גאָרדי-נען. ער טוט עס ניט ווײַל ער איז פּאַרטייזש צו גאָרדינען און גייט צו אים צו מיט אַ ריין-סוביעקטיווער מאַס. ער גלויבט בנאמנות: דער עיקר אין דער דראַמע איז צו געבן אַלץ רעאַליסטיש-פּסיכאָלאָגיש. דאָס געבן — איז דעמאָלט געווען די טיפּסטע פּראָבלעם פון ייִדישן לעבן. וואָס ווערט פון ייִדישקייט "ווען דער קאַפּיטאַליזם רייסט זיך אַרײַן" אין דער ייִדישער וועלט? דאָס געבן רעאַליסטיש-פּסיכאָלאָגיש וואָלט געווען צו גרויס, טעכניש אוממעגלעך — ווי מיר האָבן דאָס אויבן דער-קלערט. דערפאַר פאַרענטפערט ענטין אויף אַ ריין-פאַרמאַליסטישן אויפן — די אַלעגאָריע אוריאל מוזיק. ענטין פרוווט עס פאַרענטפערן. אָבער — מישן דאָס "ווונדערבאַרע" (ווי אין די קירכנ-מיסטעריעס) מיט "סימ-באָליומוס" האַלט ער פאַר אַ גרויסן היסטרון אין דער דראַמע.

עס איז בכלל שווער צו באַשטימען צי אַ מחבר וואָלט געקענט צי ניט געקענט זיך אָן עצה געבן אויף אַ גאָר אַנדער אויפן. אַזוי איז שווער צו באַשטימען צי איז טאַקע ענטין גערעכט מכוח: "איך בין גאָר ניט זיכער, אַז אין דער שוועריקייט אין וועלכער ער (גאָרדין) — נ. ב. מ.) האָט זיך געפונען וואָלט אים גרינג געווען בניצוקומען זי אויף אַן אַנדער אופן".

אין דעם גאַנצן ענין האָבן מיר געוואָלט באַווייזן: א) ענטין איז געווען גענוג אָביעקטיוו, ער האָט געקענט זען מעלות און הסרונות, אפילו גאָרדינס מעלות און הסרונות, און, ב) זײַן צוגאַנג איז געווען אַ פאַרמאַליסטישער.

און אָט איז נאָך אַ יסוד אין ענטינס באַגריף — „וואָרהאַפטיקייט“. דאָס געשעענע מוז זײַן מאַטיווירט, מוז האָבן אַ סיבה. און דאָ רירט מען אָן דאָס געביט „פּסיכאָלאָגיום“.

ענטין דערקלערט בעל־מחשבותן — ניט די „פּאַסירנדיקע“, די בפּועל־ממשדיקע „וואָרהאַפטיקייט“ דאַרף מען זוכן אין דער ליטעראַטור, א פּשיטא שוין אין דער דראַמע. נאָר „די פּסיכאָלאָגישע וואַרהאַפטיקייט“. ער פירט אויס — „דער קינסטלער האָט פאַר זיך צוויי קרעפֿטן, וועלכע ווירקן איינע אויף די אַנדערע, שטויסן זיך אָן איינע אָן די אַנדערע און פון זיי קומען אויף פּאַסירונגען, טאַטן און האַנדלונגען...“ ענטין מיינט, אַז דאָס אַלץ קומט פאַר ווען די מענטשלעכע נאַטור „ווערט געזעצט אין באַוועגונג איבער דעם באַדן פון לעבנס־אומשטענדן“. „און דער גאַנג פון דיזער באַוועגונג — שרײַבט ענטין — און וואָס עס קומט פון איר אַרויס, — דאָס אינטערעסירט דעם פּסיכאָלאָגישן נאָוועליסט און דראַמאַטורג“. („דער יודישער קעמפּער“, דעם 3טן מאַי 1907). ענר טין רופט עס אָן: „די באַוועגונג פון דער מענטשלעכער נאַטור איבער די לעבנס־אומשטענדן“.

אין אַ ווינטערדיקן אַרטיקל (10טן מאַי) ווייזט־אָן ענטין אויף דעם פּסיכאָלאָגישן מוז אין הערשעלע דובראָוונערס האַנדלונגען. ער טענהט זיך אויס וועגן הערשעלעם טויט, דעם „אַמעריקאַניזמוס“, ווי בעל־מחשבות באַצייכנט עס לגנאי. פאַרקערט, ענטין באַווייזט ווי לאָגיש עס איז הערשעלעם זיך אָנטאָן אַ מיתה. אינטערעסאַנט איז אָבער דערבײַ אָן אַנדער זאך. ענטין ווייזט אָן בעל־מחשבותן אָן אמתן „אַמעריקאַניזמוס“. בעל־מחשבות האָט עס ניט באַמערקט. אַט־דער „אַמעריקאַניזמוס“ איז לחלוטין קעגן ענטינס באַגריפן וועגן פּסיכאָלאָגישקייט. ער איז סותר ענטינס באַגריפן וועגן — מאַטיווירן אַלץ. דער „אַמעריקאַניזמוס“ באַשטייט נאָר „אין דעם עפּעקט פון דעם פאַרבלוטיקטן טלית — שרײַבט ענטין — אין דראַכמעס לאַנגער סאָציאַליסטישער אויסגיסע־ריי איבער דעם פאַרבלוטיקטן טלית, און אין לעצטן אַקט דעם קנאַק פון זײַן דרשה, אזוי ווי זײַן זון האָט אים מיט זײַן אָפּגעריסענער האַנט קאַליע געמאַכט אַ טלית, זאָל ער עס פאַרשרײַבן אויף זײַן רעכענונג, און

אין דעם וואָס הערשעלע דערשטיקט זיך דווקא מיט דעם פארבלוטטיקטן טלית".

אהויז דעם נאָרוואָס דערמאָנטן „אַמעריקאַניזמוס" האַלט ענטין הערשעלע דובראַוונער פאַר אַ „האַנדלענדיקער" פּערזאָן. „האַנדלען" מיינט ניט בלויז זיין אַקטיוו, טאָן זאַכן, נאָר אויך דורכלעבן, „פּסיכאָ-לאַגיש דורכמאַכן" פּראָצעסן. זיי זיינען דאָך אַ לאַגישער פּועל-יוצא פון לעבנס-תנאים. און ענטין גלויבט, דעם באַגריף „האַנדלונג" דאַרף מען פאַרשטיין אַביסל ברייטער, „ניט בלויז אויף דעם ענג אַקאַדעמישן שטייגער": „האַנדלונג — שרייבט ענטין — הייסט נייטיקע איבער-לעבענישן, פּסיכאָלאַגישעם דורכמאַכן. האַנדלונג ווי אַזוי די אומשטענדן פון לעבן ווירקן אויף דעם גייסט פון דעם מענטשן און וואָס פאַראַ רע-זולטאַטן עס קומט אַרויס פון דיזער ווירקונג אויפן גייסט פון דעם מענטשן" און ער קומט צום אויספיר: „אין דעם הינזיכט איז הער-שעלע אַ האַנדלענדע פּערזאָן אין דעם פּולן זיינען פון וואָרט" (דאָרט).

דאָס וויכטיקסטע אין דער דראַמע זעט ענטין אין רעאַליזם. נאָר וויכטיקער איז בני אים — דער מו. אין גאָרדינס „שחיטה" זעט ענ-טין גאָרדינס דראַמאַטיש-פּסיכאָלאַגישע קראַפט און זיין פּסיכאָלאַגישע מאַטיווירונג.

„די שחיטה" איז נאָך ענטינס מיינונג, „ניט קוקנדיק אויף אייני-קע גאַנץ וויכטיקע פעלערן, אַ טיף-פּסיכאָלאַגישע, שטאַרקע, ווילד-מיט-רייסנדע, גלענד-דורכגעפילטע און מעכטיק איבערוועלטיקנדע דראַמע". ענטין האַלט, אַגב, אַז גאָרדינען גיט זיך מער אַינן אַרויסצוברענגען אַל-געמיינ-מענטשלעכע שטריכן ווי יודישע. דערפאַר, גלויבט ענטין, שטייט טאַקע „די שחיטה" — אין פּסיכאָלאַגישן זיינען — אַן אַן ערך העכער ווי „גאָט, מענטש און טינול".

ענטין דערקלערט פאַרוואָס מע באַטראַכט „גאָט, מענטש און טי-וול" פאַר גאָרדינס בעסטע דראַמע. ער מיינט, דאָס נעמט זיך דערפון, וואָס די דראַמע איז רייך באַאַרבעט און אויך מחמת „די מערערע ברי-ליאַנטענע זיס-היימישע סצענקעלעך, וואָס זיינען צעזייט אויף די ברע-געס פון דעם הינטערגרונט אָדער צווישן די טראַגישע מאַמענטן". אַבער וואָס שייך „טיפּקייט פון די טראַגישע מאַמענטן גופא", וואָס שייך „די

העל-גליענדע פסיכאלאגישע פלאמען", וועלכע די לינדן פון דער הויפט-העלדין שטויסן פון איר ארויס, די פיננע, ווארעמע, עלעמענטאר הינגע-ריסענע צייכנונג פון איר צארטער, קרענקלעך-פילענדער פרויען-נא-טור", — אין דעם און מחמת דעם האלט ער די „שחיטה" פאר א סך א בעסערע דראמע ווי „גאט, מענטש און טיוול". ווען מע באטראכט הערשעלע דובראוונערן פסיכאלאגיש, זעט ער אויס לויט ענטינען ווי א צו-געטראכטער טיפ, באזונדערס אין פארגלייך מיט אסתרן פון דער „שחיטה".

„הערשעלע דובראוונער — שרייבט ענטין — איז געצייכנט מער פון קאפ איידער פון הארץ, פון די נערוון. אום ריכטיק צו קענען מאַלן א מענטשן אין דער מיט פון א דראמאטישער האנד-לונג — איז ווייניק צוצוטראכטן לאַגישע האנדלונגען. לאַגיק — טענהט ענטין — איז א גאנץ גוטער פערד אין א געוויינלעכער מאַנעוורע, אָבער ניט אויפן שלאַכטפּעלד. אין א דראַמע דאַרף מען האָבן ליַדנשאַפט, טעמפּעראַמענט, זעלבסט־היפּאָטיוום, דער דראַמאַטורג דאַרף מיט זײַן האַרץ און געפיל, מיט די טויזנט-טער אינסטינקטן, וועלכע שלאָפן אין אים, אַרײַן אין דער לאַגע פון די מענטשן, וועלכע ער מאַלט, דורכגיין אין איינעם מיט זיי אַלע פּניערן און וואַסערן. ער דאַרף פילן וואָס זיי פילן, און איר בערלעבן די גאַנצע אַגאַניע וואָס זיי לעבן איבער אויף די דראַ-מאַטישע טאַטורעס"

צו ווערן אידענטיש מיט די העלדן — דאָס איז דאָס סאַמע עלעמענט-טאַרסטע, אָבער אויך דאָס סאַמע וויכטיקסטע, דאָס פּסיכאלאָגיש-אַמתע אין דער דראַמע. דערפאַר קען אַ מאַדערנער מענטש באַשאַפן אַ היסטאָ-רישן טיפ, אַ מאַראַלישן מענטשן — אַ פאַרברעכערישע נאַטור, אַ גיטטיק-נאַרמאַלן מענטשן, די סאַמע טיפּענישן פון משוגעת. און, לִסוּף קומט ענטין צום אויספיר: הערשעלע דובראוונער, „מיט זיין גאַנצער פיניקייט" איז נישט איבערצוגינגדיק, בעת אסתרקע, די הויפט־העלדין פון דער „שחיטה" איז עס יאָ. „פּסיכאלאָגישע וואַרהייטלעכקייט", ד"ה רעאַליזם און פּסיכאלאָגייזם.

דאָס זינען — ווי מיר האָבן געזען — די הויפט-יסודות. אויף דעם דאָרף זיך האַלטן די דראַמע. דעריבער האָט ענטפּן נישט געקענט אָננעמען די מאָדערניסטישע דראַמע. זי האָט, נאָך זיין מיינונג נאָך, נישט גע- שטימט מיטן סאַמע עצם-כאַראַקטער פון דער דראַמע. זי האָט נישט געהאַט און נישט געקענט האָבן קיין שום ווירקונג אויפן פּאָלק.

אין אַנדערע ליטעראַרישע צווייגן האָט ענטפּן אָנגענומען דעם פּרוּען מאָדערניזם. בני די אימפרעסיאָניסטן אין אַמעריקע אין יאָר 1907 איז ער געווען ממש דער פּאָן-טרעגער. אָבער אין דער דראַמע האָט ער נישט אָנגענומען דעם מאָדערניזם. פאַרקערט, ער האָט אים באַקעמפט. און דאָ איז ענטפּן געווען אויסגעהאַלטן ביז אַראָפּ. ער האָט דעם מאָדערניזם אין דער דראַמע באַטראַכט ווי אַ לוקסוס, פּזרנות, אין בעסטן פּאַל, ווי אַן עקספּערִמענט, און נישט מער. בני די אומות העולם — איז געווען זיין מיינונג — קענען אפילו עקסִסטירן ספּעציעלע קליינע טעאַטערס, קאַמע־טעאַטערס, פאַר יחידי סגולה. אַ פּאָלק, איבערגעזעטיקט מיט טעאַטער, האָט איר באַזונדערן טעאַטער פאַר די מאַסן. אזא פּאָלק קען זיך דערלויבן פאַרשיידענע שפּילערִיען און איבערפּניקייטן. אָבער בני אונדז יודן האָט דאָס פּאָלק אפילו נישט קיין געזונטן טעאַטער. בני אונדז קען מען זיך דערלויבן מאָדערניסטישע עקסִקורסיעס בלויז ווי אַן איר בערבֿניט, ווי אַן אָפּרו. אָבער די מאָדערניסטישע דראַמע קען קיינמאָל ניט זיין דער תּוך אין ייִדישן טעאַטער. וואָרן די דראַמע — נאָך מער ווי די ליטעראַטור — האָט, בלויז און אויסשליסלעך, אַ סאַציאַלע פּונקציע. און דאָס דאָרף זי דורכפירן. אַנישט האָט זי נישט קיין עקסִס- טענץ־רעכט. דעריבער איז די דראַמע בני אונדז — נאָך מער ווי בני די אומות העולם — באַשטימט פאַרן דורכשניט־מענטשן. זי טאָר זיך נישט דערלויבן קיין לוקסוסן בעת דאָס פּאָלק האָט נישט דאָס סאַמע עלעמענ- טאַרסטע, וואָס זאָל באַפּרידיקן זיין דורשט נאָך טעאַטער. דעריבער דאָרף דער טעאַטער בני אונדז לייגן זיין הויפט־געוויכט אויף די נאָרמאַלע גאַנצע און דורכשניטלעכע יסודות אין דער דראַמע. און די דאָזיקע עלע- מענטאַרע יסודות זינען קעגן דעם עצם מאָדערניזם, ווי דער אימפרע- סיאָניזם האָט אים פאַרשטאַנען. ווייל דער אימפרעסיאָניזם אין דער דראַמע האָט געשטרעבט צו פּולע פּרנהייטן בנוגע אויסדרוק. מחמת

אָטדי פּרניהייטן איז דעם דורכשניטלעכן צושויער שווער געווען צו פאַר-
שטיין די מאָדערנע דראַמע. בעת מע לייענט אַ בוך און מע טרעפט אָן
פאַרשיידענע אומפאַרשטענדלעכע שטעלן, קען מען זיך פאַרטראַכטן, נאָך
אַמאָל דורכלייענען די זעלביקע שטעל, דורכטראַכטן דאָס אומפאַרשטענר-
לעכע. אָבער טעאָטער איז נאָר אַן אַנדער זאך. אין טעאָטער קען מען
דאָס נישט טאָן. דער גאַנג אין דער דראַמע לאָזט נישט. איז שטימונג
אַליין, ווי אין דער מאָדערניסטישער דראַמע, נישט גענוג צו באַפרידיקן
דעם צושויער. אויך ווײַטע רמזים דערגרייכן נישט דעם ציל. דעריבער
דאַרף די דראַמע זיך האַלטן אין די אַלטע אַריסטאָטעלישע כללים. אַרייני-
לעבן זיך, איבערלעבן, איבערלעבן מיט לײַדנשאַפט און שרעק, דינאַר-
מיזרט ווערן מיט שפּאַנונג, ביז עס קומט דער איבערבאַרד, דער קאַטאַר-
זיס, און ער לײַטערט אויס דעם צושויער עמאַציאָנעל. דאָס איז די
מאַראַלישע פּונקציע פון דער דראַמע. און דער פּועל יוצא פון דעם
קאַטאַרויס איז די עסטעטישע באַפרידיקונג. דאָס מיינט — ווערן עטיש
דערהויבן, ווערן געלײַטערט פון לײַדנשאַפטן.

דאָס איז, אייגנטיק, די דערקלערונג פאַרוואָס ענטין קעמפט פאַרן
מאַדערניזם אין דער ליטעראַטור. און אין דער דראַמע האַלט ער זיך
בײַ די טראַדיציאָנעלע יסודות. די מאָדערניסטישע דראַמאַטורגן האָבן זיך
אַפט נישט גערעכנט מיט די טראַדיציאָנעלע כללים. רופט עס ענטין אָן
— „שוואַכע טעכניק“, „שוואַכע דראַמאַטישקייט“. אמת, ער גיט צו: עס
זײַנען פאַראַן סימבאָלישע פּיעסן מיט אַ סך פּאָעזיע און שיינקייט;
„אין אַנדערע מאָדערניסטישע פּיעסן איז דאָ פיל פּינע שטימונג“ (זע
זײַנע באַמערקונגען וועגן אַנדעריעווס „אַנאַטעמאַ“, „צוקונפּט“ מערץ.
1932, ז' 189).

„דער פאַרהעלטניסמעסיק שוואַכער דערפאָלג פון די מייסטע פון
אונדזערע ליטעראַרישע דראַמאַטורגן (שלום אַש, פּרץ הירשביין, אָסיפּ
דימאָוו) לאָזט זיך אַמעסטן דערקלערן מיט זייער שוואַכער טעכניק, מיט
זייער שוואַכער דראַמאַטישקייט.“ („דוד פינסקי דער קלאַסיקער“, „צור-
קונפּט“, אַפּריל 1932). ענטין גיט צו, למשל, אַז אויף פינסקין איז די
דאָזיקע באַהויפּטונג נישט חל. פאַרקערט, ער גלײַבט, אַז
„וואָס שײַך דער אַלגעמײַנער טעכניק, ווי די גלאַטקייט פון

סטרוקטור, די איינהייט, די סימעטריע, דעם גראַדן־מעסיקן אויפבויען פון אַ פיעסע ביו צום קלימאָס און דאָן, דעם עטוואָס שנעלערן, אָבער נאָך אַלץ שטופנוויזן אַראָפּבוי — וואָס איז שניך דעם אַלעמען, איז פינסקיס טעכניק איינפאך קלאַסיש".

פינסקי האָט אָפילו דעם טאַלאַנט פאַר דער „טעכניק פון אויפבויען אַ סיטואַציע“, און דאָס איז „פאַר דער דראַמע פיל נייטיקער“. אין דעם „אוצר“, זאָגט ענטין, פאַרמאָגט פינסקי, „נישט ווייניק דערפון, וואָס מען קען אָנרופן ד ר א מ א ט י ש ע ו ו י ז י ע, ד"ה דעם דיכטערס פעקייט פאַרויסצוזאָגן ווי אזוי די טויטע שורות פון זיין בוך וועלן אויסנעמען אַלס ל ע ב ע ד י ק ע ס צ ע נ ע ס אויף דער בינע".

און אויך אין פינסקין זעט ער דעם קינסטלער, וואָס פאַרלאָזט אָפּט די טראַדיציאָנעלע כללים. ער נעמט אויף פינסקין דעם נאַטוראַליסטישן דראַמען־דיכטער. ער נעמט אָבער נישט אויף פינסקין דעם סימבאָליסט. „זינע פיעסן — שרעכט ענטין אין דעם דערמאָנטן אַרטיקל — ווערן איצט וואָס אַמאָל אַלץ מער סימבאָליש, מער פערזאָנליכע אַנשטאָט טיפן און כאַראַקטערן, מיט אידיען אַנשטאָט פּסיכאָלאָגיע“.

ענטין האַלט זיך אַלץ בני דער פּרוערדיקער מיינונג: אונדזער טעאַטער האָט געהאַט עקסיסטענץ־רעכט, ווען דאָרטן האָט געהערשט גאָר־דינס, קאָבריןס און ליבינס רעאַליזם. און „אין דעם מאָדערנעם (ריכטיג־טיקער: מאָדערניסטישן) יידישן דראַמען־דיכטער, מיינט ענטין, ליגט טאַקע די הויפּט־סיבה פון דער טיפער ירידה פון אונדזער בינע, פון איר זייער קראַנקהאַפטן צושטאַנד“. („צו דער דערעפענונג פון טעאַטער־סע־זאָן“, „צוקונפּט“, נאָוועמבער, 1927).

דאָ איז נישט די פּראַגע צי עס איז ריכטיק צו זען די ירידה פון יידישן טעאַטער בלויז אין איין סיבה. דאָ איז אויך נישט די פּראַגע צי דער מאָדערניזם האָט טאַקע אָנגעטאָן אזויפיל שאַדן דעם נישט־דראַמי־נירטן און נישט־צוגעגרייטן יידישן צושויער. פאַר אונדז איז אָבער דאָ וויכטיק קלאַר מאַכן ענטיןס מיינונגען וועגן דעם דאָזיקן ענין. און דאָס זעען מיר צום קלאַרסטן אין דעם נאָר וואָס דערמאָנטן אַרטיקל. מיר גען פינען דאָרטן זיין גאַנצן אני מאַמין:

„דער הערשנדיקער טאָן אין אונדזער ליטעראַרישן טעאַטער איז שוין הײַנט נישט דער רעאַליזם, ווי גאַרדן, קאַברין און לייבן האָבן אים בני אונדז אינגעפירט, נאָר דער מאָדערניזם-סימבאָליזם. שוין אין דעם ליגט נישט קיין קליינער טעות. דער סימבאָליזם פאַרט זיך בכלל פיל ווייניקער מיטן טעאַטער ווי מיטן בוך. דער דראַמאַטיזם פון דער סימבאָלישער פיעסע ליגט מער אין די דרויסנדיקע מיטלען פון איר אויפפירונג איידער אין אירע אינע-ווייניקסטע, אינגעבאָרגענע כוחות. נישט אומזיסט האָט דער סימבאָליזם פאַרהעלטניסמעסיק אזוי ווייניק אויפגעטאָן אויף דער בינע. און אויב דאָס איז דער פאַל אויף די אייראָפּעיִשע בינע, הײַנט אויף וויפל מער דאַרף עס זײַן בני אונדז, בני אונדזער עולם, וואָס איז צום סימבאָליזם לַהֲלוּטִין נישט צוגעגרייט, פאַר וועמען דער רעאַליזם איז אַט ערשט מיט גרויס העראַנשיקייט געוואָרן אַ וונדערלעכע דעראַבערונג.

„אונדזער בינע, איז פון זינט גאַרדינס טויט, אמת, געוואָרן פיל ליטעראַרישער. מע וועט נישט געפינען אין די פיעסן פון דוד פינסקי, פּרץ הירשביין, אַסיף דימאָוו און ה. לייזוויק אַזעלכע ביליקייטן, אַזעלכע פאַלשע טענער, ווי מע קען געפינען אין די פיעסן פון יעקב גאַרדן און זינע אוממיטלכאַרע נאַכפאַלגער; אויך וועט מען אין די פיעסן פון דער עלטערער רעאַליסטישער שולע קוים געפינען אַזעלכע פּינאָקייטן, אַזאַ פּרישע אָדער צאַרטע פּאַעזיע, ווער רעדט אַזאַ טיפּע יודישלעכקייט, ווי מע געפינט אין די ווערק פון דער נאָך-גאַרדינשער, מאָדערניסטיש-סימבאָליסטישער שולע, דערפאַר, אָבער, פון דער אַנדער זייט געפינט מען אין די פיעסן פון דער נייער עפּאָכע כמעט קיינמאָל נישט אַזאַ פּריש-קוועליק, ברוינדיק-דראַמאַטיש בלוט ווי אין גאַרדינס און קאַבריינס פיעסן, קיינמאָל נישט אַזעלכע ברייטע, טיפּע סצענעס, אַזעלכע צינרנדיקע, דראַמאַטיש-אויפרודערנדיקע, געוואַלטיק מיטרינסנדיקע סיטואַציעס“.

„און אין אַט דעם אַראָפּפאַל פון אונדזער בינע, אין דעם אַראָפּפאַל פון סאָלדער סצענישקייט, פון דראַמאַטישער דינאַמיק“, געפינט ענטוין

„די הויפט־סיבה פון דער ירידה פון אונדזער טעאטער“. ענטזין גלייבט, אז „מיט זייער שוואכער סצענישקייט האָבן אונדזערע פינף־ליטעראַרישע דראַמען־דיכטער אָפּגעפרעמדט, דערווייטערט רעם עולם“, און נישט נאָר די מאַסע, נאָר אויך די אינטעליגענץ.

*

**

ענטינס איינציקער צוגאנג איז טאָקע געווען אַן אוטיליטאַרישער. אַנדערש קען ער נישט זיין בני אַ מענטשן, וואָס זיין קריטיש באַוויסטזיין האָט דערוואַכט אין די 90ער יאָרן. אַנדערש קען ער נישט זיין וועגן אַן ענין וואָס איז אין תּוֹך אַן ענין פאַר די מאַסן, פאַרן דורכשניט־מענטשן. אָבער אין זיין טראַכטן וועגן טעאטער, אין זיין אַנאַליזירן אַלץ, וואָס איז פאַרבונדן מיטן טעאטער — דאָ האָט ער שוין געהאַט פאַר זיך אַנ־דערע פּראָבלעמען. ער האָט געוואַלט פאַרשטיין, און, דורך זיי, דער־קענען אַלגעמיינע, פונדאַמענטאַלע פּרינציפּן און טענדענצן.

איז ענטזין טאָקע געקומען צו דער קריטיק ווי אַן אוטיליטאַריער. דאָס זיינען אַלע געווען אין יענער צייט. אָבער אין דער קריטיק גופא אין אַנאַליזירן ווערק, האָט ער — דער ערשטער אַקאַדעמיש צוגעגרייטער קריטיקער — זיך געהאַלטן אין די ראַמען און אין דער דיסציפּלין פון פאַר־מאַליזם. וואָס שײַך אַנאַליז איז דאָס געווען אַ גרויסער טריט פאַרויס אין דער יודישער קריטיק.

מען דאַרף אָבער זיין געוואָרנט — אין זיין פאַרמאַליזם איז ער נישט געווען אַ בלינדער דאָגמאַטיקער. זיינע היפּוכריקע איבערצייגונגען מכּוּח ליטעראַטור און טעאטער באַוויזן דאָס. ער איז געווען דיאַלעקטיש־פאַרמאַליסטיש, אָדער אוטיליטאַריש־דיאַלעקטיש.

פון אויבנאויף קען עס טאָקע אויסזען מאַדנע, אָדער גאָרנישט אויס־געהאַלטן. אין דער ליטעראַטור איז ער געווען אפילו דער פּאָן־טרעגער בני די מאַדערניסטן, די אימפרעסיאָניסטן, אָנהייב הינטיקן יאָרהונדערט. דאָס האָט נישט געמיינט בלויז שמעלן זיך קעגן דעם אָנגענומענעם נאָר טוראַליזם־רעאַליזם פון די 90ער יאָרן. דאָס אַליין איז געווען אַ געוואַג־טער אַקט אין דער אַמעריקאַנער־יודישער ליטעראַטור אין יענע יאָרן. ענטזין איז געגאַנגען נאָך ווייטער. ער האָט געמאַנט ראַמאַנטיזם. זיין

עסי וועגן יידישן ראָמאַנטיזם (געדרוקט אין זאַמלבוך „טרוימען און ווירקלעכקייט“, 1910) איז געווען אַ היסטאָרישער אַרויסטריט קעגן די אינגעפונדעוועטע רעאַליזם־אַבערגלויבענישן פון זײַן צײַט. זײַן עסי וועגן סימבאָליזם („צווישן מזרח און מערב“ זאַמלבוך „ליטעראַטור“, 1910). האָט ער אויך געשריבן מיט דער כוונה צו באַפֿרײַען די דעמאָלט־דיקע ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע פון שאַבלאָנען, זי זאָל ווערן „מער אימפּולסיוו, מער אַ קינד פון דער פֿרישער שאַפּונגס־קראַפֿט“. בעת דאָס וואָרט „דעקאָדענט“ איז געווען אַ הוּזדוואָרט אין די היגע ליטעראַרישע קריזן, האָט ער אויפֿגעהויבן דעם סימבאָליזם ווי אַ פּאָן, אין נאָמען פון באַננאונג. דער סימבאָליזם איז פֿאַר אים געווען אַ באַפֿרײַענדיקער אַקט, און באַשטאַנען איז ער אין דעם: „אַנשטאַט בילדער גיט ער סימבאָלן; אַנשטאַט קלאָרן געדאַנק — סוגעסציען, אַנדײַטונג; אַנשטאַט איינפאַכן געפיל — שטימונג. נישט קלאַרקייט גיט ער, נאָר פּאַנטאַסטישע אומ־קלאַרקייט. די פֿאַרמע האָט ער לויז געמאַכט, אָפּגעלאָזן; די אַלטע קאָ־מעדיע, די אַלטע רעטאָריק, די אַלטע רעגלען אָנערקענט ער נישט“. דער באַפֿרײַענדיקער ניסט אין דעם סימבאָליזם באַשטייט אויך אין דעם, וואָס דער „סימבאָליזם האָט די וועלט אָנגעקליידט מיט גניסט, זי פֿאַנגט טעאָזירט, אָנגעפילט מיט לעבן. דיזער גניסט האָט אַלעס צוזאַמענגע־העפּט אין איין גרויסן לעבעדיקן ווונדער, און דאָס טויטע איז געוואָרן לעבעדיק און דאָס וואַכעדיקע — אינטערעסאַנט“.

און דער זעלביקער קעמפּער פֿאַר מאָדערניזם איז געווען נאָר קעגן מאָדערניזם אין טעאַטער. אַט־די ביידע היפּוכדיקע צוגאַנגען האָבן זיך טאַקע גענומען פון זײַן פֿאַרמאָליזם. וואָס שניך טעאַטער האָט ער זיך געהאַלטן בני אוטיליטאַרישע פּרײַנציפּן, מחמת דער טעאַטער האָט עס געפֿאָדערט. און באַגרינדט האָט ער עס מיט פּעראַגאַנישן פֿאַרמאָליזם, מיט אַ פֿאַרמאָליסטישער עסטעטיק. אָבער וואָס שניך ליטעראַטור — דאָרטן איז דער מהות אַן אַנדערער, דאָס יחידישע אינעם לײַענער שפּילט די וויכטיקסטע ראָל בײַם אויפֿנעמען ווערק. דאָ האָט זײַן פֿאַרמאָליזם אים דערלויבט צו שאַצן עסטעטיש פֿאַרשיידענע ראָמאַנטישע, אימפּרעסיע־ניסטישע און סימבאָליסטישע סטילן. דאָ האָט אויך גורם געווען דער פּאַקט וואָס ער איז געווען אַ בעל־טריסט, מיט שטאַרקע סענטימענטאַלע נטיות.

י ו א ל ע נ ט י ו

און אזוי האָט אים געפירט די אומיליטאַרישקייט פון זײַן דור — צו פאַרמאַלזום, און פון פאַרמאַלזום — צו רעלאַטיווקייט: רעאַלזום אין טעאַטער; און מאָדערנער ראָמאַנטיזם אין דער ליטעראַטור.

בעל-מחשבות

געמיט, זשאנער און דיטם

ווען מע לעבט זיך אַרײַן אין בעל־מחשבותעס שריפטן, ווערט מען דורכגענומען מיט זײַן שווערמוט, זײַן לאַנגזאַמען, טרויעריקן ריטם. ווען מען לעבט זיך אַרײַן אין זײַן שײַנער שטימונגס־עסײ „ד“ר הערצל און אַנטאַן טשעכאַױו“, („וועלט אײַן — וועלט אױס“, נױ־יאָרק, 1916) געדײַט פּינט מען אין דער דאָזיקער עסײ דעם שליסל צו זײַן געמיט. „יאָרנלאַנג — שרײַבט ער וועגן טשעכאַױו — האָב איך מיטגעזונגען די מעלאָדיע פון שטאַרבנדיקן קינסטלער, אין וועלכן עס האָט געקלונגען דאָס ליד פון אַ דור, וואָס מוז אױסשטאַרבן“. אין אַ פּרױערדיקן אָרט שרײַבט ער: „מיט טשעכאַױו האָב איך געלעבט זײַנט איך געדענק זיך“. פאַר בעל־מחשבותן איז עס נישט געווען אַ ליטעראַרישער זשעסט צונויפצופירן די צוויי שטערן, וואָס האָבן „געלויבט איטלעכער אין זײַן וועלט, איטלעכער אין זײַן הימל“. פאַר אים זײַנען טשעכאַױס און הערצלס „אַפּגעטיילטע הימלען“ געווען „אײַן אײַנציקער הימל“. פון זײַנט בעל־מחשבות געדענקט זיך האָט ער געלעבט און געאַטעמט מיטן קראַנקן טשעכאַױו־געמיט. אין 1897, אױפן באַזעלער ציוניסטישן קאָנגרעס, האָט ער זיך צום ערשטן מאל באַקענט מיט הערצלען. נאָכדעם ווי ער האָט יאָרנלאַנג געלעבט אין אומעט און שטילער פאַרצווייפלונג, האָט ער, זײַנט דעם יאָר 1897, זיך יאָרנלאַנג געפילט געטראָפן פון די שטורעם־פּליגל פון אַ הערצל“. הערצל דער „מענטש מיט אַ קעניג־טרוים“, וואָס האָט זיך באַױזן „אין אונדזער פינצטער יודיש וועלטל“, „האָט אַרײַנגעטראָגן ליכטיקייט אין מאַנכע ווינקלען פון מײַן מוח“. און ווען הערצל איז געשטאַרבן, האָט ער זיך דערפילט ווי אַן אַבל. „איך האָב אױסגעמיטן די גערטנער, וווּ מען האָט געשפּילט מוזיק. איך האָב פון דאָס נײַ אַנטפּלעקט די אַלמע פאַרוואַרפענע ברעגעס בניײַט טײַך נייעמאַן, וווּ איך פלעג יונגערהײַט פירן שפּאַצירן מײַן

אומעט און טרויער, מינע פראָטעסטן צו גאָט און צו לײַטן, מײַן צער און עגמת־נפש, מינע חלומות און דאגות. טשעכאָווס טויט האָט אים נאָך טרויעריקער געמאַכט. אין טשעכאָווס טויט האָט ער געזען די טראַג־ניס פון דער קינסטלערישער נשמה, פון דער שעפּערישער פּערזענלעכ־קייט. אין טשעכאָוו האָט ער געפילט זיך אַלײַן. „און צי איז טשעכאָוו, די ריינע קינסטלערישע נשמה, נישט געווען דער קאמערטאָן, וואָס שטאַרבט אָפּ פון ערשטן קלאַפּ אָן?“

אויף אַ בילדערישן אופן גיט ער איבער ווי אזוי ער האָט אויפגענומען די ביידע טויטן. דער סימבאָל טשעכאָוו האָט געשטימט מיטן גרונטמאָן פון בעל־מחשבותעס קראַנקן געמיט; און בעל־מחשבותעס פּלוצימדיקע האָפענונג איז דאָך געווען — הערצל, „דער סימבאָל פון אַלע אונדזערע טיפּסטע נאַציאָנאַלע חלומות... דער שטורעם, וואָס דערשלאָגט די שוואַכע און דערפרישט די קראַנקע... די קראַפט, וואָס האָט געהויבן אונדזער געפּאַלענע זעלבסט־אַכטונג און וואָס האָט אונדז אין אַ געוויסער היסטאָרישער עפּאַכע אויסגעגלייכט דעם געבויגענעם רוקן“.

הערצלס טויט זעט ער ווי די אָנגעצויגענע סטרונע, איבער וועלכער מע דאַרף אָט־אָט אַריבערפירן דעם שטאַרקן ענערגישן פּידל־בויגן... אַ וועלט מענטשן וואַרטן מיט אָפענע אויערן און מײַלער און פּלוצים באַ־וויזט זיך — „אָנשטאַט דעם בויגן, אַ טעמפּער מעסער און שנײַדט זי איבער אין סאַמע מיטן...“

טשעכאָווס טויט האָט זיך אים געמאַלן ווי אַ קאמערטאָנס אָפּ־אָפּשטאַרבנדיקער קלאַנג. מע זעט שוין דאָס ציטערן. „נאָר דאָס אויער פילט, אַז עפעס קלינגט אזוי שטאַרבנדיק טרויעריק אין אַרומיקן שטח. דער טאָן ווערט אַלץ שוואַכער און שוואַכער, ביז ער קומט צו דער גרע־נעץ פון שטיקקייט און ניסט זיך מיט איר צונויף. אויסהויכנדיק דעם לעצטן קלאַנג־אַטעם“.

און אויב מע וויל פאַרשטיין בעל־מחשבותעס געמיט דאַרף מען זיך אָפּשמעלן אויף זײַן ווידוי: „איך שעם זיך ניט אויסצוזאָגן... טשעכאָוו איז מיר געשטאַנען נענטער ווי הערצל, כאַטש איך האָב

הערצלען געליבט מיט א פיל שטארקערן ברען ווי דעם ערשטן. מיין ליבע און צובונד צו בידן קען מען פארגלייכן, ווי די טיפע ווארעמע ליבע פון א ברודער צו א ברודער און ווי דער לינדשאפטלעכער משור גענער צובונד פון א מאן צו זיין געליבטער".

אייגנטלעך זיינען אַטדי צוויי סימבאָלן געווען די ברעגן, וואָס צווישן זיי האָט זיך באַוועגט בעל־מחשבותעס לעבנס־ריטם: אַן אָפֿ־שטאַרבנדיקער קלאַנג, קינסטלערישקייט אין אַ פאַרצווייפלטער וועלט, און — האָפענונג, ווען די מענטשלעכע טראַגיק איז גרויס. אַט אין דעם ליכט דאַרף מען פאַרשטיין בעל־מחשבותעס „טינוולקאַנישע" טענער, „איראַנישע" מעשהלעך. דאָ האָט געפונען אויסדרוק אַ טיפער קוואַל — פאַרצווייפֿלונג. מע דאַרף אָבער גלײַך צוגעבן — פאַרצווייפֿלונג אין אַ שטיקן ליריקער, אין אַ קינסטלער־נאַטור. ער האָט זיך אויך אַוועקגע־טראָגן אויף „שטורעם־פֿליגלען". אָבער פֿליגלען ווערן שטענדיק צע־בראָכן „פון אַ בלינדן איריאָטישן שיקזאַל". ער טרוימט און בענקט, הגם ער ווייסט — טרוימען און בענקשאַפטן ווערן קיינמאַל ניט מקוים. ווי מאָדנע אויטאָביאָגראַפֿיש קלינגען זיינע שורות וועגן טשעכאַוון: „אין טשעכאַווס לירישע קונסט פֿילט זיך די יונגע נשמה פון אַ פּאָעט, וואָס איז געפערלעך קראַנק. זיין האַרץ איז נאָך יונג אויף צו קענען וואַרפֿן די חנוודיקע קאַפּריון פון די לעבנס־פאַרבן, אָבער ער איז פֿיר זיש צו שוואַך אויף צו קענען זיך באַהעפטן צו דעם שפֿיל פון די לעבנס־פּעדים".

און עס איז פאַרשטענדלעך פאַרוואָס טשעכאַו „איז אים געשמאַצ־נען געענטער" ווי הערצל. אין גרונט איז בעל־מחשבות געווען אַ לי־רישער קינסטלער, אַ שווערמוטיקער, מיט אַ קראַנקן געמיט, אַ מעלאַנאָ־כאַליקער... דאָך — מיט טרוימען און בענקשאַפט...

זיינע קינדהייט־עפּיוזאָדן דערציילן אונדו וועגן צוויי אייגנשאַפטן אין זיין געמיט און אין זיין שרײַבן: שווערמוט און ספּקות. — ספּקות פֿירן דעם גאָטלאַזן צו ציניזם, און דעם טרוימער, דעם מאַמין — צום קריטישן טראַכטן. פון איין זייט איז ער געווען איבערגעוועלטיקט פון רעליגיעזן „אומעט און שוידער" און פון דער צווייטער זייט — ער האָט געוואַלט דאָס אַלץ משיג זיין, סובל זיין.

זיינע ערשטע ביכער קריטיק (1910) עפענען זיך מיט א ליד, מיט „א טיטוולאָניש לידל“. דאָס איז אַ פּאָעטישע דערקלערונג וועגן אומ- שטערבלעכקייט. די קינסטלער וועלן שוין זיין לאַנג טויט, ווען עס וועלן קומען די לעבעדיקע צייטן. אָבער „קיינער וועט ניט קענען, ניין נישט קענען טויטן אינער ליד, פּול, פּאַרפּול פּון נייט“. און ווען עס וועלן קור מען ווידער „טויטע צייטן“, „וועט מען זאָגן: „זיי האָבן אויפגעבליט“ — און אַלע וועלן כאַפּן, כאַפּן טיפּיקייטן, וואָס ליגט באַהאַלטן אין אינער, אינער ליד“. און דער פּאַרצוווייפּלטער שמיכל זינער, דער כלל- מרשט „טיטוולאָנישער“ באַדויערט טיף: „לעבן האַלבע צייטן, האַלב באַגראָבן און האַלב געלעבט“, — דאָס רופט מען אָן „אייביק“. און „דא- מיט די מענטשן זאָלן דעם הינט אויף מאַרגן בייטן, האָט גאָט געפונען, אוי אַ וויל רעצעפט“. און דער גרונטמאָן איז דאָ, ווי אַלץ ביי בעל- מחשבותן: „האַלב באַגראָבן און האַלב געלעבט“. און ער גלויבט: „טויטן די לידער וועט קיינער נישט קענען; אין די „טויטע צייטן“ וועלן זיי אויפלעבן“. אָבער דאָס איז אַלץ ניט דער גאַנג פּון לאָגיק. אזוי פּילט אַ קראַנקער; אַ שטילער, פּאַרצוווייפּלטער מענטש; אַ לירישער דיכטער.

עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס דער „שער“ פּון דעם קריטיקערס ווערק איז אַ פּאָעטישער. עס איז אויך ניט קיין צופאַל, וואָס זיינע ער- שטע זאַכן זיינען ניט געווען קיין קריטישע, נאָר בעלעטריסטישע די ערשטע זאך, וואָס ער האָט, אנב, קיינמאָל ניט געדרוקט, איז געווען „עס קאָכט און עס רודערט אין שטעטל אפיקומן“. געהערן געהערט עס צום יאָר 1895, ער האָט עס פּאַרגעלייענט אין אַ סטודענטישן קרייז. זיין „ישראל'יק איז קראַנק“ האָט ער אָנגעשריבן אין יאָר 1897, אין היידלבערג, הגם ער האָט עס ערשט אָפּגעדרוקט אין „יוד“, דעם 13טן דעצעמבער 1900. און אין „יוד“ איז עס געגאַנגען ווי אַ דערציילונג. איז זיין ערשטע געדרוקטע זאך געווען אַן אַרטיקל איבער מאָריס ראָד זענפעלדן, וואָס איז דערשינען אין „יוד“, דעם 1טן דעצעמבער 1889. אָבער זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט האָט ער געשטעלט אין דער בעלעטריסטיק. ווען עס באַוווּזן זיך זיינע ערשטע רעצענזיעס אין „יוד“, אין יאָר 1900 (נומערן 3, 5, 21) דרוקט ער אין דערזעלביקער שריפט

בעל-טח שבו

דערצײלונגען, ציטונג-שטימען, אויך א ליד (אונטערן פסעוודאָנים דר. אים. על.). צוזאַמענגענומען אין זייער צאָל גרעסער ווי די צאָל דרנען רעצענזיעס.

פאַר די וואָס קענען די יודישע פּאָעזיע אויף דער שוועל פון הינטיקן יאָרהונדערט, וועלן זיכער דערפילן אַן עכטן פּאָעטישן געמיט אין בעל-מחשבותעס „פּרילינגס-נאַכט“ („דער יוד“, דעם 26טן אַפּריל 1800):

פּרילינגס-נאַכט

א קלאַרע נאַכט, אַ בלאַע נאַכט ...
מיר גייען ביידע גאַנץ באַזאַכט,
און עטמען איין די פּרישע לופט;
מיר ריידן ניס און זיינען שטיל ...
און זוכן ניס קיין וועג, קיין ציל ...
דער פּרילינג לופט ... ער לופט ... און לופט ...

אַ שטילע נאַכט, אַ בלאַע נאַכט ...
מיין האַרץ איז פול ... איד קלער און טראַכט,
ווי ווייניק דאַרף דער מענטש צום גליק ...
אַ ליבו פּרילינג, אַ טרייען פּרילינג,
אַ לויטער נאַכט, וואָס שטראַלט און שיינט,
אַ ריינעס האַרץ, אַ קלאַרו בליק ...

פון מיט שטימונג איז אויך דאָס ליד:

אַ גרויער מאַג

ווען נאָס און שמוציג איז די ערד,
צום הימל סו אַ בליק;
איז קאלט דער הימל, גרוי פאַרשטערט,
בייג איין דעם קאַפּ צוריק ...

ג. ב. מינה און

פארגעס אז ס'איז א הימל דא,
מאד צו די אויגן, שלאף!
און דאָנאָ דעם טאָג, און דאָנאָ די שעה,
וואָס טרייבט דיך גיך צום סוף...

דער סוף איז מער נישט ווי דער מויל
א לעבן און ס'ער דריערד...
ווען דאָ איז אלץ מאַט און מויל,
איז אפשר דאָרט פאָר ער ס'?

(„דער יוד“, דעם 27טן יוני, 1901)

דאָס „לידנשאַפט“ האָט ווייניק שטימונג און מער פאַרצווייפלונג,
אַבער כאַראַקטעריסטיש איז — „עס שטינגט מיין מוט, עס פאַלט מיין
מוט... איך וויל פון זיך אַנטלויפן...“

לידנשאַפט

(געווינדמעט ר. ג. ח.)

עס האַכט אין מיר דאָס יונגע בלוט,
עס זעצט מיר אין די שלייפן,
און ווייטער וואָס נאָר אַ מינוט
ווערט שווערער דאָס באַגרייפן...

עס קלאַפט אין מיר דאָס יונגע האַרץ,
עס קעמפן די געפילן —
צו איז דאָס פרייד, צו איז דאָס שמערץ,
וואָס לאַזט זיך גארנישט שטילן?

עס שטייגט מיין מוט, עס פאַלט מיין מוט...
פאַרשטעלט זיינען מיר די אויגן...
איר נערוון טוט זיך, טוט זיך, טוט,
שפּאַנט אָן זיך ווי די בויגן!

בעל-מחשבות

זאל פילו שוין מיין יונגער לייב
דעם שיכרות איינער גרויסן;
דערלאנגט א טראג, דערלאנגט א הייב
מיין יונג לייב, דעם הייסן!

פארטרינקט מיין זעל מיט העליש פרייד,
מיט גיפטיק ביטירע גאלן!
דעם שאטן ווייזט מיר פון דעם טויט,
פון גליק די קלארע קוואלו.

פארלאזט מיר נישט אין דער מינוט —
איד וויל, איד מוז דורכפילו
פון אלי דאס ביז, פון אלי דאס גוט
די העכסטע סיפסטע צילן!

איד וויל ... איד מוז ... עס קאכט דאס בלוט,
עס זעצט מיר אין די שלייפן ...
עס שטייגט מיין מוט, עס פאלט מיין מוט ...
איד וויל פון זיך אנטלויפן ...

אין א סך עסייען, זינע, אין ארטיקלען און פעליטאָנען אָמעמט
שמילע פּאָעזיע. זיי דריקן זיך אויס אין אָפּטע אינטערמעצאָס, ווי, אַ
שטייגער: „אָבער עס קומען דאָך די שוואַכע מינוטן, ווען עס הייבט
זיך אָן נישט ווילנדיק צו בענקען נאָך עפעס ... נאָך עפעס אַ נס ...“
(„חנוכה“); אָדער — „ווי דורך אַ כּישוף איז עס מיטאַמאָל פּאַרוואַנדלט
געוואָרן אין אַן אַלטן טייערן הפּץ, ווי למשל, אַן אַלטער הענגלעכטער
פון טיטוסעס צייטן. און אזוי ווי אַלטע קעגנשטאַנדן האָבן ליב די
האַלבע דונקלקייט פון אַ מוזיי — זיצט ער אין אַ זאַל, וואָס האָט קיינ-
מאַל ניט געזען די גאַנצע זון, און וווּ פּלאַמען פון וועקסענע ליכט האָ-
בן שטענדיק געוואָרפן זייערע לאַנגע ציטערדיקע שאַטנעס“ („אַן אַלטער
הענגלעכטער“); אָדער — „ווי ביסטו רוזק, איידל און שיינ מיין פּאַלק,

אין די ציטן, ווען עס ריידן אין דיין הארצן די שטימען פון דיין פאר-
גאנגענהייט! ווי ביסטו צערודערט, צעווייטיקט און מיאוס אין אלע
דיינע באוועגונגען, ווען דו גייסט ארויס פון דיין בית-המדרש-שטח
אויפן פרעמדן מארק מיט דער דעה, צו דערפאקערן א שטיקל חיונה!"

(„א מת מצוה“).

מער ווי אלץ פילט מען בעל-מחשבותעס לירישן אָטעם ניט אזוי
אין באַזונדערע ערטער, ווי אין זיין גאַנצן אופן שרײַבן. עפעס אַ לײ-
רישער אונטערטאָן, אַ פּאָעטיש געמיט לעבט אין אַלץ וואָס ער האָט
געשריבן. און מערקווירדיק — אין דער קריטיק טרעט אָפּ זײַן פּאָעטיש
געמיט ווי הינטער אַ פּאַרהאַנג, און זײַן אָרט פאַרנעמט — אַנאַליז.
אַבער אין גאַנצן פאַרשווינדט עס ניט. אין זײַנע אַנדערע ווערק — חוץ
דער קריטיק — פילט מען אינגאַנצן דעם פּאָעטישן אָטעם, פון אַ שטילן
— ציטנווייז איראַנישן פאַרצווייפּלטן ליריקער.

זײַן שטימונג, זײַן ליריזם פאַרציט אַ מין דינעם פּאָעטישן שלײ-
ער איבער זײַנע ווערק. דאָס שאַפט אַ נעפּלדיקע אַטמאָספּער. אזוי
שאַפט דער זעלביקער ליריזם עפעס, וואָס איז מאָדנע אומבאַשטימט.
אזוי איז עס אין זײַן גאַנצן שרײַבן — אַ חוץ אין קריטיק. צווישן זײַן
קריטיק און די אַנדערע פּראָזע-ווערק איז די ליניע קלאָר און שאַרף גע-
צויגן. אין דער קריטיק דאָמינירט בני אים דאָס ספּעקולאַטיווע, הקירה.
אינטעלעקט. אַבער אין זײַנע אַנדערע ווערק הערשט מער שטימונג,
בילד, דער פאַרגלײַך, די מעטאָפּאָרע, די האַלב-רעזיגנירטע איראַניע.
זײַן פּובליציסטיק איז אָפט אַ פעליעטאַניסטישע, אָפט אויך נאָענט צו דער-
ציילונג אָדער עסיי. טיילמאָל זעט עס גאָר אויס ווי אַ ליד אין פּראָזע.
און זייער אָפט לאָזט זיך נישט באַשטימען דער זשאַנער אין זײַנע פּראָ-
זע-ווערק, אַחוץ פאַרשטייט זיך, קריטיק. ש. ניגער, וואָס האָט אָנגע-
שריבן די גרינטלעכסטע און פאַרטיפּסטע אָפּהאַנדלונג וועגן בעל-מח-
שבותן, באַצייכנט בעל-מחשבותעס „געמישטע און דאָך האַרמאָנישע
הויפּט-פּאַרם“ מיטן נאָמען: בעלעטעריסטישע פּובליציסטיק. „דאָס איז
ניט“ — שרײַבט ניגער — „מאַמרים אין דער געשטאַלט פון בעלעטריס-
טיק. דאָס בעלעטריסטישע איז דאָ ווייניקער און אויך מער, ווי אַ פּאַרם;
ס'איז דער אָטעם פונעם אינהאַלט; ס'איז אזא מין דענקען, אזא מין

וועג צו דערווייזן דורך באווייזן א זאך, דורך באווייזן
 עם מיט דער הילף פון בילדער און פארגלעכענישן, נישט געבן צו פאר-
 שטיין, נאָר געבן צו פילן, דעם אנדערן; און אליין אויך אפשר מער
 פילן, ווי פארשטיין מיטן שכל, מער פילן דאָס פלייש און בלוט, איידער
 דעם סקעלעט פונעם געדאַנק" ... און ניגער פארענדיקט מיט א זייער
 טרעפלעכער כאַראַקטעריסטיק; „ס'איז נישט אַ סטיל אַזאַ בילד-
 לעכער, ס'איז אַ בילדעריש, קינסטלעריש דענקען"

צוגלייך מיט אַטידעם בילדערישן סטיל, מיט אַטידעם קינסטלע-
 רישן דענקען, פאַרמאָגט זיין שרײַבן אַ קינסטלעריש פּיילן. און דאָס
 דערפילט מען א סך שנעלער אין זיין פובליציסטיק, ווי אין זיין קרי-
 טיק. אַטידעם ליריש-בעלעטריסטישן חותם זעען מיר אין יעדן זשאַנר
 וואָס ער האָט געשריבן, און דערפאַר טאַקע איז אָפט שווער דערקענען
 די זשאַנערן אין זיין שרײַבן.

מיט פאַרשיידענע באַוואָרענישן קען מען זיינע שריפטן (אחוץ
 די לידער) טיילן אויף קריטיק און פובליציסטיק.

אין זיין קריטיק האָבן מיר: א) עטלעכע גרעסערע אַרבעטן —
 שטודיעס — און אַרטיקלען; ב) אַ קריטיקערס נאָטיצן; און ג) ליטע-
 ראַרישע געשפרעכן. זיי איז גרינג צו דערקענען. די לענגערע שטודיעס
 זיינען גרינטלעכע אַנאַליזן. אין די נאָטיצן באַרירט ער אַן איינציקע
 גרונט-פּראָגע און די „ליטעראַרישע געשפרעכן" זיינען טאַקע שמועסן,
 וווּ דאָ און דאָרט ווערט באַרירט אַ פּונקט, אַ שטריך, אַ געדאַנק.

אין זיינע אנדערע פּראָזע-ווערק איז שוין אַ סך שווערער דערזען
 וואָס-איז-וואָס. און דאָ דאַרף מען זיין נאָך מער געוואָרנט ווי אין זיינע
 קריטיקן. בדרך כלל לאָזן זיך זיינע אנדערע פּראָזע-ווערק טיילן אויף:
 א) דערציילונגען, ב) עסייען און ג) פעליעמאַנען.

א) דערציילונגען — דאָס זיינען, למשל די איראָנישע
 מעשהלעך — „ישראל'יק איז קראַנק"; „פרשנדתא האָט זיך אָפּגעריסן
 פון דער תּליה"; „דער נביא פון גאס"; „דער תּכריכי-אינדול"; „אַ
 שבוע-דיקע מעשה".

פּונקט ווי זיינע דערציילונגען האָבן אַ מוסר-השכל — על-פי רוב
 אַ ציוניסטישן, איז האָבן זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען — בעלעטריס-

טישע עלעמענטן. טיילמאל באגעגענען מיר אין זיי גאנצע שטיקער וואָס וואָלטן זיך באַדאַרפט געפינען אין דערציילונגען. אין זײַן „מת מצווה“ זעט מען עס זייער קלאָר. ער דערציילט דאָרטן ווי אזוי בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן „בעזשענצעס“, פליטים, באַדאַרפט ברענגען אַ יודן צו קבר ישראל. איז געווען אַן אָרט, אַ מהלך רב פון קאָסטראָמא, וווּ מע האָט לעבן שטעטל, מיט 25 יאָר פריער, אָפגעגעבן אַ שטיקל קרקע פאַר אַ יודישן בית עולם. די יודן־פליטים האָבן זיך איצט דערוויסט וועגן דעם, איצט, ווען דאָס אומגליק איז געשען. און ווען עס איז געקומען צו תכריכים, קברנים, אביסל יודן אָפצוגעבן דעם נפטר זײַן רעכט — האָט מען אַלץ געפונען צווישן די פאַרוואַרלעזטע פליטים. פון אַ זעקל ארץ־ישראל־ערד האָט מען זיך געמוזט, פאַרשטייט זיך, אָפּזאָגן. גאנצע אָפּשניטן אין דער דאָזיקער פאַרצייעכענונג זיינען ריין־בעלעטריסטישע, למשל: „אַ נידעריקער בלענדער הימל, פון וועלכן עס טראָגן זיך ווייסע נאַסע שנייעלעך, אַ ווינט־ברייט פּעלד, וואָס שלאָפט אונטער אַ געדיכטער ווייסע פּערינע; אַ קופּקע פּויער־לעך מיט דאָרפישע מיידלעך, וואָס קוקן מיט שרעק און ניגיר, ווי „זיי, די יודן“, זיינען מקבר „זייערע“ מתים; אַ הייפל טונקעלע סי־לועטן, מיט עטלעכע ליכט אין די הענט, וואָס באַליכטן אַ טיפן קבר, וועלכער איז שוין האַלב באַשאַטן מיט שניי... אַלע ווינלע פּאַלט אַרײַן אין דעם פּלאַס פון ליכט אַן אויסגעמאַטערט יודיש פנים, אַן אַינגער־בייגענער רוקן, אַ פּוס, וואָס איז האַלב פאַרטרונקען אינעם ווינטער־דיקן מבל“.

די בעסטע דערציילונגען זיינען: „פרשנדתא האָט זיך אָפּגעריסן פון דער תּליה“ און „דער תכריכים־אינדזל“.

(ב) עס ייען — צו זיי געהערן די שיינע עסיען „נאַציאָנאַל־יודישע טעג“ (דאָס ווערטפּולסטע פון זיי איז „שבת“), טייל „אין ציט־סאָראַהאַד“, „אַרום דעם גרויסן שאַטן“ און „אונטערן ראָד“.

אויך אין זיי איז זייער ניכר דער בעלעטריסטישער עלעמענט באַ־זונדערס דער פּאָעטישער. אין זײַן „שבת“ באַמערקן מיר אזעלכע שטעלן: „צווישן הימל און ערד שוועבט די שבת־קעניגין. אַ גאַנצע

וואָך בלאַנדזשעט זי איינע אליין, פון אלעמען פארלאָזן צווישן די מיריאָדן שטערן. פארשמוצט און פארגרעבט, פאר'עסק'ט און פארטאראַרצאמעט לויפט אַרום איר באַשערטער אויף אלע נויישקע ירדן. מיט אומעט און מיט עקל קוקט זי אויף איר חתן וואָס האָט שוין פארלאָרן זיין געטלעכן אָנבליק און וואָס איז שוין כמעט ניט צו דערקענען. אָבער אָט קומט דער זעקסטער טאָג אין וואָך, און ער וואַרפט אַראָפּ פון זיך דעם גאַנצן שמוץ, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן אויף אים. אין זיין שטוב באַווייזן זיך די ערשטע סימנים פון ריינקייט ציכטיקייט און יוס־טובדיקייט. די שבת־קעניגין הייבט ווייטער אָן צו דערקענען איר באַשערטן און שוועבט צו צו דער ערד, וואָס האָט אויף אַ וויילע פארלאָרן דעם שווערן גראָען אויסזען, און אין די פאַלכן פון אירע קליידער טראָגט זי די בשמים־ריחות פון העכערע וועלטן, די שטילע מו־זיק פון מלאכימשע פלייגל, וואָס באַוועגן זיך אין אַ געטלעכן טאַקט".

פאַעטישע אויסגוסן לייענען מיר אין אַזעלכע אַרבעטן, ווי "אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן":

"אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן גייט ניט אליין דורך די גאַסן. גייט איר אַרויס אין די אלייען, אָדער פאַרבלאַנדזשעט איך אין איינעם פון די גערטנער, וואָס פאַרנאַכט ווערט נאָך די ליבלעכע פינצטערניש געדיכטער און ליבלעכער, און די פאַרלעך גיסן זיך צונויף מיט בוים, צווינגן, בלאַט, נאַכט און שאָטן — נעמט עמיצן מיט זיך מיט..."

"אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן גייט ניט איינער אליין דורך די גאַסן.

"זינט איר ניט גליקלעך, וועט איר ווערן נאָך צען מאָל מער אומגליקלעך.

"זינט איר פאַרבענקט, וועט נאָך איינער בענקשאַפט זיך טויר־זנט מאָל מער צעוואַקסן, וועט גרויס־ווערן, ווי איינער שאָטן פון דער נאַכט ווען דאָס ליכט פאַלט אויף אייך פון אַ ווייטן, ווייטן גאַמטערן.

„זומערדיקע פארנאכטן, וואָס פאַר אַ פּוּניקער איר זינט!“
 טיילמאָל קלינגען זיי ווי לידער אין פּראָזע. און ניט נאָר באַזונדער-
 רע פאַראַנראַפּן, וואָס קענען אויסזען ווי לירישע אָפּנייגן, נאָר גאַנצע
 טיילן, עיקרדיקע טיילן. אויף זיי האַלט זיך אָפּט די גאַנצע עסיי, למשל,
 „דער וואַלד“:

„ווי שייך, שטיף און פּאַעטיש האָט מיר אויסגעזען דער
 וואַלד בייטאָג!“

„בני דעם בערגעלע, אויף וועלכן איך האָב זיך אַ בעט גע-
 מאַכט, האָבן אזוי תּמימותדיק שטיף געזשומעט אַלערליי ברור-
 אימלעך און רמשימלעך מיט פּליגעלעך אויף די פּיצניקע קער-
 פּערלעך.“

„ווי שטאַלץ, זיכער בני זיך און צוגלויבן אזוי ווייבעריש-
 נערוועז האָבן זיך אויסגעשטעלט פאַר מיר די סכּך-ביימער, די
 סאָסנעס און די אָסינעס (עספּן). און ווי שייך האָבן זיך אָפּגע-
 שלאַגן די בלוטיקרויטע וועלפּישע יאגדעס אַקעגן דעם גריין,
 אין דער הויך, און גראַ-ברוינער פאַרב אונטער מינע
 פּיס.“

„די רוקייט פון וואַלד האָט זיך צענאָסן אין אַלע מינע גליי-
 דער און, אינדריםלענדיק, האָט זיך מיר צינטנוויז געדאַכט, אַז
 איך בין אַליין שוין כמעט אַ בויב, מיט אַ בוימישער נשמה און
 מיט אַ בוימישער רוקייט אין אַלע מינע אברים.“

ג) פּעליעטאַנען — דאָס זיינען פּובליציסטיש-און זשורנאַל-
 ליסטיש-געשטימטע אַרטיקלען. זיי צייכענען זיך אויס מיט בילדער,
 אָפּט מיט ליריזם. דאָס איז חל אויף די פּעליעטאַנען, וואָס מע דערקענט
 זייער זשאַנער אויבנאויף, און סײַ אויף די, וואָס האָבן דאָס אויסזען
 פון טיפּערע עסייען. צום ערשטן מין געהערן אַלע אַרטיקלען, וואָס זיי-
 נען באַהויבט מיט איראַניע. צו דעם מין דאַרף מען צורעכענען אַזעלכע
 שריפטן, וואָס האָבן געקענט זיך דערהויבן צו אַן עסיי, און זיינען אַראָפּ-
 געפאַלן צו אַ פּעליעטאַן („איראַנישע ליפּן“, „אַרום ליטעראַטן“, „קאָנ-
 גרעס-טיפּן“). צום צווייטן מין געהערן יענע עסייען, וואָס זיינען גע-

בוים — בלויז אויף „שטריכן און געדאנקען“, און אויף שטימונג („יודי-שער יחוס“, „מע לייזט ניט“, די גאנצע אָפטיילונג „ארום אַ גרויסן שאַטן“ און דער גרעסטער טייל פון בוך „אונטערן ראָד“). אָבער דאָס איבערצינגנדיקע, אָדער אינטערעסאַנטע אין זיין פעליעטאָן איז ניט אַזוי דאָס קינסטלערישע טראַכטן, דאָס טראַכטן אין בילדער, נאָר זיין שווער-מוטיקער ערנסט. געמישט מיט פאַרנאַכטיקן ליריזם.

און דאָס איז זיין סטיל: לירישע לאַנגזאַמקייט, דורכגענומען מיט שווערמוט. קלאַרע זאַצן און אַן אומבאַשטימט געמיט. זיין מעלאַנכאָ-לישקייט איז צוגלניך טרויעריק און דאָך פול מיט בענקשאַפט. אין איר איז ניטאָ קיין רעזינאַציע-שטימונג. זי איז אויך ניט אָנגעגלייט מיט דערוואַרטונג. אין איר איראָניע פילן מיר ניט אַ הכלהבלים שטימונג. נאָר די שטילע פאַרצווייפלונג פון אַ באַהאַלטענעם טרוימער. . .

ציײַט, סביבה, ירושה

דאָס מעלאַנכאָלישע לעבנס-געפיל איז געלעגן אין גרונט פון בעל-מחשבותעם כאַראַקטער. דאָס האָט זיך אין אים נאָך מער פאַרטיפט, מחמת דרויסנדיקע השפעות: סביבה און צייַט. אין דער יודישער סבי-בה האָט ער זיך יאָרן שפעטער אָנגעטראָפן אויף גרויסע געשעענישן — אויפשטייג און אָפטימיזם. אָבער די שטימונג אין דער ניט-יודישער סביבה איז געווען נאָר אַן אַנדערע. און זי האָט משפיע געווען אויף בעל-מחשבותן, יאָרן איידער ער האָט זיך באַוווּזן צוריק ביי די טויערן פון דער יודישער וועלט.

זיין גאַנצער לעבנס-רייטם, זיין קינסטלערישער טעמפּעראַמענט, זיינען געווען איינס מיטן גאַנצן לעבנס-געפיל און קונסט-געפיל אין די 90ער יאָרן, סײַ אין רוסלאַנד סײַ אין דײַטשלאַנד.

פאַר בעל-מחשבותן איז עס נישט געווען קיין צופעליקער זאַג — „מיט טשעכאָוו האָב איך געלעבט זינט איך גערענק זיך“. ווי טשעכאָוו, איז בעל-מחשבותן אויסגעקומען לעבן אין איבערגאַנגס-צײַטן. זיין לעבן האָט זיך שטענדיק געפונען ווי צווישן מחיצות. פריער — די „צוויי זעלן אין איין ברוסט“. דאָס האָט געמיינט: זיין פאָטערס אַנאַליטישע

נמיות און זיין מוטערס עמאָציע און פאנטאזיע. נאָכדעם — דער איבער-
גאַנג פון „מוסרניקעס“ אין דער שווייצער־ישער רעאַל־נימנאזיע און די
אוניווערסיטעטן אין היידלבערג און בערלין. און בעת די ריפערע יאָרן
טרעפט ער זיך אָן אויף צווישנצנט־שטימונגען, סײַ אין רוסלאַנד, סײַ אין
דייטשלאַנד. איין קולטור־עפאָכע האַלט אין פאַרגיין, אַן אַנדערע קומט־
אויף פאַרנעמען איר פּלאַץ.

משעכאָוו איז געווען נישט נאָר אַ מיסטר פון דער דערציילונג־
קונסט. עס האָט געשטעקט עפעס אין דעם, וואָס ער האָט אַנטוויקלט
די מיניאַטור, וואָס ער האָט זיך שטענדיק פאַרלאָזן אויף דעם אַלגעמיי-
נעם אינדרוק. אויב ער פירט אַרויס אַ פרט אָדער עטלעכע פרטים, טוט
ער עס טאַקע כּדי שאַפן דעם אַלגעמיינעם אינדרוק. אַרומרידן אַן ענין,
געבן לאַגישע אויסטייטשונגען, ווי מיר זעען עס אין רעאַליסטישע ווערק,
דאָס וואַרפט ער אָפּ. און זייער אַרט פאַרנעמען האַלכ־טענער, רמזים,
שאַטנס, נאַכט. דאָס אַלץ וועקט שטימונג, אומקלאָרע געפילן, דוכטענישן,
אַנונגען. דאָס „משעכאָווישע“ האָט פאַר דער רוסישער אינטעליגענץ גע-
מיינט — אַן איבערגעזעטיקטער, אַ פּונאַנדערפאַלנדיקער רעאַליזם. דאָס
האָט אַפּגעשפיגלט די געפאַלענע שטימונג בײַ דער אינטעליגענץ נאָך דער
רעאַקציע און פּאַגראַמען אין די 80ער יאָרן. פון איין זײַט האָבן די פּרי-
צים פאַרלאָרן דעם באַדן אונטער די פּיס. זיי זײַנען געוואָרן אויס־הער-
שנדיקער קלאַס. פון דער צווייטער זײַט האָט דער אויפקומענדיקער קאַ-
פיטאַליזם נאָך נישט באַוווּזן ווערן דער געזעלשאַפּטלעכער הויפּט־כּוח.
און די רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענץ האָט באַטראָטן דעם ביטערן מאַר-
טירער־וועג אונטערן צאַרישן מוטוויל. נישט אַלע שטימען זײַנען דעמאָלט
געווען שטאַרקע און האַפּערדיקע.

און אין דער דאָזיקער שווערער סביבה לעבט דער דערווייטערטער
בעל־מחשבות. ער לעבט עס אַלץ איבער אין דייטשלאַנד. און דאָרטן אין
דייטשלאַנד קומט פאַר אַ פּראָצעס, וואָס אין לעצטן סך־הכל רופּט ער
אַרויס ענלעכע געפילן.

דער אינדוסטריעלער וווקס אין די 70ער און 80ער יאָרן שטאַרקט
דעם נאַטוראַליזם אין דייטשלאַנד, שטאַרקט דעם גלויבן אין וויסנשאַפּט,
אין סיבה־און־ווירקונג, אין דעם נאַטור־וויסנשאַפּטלעכן מאַטעריאַליזם פון

א העגעל און דעם ענגלענדער דארווין. אבער אין די 90ער יארן פאלט די האַפערדיקייט, עס פאַרשווינדן די האַפּענונגען ביים רוב פּאָלק. עס ווערט קלאַר, נישט אַלע זעלן דערגרייכן דעם גן-עדן פון מאַטעריעלן לעבן. עס קומט פּאָר אַ קלאַסן-דיפּערענצירונג. עס שטאַרקט זיך דער אינדוסטריעלער עלנט און אומגליק צווישן די מאַסן אין די גרויסע וואַקסנ-דיקע שטעט.

צו דעם קליינבירגערס אַנטוישונג קומט-צו דעם פּראָלעטאַריערס וויי-געשריי. בני אַ טייל אינטעליגענץ ווערט אומזיכער דער באַדן אונטער די פיס, באַזונדערס איז צערודערט די קינסטלערישע אינטעליגענץ. מיר זעען ווי דער נאַטוראַליסט אַרנאָ האַלץ ווערט גאָר אַן אימפּרעסיאָניסט אין „בוך דער צייט“. זיין „פאַנטאַסמוס“, למשל, האָט שוין אין זיך קערנער פון אַ נייער פּאָעטישער פּראַקטיק: פאַרצייכענען פרטים, נישט רעאַליסטישע, וואָס בויען ביסלעכווייז אַן אַ גאַנצן בנין, נאָר פאַר-בנייפּנדיקע. אין אַ געוויסן מאָמענט ווערן אַזעלכע פרטים אויפגעכאַפט בלויז מיט די געפילן, אָן שום נאָכטראַכטן, אָן שום איבערטראַכטן. די זעלביקע וועלט — אינדרוקן, בניטנדיקע אינדרוקן, יחידישע איבערלע-בונגען, שטימונג — דאָס אַלץ זעט מען אויך בני דעם פּרזירדיקן נאַטוראַ-ליסט יאָהאַן שלאָפּן, למשל, אין זײַנע „שטילע וועלטן“. און אויב גער-האַרד האופּטמאַן האָט אַנדערש פאַרלאָזן דעם נאַטוראַליזם ווי האַלץ און שלאָפּן, איז אַבער קלאַר, אַז אין זיין „האַנעלע“, „מינסטער היינריך“, „און פיפּא טאַנצט“ ווערט די פּאַקטועלע ווירקלעכקייט פאַרוואַנדלט אין אילוזיעס און פאַנטאַסטיק. די גרופּע אַרום די „בלעטער פיר די קונסט“ האָט נאָך קאַנסעקווענטער פאַרלאָזן די ווירקלעכקייט און איז אַוועק אין אַ סאַציאַלן עסטעטיזם. הן בני סטעפּאַן געאַרגע, און הן בני האַפּמאַנס-טאַלן, למשל, הייבט אָן דאָס יחידישע שפּילן די וויכטיקסטע ראָלע. סוביעקטיוויזם, פּאַסיווע באַצונג צו געזעלשאַפּטלעכע פּראָבלעמען און דאָס גאוועהדיקע „איך“, וואָס שטייט העכער און טורעמט איבער דעם אַלעם — דאָס איז געווען דער גרונט-טאַן אין די 90-ער יאָרן. און צו-זאַמען דערמיט קומט-אויף אַנטוישונג. מע ווערט פּאַסיוו, רעפּלעקטיוו, אומזיכער. אומצוטרוי אין אייגענע כוחות און מעלאַנכאָליע עסט דעם מענטשן, ווי בני שניצלערס העלדן. ווירקלעכקייט ווערט אויפגענומען סר-

ביעקטיוו. און די פֿאַרשטעלונג וועגן דער וואָר בניט זיך מיט די שטימונג נען אינעם יחיד.

אין אָט-די לעבנסגעפילן זעען מיר ווי ענלעך זיי זיינען צו דער טשעכאָווישער שטימונג. זיי ביידע האָבן געווירקט אויף בעל-מחשבותן. פון דער נאָטור איז ער דאָך געווען אַ רעפּלעקטיווער, אַן אינדרוקספּולער, אַן אַנטווישטער, מיט קינסטלעריש בלוט אין די אָדערן. אָבער מער ווי אַלץ איז ער געווען אָנגעשטעקט מיט אַ מעלאַנכאָליקערם שטימונג. זיין איראָניע, די שטילע איראָניע האָט דערציילט וועגן שטילער פּאַרצווייפֿ-לונג. באמת, זי איז געווען — אַ מעלאַנכאָלישע איראָניע. אָבער דאָס איז נישט געווען בעל-מחשבותעס איינציקע כאַראַקטעריסטיק. הגם אין דעם איז געווען די עסענץ פון זיין געמיט. און דאָס האָט זיך אָפּגעשפּייגלט אין זיין סטיל. געווען אָבער בני אים נאָך אַ כאַראַקטערישטריך. דאָס מאַכט אונדז קלאָר זיין נטיה צו קריטיק און, אין אַ געוויסער מאָס אויך, זיין מעטאָד. ער רופט עס אָן: „אַ ליטווישע קאָפּיקלאַרקייט“. ער אַליין דערקלערט זיין נעמען זיך צו קריטיק אויף אַזאַ אופן:

„מענטשן ווייסן אָפּט נישט אויף דער עלטער ווי אזוי איז געוואָרן מיט דער צייט פון זיי דאָס, מיט וואָס מען האָט זיי געקרוינט דערנאָך, זייער ווייניק זעען באַווסטזיניק דעם ציל פון זייער צוקונפטיקן וווקס. צום ווייניקסטן, זעען דאָס מענטשן פון קונסט און שיינער ליטעראַטור, בני וועמען אַ האַלב לעבן גייט אַוועק אין אַן אונטערבאַווסטזיניקייט. קינסטלער און קינסטלערישע באַגאַבטע נאָטורן זיינען ווי בינען, וואָס פּלוצען פון בלימל צו בלימל, זייגן אַינן אין אַ נחתדיקער פאַרטונקלטקייט אַלערליי זאַפּטן און שמעקנדיקע ריחות, ווערן מיר און שלעפּעריק, פּאַלן אַרײַן אין מעלאַנכאָליע בנינאַכט אין דעם טונקעלן בינענשטאַק, מיט אַ נישט-גוטקייט ברעכן זיי אויס זייער טאַג, וואָס מענטשן קרוינען דאָס אָבער מיטן נאָמען האָניק“.

„אויך איך“ — שרייבט ער ווייטער — „בני וועמען עס האָט געפּלאַ-קערט אַ ליטווישע קאָפּיקלאַרקייט פון פּאַטערס זינט, בין געווען אַזאַ מין בינעלע פאַר 26 יאָר. פון מיין מוטער, אַ פּוילישע, מיט אַ גרויסער פּאַנ-טאַזיע, מיט אַ שטאַרקן לעבנסגעפיל... האָב איך געירשנט אַ פּראָרוק-טיוון, האַלב-באַווסטזיניקן לעבן, און ווען איך האָב אַוועקגעוואָרפּן מיין

צילעוודיקע ציוניסטישע מגידות, צוליב שרניבערני — האָב איך דאָס צו פאַרדאַנקען איר."

"עס קאָן זײַן" — איז ער מוסיף — "אַז פון דער טאַפּלעטער ירושה איז אַרויס דאָס וואָס מען רופט דעאיסט, קריטיקער, נישט קיין ריינער קינסטלער". ("פינה און צוואַנציק יאָר ליטעראַטור", מאָרגן-זשורנאַל, דעצעמבער 21, 1922).

די קולטור-אַטמאָספּערע אין דער דעמאָליטיקער נישט-יודישער וועלט איז געווען נאָענט זײַן לירישן, מעלאַנכאָלישן כאַראַקטער. אָבער די נטיה צו קריטיק האָט דעם קינסטלערישן בעל-מחשבותן געפירט צו גאָר אַנדערע איינשטעלן און שטימונגען. אַ תּשוקה צום פּרימיטיוו, האָט געשטאַרקט די דאָזיקע נטיה. אַזאַ תּשוקה האָט אַרויסגעוויזן נישט איין איבערגעזע-טיקטער אייראָפּייער אין די 90ער יאָרן. אין דעם פּרימיטיוויזם און פּאַל-קיזם האָט מען געזוכט מעטאַל פאַר אייגענע בלוטן, וואָרצלען, וואָס קרעפטיקן דעם שטאַם, און אַ רפואה שלמה. שטאַט זיך גריבלען אין פּס"ב כאַלאָגישע סיבות, האָט בעל-מחשבות געפונען פאַר דעם אַ פּשוטע דער-קלערונג. ער האָט זיך דערקלערט פאַר אַ "געבוירענעם פּאַלקלאָריסט" (זע דאָרט), "וואָס זוכט כּסדר דעם פּאַלקס-פּרימיטיוו". דערפאַר האָט אים אינטערעסירט "די סביבה, פון וועלכער איך האָב זיך שוין דערווייטערט און צו וועלכער איך וויל צוריק".

נאָך אַ געשעעניש האָט אין אים געשטאַרקט זײַנע קרעפטן, זײַן ווילן און זײַנע טרוימען. דאָס איז געווען דער ציוניזם.

פאַר אים האָט דער ציוניזם געשפּילט אַ טאַפּלעטע ראָלע. אים פּער-זענלעך האָט אין דעם ציוניזם געלאָקט די האַפּענונג, דער אידעאַל. אין פאַרבאָרגענע טיפענישן האָט זיך אין אים געוועקט דער ווילן בניצוקומען זײַן מרה-שחורה, זײַן פּאַסיווקייט. "ישראלים איז קראַנק" איז געווען נישט נאָר דער נאָמען פון זײַן ערשטער מעשה, נאָר אויך דער סימבאָל; ער האָט זיך געוואָלט געזונט מאַכן — אין דער פאַרבאָרגנקייט, ישראלים — אין דעם באַוויסטזײַן.

"עס ווילט זיך מיר אַ ליד — שרניבט ער טאַקע אין דער דערמאַנ-טער מעשה (אַ הנוכה-פּאַנטאַזיע), — אין וועלכע עס קלינגען געזונטע פּרישע מענטשלעכע ברוסטשטימען, אַ ליד, וואָס מאַכט ציטערן די לופט

מיט א הייליקן קלאנג, וואָס קלינגט ווי אַ געטלעכער שופּר פּון איין עק וועלט צום אַנדערן! ..."

"און פּרעג זיך אַליין: ווּוּהין גייסטו? וואָס זוכסטו? ווּוּהין טראָגן דיך דינע פּיס? וואָס האָפּסטו צו דערזען?"

"אָך! איך קען נישט, ווי אַנדערע, באַלעבן די אומעטיקע וועלט מיט טויטע העלדן. איך קען נישט, ווי אַנדערע קוקן אין זייער געטלעכן פּנים, הערן זייערע קלוגע רייד און זיך וואַרעמען אָן דעם פּינער פּון זייער גיטט! פאַר מיר זינען די קלייניקע לעבעדיקע מענטשעלעך טויט, און די טויטע העלדן זינען אויך טויט, און איך לעב אין אַ וועלט פּון פאַרטריקנטע נפשות, צעפּאַלענע ביינער און געלע צעלעכערטע שאַרבנס! "וואָס זוך איך? איך זוך די ליכטיקע זון, די גרינע שפּראַצנדע פעלדער, איך זוך דעם מענטשן, וואָס האַלט מלחמה מיט די כּוואַליעס פּון קאַכעדיקן ים. איך זוך אַ לעבעדיקן יודישן מתתיהו!"

און מתתיהו באַווּזט זיך אין אַ ליכטיקן רינג. אים האָט גערירט ישראל'ס "מן המצר" און ער איז געקומען. און מתתיהו פּאַדערט פּון אים אַ גלייבן רוקן, אַ קלאַרן בליק, "אַן אויג, אין וועלכן עס ברענט און פּלאַקערט אַ שטאַרקער גלויבן". און דאָס דאָזיקע גלויבן גיסט ער אַרײַן אין דעם קראַנקן ישראל'יקן און ער הייסט אים גיין צו זינע ברידער, טרייסטן זיי און דערציילן זיי, אַז ער לעבט... "און אַ הייליקער גלויבן איז אַרײַן אין מיין זעל" — פאַרענדיקט בעל־מחשבות די דאָזיקע פּאַנ־טאָזיע...

מתתיהו איז געווען פּאַנטאָזיע. אָבער דער סימבאָל, וואָס איז אַראָפּ־געקומען ווי אַ ווירקלעכקייט פאַר בעל־מחשבותן איז געווען טעאָדאָר הערצל. אים האָט נישט אינטערעסירט צי הערצלס חלום איז געווען, ווי ער דריקט זיך אויס, "עקאָנאָמיש באַגרינדעט". אים האָט אינטערעסירט די געשטאַלט הערצל, דער מתתיהו־סימבאָל, און דער חלום. אַ מיסטיש און אַן עסטעמיש גענום האָט אָנגעהויבן שטאַרקן די נישט־פעסטע יסודות אין דעם מעאַנכאָליקער און איראָניקער. און פאַרכאַפט האָט אים די הערצל־געשטאַלט, ווײַל ער האָט דערפילט הערצלס "מיסטיש געפיל פּון אַ געטלעכער שליחות".

ווי דערמאָנט — אָטדי צוויי געפילן האָבן אים געבראַכט צום ציוניזם : אַ מיסטיש און אַן עסטעטיש געפיל. און מתתיהו-הערצל האָט פאַרקערפערט ביידע קאַטעגאָריעס. „צו אַזאַ מיסטיציזם“ — שרײַבט ער — „איז נישט מסוגל קיינער פון אונדזערע הינטיקע גרויסע יודן. און נראָד דער מיסטיציזם, אָט-דאָס געפיל פון אַ געטלעכער שליחות. האָט געמאַכט פון הערצל אַ פּאָלקס-העלד, אַ לעגענדאַרע געשטאַלט“.

די דאָזיקע געשטאַלט ווערט שפּעטער נאָך וויכטיקער פאַר בעל-מחשבותן. די געשטאַלט ווערט פאַרוואַנדלט אין „אַ גרויסן שאָטן“. „די שאָטנס פון גרויסע גינסטער“ — שרײַבט ער — „זײַנען אָפט וויכטיקער פאַר דער מענטשהייט, ווי די לעבעדיקע גשמיותדיקע קעפּ, הענט און פיס וואָס מאַכן פול אונדזער וועלטל מיט אַזאַ גערויש און געפילרער. און זייערע שאָטנס האָבן אַ מאָדנע טבע. נישט נאָר זיי ווײַזן אונדז שטענדיק דעם זומפיקן אָרט, פון וואַנען מיר האָבן זיך אָפּגעטראָגן, פון וואַנען זיי האָבן אונדז אָפּגערוקט בשלום, — נאָר זיי מאַלן אויך מיט זייער שאָטן די וועגן פון אונדזער צוקונפּט“.

און „די וועגן פון אונדזער צוקונפּט“ האָבן געפירט בעל-מחשבותן צוריק צו די טויערן פון יודישן לעבן, וואָס פון זיי איז ער פּופּצן יאָר געווען אין גאַנצן דערווייטערט. „מיך האָט אינטערעסירט“ — שרײַבט ער — „די אָפּאַסטאָלישע ראַלע פון אַ יונגן ציוניסט, וואָס גאַרט מער צו קריטיקירן די יודישע קעגנוואָרט און וואָס שטרעבט צו וועקן הערפּאָר אישע געפילן באַ אַ פּאָלק שוסטער, שננדער און פּערלער, איידער אַנ-צוטאָן אויף זיך די עפּאָלעטן פון אַ ליטעראַט. איך האָב מער געוואָלט זײַן דער מגיד פון קלויז איידער דער פּשוטער מגיד מיט דער פּען“.

ער איז געקומען „וועקן הערפּאָלישע געפילן“, אָבער אים, דעם איבער-געזעטיקטן, דעם אין תּוך נישט-צורשטאַנדהאַפּטיקן אייראָפּייער, איז גאָר נישט געפּעלן אינעם יודישן לעבן. ער איז געווען אַ צוריקגעקומענער. ער האָט געוואָלט צוריק זיך אַננוועבן אין דער מאַטעריע „יודיש לעבן“, נאָר מאָדנע האָט אים דאָס לעבן אויסגעקוקט. „פאַר מיר“ — שרײַבט ער — „איז דאָס יודישע לעבן געווען אַ מדבר דעמאָלט“. ער איז גע-וואָרן ממש באַנניט מיט פּרישע כּוחות. ער האָט אָבער „מיט אַ פאַרניכ-טונגס-שמייכלע אויף די ליפּן אַרײַנגעלייגט אין חרם דעם אַלטן קליינ-

שטעטלשן חיבת-ציון און געמאכט פון אחר-העמען חוכא ומלולא. ווערן א ליטעראט — אזא תשוקה האָט ער נישט געהאַט. אַלץ האָט אים אָפּגע- שטויסן. קינסטלעריש געשטימט, באַקאַנט מיט קולטור-געדאַנקען, אייראָ- פענישע, האָט ער אויך געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויף דער יודישער פרעסע און דער יודישער ליטעראַטור. „די חכמיהפּען פון דער „המליץ“-פּעריאָדע האָב איך נישט ליב געהאַט. אויך מנין פאַרערטן פּרינד נחום סאַקאַלאָוו, וואָס האָט פול געמאַכט מיט זיך די „הצפּירה“, האָב איך נישט געשעצט. עס איז בכלל אין מנין פאַרשטעלונג געווען דעמאָלט די יודישע פרעסע עפעס אַן אָפּגעשטאַנען געקעכץ, אויף וועלכע עס לוינט אַפילו נישט אַ ברכה צו מאַכן“. זיין חבר ד"ר יוסף לוריע, דער רעדאַקטאָר פון „יוד“, וואָס האָט אים שטאַרק אָנגערעגט צו שרײַבן פאַר דער דאָזיקער וויכטי- קער שריפט. אָן דעם וואָלט בעל-מחשבות אפשר קיינמאַל נישט געוואָרן אַ יודישער קריטיקער.

עס איז כדאי זיך אָפּצושטעלן נאָך אויף אַ פרט. די מיסטיק און עסטעטיק אינעם ציוניסטישן חלום האָבן אים אויפגעוועקט פון זיין „אייראָפעישער“ אַפּאַטיע און מרה-שחורה. די דאָזיקע סטימולן האָבן אין אים געוועקט „עפעס אַ חוש פאַר אַלץ, וואָס ס'איז נני, פאַר אַלץ, וואָס עס איז אָנהייב, אַ צוואַנג אויף עפעס“. אויך דער דײַטשישער אימ- פּרעסיאָניזם איז געווען עפעס אַ נײַער אָנהייב, אַ נני לעבנס-און קונסט- געפיל. איז נישט קיין חידוש וואָס אויך בעל-מחשבות האָט דערפילט עפעס נײַס: ער איז געקומען נישט נאָר נעמען, נאָר באמת געבן. אָדער ריכטיקער געזאָגט — ער איז געקומען געבן, וואָס אין דעם האָט געשטעקט אַ מין נעמען פאַר זיך אַליין אַן עשירות, וואָס קומט פון געבן אַנדערע. מאַדנע צוריקגעשטאַנען האָט אים אויסגעזען אָפּ יודישע לעבן. און וואָס פאַראַ גרויסע מעגלעכקייטן זײַנען געלעגן אָפּן פאַר נײַע כוחות. ער האָט געוואָלט קומען אין באַריר מיט דעם סאַמע געדיכטן יודישן לעבן, איז ער אין 1901 געקומען אין וואַרשע. האָט אים אַלץ דאָרטן אויסגעזען זײער אויסטערליש. צווישן די פּוילישע יודן אויף די וואַר- שעווער גאַסן איז ער אַרומגעגאַנגען, ווי אַ פרעמדער מיט אַ הויכער קולטור וואָלט אַרומגעגאַנגען צווישן אַצטעקן. ווי אַ גר האָט ער זיך געפילט. איז עס נישט קיין ווונדער, וואָס ער האָט אויסגעקליבן דעם

פסעוודאָנים „גר צדק“ (דעם פסעוודאָנים בעל-מחשבות האָט אים שפּע-
טער געגעבן — ד"ר יוסף לוריע). און ווי יעדער גר, וואָס קומט לערנען
יודישקייט, האָט ער אויך געהאט דאָס געפיל ווי ער איז געקומען
צו „נעמען און געבן“. „וועט איר דאָך פרעגן: פון וואַנען די העזה צו
וועלן אויך געבן?״ גיט ער אונדז דערויף אַן אינטערעסאַנטן ענטפּער,
וואָס באַליכט די „יונגע״ בשעתו און אויך די גאַנצע תקופּה:

„אַ סך באַדינטנדערע פון מיין צייט זינען געווען פון דעם מין, וואָס
קומען געבן. געבן דעם אמת פון ציוניזם, פון בונדזיסם, געבן די אָפּשאַצונג
פון דער פּאָלקשפּראַך, געבן אַן ענטפּער אויף דער יודישער צוקונפּט.
״מיט 25 יאָר צוריק — שרייבט ער אין יאָר 1922 — האָט די השגחה
אויסגעשאַטן מיט איר ליטוועליקער האַנט אַ סך זאַפּטיקע לעבנס-שטאַרקע
זוימען ווי דאָס קומט נישט פּאָר אין איטלעכן יאָרהונדערט. די 90ער
יאָרן ביו די ערשטע צענדליקער פון 20טן יאָרהונדערט זינען געווען
עפּאָכאַלישע. עס זינען געווען יאָרן פון אַ גרויסן מענטשלעכן וווקס,
אויך פון אַ יודישן פּלוצימדיקן וווקס. די נשמות זינען אַראָפּ מיט אַ
פּאַרטיקער ירושה, זיי זינען געבאָרן געוואָרן אין אַ זידן העמדל, און
אַז מען איז רינד באַלאָדן קומט מען געבן, יאָ, געבן!“
״מיר״ — שרייבט ער וויטער — „זינען געווען אין די 90ער יאָרן
יונגע דודלעך, וואָס האָבן געהאַט די העזה מיט שטיינדלעך צו צעשמע-
טערן אַ גלית, אַ רוסישן צאַר, אַן אייביקע שנאה פון אַ וועלט קעגן אַ
שוואַך, אַלט און אָפּגעקומען פּאָלק.“

און נאָך אַ וויכטיקע השפּעה האָט בעל-מחשבותן געשטאַרקט ווי
אַ שרייבער און קריטיקער. דאָס איז געווען היים זשיטלאָווסקי.
״ווער ווייס? — שרייבט ער אין זינעם אַ יוביליי-אַרטיקל וועגן
זשיטלאָווסקין — „אפּשר האָב איך אַ סך צו פּאַרדאַנקען אַט-דעם טשי-
קאָון דאָקטאָר, וואָס איך בין געוואָרן אַ שטיקל ליטעראַט בני יודין.“

אין די 90ער יאָרן, זינען דעם גרויסן יודישן עולם נאָך נישט באַ-
קאַנט די אַלע טעאָרעטישע באַגרינדונגען און מחשבות וועגן סאָציאַלע און
נאַציאָנאַלע ווערטן אין אונדזער מאָדערנעם רענעסאַנס. דעם ערשטן בולמן
סימן דערזעען מיר ערשט אין 1897, אין גרינדן דעם „בונד“ און אין
באַזעלער קאָנגרעס. אין יענער צייט, באַטאַנט בעל-מחשבות, האָט זשיט-

לאַווסקיס באַציונג צו ייִדיש געמאַכט אויף אים אַ טיפּן אינדרוק. אין אַ גרויסער מאָס האָט דאָס באַשטימט זיין וועג — שרײַבן ייִדיש. „זשיט־לאַווסקיס באַציונג צו ייִדיש איז געווען אַ מין נבואה, אַ נני פּלענצל, וואָס דער ערדאַרבעטער רײסט עס אַרויס ווי אַ שעדלעך גראָז“. זשיט־לאַווסקי האָט משפּיע געווען כמעט דעם גאַנצן דור זינעם. אָפּגעריסן, אין בערן, שווייץ, פון ייִדישן מאַסנלעבן, האָט ער געווירקט דורך די בערנער סטודענטן און אינטעליגענטן „וואָס זיינען זיך ביסלעכווייז צעפּאַרן און פאַרשפּרייט דעם זאַמען, וואָס מען האָט אין זיי אינגעפּלאַנצט אין די ענגע זאַלן פון בערנער וויכוחים־אָוונטן“. דירעקט אָדער אומדירעקט האָט זשיטלאַווסקי באַאיינפּלוסט אַ סך אידעאָלאָגן פון נאַציאָנאַלן געדאַנק, „בונד“ און דער ייִדישיסטישער באַוועגונג. ער האָט אויך סטימולירט יונגע כוחות אין זייערע ליטעראַרישע חלומות. און צווישן די בעלי־חלומות האָט ער באַווירקט, און שטאַרק באַווירקט, דעם „גר“, דעם צו־ריקגעקומענעם בעל־מחשבותן. ער האָט אים באַווירקט נישט נאָר אינטע־לעקטועל, נאָר, וואָס איז נאָך וויכטיקער — עמאַציאָנעל. בעל־מחשבות דערציילט ווי אזוי עס איז פאַרגעקומען אין באַזעל, באַלד נאָך דעם ציוניסטישן קאַנגרעס, די ערשטע ייִדישיסטישע פאַרזאַמלונג, וואָס דור פּינסקי האָט אַראָנזשירט. און דאָרטן האָט ער געהערט פון זשיטלאַווסקיס מויל ווערטער, וואָס ער האָט זיין גאַנץ לעבן נישט פאַרגעסן, אזוי טיף האָבן זיי זיך אים אינגעקריצט אין זכרון:

„צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן“ — דערציילט בעל־מחשבות — „האָב איך געהערט אין יאָר 1898 די ווונדערבאַרע ווערטער פון אַן אָנערקענטן, הויך־געשעצטן און געלערנטן מענטשן. וואָס האָט זיך שוין געמאַכט אַ נאָמען אין דער רוסיש־ייִדישער און אויך אין דער דײַטשער און רוסישער סאַציאַליסטישער ליטע־ראַטור, אַ ז ד י י ט ש א ו ן ר ו ס י ש ז י נ ע ן ז י נ ע „ברויט־שפראַכן“ און ייִדיש — זיין „האַרצן־שפראַך“.

ווען ער איז שוין געווען אַ שרײַבער האָט ער זיך געפונען צווישן די דעמאָלטיקע „יונגע“. „בין נישט וועלנדיק — שרײַבט ער — געוואָרן דאָס הינטעלע, וואָס האָט געבילט פרעמדע שבחים: ד״ר מ.

י. בערדיטשעווסקי, ה. ד. נאָמבערג, שלום אַש און אַנדערע פון די יונגע, וועלכע האָבן נישט געוואָסט, אז פון זיי הייבט זיך אָן אַ נייע יודישע משפּחה.

ער האָט זיך דערפילט איינס מיט די דערמאָנטע שרניבער נישט נאָר מחמת דעם, וואָס זיי זינען אַלע געווען יונג און, ווי ער זאָגט, — דער אָנהייב פון אַ נייער משפּחה. ער האָט דערפילט אין זיי אַ קונסט־געפיל, וואָס האָט די גאַנצע צייט געלעבט אין אים. ווען מע באַטראַכט איצט די יונגע אין אָט־דער משפּחה, זעט מען, ווי זייער רעאַליזם האָט זיך שוין אָנגעהויבן אויסוועפן. אין זייערע ווערק האָט זיך באַוווּזן אַ נייע שטימונג, אַ ליריש אָוונטלעכע, אַן אומבאַשטימטע, אַ „טשעכאַ־ווישע“. זיי זיינען שוין געווען פּסיכאָלאָגיש און סענטימענטאַל, סוביעק־טיוו און ראָמאַנטיש. אָט־די קרובּהשאַפט האָט אים צוגעבונדן צו דער משפּחה, געמאַכט אים פאַר אַ מיטגליד, שפּעטער אויך פאַר אַ קעמפּער.

„מיט יוגנטלעכער בייזקייט“ — שרניבט ער מיט יאָרן שפּע־טער — „מיד איך אויס אַזוינע, וואָס ווילן נישט פאַרשטיין, אז מיר זיינען דאָ. דוד פּרישמאַן, וואָס האָט שוין דעמאָלט זיין גלאַנצ־ציט געהאַט הינטער זיך, איז מיין ליטעראַרישער שונא. מיר זיינען געוועלשאַפּטלעך שטאַרק באַפּריינדעט, וואָרן אויך פּרישמאַן. ווי אַ מענטש מיט אַ גרויסן קונסט־געשמאַק, קען נישט פאַרלייקע־נען טאַלאַנט, אָבער ליטעראַריש קעמפּן מיר, וואָרן דוד פּרישמאַן פאַרשווינגט די יונגע און איז זיי ליטעראַריש מבטל...“

די אַלע דערמאָנטע גורמים האָבן בעל־מחשבותן געמאַכט פאַר אַ שרניבער. אויף אַ נאַטירלעכן אופן, האָבן זיי אים געפירט צו קריטיק. „צוגליד“ — שרניבט ער — (ווען ער ווערט איינער צווישן די „יונגע“) „האָט זיך אָפּגערופן אין מיר דער ליטוואַק דער אַנאַליטיקער, וועלכער זוכט די פּעדים, וואָס פאַרבינדן די יונגע משפּחה מיט די עלטערע. דעמאָלט דערזע איך ר' מענדעלע מוכר ספרים, וואָס מען האָט שוין כמעט פאַרגעסן“. און אַזוי ווערט ער אַ קריטיקער.

זיין לעבנס־ריסט, זיין קונסט־געפיל העלפן אים שאַפן זיינע טעאַ־רעטישע מחשבות וועגן קריטיק. אָבער זיין חלום אויפצוטאָן עפעס — שאַפט זיין פּראַקטיק.

געדאנקען וועגן קריטיק

דער גרעסטער טייל ארבעטן בעל-מחשבותעס באשטייט פון מיניאָ-טורן: פובליציסטישער און ליטערארישער פעליעטאָן — געדאנקען, שטריכן, שמועסן און האַלב-לידישע מעדיטאַציעס. די צאָל אויספירלעכע ארבעטן איז נישט זייער גרויס. אפילו וועגן פרצן האָט ער אונדז נישט איבערגעלאָזן אַן אַפּהאַנדלונג, וואָס זאָל זײַן אויספירלעך לכל הדעות ווי וועגן מענדלען אָדער גאָר וועגן שלום-עליכמען. און אַז פּרץ האָט אים זייער שמאַרק אינטערעסירט דרינגען מיר עס אַרויס פון זײַנע אייגענע רייד:

„חויז פרצן, — דערציילט אונדז בעל-מחשבות וועגן דער צײַט ווען ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן — חויז פרצן האָב איך נאָך דעמאָלט נישט געזען קיין צווייטן, בני וועמען יודישע ליטערארישע אינטערעסן זאָלן זײַן די הויפטזאַכע.“ אַביסל ווייטער שרײַבט ער: „מער פון אַלץ אינטערעסירט מיך פּרץ, דער טאַטע פון דער נײַער משפּחה, וועלכער טוט אויך אָפּ אין זײַן אונטערשטער באַוווּסטײַט ניקײט אַ גרויסע אַרבעט, פאַר אונדז יונגע.“

איז קיין ווונדער נישט וואָס אויך וועגן דער פּראָבלעם „קריטיק“ האָט בעל-מחשבות אונדז נישט איבערגעלאָזן קיין שום אויספירלעכע באַטראַכטונגען.

אַרויסדרינגען אַ קריטיקערס בליק אויף קריטיק פון אַ צופעליקן פובליציסטישן מאַמר אָדער אַ צופעליקן זאָג, מײַנט אַ ביסל אינשטעלן. דאָך — עפעס קען מען לערנען אויך פון שיחת חולין, אַ פּשיטא ווען מיר האבן אַ דאָקומענט, וווּ בעל-מחשבות וויקלט פונאַנדער זײַן בליק אויף קריטיק.

מיר קענען עפעס אַרויסדרינגען פון פיר מקורים: (1) זײַן אַרטיקל „דער קריטיקער“ (ב. 4); (2) זײַן אַרטיקל „קריטיק און לעבן“; (3) זײַנע אַ באַמערקונג ווען ער האָט געשריבן וועגן ש. ניגערן (אין אַ רע-צענזיע וועגן די „ליטערארישע מאָנאַטשריפטן“); (4) אַ בריוו צו ש.

ניגערן (פארעפנטלעכט אין "טעאל'יט"). דער דאָזיקער בריוו איז דער דאָקומענט, וואָס מיר האָבן נאָר וואָס דערמאָנט.

אין זיין אַרטיקל "דער קריטיקער", "אָנשטאָט אַן אינפֿליטונג" אין פֿערטן באַנד זינען שריפטן, געפינען מיר אַלגעמיינע באַגריפֿן וועגן קריטיק, גאַנץ טרעפֿלעכע פֿאַר זיין צייט. דאָס ווערטפֿולע אין דעם דאָזיקן אַרטיקל איז דער לאַגיוזם. ער פֿירט דורך דעם געדאַנק וועגן צוויי מינים קריטיקער. איינעם איז באַשערט "צו זינגען דאָס לויב פֿון אַ יונגער, פֿרישער, לעבעדיקער און אַריגינעלער ליטעראַטור". דעם צווייטן מין איז באַשערט צו זיין "בייז און ביטער".

דער ערשטער מין קריטיקער, טראַכט בעל-מחשבות, קומט-אויף צו-זאַמען מיט אַ נײַער ליטעראַטור. נישט נאָר ווען אַ ליטעראַטור איז יונג, נאָר ווען עס הייבט זיך אין איר אָן אַ נײַע עפֿאַכע. אזוי קען מען דער-קלערן זינע ווערטער, וואָס מיר האָבן פֿריער דערמאָנט: "בין נישט ווילנדיק געוואָרן דאָס הינטעלע, וואָס האָט געבילט פֿרעמדע שבחים: ד"ר מ. י. בערדיטשעווסקי, ה. ד. נאָמבערג, שלום אַש און אַנדערע פֿון די יונגע, וועלכע האָבן נישט געוואָסט, אַז פֿון זיי הייבט זיך אָן אַ נײַע יודישע משפּחה".

ער אַליין האָט זיך באַטראַכט פֿאַר אַ קריטיקער פֿון אַ נײַער ליטע-ראַטור און אַ נײַער עפֿאַכע. און, ווי מיר האָבן עס פֿריער געזען, באַטראַכט ער זיך פֿאַר דעם "שבחים זינגער" פֿון דער "נײַער יודישער משפּחה". זיין מיינונג איז געווען: אין אזא צייט "באַקומט דער קריטיקער, וואָס שטייט אין איין ריי מיט די נײַע טאַלאַנטן, שרײַבער, דענקער און פֿאַעסן, דעם הויכן פֿלאַץ, צו וואָס עס דערהייבן זיך נישט די גוטע קריטיקער אין גע-ווינלעכן פֿלוס פֿון ליטעראַרישן לעבן".

זינע ראיות זינען: סען-בעוו פֿאַרנעמט אין דער פֿראַנצויזישער ליטעראַטור "נישט קיין קלענער אָרט" ווי זינע בני-דור טעאַפֿיל גאַטיע, וויקטאָר הוגאָ, מערימע, אלפרעד דע מיוסע און אַנדערע, וואָס זינען מיט דער נײַער ראַמאַנטישער שולע געקומען צו פֿאַרבײַטן די פֿריערדיקע קלאַסישע.

ער ווײַזט אויך אָן אויף דער ראַל, וואָס הערמאַן באהר און אלפרעד סער האָבן געשפּילט אין דיטשלאַנד. דאָס איז געווען — ווען די מאָדערנע

שטרעמונגען האָבן פאַרנומען אַ וויכטיק אָרט אין דער ליטעראַטור, אַ
ראַל פֿון נישט קלענערן באַטייט ווי עס האָבן געשפּילט אַרנאָ האַלץ,
שלאַח און געהאַרד האַופּטמאַן.

ער גיט צו, מע קען געפינען גאָר וויכטיקע „געלערנטע און שאַרפֿ־
זיניקע“ קריטיקער אין פאַרשיידענע אַנדערע תקופות. אָבער זיי שפּילן
נישט די ראַלע ווי עס שפּילן יענע, וואָס קומען־אויף דעמאָלט ווען מען
נייטיקט זיך אין זיי.

„עס איז זייער מעגלעך — שרייבט ער — אַז חוץ ביכלינסקין
זינען נאָך דאָ אין רוסלאַנד אַ סך געלערנטע און שאַרפּזיניקע
קריטיקער, ווי ער. זיי האָבן אָבער נישט געהאַט דאָס מול געבוירן
צו ווערן אין אַ צייט, ווען דאָס יונגע באַשעפעניש (די נייע ליטע־
ראַטור) האָט זיך גענייטיקט אין אַ פּריינד, אין אַ שטיצע, אין אַ
צערמלעכער מוטער.“

ביכלינסקיס גרויס פאַרדינסט שטעקט אין דעם „וואָס ער האָט מיט
דער גרעסטער ליינדשאַפט, מיט דער גרעסטער איבערגעגעבנקייט, מיט
דער גרעסטער איבעררעדונגס־קראַפט געזוכט צו צווינגען דעם לייענער צו
לייענען אַ פּושקיןען, אַ גאַנאָלן, אַ דאָסטאָיעווסקין, אַזוינע שרייבער, צו
וואָס דער געוויינלעכער געבילדעטער לייענער האָט נאָך נישט געהאַט
קיין צוטרוי.“

די עובדא פֿון דעם ערשטן מין קריטיקער איז זיין דאָס קול־מבשר.
ער זאָגט אָן די האַלבי־טויבע און פאַרפאַנצערטע מענטשן; עס קומט אָן
אַ ליטעראַטור אָדער אַ נייע תקופה אין דער ליטעראַטור. דערמיט וועקט
ער דעם אינטערעס אין פּאָלק. ער צעברעכט די ווענט פֿון ירהו און
באַפּרייט די פאַרמויערטע שטאַט.

און ווען עס איז שוין דאָ דער אינטערעס צו דער ליטעראַטור,
דעמאָלט באַווייזט זיך דער צווייטער מין קריטיקער. ער ווערט אַרויסגע־
רופן פֿון דעם, וואָס „עס פעלט דער געשמאַק פאַר דער נייער ווענדונג
אין דער ליטעראַטור.“

וועקן דעם אינטערעס צו ליטעראַטור איז בני בעל־מחשבותו וויכ־
טיקער ווי אַנטוויקלען דעם געשמאַק בניס פּאָלק. „די קריטיקער פֿון

צווייטן מין — שרײַבט בעל־מחשבות — טוען אויך די אייגענע אַרבעט, כאָטש אין אַ קלענערן אופן, ווי די ערשטע (אונטערגעשטרעכן פון מיר — נ. ב. מ.). די אָנזאָגער פון ווערטן זײַנען בני אים וויכטיקער ווי די, וואָס פּורעמען אינעווייניק די עצם ווערטן. אויסאידלען דעם געשמאַק „פאַר דער נײַער ווענדונג אין דער ליטעראַ-טור“ מײַנט דערגרייכן נישט נאָר נײַע דערקענטענישן, נאָר אויך הע-כערע שטאַפלען שלימות.

עס איז אמת, בעל־מחשבות לאָזט פאַלן זײַטיקע באַמערקונגען, וואָס לערנען אונדז עפעס. אין איין באַמערקונג לייקנט ער, אז מבינות איז דער עיקר אין דער קריטיק. אויך זײַן האַלב־פּאָעטישן שטייגער דערקלערט ער אונדז: „דען די טיפּסטע באַדייטונגסטע ראָלע פון קריטיקער צו אַלע צײַטן, איז נישט אזוי די מבינות פון אים (זײַן מבינות), ווי דער וואַרעמער פּאַרלאַנג, אז דאָס גוטע, נײַע, פּרישע און יונגע זאָל געפינען אַ סביבה פאַר זיך, ווי דאָס זאָל קאָנען אויפּוואַקסן אין אַ גלענדער לופט און אונטער אַ ביסל זונענשײַן“.

אין אַ צווייט אָרט שטעלט ער אויך אַוועק „אַנדערע מעלות“ פון קריטיקער אויף אַ נידעריקערן שטאַפל: „אַלע גרויסע קריטיקער אין די פּאַרשיידענע ליטעראַטורן האָבן, הוץ זײַערע אַנדערע פּאַרשיידענע ליטעראַטורן פון מיר — נ. ב. מ.), איין איינציקע, וואָס מאַכט זײַ אזוי וויכטיק און טײַער. דורך זײַערע אַרטיקלען און טאַלאַנטפולע אָפּהאַנדלונגען שאַפן זײַ בני די לײַענער אַן אינטערעס צו אַ יונגער ליטעראַטור, וואָס האָט צו קעמפן קעגן דער גלײַכגילטיקייט פון דער געזעלשאַפט“.

אין אַ דריט אָרט, רײַדנדיק וועגן ביעלינסקיס לײַדנשאַפטלעכן קאַמף צו צווינגען די רוסישע געזעלשאַפט, זי זאָל דערזען אַ פּוישקײַט, אַ גאַנצן, אַ דאָסמאָיאַעווסקין, באַמערקט ער: דערין און בלויז דערין איז געלעגן ביעלינסקיס פּאַרדינסט אַ סך מער ווי אין דעם „וואָס ער האָט פאַרשטאַנען און געפילט אַ גוט קונסט-ווערק“. (אונטערגעשטרעכן פון מיר — נ. ב. מ.)

אין אַ פּערט אָרט איז פּאַראַן אַזאַ באַמערקונג: „די קריטיקער פון עדשטן געבענטשטן מין האָבן נישט נאָר געקריטיקירט

(אונטערגעשטראַכן פון מיר — ג. ב. מ.), נאָר אויך באַשאַפן פאַר דער ליטעראַטור אַן אינטערעס אין אַזוינע קרייזן, וווּ מע האָט געקוקט אויף ליטעראַטור ווי אויף אַן איבעריקער, נישט ערנסטער זאַך.

ווי מיר זעען פון די אַלע באַמערקונגען דאַרף קריטיק שפּילן אַ ריין קולטור-טרעגערישע ראָל, אַ קולטור-געזעלשאַפטלעכע ראָל. זי דאַרף דורכ-פירן אַ שליוות: וועקן דעם גלויבגילט מצד דער געזעלשאַפט צו העכערע ווערטן. עס איז נאָטירלעך, ווען די געזעלשאַפט איז אָפּגעשטאַנען, טויב און פאַרגרעכט, מוז דער קריטיקער וועקן און מאַנען, עפענען די אויגן און ווייזן דאָס שענערע און טיפּערע אין לעבן.

במשך דריי צענדליק יאָר איידער בעל-מחשבות האָט זיך באַווויזן, זינען אין דער ייִדישער ליטעראַטור געווען קריטיקער. און יעדער קרי-טיקער האָט זיך געפונען אין דעם זעלביקן מצב און אין דער זעלביקער גלויבגילטיקער סביבה ווי עס האָט זיך שפּעטער געפונען בעל-מחשבות. עס איז אָבער אויך אַ פּאַקט, יעדער קריטיקער פון יעדער תקופה, אין יעדער ליטעראַטור, געפינט זיך שטענדיק אין אַ סביבה, וואָס איז גלויב-גילטיק צו די נייע אידעען פון דער נייער תקופה. איז קולטור-טרעגעריש טאַקע אַ וויכטיקע עובדא. אָבער די קולטור-היסטאָרישע פונקציע אין דער קריטיק איז נישט די סאַמע וויכטיקסטע. אַנאָליזירן עצמדיקע ווערטן איז נישט ווייניקער וויכטיק. ווען דאָס וואָלט אַזוי שטענדיק געווען, וואָלטן מיר קיינמאָל נישט אויסגעפונען די טיפּענישן און די עסטעטישע ווערטן פון שאַפן בכלל און פון איינציקע ווערק בפרט.

דאָס וואָרט „מבינות“, וואָס בעל-מחשבות ניצט, און וואָס ער האַלט דערפון ווייניקער ווי „ליבע צו קונסט“, איז אַ צו אַלגעמיין וואָרט. מבינות איז נישט בלויז מבינות-זאָגערני, נאָר עס קאָן אויך איינשליסן אין זיך דערפאַרונג, אידעען, אַנאָליז, עצם-תוך און עצם-ווערטן. עס קענען אויך זיין אַזעלכע מבינים, וואָס קענען אין די פאַרבאָרגענע טי-פענישן געפינען און אויפהייבן פּעדעם און לערנען אונדז פון וואָנען זיי קומען, וואָס זיי זינען, מיט וואָס זיי זינען פאַרבונדן און וווּ זיי פירן. די אַלע באַמערקונגען האָבן מיר אַרויסגעפירט אין פאַדערונגט נישט כדי קריטיקירן בעל-מחשבותן אָדער אים עפעס פאַרוואַרפן. מיר

זינגען גאָר אויסן פאַרכאַפן דעם וועג און נישט לאָזן די דאָזיקע באַמער-
 קונגען אויספורעמען בעל-מחשבותעם געשמאַלט ווי אַ קריטיקער.
 עס איז וויכטיק דערמאָנען — קולטור-טרעגעריש און אוטיליטאַריש
 זינגען געווען: בעל-מחשבותעם דור און די דורות פאַר אים און נאָך
 אים. דאָס איז געווען אַ היסטאָרישער אימפעראַטיוו אין דער אַנטוויקלונג
 פון דער יודישער געזעלשאַפֿטלעכקייט. דאָס האָט משפיע געווען די
 יודישע קונסט און נאָך מער די יודישע פובליציסטיק און קריטיק.
 עס איז קלאָר, גרויס איז געווען דער קולטור-געזעלשאַפֿטלעכער
 באַטייט פון אַ ביעלינסקי, לעסינג, סען בעוו, הערמאַן באַהר, אַלפרעד
 קער און אַנדערע. זינגען זיי אָבער נישט געווען דאָס, וואָס זיי זינגען
 געווען, בלויז מחמת זייערע קולטור-היסטאָרישע פאַרדינסטן. נישט דאָס
 האָט זיי אויסגעצייכנט ווי קריטיקער. פונקט פאַרקערט — זייערע טעאָ-
 רעטיש-פילאָסאָפישע אינשטעלענישן און זייער פראַקטיק, דער קולטור-
 רעלער באַטייט איז געווען אַ נאַטירלעכער פועל יוצא פון דעם אַלעם.
 אויך בעל-מחשבות ווייס עס; אָבער דאָס איז בני אים, קענטיק,
 נישט געווען דער עיקר. על כָּל פנים אין די טעאָריעס וועגן דער עוברא
 פון קריטיק, וואָרן אין דער פראַקטיק האָט ער, ווי יעדער קריטיקער,
 געמוזט לערנען, טייטשן, דערקלערן, אַרויסהייבן דעם קערן און ווייזן
 זיין ווערט און שייכותן. און אין אַזא פאַל מאַכט נישט אויס וואָס עס
 איז געווען זיין קערן און ווי אַזוי ער האָט עס געמאַן.
 עס וואָלט געווען אַ טעות זיך שאַפן אַ מיינונג וועגן בעל-מחשבותעם
 באַגריפן וועגן קריטיק אויפן סמך פון די נאָר וואָס געבראַכטע מסקנות.
 עס זינגען פאַראַן בני אים נאָך צוויי קוואַלן, וואָס ווייזן אונדז אָן,
 אַז בעל-מחשבות האָט אויך געהאַט מיינונגען, און אינטערעסאַנטע מיין-
 נונגען פאַר זיין צייט און סביבה, וועגן דעם וואָס פאַר אַ קריטיק איז
 די וויכטיקסטע און אין וואָס באַשטייט דער קריטיקס פונקציע. מיר האָבן
 דאָ אין זינגען צוויי מקורים, וואָס מיר האָבן פרויער אויסגערעכנט. דאָס
 זינגען: אַ באַמערקונג אין אַ רעצענזיע וועגן די „ליטעראַרישע מאָנאַט-
 שריפטן“, וואָס זינגען אַרויס אין ווילנע אין 1908 אונטער דער רעדאַקציע
 פון ש. ניגער, א. ווייטער און ש. גאַרעליק. און נאָך אַ קוואַל, באמת
 אַ דאָקומענט: זינגער אַ בריוו ש. ניגערן.

באגריסנדיק און לויבנדיק ש. ניגערן ווי א נניעם שטערן אין דער יידישער קריטיק, שרניבט בעל-מחשבות: פון די ערשטע קריטישע אר-טיקלען אן האָט מען גלייך געזען, אז עם וואַקסט בני יודן א נניער קרי-טיקער. "עס איז אָבער נישט געווען קלאָר, וואָס פאַר טיפּ קריטיקער, צי פון רוסישן מין אָדער פון דעם אייראָפּעישן". און ער איז גלייך מוסיף: "צי וועט בני אים דאָס קונסטווערק זיין נאָר א צוטשעפעניש אום צו מאַלן די סאָציאַלע צושטאַנדן פון אונדזער הינטיקן לעבן, אָדער צי וועט זיין הויפטציל זיין אַרויסצובאַקומען די נשמה פון דעם עצם קונסטווערק. אָדער קורץ גערעדט: צי וועט ער אונדז געבן סאָציאַלע קריטיק, אָדער עסטעטישע". און גלייך גיט ער צו: "סאָציאַלע קריטיקער זינען דאָ בני אונדז אַ סך... עסטעטישע כמעט גאַרנישט". ער לויבט ש. ניגערן, ער איז "דער געבאַרענער עכטער ליטעראַטור-קריטיקער". אָבער ער באַמערקט אין קלאַמערן: "נאָר דער עסטעטישער איז דער עכטער."

אויבנאויף קען זיך אויסדאַכטן, עם איז פאַראַן אַ סתירה צווישן בעל-מחשבותעם קולטור-טרעגערישן באַגריף וועגן קריטיק און דעם עס-טעטישן. ש. ניגער איז גערעכט ווען ער באַמערקט: "בעל-מחשבות שרניבט אָן אַ סדר, (וועגן אַ סכעמע איז נישטאָ וואָס צו ריידן)", הגם ניגער געפינט, אז אין זינע מאַמרים איז פאַרן עפעס מין קינסטלערישע גאַנצקייט. און בני בעל-מחשבותן גייען דורך אין זינע שריפטן צוויי מינים שרניבן: פון איין זייט לאַגישקייט, פון דער צווייטער זייט — מיינונגען. אויבנאויף זעען זיי אויס ווי סתירות. זיי זינען אָפט אַ פועל יוצא פון זינע שטימונגען, פון זיין לירישן צוגאַנג צו זאַכן.

מע דאַרף אויך נישט פאַרגעסן. בעל-מחשבות באַטראַכט די פונקציע פון קריטיק ווי אַ קולטור-געזעלשאַפטלעכע: וועקן דעם אינטערעס צו דער ליטעראַטור אָדער צו אַ נניער תקופה, און — אַנטוויקלען דעם געשמאַק בניס אומאַנטוויקלטן עולם. אָבער דאָס איז געלעגן אויך אין דער אַטמאָספּערע, וואָס האָט גענערט אַלע אינטעליגענטע כוחות אין די 90ער יאָרן. נאָכמער האָט עם אויפגעפלאַמט אין דער נשמה פון אַ "גר", אַן אייראָפּעער, וואָס איז געקומען צו זינע ברידער מיט אַ פלאַמיקער נאַציאָנאַלער האַפענונג, און וואָס איז געווען גרייט "צו געבן". דאָס.

וואָס האָט געשטאַרקט די בלוטן פון דעם מידן, אייראָפּעוויזרטן בעל-חלומות, דעם „שווערמער“ און שייַן-גניסם, איז געווען טאַקע דער כוח, דער אָנזאָג פון אַ רענעסאַנס אין דעם יודישן פּאָלקלעבן.

ווי אַלע אינטעלעקטואַלן אין זיין דור איז בעל-מחשבות געקומען אָפּראַמען דאָס אַלטע, דאָס אומגליקלעכע, דאָס טויטע און העלפן וועקן און מאַנען, לַערנען און פירן. דאָס איז געווען די ערשטע עובדא, דער מוז פון דער צייַט. אַלע אַנדערע גוטע זאַכן האָט מען באַדאַרפט אָפּלייגן אויף שפּעטער, ווען ליכט וועט אַרייַנדרייַנגען אין „קעניגרייַך פון פינצ-טערניש“, ווען מע וועט אָנהייבן אונטערשיידן זאַכן, פאַרמען, ליניעס און געדאַנקען. דאָס אַלץ האָט פאַרמאָגט דער סטימולירנדיקער כוח, וואָס האָט אויפגעוועקט דעם „וועקער“ בעל-מחשבות, און דאָס איז געווען דאָס טאַגטעגלעכע ברויט אין דער קריטיק און פובליציסטיק — קאַמף, זיין שאַרף, קלאַר, אומדערשראַקן, אַנרופן זאַכן מיט די ריכטיקע נעמען און קעמפן פאַר געזעלשאַפטלעכע אידעען און מעטאָדן. אין הסכם דער-מיט האָט בעל-מחשבות פאַרמולירט זיַנע געדאַנקען וועגן קריטיק אין די ערשטע צוויי דערמאָנטע אַרטיקלען: „קריטיק און לעבן“ און „דער קריטיקער“.

אַבער די קינסטלערישע קולטור פון אייראָפּע האָט אויף אים געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה. אַחוץ דעם ריין קולטור-טרעגערישן באַגריף וועגן דער עיבדא פון קריטיק האָט ער געהאַט טעאָריע וועגן דעם עצם פילאָסאָפּיע פון קריטיק. און ווען עס איז געקומען צו ריידן וועגן קריטיק נישט ווי אַ באַדינערישע טעטיקייַט, נאָר ווי אַ פונקציע פאַר זיך אַליין, האָב ער דערקלערט, אַז בלויז די עסטעטישע קריטיק איז די עכטע.

אַבער זיַנע באַמערקונגען וועגן „עסטעטישער קריטיק“ זיַנען, צום באַדויערן, נישט אויספירלעך און נישט פינקטלעך. דערפאַר איז נישט אינגאַנצן קלאַר, וואָס בעל-מחשבות האָט געמיינט צו זאָגן מיטן טערמין „עסטעטישע קריטיק“. אין די דאָזיקע באַמערקונגען האָבן מיר צוויי גע-דאַנקען, וואָס איינס איז ווייט פון צווייטן כרחוק מזרח ממערב. איין באַמערקונג איז: „עסטעטישע קריטיק“ פאַרנעמט זיך מיט „אַרויסצור-באַקומען די נשמה פון דעם עצם קונסטווערק“. די צווייטע באַמערקונג וועגן „עסטעטישער קריטיק“ באַציט זיך שוין נישט אויפן קונסטווערק

גופא, נאָר אויף דער „קינסטלערישער נשמה“ פונעם שרייבער. „ש. ניגער — שרייבט ער — ווי דער געבאָרענער עכטער ליטעראַטור-קריטיקער... האָט פראַכטיק אויסגעשפּרייט פאַר אונדז די קינסטלערישע נשמה פון פּרצעס, נאָמבערגס און רייזענס ווערק“. און גלײַך נאָכדעם רעדט ער שוין וועגן די שרייבער גופא: „יערער פון די דרײַ, וואָס זייער גײַסט איז פונקטנווייז צעשפּרייט און צעוואָרפן אין זייערע שריפטן, זײַנען בײַ אים אַרויסגעקומען אַלס גאַנצע פּולע נשמות... מער פאַר אַלץ האָט זיך אים אײַנגעגעבן צו כאַפן דעם ריטם, דאָס לעבנסגעפיל פון נאָמבערגס קינסטלער-נאַטור. ווייניקער האָט זיך אים אײַנגעגעבן רייזען. אָבער אין איטלעכן אַרטיקל ניגערס פילט מען, אַז מע האָט דאָ צו מאַן מיט אײַנעם, וואָס האָט אַ פּינעם חוש פאַר דער נשמה פון אַ ליטעראַרישן קינסטלער...“

איז ווי אזוי דערקלערט מען אַט־די סתירות? עס איז באמת אַ שאָר, וואָס בעל־מחשבות האָט צוליב אַ טעות אין טערמינאָלאָגיע אונדז נישט קלערער געמאַכט זײַן בליק אויף קריטיק. דער טעות איז באַשטאַנען אין נוצן דאָס וואָרט „עסטעטישע קריטיק“.

עס איז פאַראַן אַזאַ זאַך ווי פילאָסאָפיע פון עסטעטיק מיט אירע אײַגענע פּאַסטולאַטן, דעפּיניציעס און מסקנות. אָבער אַזאַ זאַך ווי עסטעטישע קריטיק איז נישטאָ, הגם די „נײַע קריטיק“ רופט זיך מיט אַט דעם נאָמען. עסטעטישע דאָקטרינען קענען זײַן אַזויפיל וויפּל עס זײַנען פאַראַן באַטאָנונגען פון „עסטעטישע“ איבערלעבונגען. דאָס מיינט — בעת מיר באַוווּנדערן, שאַצן אָפּ אַ קונסטווערק, אָדער ווען מיר ווערן דערמיט דורכ־גענומען, אָדער ווען מיר פאַרטיפּן זיך אין דעם. אין דער מאָדערנער עסטעטיק באַמיט מען זיך דערגרייכן פּינקטלעכע דעפּיניציעס און דער־קלערונגען. מאָדערנע עסטעטיק ווערט מער און מער דיסציפּלינירט, געגלידערט און אפילו סינטעטיזירט. זי פאַרמאָגט אַזויפיל פאַרשיידענע קעגנזײַטיקע מסקנות, אַזויפיל „טעאָריעס וועגן שײַנקייט“, אַז מען קען אויף דעם בשום אופן נישט אויפבויען יסודות פאַר „עסטעטישער קריטיק“ איין יסוד וואָלט זייער גרינג געקענט אַפּליקירענען אַ צווייטן יסוד. און ווי עלאָסטיש עס זאָל נישט זײַן אַ קריטישער מעטאָד, מוז ער פאַרט זיך האַלטן מיטן כוח פון אַן אָנגענומענעם פּאַסטולאַט אָדער פון אַ

בעל-חשובות

אָנגענומענער פּאַרמולע. עסטעטיק ווי אַ פּילאָסאָפּיע איז אַבסטראַקט-
טעאָרעטיש; קריטיק מוז אַלעמאַל זײַן קאָנקרעט.

באַקאַנט זײַנען: דער פּילאָלאָגישער מעטאָד אין דער קריטיק,
שטרענג-דאָגמאַטישער (בואָלאָ), דער ביאָגראַפּישער (סען בעוו), מיליע-
מעטאָד (טען), זשאַנער-עוואָלוציע (ברונטיער), דער פּסיכאָלאָגישער, דער
פּאַרגלײַך-היסטאָרישער, דער סאָציאָלאָגישער, דער מאַרקסיסטישער, דער
אימפּרעסיאָניסטישער, אינטוויטיוויסטישער (קונסט ווי אַן אויסדרוק —
קראַטשע), דער פּאַרמאָליסטישער אַז"ו. אָבער אויסשליסלעך „עסטעטישע
קריטיק" איז נישטאַ.

איז טאַקע שווער צו טרעפֿן, וואָס בעל-חשובות האָט געמיינט אונ-
טערן וואָרט „עסטעטישע קריטיק". אפשר האָט ער דערמיט געמיינט
בלויז באַטאַנען דעם גרויסן אונטערשייד צווישן אומיליטאַריש-געזעל-
שאַפטלעך-פּובליציסטישער קריטיק, און יענער קריטיק, וואָס אַנאַליזירט
דעם עצם, דעם אינערלעכן ווערט, די פּאַרם, דעם אינדיווידוואַליזם פון
זוערק גופא. מען קען אָנווייזן אויף דעם עסטעטיש-פּאַרמאָליסטישן
מעטאָד (אינכענבאָם, וויקטאָר שקלאָווסקי אין רוסלאַנד), אויף דעם עס-
טעטיש-דאָגמאַטישן (בואָלאָ). צי האָט אַמאַל בעל-חשובות געמיינט
קראַטשעס אָדער דיכטיים אינטוויטיוויסטישע שולע? אָדער גאָר די
אימפּרעסיאָניסטישע?

ווי אומפאַרשטענדלעך דאָס זאָל נישט אויסזען, בעל-חשובות האָט
געהאַלטן איהפּאָליט טענס דעטערמיניסטישן, קולטור-היסטאָרישן מעטאָד
ווי איינס און דאָס זעלבע, וואָס עס איז דער עסטעטישער מעטאָד. אין
זײַן בריוו ש. ניגערן (קאָוונע, דעם 26טן אָקטאָבער 1908 — געדרוקט
אין „טעאָליט", פעברואַר 1924), באַמערקט ער טאַקע: „די מענעווסקע
פּאַרמעל איז די פּאַרמעל פון דער הינטיקער עסטעטישער קריטיק". ווען
ער רעדט וועגן דעם, אַז דער טענישער מעטאָד קען האָבן אַ סך שאַטירונגען
זאָגט ער: „די עסטעטישע קריטיק קען האָבן פּילע שאַטירונגען". און
כמעט בײַם סוף האָט ער אַזאַ אויסדרוק: „דאָס איז אין קורצן, אַפּאָ-
ריסטיש, מײַן קוק אויף קריטיק, אייראָפּעישע קריטיק, עסטעטישע קרי-
טיק". נאָך אַן אויסדרוק האָט ער: „אָבער די גרונטלאַגע פון דער עס-

טעמישער קריטיק איז אומעטום די אייגענע". געמיינט האָט ער דאָ ווידער טענס פּאָזיטיוויסטישע, קולטור-היסטאָרישע קריטיק.

נישט געקוקט אויף דעם טעות אין דער טערמינאָלאָגיע פאַרשטייען מיר אים אַזוי: די טענישע קריטיק (לויט זיין מיינונג די „עסטעטישע קריטיק“) איז די ריכטיקע, די ווייט-גייענדיקסטע, ווייל דער אָביעקטיווער מאַמענט שפּילט אין איר אַ גרויסע ראָלע. פאַר דעם אימפּרעסיאָניסטיש-געשטימטן בעל-מחשבותן איז עס אַ וויכטיקער מאַמענט. ער באַמיט זיך נישט נאָר טעאָרעטיש, נאָר אויך פּראַקטיש זיך האַלטן אויף דער ליניע פון אָביעקטיווקייט, אויף וויפּל דאָס גיט זיך אים אַן. ער האַלט, אַז די טענישע („עסטעטישע“) קריטיק איז „עסטעטיש“ נישט דערפאַר, „ווייל זי שטעלט אַזוי הויך די ווערדע פון אַ קונסטווערק, נאָר דערפאַר, ווייל זי איז רויק אָפּגעמאַסטן אין אירע שעצונגען“. ווייטער באַמערקט ער: „עסטעטישע קריטיק איז די, וואָס האָט אַ רויקן אָביעקטיוון פאַרהעלטניס צו יעדער ליטעראַרישער דערשיינונג...“. און ווען ער שטעלט זיין קריטיק קעגן דער רוסישער, וואָס פון איר טיילט ער זיך אָפּ, ווייל ער האַלט זי פאַר אַ פּובליציסטישע קריטיק, שרײַבט ער: „דאָס איז... מײַן קוק אויף קריטיק, עסטעטישע קריטיק, אין קעגנזאַץ צו דער פּובליציסטישער, וועלכע איז שטענדיק נישט אָביעקטיוו...“.

דער אָביעקטיווער מאַמענט שפּילט בײַ בעל-מחשבותן זייער אַ וויכ-טיקע ראָלע. ער האַלט עס פאַר דעם וויכטיקסטן יסוד אין דער קריטיק: „דער קריטיקער האָט דאָס געפּיל פאַר דאָס עכטע, פאַר די גאָלד פון אמתער קונסט. ער מעג פּינט האָבן אַלס מענטש דעם שרײַבער, דעם פּאָעט, עס מעג אים זאָגן אָפּעקלען די אַרט פון זײַנע שאַפּונגען: ער מו ז אָבער ריכטיק רעאַגירן“.

דאָס איז דער יסוד און דער אידעאַל פון אַ קריטיקער. מוז איז דאָס וואָרט, וואָס ער נוצט דערפאַר. ווי אַ טעאָרעטישע באַגרינדונג — איז עס בײַ אים אַן אַבסאָלוט. אין דער פּראַקטיק אָבער ווייס ער, דאָס קען נישט דינען ווי אַן אַבסאָלוט. אין אַן אַרטיקל וועגן אברהם רייזענען, דריקט ער עס אויס זייער עניוּותדיק:

„יעדער מענטש, ווי אָביעקטיוו ער זאָל נישט וועלן זײַן, טראַגט זיך אַרום מיט סימפּאַטיען און אַנטיפּאַטיען. איך רייד

שוין נישט דערפון, אז איטלעכער האָט זינע גרענעצן, און נישט אַלץ איז אים געגעבן צו פאַרשטיין."

ווי מיר זעען איז צו זיין אָביעקטיוו אַ פאַרבאָדינג, אַ מ.ז. אין דעם באַוווּסטזיין פון קריטיקער. דאָס איז געווען בעל-מחשבותעס גרונט-געדאַנק. איז ווי פאַרט זיך עס מיטן קריטיקערס סוביעקטיוויזם, ווי ער באַטאָנט אין זיין אַרטיקל "דער קריטיקער". דאָרטן פאַדערט ער פון קריטיקער, זיי זאָלן דורכגענומען ווערן מיטן "וואַרעמען פאַרלאַנג", "אז דאָס גוטע נניע פרישע, און יונגע זאָל געפינען אַ סביבה פאַר זיך. ווי דאָס זאָל קאָנען אויסוואַקסן אין אַ גלױענדער לופט און אונטער אַ ביסל זונענ-שנין". ער האָט געפאַדערט, דער קריטיקער זאָל זיין "דער פאַרליבטער", "דער איבערגעגעבענער ווייכער פריינד פון קונסט". די קריטיקערס דאַרפן זיין "די געטרייע איבערגעגעבענע מוטערס, וואָס טוליען צום האַרצן דאָס נירגעבוירענע שוין און שוואַך קינד".

נאָך מער איז אַ חידוש ווי אזוי פאַרן זיך בני בעל-מחשבותן זיין מעלאַנכאָליש-שווערמוטיקע לירישקייט אין זיין סטיל, דאָס מיינט סוביעקט-טיוון זעלן-רייטס — מיט זיין פאַדערן אָביעקטיווקייט. אָדער נאָר זיין קולטור-טרעגערישער באַגריף וועגן קריטיקערס ראָל — צו זיין אַ קול מבשר און אַ לערער פון געשמאַק — מיטן טענישן דעטערמיניסטישן מעטאָד.

דאָס אַלץ לאָזט זיך דערקלערן נישט נאָר מיט דעם דואַליזם, וואָס האָט געלעבט אין בעל-מחשבותן, נאָר אויך מיטן דואַליזם, וואָס האָט עקסיסטירט צווישן זיין כאַראַקטער און דער יודישער ווירקלעכקייט, ווי ער איז געקומען "געבן", "וועקן". דאָס איז אויך געלעגן צווישן דער מידקייט, אימפרעסיאָניסטישן אומבאַשטימטן אינמוטיוויזם, מיט וואָס ער האָט זיך איבערגעזעטיקט אין אייראָפּע, און דעם אויפגייענדיקן חלום, וואָס ער האָט געזען אין דעם אויפבלי פון נאַציאָנאַלן באַוווּסטזיין בני יודן. אין אַן איבערגאַנגס-צייט האָט ער געלעבט אין אייראָפּע, ווען דער אימפרעסיאָניזם האָט געהאַלטן אין פאַרבניטן דעם פּונאַנדערגעפאַלענעם נאַטוראַליזם. אין אַן איבערגאַנגס-צייט האָט ער געלעבט, ווען ער האָט זיך אומגעקערט צום יודישן לעבן — דעם איבערגאַנג פון טראַדיציאָנעלן.

פארשטיינערטן לעבן, אין אַ נייעם געזעלשאַפטלעכן אויפבלי, וואָס ער האָט געזען אין דעם אויפשטייג פון נאַציאָנאַלן חלום.

אין אַ שטימונגפולער, לירישער נאַטור, וואָס לעבט צווישן מחיצות און שוועלן, מוזן פאַרקומען אַזעלכע סתירות, וואָס די שפּעטערדיקע דורות איז נישט גרינג צו דערקלערן. „דאָס איבערלעבן“, דאָס סוביעקט טיווע, האָט געאַטעמט אין אים, — בעת זײַן שכל און געפיל האָט אים אונטערגעזאָגט, אַז דאָס אַביעקטיווע איז אַ מ ו ז אין דער קריטיק. דאָס אַלײן איז אַ וויכטיקער מאָמענט אין בעל־מחשבותעס געדאַנקען וועגן קריטיק. נאָך אַ וויכטיקער מאָמענט איז זײַן וועלן שאַפן די נאַציאָנאַלע יודישע קריטיק.

די נאַציאָנאַלע קריטיק

נאָך זײַן געמיט נאָך איז בעל־מחשבות געווען אַ ראַציאָנעלער אינ־טוטיוויוסט. דער אינדרוק, וואָס ער האָט אַרויסגעקראָגן פון אַ ווערק — דאָס איז געווען דער עצם פון זײַן מיינונג וועגן דעם ווערק. דער דאָזיקער סוביעקטיווער אופן אויפצונעמען אינדרוקן האָט ער שפּעטער דערקלערט אַזוי, אַז דאָס האָט אויסגעזען אַביעקטיוו. און גורם דערצו זײַנען געווען: זײַן רוזקער, שווערמוטיקער — ווען אפילו באַהאַלטן־עמאַציאָנעלער — סטיל; און זײַן הסברה, זײַן לאַגיסטישקייט.

ער האָט אָבער אויך געמוזט אָננעמען די הנחות פון אַביעקטיווער קריטיק. ער האָט דאָך געהלומט וועגן שאַפן די נאַציאָנאַלע יודישע קריטיק. כדי נישט אַרײַנפאַלן אין אַ מינ „טשעכאָווישן“ יאוש האָט בעל־מחשבות זיך גע־שטיצט אויף אַ נייעם יסוד. דאָ איז געווען דער נײַער אויפגעוועקטער גע־דאַנק וועגן אַ נײַ יודיש לעבן. זײַן ציוניסטישער אַני מאמין איז בײַ אים גע־ווען אַ געפיל־זאַך. ער האָט אים געוואָלט אויסברייטערן אויף יעדער טעטי־קייט אין יודיש לעבן. אין דער ליטעראַרישער „נײַער משפּחה“, האָט ער זיך דערפילט ווי אַן אייגענער. ער האָט געהלומט וועגן באַנײַונג, ווי מיר האָבן עס פּרײַער דערמאָנט — ער איז „געוואָרן דאָס הינטלע, וואָס האָט געבילט פּרעמדע שבחים: מ. י. בערדיטשעווסקי, ה. ד. נאָמבערג.

שלום אש און אנדערע פון די יונגע, וועלכע האָבן נישט געוואָסמ, אז פון זיי הייבט זיך אָן אַ נייע יודישע משפּחה."

דער רענעסאַנס פון נאַציאָנאַלן יודישן באַוואַסטזיין איז געווען זיין רעטונג. ער האָט זיך געמיט בניקומען זיין אייגענעם אומעט. די אַנטווישונג אין דער אַט-נעכטיקער יודישער ווירקלעכקייט, די פּולשטענדיקע אַפּאַטיע, אָבער אין די אונטערשטע קעלערן, אין זיין אונטערבאַוואַסטזיין, האָבן די אַלע כוחות נאָך געפירט אַ לעבן. מיט דעם אַלעם האָט געאַטעמט זיין לאַנגזאַמער סטיל, דער כמעט-אַפּאַטישער מאַניער שרײַבן, דער פּלעגמאַ-טישער ערנסט. אָבער אַלע כוחות זינע האָבן געפונען אַ מקום מקלט אין דעם נאַציאָנאַלן באַוואַסטזיין. אין לעבן האָט ער געזען זיין אויפקום, אין דער ליטעראַטור האָט ער געלעבט מיט זיין אויפקום. איז נאַטירלעך — אויך די פּראַקטיק האָט געזאָלט אַזוי זיין. און פאַר בעל-מחשבותן איז אין די פּראַקטישע אויספירן געווען — די קריטיק. אויך זי, אָדער, בעסער געוואָגט, ערשט זי האָט געמוזט ווערן דער אינסטרומענט פאַרן נאַציאָנאַלן באַוואַסטזיין. האָט דער תּוך און די פאַרם באַדאַרפט ווערן — נאַציאָנאַלע קריטיק. און קיין בעסערע פאַרמולע ווי איפּאָליטי טענס וועגן „ראַסע“, האָט בעל-מחשבות נישט באַדאַרפט האָבן. טענס „ראַסע“ האָט מען דאָך געטייטשט פּאָלק, נאַציע.

די שטימונג אין אים איז געווען אַן אימפּרעסיאָניסטישע. אָבער די ווירקלעכקייט האָט געאַטעמט מיט נאַציאָנאַלן טרוים. אין דעם טרוים האָט ער געלעבט. אין דעם טרוים האָט ער זיך געקלאַמערט מיט די לעצטע כוחות פון אַ דעקאַדענטישן אייראָפּער.

טענס טייטשן קריטיק קולטור-היסטאָריש איז בני בעל-מחשבותן געוואָרן דער יסוד. דאָס האָט משפיע געווען זיין טראַכטן וועגן קריטישער מעטאָדאָלאָגיע. און עס איז איינטערעסאַנט צו זען ווי אַזוי בעל-מחשבות טייטשט אים טענס מעטאָד, און זיין אייגענע נאַציאָנאַלע קריטיק אין ליכט פון טענישן מעטאָד.

אין אַ בריוו צו ש. ניגערן טיילט ער זיך גלייך אָפּ פון דער רוסישער קריטיק. די רוסן מיינט ער, האָבן גאַנץ גוט געקענט דעם טענישן מעטאָד. זיי האָבן אים אָבער שלעכט געטייטשט און פאַלש אָנגעווענדט. עס האַנדלט זיך דאָ וועגן טענס דריי יסודות: ראַסע, סביבה, מאַמענט.

ראשית, — זיי האָבן אינגאַנצן דורכגעלאָזן אין זייערע קריטיקן די פּראָבלעם ראַסע. צווייטנס, האָבן זיי מיליע „גענומען אין מגושמדיקן זין פון פּאָליטישן דרוק“. דריטנס, טענהט בעל־מחשבות, האָבן זיי פּאַלש פּאַרשטאַנען — פּערזענלעכקייט. זיי האָבן גענומען פּערזענלעכקייט „נישט אַלס אַ מושל בעצמו מיט אַלערליי קאַפּריון און אומבאַגריפּלעכקייטן, נאָר אַלס „קריטיטשעסקי מיסליאַשטשאַיאַ ליטשנאַסמ'“ (קריטיש טראַכט־טנדיקע פּערזענלעכקייט) (לאַווראַוו, מיכאַילאַווסקי און די קלענערע, פּראָטאָפּאָוו, שעלגונאַוו אַא"וו), „אַלס סאַציאַל־עטישע פּערזענלעכקייטן אין גניט פון ראַדיקאַלן ליבעראַליזמוס“. דעריבער, מיינט בעל־מחשבות, איז די גאַנצע רוסישע קריטיק אַרויס אַזוי בלאַס. „עס איז מער געווען דערין פּובליציסטיק און סאַציאַל־פּאָליטישע בעל־דרשערני אַלס אַנאַליזן פון דעם און דעם קונסטווערק אָדער קינסטלער“. ווען די רוסישע קריטיק קער, גלייבט בעל־מחשבות, וואָלטן „גענוי באַנומען“ דעם זינען פון טענס קריטיק, וואָלטן זיי דערגרייכט נאַציאָנאַלע קריטיק. וואָרן זיי וואָלטן „אין יעדן ווערק געזוכט און אַרויסגעשפּירט די טיפע וואָרצלען פון זייער נאַציאָנאַלן איך“.

אינטערעסאַנט איז דאָ דער פּאַל מיטן וואָרט „פּערזענלעכקייט“. אין דער קריטיק טרעפּן מיר דאָס וואָרט על פי רוב בני דרני מינים שרניבער: טאַקע בני פּובליציסטן, ווי די „רוסישע“, וואָס האָבן נישט אויפּגעהערט ריידן וועגן דער „קריטיש־טראַכטנדיקער פּערזענלעכקייט“. שפּעטער — בני די אינטוויזיוויסטן. בני זיי האָט דער סוביעקטיווער עלעמענט באַשטימט דאָס לעבן פון דער פּערזענלעכקייט, הגם עס איז זייער שווער צו וויסן צי די אימפּרעסיאָניסטן האָבן געהאַט אין זינען טאַקע פּערזענלעכקייט אָדער אַן איינצלע פּערזאָן ווי אַ פּריוואַטע קאַטעגאָריע. צום לעצט ווערט דאָס וואָרט פּערזענלעכקייט באַנוצט אין דער פּסיכאָלאָגישער און פּסיכאָאַנאַליטישער קריטיק. דאָ מיינט עס, אַ מענטשנס אַלע דער־פּאַרונגען, פּראָבלעמען, ספּקות, קאַמפּלעקסן און קאַנפּליקטן — זיין קאַמפּליצירטן צוזאַמענשטעל.

וואָס בעל־מחשבות האָט פּאַרשטאַנען אונטערן וואָרט פּערזענלעכקייט איז אונדז גאַנץ קלאָר. ער האָט געטרוימט וועגן שאַפּן נאַציאָנאַלע קריטיק, „דערשפּירן די טיפע וואָרצלען פון נאַציאָנאַלן איך“. האָט ער

באטראכט די פערזענלעכקייט ווי דעם סך-הכל, בעסער געזאגט, די לעבע-דיקע פארקערפערונג, וואָס טראָגט אין זיך — ראָסע און מיליע.

אַבער „פערזענלעכקייט“ גייט נישט אַרנין אין טענס דרבי יסודות. איז עס שווער צו וויסן ווי אַזוי בעל-מחשבות האָט עס אויפגענומען אין שייכות מיט טענען. האָט ער דאָ איין טענישן יסוד נישט פאַרשטאַנען און זיך דעריבער טועה געווען, ווי דאָס איז געווען מיטן באַגריף „עסטע-מישע קריטיק“? צי ער האָט עס יאָ פאַרשטאַנען, נאָר עס אויסגע-טנישט אין די ליניעס פון אַ נאַציאָנאַלער טעאָריע?

בני טענען זיינען די דרבי יסודות אוועקגעשטעלט אַזוי: ראָסע, סביבה און מאָמענט. דאָס לעצטע איז מאָמענט און נישט פער-זענלעכקייט. און וויפל מע זאָל נישט וועלן אַריינטנישטן אין טענס מאָ-מענט פאַרשיידענע זאַכן, איז עס נישט מער ווי דער דרוק פון אַ פאַרויס-גייענדיקער אַנטוויקלונג. קלערער געזאָגט: די באַדינגונגען, וואָס אין זיי האָט אַ שרייבער זיך געפונען, בעת זיין טאַלאַנט האָט זיך אַנטוויקלט. „מאָמענט“ בני טענען איז נישט דאָס זעלבע וואָס עס איז „פערזענלעכ-קייט“. דאָס זיינען באַדינגונגען הן היסטאָריש-אַביעקטיווע, הן פער-זענלעך-ביאָגראַפישע. זיי זיינען פאַרויסגייענדיקע באַדינגונגען. אין זיי האָט דער שרייבער געלעבט בעת זיינע שפּערישע אייגנשאַפטן האָבן זיך געהאַלטן אין אַנטוויקלען.

טען האָט אַליין זיך געמיט דערגאַנצן זיין טעאָריע מיט יענע עלע-מענטן, וואָס דערקלערן אונדז פאַרשיידענע נייגונגען בני קינסטלער אָדער באַשטימטע נטיות, שייכותן און באַציונגען, אָדער געוויסע פעיקייט, וואָס אונטעריאָכט אַלע אַנדערע פעיקייטן. ער האָט פאַר דעם באַשאַפן דעם טערמין — „די הערשנדיקע פעיקייט“, „פאַקולטעי מעטרעס“.

עס איז אפשר נישט וויכטיק באַטאָנען דעם פאַל ווי אַזוי בעל-מחשבות האָט צוגעשאַפן אָדער צוגעגעבן צו טענס פאַרמולע אַ נייעם טערמין „פערזענלעכקייט“. וויכטיק אָבער איז, זיך קלאָר מאַכן ווי אַזוי בעל-מחשבות האָט געטנישט דאָס וואָרט „פערזענלעכקייט“ און עס אַריינגעפירט אין דער אַלגעמיינער טעאָריע וועגן נאַציאָנאַלער קריטיק. ווען די רוסן — האָבן מיר אים געהערט טענהן — וואָלטן ריכטיק פאַרשטאַנען טענס פאַרמולע, וואָלטן זיי דערפילט די וואַרצלען פון דעם

נאציאָנאַלן איך. „די סביבה וואָלטן זיי באַנומען אין זין פון היסטאָרישע אַנטוויקלטע נאציאָנאַלע גרופּן“. און „די פּערזענלעכקייט וואָלט געווען אַ נאציאָנאַל-עטישע“. ווען די רוסן וואָלטן דאָס דערגרייכט, בלויז דורך אָנווענדן טענס פּאַרמולע אין דער קריטיק, „וואָלטן שוין באַ זיי דעמאָלט קיין צווייפּל נישט געווען — ווער איז מער ווערט פאַר דער רוסישער ליטעראַטור — אַ ליעסקאַוו, צי אַ לעוויטאַוו, אָן אוספּענסקי, צי זלאַטאַוו-ראַטסקי, אַ דאָסטאַיעווסקי צי אַ טורגעניעוו, אָן א. ק. טאַלסטאָי, צי אַ פּ. ווינבערג.

דעם פונקט „פּערזענלעכקייט“, ווי אַ נאציאָנאַלע קאָטעגאָריע, באַ-טאָנט בעל-מחשבות נאָך מער אין אַ ווינטערדיקן פּאַראַגראַף. אַ קונסט-ווערק איז בני אים אַזאָ ווערק, וווּ עס „שטעקט ... די קונסט פון אַ פּערזענלעכקייט, וועלכע איז דורכגעזאַפּט מיט ראַסע און מיליע“, „מעג דער קינסטלער זיין קאָנסערוואַטיוו, רעוואָלוציאָנער, אַ סטאַבילער טיפּ פון דער געזעלשאַפּט, אָדער אָן איבערגאַנגס-טיפּ, זאָט אָדער פּאַרהונד-גערט, מיד קראַנק, אָדער געזונט ווי אַ בער, באַנאַל און טריוויאַל, אָדער פּאַרפּינערט און פּאַראַיידלט“.

דאָס וויכטיקסטע אין דער קריטיק און, נאַטירלעך, אין יעדן קונסט-ווערק איז די קאָלעקטיווע פּאָלקס-נשמה. פּאַרשיידענע טעמפּעראַמענטן בני פּאַרשיידענע שרײַבער, מיט פּאַרשיידענע זשאַנערן און קינסטלערישע אַטמאָספּערעס, — אַלע ריידן זיי אויף איין שפּראַך. זיי ריידן אַזוי כל זמן יעדער איינער „איז דער אויסדרוק פון דער קאָלעקטיווער פּאָלקס-נשמה“. און דאָס איז דער יסוד אין דער נאציאָנאַלער קריטיק.

מיר ווילן דאָ איבערגעבן אָן אינטערעסאַנטן ציטאַט זינעם און פּאַרבייטן דאָס פּאַרגרינזטע וואָרט „עסטעטישע קריטיק“ מיטן וואָרט נאציאָנאַלע קריטיק, וואָס דאָס האָט ער איינגטלעך געמיינט:

„גאַנטשאַראָוו, און שטשערדין, דאָסטאַיעווסקי און טור-געניעוו, אוספּענסקי און סלעפּצאַוו, דאָס זיינען שטאַרקע גע-גנוצע אין דער גאַנצער לעבנס-אויפּפאַסונג — און דאָס זיי-נען זיי אַלע גרויסע קינסטלער, אַלע זיינען זיי דער טיפּסטער אויסדרוק פון דער רוסישער נאציאָנאַלער נשמה. דער זאַמער און ביטער ביזער, דער משוגענער, ווילד פּאַטעטישער און דער

ספעטישער פארפומירטער מעלאנכאלישער סענסואליסט, דער פאר-
אומערטער, פארקלאגטער, קראנקער, נערוועזער, און דער רוזקער,
געלאסענער, שטילער אפלאכער — גענוסמענטש — אלע, אלע
ריידן זיי פארן עסטעטישן (לייען: טענישן אָדער נאַציאָנאַלן —
נ. ב. מ.) קריטיקער איין שפראך: די שפראך פון ראַסע, פון
מיליע און פון דער רוסישער פערזענלעכקייט. פארן עסטעטישן
(לייען: טענישן אָדער נאַציאָנאַלן — נ. ב. מ.) קריטיקער זינען
זיי אלע אזוי ווייט גלייך אויף וויפל יעדער פון זיי איז דער
אויסדרוק פון דער קאלעקטיווען פאָלקס-נשמה".
און ווייטער לייענען מיר אין דעמועליקן בריוו:

„קורץ, עסטעטישע (לייען: טענישע אָדער נאַציאָנאַלע —
נ. ב. מ.) קריטיק איז די, וואָס האָט אַ רוזקע אָביעקטיווע פאר-
העלטנים צו יעדער ליטעראַרישע דערשיינונג אויפן גרונט פון
דער סינטעזע, וואָס דער קריטיקער האָט פון זיין פאָלקס-נשמה,
אויפן גרונט פון דעם זאמל-באגריף וואָס ער האָט פון זיין צייט
און פון די עקזיסטירנדיקע נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייטן אַלס גאַנצע,
אָדער אַלס ברעקלעך, פיצלעך“.

נאָך קלערער טייטשט ער אויס די נאַציאָנאַלע קריטיק אויף אַזא
אופן:

נישט יעדער קריטיקער קען אָנווענדן טענס פאָרמולע אין דער
פראַקטיק. יעדער קריטיקער ווענדט אָן יענעם טייל, וואָס פאר אים האָט
ער „ווערטער און בילדער“. איינעם געלינגט זיך פארטיפן אין דער
פערזענלעכקייט פון קינסטלער, דעם אַנדערן אין דער ראַסע און דעם
דריטן אין דער סביבה. „אינעווייניק אָבער אין אים דאַרף לעבן אַ חוש
פאר אַלץ“. „אויך קינסטלער אין די ווערק זייערע זיינען דאָ האַלבע, פערטל-
דיקע, די נשמה אָבער איז אַ גאַנצע. דעם קינסטלערס ווערק איז נישט די
סומע פון זיין קינסטלערישן ערלעבנעם. דאָס אייגענע בנין קריטיקער“.
וועגן זיך אַליין זאָגט ער: „איך גראָב זיך מער אין דער פאָלקס-פסי-
כאָלאָגיע און מאַסנלעבן (מיליע)“.

בעטנדיק ש. ניגערן ער זאָל לייענען זינע אַרטיקלען אין „הצופה“.

1904, וועגן שלום-עליכמען און אין „הזמן“, 1905, שרניבט ער: „און איר וועט זיך איבערצייגן, אז דאָ רעדט דער ראַסן און מיליע קריטיקער, דער נאַציאָנאַלער קריטיקער“.

בויענדיק אויף טענס טעאָריע האָט ער קענטיק, פאַר זיך אַליין געשאַפן אַ סיסטעם — ראַסע סביבה און פּערזענלעכקייט. ער אַליין האָט עס באַטראַכט ווי נאַציאָנאַלע קריטיק, און יעדער אַנדערע קריטיק, וואָס האָט נאָר גענומען אַ טייל פון אַט-דער טעאָריע, האָט ער אַרײַנגערעכנט אין דער זעלבער קאַטעגאָריע. מחמת זײַן אינטערעס אין דער פּאָלקס-פּסיכאָלאָגיע און אין דער פּאָלקס-סביבה אין ברייטן זײַן, האָט ער זיך אַליין באַטראַכט פאַרן נאַציאָנאַלן קריטיקער.

זײַן קריטיק אין דער פּראַקטיק

ווען אַ דיכטער שרניבט אַ ליד, פאַרשווינדן אין אים פּלוצים אַלע טעאָריעס, וואָס ער האָט מכות פּאָעזיע. צו זײַן פינקטלעכער: דאָס געשעט נאָך פרזער איידער ער שרניבט דאָס ליד. וואָך שײַך טעאָריעס, לאָזט זיך אויף אים אַראָפּ די שכחה, ווי נאָר עס קומט-אויף אין אים דער טאָן פון אַ שורה אָדער דאָס נעפּלדיקע אויסזען פון אַן ערב-בילד. פאַרשן, שטודירן און שאַפן טעאָריעס וועגן פּאָעזיע — דאָס קומט זייער שטאַרק צוניץ דעם פּאָעט. נאָכמער — זייער אָפט זײַנען זיי די שליסלען, וואָס עפּענען טויערן, וועגן און ווינטקייטן, נישט נאָר פאַר דעם פּאָעט אַליין, נאָר פאַר דער פּאָעזיע. ווי טאַלאַנטירט דער פּאָעט זאָל נישט זײַן, איז אַן דעם אַלעס, שאַפט ער אָפט בלויז איבערהורונגען. ער אַליין מעג נישט וויסן וועגן דעם. מחשבות וועגן פּאָעזיע קומען אויף אַ ייִדער אָדער נאָך אַ כּוּן שאַפן דאָס ליד און קיינמאָל נישט בשעתן שרניבן. עס איז נאָך נישט געווען דער אמתער פּאָעט, וואָס זאָל קענען שרניבן פּאָעזיע, און געדענקען דערביי אַלע טעאָריעס וועגן פּאָעזיע.

אַזוי איז עס אויך מיט קריטיקער. קריטיק איז מער אַן אינטעלעקט-טועלע טעמיקייט. דער פּראַצעס פון טראַכטן און אַנאַליזירן איז זײַן הויפּט-פּראַצעס. דאָך קען אויך דער קריטיקער זיך נישט אוועקזעצן

שריבן וועגן א ווערק און דערבני געדענקען די טעאָריעס מכוה קריטיק. די אלע טעאָרעטישע עקספורסיעס און שטודיעס מאַכן טאָקע קלאָר זיין אויג, זיין געדאַנק. ער ווערט מער פאַרטיפט, דורכדרינגלעך, פאַר-שטענדיק. דאָס שאַפט פאַר אים אַ הויכע ניוואָ. דאָס העלפט אים באַ-טרעפן נייע דרכים, אויספאַרשן נייע שטחים, באַליכטן נייע תהומען. דאָס גייט אַרנין טיף אין זיין באַוווסטזיין. און אומבאַוווסט באַנוצט ער זיך דערמיט און ווייס בשעת מעשה נישט וועגן דעם.

די אלע טעאָריעס זינען עקסיסטירן נישט פאַר אים בשעתן שריבן. דערפאַר געפינען מיר בני קריטיקער, ווי בני אנדערע שעפערשישע מענטשן, אַזעלכע עלעמענטן, וואָס האָבן ווייניק וואָס צו טאָן מיט דער עצם טעאָריע, מיטן הויפט-דרך פונעם קריטיקער. בשעתן שריבן שווימען זיי אַרויף אויף דער אויבערפלאַך. דאָס זינען סימנים אָדער אָנהייבן, נייע מעגלעכקייטן פאַר אַ שפעטערדיקען דור. דאָס זינען אַמאָל השפעות, וואָס לעבן אין דעם קריטיקער, נישט געקוקט אויף זינען טעאָריעס. דאָס זינען אַמאָל נייגונגען פון זיין כאַראַקטער, וואָס שטימען נישט אינגאַנצן מיט זינען טעאָריעס. און אַמאָל זינען זיי זיטיקע וועגן און סטעזשקעס, וואָס ווייזן אָן ווי ברייט און פאַרשיידנאַרטיק איז דעם קריטיקערס גאַנ-צער מרחק אַרום דעם דרך המלך.

דאָס אַלץ איז חל אויף יעדן קריטיקער, באַזונדערס אָבער אויף פּיאָנער-רן, און יעדער יודישער קריטיקער ביז די ערשטע צענדליקע יאָרן אין היינטיקן יאָרהונדערט איז געווען אַ פּיאָנער. יעדער קריטיקער פון צעדער-בוימען אָן. האָט אינגעשריבן אַ נני קאָפיטל אין דער יודישער קריטיק. אַחוץ דעם אַלעם שרייבט אָפט אַ קריטיקער אונטער פאַרשיידענע תנאים, בני פאַרשיידענע געלעגנהייטן און צופאַלן. עס ווירקן אויף אים פאַרשיידענע שטימונגען, פאַרשיידענע מאַטעריאַלן, וואָס פירן אים אָפט אַוועק פון זיין הויפט-דרך.

אים קומט אויס אַמאָל שריבן ממש זשורנאַליסטישע איבערזיכטן, צופעליקע „שטריכן, געדאַנקען און שמועסן“, רעצענזיעס און פאַרצייכע-נונגען. באַזונדערס איז עס אַזוי ווען קריטיק איז דעם קריטיקערס טאָג-מעגלעכע באַשעפטיקונג.

דעריבער טרעפן מיר זיך אָן בני קריטיקער אויף נישט גאָר וויכטיקע

זיטיקע ארטיקלען, פעליעטאָנען, מעטאָדן און באַמערקונגען. זיי זינען גאָרנישט כאַראַקטעריסטיש פאַר אים. על פי רוב אָבער שטעלט ער זיך נישט אָפּ זיי באַהאַנדלען אויספירלעך, זיי ליגן מחוץ זיין טראַכטן. דאָס מיינט, ער זעט זיי, אָבער ער לאָזט זיי דורך. ער איז נישט אַרזינגעטאָן אין זיי, ער האַלט זיי נישט פאַר גענוג וויכטיק אָדער חשוב, זיך צו פאַר-נעמען מיט זיי באַריכות.

די אַלע נאָרוואָס דערמאָנטע תנאים האָבן געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה אויף בעל-מחשבותעם קריטיק. מע דאַרף נאָך דערצו צוגעבן, זייער אָפט האָט ער געמוזט איבעררייסן זינע קריטישע אַרבעטן און זיך פאַרנעמען מיט זיין מעדיצינישער פּראָפעסיע אָדער מיט שרניבן פּובליציסטיק. ער איז אויך געווען אַ מענטש מיט שטימונגען, אַן איבערגאַנגס-טיפּ. ער האָט זיך דאָך ליטעראַריש אויסגעבילדעט אויף די גרענעצן פון צוויי קונסט-שטראָמען — דעם אָפּגייענדיקן נאַטוראַליזם און דעם אָנקומענדיקן אימפּרעסיאָניזם. דעריבער וואַרפן זיך זייער שטאַרק אין די אויגן צוויי מינים פאַרמען בני אים: עטלעכע אויספירלעכע קריטיקן און אַ סך — שטריכן, געדאַנקען, רעצענזיעס, געלעגנהייט-אַרטיקלען, שמועסן און גלאַט מבינות-זאָגערני.

אין דעם ערשטן מין שטודיעס האָט ער זיך פאַרטיפּט. אין זיי האָט ער אַנאַליטיש באַהאַנדלט אַן ענין, אים כאַראַקטעריזירט מיט באַווייזן און טיטשן.

אין דעם צווייטן מין האָט ער זיך באַזונגט בלויז מיט אויפכאַפּן איינעם אָדער עטלעכע כאַראַקטעריסטישע שטריכן, אָדער דעם טאָן בני אַ שרניבער.

אין דעם ערשטן מין, אין די עסייען, מערקט זיך אַ קערן, וואָרצלען. אַנדערש געזאָגט, מען פילט דאָרטן מער דעם קריטיקערס אינטעלעקטועלן חותם. אין דעם צווייטן מין דערפילן מיר, אָדער נאָך בעסער, מיר דער-הערן, דעם קריטיקערס טאָן, די שטימונג. אין דעם ערשטן פאַל איז ער מער קלאַסיש, רוזק אין זיין שרניבן. אין דעם צווייטן פאַל איז ער מער עמאַציאָנעל, און גאָר אָפט אימפּרעסיאָניסטיש.

דער עיקר אין זינע קריטישע אַרבעטן, ווי אויך די זיטיקע מיניאַטורן אָדער באַמערקונגען דינען אונדז אויף צוויי אופנים: איינס — זיי

פורעמען פאר אונדז בעל-מחשבותעס געשטאלטן און קלערן-אויף זינע געדאנקען וועגן ליטעראטור, באזונדערס וועגן די קלאסיקער. צוויי — זיי ווייזן אונדז אויך א סך אנדערע קריטיק-מעגלעכקייטן, וואָס האָבן אין אים געלעבט. זיי האָבן זיך אנטוויקלט בני א סך שפעטערדיקע קריטיקער.

אין תוך אָבער האָט געשטימט בעל-מחשבותעס טעאָריע און פראַקטיק. אין תוך האָט ער באַשאַפן יענע מיליע-קריטיק, וואָס ער האָט גערופן נאַציאָנאַלע קריטיק.

ער האָט זיך נישט געזעצט שרײַבן זײַן נאַציאָנאַלע קריטיק מיט דער באַשטימטער כּוונה צו שרײַבן אַזאַ קריטיק. ער האָט געלעבט מיט די נאַציאָנאַלע געדאַנקען, געאַטעמט מיט זיי געווען דורכגענומען מיט זיי. נאַציאָנאַל לעבן איז געווען דער עיקר אין אַלע זײַנע מחשבות. און אויף אַ נאַטירלעכן אופן האָט ער זיך מיט קיין אַנדער זאַך נישט אינטערעסירט בעת ער פלעגט טראַכטן אין ליטעראַרישע טערמינען. און עס איז אויך נאַטירלעך פאַרוואָס דער עיקר אין זײַנע אָפּהאַנדלונגען איז במילא געווען: דערקלערן אַ שרײַבער דורך דער ירושה און סביבה; ווייזן אַ שרײַבער ווי אַזוי ער דריקט אויס די פּאָלק-פּסיכאָלאָגיע, וואָס האָט זיך אויסגעפורעמט אין די תנאים פון ירושה און סביבה. דאָס אַלץ האָט ער געשאַפן אין ליכט פון תּחיה, ווען נאַציאָנאַלע ווידער-אויפּלעבונג, האָט דעמאָלט פאַרכאַפט זײַן גאַנצע נשמה.

דעריבער האָט ער נישט געקענט אויפנעמען פינסקין. פינסקיס ערשטע שאַפונגען האָט ער הויך געשעצט. פינסקי איז אים געוואָרן פרעמד, ווי נאָר ער האָט זיך אַוועקגעלאָזן אויף די ווייטע אידעען-וועגן. און פינסקין דעם סימבאָליסט האָט ער אינגאַנצן נישט סובל געווען.

דעריבער האָט ער אויך אָפּגעזאָגט דאָס לעבן די מאָדערניסטן אין זײַן צײַט — די אנכיס, שאַפּמאַנס און נאָמבערגס. אין זייערע פאַרשוינען און אין זייער גאַנצן אינדיווידואַליזם האָבן זיי נישט אַרויסגעבראַכט די פּאָלק-פּסיכאָלאָגיע, שטייגער-לעבן, ירושה, סביבה.

אויך רייזענען וועמען ער האָט הויך געשעצט האָט ער נישט אויפגענומען. ער האָט זיך מודה געווען: ער איז אומגערעכט צו רייזענען. און נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער האָט אויך „געשעצט און געאַכט“

זיין טאלאנט, האָט ער אים נישט געקענט אויפנעמען. בעת תחיה, נאָר ציאָנאלן אויפלעב, האָט רייזען געשילדערט, און מיט ליבשאפט געשילדערט, דעם פשוטן „קליינעם מענטשן“. דעם „קבצנישן טיפּ“. ער גיט אָן סאָציאל־פּסיכאלאָגישע סיבות פאַרוואָס ער קען פּאָליטיש־פּסיכאלאָגיש נישט אויפנעמען רייזענען :

„אין די 90ער יאָרן איז געבוירן געוואָרן דער מאָדערנער ציוניזמוס דער בונדיזמוס צוגלײַך, מיט דער האָפענונג צו פאַרענטפערן די ייִדישע פּראָגע אויפן אָרט, אין זין פון די שפּעטערדיקע אויטאָנאָמיסטן. און די שטימונג פון דער ייִדישער אינטעלִיגענץ איז צוגלײַך געווען אַ ראַמאַנטישע, אַן אוטאָפּיסיטישע, אַ קריטישע, אָבער אַלערדינגס נישט קיין נאַטוראַליסטישע. ווייניקער פון אַלץ האָט מען זיך אינטערעסירט מיט דעם נאָענטסטן, פשוטן לעבן“.

דער בונדיסט, שרייבט ער, האָט געחלומט וועגן אַ באַפרייטן יודן אַ סאָציאַליסט וואָס האָט אויסגעגלײַכט דעם רוקן און פאַריאַגט פון זיך דאָס פּחדנות און שפּלות, וואָס די געטאָ האָט אין אים געשאַפן. דער ציר־ניסט, ווידער, האָט געטרוימט וועגן אַ געזונטן ערד־אַרבעטער אויף די פעלדער פון ארץ־ישׂראל, ווי אין דער צײַט פון ישׂעיהו הנביא. די אויטאָ־נאַמיסטן האָבן געחלומט צו באַפרייטן דעם יודן פון אַלע באַגרענעצונגען, וואָס האָבן פון אים געמאַכט דעם געמאַינדן.

„אַלעמען אָבער — שרייבט ער — האָט פאַרבונדן די פאַר־אַכטונג צום פשוטן ייִדישן לעבן, ווי עס שילדערט זיך אין די מעשהלעך פון אברהם רייזען“.

בעל־מחשבותעס צוגאַנג צו רייזענען, ווי מיר זעען, איז אַ ריין סאָציאַל־פּאָליטישער, אַ סאָציאַל־פּסיכאלאָגישער. ער גיט צו: רייזען האָט אַן „עכטן טאלאַנט“. אָבער בעל־מחשבות דער פּובליציסט, דער תּחיה־מענטש, רעכנט זיך נישט נאָר מיט פּאָלקס־פּסיכאלאָגיע, ירושה, סביבה און לעבנס־שטייגער, וואָס אין דעם איז רייזען אינגאַנצן אינגעד־טונקען. ער רעכנט זיך אויך מיט זײַן „געפיל פאַר צײַט“. „אפשר — שרייבט ער — זײַנען מיר נישט גערעכט קעגן רייזענען — איך מײן

אפילו, אז מיר זינען אוןדאי אומגערעכט קענן אים — אָבער אונדזער געפיל פאר דער צייט וואָס מיר לעבן דורך איצטער, דערלאָזט נישט קיין סימפאטיען פאר אַ שרניבער, וואָס זעט נאָר בני יודן דעם קבצן מיט זיין קבצנישן געמיט, און איז בלינד פאר די ליכטיקערע זייטן פון זיין אַלטער ריכער נשמה".

און אויב בני פינסקין זינען יאָ געווען תּחיה אידעען, האָט זיי בעל-מחשבות אויך נישט אויפגענומען. ער האָט בלויז געזען ווי אזוי די אידעען פארלאָזן דאָס שטייגער-לעבן.

אויף שלום אָשן איז ער אָבער מלמד זכות, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס אין אָשם ערשט ביכל "אין אַ שלעכטער צייט", קומט צום אויסדרוק דאָס יודישע קבצנות און אָרעמשאַפט. ער געפינט בני אים דאָס, וואָס האָט געשטימט מיט דער צייט: "שלום אָש — שרניבט ער אין זיין רעצענויע — האָט אויף א י ט ל ע כ נ ט ר י ט א ו נ ד ז ג ע ר ש י ל ד ע ר ט ד ע ם ה י פ ו ך צ ו ו י ש ן ד ע ם י י ד י ש ן ק ל י י נ ש ט ע ט ל ש ן ל ע ב ן א ו ן ד ע ם ל ע ב ן פ ו ן ד ע ר נ א ט ו ר א ר ו ם" (אונטערגעשטראַכן אין טעקסט). נאָך מער נעמט אים שלום אָשם סענטימענטאַליזם: "דען ש. אָש זעט די נאַטור מיט די אויגן פון אַ יודישער מאַמע. אַלע זינע בילדער דערמאָנען אונדז אָן די (דער) ווייכקייט, גוטקייט און האַרציקייט, וועלכע מיר געפינען צווישן דער יודישער טרניער מוטער און איר קינד".

ווי מיר זעען, מהמת דעם פובליציסטישן עלעמענט, האָט בעל-מחשבות נישט איינמאָל פאַרזען עסטעטישע ווערטן. דאָס האָט אים דער-ווייטערט אויך פון דער נאַציאָנאַלער קריטיק, — אויב נאַציאָנאַלע קריטיק האָט געמיינט זיך וואָרצלען אין ירושה און סכיבה, זיין געקניפט און געבונדן מיט טיפערע פּאָלקס-יודות ווי "דאָס איז דאָס געפיל פאר דער צייט".

און דעריבער זינען בעל-מחשבותעס ווערטפולע און אינטערעסאַנט-סטע קריטישע אָפּהאַנדלונגען דווקא יענע, וואָס זינען געשריבן ווי נאַ-ציאָנאַלע קריטיק. צו זיי געהערן, ראשית, די סאַמע וואָגיקסטע אַרבעטן. און די בעסטע צווישן זיי איז די אָפּהאַנדלונג איבער מענדעלען. בעל-מחשבות קריגט אַרויס מיט דעם מיליע-מעטאָד, אפילו עסטעטישע ווערטן,

הגם ער איז נישט באזונדערס פאראינטערעסירט אין זיי. מיר דארפן דערביי שטענדיק געדענקען: דאָס וואָרט עסטעטישע קריטיק האָט ער פּאַלש געטניטשט. ער האָט עס אָנגענומען פאַר דער איפּאָליט טענישע מיליע־קריטיק.

מענדעלע איז בני אים נישט נאָר דער ראשון הראשונים, וואָס מיט אים „הייבט זיך אָן אַ זשאַרגאָן־ליטעראַטור אין פּוּלסטן זין פּון וואָרט“, נאָר דער, וואָס האָט דערהויבן די ייִדישע ליטעראַטור צו דער מדרויגה פּון ווערן „אַן אמתער שפיגל פּון פּאַלקס־לעבן“.

אין מענדעלען שעצט ער דעם קינסטלערס טיפּן איינבליק, „דאָס זען זען מיט די אַויגן“. מענדעלע האָט „זיך פּאַרטיפט אין דעם גייסט פּון ייִדישן לעבן“, „אים האָט נישט אַזוי אינטערעסירט דאָס לעבן אַליין, ווי די „ייִדישקייט“, וואָס געפינט זיך אינן אין לעבן“. און ווי אַ קריטיקער, וואָס זיין הויפּט־געדאַנק איז נאַציאָנאַלע קריטיק, שרײַבט ער: „בשעת אַנדערע קינסטלער האָבן געוואָלט פּאַרשטיין און מיטפילן די אויסערלעכע סיבות, וואָס ווירקן אויפן ייִדישן לעבן, האָט אַבראַמאָוויטש מיט אַ טיפּן קלאָרן בליק געזוכט „דאָס פינטעלע ייד“, דאָס, וואָס איז שווערער פּון אַליין צו כאַפּן; דאָס „פינטעלע וואָס אונטערשיידט איין פּאַלק פּון אַ צווייטן“. און ווינטער: „דאָס פינטעלע“ פּון איטלעך פּאַלק, ווי אויך דאָס פינטעלע ייד... באַשטייט פּון טויזנט קלענערע פינטעלעך...“

אַ סך טיפּער ווי דערקלערן די ירושה און די סביבה אין מענדעלעס וועלט איז בעל־מחשבותעס אויספיר וועגן מענדעלעס אופן שרײַבן, דעם פּועל יוצא פּון דער דאָזיקער ירושה און סביבה.

ער באַשרײַבט ווי אַזוי די גרעסטע צאָל משכילים אין יענעם דור האָבן „פּאַמעלעך געקירעוועט דעם עולם“. זיי האָבן „זיך נישט דערוועגט אים אַ שלעפּ צו טאָן בני דער טשופּרינע. זיי האָבן זיך געשטיקט אין זייערע ענגע ד' אמות, דורכגענומען מיט פּחד. און בעל־מחשבות קומט אום אויספיר: מחמת דעם אַלעם, „האָבן זיי זיך געגראָבן און זיך געגראָבן און זיך פּאַרטיפט אין דעם שכל פּון איטלעך זעמדעלע, וואָס איז געלעגן אין זייער שטח“. מחמת דעם האָבן זיי די נאַענטסטע סיבות אָנגענומען „פאַר די הויפּט־סיבות פּון ייִדישן אַרעמען לעבן“. זייערע

השגות האבן געקלעקט בלויז אויף איין אויספיר: דעם פאלקס אָבער-גלויבן און אלע אומגליקן נעמען זיך דערפון, „וואָס דאָס פאלק איז דער-ווינטערט פון פראַסטן פשט אין דער תורה, און קען נישט דעם לשון פון תנ"ך. איז ווי נאָר יודן וועלן אוועקוואַרפן אלע אָבערגלויבענישן, פטור ווערן פון באָרד און פאות, ריידן דאָס לשון המדינה, „וועט ממילא... צעקראַכן ווערן די שנאה אַקעגן זיי און עס וועט זיך אָנהייבן פאַר זיי אַ לעבן ווי אין גן עדן“. בעל-מהושבות האַלט די דאָזיקע משכילים פאַר אַ דור פּעדאַנטן. ער זאָגט עס נישט. אָבער מיר פאַרשטייען: דער-מיט דערקלערט ער מענדעלעס פּעדאַנטישקייט.

אויף אַ זייער אינטערעסאַנטן אופן דערקלערט ער אויך מענדעלעס שוואַכע אַרכיטעקטאַניק, ווי אַ רעזולטאַט פון דער דאָזיקער ירושה און סביבה:

„דעם שוואַכן דור משכילים האָט געפּעלט דאָס קעלבל, מיט וואָס ער זאָל זיך קענען פאַכן קעגן די טאַטעס, און דעריבער קענען מיר נישט פאַרלאַנגען פון אַבראַמאָוויטשן, וועלכער איז אויסגע-וואַקסן אין אַזאַ פאַרחלשטער סביבה, אַז ער זאָל אַרויס קעגן די סתירות פון ייִדישן לעבן מיט הויך קול און מיט אַ כוח פון אַ גבר, וואָס פילט זיך געהויבן דורך די (דער) אינעווייניקסטע(ר) קראַפט פון שטאַרקע נייע אידעאַלן. מיר קענען נישט פאַרלאַנגען פון אים אַז ער זאָל זיין אַ גוטער אַרכיטעקטאָר, בעת דאָס לעבן האָט אים אינגעשפאַרט אין ד' אמות, און אַליין איז עס צעפאַלן פאַר אים אין טויזנטער קליינע חלקים“.

מענדעלעס נטיה צו באַשרייבן פרטים דערקלערט ער אויף אַ נישט-ווייניקער אינטערעסאַנטן אופן ווי ער האָט דערקלערט מענדעלעס שלעכט-טע אַרכיטעקטאַניק:

„נישט מיט די אויגן פון אַן אַסטראָנאָם, וואָס זיצט אויף אַ הויכן טורעם און האָט נאָר צו טאָן מיט גאַנצע וועלטן — האָט געקוקט אַבראַמאָוויטש אויף דאָס לעבן... ער איז געווען אַ קינד פון אַ דור, וואָס האָט אָנגעשוואַלן פון חשבון העיבור, פון אַסטראָ-נאָמיע, וואָס האָט געהאַלטן זייגער-מאַכערני פאַר די (דער) איי-

דלסטער (ר) מלאכה און וואָס האָט גלייכצייטיק געהאַט די קורצזיכ־
טיקע ראייה פון אַ באַטאַניקער, וועלכער ריסיט אַרויס אַ קליין
גרעזל און האָט אייביק צו טאָן מיט פּיצעלעך, פּיצעלעך מיט עט־
לעבע לעבנסקעמערלעך. איטלעך פּיצעלע פּאַרשט אַבראַמאָוויטש
אויס מיט אַ גענויאַקייט פון אַ משכיל, וועלכער האָט ליב דקדוק
און מאַטעמאַטיק, אָבער סוף כל סוף זינען די פּיצלעך פּאַרט נישט
צוזאַמענגעוואקסן אין איין געביי. אום צו זען אין די האַלב־טונ־
קעלע נעכט דעם גאַנג פון גאַנצע וועלטן, מוז מען צום באַטאַני־
קער נאָך זיין אַ שטיקל אַסטראָנאָם...

איז נישט קיין ווונדער, מיינט בעל־מחשבות, וואָס בני מענדעלען
האָט איטלעך פּיצעלע געקראָגן אַ „דאָפּלטע באַדיטונג“. דאָס מוז געשען
מיט יעדן איינעם, וואָס באַטראַכט פּיצעלעך „מיט די אויגן פון אַ באַטאַ־
ניקער“, וואָס ווענדט דערבני אָן „מאַטעמאַטיק און דקדוק“ און וויינט
אויף דעם גאַנצן „מאַטעמאַטישן שכל“ דערפון. האָט דען „דער מאַטע־
מאַטישער שכל הישר“ נישט פּאַרלאָנגט בני די משכילים „אין איטלעכן
פרט צו זען דעם כלל?“ אָבער דאָס לעבן „האָט זיי געוויזן צו ווייניק
פרטים, אַז זיי זאָלן קענען אַרויסקריגן דעם כלל“. זייער בילדונג, מיינט
בעל־מחשבות, האָט זיי געגעבן אַלגעמיינע כללים פאַרן לעבן, און דאָס
ענגע לעבן האָט זיי געצוונגען זיך צוצוקוקן בלויז צו פרטים. „און די
סתירה צווישן די שטרעבונגען פון זייער השכלה־פּילאָסאָפּיע און דעם
לעבן האָט געבראַכט דערצו, דאָס זיי זינען געבליבן קרח מכאן וקרח
מכאן: די פרטים פון לעבן האָבן זיי נישט געקענט באַנעמען קלאָר און
דייטלעך אָן דעם כלל. דאָס געזעץ, פאַר וועלכן די פרטים טוען זיך
בייגן, איז אַרויס בני זיי אַ געקוינצלטער, אַ שטיק פּילפּול, אַן אויסגעמאַ־
טערטע סברה, וואָס האָט באַוויזן זייער הריפות, אָבער נישט די בקיאות
פון די לעבנס־פרטים“.

אַט אין דעם אַלעם זעט ער דעם טעם פאַרוואָס מענדעלען האָט זיך
אינגעגעבן מאַלן איינצלנע געשמאַלטן, טיפּן, „פרטים פון יודישן כלל“.
אַפילו די געשמאַלט מענדעלע „איז געצייכנט געוואָרן פון אים מיט אומ־
קלאָרע ליניעס, האָט פּערציק פּנימער און זעט אויס אַ בריה אָן ביינער.

ווי א מענטש בני דער נאכט פאר דער לבנה". דערפאר אָבער האָט זיך אים אינגעגעבן שילדערן דאָס לעבן בני די ייִדישע מאַסן, פון ייִדישן כלל. אָבער נישט געקוקט אויף דעם, וואָס מענדעלע האָט אונדז נישט געגעבן קיין גאַנצן יוד זעט מען אָבער אין יעדן ברעקל "ארויסשינען די נשמה פון דער גאַנצער ייִדישקייט".

די מעלות און הסרונות בני גרויסע טאלאַנטן זינגען זייער חשוב אין בעל־מחשבותעס אויגן. זייער מקור ליגט אין פּאָלק גופא. בני די קינסטלער קומען זיי ארויס שאַרפּער און בולטער. די קינסטלער דריקן אויס דעם פּאָלקס גניסם. און אויב מע דערקלניכט זיך צום מקור פון וואַנען עס נעמען זיך דעם קינסטלערס מעלות און הסרונות, דערקלניכט מען זיך ממיילא צום פּאָלקס נשמה, מיט אַלע זינגע מעלות און הסרונות. בעל־מחשבות גראַכט זיך טיף אין דער ירושה און סביבה פון דער ייִדישער עדה. און דורך דער ירושה און סביבה דערקלערט ער מענדעלעס סאַטירע. בעסער געזאָגט: בעת ער דערקלערט מענדעלעס סאַטירע, גראַכט ער זיך אין דעם פּאָלקס ירושה און סביבה. ער טוט עס, כדי צו פאַרשטיין דעם פּאָלקס גניסם.

די סאַטירע — באַמערקט ריכטיק בעל־מחשבות — שטאַמט פון די סתירות אין ייִדישן לעבן. נישט נאָר דעם פּאָלקס טראַגעדיע שפּיגלט אָפּ די סאַטירע, נאָר מען הערט אין איר אויך דעם פּאָלקס טיפּן יאוש. אויך ווען ער וויל דערקלערן מענדעלעס צוויי געפילן — פאַראַכטונג און רחמנות — זוכט ער דעם מקור פון די דאָזיקע געפילן. ער געפינט זיי ווידער אין דער ירושה און אין דער סביבה, אין ייִדישן פּאָלקסלעבן, אין ייִדישער פּאָלקס־פּסיכאָלאָגיע. און אויף אַ זייער אינטערעסאַנטן אופן דערקלערט ער דעם פּאָלקס־גשמיותדיקע לעבן. ער געפינט עס אין "בוך פון פאַראַכטונג" — אין "פּישקע דער קרומער". דאָס גניסטיקע לעבן געפינט ער אינעם "בוך פון רחמנות" — אין "ווינטשפּינגערל".

וואָס פאַר אַן אייגנשאַפט ער זאָל נישט אָנרירן אין מענדעלעס קונסט, קומט ער שטענדיק צום מקור. ער געפינט עס איז פּאָלקסלעבן. און וואָס פאַר אַן אייגנשאַפטן ער וויל דערקלערן אין פּרצעס קונסט, זוכט ער עס אויך דערקלערן ווי אַ פּועל יוצא פון ירושה און סביבה. אַגב — אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן פּרצן איז ער נישט אַזוי טיף און

אויספירלעך ווי ער איז עס אין זיינע אַרבעטן וועגן מענדעלען און שלום-עליכמען.

ווען בעל-מחשבות טיטשט די סיבות פאַרוואָס עס נעמט זיך בני שלום-עליכמען אַ מנחם-מענדל, אַ טביה, — פאַרטיפט ער זיך, ווי מיר קענען שוין דערוואַרטן, אין פּאַלקס לעבן און אין פּאַלקס פּסיכיק. נאָכדעם ווי ער דערקלערט יעדן סימבאָל באַזונדער — דעם מנחם-מענדל און דעם טביה-סימבאָל — גייט ער איבער צו טיטשן די סיבות. זיי האָבן דאָך געשאַפן אַזעלכע סימבאָלן, און ער דערלאַנגט צו די מקורות אין ייִדישן לעבן און ייִדישער פּסיכיק. ער ווּיזט אונדז די וואַרצלען אין דעם מאָדערנעם ייִדישן הינט און דעם ייִדישן לעבן. זיי קלאַמערן זיך מיט די לעצטע כוחות אין די אַלטע מנחמים. וואָרן מנחם-מענדל איז בני אים „דאָס מאָדערנע גאַסן-ייִדנטום“, בעת טביה דער מילכיקער איז בני אים „דאָס קאָנסערוואַטיווע ייִדנטום“. זיי זיינען די צוויי כוחות אין דער ייִדישער מאַסע: „איינער (מנחם-מענדל) איז דער אימפעט, דער אַנדערער (טביה) איז די פאַרגליווערטע רוי“.

אָבער נישט בלויז אין דעם איפּאָליט טענישן מעטאָד ליגט בעל-מחשבותעס תּוכן, זיין נאַציאָנאַלע קריטיק. ווען ער וואַלט זיך באַנוצט בלויז מיט די יסודות — ראַסע, סביבה און פּערזענלעכקייט — וואַלט עס געווען נישט מער ווי טענס וויסנשאַפטלעכער קולטור-היסטאָרישער מע-טאָד. אָבער בעל-מחשבות איז געווען אַ מידער איבערגאַנגס-מענטש, צום טייל אַן אימפּרעסיאָניסט. ער איז געווען אַ יאושדיקער, אַ טשעכאָווישער אימפּרעסיאָניסט. האָט ער צוגעקראָגן פּרישע בלוטן דורכן ציוניזם. דער דאָזיקער ניער כוח איז געווען נישט נאָר די גאַראַנטיע פאַרן פּאַלקס תּחיה, נאָר אויך דער תּמצית אין זיין אייגן לעבן. ער האָט זיך פּסיכיש געשטאַרקט, ער האָט זיך אַליין סטימולירט מיט דער ניער אירעע, מיט דעם נייעם חלום. ציוניזם איז בני אים געווען מער אַ פּסיכישער, אַן עמאָציאָנעלער ענין ווי אַ פּאָליטישער. איז אויך אין דער קריטיק האָט ער געזוכט דעם זעלביקן נייעם באָדן אונטער די פּיס, וואָס ער האָט געפונען אינעם תּחיה-געראַנק. אַט-דער דאָזיקער עלעמענט, מיט די קולטור-גע-שיכטלעכע יסודות — דאָס האָט אויסגעזען אין זיינע אויגן ווי נאַציאָ-נאַלע קריטיק, איז דאָס אַ קונסט-קריטיק צי קולטור-אירעישע באַפּאַר-

בונג? וועגן דעם האָט נישט געקענט טראַכטן אַ קריטיקער וואָס האָט געזוכט קודם כל דעם ווערקס סיבות. אים האָט ווייניקער אינטערעסירט דער אַריסטאָטעלישער מעטאָד — פונאַנדערנעמען דאָס ווערק גופא, ווי אַ קונסט־ווערק, אין טערמינען פון עסטעטיק.

בעל-מחשבותעס נאַציאָנאַלע קריטיק ליגט נישט דעריבער בלויז אין „ירושא, סביבה און מאָמענט“, נאָר אויך אין זיין פובליציסטישן צוגאַנג, אין זינע פובליציסטישע אויספירן, וואָס דאָס ווערק רופט אין אים אַרויס.

מענדעלע, למשל, איז בני אים דער גרעסטער טאַלאַנט פון דער השכלה־ציט. און מענדעלעס גרעסטער פאַרדינסט, ווי שוין דערמאָנט, שטעקט אין זיין דערגראַבן זיך צום „פינטעלע יוד“, וואָס באַשטייט פון אַן אַ שיעור פינטעלעך און פינטעלעך, „די טיפסטע וואַרצלען פון דער יודישע נשמה“. איז טאַקע די, וואָס ווילן „אַריינדרינגען ביז צו די אַלטע וואַרצלען פון דער יודישער געמאַנשמה, וועלכע האָבן נאָך היינט אַ גרויסע ווירקונג אויף דאָס (דעם) לעבן פון יודישן פּאָלק, און זוכן דעם קינסטלער, וועלכער האָט דאָס מיט זיין פּאָעטישן בליק געזען און געמאַלט מוזן זיי זיך ווענדן צו ש. י. אַבראַמאָוויטש, ווי צום איינציקן, וואָס האָט טיפער פון זיי געכאַפט דאָס פינטעלע יוד, די טיפסטע וואַרצלען פון דער יודישער נשמה“. אָבער די וואָס טענהן — אַז מענדעלע איז שוין פאַרעלטערט, „ווייל ער שילדערט אַ וועלט, וואָס איז שוין אונטער־געגאַנגען, שילדערט אונדז אַן עדה יודא, אַן אומאַרגאַניזירטע מאַסע פון קבצנים, אַ פּאָלק פון בעמלערס, וואָס לעבן מיט אַן עבר און ווייסן נישט פון קיין צוקונפט, בקיצור די פאַרציטיקע טויטע יודישקייט, — די וואָס טענהן דאָס, זינגען גערעכט נאָר אזוי ווייט כל זמן זיי זוכן דעם קינסטלער, וועלכער זאָל זיך קאַנען דערהייבן צו אַ נאַציאָנאַלער לער אַויפּפאַסונג, צו נאַציאָנאַלע אידעאָלאָגיאַן“ (אונטערגעשטרעכט פון מיר — נ. ב. מ.).

זיין ציוניסטיש באַוווסטזיין טראַגט בעל-מחשבות אַרײַן כמעט אין זיין יעדער קריטישער אָפּהאַנדלונג, אויב ער באַרירט נאָר דאָרטן ירושה און סביבה.

אין זיין עסיי וועגן שלום־עליכמען שטעלט ער זיך אָפּ אויף דעם

סאָציאַלן מאָמענט אין די טיפן מנחם-מענדל און טביה. אין זייער שיי-
 כות צום סאָציאַלן לעבן טרעפן זיך צוזאַמען די צוויי פאַרשוניען, די
 צוויי סימבאָלן, וואָס זיינען ווייט איינער פון דעם אַנדערן כרחוק מזרח
 ממערב. „מנחם-מענדל, ווי טביה דער מילכיקער, זינען זיי, ווי באַ-
 קאַנט, יודן, וואָס לעבן אין גלות און האָבן אויסצושטיין אויף זיך אַ
 טאַפלטן דרוק: דעם דרוק פון די רעגירנדע קלאַסן און די ספּעציעלע
 ייִדישע גזירות“. די מנחם-מענדלס און די סביבה נעמען דאָס אָן ווי נאַטור-
 געזעצן, ווי אַ גור מן השמים, קעגן דעם קען מען זיך גאַרניט ווערן. זיי
 קענען ניט חלומען וועגן עפעס בעסערס, דורך אַ שאַרפן שינוי. „זי (די
 מאַסע) לעבט ווי אַ וואַרעם, וואָס האָט זיך אויסגעהאַדעוועט אין אַ
 דאָך-רינע און איז דערנאָך אַרונטערגעפאַלן פון דאָך אין אַ נאַסן רינ-
 שטאַק.“ אין דער דאָך-רינע האָט זי אנדערש געלעבט און דאָ, אינעם
 רינשטאַק, פאַסט זי זיך צו צום נייעם לעבן.

„דאָס מאַסן-לעבן — שרייבט בעל-מחשבות ווייטער — ווי
 דאָס שילדערט אונדו שלום-עליכם, שטויסט אָפּ פון זיך איטלעכן
 געזונטן מענטשן. די טביהס לעבן מיט אַ טויטער פאַרגאַנגענהייט.
 די מנחם-מענדלס — ווי די ווערעם, וואָס לעבן מיט דער רגע. און
 ווי די ווערעם זיינען די מנחם-מענדלס נישט פאַראייניקט אַפילו
 צווישן זיך. עס דרייט זיך אַ קנויל פון ווערעם, אָבער איטלעכער
 זוכט איבערן רוקן פון אַנדערן צוצוקריכן צו דעם ביסל נאַרונג, וואָס
 קלעקט קוים פאַר איינעם. אַפגעשטאַרבן אַלע כללישע געפילן, עס
 גייט אַ בלינדער קאַמף און קיינער דערלעבט ניט קיין נצחון“.
 און ער ענדיקט אַ ווייטערדיקן פאַראַגראַף מיט די ווערטער:
 „אויב די ייִדישע מאַסע באַשטייט פון מנחם-מענדלען און טביה
 דעם מילכיקער — טאָ אויף וואָס קאָנען מיר שוין האָפן?“

אין זיינע אויספירלעכע אָפּשאַצונגען קומען אומעטום פובליציס-
 טיש-געזעלשאַפטלעכע באַטראַכטונגען. זיי באַטאָנען דעם חורבן און די
 טויטע אַלטע וועלט. און אָפט ווערט אָפּן אַרויסגעזאָגט אַדער דורך
 רמזים אַנגעווינקען דער תּחיה-געדאַנק. אָט אין דער באַטאָנונג, בעסער
 געזאָגט, אין דער דאָזיקער אַטמאָספּערע און אין דעם דאָזיקן ליכט ווע-

רן געהאלטן די אויספירן. אָבער ער דרינגט זיי אַרויס פון זײַן קולטור-
היסטאָרישן צוגאַנג אין דער קריטיק. דאָס, אייגנטלעך, האָט ער אָנגע-
רופן נאַציאָנאַלע קריטיק. און דאָס האָט געשטימט מיט זײַנע אויסער-
געוויינלעכע אינטערעסאַנטע און סטימולירנדיקע שטודיעס.

אימפרעסיאָניזם, סענטענצן און אַנאַליז

אין בעל-מחשבותעס קריטיק איז דער תוך טאַקע די נאַציאָנאַלע
קריטיק, ווי ער רופט זי אָן. בעת אָבער ער דערקלערט די דאָזיקע קרי-
טיק, רירט ער אָן ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות מיט פאָרם און עסטעי-
טישע ווערטן. און ער רירט זיי אָן אויף אַ זייער אינטערעסאַנטן אופן.
זײַן קלאָר טראַכטן וועגן דעם קולטור-היסטאָרישן באַטייט פון דער לי-
טעראַטור פירט אים, „דעם ליטוואַק“, צו לאַגישע, סיסטעמאַטישע אויס-
טייטשונגען. אָבער זײַן אופן טייטשן איז אַ בילדערלעכער, אַ בעלע-
טריסטישער, אַ באַריידעוודיקער. דאָס פירט אים אָפּט צו שרײַבן אימ-
פרעסיאָניסטיש.

זײַן עסיי וועגן אברהם מאָפו איז אינגאַנצן אינגעטונקען אין לי-
ריק, אפילו — דאָס קאָפיטל, וווּ ער באַשרייבט מאָפו'ס נאָענטסטע
סביבה. „און ער האָט געבלאָנדזשעט צווישן זיי (קראָם, מאַרק און
בית המדרש), ווי אַן אָפגעריסענער קלאַנג פון אַ ווייטער מעלאָדיע, ווי
אַ ליד איבערן פוסטן פעלד“.

דער לירישער אונטערשטראָם איז געווען אַ מידער, אַ סקעפּטי-
שער. געלעבט האָט אין בעל-מחשבותן, די אייראָפּעיִשע „לירישע גניסמ-
רייכקייט“. זי איז אָפּט אַרויפגעשוומען אין רגעס פון סתם באַגניסטע-
רונג, אָדער גרויסער זעלישער נאָענטקייט צום אָביעקט, וואָס ער האָט
באַשריבן. אין אַזעלכע „לירישע“ מאָמענטן האָט זײַן שײַן-שרײַבן באַ-
קומען אינגאַנצן אַ פּאָעטישן אויסזען. דאָ האָט ער פאַרלאָרן דאָס גלײַכ-
געוויכט פון זײַן שכל-הישר. אַזאַ פאַל איז זײַן אַרבעט וועגן ז. שניאורן
(אין 4טן באַנד). און הגם מע פאַרשטייט גענוי, וואָס ער וויל אַרויס-
ברענגען וועגן שניאורן, טרעפט מען אין יענער אָפּהאַנדלונג אַזעלכע
פּאָעטערייען :

„ווען די וואַלקנס אויפן הימל, וואָס פליסן און צעפליסן, וואָס קומען זיך צונויף און צעשיידן זיך באַלד, וואָס פילן אָפּט דעם טאָג פון די בליצן, וועלכע באַרירן אין זייער טאָג דעם צע- פלאַסענעם זויס פון זייער לופטיקן גוף, וואָס קריכן און ווערן צע- קראַכן, וואָס ווערן טיילוואַגניש געטראָגן פון דעם שטורעמווינט און ווערן דערביי צעריסן אין איינצלנע אַטאָמען, וואָס וואַרעמען זיך פּויל ביי די שטראַלן פון אַן אונטערנייענדיקער זון און באַד געגענען מיט אַזאַ שטילער מַהיהדיקער פּרישקייט די ערשטע שטראַלן פון מאַרגן — ווען די דאָזיקע וואַלקן וואַלטן מיטאַמאָל באַקומען לשון, — ווער ווייסט, וואָס פאַראַ ווּנדערלעכע פּאָעזיע דאָס וואַלט געווען.“

דאָס, וואָס ער האָט באַמט געוואַלט דערקלערן, האָט ער געזאָגט אין ווייניקער ווערטער אין אַ ווּנטערדיקן פאַראַגראַף: „טיילווייז האָט שוין די וואַלקן-נשמה באַקומען אַ שפּראַך. דער רוסישער אַנטאָן טשע- כאַוו, דער פּראַנצויז פּאָל ווערלען זיינען די בעסטע ראַיה דערפאַר.“

אַזעלכע אימפּרעסיאָניסטישע שווענדערישע פּאָעטערייען, געפינט מען ביי אים לרוב:

„זיין פּאָעטישע פּאַנטאַזיע איז אַ מעכטיקער וואַסערפּאַל, וואָס טראָגט זיך פאַר אונדזערע בליקן מיט אַ ווילדן כּוח, און דער- ביי איז יעדער טראָפּן פון דעם דאָזיקן וואַסערפּאַל אַ שעמערידנדי- קער פּערל, האַרט און קאַנטיק, כאַטש אַנצוטאָפּן מיט די הענט.“

אַדער:

„די געזונטע, הייסע עראַטיק, געזונט און הייס, ווי די גע- פילן פון אַ חיה, דרינגט דורך דעם פּאָעטישן וואַסערפּאַל מיט גלענדדיקן פּייער, און דער גערוועזער יוגנטלעך-אומגעדולדיקער קאַפּריזנער ריטם פון דעם דאָזיקן וואַסערפּאַל נעמט צו פון אים די לאַנגוויילע פון די געוויינלעכע וואַסערפּאַלן, וואָס קלאַפט אָפּ שטענדיק איין-איינציקע נודנע מעלאָדיע.“

אַמת, זיי ווירקן ניט אזוי אָפּשטויסנדיק ווי די אומגעצוימטע אימ- פּרעסיאָניזמען ביי אַנדערע קריטיקער. אפּשר איז עס מַחמת דעם אַליין,

וואָס אַרום די דאָזיקע „אימפרעסיאָניזמען“ פֿילט מען ווי דער שרײַ-
בער וויל זײַן מיושבדיק, הגם „פּאָעטיש“. דאָך שאַפט זיך אַ געפֿיל —
בעל־מחשבות איז ניט אינגאַנצן שטאַנדהאַפטיק, סטאַלירט. מע בלייבט
אונטערן אינדרוק: ער ווערט פּאַרכאַפט פון שטימונגען, קאַפּריוז און
„גניסטריבקיטן“. דאָס זעט מען אין זײַנע אַרבעטן וועגן ביאַליקן,
איינהאַרענען, שטיקער וועגן אַשן. זיי גייען אַריבער די גרענעצן פון
„בילדלעכן דענקען“, ווי ש. ניגער רופט עס אָן.

זײַן אימפרעסיאָניזם ווערט אָבער געצאַמט דורך זײַן שפּראַך —
פֿליסן און טאָן. ער האָט זיך שטענדיק באַמיט שרײַבן אינגעהאַלטן,
לאַנגזאַם. די מידיקייט אין זײַן שפּראַך איז געווען אַ מיין טרויעריקע
מידיקייט. אָבער זי האָט צוגעגעבן חשיבות זײַן ערנסטן טאָן. און דער
ערנסט אין דעם טאָן איז געווען שווערמוטיק. ער האָט זיך ניט געצירט
אין פינקלדיקע פּליטערלעך. בעל־מחשבות האָט זי געהאַלטן על פי רוב
אין דער מדריגה פון אַ פּאָלקסשפּראַך. זי איז געווען לימודיש פּאָלקס־
טימלעך. אין דעם זײַנען איז ניגער גערעכט, ווען ער זאָגט: בעל־מח-
שבותעס שפּראַך איז געווען פּאָלקסטימלעך ווי מענדעלעס און שלום־
עליכמס. און אזוי איז עס טאַקע, ניט געקוקט אויף די דיטשמערוזמען,
וואָס האָבן זיך בני אים אַרײַנגעכאַפט. מע דאַרף אויך געדענקען: בעל־
מחשבותן איז אָנגעקומען גאָר ניט גרינג איבערצושמידן זײַן רוסיש און
דייטש אויף יודיש. ער האָט זיך באַמיט מיט אַלע כוחות האַלטן זײַן
לשון ריין, ציכטיק, געסדרט. און דער געלאַסענער ריטם און טרויער
האַבן צוגעגעבן חשיבות דער שפּראַך און דעם שרײַבער גופּא. דעריבער
האַט מען בשעתו ניט אזוי שטאַרק באַמערקט זײַן ניט־באַלאַנסירטן
אימפרעסיאָניזם.

אָבער צוזאַמען מיט זײַן אימפרעסיאָניזם, מיט די אויסברענגע-
רייען האָט ער אַ סך אינטערעסאַנטע און וויכטיקע געדאַנקען אַרויסגע-
זאָגט אין אַ געפּרעסטער פּאַרם. און עס איז כּדאַי אָנצוווּיזן אויף זיי:

„און דער קינפטיקער היסטאָריקער פון דער יודישער מאַ-
סע אין רוסלאַנד וועט זיך ניט גענוג קענען אָפּדאַנקען פאַר די
זײַטן אין „פּישקען“, וווּ אַבראַמאָוויטש מאָלט אונדז מיט אַן עפּיר

שער רוזקייט פון א סאטירישן האַמער דעם הקדש, די באָד און די ייִדישע קרעטשמע" (ב. 1, ז. 59).

"שלום-עליכם דער הומאָריסט, קאָריקאטוריסט און צוגלייך דער ריינסטער נאַטוראַליסט" (ב. 1, ז. 104).

"לאַכט פון ראַמאַנטיק, פאַרנעסט אָבער ניט, אַז נאָר אַדאַנק דער הַינטיקער ראַמאַנטיק הערן מיר זיך אויף צו פילן אַלס צי-גינער אָן אַ פאַרגאַנגענהייט, אָן אַ גזע". (דאָרט, ז. 240).

"איטלעכע פּאַעזיע האָט צו טאָן מיט צוויי הויפט געפילן אין זייערע פאַרשיידענע מדרגות: מיט אַלערליי מדרגות פון דעם אַהדות געפיל און דעם איינזאַמקייט-געפיל". (דאָרט, ז. 242).

"און איטלעכעס מאַל, ווען מיר ווילן אַרויסרופן אין אונדזער נשמה אַ בילד פון אַ גאַנצן פּאָלקסלעכן מיט אַ ריי פון טיפע פּאָ-עטישע געפילן, וועלכע נעמען אַרום אַלעמען פון גרויס ביז קליין — מוזן מיר זיך אומקערן צו דער אַלטער פרומצניטיקער וועלט, וועלכע האָט געהאַט אַ ס ט י ל, אַ פּאַרס און אַ טיפן בריוו-טן אינהאַלט". (דאָרט, ז. 144).

"ביאַליקס פּאַעזיע איז די העכסטע ליריק, וואָס וויל אָב-יעקטיוו אויסדריקן ניט נאָר דאָס סוביעקטיווע לנדן, נאָר די לנדן און קוואַלן פון אַ גאַנץ פּאָלק, וואָס איז צוגלייך זיין פּאָלק". (ב. 4, ז. 58).

"איטלעכער פּאַעט, אפילו דער ווייניק-באַנאַכטער, פּאַרמט און העלפט ווייטער שאַפן די שפּראַך, וואָס איז אים געקומען בירושה. דער גרויסער פּאַעט אָבער גיט דעם שאַפונגס-פּראָצעס פון דער שפּראַך אַמאָל אַזאַ גוואַלדיקן שטויס, אַז אין אַ קורצער צייט פון עטלעכע דורות ווערט זי נישט צו דערקענען, מהמת דער ניער ריכטיקייט, די נייע אוצרות, וואָס זיינען איר צוגעקור מען". (דאָרט, ז. 63).

"די שפּראַך פון יעדן קיבוץ איז דאָס דינסטע לעצטע הייטל פון זיין נשמה". (ב. 3, ז. 36).

ווי מיר זעען האָט ער ניט שטענדיק געדאַרפט אָנקומען צו אימ-

פרעסיאָניסטישע פּאָעטערייען. אמת, מען מוז צוגעבן, זײַן אויסברענ-
גערישער אימפרעסיאָניזם איז געווען דער עקסטרעם לגבי זײַן לירישן
געמיט. אין אַ מעסיקער פּאָרם האָט עס גראָד צוגעגעבן פּינעם קאַלאַ-
ריט און טאָן צו זײַן זייער וויכטיקער קריטיק. אין די דאָזיקע עטלעכע
געבראַכטע סענטענצן זעט מען דעם היפּך לגבי זײַן „פּרײַען“ אימ-
פרעסיאָניזם — אַ געפרעסטן סטיל און אַ פינקטלעכן אופן טראַכטן.

אַבער דאָס ווערטפּולע, און באמת דאָס מערקווירדיקסטע, בײַ אַזאַ
שטימונגספּולן קריטיקער אין אַזאַ אימפרעסיאָניסטישער אומבאַשטימ-
טער עפּאָכע, איז זײַן אַרכיטעקטאָניק, אַנאַליז הסברה. אין זײַן הסברה
דינט זײַן בילדערישער סטיל, ווי דער לעבעדיקער אָטעם אין אַ שײ-
נער מחשבה.

עס איז אמת ש. ניגערס באַמערקונג: בעל-החשובות שרײַבט „אַן
אַ סדר“, „וועגן אַ סכעמע איז נישטאָ גאָר וואָס צו ריירן“. ער גיט
אַבער צו: אין בעל-החשובותעס יעדן מאמר איז „פּאַראַן עפעס אַ גאַנצ-
קייט“. דאָס פילט מען ווען מע פּאַרטיפּט זיך אין בעל-החשובותעס גרע-
סערע אָפּהאַנדלונגען. דאָרטן זעט מען, ער איז צו די באַרירטע ענינים
גיט צוגעגאַנגען לײַכט. ער האָט זיי גוט דורכגעשטודירט, זיך דורכגע-
דרונגען מיט זיי, געלעבט מיט זיי, ביז זיי זיינען ממש געוואָרן שטי-
קער פון זײַן אייגן לעבן און געמיט. אין אָט-די אָפּהאַנדלונגען פעלט
די אימפרעסיאָניסטישע שווענדעריי. אין יענע אָפּהאַנדלונגען איז דאָ
אַ טיפּער ערנסט, אַפילו ווען עס לויפט דורך אַמאָל דורך די שר-
רות אַ מידער שמײַכל. מחמת דעם דאָזיקן ערנסט און מחמת דער פּול-
סטער קרובהשאַפט מיט די עצם ענינים, וואָס ווערן דאָרטן באַהאַנדלט,
איז זײַן אַנאַליז אַ טיפּער. ער גייט מיט אַ סדר, וויקלט פּאַנאַנדער זײַנע
דערקלערונגען בהדרגה. ער שאַפט יענעם גענום, וואָס מען האָט פון
ריינער אָרדענונג. צוגלײַך מיטן אַנאַליז קומט-אויף בײַ אים אַ געבוי,
אַרכיטעקטאָניש געוויזן און געמאַסטן.

זײַן קינסטלערישע אַטמאָספּערע, זײַן ליריזם, פילט זיך אומעטום.
דעריבער אָטעמט זײַן אַנאַליז און זײַן אַרכיטעקטאָניק צוגלײַך מיט טיפּן
ערנסט און מיט טיפּן לעבעדיקן געמיט. און דאָס גיט-צו אַ סך שיינקייט
און שטימונג.

די ווונדערלעכסטע שטודיע זינע איז זיין מענדעלע-עסיי. אויך זיין שלום-עליכם-עסיי האָט אין זיך דעם זעלביקן צויבער ווי זיין מענ-דעלע-עסיי. זיין אויסרעכענען מענדעלעס חסרונות האָט אַ באַשטימטן סדר. ער אַנאַליזירט יעדן חיסרון, דערלאַנגט איטלעך מאָל צום מקור, צו דער טיפער פּאָלקס-פּסיכאָלאָגיע. פון דאָרטן שטאַמט דאָך דעם פּאָלקס און אויך מענדעלעס טבע. דאָס אַלץ שאַפט דעם אינדרוק, מע שטייט דאָ פאַר אַ פּינעם אויסגעבויטן בנין. און עס איז ניט וויכטיק צי מע איז מסכים מיט זינע מחשבות צי ניט.

עס איז נייטיק אויך באַטאָנען, אין זיין אַנאַליז איז ניט וויכטיק בלוז די הסברה אַליין, הגם דאָס איז זיין הויפּט-יכות. בעל-מחשבות צייכנט זיך זייער אָפט אויס מיט זיין פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז. ער טינטשט די פּסיכאָלאָגיע פון דער טעמאַטיק, ער טינטשט די סיבות, למשל, פאַר-וואָס מענדעלע ווירקט אויף אונדז א. א. וו. מיר מיינען דאָ באַטאָנען ניט בלוז זיין אַנאַליז, נאָר דאָס טיפע באַוואוסטזיניקע אַנאַליזירן זאָכן סיסטעמאַטיש, אַרכיטעקטאַניש. דאָסדאָזיקע באַוואוסטזיין — דאָס איז דאָס העכסטע און ווערטפולסטע, וואָס בעל-מחשבות האָט אונדז איר בערגעלאָזן בירושה.

עס איז גענוג אָנווייזן אויף דעם לאָגישן סדר, וואָס ער פירט דורך אין זיין עסיי „די לעצטע ליטעראַרישע עפאָכע“. און מיר מיינען דאָ ניט בלוז די סכעמע, נאָר דאָס בפירושה פאַנאָרדערוויקלען יעדן געדאַנק און אים באַהעפטן מיטן צווייטן. מיר מיינען — דאָס ווייזן ווי אזוי סיי בות ווירקן און וואָס קומט אַרויס פון דידאָזיקע ווירקנדיקע סיבות. און די אויסטייטשונגען זיינען זייער אינטערעסאַנטע. אפילו איצט, ווען אַ סך געדאַנקען זינען לעבן שוין אינעם אַלגעמיינעם געברויך, זיינען זיי נאָך אַלץ אַנטפּלעקעריש און רופן אַרויס באַוואונדערונג. דאָס דערקלערערישע, בעסער געזאָגט, דאָס קייטלען די דערקלערערישע עלעמענטן, דאָס סדרדיקע אַנטוויקלען די הויפּט-טעמע, און אפילו די סכעמע אַליין — זיי וועלן אונדז ווייזן ווי שכלדיק, פול מיט אָרדענונג און אַרכיטעקטאַניק עס איז געבויט זיין ווערק. און דאָס אַלץ מחמת דעם סיסטעמאַטישן אַנאַליז.

פּרוער וויקלט ער פאַר אונדז פאַנאָרדער די גאַנצע פּראָבלעם שייך

דער כלל-ישראל ליטעראטור, וואָס דער עלטערער דור האָט פאַרפלאַנצט און קולטיווירט. נאָכדעם — די ליטעראַטור פון דער ייִדישער דיפּע-רענצירטער פּערזענלעכקייט, וואָס דער נײַער דור שרײַבער האָט גע-בראַכט מיט זיך. דער מעטאָד איז דאָ, פאַרשטייט זיך, דער קולטור-היס-טאָרישער, אָדער, ווי דאָס וואָלט געווען אויף זײַן לשון — דער מעטאָד פון דער נאַציאָנאַלער קריטיק. די געדאַנקען זײַנען אויסערגעוויינלעך גײַסטרייך. ניט אײַנמאַל בלײַצן-אויף אַזעלכע טיפּ-מײַנענדיקע באַמער-קונגען, ווי דאָס, וואָס דעם גאַנצן דור השכלה-שרײַבער האָט ווײַניק-וואָס אינטערעסירט דער עבר. זײ זײַנען געווען פאַרנומען בלױז מיט זײַער הווה און דעריבער זײַנען זײ געווען ראַציאָנאַליסטן. אָדער: — „זײ האָבן ניט אַנגעזען, אַז אין זײַער פּערזאָן הײבט זיך אָן אַ ביאָלאָג-גישער פּראָצעס, ווי בני יעדן פּאַטריאַרכאַלן פּאַלק, וואָס טײלט אױס פון זיך די קריטיש-דענקענדיקע פּערזענלעכקייט“. אָדער — „אין זײַער לײַדן (געמײנט האָט ער די עלטערע פאַרביטערטע שרײַבער, וואָס האָבן סאַטיריזירט און איראָניזירט דאָס ייִדישע לעבן — מענדע-לע, שלום-עליכם, און טײלוויז פּרײַץ — נ. ב. מ.) איז געווען אַ סך פּער-זענלעכער עגאָזיס; ס'האָט זײ געפּעלט יענע העכערע באַוווסטזײַניקייט, וואָס פאַראײדלט אַזױ דעם שמאַרץ און הײבט עס אויף צו דער מדרגה פון אַ היסטאָרישן כלל-ווײטיק“.

נאָכדעם ווי ער ווײַזט דעם חילוק צווישן עלטערן און יונגערן דור שרײַבער, באַטראַכט ער די געזעלשאַפטלעכע אַטמאָספּערע, וואָס האָט זיך געשאַפן אדאַנק די אידעען סאָציאַליזם און ציוניזם, די זעלבסטעמ-קייט פון דער ייִדישער געזעלשאַפט, „דעם ווײַלן צו לעבן און איבער-אַנדערשן די אַלטע פאַרמען, צו שאַפן נײַע צילן פאַר דער צוקונפּט“. און מחמת דעם ווערט ריכער און סענסיטיווער זײַן גײַסט.

שפּעטער ווײַזט ער אונדז די אידעען-אַטמאָספּערע און די נײַע קאַמפּ-פּליצירטע תנאים. זײ זײַנען צוגעקומען צוזאַמען מיט די היסטאָרישע פאַר-ענדערונגען אין ייִדישן לעבן, ד. ה., „דער מאַטעריעלער און סאָציאַלער דרוק“. ער שילדערט פאַר אונדז די נײַע שליממולניקעס — דעם עמיר גראַנט און דעם עקסטערן. פון זײ דאַרף קומען די באַפּרייטע ייִדישע פּערזענלעכקייט. דאָס פּרױערדיקע לעבן, וואָס די קלאַסיקער האָבן פאַר-

האסט, זעט גאר אויס אין זייערע אויגן ווי אן אידיליע. מע הייבט עס טאקע אן ארומוועבן מיט א ראמאנטישער שנין. בעת דער פריערדיקער דור שרניבער האָט געזען אין די אלטע לעבנספאָרמען „א רעאקציע־רע נאָר אַ לעבעדיקע קראַפט,“ זעט שוין דער נײַער שרניבער „אין די ייִדישע לעבנספאָרמען קיין לעבעדיקע כוחות.“ ער זעט ווי אלץ שטאַרבט אָפּ. ער רינגלט זיי אַרום „מיט דער וואַרעמקייט פון מיטלייד און מיט דער טרוימעריי פון אַ ראַמאנטישער ליבע.“ און פונקט ווי דער דאָזיקער נײַער דור האָט געזען, ווי אזוי „דער צעפאלנדיקער ייִדי־שער אָרגאַניזם האָט זיך אַטאָמיזירט“, אזוי האָט ער זיך דער־פילט איינזאַם ווי „אן איינצלנער פּאָדעם אין צעפאלענעם געוועב.“

דאָס קאָמפּליצירטע, פאַרפלאַנטערטע ייִדישע לעבן האָט אַרויס־גערופן פאַרשיידענע נייע ליטעראַרישע פּאָרמען. בעל־מחשבות שילדערט זײַנע אינטערעסאַנטע געדאַנקען מכוח די דאָזיקע פּאָרמען. ער בויט דערבײַ די ווענט, וואָס ער שטעלט אויף די פריער־דערמאָנטע יסודות: ער באַטראַכט די לירישע פּאָעזיע, די קליינע נאָוועלע (וואָס איז באַראַק־טעריסטיש פאַר דער אַטאָמיזירטער פּערזענלעכקייט), די מיניאַטור, די דראַמאַטישע קונסט, די „עסטעטישע קריטיק“ (וואָס אין אַ ווינטערדיקן אָרט רופט ער עס אָן — די קינסטלערישע קריטיק), די „סיטילמעסיקע פּובליציסטיק“.

ער באַטראַכט דאָס אלץ אין אַ געהעריקן סדר. וויזט ער אָן דער־בײַ, ווי די זעלביקע סיבות האָבן אַרויסגערופן צום לעבן: דעם פּראָפּע־סיאָנעלן ליטעראַט, קאָלעקטיווע מעצענאַטן, און „די געטין פון רום.“ ווינטער אַנטוויקלט ער פאַר אונדז, אויף אַ סיסטעמאַטישן אופן, די גאַמע שטימונגען און ריכטונגען: דעם טיפן ראַמאַנטיזם (א ספּעציע־פּיש ייִדישער ראַמאַנטיזם; ניט נאָר עבר־ראַמאַנטיק, נאָר אויך צוקונפֿט־ראַמאַנטיק, ווי דאָס איז געווען די נייע באַצונג צום חסידזים), די רע־אַליסטישע און די „גראַב־נאַטוראַליסטישע“ דיכטונג, דער פּסיכאָלאָג־שער אַנאַליז, דער סימבאָליזם.

אויך אויסטייטשונג וועגן די נייע קינסטלערישע יסודות באַטראַכט ער אין אַ סדר: ריטמישע פּערזן, פּיזאַזש, באַצונג צו שטוביקע בהמות. און איבער דעם אלעם בויט ער דעם דאָך, כדי צו פאַרענדיקן דעם

גאנצן בנין. ער שטעלט זיך אָפּ אויף דעם שפראַכן-קאָמף. ער ווײַזט ווי אזוי עס האָט זיך פּאַנאַדערנעבליט דאָס יודישע געזעלשאַפּטלעכע לעבן אין ספּעציפישע באַדינגונגען, פאַר און נאָך דער ערשטער רוסי-שער רעוואָלוציע.

מחמת דעם סיסטעמאַטישן אַנאַליז, איז די דאָזיקע פּרעכטיקע אַר-כיטעקטאַניק ניכר אין זײַנע אַרבעטן איבער מענדעלע, שלום-עליכמען, אין דער אַרבעט „מעמאָרן-ליטעראַטור“; אויך אין די אָפּהאַנדלונגען: דער יודישער טעאַטער, צו דער יודישער טעאַטער-פּראָגע, און די „דרײַ שטעטלעך“.

בעל-חשובותעס פאַרדינסטן זײַנען באמת גרויסע. באַזונדערס — ווען מען נעמט אין באַטראַכט די טראַגישע בינ-השמות צײַט ווען ער האָט זיך אויסגעפורעמט ווי קינסטלער און קריטיקער. ער האָט דאָך גע-לעבט אין צוויי מחיצות. איין מחיצה — דער איבערגאַנג פון זיכערן אין אומבאַשטימטן, פון נאַטוראַליזם אין אימפרעסיאָניזם. די צווייטע מחי-צה, פּונקט אַ פאַרקערטע — ווען דער פּינפילנדיקער מידער סקעפּטי-קער ווערט באַלעבט מיט אַ נײַער אידיע, דעם יודישן רענעסאַנס. און אין אַטדי דאָזיקע צוויי איבערגאַנג-צײַטן ראַנגלט זיך, אין אַ כמעט נײַער יודישער סביבה, אַ טשעכאָווישער ליריקער און דערצו נאָך אַ קלאָרער אַנאַליטישער קאָפּ.

אין זײַן גאַנצער קריטיק איז דער באַדן, וווּ אַ לאַגישער ראַמאַנטי-קער האָט געוואָלט גובר זײַן דעם מידן און רעזיגנירטן ליריקער אין זיך. און גובר זײַן האָט ער געוואָלט מיט אַ טרוים, מיט נאַציאָנאַלער תּחיה. דאָס האָט ער צוגעגעבן דער קולטור-היסטאָרישער מיליע-קריטיק. איז דעריבער זײַן קריטיק דורכגעדרונגען מיט אַ מידער געלאַסע-נער טאַנאַליטעט, מיט אַ שווערמוט. זי אַטעמט מיט ספּקות. דאָך — עכט און מיה-ערנסט.

אַ פּיאָנער איז ער מיט זײַן נאַציאָנאַלער קריטיק. אַ פּיאָנער איז ער, וואָס ער האָט אַ סך זאַכן צום ערשטן מאָל קלאַסיפּיצירט. ווען איי-נער באַנוצט זיך מיט אַ פּרױער-אויסגעאַרבעטער קלאַסיפּיקאַציע, איז עס ניט שפּעעריש. דאָס איז בלויו: מעכאַניש איבערהורן אַ פּרעמדנס פּראַ-צע. אָבער דער, וואָס טראַגט אַרײַן קלאַסיפּיקאַציע אין אַן ענין — צום

ערשטן מאָל, דער איז שעפּעריש אין זיין אויפטו. וואָרן שאַפן נייע קלאַ-
סיפיקאַציע, מיינט דערקענען ווערטן, און אזוינאָך שאַפן נייע באַגריפן.
אויך אַ סך אַריגינעלע אויסמיטטשונגען זיינען בני בעל-מחשבותן
געווען ראשונדיקע. ער האָט זיי קולטור-היסטאָריש פאַרטיפט. דערבני
האָט ער אָנגעוויזן אויף עסטעמישע ווערטן.
און דאָס אַלץ האָט ער אויסגעדריקט — אין זיינע אויסגעהאַלטענע
אַפּהאַנדלונגען. און אויסגעדריקט האָט ער זיי מיט אַ לאַגישן סדר, מיט
אַ געפיל פאַר העכערער אָרדענונג, אין אַ סטיל, וואָס איז געווען אָנגע-
זאַפט מיט ליריוס.

ש. ניגער

צווישן פובליציסטיק און קריטיק

ש. ניגער האָט אָנגעהויבן זײַן ליטעראַרישע קאַריערע אין יאָר 1906 מיט פּובליציסטישע אַרטיקלען. אַ צײַט פאַר דעם — פּון 1903 אָן — האָט ער אָנגעשריבן עטלעכע פּראָקלאַמאַציעס און אויפּרופּן פאַר דער ס.ס. פּאַרטיי (סאַציאַליסטן-ציוניסטן). ער איז געווען אַ פירנדיקער מיטגליד אין יענער פּאַרטיי. דער אינטערעס אין געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען און אירייען איז געווען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צײַט פּון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע אין 1905. מיט דעם דאָ-זיקן אינטערעס האָט ממש געאַטעמט די גאַנצע אינטעליגענץ, די גאַנצע יוגנט. אַלץ האָט מען אויפגענומען פּובליציסטיש, אידעאָיש.

עס איז באמת שווער זיך פאַרשטעלן אַ יונגן קריטיקער אין יענער טעג אָן דער דאָזיקער השפּעה, אָן דעם חותם פּון יענער צײַט. ווען די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע איז דורכגעפאַלן זיינען פאַרגעקומען שיר-נוים אין די שטימונגען בײַ דער אינטעליגענץ. אייניגעס דערמיט — אויך אַן אַנדער בליק אויף קונסט. אַזוי האָט אויסגעזען אויבנאויף. אין דער אמתן איז דער „ניצלעכקייט“-באַגריף וועגן קונסט געבליבן ווי גע-ווען. כמעט די גאַנצע אינטעליגענץ האָט זיך געהאַלטן בײַ דעם דאָזיקן באַגריף.

די איינציקע שטים, וואָס מוסרט די יידישע אינטעליגענץ און ווייזט איר דעם אונטערשייד צווישן „קולטור-טרעגעריי און קולטור“, געהערט שמואל ניגערן. סוף 1907, דעצעמבער, שרײַבט ער אַ שאַרפּן אַרטיקל וועגן דער יידישער אינטעליגענץ, טאַקע אונטערן נאָמען „קול-טור-טרעגעריי און קולטור“, געדרוקט אין צווייטן זאַמלבוך „דער

שטראל", 1908. ער נעמט אראפ דעם שלייער פון דעם גאנצן טומל ארום דעם ענין „נוצלעכקייט“, קולטור און שעפערשיקייט. „אזא שבע האט די אינטעליגענץ — שרעבט ניגער — ווען זי שאפט קולטור-ווערטן, דאן טראכט זי ווייניק וועגן זייער פארשפרייטונג. דער גייסט פון שאפן איז אריסטאקראטיש און איינזאם. ער איז ארענגעטאן אין זיך און באנוגט זיך מיט זיך, ער שטרעבט ניט צו אנדערע: אנדערע שטרעבן צו אים...“ און וועגן קולטור-טרעגעריי שרעבט ער דארטן ווייטער:

„דאס פארשפרייטן די קולטור, — איר דעמאקראטיזירונג, ווערט דער לעצטער ציל, דער אידעאל פון דער אינטעליגענץ דאן, ווען זי איז זיך מיאש פון שאפן, ווען זי איז זיך מיאש פון זיך; דאן טראכט זי וועגן אנדערע. ווען עס ווערט א רחמנות אויף איר, דאן קריגט זי רחמנות צו די ארומיקע.“ און ווייטער: „און איך האלט עס פאר א כלל: ווען עס הערט אויף די פארטייג, די איינטיקע פארטייג פון דער קולטור, דאן הייבט זיך אן איר פארברייטערונג, איר עסקנות, ווען די אינטעליגענץ פארגעסט אן איר ווייטעס ווערן ציל — די קולטור, דאן פארליבט זי זיך אין איר נאענטעס טון צוועק — די קולטור-טרגערני.“

און ער רופט די אינטעליגענץ צו א באנייט לעבן. קולטור און קולטור-שאפונג איז נייטיק ממש ווי לופט צו אטעמען. א פאלק קען אן דעם ניט לעבן. „מיר מוזן אפהיטן די פאן פון קולטור, ניט פון קולטור-טרגערני, — פון קולטור, אלס ציל, ניט אלס מיטל. פון קולטור אלס שאפונג, ניט אלס פארמיטלעריי, פון קולטור אלס היים פאר אונדזער גייסט.“

אין יענער צייט זיינען געווען נאך אויסנאמען — די וואס זיינען אינגאנצן אוועק דינען דעם גאט אפאלא און דעם אייגענעם עגא. די אויטאריטארישע פאדערונג האט ביי א סך שרעבער, באזונדערס ביי די ליריקער, זיך אָנגעהויבן איינשטילן. אין דעם אומהיימלעכן ביהשמשות זיינען אויפגעקומען „לירישע“ אנטוישונגען, שפאָגל-נייע — באַרעכטיק-

טע — „סוביעקטיוויזמען“. אָבער די ניצלעכקייט־טעאָריע איז ניט אין גאַנצן פאַרשווינדן. זי איז בלויז געוואָרן ווייניקער בולט, ווייניקער מאָנעריש. געמיינט האָט מען פון דער מדרגה „נוצלעכקייט פאַרן פּאָלק“ איז מען אַריבער אויך צו אַ מדרגה קונסט־פּראָבלעמען גופא, צו עסטע־טיק, אין דעם פּילאָסאָפּישן זינען פון וואָרט. אין דער אמתן איז מען אַריבער צו דער מדרגה — מאָנען דאָס רעכט צו באַטראַכטן דאָס שאַפּן ווי אַ ציל פאַר זיך, מאָנען דאָס רעכט זיך באַשעפּטיקן מיט קונסט־פּראָבלעמען. אין דער אמתן האָט דעמאָלט — און מיט קליינע אויסנאַמען אויך איצט — גאָר ניט עקסיסטירט אַזאַ אַטמאָספּערע, אַזאַ דערקענטע־ניש, וואָס זאָל שאַפּן נאָרמאַלע, גינסטיקע באַדינגונגען פאַר עסטעטיש־באַוווסטזיניקער קריטיק. פאַרוואָר, מע איז נישט צוגעקומען אפילו צום באַגריף עסטעטיק. צום באַדויערן, דער גרעסטער טייל יודישע אינטע־ליגענץ נעמט עס אָן, עד היום הזה, ווי אַן ענין, וואָס האָט צו טאָן מיט „שיינע פליטערלעך“. דעמאָלט איז מען טאַקע נישט אַריבער צו עסטע־טישע פּראָבלעמען, צו פּילאָסאָפּישע קונסט־פּראָבלעמען, נאָר צו אַ מין עטעריש־ראַמאַנטישער פאַרשטעלונג וועגן קונסט. נישט קיין עסטעטיק איז דאָ געווען, נאָר אַן „אימפּולס־ראַמאַנטיק. נאָך מער — דער צור־גאַנג צו קונסט איז לכתחילה געווען אַ טעאָלאָגישער. פאַר אַלע קונסט־דערשיינונגען האָט מען, מן הסתם, געהאַט איין ענטפּער, אַ מין שם המפורש: „גיסט“, אָדער „נשמה“.

עס וואָלט געווען זייער אינטערעסאַנט אויסצופאַרשן אָט די סתירה: זיין ראַציאָנאַליסטיש, לאַגיסטיש אין געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען, און אין דער זעלביקער צייט — פּרימיטיוו און טעאָלאָגיש אין קונסט־פּראָבלעמען.

ווען מען באַטראַכט די דאָזיקע אַנטוויקלונג אין יודישער קריטיק, זעט מען ווי עס האָט אַנדערש גאָר ניט געקאָנט זיין. ש. נינער האָט זייער טרעפּלעך באַראַקטעריזירט אַלע יודישע קריטיקער ביז בעל־מחש־בותן. נאָך זיין מיינונג האָט איין טייל זיך פאַרנומען מיט „מבינות־זאָגערני“. דער צווייטער טייל — אַליין קינסטלער, ווי יעקב דינענזאָן, שלום־עליכום, פּריץ א"א — האָבן גענומען פאַר „מעסטערס“ זייער אייגן שרײַבן. אָבער אַלע זינען זיי געווען אוטיליטאַריער, אין פּשוטן זינען

אָדער אין באַקלייד אַ פּרײַער־צוגעטראַכטע אידעע. בײַ י. ל. לערנערן און שפּעטער בײַ י. ת. ראַווניצקין זעען מיר אַנאַליז, בײַ לערנערן — אפילו עסטעטישע ווערטן. אָבער אַ מאַראַלישער דראַנג האָט זײַ געטריבן צו שרײַבן קריטיק. זײַ האָבן זיך גענערט פון אומאַליטאַרישע כּוונות — „ברענגען נוצן דעם פּאַלק“. אויך פאַר בעל־מחשבותן האָבן עקסיסטירט עסטעטישע ווערטן. ער האָט זיך אָבער נײַט קאַנצענטרירט אויף זײַ. באמת איז בעל־מחשבות געווען מער ליריקער ווי עסטעטיקער. ער איז געווען אַ לירישער מילי־עקריטיקער. ער האָט אין זײַן מילי־עקריטיק געזען נאַציאָנאַלע קריטיק. אויך אין נאַציאָנאַלער קריטיק זײַנען געלעגן אומאַליטאַרישע יסודות און ווערטן.

אין אַט־דער צײַט, מיט אַזאַ הינטערגרונט איז אויפגעקומען דער קריטיקער ש. ניגער.

עס וואָלט געווען קעגן זײַן צײַט און סביבה, ווען ער וואָלט, פּרײַער פאַר אַלי, נײַט געהאַט קײַן אינטערעסן ווי עס האָט אַ פּובליציסט און אַ פּובליציסט־קריטיקער. דער תּוך פון זײַנע ערשטע פּובליציסטישע אַרבעטן, ווי דער תּוך פון זײַן גאַנצער פּובליציסטישער טעטיקייט, האָט די זעלביקע כאַראַקטער־שטריכן ווי זײַן קריטיק. דער חילוק ליגט אין די פאַרשיידענע מאַטעריאַלן: אין אײַן פּאַל — געזעלשאַפּטלעכע פּראָב־בלעמען; אין צווייטן פּאַל — קונסטווערק.

ווי אַלע ערנסטע פּובליציסטן נוצט ניגער דער פּובליציסט דעם אַפּקלייבערישן, דעם סעלעקטיוון מעטאָד. ער וויל צוערשט צוקומען צום תּוך, צו די הויפטשטריכן פון אַ געזעלשאַפּטלעכן פּראָצעס אָדער גע־שעעניש. נאָכדעם צײַט ער אונטער אַ סך הכל. דאָס זעלביקע טוט ניגער אין דער קריטיק.

דער ערנסטער פּובליציסט פילט שטענדיק, ווי ער טראַגט אויף זיך אַ געוויסע אהריות. צו זײַן וואָרט הערט מען זיך צו, און זײַן וואָרט פּורעמט די עפנטלעכע מײַנונג. דער זײַער ערנסטער פּובליציסט פּורעמט אָדער קולטיווירט אין זיך געוויסע אײַגנשאַפּטן. שרײַבן ערנסטע אה־ריותדיקע פּובליציסטיק מײַנט: נאָכגיין אַ געוויסן גרונט־מעטאָד. דער עיקר האָבן מיר אין זײַנען צוויי עלעמענטן: קאַנען אָפּשאַצן, און האָבן אַ שטאַנדפּונקט. פאַראַנטוואָרטלעך אָפּשאַצן אַן ענין פאַרדערט אַ געוויסן

גרעד ישוב־הדעת. קומען צו א מסקנא, צו א פאראנטוואָרטלעכן שטאַנד פונקט, קומט מען אויך א דאַנק די זעלביקע אייגנשאַפטן. און עס מאַכט ניט אויס ווי אזוי יעדער פובליציסט נוצט עס שפעטער אויס: דינאַמיש, ראַשיק, אַגרעסיוו, אָדער אַפּאַטיש, סקעפטיש, שטיל, מילד; דעפעטיס־טיש אָדער רופּעריש; ניכט־דערקלערעריש אָדער „ליריש“. פּאַרלאָן אינגאַנצן אָט די עלעמענטן קען ער ניט.

אויך ניגערס פובליציסטישע טעטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן אונ־טערן צייכן: אַפּשאַצן, און קלאָר מאַכן זיין שטאַנדפונקט. ער האָט די דאָזיקע אייגנשאַפטן ניט באַדאַרפט קולטיווירן. זיי האָבן געלעבט אין זיין כאַראַקטער, אין זיין טעמפּעראַמענט. צו אַט־די שטריכן קומט־צו דער פּאַרבאָרגענער עמאַציאָנעלער עלעמענט. אַט־דער עלעמענט באַ־ווירקט זיין בליק און מעטאָד — ווי אזוי אַפּשאַצן זאָכן און ווי אזוי קלאָר מאַכן זיין שטאַנדפונקט. די דאָזיקע פּאַרבאָרגענע עמאַציאָנעלע נטיה, האָט אים ניט דערלויבט זיין אַגרעסיוו, „שאַרף־געשניטן“. זי האָט אים אויך אָפּגעהיט פון ווערן „אויסשליסלעך“ איין־ליניק. בלויז אין די ערשטע צייטן, אין זיין יוגנטלעכן שרטיבן, איז ער צומאָל געווען אַגרעסיוו און שאַרף.

פאַר אַ פובליציסט איז ניט גוט צו „לאָזן פּרעג“ זינע „אימפּולסן“. עס איז אויך ניט גוט פאַר אים זיך פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט פּאַק־טן, און דערביי ניט באַלויבטן זיי מיט אַן אייגענעם שטאַנדפונקט. פּאַקטן אַליין זינען אין ערגעץ נישט קיין מול־ברכה, אַפילו ניט אין ווי־סנשאַפט. פאַרן ערנסטן און פּאַראַנטוואָרטלעכן פובליציסט זיינען זיי אוודאי טויטע זאָכן. דער פובליציסט מעג זיך טאַקע ניט האָבן דעם וויסנשאַפטלערס באַזונדערע אייגנשאַפטן. ער נעמט אָבער אָן דעם ווי־סנשאַפטלערס אויספירן, און די דאָזיקע אויספירן מוז ער פּאַרטיפּן, באַווניזן אין אַ באַשטימט ליכט. אויך — בויען אויף זיי אַן אייגענעם שטאַנדפונקט, אַן אייגענע פּאַרטיידיקונג און פּראָפּאַגאַנדע. און דאָס אַלץ דערגרייכט מען אַדאַנק אַ טיפּערן ישוב־הדעת, אַ טיפּערער־לאָגיק. אָט אין דעם ליכט ווירקט ניגער דער פובליציסט.

פובליציסטיק באַגרענעצט זיך ניט אויסשליסלעך מיט אַקטועלע, פּאַליטישע אָדער קולטור־פּראָבלעמען. פובליציסטיק טרעט זייער אַפּט

אריבער די גרענעצן פון איר אייגענעם געביט, זי קומט אויף אין פאָעזיע, דראַמע און ראָמאַן. זי קומט אויך אויף אין קריטיק. אין רוסלאַנד, למשל, איז שוין אין די 60-ער יאָרן אויפגעקומען אַ פובליציסטישע קריטיק. אין די 70-ער יאָרן איז די רוסישע ליטעראַ-טור געווען זייער שטאַרק באַפאַרבט מיט פובליציסטיק. איז ניט קיין ווונדער, וואָס אָט-דער זשאַנער האָט געשאַפן יענעם געמיט-צושטאַנד אויך אין דער יידישער ליטעראַטור, בני יידישע שרײַבער און דער גאַנ-צער יידישער אינטעליגענץ. אָט-דער וועלט און קונסט-באַנעם האָט דאָך זיי אַלע משפיע געווען.

נאָך ניגערס ערשטע פובליציסטישע אַרטיקלען באַווונזט זיך זײַן ערשטע קריטישע אַרבעט — וועגן שלום אַשעם „משיחס צײַטן“. אין די דאָזיקע אַרבעט ניט אנדערש ווי פובליציסטישע קריטיק אין פולן זינען פון וואָרט. ניגער האָט עס טאַקע לכתחילה געשריבן ווי פובליציס-טיק, און ניט ווי ליטעראַטור-קריטיק. אַפילו דער נאָמען איז אַ רײן-פוב-ליציסטישער — „די טראַגעדיע פון גלות“. באַלד נאָך אָט-דער אַרבעט פאַרנעמט ער זיך אויף אַן אנדער וועג. ער באַהאַנדלט שוין ליטעראַטור ווי אַ ליטעראַרישן פראָדוקט. אָבער ליטעראַרישע קריטיק האָט נאָך ניט געמיינט — אויסשליסלעך קינסטלערישע קריטיק. צופיל איז דער רוסיש-יידישער אינטעליגענט און שרײַבער געווען געקניפט און געבונדן מיטן גאַנצן געזעלשאַפטלעכן לעבן און מיטן פאַלקס-לעבן. האָט בני אים ניט געקלעקט קיין אינטערעס זיך אַפצוגעבן מיטן גאַנצן פאַרצווונגטן קאָמ-פלעקס קונסט-פילאָזאָפישע פראָבלעמען. זיי האָבן צו טאָן מיט די מיס-טעריעזע שייכותן צווישן אינהאַלט און פאָרם אין סאַמע טיפסטן זינען: אינסטיקטיוו באַנעמען דערשיינונגען און זיי אַפשאַצן. זיך אַפגעבן מיט אָט-די פראָבלעמען וואָלט געמיינט — פאַרלאָזן דאָס ווירקלעכע, פאַר-טרייבן דעם לעצטן שאַטן „ניצלעכקייט“. געווען אָבער אַזעלכע, וואָס זיי האָט ניט געקענט באַפרידיקן די פובליציסטיק בניסן שאַצן שיינע ליי-טעראַטור. ווי ניגער, האָבן זיי אַפגעוואָרפן דעם רײן-פובליציסטישן מע-טאָד. און זייער קריטיק איז געוואָרן אַביסל טיפער. די פראָבלעמען, וואָס דאָס ווערק שטעלט אַרויס, האָבן זיי אָנגעהויבן שאַצן ליטעראַריש. זיי האָבן אין דעם ווערק אויך געזוכט און אַרויסגעהויבן א י ד ע ן.

פון איין זינט לעבט אין ניגערן דער אינטערעס צו פראבלעמען, אי-דעען. פון דער אנדער זינט וויל ער דערהייבן די פראבלעמען און אי-דעע צו א העכערן דמיון. זיי בלייבן אבער שטענדיק באפארבט מיט זיין אייגן ליכט, פארב און געפילן. אזוינאך אינטערעסירט ניגערן די יודי-שע ליטעראטור ווי א געזעלשאפטלעכער פראדוקט, א קולטור-קאמפלעקס, א גניסטיקע באלעבאטישקייט. אין אים לעבט אבער אויך דער פארבארגע-נער אימפרעסיאניסט. ער וויל אויסדריקן זינע אייגענע אינדרוקן, זיין אייגענע „זעלבאזעגונג“. און מיט א מאדנער שלימות האבן זיך די צוויי אייגנשאפטן פאראייניקט אין אים: א קונסטווערק באווירקט אים שטארק, און דאך בלייבט ער מיושבריק.

ניט געקוקט אויף זינע געזעלשאפטלעכע אינטערעסן היט זיך ניגער אויס פון דער פובליציסטישער קריטיק. ער האלט פובליציסטישע קריטיק פאר איינזיטיק, פונקט ווי עס איז די „עסטעטישע“ קריטיק. דאס ער-שמע פירט צו אויבנאוויפיקן „אינהאלטיוזם“, ווי ניגער דריקט זיך אויס. דאס צווייטע פירט צו פארמאליזם. דער סינטעז פון די ביידע (און פארשיידענע אנדערע) איז דאס, וואס צו דעם שטרעבט — אין נר-גערס טערמינאלאגיע — די קינסטלערישע קריטיק. קינסטלע-רישע קריטיק, גלויבט ניגער, זוכט די גאנצקייט אין דעם עצם-תוך הינ-טער דער פלוראליטעט אין יעדן שאפן, פונקט ווי די געשטאלט-טעאָריע אין פסיכאלאגיע זוכט די גאנצקייט הינטער דער פלוראליטעט אין דעם מענטשן.

פיר-מעמאָרן סיטמעם

כללים עקזיסטירן ניט פאר ניגערן. דאס זעט מען און, ווען מען קוקט זיך צו ווי אזוי ער רופט זיך אָפּ אויף ווערק, פאר אים עקזיסטירט בלויז דער אינדרוק, וואס א ווערק לאָזט איבער אויף אים. אבער פאר-גלייכן אים מיט פארשווענדעדישע אימפרעסיאניסטן טאָר מען ניט. ער ווערט ניט אויפגעברויזט מיט איבערגעטריבענע באגניסטרונג, אָדער מיט איבערגעטריבענעם האַם. ער צעגיסט זיך ניט אין „ליריזם“, אָדער אין איבערגעטריבענע מיסטישע ספעקולאציעס און דוכטענישן. ער

ווערט ניט קינסטלעריש „אויסברענגעריש“, אָרער עפנטלעך סענטימענטאל, ער איז לאַגניש, שכל־הישרדיק. דאָך — זיין אויפנעם, שטימונג, און דער עיקר, ווי אזוי ער טינטשט אויס און שאַצט אָפּ ווערק בײַט זיך מיט יעדן באַזונדערן ווערק, וואָס ער באַטראַכט. אינדרוקן געוועל־טיקן איבער אים, ערשט נאָכדעם קען ער זיי לאַגניש אויסבעסערן און אויסשטעלן. פון איין זײַט איז ער סוביעקטיוו; פון דער אַנדערער זײַט איז ער מיושבדיק.

דאָס סוביעקטיווע באַשטייט אין לאַזן זיך באַאינפלוסן, אין דעם עצם אויפנעמען די פֿלוראַליטעט פון אינדרוקן. דער שרײַבער, אָדער דאָס קונסטווערק, אָדער אַ גאַנצע תקופה רופן אין אים אַרויס אָן אַ צאָל אינדרוקן. אָבער מיושבדיק זוכט ער אַן עיקר־אינדרוק, אַ צענטראַל־לאַן אינדרוק. דאָס לאַזט פילן — דעם תמצית פון דער ליטעראַרישער דערשיינונג. און דאָס ברענגט אַרויס זיין קריטישן אָפּרוף. דער דאָזיקער אָפּ־רוף שאַפט פון זיך אַליין, קלײַבט אַליין אויס די נײַטיקע מעטאָדן. נאָכ־מער — די אופנים ווי אזוי אָנצווענדן די דאָזיקע מעטאָדן.

דעריבער קען מען ניט אונטערפירן אַלע זײַנע אַרבעטן צו אַ באַ־שטימטן מעטאָד. און נאָך אַ סיבה — ער איז דער פראָדוקטיווסטער ייִדישער קריטיקער, וואָס די ייִדישע ליטעראַטור האָט ווען געהאַט. און וואָס פראָדוקטיווער ער ווערט, קומען מער פאַרשיידענע מעטאָדן אָדער מעטאָדן־געוועבן. מען מוז דערבײַ קלאַר באַטאָנען. עס ענדערן זיך בײַ אים ניט אזוי די מעטאָדן ווי דער אופן ווי אזוי ער באַנוצט זיך מיט די דאָזיקע מעטאָדן.

אין אַ סך קריטישע אַרבעטן זײַנע געפינען זיך פאַרשיידענע מע־טאָראַלאַגישע אָנווענדונגען. דאָ דיקטירט זיין אייגענער גוסט, זיין שטי־מונג. דעריבער קען מען געפינען עטלעכע מעטאָדן אין איין און דער זעלביקער אַרבעט. זיי זײַנען אָבער שטענדיק פאַרכונדן מיט אַן אינער־לעכער לאַגניק.

אחוץ די נאָרוואָס אויסגערעכנטע שוועריקייטן קומען צו נאָך אַנ־דערע. זיין פּלאַץ — היסטאָריש — אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער קריטיק האָט אויף אים אַרויפגעצווונגען אַזעלעכע אַרבעטן, וואָס אין אַ ריכערער ליטעראַטור וואָלט ער זיך מיט זיי ניט געדאַרפט פאַרנע־

מען. די דאָזיקע אַרבעטן — פאַרשיידן אין מין און מעטאָד — צווינגען זיך אַרויף — פּרונער אָדער שפּעטער — אויף יעדן פּיאָנער. אין מערסטע פּאַלן — און זיי זיינען אומציייליקע — האָט ניגער דער ערשטער אויפֿ-געאַקערט קרקע בתּוֹלָה און אַנדעקט אוצרות אין דער יודישער ליטעראַ-טור און אין יודישן ליטעראַרישן געדאַנק. ס׳זי ליטעראַטור-היסטאָריש, ס׳זי אָפּשאַצנדיק איז ער געווען און געבליבן אַ פּיאָנער איבער גרויסע שטחים יודישע ליטעראַטור, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס מע האָט גע-שריבן קריטיק פאַר אים. און אַ פּיאָנער קען ניט זיין אויסקלעבעריש. ער ווערט זייער אָפט געצוונגען אָפּראַמען שטיינער, טאָן פאַרשיידענע צוגרייטאַרבעטן, איידער ער שטעלט זיך בויען אַ בנין. ער ווערט בבחי-נת וואַסער-טרעגער און האַליץ-העקער, לייב-קנעטער און ציגל-טראָגער, בעת ער איז בכוונה געקומען גאָר ווי אַן אַרכיטעקט. דער פּיאָנער איז זייער אָפט אַ שעפּערישער כּוח. פאַרשיידענע עובדות, פאַרשיידענע ווערק און עפּאַכעס באַשטימען זייער אָפט זיינע פּילפּאַכע מעטאָדן. דאָך איז פאַראַן אַ געוויסע גאַנצקייט בני ניגערן, דעם פּראָדוקטיווסטן און פאַרשיידנאַרטיקסטן יודישן קריטיקער.

אויבנאויף, און בלויז אויבנאויף, קענען זיינע הנחות אויסזען ווי די באַקוועמסטע, ניט פינקטלעכע. צומאָל אָבער פּינקט פאַרקערט, — ווי די שווערסטע און אויך די געפּערלעכסטע. זיי קענען אויסזען ווי די באַקוועמסטע דערפאַר, ווייל זיי וואַרפן אָפּ יעדע דאָגמע. ניגער נעמט אויף בלויז יענע הנחות, וואָס זיינען אים נייטיק פאַר דערקלערן געוויסע דערשיינונגען. ער ווערט אָבער ניט זייער קנעכט. ער וואַרפט זיי אָפּ אזוי שנעל ווי ער דאַרף זיי מער ניט האָבן. זיי קענען אויסזען ווי ניט פינקט-לעכע, ווייל ער האַלט זיך ניט שטענדיק אין זיי, דאָס מיינט בני די זעלביקע מעטאָדן. זיי זעען אויס ווי די שווערסטע, ווייל ער איז דערבני אויסגעהאַלטן, פאַראַנטוואָרטלעך. און אַמאָל, אמת, זייער זעלטן, קען זיך מאַכן, זיי זאָלן אויך אויסזען ווי די געפּערלעכסטע, ווי דאָס זיינען די „פּרניע“ אימפּרעסאָניסטישע אינטערפּרעטאַציעס אין דער קריטיק. מעגלעך, דעם גרעסטן חורבן אין ווערטן-אַנאַליז האָט אַרזינגע-בראַכט די „גייסטריכע, אינטוויזיווע“, די „פּרניע“ אימפּרעסאָניסטי-שע קריטיק. אַטדי „פּרניע“ קריטיק האָט זיך געוואַלט שטעלן איבער

אינערלעכער געזעצמעסיקייט. זי האָט געוואָלט צערניסן אַלע דיסציפּלין־פּונקטן. זי האָט אָבער באַוווּן אירע „מעלות“: כאַאָס, קאַפּריו, וויל־קיר און לירישע פּאַרפּלאַכונג. און ניט איינמאַל האָט זי פּאַרטיידיקט אירע פּולשטענדיק־גענועצלעכע סתירות מיט די ווערטער: „שטימונג“, „קונסט“, אָדער גאָר „גניסט“. ווען אָט די „מעלות“ פּורעמען זיך אויס אין אַ מעטאָר, ווערט אזאָ מעטאָר מעכאַניסטיש „שטימונגספּול“, אַנטי־קינסטלעריש מחמת אַן העכערן שכל; גניסטלאָז — מחמת זינלעך, סענ־סועל. די אומשעפּערישקייט, וואָס טרעט דאָ אַרײַן, ווערט פּונקט דאָס פּאַרקערטע פּון דעם, וואָס מען רופּט „אימפּולס“, „אינטואַיציע“ און „שטימונג“.

ניגער אַליין גלייבט, אַז דער „רעסעפטיווער“, פעמענינער אימ־פּרעסיאָניזם, איז ניט אזוי געפּערלעך, ווי עס איז דער אַנרעסיווע־מאַסקור־לינער, — דאָס מיינט, ווען דער קריטיקער צווינגט זיך אַרויף אויפן שרײַבער אָנשטאַט ווערן פּון אים באַצווונגען.

אָבער אַחוץ דעם האָט אויך ניגערס מיושבדיקייט, טעמפּעראַמענט, אייגנאַרטיקע חב־דיישע דערציונג אים אָפּגעהיט פּון אָט דער הפּקות. זײַן פּאַרבאַרגענער עמאַציאָנאַליזם האָט אים אונטערגעוואָגט, אַז די „פּרײַע“ אימפּרעסיאָניסטישע קריטיק איז ניט קיין מוז פּאַר אַן אימ־פּרעסיאָניסט. אויך די דאָנמע האָט ער אָפּגעוואָרפּן. ער האָט זיך אַפּילו געשטעלט קעגן איר. ער האָט עס ניט איינמאַל קלאָר און דיטלעך אויסגעדריקט. די דאָזיקע פּראַבלעם, די סכּנה פּון דער פּראַבלעם, האָט ניט איינמאַל באַשעפּטיקט זײַן געדאַנק. ער האַלט קריטיק פּאַר אַ קונסט און דער קריטיקער דאַרף האָבן פּרײַהײַטן, פּונקט ווי דאָס דאַרף האָבן דער קינסטלער. ער האַלט, ווי אַלע אימפּרעסיאָניסטן, אַז איינדרוק איז בײַ יעדן איינעם אַן אַנדערער און אַז ער איז אַנדערש אַפּילו בײַ דעם זעלביקן מענטשן אין פּאַרשיידענע צײַטן אָדער פּאַרשיידענע צושטאַנדן. דאָך איז אין אים פּאַראַן אַן „אינערלעכע קאַנטראָל“. זי לאָזט אים ניט ווערן „פּרײַ“ פּון יעדער אַחריות.

„דאָס הייסט, פּאַרשטייט זיך, ניט, — שרײַבט ניגער וועגן אָט דעם געדאַנק — אַז ס'איז „הפּקר אַ וועלט“, און מען קען

טניטשן און פשטלען א קונסטווערק, ווי איינעם פאלט אײן. ניין, חס והלילה! א געוויסער תוך, א געוויסע סובסטאנץ איז דאָ אין יעדן ווערק, וואָס באַשטימט די אַלגעמיינע ריכטונג, די ראַם פאַר די פאַרשיידענע אויפאַסונגען און קאָמענטאַרן, אָבער אין די ראַמען, אין די גרענעצן פון דער אַלגעמיינער ריכטונג, זיינען דאָ אַן אַ שיעור מעגלעכקייטן — און יעדער פאַרווירקלעכט זיי אויף זײַן אופן, לויט זײַנע השגות. אזוי ווי עס איז אין דער שאַפונג פון קונסט, זיינען דען נישטאָ אין איר קיין באַשטימטע, כאַטש ניט שטענדיק פאַר אונדז, קלאָרע געזעצן? (ש. ניגער, לעזער, דיכטער, קריטיקער, ב' 2, ז' 362).

ניגערס טעאָריע איז — ניט צו לאָזן זיך פאַרשקלאַפן פון קיין שום טעאָריע. און די טעאָריע איז צו אים געקומען ניט מחמת „פרייהייט פון גניט“, נאָר מחמת אַ טיפער איבערצייגונג, אַז „א קונסטווערק קען מען בכלל ניט אויסשעפן מיט קיין שום פאַרמעל“. אין קעגנזאָץ צום „שטי-מונגספולן“ אימפרעסיאָניזם איז ניגערס אימפרעסיאָניזם אַ פאַראַנט-וואָרטלעכער, אַ געזעצטער, אַ לאָגישער און אַ קאָנסערוואַטיווער. אין זײַן עסיי וועגן בעל־מחשבותן — אגב, די גרינטלעכסטע און טיפסטע אַרבעט וועגן אַטידעם אינטערעסאַנטן פּיאַנער — באַגרינדט ניגער זײַן פּיל־מע-טאָדישקייט:

„קונסטווערק קען מען בכלל ניט אויסשעפן מיט קיין שום פאַרמעל. עס איז אַ סך הכל פון אַלע כוחות, וואָס דער קינסטלער האָט אינעווייניק אין זיך און פון אַלע ווירקונגען, וואָס קומען פון דרויסן. און ווען מיר געניסן דאָס ווערק פון אַ קינסטלער, געניסן מיר עס אויך מיט אַלע אונדזערע חושים און מיט אונדזער גאַנצן וועזן. עס איז נאָך ניט אויסגעטראַכט געוואָרן אזא אַפאַראַט, וואָס זאָל קענען אויף אַ ווײַלע אָפּשטעלן אין אונדז דעם עסטעטישן לעבן אָדער פאַרשטאַפן אויף אַ ווײַלע דעם קוואַל פון אונדזער עטישן באַווסטזײַן, אָדער אזוי פאַראַלזירן אויף אַ געוויסער צײַט אונדזער אינטעלעקט. ווען מיר שאפן און ווען מיר געניסן קונסט, שאפן מיר עס און געניסן מיט אונדזער גאַנצן יש, מיט

אלע אונדזערע פעזיקייטן און מיט דער גאנצער פילפאכער אסאך ציאטיווער טעטיקייט פון אונדזער פסיכיק. דער אידעאל פון קינסטלערישער קריטיק איז דערפאר ניט עסטעטישע, ניט עטישע, ניט פילאָזאָפישע און ניט קיין שום ספעציאליזירטע און קינסטלעך-איוואָלירנדיקע קריטיק, נאָר אַזאַ, וואָס זאָל אונדז געבן דאָס אינדיווידועלע בילד און דעם אייגנארטיקן סינטעז, וואָס דער קריטיקער האָט פון דעם ווערק אין זײַן גאַנצקייט, אין דער אייניגהייט פון זײַנע פאַרשיידנאַרטיקע עלעמענטן". (דאָרט, ז' 559.)

ניגערן זעט אויס יעדע ספעציאליזירטע קריטיק איינזייטיק, הגם ניצלעך, ווי עס איז ניצלעך יעדע ספעציאליזירטע טעטיקייט. און א ספעציאליזירטע קריטיק איז דעריבער ניט קיין אידעאלע קריטיק. איז זײַן חלום וועגן קריטיק געווען — קענען אויסנוצן אלע מעגלעכע צוגאַנגען. אויסנוצן זיי טיילווייז, אינגאַנצן אָדער סינטעטיש. זײַן מיינונג איז, אז „סוף כל סוף זײַנען אין דער קריטיק, אזוי ווי אין דער קונסט, אלע מינים גוט, חוץ די לאַנגווייליקע“.

דער קריטיקער-דאָגמאַטיקער האָט אַ פאַרטיקע רשימה כללים. נאָך די כללים נאָך באַשטימט ער צי אַ קינסטלער האָט געשאַפן אַ קונסטווערק צי ניט, און ווי ווייט איז דאָס קונסטווערק פולקום. דער קינסטלער האַלט ניגער, שאַפט סײַ-ווי ניט לויט באַשטימטע פּרינציפּן און כללים. יעדער קינסטלער אַנטדעקט פאַר זיך אַליין זײַנע אייגענע כללים. און אויך — ניט איידער ער שאַפט, נאָר בעת, אָדער נאָכן שאַפן. און דער קינסטלער בײַט זיי אזוי אָפט, ווי אָפט עס בײַט זיך דער שטאַף. דאָס פאַרטראַכטן אַ ווערק און דער וועג צום אויסדרוק. מיט אַנדערע ווערטער, דער קינסטלער מוז זײַן פּרײַ. נאָך פינקטלעכער: דער קינסטלער איז בּפּירוש פּרײַ. און אזוי פּרײַ דאַרף אויך זײַן דער קריטיקער.

דערפאַר גלויבט ניט ניגער אין יענער קריטיק, וואָס נוצט איין פאַרויסגעשריבענעם מעטאָד. ער אַליין דערלאָזט אַ סך מעטאָדן. אַזאַ קריטיק פענטעט ניט דעם קריטיקערס הענט און פּיס. זי איז פּרײַ, און זי מוז זײַן פּרײַ, זי זאָל קענען זיך אונטערגעבן יעדן אינדרוק, יעדן ווערק, פונקט ווי דער קינסטלער גיט זיך אונטער יעדער ווירקונג אין דער דרויסנדיקער

וועלט. און ניגער האָט פאַר דער פּיל־מעטאָרן־סיסטעם אַן אייגענער דע־
פיניציע. אזאָ קריטיק רופט ער אָן: די אי מאַנענטע קריטיק.

נאָך זײַן מיינונג נאָך איז די אימאַנענטע קריטיק ניט נאָר וויכטיק,
נאָר אומבאַדינגט נייטיק, צוליב צוויי סיבות. ראשית, אזאָ קריטיק גיט
דעם קריטיקער די פּרטיהייט אויפצונעמען פאַרשיידענע מינים ווערק פּון
פאַרשיידענע עפּאָכעס און טעמפּעראַמענטן. שנית, אזאָ קריטיק געפינט
זיך אין דער זעלביקער מדרגה ווי קונסט. אין זײַנע אַרבעטן וועגן קריטיק
רעדט ער טאַקע אָפּט וועגן אַט־דער קונסט וואָס הייסט קריטיק.

דער קינסטלער — גלויבט ניגער — איז פּרטי, דער קינסטלער שאַפט
און וואַרפט־אָפּ פּרינציפּן און כללים נאָכן געפּיל נאָך. אַ באַשטימטער
שאַפּונג־פּראָצעס זאָגט אים אונטער וואָס צו טאָן אין אַ באַשטימטן מאָד
מענט. דער קריטיקער — דרינגט ניגער — געפינט זיך אויך אין דער
זעלביקער בחינה. וואָרן דער קריטיקער איז אַ קינסטלער. אמת, ער גיט
צו, דער קריטיקער איז אַן אַנדער מין קינסטלער. נאָך ניגערן נאָך דאַרף
מען צו קריטיק האָבן „נאָר באַזונדערע פעיקייטן, אַנדערע ווי די, וועלכע
עס האָט דער אייגנטלעכער קינסטלער“ (דאַרט. ז' 377).

און ווייל ניגער האַלט קריטיק פאַר אַ קונסט, שפּילט בײַ אים אין
קריטיק אַ ראָלע יענער איראַציאַנאַלער עלעמענט, וואָס מיר רופן אָן —
דער שאַפּונג־סכּוח. יענע קריטיק, וואָס גיט אונדז בלויו פּאַקטן, דרויסנדי־
קע אמתן, איז ניט קיין קריטיק. דעם מהות פּון אַ ווערק אַנטפלעקט זי
ניט זי אַנטפלעקט ניט פאַר אונדז דעם אמת, וואָס איז דעם ווערקס עצם־
תּוך. פּאַקטן און דרויסנדיקע אמתן גיט אונדז די וויסנשאַפט. די וויסנ־
שאַפט רעדט צו אונדזער שכל. מיר דאַרפן פּון איר שטענדיק עפעס אַרויס־
דרינגען, און זי אַליין איז „אויסדרינגעדיק“, דערוואַטיוו. אָבער „אין
קונסטווערק, ווי אויך אין די ווערק פּון אמתע פּילאָסאָפּן — לייענען מיר
בײַ ניגערן — זוכן מיר ניט די פּאַקטן און דרויסנדיקע אמתן, נאָר יענע
וונדערלעכע אַנטפלעקונג פּון מענטשלעכן גײַסט, וואָס מיר רופן אָן שאַפּן,
יענעם כּוח, וועלכער ווישט אָפּ די גרענעצן פּון עפּאָכעס, וועלכער רײַסט
אַראָפּ פּון לַעבן זײַנע אַלע מאַסקעס און ווייזט אונדז זײַן אמת און שטענ־

דיקן געזיכט". (דאָרט ב' 2, ז' 54). דאָס זעלביקע פאָדערט ניגער אויך פון קריטיק.

איינע פון דעם קריטיקערס ערשטע עובדות איז, זעלבסטפארשטענדר־ לעך, אויפנעמען ווערק. און אויב מע נעמט־אויף ווערק, קומט דאָ אין שפּיל — די פעזיקייט אויפצונעמען דערקענטענישן אינטוויטיוו. אויך — טאַלאַנט מיטצושאַפן. יעדערער „לייענט אױס פון אַ ווערק אַזױפּיל וויפּל ער איז פעזיק אין דעם אַרױנצולױענען. נאָר אין מאַטעריעלן לעבן איז, „א נעמער ניט קיין געבער“, גניסטיק קאָן מען אַנדערש ניט נעמען סײַן מע גיט. מ'מוז ווערן א שותף למעשה בראשית, אויב מע וויל פאַרנעמען גאָטס אָדער אַ מענטשנס שאַפונג" (דאָרט, ב' 2, ז' 19). דער מיטשאַפּער, דרינגען מיר אַרויס פון זײנע רײד, דאַרף זײַן טאַלענטירט. און ער איז טאַלענטירט, אויב ער איז אַ מיטשאַפּער.

דער שעפּערישער לייענער לייענט אַרײַן, דערלייענט, דערשאַפט עפעס צום קינסטלערס ווערק. ער ווערט אַ שותף למעשה בראשית. און דערשאַפן דערשאַפט ער דורך זײַן אינטואַיציע, וואָס דעם קינסטלערס ווערק האָט אין אים אויפגעוועקט. ער דערשאַפט עס אַדאַנק דעם רוח הקודש, וואָס האָט גענידערט אויף אים. אַטדעם שותף למעשה בראשית אינספּירירט דעם קינסטלערס ווערק. ער איז, זאָגט ניגער, „דער בעסטער, דער אַקטיווסטער, דער שעפּערישסטער פון אַלע לעזער" (דאָרט ב' 1, ז' 394). און אויב אַטדער מיטשאַפּערישער און דערשאַפּערישער לייענער וויל אויסדריקן זײַן דערשאַפּערישקייט, זײַן מיטשאַפּן, מוז ער — טאַקע צוליב דעם — זײַן אַ שרײַבער, און כּדי געבן פּולן אויסדרוק און ריכטיק אַרויס־ ברענגען די דינסטע ניואַנסן, ווי אויך דאָס קאָמפּליצירטע מיטשאַפּן, מוז ער זײַן אַ טאַלענטירטער שרײַבער, אַ שרײַבער כּחסד עליון.

דער קינסטלער נעמט אויף דערשיינונגען, וואָס קומען פאָר אין לעבן. דער קריטיקער נעמט אויף דערשיינונגען וואָס ער געפינט אין ווערק. ביי־ דע אָבער מוזן אויסדריקן זייערע אינדרוקן. דער שעפּערישסטער לייענער, וואָס איז געוואָרן אַ שרײַבער, — ד"ה דער קריטיקער, — דאַרף ... „מער ווי אַלע אַנדערע באַרײַכערן און באַפּרוכפּערן דאָס ווערק, וואָס ער לייענט".

„עס דאַרפן זײַן אין אים אַנטױקלעט בײַן העכסטן גראַד די

צוויי וויכטיקסטע פעזיקייטן, וואָס זיינען נייטיק פאַר יעדן קונסט-גענוס: די אויפגעמס־פעזיקייט, די פעזיקייט זיך אַרזינצולעבן אין אַן אַנדערנס שאַפונגס־וועלט, און די אויפטור־פעזיקייט, די פעזיקייט אַליין שעפּעריש זיך אויסצולעבן אין אַט דער וועלט. ער דאַרף קאַנען, מיט אַנדערע ווערטער, אָפגעבן זיך דעם אַנדערנס גניסמ, לאָזן זיך באַאיינפלוסן פון אים און ער דאַרף צו גלייכער צייט קאָנען זיין אַליין אַ געבער און אַ באַאיינפלוסער". (דאָרט, ב' 2, ז"ז 394-395).

ניגער גלויבט: אַלע קריטיקער מוזן „האַבן אי אַ שרטיבערישע, אי אַ לייענישע באַדריטונג. ניט נאָר מוזן זיי אַלע עפעס אויפטאָן מיט זייער שרטיב־קונסט; זיי מוזן באַנעמען אָדער אויף אַ נייעם אופן אויסטייטשן די אָדער יענע זייט פון דעם אַנדערנס אויפטו".

דער קריטיקער איז, אַזוינאָך, אַ קינסטלער, וואָס מוז זיך קענען „אָפגעבן דעם אַנדערנס גניסמ", זיך „לאָזן באַאיינפלוסן פון אים". ער מוז קענען „זיין אַליין אַ געבער און אַ באַאיינפלוסער" — ווייל ער איז ווי יעדער קינסטלער: אַן אויפגעמער און אַן אויפטווער. דעריבער קען מען וועגן דעם קריטיקער ניט ריידן ווי וועגן אַ פוסק־אחרון. ער שאַפט ווי עס שאַפט יעדער קינסטלער. און אויב מע שרטיבט אים צו יענע טאָט־מאָליטאָרישע מאַכט, יענע טיראַנישע קראַפט, וואָס קען אומברענגען אָדער עטאַבלירן טאַלאַנטן. איז עס ניט מער און ניט ווייניקער, ווי אַ סימן פון פּרימיטיווער קונסט־קולטור, פּרימיטיוון בליק אויף קריטיק, ניגער ווערט ניט מיד צו באַטאָנען: דער קריטיקער איז ניט מער אָבער אויך ניט ווייניקער ווי אַ קינסטלער. דער קינסטלער איז שעפּעריש אין איין מין ווערק און ווייניקער שעפּעריש אין אַן אַנדער מין ווערק. אַזוי איז אויך דער קריטיקער. אויב אַ קינסטלער נעמט ניט אויף שעפּעריש אַ דערשיינונג, קען ער די דאָזיקע דערשיינונג ניט געשטאַלטיקן ווי ס'גע־הער צו זיין. דאָס זעלביקע איז אויך מיטן קריטיקער. אויב דער קריטיקער נעמט ניט אויף שעפּעריש אַ דערשיינונג קען ער אין אַזאָ געגעבע־נעם פאַר ניט מיטשאַפן. ער קען זיין אינדרוק דעמאָלט ניט געשטאַל־טיקן. און ניגער ברענגט אַ ביישפּיל וועגן בעל־מחשבות: „פאַר אים

פאר בעל־מחשבותן — נ. ב. מ.) האָט מען אויך געשריבן בני אונדו וועגן מענדעלע און שלום־עליכמען, אָבער קיינער האָט ניט געשריבן אזוי אינטערעסאַנט ווי ער; פאַרוואָס? ווייל קיינער האָט די צוויי שריפט־שטעלעך ניט געלייענט אזוי שעפּעריש, ווי ער. זעט איר, פּרען האָט ער שוין ניט געלייענט מיט יענעם גרויסן אינטערעס, וואָס ער האָט גע־האַט צו די שילדערעד פון דעם יודישן כלל־לעבן, איז אויך זיין שרטיבן וועגן אים ניט אזוי פּרוכטבאַר... " (ראָרט, ב. 2, ז' 396).

אָמ־דער פּונקט, וואָס ניגער באַטאַנט שטענדיק, איז זייער אַ וויכ־טיקער. נאָך זיין מיינונג נאָך איז דער קרטיקער ניט קיין שופּט. ניט קיין פאַרורטיילער, נאָר אַ קינסטלער, וואָס שאַפט און וואָס מאַכט באַקאַנט זינע לעזער „אי... די עצם רעזולטאַטן פון זיין לייענען, אי... דעם אופן, ווי ער מאַכט אונדו באַקאַנט... אָט די רעזולטאַטן" (ראָרט, ב' 2, ז' 397). און נאָך אַ וויכטיקער פּונקט: מע דאַרף ניט זיין מסכים מיטן קרטיקער, פּונקט ווי מע מוז ניט זיין מסכים מיטן קינסטלער. עס קענען זיין אזויפיל מיינונגען אויסטיטשונגען, אינדרוקן וועגן אַ ווערק וויפּל עס זיינען דאָ קרטיקער, ד"ה שעפּערישע לייענער וואָס זיינען געוואָרן שרטיבער. שרטיבט ניגער וועגן דעם:

„מיר קאָנען זיך האָבן אונדזערע אייגענע אינדרוקן פון שעקספּירן, אונדזער אייגן בילד פון מענדעלען אָדער שלום־עלי־כמען, אָבער דאָס פאַרמינערט ניט אויף אַ האָר דעם ווערט, וואָס עס האָבן פאַר אונדו טענס אינדרוקן פון שעקספּירן אָדער בעל־מחשבותעס בילדער פון מענדעלען און שלום־עליכמען. עס זיינען דאָ אזויפיל שעקספּיר־וואַריאַנטן און אזויפיל וואַריאַציעס פון פּושקינען אָדער היינען אָדער פּרען, וויפּל עס זיינען דאָ בני זיי אינטערעסאַנטע לעזער. פאַרוואָס זאָלן מיר זיך באַנוגענען מיט דעם, וואָס מיר אַליין האָבן איבערגעלעבט און איבערגעטראַכט, ווען מיר האָבן געלייענט שעקספּירן, פּושקינען אא"וו? לאָמיר זיך באַקענען מיט די געפילן און רעיונות, און אידיען־פאַרבינד דונגען און טרוימען, וואָס אַנדערע האָבן געהאַט, ווען זיי האָבן געלייענט די דיכטער" (ראָרט, ב' 2, ז' 397).

בני דעם קריטיקער, דארף מען, נאך ניגערס מיינונג נאך, זוכן דאָס, וואָס מע זוכט ביים קינסטלער: ניט פסקדין, נאָר דעם „טאַלאַנט צו מאַכן אַרויסלייכטן זיין (דעם קריטיקערס) אינעווייניקסטן גיכטיקן לעבן, אַרויסלייכטן אַזוי, אַז מענטשן זאָלן עס קענען און וועלן זען.“ ניגערן אינטערעסירן ניט פּיסאַרעווס אָדער טענס טעאַריעס און מעטאָדן. ער באַווונדערט אָבער: „דעם פּיער, ברען און טעמפּעראַמענט“ (בני פּיסאַרעוון), און די בילדערישקייט, פּאַרם, קלאָרע געדאַנקען און מינסטערשאַפט (בני טענען). זייערע סיסטעמען לאָזן אים קאַלט. אים נעמט דאָס קינסטלערישע אין זייער קריטיק. איז וואָס זיינען ניגערס פּסקדינים אין דער קריטיק? ווען מע קוקט אויף קריטיק ווי ניגער, זעט מען אַינן, אַז זיינע אדטיילן זיינען ניט קיין אדטיילן. זיי זיינען ניט מער ווי: אינדרוקן פון אַ שעפּערישן לייענער, וואָס איז געוואָרן אַ שרייבער.

זיין קינסטלערישקייט האַלט ער אין ראַמען. דאָס מוז אויך טאָן יעדער קינסטלער, וואָס וויל ניט אַרײַנפאַלן אין כאַאָס. אין דעם ליגט די גרענעץ צווישן ניגערן און יענע „קינסטלערישע“ אימפרעסיאָניסטן, וואָס האָבן אַראָפּגעוואָרפן אַלע צאַמען, אָפּגעווישט אַלע גרענעצן און געלאָזן פריי דעם „גייסט“, פון זייער אייגענער „אינטוויזיע“. ניגער איז אַ מיושבדיקער אימפרעסיאָניסט, אַ קאָנסערוואַטיווער אימפרעסיאָניסט. זיין קאָנסערוואַטיוזם — אפשר מער ווי זיין אימפרעסיאָניזם — איז דאָס ווערטפולע אין אַט-דעם אינטערעסאַנטן און פּאַרדינסטפולן דעקאַן אין דער יודישער קריטיק. זיין קאָנסערוואַטיוזם און זיין דיס-ציפּלין — דאָס איז דאָס סאַמע ווערטפולסטע, דאָס סאַמע ערנסטע און טיפּסטע, וואָס זיין אומגליקלעכער, דעפיטיסטישער כאַאָטישער „צייט-גייסט“, ווי אויך זיין קינסטלערישער טעמפּעראַמענט האָט געקענט גע-בן אַן אימפרעסיאָניסט.

ווען מע וואָס וועלן נעמען ניגערס אַ ווערק און אויסטיילן פון דעם געוויסע מעטאָדן זיינע, וואָלט ער געווען דער ערשטער צו פּראַטעסטירן קעגן דעם. וואָרן אַ קריטיש ווערק, פונקט ווי אַ קינסטלעריש ווערק, איז אַן אַרגאַנישער איינס פאַר זיך אַליין, אַן איינס, ווי עס לעבן אַן אַרגאַניש, איינהייטלעך לעבן — אַ סך עלעמענטן. אין דעם איז ניגער גערעכט.

כדי אינזען זיין פיל-מעמאָדן סיסטעם, בעסער געזאָגט, זיין פיל-מע-
מאָדן פרעזיקייט, — די פאַרשיידענע פאַרטראַכטונגען און באַהאַנדלונגען
— איז כדאי אָנווייזן אויף איינצלענע פּעדעס, דאָס וועט זיכער זיין גע-
קינצלט, היפּאָמעטיש און נישט פינקטלעך. דאָך וועט עס אונדז געבן אַ
קלערער בילד וועגן די אופנים ווי אזוי ער באַהאַנדלט ווערן.

אויפן וועג צו אידעישקייט

זיין ערשטע ליטעראַטור-קריטישע אַרבעט איז דערשינען אין וויל-
נער „דאָס וואָרט“ נומער 1, דעם 18טן (31טן) מאַי, 1907. אין דער
דאָזיקער אָפּהאַנדלונג האָט ער געשריבן וועגן שלום אשעס דראַמע
„משיחם צייטן“. די אָפּהאַנדלונג האָט געהייסן: „וועגן דער טראַגעדיע
פון גלות“, און דאָס אונטערקעפּל — „געדאַנקען מכוח „משיחם צייטן“
פון שלום אש“. אַטדי ערשטע אַרבעט, — אַ מין ברויך צווישן פּובלי-
ציסטיק און ליטעראַטור-קריטיק — האָט צוערשט אַרויסגעוויזן איין
עלעמענט ניגערס, די אידעישע קריטיק. אים האָבן דאָרטן אינטערעסירט
ניט אזוי די עסטעטישע און ליטעראַרישע ווערטן אין שלום אשעס דראַ-
מע, ווי קלאָר מאַכן געדאַנקען מכוח דעם טראַגישן גלות. אשעס „משיחם
צייטן“ האָט אים בלויז געדינט ווי אַ מיטל. אַדאַנק דעם האָט ער געקענט
בולט אַרויסברענגען זיין דורס „פאַרבאָרגענע טיפענישן“. זיין דור האָט
דאָך געטראָגן „דעם יאָך פון זיין באַזונדער גלות“. „דאָס לעבן אין גלות
— שרייבט ניגער — באַהאַלט אין זיינע פאַרבאָרגענע טיפענישן אַן אַ
שיעור טראַגישע מעגלעכקייטן. און יעדע קונסט-געשטאַלט פון אשעס
ווערן איז אַ גלגול פון וועלכער ס'איז איינער פון די דאָזיקע מעגלעכ-
קייטן“. און ווייטער שרייבט ער: „די נשמה פון גלות — דער אייביקער
שמערץ פון דעם אייביקן וואַנדערער — איז שטאַרקער ווי דער טויט,
און שוואַכער, אָבער טיפּער, ווי דאָס לעבן. אין זיין גאַנצער אומענד-
לעבקייט קאָן דער טראַגישער סוד פונעם גלות-שמערץ קיינמאָל ניט
נתגלה ווערן און יעדע סימבאָלישע פיגור פון „משיחם צייטן“ איז נאָר
איין ניצויץ פון דער גלות-טראַגעדיע: איינע פון אירע שמערצלעכע לע-
בערלעכקייטן, איינע פון אירע ווונדן, איינער פון איר בלוטיקע ווידער-

שפּרוּכּוּן...". דאָס ווערן האָט אויף אים געווירקט ווי קונסט, דערפאַר גיט ער זיך אָפּ דערמיט. אָבער די פאַרבאָרגענע שרײַפלעך און שייכותן אין ווערן גופא אינטערעסירן אים ניט. ווי שפּעטער כמעט אין אַלע זײַר נע אַנדערע אַרבעטן נעמט ער אָן אַ געוויסן פּאַסטולאַט. אויב אַ ווערן ווירקט האָט ער אין זיך ממילא קינסטלערישע שלימות. און אָפּגעבן זיך באַזונדער מיט פּאַרם און אַנדערע טעכנישע אָדער עסטעטישע פּונקציעס איז וויכטיק פאַר ספּעציאַליסטן, וואָס האָבן ניט אין זינען דעם ווערן טיפּערע גאַנצקייט און די אידיע. דעם לײַענער אינטערעסירט אוודאי ניט אַזעלכע עקסקורסיעס. דעריבער נעמט ניגער אָן די רײַן-טעכנישע אָדער וויסנשאַפטלעכע גלידערונג ווי אַן ענין פאַר וויסנשאַפטסלײַט, אָבער ניט פאַר קריטיקער. קריטיקער דאַרפן „מיטשאַפן" און אַרויס-ברענגען דעם עצם געדאַנק דעם סאַמע תּוך דעם גיט פון ווערן. און אויב עס זײַנען ערגעץ-ווי אינעם ווערן פאַראַן ערטער, וואָס האָבן ניט קיין שלימות אין זיך, באַזונדט עס איין זאַך. דאַרטן הינט אונטער דאָס קינסטלערישע, און אויף דעם דאַרף מען אַנווייזן. און ניגער ווייזט אָן אין אַזעלכע פּאַלן אויף יענע ערטער, ווײַל זײַ לאַזן ניט באַנעמען „דער-פילן" די האַרמאָניע אין דעם ווערן געדאַנק.

אַשעם „משיח ציטן" האָט ניגערן אָנגערעגט און אַרויסגערופן אין אים מחשבות און רעיונות וועגן דער „טראַגעדיע פון גלות". און אָט-די מחשבות און רעיונות ברענגט ער אַרויס אין זײַן ערשטער קריטי-שער אַרבעט. ער הייבט אַרויס די „סימבאָלישע פיגורן" אין דער גלות-טראַגעדיע, און דורך די פיגורן, דורך אָט-די פּערואַניפיקאַציעס, גיט ער איבער די אידיען, וואָס יעדע פיגור שטעלט מיט זיך פאַר.

די קראַקעווער סטודענטקע יוסטינע, למשל פאַרקערפּערט אין זיך די אַסימילאַציע. איז פאַר ניגערן פאַרקערפּערט זײַ אַן אידיע: די קול-טור-עסטעטישע אַסימילאַציע.

„אין אונדזער שיינער ליטעראַטור — שרייבט ניגער — טרעט די אַסימילאַציע, אין דער געשטאַלט פון יוסטינען, צום ערשטן מאל אַרויס ניט אַלס אַ קאַריקאַטור און ניט אַלס אַביעקט פון אַגיטאַציע, נאָר אַלס אַן ערנסטע טראַגישע פּראָבלעם.

דאָס איז שוין ניט קיין פראַגע וועגן צופאַסן זיך צוליב אומילי-
טאַרישע צוועקן, דאָס איז ניט קיין געזעלשאַפטלעכע אָדער קול-
טור-פראַגע, דאָס איז אַ פראַבלעם פון דער אינדיווידועלער נש-
מה... " און נאָך אַן אינטערעסאַנטן אַנאַליז פון אַט-דער טראַגדי-
שער פראַבלעם, אַ פראַבלעם, וואָס איז געווען אַקטועל אין יענער
ציט, קערט זיך ניגער ווידער אום צו דער פּערזאָניפּיצירטער אי-
דעע, "יוסטינע איז דער סימבאָל פון דער נאַטירלעכער, פון דער
געזונטער, פון דער קולטור-עס טעטישער אַסימילאַציע;
פון דער אַסימילאַציע, וואָס ווערט געבוירן אין דער נשמה און ניט
אין קעשענע, וואָס דינט ניט זיטיקע צילן, נאָר זיך זעלבסט; פון
דער אַסימילאַציע, וואָס בענקט נאָך אַ ברייטן, ריכטן און "געזונ-
טן" לעבן... אָבער יוסטינע איז אַ טראַגישער סימבאָל,
ווייל די "געזונטע אַסימילאַציע איז ערשט אַ טראַגעדיע..."

אויף אַן ענלעכן אופן אַנאַליזירט ניגער יעדע פּערזאָניפּיצירטע אי-
דעע אין דער "גלות-טראַגעדיע": היימען, דעם סאַציאַליסט, דעם רע-
וואַלוציאַנער; משהן — דעם גלותיסט; בן-ציונען — דעם ציוניסט;
אַנדזשעיען — דעם טראַגישן סקעפטיקער אויפן שנידוועג; ר' חננען —
די פאַרקערפּערונג פון אמונה; אא"וו. די אַלע אַספעקטן פון דער טראַ-
געדיע ווייזט אונדז ניגער אויף אַ זייער אינטערעסאַנטן און אַריגינעלן
אופן.

הינטער די באַזונדערע "סימבאָלן"-אידעען וואָס ניגער שילדערט
און טיטשט אויס, הויערט די הויפט-אידעע: די טראַגעדיע פון גלות.
ווי ס'איז דאָ אַ פּנס אין די אידעען אָדער אין דער הויפט-אידעע, דאָרט
פעלט פאַר ניגערן קינסטלערישע שלימות. שמעלט ער זיך אָפּ אויף דעם.
איז כמעט ביים סוף עסיי (קאפיטל 10) ווייזט ער אָן אויף אַשעם חס-
רונות. ער ווייזט אָן ווי "אַש הערט אויף צו זיין אַ דיכטער און
ווערט אַ פשוטער אַויס טראַכטער". טייל פיגורן, ווי יוסטינע,
משה, אַנדזשעיען, ר' חנן — גלויבט ניגער דערגרייכן "די מדרגה פון
קונסט-סימבאָלן". ניט געקוקט אויף זייער "טענדענציעז-סימבאָלישן אינ-
האַלט", האָבן זיי "ניט פאַרלאָרן זייער קינסטלעריש-רעאַלע פאַרם". און

זייער אינטערעסאנט — אידעיש — דערקלערט ניגער פארוואס אנדערע פיגורן זיינען בני אשן ארויס „אזוי בלאס, אזוי קארג, און פארבן, און בלוט און און לעבן“. דאס איז דערפאר „וואס דער שורש פון זייער נשמה ליגט אין דער נעפלהאפטער ווייטקייט פון דער צוקונפט, ווי חיים, אדער אין דער ווייטער פארגעסענער פארגאנגענהייט, וועלכע דארף ערשט אין דער צוקונפט ווידער געבוירן ווערן“, ער גיט אויך אן אביעקטיווע סיי-בות: „די שטראלן פון דעם קינסטלערס רוח-הקודש איז שווער אריינגע-צודרינגען“ אין פיגורן און דערשיינונגען, וואס האלטן אין ווערן; און דעם „חסרון, וועלכער ליגט אין אשן זעלבסט, אין דער באגרענעצקייט פון באאבאכטונגס-טאלענט“.

די חסרונות, ווי ניגער זעט זיי, האבן טאקע א שייכות מיט פראב-לעמען עסטעטישע. ער אנאליזירט אבער ניט דאס ווערק עסטעטיש, נאר אידעיש. ווי פריער באמערקט — ער נעמט אן דאס וואס ווירקט, דאס וואס איז אויסגעדריקט. אויב דאס איז אויסגעדריקט, האט עס אין זיך עסטעטישע ווערטן. און דאס איז פאר אים זעלבסטפארשטענדלעך. איז איבעריק וועלן עס באווייזן. אויב אבער א זאך ווירקט ניט, איז עפעס פאר דעם געניסער ניט הארמאניש און דער לייענער, דער קריטיקער-לייענער, דארף זיך שוין דא אפשטעלן און אנווייזן אויף די סיבות. ס'דורך, — ס'דורך די גאנצע זאך איז אים פרעמד, און ער נעמט זי אינגאנצן ניט אויף. אין דער קריטיק איבער „משיחם ציטן“ שמעלט זיך ניגער אפ בלויז אויף יענע חסרונות, וואס דערלאזן ניט באנעמען, דערפילן די הארמאניע פון דעם ווערק אידעע. גענויער — אים גייט ניט אין דער עסטעטישער אדער פארום-הארמאניע פאר זיך גופא, נאר אין דער גאנ-צער אידעע-הארמאניע.

דער זעלביקער מעטאד מערקט זיך אויך בעת ניגער באהאנדלט שלום אשעס „גאט פון נקמה“ (דאס ווארט, 1907, נומ' 12, ווילנע). אויך דארט איז ניגער דער אידעישער קריטיקער. ער טייטשט אויס יענע אידעע-מענער, וואס דאס ווערק האט אין אים ארויסגערופן. שלום אשעס „גאט פון נקמה“ באווירקט דעם לייענער-קריטיקער, ווי זאכן בכלל באווירקן קינסטלער. דאס ווערק ווירקט אויף אים דערמיט, וואס עס איז אידעיש. איז דאס נעמט ער אויף ווי דער

קריטיקער-קינסטלער. און אַטדאָס אויפגענומענע דריקט ער אויס ווי יעדער קינסטלער דריקט אויס זינע אינדרוקן און דערפאַרונגען. ווען מען קוקט זיך צו צום געזעלשאַפטלעכן מאַמענט אין דער איר דעזשער קריטיק, קען מען זייער גרינג דערבליקן די זעלביקע פּעדעס ווי אין דער פּובליציסטיק. נאָכמער: די אידעישע קריטיק האַרמאָנירט מיטן אימפרעסיאָניסט. און ער קען זי קינסטלעריש אויפנעמען. דער פּובלי- ציסט נעמט אויף פּאַרטיקע וויסנשאַפטלעכע אויספירן, פּאַרטיקע סך- הכלען. ער פּאַרטיפּט זיי, טיטשט זיי און ווויזט זיי אין ליכט פון זיין קינסטלערישקייט און טעמפּעראַמענט. דאָס זעלביקע איז אויך מיטן אימפרעסיאָניסט — אַמאָ, מיטן פּאַראַנטוואָרטלעך-מישוישדיקן. ער נעמט אויך אויף אינדרוקן ווי סך-הכלען. און ער אויך דריקט זיי שפּעטער אויס, איבערגעשפּאַנטע אין זינע עמאַציעס.

דאָ האָט מען באַמט צוויי עלעמענטן. זיי האָבן געלעבט נאָענט איי- נער צום צווייטן, — אין דער זעלביקער אַטמאָספּערע. מחמת דעם האָבן זיי געפונען אַ זעלטענעם סינטעז און דעם ייִדישן אימפרעסיאָניזם ווי ער האָט זיך באַוווּזן אין רוסלאַנד (דעמאָלטיקן פּוילן און ליטע אַרזינגע- רעכנט) אין די יאָרן נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. פּונקט פּאַרקערט האָט אויסגעזען דער פּריוואַט-אינדיווידוואַליסטישער אימפרע- סיאָניזם אין אַמעריקע. די צוויי עלעמענטן אין דעם ייִדישן אימפרעסיאָניזם אין רוסלאַנד, זיינען געווען: געזעלשאַפטלעכע פּאַרוואָרצלטיקייט און אינדיווידוואַליסטישע אינטערפּרעטאַציע. ביי טייל אימפרעסיאָניסטן אין יענער עפּאָכע איז עס געלעגן אויבנאָוויי. ביי די טיפּערע איז עס געלעגן פּאַרבאָרגן. צו די לעצטע געהערט ש. ניגער. ווי פּאַרבאָרגן זיי זינען ניט געווען ביי ניגערן, קען מען זיי זען אין דעם סכּום אינטערעסן זינען. און — אין דעם אינדיווידוואַליסטישן, סוביעקטיוון אויפנעמען און אויסדריי- קן, ד"ה איבערשאַפּן און אינטערפּרעטירן, די דאָזיקע אינטערעסן. אין ניגערס שפּעטרישן אויפנעמען און אויסטייטשן דערשיינונגען פּילט זיך יענער קינסטלערישער כּוח, וואָס מיר רופּן אָן: אינטווציע.

בולט זעט מען עס איז זינער אַן אינטערעסאַנטער קריטישע אַר- בעט (1907) אונטערן נאָמען „פרוּער און איצט“ (געדרוקט אין „שמו- עסן וועגן ביכער“ ניריאָרק 1922, ז"ו 61—68). אָט אין דער אַרבעט,

אין א פריער אָפּהאַנדלונג זינער — ליגט דער אינדיווידואַליזם ניט אזוי אין דער סוביעקטיווער אינטערפרעטאַציע ווי אין פשוט אויפהייבן די פּאָן, און אָנהויבן אַ קאַמף פאַר דער פּרניהייט, פאַר דער שאַפּנדיקער פּרניהייט פון קינסטלער. היסטאָריש איז דאָס געווען דער ערשטער רוף אין דער יודישער ליטעראַטור צו באַפּרענען די קונסט. זי טאָר ניט זיין בלויז באַדינעריש. איר צוועק טאָר ניט זיין אויסשליסלעך אוטיליטאָריש. די קונסט דאַרף זיין אומאָפּהענגיק, אָרגאַניש. זי דאַרף זיין אַ פּרניע שאַפּונג, אָן אַ פּאַרויס־באַשטימטן צוועק און מיטל.

געשריבן האָט ניגער די דאָזיקע שורות בשעת עס האָט נאָך געדוירקט בעל־מחשבותעס מיליע־קריטיק. ניגער טרעט אַרויס קעגן די פענטעס אין דעם „פאַרהיסטאָרישן פּעריאָד פון דער ניער יודישער ליטעראַטור“. ער טרעט אַרויס קלאָר און דיטלעך פאַר דעם קינסטלערס פּרניהייט: „ווי דעם מענטשנס פּערזענלעכקייט, אזוי קאָן אויך די ליטעראַטור, איר איידילסטע און אינטימסטע שאַפּונג, זיך פּרני און ברייט אנטוויקלען נאָר ווי אַ ציל פאַר זיך אַליין“.

דאָס גאַנצע יודישע געזעלשאַפּטלעכע לעבן האָט נאָך דעמאָלט גוט געדענקט די נעכטיקע משכילים אָדער די נאַציאָנאַליסטישע בעל־תשובּה ניקעס. זיי זיינען, דאָס געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם „ווייניק פּרוכ־פּערדיקן פּעריאָד אין דער יודישער ליטעראַטור־געשיכטע“. די עקסיסטענץ־רעכט פאַר דער יודישער ליטעראַטור האָט מען געזען „ניט אין איר, נאָר אויסער איר“. די יודישע ליטעראַטור האָט באַדאַרפט העלפּן אויסבילדן, רעוואָלוציאָניזירן דאָס פּאָלק, אָדער אים באַפּרענען. עס איז געווען אַ געוואַנטער שריט מצד ניגערן אַרויסצוגיין אין יענער צייט קעגן דער גאַנצער יודישער געזעלשאַפּטלעכקייט מיט אַ קריטיק קעגן איר, מיט אַ ניעם אַני־מאַמין, שיר ניט אַ קונסט־פאַרקונסט אַני־מאַמין. געוואַנט איז אָבער געווען ניט דער אַרויסטריט גופּא, נאָר דאָס באַנעמען, זען און אורטיילן פאַרשיידענע פּונקציעס אין פאַרשיידענע עפּאָכעס. דאָס האָט געמיינט — זיין אינטעלעקטועל געוואַנט. „אי די העברעישע, אי די יודישע ליטעראַטור — שרײַבט ניגער — אויף וויפּל זי האָט עקזיסטירט, האָט געהאַט דעם ציל צו קריטיקירן אָדער קאָנסערװירן. אָבער ניט צו שאַפּן. אי דער העברעישער, אי דער יודישער

שרניבער פלעגט צאָלן די חובות פון זיין משכילישן, נאציאָנאַלן און געזעלשאַפטלעכן געוויסן, אָבער ניט פאַרווירקלעכן זיין רעכט אויף שאַפן. אין דעם „טעמפל“ פון דער יידישער ליטעראַטור זיינען די יידישע שרניבער געווען די קרבנות, ניט די כהנים...“

אין אַט דער פריער אַרבעט ניגערס ליגן פאַרלייגט אַ סך שטריכן פון זיין שרניבן. אינטערעסאַנט איז דאָ דער ניער באַנעם אין יידישער קריטיק, אָדער דער געוואַנטער אַרויסטריט. אינטערעסאַנט איז דאָך דער אַנאַליז. מע דאַרף געדענקען — אַנאַליזירן איז, פון ראַוויניצקין אָן, נאָך אַלץ געווען אַ נייע זאַך אין דער יידישער קריטיק. אין אַנאַליזירן געוויסע ליטעראַרישע תקופות אָדער זייערע קוואַלן, — אין דעם האָט ניגערן נאָך קיינער ניט איבערגעשטיגן. אין אַט־דעם מין אַרבעטן זיינע קען מען דאָס זען. אויך — אין זיין סעריע „וועגן דעם אָנהייב פון דער ניער יידישער ליטעראַטור“ (צוקונפֿט, יוני, יולי, אויגוסט, סעפטעמ־בער, 1944).

„דער פּלאַכער, טרוקענער, מתנגדישער ניהיליזם פון ליילענ־בלומס „חטאת נעורים“ — ליינען מיר ביי דעם דעמאָלט יונגן קריטיקער — איז פונקט ווי דער קליינלעכער נאַזווער, בטלנישער „רעוואָלוציאָניזם“ פון ברודעסעס „הרת והחיים“ ניט פעיק געווען צו פאַרשטיין און צו פילן די זעלבסטשמענדיקע, ריין־שעפּע־רישע באַדיטונג פון דער יידישער ליטעראַטור. אויף אונדזערע שרניבער האָט דאָן אַ געוויסע ווירקונג געהאַט דער „ניהיליסטי־שער“ רעאַליזם, די „באַזאַראַוו־שטינע“, וואָס האָט אין די זעכ־ציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט אויפגעבליט אין דער רוסי־שער פובליציסטישער קריטיק; נאָר די יידישע „באַזאַראַוו־ס“, די יידישע „פיסאַרעווס“ זיינען ניט געווען קיין אַנטי־עסמטיקער. — ביי אונדז זיינען ניט געווען קיין „עסמטיקער“, קיין פּושיקנס און קיין יבעלינסקיס, און ס'איז ניט געווען קעגן וועמען צו קעמפן; אונדזערע פּיסאַרעווס זיינען פשוט, געווען ניט קיין עסמטיקער. און נאָך אַן אונטערשייד איז געווען צווישן דעם יידישן „ניהיליזם“ און דעם רוסישן. די רוסישע „ניהיליסטן“

האָב אין דער רוסישער ליטעראַטור געגלויבט, האָבן זיי געליבט און געשעצט; אויב זיי האָבן געקוקט אויף איר ווי אויף אַ נוצ-לעכן געווער און ניט ווי אויף אַ זעלבסט-צוועק, איז עס נאָר דערפאַר, ווייל אַט דער אוטיליטאַרישער שטאַנדפונקט האָט געשטימט מיט זייער אַלגעמיינער עסטעטישער אָדער, ריכטיקער, אַנטי-עסטעטישער טעאָריע. דער יודיש-משכילישער „ניהיליזם“ האָט געקראָגן נאָר אַ באַזונדערן בניגעשמאַק דורך דער ספּע-ציפּישער באַצוונג פון די משכילים צו דער יודישער ליטעראַטור, ווי צו אַ ציטוונליקער פּראָפּאָגאַנדע-ליטעראַטור, ווי צו אַ ליטעראַטור, וואָס האָט ניט און דאַרף ניט האָבן קיין צוקונפּט, ווי צו אַ ליטעראַטור וואָס קיינער גלויבט ניט אין איר און קיינער ליבט זי ניט...“ (שמועסן וועגן ביכער, ו"ז 63—64).

וואָס פאַר אַ פונקציע קונסט האָט אין ניגערס אויגן קען מען זען אין זינע וויטערדיקע רייד. ער רעדט דאַרטן מכוּח דעם ווי טראַגיש עס איז די יודישע ליטעראַטור, געפענטעט אין אוטיליטאַרישע קייטן:

„שטאַרק האָט זיך די לאַגע ניט געביטן אויך שפעטער, אין די אַכציקער יאָרן, ווען נאָך דער „קריטישער“ עפּאָכע איז אין דער אידעאָלאָגישער יודישער וועלט אָנגעשטאַנען דער פּעריאָד פון „אָרגאַנישער“ נאַציאָנאַלער אַרבעט, פון „קליינע מעשים“ און נאָך קלענערע אידיען, דער פּעריאָד פון פּשרות און חרטה, צע-קראַכנקייט און סענטימענטאַליזם, אַנטווישונג און ראַמאַנטיק, נאַ-ציאָנאַליסטישע קרעכצן און אַסימילאַטאָרישן „על-חטא“ — דער פּעריאָד פון „יהדות-נאַציאָנאַליזם“, ישוב ארץ-ישראל, שפּה ברודה און אַלע אַנדערע „היסטאָרישע“ און ניט היסטאָרישע אָפּגעטער. אויך אין דעם פּעריאָד האָבן די אינעוויניקסטע שאַפּונגס-קרעפטן פון דער יודישער ליטעראַטור נאָך ניט אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך דעם הויקער פון פאַרשיידענע זינטיקע ריין-אַגיטאַטאָרישע כּוונות. אויך דאַן איז די יודישע ליטעראַטור נאָך באַטראַכט געוואָרן — אין בעסטן פאַל — ווי אַ פּאַקט אָר פון נאַציאָנאַלער אויפ-

לעבונג, ניט ווי א פאקט פון נאציאנאלן לעבן. מיט דעם נאציאנאלן קולט, ניט מיט דער נאציאנאלער קולטור איז פארבונדן געווען די יידישע ליטעראטור. העברעיזש, וואס מ'האט געשריבן אמאל צוליב השכלה און „מענטשלעכקייט“, האט מען איצט גענומען שרײַבן לשם יידישקייט און נאציאנאליזירונג, פונקט ווי יידיש האט מען געברויכט צוליב דעמאקראטיזם אָדער דעמאקראטיזירונג... עם האָט זיך געביטן דאָס „ציל“ פון ליטע-ראטור, זי אליין איז קיין ציל ניט געוואָרן...“ (דאָרט, ז' 64).

ניט נאָר אַ געוואַנטן אַרויסטריט האָבן מיר דאָ, ניט נאָר תקופה אַנאַליז, נאָר אויך אַ קונסט-פּילאָסאָפּיע. מע וועט אָבער אַרײַנפאַלן אין אַ טעות, אויב מע וועט אָננעמען די אויבנגעבראַכטע רייד ווי ניגערס אַ „קונסט-פאַרקונסט טעאָריע“. אַנטײַגעזעלשאַפטלעכע, אַנטי-פּאָלקי-שע שטימונגען האָבן אין אַ גרויסער מאָס געקענט אויפקומען אין דעם ייִדישן אימפרעסיאָניזם אין אַמעריקע. אַזוי איז עס געווען בײַם גרעסטן טײַל „יונגע“. אין ייִדישן לעבן האָט דעמאָלט געהערשט מוטוואַל, „קאָ-לאָניאַלע זיטן“, אַלגעמײַנער הפּקר, און אויך אימפרעסיאָניסטישער הפּקר. אָבער אין אײַראָפּע איז דאָס ניט מעגלעך געווען. צו נאָענט און המשכּדיק איז געווען די פּרױערדיקע טראַדיציע. מע איז געווען צו בלױ-טיק געקניפט און געבונדן מיט די אויפגעקומענע געזעלשאַפטלעכע אײ-דעאַלן און מאַסן-פאַרטייען. צו בלוטיק, צו טראַגיש, האָט מען געפּילט אין זיך די דורכגעפאַלענע רעוואָלוציע. אַ גרויסן באַפּריינגס-טרוים האָט מען דערטרונקען אין טײַכן ייִדיש בלוט. און דאָס האָט אַנטפּלעקט אַ מוראדיקן תּהום. די אַנטרונענע, די טראַכטנדיקע צווישן זײ, האָבן געזוכט טרייסט אין טאָן תּשובּה, האָבן געזוכט אַן ענטפּער אין אײַראָ-ציאָנעלקייט. זײ וײַנען אַוועק טיפּער און טיפּער אין זיך אַליין, אין גע-פּיל-לעבן. אָבער אַפּרײַסן זיך אינגאַנצן פון פּאַלקסלעבן האָבן זײ ניט געקענט און ניט געוואָלט. זײ האָבן געלעבט ווי אַנטלאָפּענע פון פאַר-טײַען, צוזאַמענגעבראַכענע טעאָריעס, אָבער ניט פון פּאַלקס-געדריכטע-נישן. עס האָבן זיך געביטן די באַצוונגען צו טעאָריעס, געזעלשאַפטלע-כע דאָגמעס, רעוואָלוציאָנערע טרוימען און לאָזונגען, אָבער ניט די באַצוונג צום פּאַלק. און עס איז ניט קיין צופאַל וואָס די ליטעראַ-

רישע מאָנאַט שריפטן — דער מבשר פון אַ נייַעם רענעסאַנס — האָבן רעדאַקטירט כלערליי נעכטיקע פאַרטייאַדעאַלאָגן פון פאַר-שיידענע פאַרטייען: ש. ניגער — אַ פּרוערדיקער טעריאָריאַליסט; אַ ווייטער — אַ פּרוערדיקער בונדיסט; און ש. גאַרעליק — אַ ציוניסט. זיי האָבן פאַרלאָזן די פאַרטייען, אָבער ניט דאָס פּאָלק. פאַרקערט — אין דער אויפּוואַכונג פון פּאָלקסמאַסן זעט גאַר ש. ניגער די אויפּוואַ-כונג פון עסמעטישע ווערטן.

„אַדאַנק דער אויפּוואַכונג פון די פּאָלקסמאַסן — לייענען מיר ביי אים — ווערט די ייִדישע גאַס בכלל לייטישער, אייראָפּעוּשער, לעבנס־דורשטיקער און. ממילא, עסמעטישער... עס וואַקסן אויס נייַע קולטור־באַדערפּענישן, „דער איינזעניט“... דער ייִדי-שער שאַפּונג־גייסט דאַרף זיך שוין ניט פאַרענטפּערן פאַר זיין „אומניצלעכער עקזיסטענץ“... דער ייִדישער „מחבר“ דאַרף שוין מער ניט אָפּריכטן קיין גלות און „וואַגלען און וואַנדערן“ אויף דער דאַרער „קליאַטשע“, מיט ר' מענדעלעס „טאַרבע“ אויפן רוקן, איבער די ייִדישע בתי מדרשים, הקדשים, בית־עלמינס און קהל־שטיבער, און זיין אַן עבד־כנעני ביי דער השכלה אָדער ביי דער „נאַציאָנאַלער אידעע“: ער איז שוין אַליין דער מקור פון ליכטיקייט, דער סימבאָל און די פאַרקערפּערונג פון דער „נאַציאָ-נאַלער אידעע“... די ליטעראַטור האָט אַוועקגעוואָרפן דעם מלמד־ישן טייטל, מיט זיך ניט אין זיטיקע זאַכן, אין קהלשע געשעפטן, האָט זיך באַפּרייט פון די סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע צילן. אין איר אייגענער „קונסט־רעפּובליק“ גיט זי זיך אָפּ אירע אייגענע שאַפּונג־טרוימען, איר אייגענע נשמה־אַנטפּלעקונגען. די ייִדישע ליטעראַטור איז מער ניט קיין מזבח, וווּ דער שרייבער ברענגט זיך פאַר אַ קרבן, די ייִדישע ליטעראַטור איז געוואָרן אַן „אייביק־שטראַלנדיקער טעמפל, וווּ ער (דער קינסטלער) איז אַליין אַ כהן, אַליין גאָט...“ (דאָרט, ז' 67).

עס איז אַ טעות אָנצונעמען ניגערס קונסט־אויטאָנאָמיע פאַר אַ „קונסט־לשם־קונסט“ טעאָריע. צוליב דער „פּרעהייט פון דער קינסטלע-“

רישער פערזענלעכקייט" זאגט ער נישט אָפּ דער ייִדישער ליטע-ראַטור איר „סאַציאַל־פּעדאַגאָגישע באַדיטונג“. „די קונסט — גלויבט ניגער — באַליכט מיט אירע שטראַלן די פּאַרבאָרגנסטע טיפּענישן און פינצטערסטע געהיימנישן פון דער אינדיווידועלער און קאָלעקטיווער נשמה" (דאָרט). און הגם די קונסט שטעלט זיך נישט קיין פּראַקטישע געזעלשאַפטלעכע צילן צו זיין אויסשליסלעך „נוצלעך“, „איז זי אומבאַווסט פאַר זיך אליין, אַן אָרגאַן פון געזעלשאַפטלעכן באַווסט־זיין, אַ וועגווייזנדיקער שטערן פאַר דער סאַציאַלער פּראַקטיק...". אָבער דער דאָזיקער ווערט איז ניט קיין פּאַרויס־באַשטימטער ציל, אויך ניט קיין אימפּולס־פּראָגע, נאָר אַ רעזולטאַט פון קינסטלערס שאַפּן.

אַט די אידייע וועגן דער אינדיווידועלער און קאָלעקטיווער נשמה, אַט דער געדאַנק, אַז דער רעזולטאַט פון פּרובירען קינסטלערישן שאַפּן קען זיין אַ וועגווייזער פאַר דער סאַציאַלער פּראַקטיק, אַט די אידעאָשקייט גייט דורך דורך אַלע ניגערס ווערק. און נאָך אַ זאַך — דורך איר שאַפּן קען די קינסטלערישע פּערזענלעכקייט וועקן דאָס געזעלשאַפטלעכע באַווסטזיין. ביי ניגערן איז עס באַזונדערס בולט אין יענע ווערק, וווּ ער באַהאַנדלט אידעען, און ווייזט זיי אונדז דורך זיין פּערזענלעכער אויס־טייטשונג.

אין ניגערן געפינען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג יענע ווערק וואָס דריקן קינסטלעריש אויס אידעען, פּראָבלעמען, אָדער זיי רעגן אָן אויף איר דעזשע קאָמפּלעקסן. זיי וועקן אין אים אויף יענעם כוח, וואָס מאַכט אים פאַר אַ מיטשאַפּער. אָבער אידעאָשקייט אליין איז אַ צו אָביעקטיווע קאָטע־גאָריע. דאָס אליין וואָלט ניט געוויקט אויף דעם קריטיקער. בלויז אין מין אידעאָשקייט ווירקט זייער שטאַרק אויף ניגערן. זי דאַרף זיין סוב־יעקטיוור־וואַרעם באַפּאַרנט, ליכט מיט פּיכטן ליריום און באַפּירדיקן זיין אייגענעם גוסט.

ניט דאָ איז דאָס אָרט זיך אַרײַנלאָזן אין חקירות: צי איז די אידעע און ווערק דער באַגלויבסטער עדות וועגן דעם קינסטלערס שעפּערישקייט, אָדער — די פּאַרם (ניט ווי אַ פּיקסירטער פּורעם, נאָר ווי דער אַטעם פון דעם קינסטלערס זעלבאַוועגונג). מיר זינען דאָ פּאַראַיטערעסירט צו דערקלערן ניגערס אידעאָשקייט. און מיר זינען אויסן אַרויס־

ברענגען אזא רעיון: ווען מע פאסטאויף קינסטלעריש אן אידעע, א פראבלעם, איז דאָ ניט שייך וואָס פאַר אידעע, וואָס פאַר אַ פראַבלעם דאָס איז. ניט די אָדער יענע אידעע שפּילט דאָ אַ ראָלע, נאָר די איר דעזשקייט ווי אַ קינסטלערישע קאמפּעגאַריע. זי דאַרף אַנטפלעקן אַזא תּמציא, וואָס מע זעט ניט מיטן נאַקעטן אויג, וואָס מע נעמט ניט אויף בלויו מיט חושים, און קיין שום סטיי, קיין שום קונסטגעפיל. איז ניט אַזוי מסוגל אויפנעמען אידעזשקייטן סוביעקטיוו, ווי דאָס איז דער אים פּרעסיאָניזם. פאַרשטייט זיך, ניט דער פּריוואַט־אינדיוידואַליסטישער איםפּרעסיאָניזם. אין דעם איםפּרעסיאָניסטישן אויפנעם שפּילט אַ ראָלע דעם אויפנעמערס גייסט, זיין טעמפּעראַמענט, צי ער איז אָדער פאַר טיפּט, צי ער איז לייכטזיניק אָדער שטאַנדהאַפּטיק. און אין דער קריטיק, באַזונדערס אין דער מיושבדיק־איםפּרעסיאָניסטישער קריטיק, איז יעדע קינסטלערישע דערפאַרונג אַ פּראַבלעם: אַ געזעלשאַפּטלעכע, אַ לייטערטאָרדיהיסטאָרישע, אָדער אַן עסמעטישע, כּכּן שליסט אין זיך אַינן די אידעזשע קרוטיק אַלע מעגלעכע פּראַבלעמען, אַלע דערפאַרונגען און אַלע אַנגרעגונגען. זי איז איםפּרעסיאָניסטיש, איםאַנענט, און ווייל זי לעבט זיך אַינן אין יעדער אידעע, אין יעדער דערפאַרונג, אין יעדן אָנרעג — איז זי פּלוראַליסטיש.

וואַריאַציעס אויסטייטשונג

עס איז זייער אינטערעסאַנט זיך צוקוקן צו ניגערס מעטאָדן אין זינע עסייען וועגן אונדזערע קלאַסיקער, באַזונדערס אין די עסייען וועגן מענדעלע, שלום־עליכם און פּריץ, ווי זיי זיינען דערשינען אין זינע ביי־כּער „וועגן יידישע שרייבער“ (1910). די דאָזיקע דריי אַרבעטן בעטן זיינען עד היום די גייסטרייכסטע עסייען וועגן די דריי שרייבערס. ווי דאָס איז דער ציל פון יעדן קריטיקער, איז אויך ניגערס ציל אין די אַלע דריי עסייען — דערקלערן דעם קינסטלערס תּמציא, די וועגן, אָבער, צו דעם דאָזיקן ציל, זיינען פאַרשיידן, פאַרשיידן אין קאָמפּלעקס און אין מעטאָד. די עסיי וועגן מענדעלען האַלט זיך אויף די ליניעס פון ליטעראַטור־

געשוכטע אין הסכם מיט עסטעטישע פרינציפן, די עסיי וועגן פּרצן גער
 הערט אינגאנצן צום געביט פון שאפונגס-פסיכאלאגיע. און הער עס
 וועגן שלום-עליכמען, געהערט צו ביידע; ליטעראטור-געשיכטע און שאח
 פונג-פסיכאלאגיע.

דאס פארקטערסטישע לפי ניגערן, אין מענדעלעס מאטעריאל
 און אין זיין פורעמען דעם מאטעריאל שטאמט פון דעם סאמע געדיכטן
 פון יודישן לעבן, און מענדעלע ווייזט עס אונדז בשלימות. דאס איז
 מענדעלעס גרעסטער קונסט-אויפטו. אחוץ דעם האָט מענדעלע באשאפן
 נאָך צוויי קונסט-ווערק: — ניט פון „דער השכלה, וואָס איז מער ניט,
 ווי אַן אידעאלאָגישע אָפּשפיגלונג פון לעבן“, נאָר פון „לעבן זעלבסט“.
 די צוויי קונסט-ווערק זיינען: מענדעלעס שפראך, וואָס „זי איז אַליין צו
 אים אַ שאַפונג“; און די געשטאלט „מענדעלע“. מיט אַנדערע ווערטער:
 מענדעלעס מאטעריאל, פאַרם, שפראך און אייגענע געשטאלט קומען
 פון די טיפּסטע פּאַלקס-גרונטן. דאָרטן ליגן פאַרבאָרגן זינע וואַרצלעך.
 מענדעלע האָט ניט געקענט ווערן מענדעלע אָן דער סביבה, — און יוד
 שוה, דאָס מיינט — אָן דער דורות-דיקער ירושה און אָן דער סביבה, —
 ניט געזעלשאַפטלעכקייט, נאָר לעבן גופא.

דאָ באַנוצט זיך ניגער מיט היפּאָליט טענס מעטאָד. אין גרונט האָט
 אים קיינמאָל ניט „גענומען“ דער דאָזיקער מעטאָד: ראַסע (ירושה),
 מיליע (דאָס לעבן גופא) און דער מאַמענט (דאָס אינטימסטע). וויבאַלד
 דער דאָזיקער מעטאָד קען אים דינען צום בעסטן, לאָזט זיך ניגער אַוועק
 אויף טענס דרכים. אָבער אין מענדעלע-פּאַל איז ניגער אַוועק אַה אַמאָ
 די דרכים צוליב אַ קלאָרן טעם, הורך מענדעלעס ספּעציפישער איינגער-
 וואַרצלמייט, מחמת זיין ספּעציפישע ליטעראַרישע נטיה און שליחות,
 פירט דער דאָזיקער מעטאָד „ניט נאָר צום אינעווייניקסטן, ס ב י ב ה ש,
 נאָר אויך צום מער אינטימען — פּערזענלעכן קוואַל פון מענדעלעס
 שאַפן“ (דאָרט ב' 1, ז' 10), און דאָס איז שמענדיק ניגערס שטרעבונג;
 זיך דערשלאָגן צום קינסטלערס אינטימסטן, פּערזענלעכן שאַפונגס-קוואַל.
 אין אזא פּאַל איז דאָס גלייכסטע אויפצונעמען דעם אויטאָביאָגראַ-
 פּישן עלעמענט אין מענדעלעס שאַפן, און דאָס האָט ניגער, דערפילט.

און דורך אַט דעם עלעמענט קומט ער צו צו מענדעלעס. למעשה איגטיקען
 און פערזענלעכן קוואל" איז דער זיידע וואס האט געזאגט צו זיין זון זיין
 געזעצטע נאכפאלגער וויל ארויסברענגען מענדעלעס אספעציפישן רעאליזם.
 דעם נעא-משכילישן רעאליזם, מוז ער אנאלוורן דעם באזונדערן זמין
 מענדעלעס משכילישקייט. דאָס איז אַ משכילישקייט אין אַן אובערזאצונג
 ציטט זי האָט גאָר געפירט מענדעלען קעגן דער השכלה. און געזעס
 אנאליז גופא ווייזט אונדז ווי מענדעלעס ערשטע טויט צו השכלה ווייזט
 נען געווען: אַן אַ קרויז, אַן אַ מלחמה מיט די אַרומיקע און אַן יעדער
 ראַמאנטיק, וואָס אין אַ מלחמה ס'איז ניט געווען אין מענדעלען די
 באַוויסמע "פאַרביטערונג". וואָס אַנדערע משכילים אין יענער צייט האָר
 בן געטראָגן און זיך מענדעלע האָט ניט אונגעטילט די מענטשן און
 "השוכים", "מורחיאור" און אין משכילים "נאורים" ער האָט זיי אַנזינד
 געמיינט אַויף אונטערדריקער און אונטערדריקטע אַנאָרע העלעכע און
 ניט ערלעכע. דאָס לעצטע האָט גורם געווען, וואָס מענדעלע האָט זי
 אַנזעפירט אַנשטאָט דעם רעליגיעזן, דעם סאָציאלעטישן שטאַדפונקט:
 כּדי דאָס אַלץ אַרויסצוברענגען, מוז נוגער זיך באַנוצן מיט דעה מילונע
 מעאָרע: ירושה און סביבה. מיט זיין זעלבסטשטיינדיג אַרומגעבונגען
 און ווען נוגער פירט פאַר אונדז אַרויס די געשטאַלט "מענדעלע",
 מוז ער צו דעם אויסגעזעכנטן מוסוף זיין מענדעלעס געלאַנסקייט און
 זיין לעבנסהכמה זיין פּקחות אין דערקענען מענטשן זיין ליבע צום
 "דרך" הממוצע. אַבראַמאָוויטש, שרעבט נוגער, "איז דער היפּוך פון
 ראַמאנטיק, ער איז נישט ערקייט, קלאַרקייט; ער איז געבוירן געוואָרן
 מיט אַן אויג וואָס זעט דאָס קלענסטע, דאָס ווייטסטע אפּילן זיך אַליין
 זעט ער גוט (ווי הויך דאַרף מען זיך שטעלן צו זען זיך!) "ער (ה)ח
 מענדעלע" האָט געשאפן אַ נייַעם טיפּ משכיל, ער האָט געשאפן מען
 דעלען: אַ משכיל, וואָס בלעבט אַ נישט ווייניגער אין דער געהיטער
 מאַסע; אַ משכיל אַ רעאליסט, אַ משכיל אַ סקעפטיקער, אַ הומאָריסט
 (סאַראַ אַומגעריכטע צונויפפאַרונג!). אין אים זינגען פאַר אַן סתירות,
 ער זאָגט אַליין, אַז אין אים זיצן צוויי מענדעלעך; אַבער ווי האָט איר
 געווען אַ פאַרשטעלטן וואָס זאָל זיין האַתמאַנוש? און מענדעלע און אַ
 פאַרשטעלטער, שוין אַטדי סתירות גופא, אויב איר ווילט, איז אַ נייַעם.

אין דער השכלה-ליטעראטור זיינען ניטאָ קיין מענטשן מיט סתירות. דאָרט איז ניטאָ קיין קאָמפּליצירטקייט... מענדעלע האָט אַרײַנגעבראַכט אין דער ייִדישער ליטעראַטור די אינעווייניקסטע סתירה, דעם אינעווייניקסטן קאָמפּ, ער איז געקומען מיט ספּקות, וועלכע האָבן זיך דעם משה כּוֹל ניט געהלומט אַפּילו... (וועגן ייִדישע שרענבער, ב' 1, ז' 9).

און כדי אונדז ווײַזן דאָס אַלץ האָט נײַגער זיך ווידער געמוזט נעמען אַנאַליזירן די השכלה, נאָכמער — „דאָס לעבן זעלבסט“, און אויך די ירושה: דאָס אַלץ האָט פאַר אים ברויט געעפנט דעם וועג צו דעם „פּער זענלעכן קוואַל פון מענדעלעס שאַפּן“.

דאָס, וואָס נײַגער האָט געטאָן מיט „מענדעלע-געשטאַלט“, האָט ער אויך געטאָן מיט דער „מענדעלע-שפּראַך“. דאָס דאָזיקע זעלטענע קונסט-ווערק האָט מענדעלע געשאַפּן פון דעם אומציכטיקן, אומגליקלעך-פאַר ווילדעוועטן קאַבצאַנסק, אין מענדעלעס הענט איז עס אַן אַנטפּלעקונג, זי איז זויבער, פאַרמאָגט מאַס און איז עמיש, אזוי האָט נײַגער אויך געטאָן מיט מענדעלעס מאָלן די נאַטור, אזוי איז אויך מיט דער אידייע סאַציאַלער פאַטאָס, און מיט דער אידייע נאַציאָנאַלער פאַטאָס, וואָס מענדעלע האָט אַרײַנגעבראַכט אין דער ייִדישער ליטעראַטור, און צו דעם אַלעמען פירט נײַגער זײַנע וועגן דורכן מיליע-מעטאָד.

מיט דעם דאָזיקן מעטאָד באַנוצט זיך נײַגער דאָ ניט בלויז פאַר אויסמאָלן דעם גאַנצן הינטערגרונט פאַר דער „מענדעלע-געשטאַלט“ און פאַר מענדעלעס שאַפּן, דער עיקרשט וויל ער אויפדעקן יענע פאַרבאָה גענע טיפּענישן, ווי עס ליגן פאַרבאָרגן מענדעלעס וואַרצלען, אָט פון די וואַרצלען פירט אונדז נײַגער צו עסטעטישע באַטראַכטונגען, צו מענ-דעלען דעם קונסטלער, זיך אַרײַנגעבן אין די וועלט פון דער ליטעראַטור.

ווען נײַגער אַנאַליזירט און דערקלערט מענדעלען דעם קינסטלער, ווײַזט ער אונדז ווי אזוי מענדעלע איז צוגעקומען צו יענע טיפּע קוואַלן פון זיי האָט זײַן פּען „געשעפּט איר חיות“. דאָס זײַנען געווען — דאָס פּאָלקס-לעבן און די נאַטור. נײַגער ווײַזט אונדז פאַרוואָס מענדעלע איז „אַ גרויסער קערפּער-שילדערער“, אַ טיפּער פּסיכאָלאָג, אַ קינסטלער-סטי-ליזאַטאָר, אַ שפּראַך-שאַפּער, אַ שילדערער און אַ מאָלער, אַ סאַטיריקער און אַ הומאַריסט.

אין אָט־דער ווּנדערלעכער מענדעלע-אַרבעט פירט אונדז ניגער פון דער מיליע — צום קינסטלער, צו זײַן „מער אינטימען, פּערזענלעכן קוואַל“. דריקט דאָך קונסט אויס די קינסטלערישע אינדיווידואַליטעט. ניגער האָט דערפילט מענדעלעס גאַנצקייט. ער האָט געזען אין אים אַ טיף-פאַרוואַרצלטע, פאַרענדיקטע געשטאַלט. ער האָט אויך באַנומען דאָס קינסטלערישע שליוות פון אָט־דער געשטאַלט. ניגער געהערט ניט צו די „וויסנשאַפטלעכע“ קריטיקער פון טענס הדר. ער האָט אָבער אינטואַיטיוו דערפילט, אַז אין מענדעלע-פאַל וועט אים צום בעסטן דינען טענס „וויסנשאַפטלעכער“ מיליע־מעטאָד. און דערפילט האָט עס ניגער דער אימפרעסיאָניסט, ווּנל זײַן קריטיק איז די אימאַנענטע קריטיק. דאָס אימאַנענטע, דאָס אינערלעכע אין יעדן ווערק, זאָגט אים אונטער וואָס פאַר אַ מעטאָד איז דער פאַסיקסטער פאַר דעם באַטרעפנדיקן ווערק. און אין מענדעלען האָט דער אימפרעסיאָניסט, דער „פּרניער“ קריטיקער ניגער געזען אַ פאַרענדיקטע שאַפונג. דעריבער האָט ער אונדז טאַקע געקענט געבן אַ גאַנץ בוך וועגן מענדעלען, איינס פון די גאָר ווייניקע פאַרענדיקטע גרויסע ליטעראַטור־מאַנאָגראַפיעס, — אַן אַרבעט אַ סאָלידע און אַ מאָנומענטאַלע.

פּרצן אָבער האָט ניגער אַנדערש אויפגענומען. האָט ער דערפאַר אויך גענוצט אַן אַנדער מעטאָד. ניגער בלייבט שטענדיק געטרײַ זײַן קונסט־געפיל, זײַן אויפנעם־אינסטינקט. וואָס פאַר אַ מעגלעכקייטן דער מאַטעריאַל וועט פאַר אים אַנטפלעקן, אַזאַ מעטאָד וועט ער אינטואַיטיוו אָננעמען. זעען מיר אין זײַן אַרבעט איבער פּרצן גאָר אַן אַנדערן צו־גאַנג.

אויך פּרצן, דעם אומרוקן פּרצן, דערפילט ניגער ווי אַן אימפרעסיאָניסט. און אימפרעסיאָניסטיש זײַנען ניגערס ערשטע אַקאָרדן אין דער פּרײַ־עסיי.

„ווער — שרייבט ניגער — עס זוכט דעם ברענפונקט, וווּ אַלע, סײַ די העלע, סײַ די בלאַסע שטראַלן פון אונדזער ליטעראַטור אין דער הינטיקער צײַט קלייבן זיך צונויף, — בלייבט שײַן בײַ פּרצן... וואָס האָט אויף פּרצן קיין רושם נישט געמאַכט?

וואָס האָט אים נישט פרוכטבאר געמאַכט? האָן וועלכע אידעען בלום, וואָס ער האָט, ווי די בין, זי געזויגן, האָט ער, אויך אזוי ווי די בין, נישט באַפֿרוכפערט? "די גרונט־מאָטיוון פֿון זײַן שאַפֿן איז פֿונקט אזוי שווער צו געפֿינען, ווי די גרונט־ריכטונג זײַנע... צו וואָסער ריכטונג אין דער ייִדישער ליטעראַטור גע־ הערט פֿרײַ? אָבער נישט אין דער ייִדישער ליטעראַטור דאַרף מען זוכן די ריכטונג פֿרצעס, נאָר פֿאַרקערט, אין אים — די ריכ־ טונגען פֿון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור; אין אים איז דער אָנהייב פֿון זײַ אַלע כּמעט; פֿרײַ איז אַ ייִדישע לײַט טעראַטור־געשיכטע אין מיניאַטור... דען נישט נאָר דער אינהאַלט איז בײַ אים אַ ריכער און אַ פֿאַרשייד־ אַרטיקער, — אויך די פֿאָרם". (דאָרט ז' 135).

דאָ איז שוין ניטאָ דער מיליע־מעטאָד, וואָס ניגער האָט אזוי אינ־ טערעסאַנט באַנוצט אין דער מענדעלע־אַרבעט. דאָ באַהאַנדלט ניגער פֿרצעס "השכלה און חסידות, קריטיק און ראָמאַנטיק", זײַן סטיל — דעם אַריסטאָקראַטישן און דאָך דעמאָקראַטישן, זײַנע "פֿאַרשיידענע ריטמען און פֿאַרשיידנסטע מאָטיוון: סאַציאַלע און פֿסיכאָלאָגישע, רע־ ליגייעזע און פֿילאָסאָפֿישע". פֿרצעס אינהאַלט איז "אַ ריכער און פֿאַר־ שײַדנאַרטיקער". שטעלט זיך ניגער אָפֿ אויף פֿרצעס פֿאַרמען. ער אַנאָ־ ליזירט פֿרצעס עפֿיק, ליריק און דראַמע. ער שטעלט זיך אָפֿ אויף דער עסמעטיק פֿון אַט־די פֿאַרמען, באַזונדערס, ווי אזוי פֿרצעס טעמפּעראַ־ מענט האָט זײַ באַווירקט.

אָבער זיך אָפּגעבן בלויז מיט עסמעטישע עסקורסיעס — דאָס אינ־ טערעסירט ניט ניגערן. בײַ אים איז עס בלויז אַ מיטל ווי אזוי צוקומען צו דער אידעע — פֿרײַ. דורך אַט־דעם עסמעטישן אַנאַליז קומט ער צו דער "פֿסיכאָלאָגישער זײַט פֿון דער פֿילזײַטיקייט" — פֿרצעס פֿילזײַטי־ קייט. און דאָס ווערט אַ ווינטערידיקער, שטאַפֿל פֿאַר זײַן אַנאַליז. ער דעקט אויף דעם דיכטערס גרויסע מעלות. אין יענער היסטאָרישער צײַט אין אונדזער ליטעראַטור־אַנטוויקלונג איז פֿרײַ געשטאַנען "אין דער וועלט מיט אַן אָפּענעם אויג און אַן אָפּענעם אויער". ער האָט געזען

„אלע פארבן“ געהערט „אלע קלאנגען“, וואָס קומען פון אַרום“ ער
 „כאַפט זיי ניט אויף פרעמדע, קאַלמע, ווי זיי זיינען, ער נעמט זיי
 אַרײַן וואָס זיך, זיי ווערן זינע — מאַכן זיי דיכער, פאַרבי-
 גער זײַן אייגן בילד, פאַרוועבן זיך מיט זײַן אייגענער מעלאָדיע.“
 ניגער, דער קאָנסערוואַטיווער אימפרעסיאָניסט, ווײַזט אונדז אויך
 ווי אַזוי אין אַט דער מעלה, אין אַט דער אימפרעסיאָניסטישער מעלה,
 „שטעקט דאָך אַ געפאַר“. ער ווײַזט אָן ווי פּרײַז קען זיך ניט קאָנ-
 צענטרירן. מ'זעט עס אין פּרצעס „איינציקע ווערק, אַזוי ווי אין
 זײַן שאַפּן בכלל“. ניגער פירט אַרױס פּרצעס אַ כאַראַקטעריסטישן
 שטריק, זײַן ליבע צו שילדערן, ניט ווי אַזוי אַזאָך ווערט, נאָר ווי
 „אַזוי זי ווערט מגולגל“. דערביי ברענגט ניגער פּרצעס באַקאַנטע ווער-
 טער: „מיט דרײַ אייגענע ציגל קען מען שטעלן אַ שול און אַ קלױסטער,
 אַ פּאַלאַץ און אַ תּפּיסה, און נאָר אַ הקדש“. און ניגער איז מוסיף: „און
 ער (פּרײַז) ווײַזט אונדז אַלץ, וואָס פּונעם ציגל קען ווערן, אַלע גלגולים
 זײַנע.“ אָבער דאָס אינטערעסאַנטסטע אין ניגערס מסקנא: „אויף
 דער קראַפט פון אַסאָציאַציעס, אויף דעם אינעווייניקסטן זכרון פון מוח
 און נשמה, מער ווי אויף דעם אויסווייניקסטן געדעכעניש פון ראייה
 און שמיעה — האַלט זיך דער גאַנג פון זײַנע געדאַנקען, פון זײַן
 פּאַנטאַזיע. די רײַנע פּלאַטע פון דער פּאַרם לנדט בני אים
 דעריבער פון די אָנגעוואַרפענע, ניט נאָר גוט-באַהאַפּטענע פּלאַטעס
 פּונעם אינהאַלט“. (דאָרט, ז' 144) און אויף אַן אימפרעסיאָניסטישן אופן
 ניט ניגער איבער פּרצעס שאַפּונגס-פּראָצעס.

ניגער שטעלט זיך אָפּ אויף פּסיכאָלאָגישע מאָמענטן אין פּרצעס
 שאַפּן. ער באַקענט אונדז מיטן „אַרגאַנישן פעלער“ אין פּרצעס טעכניק.
 ער באַקענט אונדז אויך מיט דער מעלה אין דעם דאָזיקן „אַרגאַנישן
 פעלער“, וואָס זעט אױס ווי אימפּראָוויזאַציע. און פון די פּסיכאָלאָגישע
 דערקלערונגען פירט אונדז ניגער, דורך עסטעטישע אַנאַליזן, צו די דרײַ
 וויכטיקע עלעמענטן אין פּרצעס ווערק. זיי זיינען: דאָס אינטעלעק-
 טואַליסטישע, דאָס עטישע און דאָס ראַמאַנטישע. אויך די דאָזיקע קינסט-
 לערישע אידעען אַנאַליזירט ניגער עסטעטיש און פּאַרמעל.
 דער מעטאָד אין דער דורכדרינגלעכער פּרײַז-עסײַ געהערט, בכּוּ,

אינגאנצן צום געביט עסטעטיק, ער האָט קיין שויכות־ניט מיטן מיליע. מעטאָד אין דער מענדעלע־צהבעט, ווען ניגער שרטיבט וועגן שלום־עליכמען, איז, דער מעטאָד ווייזער אן אנדערער. אין דער שלום־עליכמען געפינט מען אין דעם מעטאָד דריי מינים: דעם ליטעראַטור־היסטאָרישן; דעם עסטעטישן — צו דערקלערן דעם ליטעראַטור־היסטאָרישן מין; און, צום לעצט, דעם מיליע־מעטאָד, ווייל דער ליטעראַטור־היסטאָרישער מאַמענט, איז אויך אַ מיליע, אמת, אַ ליטעראַרישע מיליע.

זייער אינטערעסאַנט איז, ווי אַזוי ניגער דעקט אויף פאַר אונדז די קוואַלן, וואָס האָבן גענערט שלום־עליכמען, דעם מערקווירדיקן „לע־בעדיקן, גייעוודיקן פּנאָס“. און נאָך אינטערעסאַנטער איז די סיבה, פאַר וואָס גראַד אין דער שלום־עליכע אַרבעט איז ניגער געווען פאַראַינטער־רעסירט אין די קוואַלן, אין די ליטעראַרישע קוואַלן. ניט צופעליק קומט ניגער צו אַטדעם ליטעראַטור־היסטאָרישן מקור.

שלום־עליכמס אייגענע קוואַלן זעט ניגער אין שלום־עליכמס, „פאַנ־טאַזיע און אין דעם זעלטענעם זכרון“, אין זיין אָפּן אויג און אָפּן אויער. און שלום־עליכמס וועלט זעט ניגער אין דער וועלט „כתריאלעווקע יודע־לעד“.

ניגער ווייס גאַנץ גוט דעם אָנגענומענעם כלל: „פאַר דעם, וואָס ווייל מיט אַן אמתן געניסן דעם דיכטער, איז וויכטיק ניט דאָס פרעמדע, נאָר דאָס אייגענע וואָס אין אים“. דאָך וויזט ער אָן אויף ד ר ו י ס נ־דיקע השפעות. זיי „קענען אונדז וויזן דעם וועג, וואָס פירט צו דעם איינעווייניקסטן קוואַל פון זיין (שלום־עליכמס) שאַפן“. און דאָ ווענדט ניגער אָן דעם ליטעראַטור־היסטאָרישן מעטאָד. אָבער ניגער איז דאָ ניט אויסן צו באַליכטן אַלץ ביבליאָגראַפיש אָדער ליטע־ראַטור־היסטאָריש. ער ווייל דאָ קלאָר מאַכן דעם ענין — קולטור־היס־טאָריש (דעם יודישן ליינערעס מצב), און — עסטעטיש (דעם מהות אין די השפעות).

די השפעות אויף שלום־עליכמען — וויזט אונדז ניגער — זיינען געקומען פון שרטיבערס, וואָס זיינען ווייט איינער פון אנדערן, ווי מערב פון מזרח, און וואָס עס איז שווער זיי גאָר צו דערמאָנען איינס לעבן

דעם אנדערן און א "להבדיל" — דאס זענען צומענדעלע מוכר ספרים
און ... ש"ר. אין ש"ר האט שלום עליכם געזען דעם אבן-גנתי און וועג צום
ידישן ליינער. ער הייבט אויף א מלחמה קעגן אים און דעם בולוואר
געשמאק בכלל. דורך דעם "האט ער (שלום עליכם) געוואלט צוגרויטן דעם
לעזער — ליינענען מור בני ניגערן — צו זיין אייגענעם (ד"ה) שלום
עליכם) איינפאכן נאטורלעכן נאטוראליסטישן שטייגער שרעבן און
פארקערט דורך די בנישפולן פון זיין אייגענעם שניט צו שרעבן — פאר
מיאוסן נאך מער די שונדערטער ...".
און אט די קולטור-היסטארישע טעמים ברענגען ניגערס עסטעמושע
דערקלערונגען. ראשית, מחמת זוי-מוזער אונטערשונדן צווישן "ראמאניסטן, וועלכע
כע דערציילן מעשות וואס ניט געשטויגן און ניט געפליגן און אים
(שלום עליכם), דעם "היסטאריקער", דעם "רעאליסט" וואס "מוז
אפהיטן דעם אמת".
צווייטנס, צו דער עסטעטיק-די-מיטלען און די-באגרענעצונגען און
א ספעציפיש-יודישן ראמאן ("א ראמאן און א ראמאן" אדער א ראמאן
מיט א פארציטיקער, פרום-שמעלשער יודישער ליבע).
דריטנס, מחמת קולטור-היסטארישע טעמים זעט ניגער אין שלום-
עליכם "איינע ווייניקסטן סטיל, א מענדעלע-טענדענץ", און אין
זיין "אויסנווייניקסטן סטיל, א ש"ר-טענדענץ".
פערטנס, די זעלביקע טעמים רופן ארויס אין ניגערן אינטערעסאנטע
מחשבות וועגן הומאָר בכלל און שלום-עליכם הומאָר בפרט, וועגן הומאָר
און קאָמיזם וועגן דעם "כתריאלעווקער קאָמיזם" בני שלום-עליכםען.
פינפטנס — וויזט אונדז ניגער ווי אזוי שלום-עליכם האָט אויסגע-
דריקט דעם כלל-דיטם און וואָס איז מאָמענטאָן אין פרט, אין דער גרוי-
סער גאלעריע כתריאלעווקער טיפן.
אנגעהויבן האָט דאָ ניגער מיטן ליטעראטור-היסטאָרישן מעטאָד. אין
דעם פאל איז עס געווען אַ מיין ליטעראטור-מיליע הינטערגרונט. אָבער פון
דעם הינטערגרונט האָט ער אונדז געפירט צו עסטעטישע ווערטן. און די
דרכים זיינען געווען קולטור-היסטאָרישע און ליטעראטור-היסטאָרישע.

אָטדער מעטאָד אין זשויין מער סינטעטיש ווי דאָס זיינען די מעטאָדן, וואָס ניגער נוצט אין די אַרבעטן וועגן מענדעלען און פּרצן. די מעטאָדן זענען צווישן נאָגערס אַנדערע מעטאָדן מערקט זיך צום בולטסטן נאָך אַ מעטאָד, מע קען אים אָנרופן — „וואַריאַציעס אויף אַ טעמע“. דער דאָר זיקער מעטאָד קומט אים אונטער זייער אָפט ווען ער שרעכט וועגן פּאָעזיע זע און פּאָעטן בני דעם מיושבדיקן קריטיקער ניגערן ווערט עס ניט פאַרוואַנדלט אין „פּרע“ אימפּרעסיואַניסטישע ראַפּסאָדיעס. אַ „גנטיש“ רעכער“ קריטיקער לאָזט זיך האַרטן אַוועק אויף די פליגלען פון דעם „וואַנדערלעכן“ לירויס, ער ווערט — אין מערסטע פּאָלן — „זיס און שמאַכטנדיק“ פּאַרטראָגן אין מעלאָדיעס פון „וואַנדערלעכער פאַרגעסונג“ אָדער פון „וואַנדערלעכן גענוס“. דער קאַנסערוואַטיווער אימפּרעסיואַניסט ניגער שרעכט זיינע „וואַריאַציעס אויף אַ טעמע“ גאָר אַנדערש. ער טרעט ניט אָפּ אויף אַ רגע פון דער טעמע. ער רעכט זיך ניט אָפּ פון דעם ווערקס וואַרצלען, ער בינדט אין אונן געוועב זיינע לירישע אויסשטימטשונגען. ער מאַלט — מערסטנס שפּילט ער פאַר אונדז אויס — „וואַריאַציעס“ אויפן סמך פון עיקר-טענער, פּראָזעס און בילדער. ער געפינט זיי ביים דוכטע בעת ער טיטשט פאַר אונדז זיין ווערק. אזוי אַרום שאַפט ער דעם דיכטערס געשטאַלט, ער שילדערט אויף דעם היב טעלס שטימונגן. ער ניגער האַט גלייב אויסשפּילן דאָס, וואָס דירט מע האָן זיינע געפילן, וואָס „טרעפט אַרצין“ אין זיין גוסט. די פּרעסע פּרעסע די ווענער, „די האַמינאַטע“. מיט זיג שפּילט ער אויס דעם פּאָעטס וועלט. מיט אַנדערע ווערטער — ער שאַפט מיט דאָס איז אייגנטלעך, דעם קריטיקערס מיטשאַפּעווישע אויסשטימטשונגן אזוי נעמט אויף ניגער קריטיקונסט.

די ווייז מיר האָבן גאָרוואָס באַמערקט אין ניגערס וואַריאַציעס-אויסטער טשונג ניט ווילד „פּרע“. די דאָמינאַטע מענער שפּילט ער טאַקע אויס פּרע. ער לאָזט זיך אָבער נישט אַוועק סתם אין דער וועלט בעת ער שפּילט אויס די עיקר-טענער, האַלט ער זיך אָן אין אַ געוויסן „פּסיכאָלאָגישן“ פּאַרעם. דאָס פירט אים צו ווינטערדיקע און שפּעטער ווידער צו ווינטערדיקע וואַריאַציעס. אזוי שאַפט ער די אויסשטימטשונג.

ער מאכט קלאָר דעם אומקלאָרן און „ציטנוויז, דעם פאַרבאָרגענעם תוך פונעם פּאָעט“.

ס'איז כדאי באַטראַכטן לְמשל, ניגערס אַן אַרבעט וועגן דוד איינ-האַרנען (די ייִדישע וועלט, 1913). מען זעט דאָרט קלאָר ווי ניגער איז צוגלייך פּרטי און דאָך געבונדן אין זײַנע „וואַריאַציעס אויף אַ טעמע“.

הייבן הייבט ער אָן אין אַזעלכע פּאַלן מיט אַ פּראָבלעם, מיט אַן אידעע. זי קען זײַן אַ קולטור-היסטאָרישע, אַ ליטעראַטור-היסטאָרישע, אַ פּסיכאָלאָגישע. אין דער עסיי וועגן איינהאַרנען הייבט ער אָן מיט אַ פּראָבלעם שאַפּונג-פּסיכאָלאָגיע — פאַרשטייט זיך, האַלב-ליריש אויס-געדריקט. ער פאַרפירט אַ שמועס וועגן וואָר און חלום; וועגן זכרון — דעם פּאָדעם וואָס פאַרבינדט דעם דיכטערס וואָר און זײַן ווערק, און וואָס דורך אים „קומט צו רינען בלוט אין דער פּאָעזיע“; וועגן פּאַנ-טאָזיע וואָס שמידט איר געשטאַלט; אא”וו.

נאָכן שמועס וועגן פּראָבלעמען אין שאַפּונג-פּסיכאָלאָגיע, גייט ער איבער צו דעם קינסטלערס פּסיכאָלאָגיע. זייער כאַראַקטעריסטיש איז ניגערס אַ באַמערקונג מכוּח דעם, צי ער דאַרף זיך אַרײַנמאַכטן אין דיכטערס לעבן, צי אין דיכטערס טרוים. עס פאַרשטייט זיך, אין דעם אויסוואַל הענגט אָפּ אויך דער מעטאָד. ווי אַן אימאַנענטער קריטיקער נעמט ער אָן דאָס, וואָס דער מאַטעריאַל זאָגט אים אונטער. אין איצטיקן פאַל זאָגט אים דער מאַטעריאַל אונטער אַ וויכטיקן פּרט. איינהאַרנס ליר איז זעלטן-ווען אַ זכרון-ליר. זײַן ליר איז מיס-טנס אַ טרוים-ליר. דעריבער דאַרף ער דערקלערן דעם דיכטערס פּאָעזיע ניט ווי זי איז אין אים הסכם מיט דער וואָר, נאָר מיטן טרוים.

ניגער זוכט אויס אָדער כאַפּט-אויף אַן עיקר-טאָן, אַ דאָמינאַנטן טאָן, אין איינהאַרנס לידער. דער טאָן רעדט שטענדיק וועגן דעם דיכ-טערס טרוים. צו פאַרשטאַרקן זײַן טעזיס, ווייזט אונדז ניגער דעם איינ-ציקן אויסנאַם אין איינהאַרנס לידער אין יענער צײַט. „בלויז אין איין שיר, וואָס טראָגט טאַקע דעם נאָמען „זכּרונות“ דערצײלט ניגער, איז פּאַראַן אַן אַנצוהערעניש אויף רעאַלע לעבנסשילדערונגען“. נאָכדעם קומט דער שיר. עס איז אויך מעגלעך, אַז דעם לידס נאָמען — „זכּר-

נות" — האָט ניגערן אָנגערעגט אָנצוהייבן די עסיי מיט אַ שמועס וועגן זכרון און וועגן כּת־הדמיון. נאָכדעם — צופירן דעם שמועס צו זיין הנהגה מעזע און דעם אויסנאָם, וואָס באַקרעפּטיקט זיין טעזע.

ניגער ווּניזט אויף: אויב אין איינהאַרנס אַנדערע לידער דערמאָנט זיך דער דיכטער „אָן עפעס אַזוינס, וואָס מיט אים איז געשען, איז ער אויך ניט זיכער, אַז ס'איז געשען טאַקע אין דער אמתן".

„... און אפשר האָט דאָס מיר מנין איינזאַמע פּאַנטאַזיע גענאַרט, און דאָס איז נאָר אַ בילד, אַ צויבערבילד געווען".

(איינהאַרן: שטיילע געזאַנגען ז' 17.)

און דאָ וואריאירט ניגער מיט ציטאַטן און באַמערקונגען וועגן אָט־דעם איינהאַרנישן טרוים. ער פירט, אייגנטלעך, אַלץ צו דער לעצטער שורה אין דער ציטאַטע „אַזוי ווי אַ טרוים אויפן וואָר". און אָט־די שורה ווערט פאַר אים ווידער אַן אויסגאַנג־פּונקט. און ער שפּילט ווייטער זינע וואַריאַציעס אויף דער דאָזיקער טעמע:

„אַפילו די געליבטע — שרײַבט ווייטער ניגער — איז אַ טרוים, ניט קיין וואָר. אַ קינד פון דער מוזע, ניט אַליין אַ מוזע. ער באַזינגט ניט די געפונענע און טרויערט ניט נאָך דער פאַרל אָרענער: ער טרוימט וועגן דער, וואָס ער זוכט: זיין וואָרט איז ליבע, נאָר: בענקשאַפט. ער זינגט זינע שטיילע געזאַנגען לכּבוד:

„דער בלאַסער בת־מלכה, נאָך וועלכער איך בענק און וויל זי נישט קיינמאַל געפינען;
פאַר דער, וואָס איך פלעג אין די זילבערנע נעכט די האַרציקסטע מעשהלעך שפינען".

(דאָרטן, ז' 3)

דאָ פאַרבינדט ניגער זינע פּריערדיקע טענער מיטן לעצטן אַקאָרד אין דער נאָרוואָס־אויסגעשפּילטע ציטאַטע. און דער אַקאָרד איז: — „די האַרציקסטע מעשהלעך שפינען". און מיט אָט־דעם אַקאָרד שפינט ניגער ווייטער זינע וואַריאַציעס:

„האַרציקע מעשהלעך, לעגענדעס, חלומות, וויזיעס — דאָס זיינען די לידער זינע (איינהאַרנס). און דאָס איז איינער פון די סמנים, וואָס שוידט זיי אָפּ פון די געדיכטן פון אַנדערע ליריקער. וואָרעם די מעשה-

לעד, וואָס ער, איינהאַרן, דערציילט, זיינען ניט קיין טעמעס פאַר אים
(ווי טעמעס נעמען מעשהלעך אויך אַנדערע דיכטער): די מעשהלעך איז
דער תוך, ניט נאָר די פאַרם פון זיין ליריק...

ניגער שפּילט דאָ אויס וואַריאַציעס אויף דער טעמע מעשהלעך, לע-
גענדרעם, ביז דער קלאַנג ציטערט אויף אין אַ נייער ציטאַטע:

„אַך, זיי, מיין געליבטע, אַ צאַרטע לעגענדע —

אַדער ניגער פירט אַרויס אַן עיקר-טאַן, אַ דאָמינאַנטע:

„זיי ווייט און געהיים און פאַרחלומט...”

און נעמט עס ווידער ווי אַ טעמע:

„ווייט און געהיים און פאַרחלומט זיינען אַלע גע-
שטאַלטן, אַלע זענגען, וואָס ער זעט...” אַז“וּן.

און אַט זיינען די עיקר-טענער אין דער גאַנצער עסיי, די אויסגאַנג-
פּונקטן און טעמעס פאַר ניגערן: איינהאַרן איז דער דיכטער פון טרויר-
מען; טרוים און וואָר; מעשהלעך און לעגענדע איז דער תוך פון זיין ליר-
יק; ווייט און געהיים און פאַרחלומט, פון „טרוים” גייט ניגער אַריבער
צו ווייטערדיקע עיקר-טענער: „בענקשאַפט און טרויער” און „אַ צער פון
טויזנט דורות ליגט אויף מיר.” און ווען עס קומט צו אַטדעם אַקאַד, שפּילט
ניגער וועגן „יתום” און „יורש”:

„אַבער געוויינט האָבן זיי ניט, זינע אויגן: שטיל אין זיין
ער טהויער, וואָרעם ניט טרויער פון אַ יתום, וואָס איז געבליב-
ן אין דער וועלט עלטר און פאַרלאָזן און אַן אַן אַנשפּאַר אין
לעבן, איז זיין טרויער, נאָר דער טרויער פון אַ יורש, וואָס
אוצרות, פון זינע עלטערן געזאַמלט און אַפּגעהיט, זיינען איבער-
געגאַנגען אין זיין רשות, און עס טוט אים נאָר באַנג, און עס
שרעקט אים די פאַראַנטוואָרטלעכקייט, די הייליקע אחריות, וואָס
די שעה פון טויט האָט אַרויפגעלייגט אויף אים, דעם איבערגע-
בליבענעם, אַ ציטערניש נעמט דורך זיין נשמה, אַז ער גיט אַ
טראַכט וועגן די, וואָס וועלן קומען נאָך אים און פאַרנעמען זיין
אַרם... צו וועלן זיי ניט פאַרשוואַרצן די ירושה? דער כּוּם פון

פּרען, די שטילע זאך פון אונזער קרבן, איז אונדז איבערגעגעבן
 געוואָרן צו היטן — צי זועלן מיר אים היטן? אא"וו. (אויפן זיין)
 און אזוי קומט ניגער צו וויטערדיקע אקארדן: שוואַרץ, ווי די
 נאכט; עלעגישקייט און תפילה; „אַליין צווישן די חורבות“.
 מיר האָבן דאָ אָנגעוויזן אויף די עיקר־טענער, עיקר־אקארדן, טע-
 מעס. אויף זיי האָט ניגער געשפילט זינע וואַריאַציעס. מיר האָבן עס
 ניט געטאָן, כדי איבערגעבן די סכעמע, די גרונט־עלעמענטן און דער
 עסיי איבער איינהאַרנען אויך ניט — כדי ווייזן וואָס אייגנטלעך כאַפט
 אויף ניגער און ווי אזוי ער שאַפט־מיט. מיר האָבן זיי דאָ בפירוש גע-
 בראַכט כדי ווייזן די פּרניע „וואַריאַציעס אויף אַ טעמע“. אָבער נאָך ווייכ-
 טיקער איז באַטאָנען ווי אזוי די וואַריאַציעס זיינען געבונדן צו טעמעס,
 ווי צו גרונט־עלעמענטן אין דעם דיכטערס פּאַעזיע. און דאָס פירט ני-
 גער פאַר אונדז אַרויס. אין די דאָזיקע טענער, אקארדן און טעמעס
 וועבט ער אַרײַן — פון צײַט צו צײַט — קריטישע באַמערקונגען. און
 לסוף פאַרענדיקט ער די עסיי מיט אַ ספּעקולאַטיוון שמועס, ענלעך צום
 שמועס אין אָנהייב־עסיי. און דאָס אַלץ שאַפט דעם איינדרוק פון אַ
 פּעסטימער, פאַרענדיקטער קאַמפּאָזיציע.
 די אַלע מוסטערן געבראַכטע פון די פיר שרייבער דינען ניט ווי
 פּאַקטישע מעטאָדאָלאָגישע איינטיילונגען. זיי דאַרפן ניט אויפֿווייזן
 באַשטימטע מעטאָדן אין ניגערס קריטיק. פאַרקערט, זיי דינען
 נאָר צו באַווייזן ווי זײַן קריטיק איז ניט געבונדן צו קײַן שום אויסדער-
 וויילטער באַשטימטער דאָגמע. צו אילוסטרירן דעם טענים קען מען
 ברענגען נאָך און נאָך מוסטערן, כמעט אַלע זינע קריטישע אַרבעטן.
 יעדער מוסטער וועט אונדז ערות זאָגן וועגן אַן אַנדער מעטאָד אָדער אַן
 אַנדער קאַמפּלעקס מעטאָד, דאָס אַלץ וועט אונדז שטענדיק ווייזן די
 ברענעצן און די געביטן, וואָס באַוועגט זיך ניגערס קריטיק. זיי וועלן
 אונדז אָבער אויך ווייזן ווי אזוי אין די גרענעצן גופא בײַטן זיך אָפט
 די באַזונדערע טײַלן, די באַזונדערע פּערעס און קאָלירן אין איין און
 דעם זעלבן געוועב. פאַראַן אָבער אין אַטדער בײַטעניש אַ געוועסענע
 ניק, אַ באַשטימטער סדר, דרײַ זאַכן שפּילן דאָ אַ ראָלע. ראַשית, דער

שרניבער, וואָס ער באַהאַנדלט בשעת מעשה, פונדעסטוועגן בלויבט נישט
 גערס סטיל שטענדיק ניגערדיש. ווי מ'זאָגט צו אים: "ווי אַלע וועגן
 די גאַנצע צייט אין ניגערס סטיל אַ נערוועזע באַוועגלעכקייט. עס פילט
 זיך, אינגנטלעך, ווי דער קריטיקער — אין זיין מיטשאַפן — איז אינה
 גאַנצן דורכגענומען מיטן שהנבערס סטיל. ער אַליין כאַראַקטעריזירט
 שאַפיראָס סטיל ווי אַ נערוועזע-הונקן אַוימפרעסיאָניסטישן שטייגער
 שרניבן". און אזאָ שטייגער שרניבן פילט מען דורכאויס אין ניגערס עסיג
 וועגן שאַפיראָ. אָט איז ניגערס אַ פאַראַגראַף: "דער ניגערס סטיל איז אַ
 קלאַסישער סטיל, און ווער איז דאָ דער קרבן? דער אַלטער ניגער? דער רעוואָל
 יוציאָנער אין ברלין? דער יידישער בולקן? וואָס טרעפט
 נאָר ווער ער שויסט אין דעם אייגענעם קאַפּ? דער שניג, דער
 רוצח מילט? קיין אַנדערשן ניגערס? ווער האָט די
 "מענטשלעכע געשטאַלט", די מענטשלעכע ווערדע פאַרלאָרן? ווער
 האָט און פון זינען אַראָפּ? דער מענטש איז פון זינען אַראָפּ אַליין
 אַויסן ווי רופט מען אים, אַלס איינס, וואָס ער טוט, וועמען ער
 טויט, זיך, צי אָן אַנדערע, ער טוט עס נישט מיט דעם אייגענעם
 ווילן. פון דבוק, פון גלגול ווערט ער געטריבן, ווי פון ווינט אַ
 שטרויעלע פון דעם, וואָס איז אַוואָר זיך אַליין קיין בעל-הבית
 נישט, איז נאַרשי גערעכטיקייט צו פאַדערן. נאָך דעם ערשטן
 געשטורבעהדיקן וואָנזין וועט אַזוי וועט אַזוי דעם זעכציגאַריקן פאַר
 גראַממשטיק, קומען דעם צווייטערע דער מיידערה דער טייל ער
 אַזוי וואָנזין: מיר וועלן קוקן אין זיך און בנעם די פינגער. אַנישט
 אַזוי וועלן מיר טאָן דאָס אייגענע, וואָס דער מענטש מיטן צלם אַזוי
 אַזוי בנעם מיר האָט זיך אויסגערויסן, דעהצילט ער אַזוי זיך געט
 ער זיך ער זיך מען פֿום האָט זיך אַליין אויפגעוויבן און אַ ברויט
 געטאָן דעם פאַרבלויטקטן פּנה, וואָס האָט זיך צוזאַמענגעדרייט
 אַזוי דער ערה, ווי אַ צעטראַטענער וואָרעם? איז עס אַכזריות?
 זיך זינען אַזוי אַזוי משוגעת, אַזוי אַכזריות שפאַטעוודיק, פאַר
 אַכזריות אַכזריות משוגעת? כאַאָס, האָט געטריבן אַכזריות. (וועגן
 זיך יעדן שטוב ער זיך זיך 2, זיך 9, זיך 9.6).

דער סטיל איז דאָ מיט אַ צוק, אַ מין סטאקאטאָ-סטיל. ער איז נערוועז. דער לויף ווערט יעדע עטלעכע ווערטער פאַרהאַלטן דורך אָפֿ-שמעלצייכנס. זײַן עמאַציאָנעלקייט שמעקט אין די פּראָגעס, אין די איבערחזרונגען, אין אַקצענטירן דורך סינאָנימען.

מירן נעמען איצט אַ בײַשפּיל, וווּ ניגער נוצט אויך אָפּשטעל-צייכנס גאַנץ אָפּט, נאָך יעדע עטלעכע ווערטער. און דאָך איז דער סטיל דאָ „אַ מידער“, אַ לאַנגזאַמער, „אַ שטילער“. און ווען מיר שטויסן זיך אָן אויף אַזאַ „מידן“, לירישן סטיל בניגערן מיינט עס, ער שרײַבט וועגן אַ שרײַבער, וואָס פאַרמאָגט טאַקע אַזאַ סטיל. דער בײַשפּיל, וואָס מיר נעמען איצט, געפינט זיך אין ניגערס עסיי איבער נאָמבערגן:

„דאָס איז דער ריטם פון לעבן, וואָס האָט זיך אינגעמירט צו זוכן זיך אַ ציל און האָט זיך באַרוקט, אָדער זוכט זיך צו באַ-רוקן. דאָס איז דער ליריזם וואָס האַלט שוין נאָענט ביים עפאָס. עס בענקט זיך נאָכן שטילן ברעג, און דער ים, וואָס האָט אַמאָל געשטורעמט האַלט בני ווערן אַ דערינערונג: דער ליריזם פון דער דערינערונג. ער איז ווייך, און זײַן ווייכקייט איז אַ שטילע, אַ מי-דע. קוקט זיך צו צו זײַן סטיל: אַ נאַטירלעכער סדר, אָן אימפעט, אָן מוזיק (מוזיק איז די שפּראַך פון דער לַנדנשאַפּט, דער ניר-וואַנאַ-גניסט ווייס ניט פון לַנדנשאַפּטלעכקייט), אָבער אין אים איז פאַראַן אַ ריטם, — דער ריטם פון דער געלאַסנקייט, וואָס איז אַ מתנה ניט אַזוי פון דער נאַטור, ווי פון דער ביטערער קלוגער דערפאַרונג. וואָס לערנט, אַז מענטשן און לעבן פאַרדינען ניט, מע זאָל זיי שטאַרק אַכטן אָדער פאַראַכטן, זיי פאַרדינען נאָר, מע זאָל מיטלניד צו זיי האָבן און מע זאָל פון זיי נישט פאַרלאַנגען צופיל.

„קוקט זיך צו צום סטיל: עס קאָפּען אַראָפּ פון פען רויק און מיר, ווי פאַרשפּעטיקטע טרערן, קילע, קיילעכדיקע טראָפּנס, קאַ-פען אַראָפּ בהדרגהדיק איינער נאָך דעם אַנדערן, אַלע אין איין מאָס, אַלע מיט איין קלאַנג. קיין פּלוצלונגער אַקאָרד, קיין איין אומגעריכטער בליץ, וואָס דעקט פּלוצלונג אויף אַ וועלט, נאָר

ווייכע בלייכע ליכטפאסן, וואָס לעשן זיך נאָך איידער איר באַ-
 מערקט זיי, אויפן קילן אָוונט-הימל נאָך אַ הייסן זומערטאָג;
 נאָר ווייכע ליכטפאסן, וואָס זאָגן אָן, אַז ערגעץ וויינט, וויינט שטוי-
 רעמט אַ געוויטער, נאָר אַהער וועט ער נישט קומען: איר מעגט
 רוק זיין.

„נאָר אַמאָל איז עס די קילע, שטילע ליכטיקייט, וואָס
 מריפט פאַרטאָג אין פעלד, וווּ דו זוכסט דײַן וועג. די זון איז נאָך
 נישט אויפגעגאַנגען, מיט קרומע וועגן קומען אָן די שטראַלן, צי-
 טערנדיק, פון ערגעץ וויינט, ווי פון אַ פרעמדן לאַנד, וואָס ליגט
 אויף יענער זייט פון האַריזאָנט —

אויף דער גרענעץ פון טויט און לעבן —“ (דאָרטן, ז״ו 83-84).

דער פּסיכאָלאָגיסם איז דאָ פאַראַן פונקט ווי ער איז פאַראַן אין
 דעם פּריער־ציטירטן פאַראַגראַף איבער שאַפּיראָן. דאָ פעלן די פּראַ-
 געס, די נערוועזע פּראַגעס. אויך פעלן דאָ די איבערחזרונגען. און אויב
 זיי זיינען פאַראַן, זיינען זיי גאַנץ וויינט אָפּגערוקט איינער פון אַנדערן
 אין אָנהייב ציטאַטע פילט זיך שוין די דערווייטערטע און וויינט אָפּגע-
 רוקטע איבערחזרונג; צווישן „דאָס איז דער ריטס פון לעבן...“ און
 „דאָס איז דער ליריום...“ איז פאַראַן אַ גאַנץ לאַנגער בייזאַץ. אַזוי
 זיינען אויך די צוויי איבערחזרונגען „קוקט זיך צו צו זיין סטיל...“
 אין צוויי ערטער, אָפּגעטיילט וויינט איינער פון צווייטען. און אויב
 עס זיינען פאַראַן אַיבערחזרונגען נאָענט איינער צום צווייטן „קאַפּען
 אַראָפּ בהדרגה איינער נאָך דעם אַנדערן, איינער נלייך צום אַנדערן, אַלע
 אין איין מאָס, אַלע מיט איין קלאַנג“, קומען זיי אָבער צום סוף זאַץ,
 אַ זאַץ, וואָס זיין אָנהויב גרייט שוין צו צום שטילן, רואיקן גאַנג. אָבער
 דאָס וויכטיקסטע וואָס שאַפט דאָ דעם נאָמבערג־ניגער סטיל איז דער
 פּלוס, דער ריטס אין נאָמבערגס ווערק, פּאָלגלעך, אויך אין ניגערס גאַנ-
 צער עסיי וועגן נאָמבערגן. און הערשן הערשט דאָ די מידע, די אוממאַכט־
 לירישקייט.

און אַט וועלן מיר נעמען אַ פאַרקערטן בנישפּיל. מע קען דאָרטן
 ניט געפינען קיין שמץ מידער לירישקייט. אין דעם זעלבן שטייגער איז

געשריבן די גאנצע עסיי. דער אָפּשניט געהערט דער עסיי איבער ווייסנ-
בערגן :

„ווייסנבערג פריידיקט נישט קיין לעבן און קיין גלוי-
בן — דעם קינסטלערס זאך איז נישט פריידיקן דאָס גוטע
און דאָס שיינע, נאָר עס שאַפן; — און ווייסנבערג שאַפט
עס, פון זיין גאַנצן וועזן ווייעט מיט לעבן און גלויבן אין לעבן.
ער פּאַעטיזירט נישט די געזונטקייט און די פעסטע מוס-
קולן, נאָר אין זינע ווערק גופא, אין זיין בוי און שניט, פילט
זיך אַ געזונטקייט און עפעס אַ געבוירענע מוסקולאָפּטיקע קרעפּ-
טיקייט“. (דאָרט, ז' 42).

עטלעכע ווערטער זינען דאָ געדרוקט אונטערגעשטראַכן. זיי געפיר-
נען זיך אין אַריגינאַל. ווי מען זעט, זינען זיי בפירושע איבערחזרונגען.
דאָך דינען זיי ווי אַקצענטן. דאָ פעלט דער נערוועזער צוק ווי אין דער
עסיי איבער שאַפּיראַן. אויך דער ליריש-מידער טאַן ווי אין דער
עסיי איבער נאָמבערגן. דאָ איז ניגער, ווי ווייסנבערג אַליין, „מוסקול-
האַפּטיק קרעפּטיק“. זיין סטיל האַלט זיך אויף לאַקאָנישע באַהויפטונ-
גען, אויסגעדריקט דרייסט, זיכער. און דאָס פילט זיך אין דעם גאַנצן
„בוי און שניט“ פון ניגערס עסיי.

נאָך דער עסיי איבער ווייסנבערגן איז כדאי צו באַטראַכטן די עסיי
איבער שלום אַשן. מען דערפילט גאָר אַן אַנדער סטיל. פריער האָבן
מיר געפילט ווייסנבערגס „מוסקולאָפּטיקע קרעפּטיקייט“. און דאָ פילט
זיך די ענלעכקייט צו שלום אַשעס סענטימענטאַלע „מאַמע“־שורות :

„און אַשעס שרעק ? ס'איז ס'געפיל פון קינד, וואָס כאַפט
זיך אויף ביינאַכט. אַרום איז פינצטער; דערשפּירט ער נעבן
זיך דער מאַמעס אַטעם, הייבט עס ווידער אָן צו דרעמלען און
צו שמייכלען...“

„דער מאַמעס אַטעם... איז עס נישט אַשעס וואָרט ? איז
פאַראַן נאָך איינער, וואָס זאָל זיין אזוי צערטלעך, ווי ער ? איז
פאַראַן נאָך אזא וואָרט, וואָס זאָל דערמאָנען אזוי אַפט, ווי דאָס

וואָרט מאַמע? אַפילו דער 'גנב' ביי אים... בענקט נאָך
א מ ו ט ע ר ס ה א ר ז ...

— דאָס ייִדישע פּאָלק האָט אַ מאַמען — די מאַמע רחל
— האָב איך געהערט אים אַמאָל זאָגנדיק מיט התפעלות. דעם
ייִדישן פּאָלק איז גוט — האָב איך געלייענט אין זיין ווייכן,
חנעווויקא, חלומענדיקן בליק: — עס האָט אַ מאַמען, וואָס וויינט,
ווען אים טוט וויי, בעט פאַר אים און טרייסט אים. און ווי אָפט
דערמאָנט ער זי אין זיינע ווערט, אָט די מאַמע רחל!"

ס'איז וויל באַקאַנט פּרצעס אימפרעסיאָניסטיש-לאַקאָנישער סטיל.
אין די עטלעכע ווייטערדיקע פּאַראַגראַפּן דערפילן מיר ווי אזוי ניגער
האָט זיך אינגאַנצן אַרײַנגעלעבט אין פּרצעס אופן שרײַבן:

„ער קען די פּראָסטע, געזונטע 'יאָדערדיקע' שפּראַך פון בעל־
גלגה און טרעגער, די קללות און געשרייען פון דער מאַרק־ידענע,
די גראַבע וויצן פונעם שניידער־יונג, — נישט ווייניקער באַקאַנט
איז אים אָבער דער זוהר־לשון, די איידעלע, שאַרפע, קורצע, רמזים
פון מקובלים, לומדים און גוטע יידן. ער האָט געשילדערט די
קעלער־שטוב — און די הויכע פענצמער. דאָס פּרימיטיווע פּאָלקס־
ליד און די טיפע תורה פון חסידות — ביידע זיינען קוואַלן פון
זיין שאַפּן... דעם אַלטן ייִדישן נביא און... היינען — ביידע
האָט ער נאָכגעזונגען. און דען נאָר זיי? " (דאָרט, ז' 138)

„די נייע אידייע ברענגט אים נישט אַ נייעם אמת, נאָר נייע
שפּיץ פאַרן אינטעלעקט; זי צעשמערט די רוי, זי שאַפט באַווער־
גונג, זי צינדט אָן פּניערלעך אין די אויגן — דאָס איז איר פאַר־
דינסט; מוז זי נאָך אמת זיין? די עסטעטישע נאַטור ליבט די
פ ע ס ט ע פּאַרם, די אינטעלעקטואַליסטישע — דעם פּל־י־
ס י ק אַ אינהאַלט; דער עסטעט קלייבט נחת פון דעם, וואָס איז
ג ע ו ו אָ ר ז, דער אינטעלעקטואַליסט — דערפון, וואָס האַלט
א י ז ו ו ע ר ז " (דאָרט, ז' 150)

„פּרץ, דער גראַער קאַפּ מיט די הייסע, יונגע אויגן, איז נישט
די זון, ער איז אָבער דער ברענפונקט פון דער ייִדישער ליטעראַ-

טור, דער ברענפונקט, ווו אלע שטראלן קלייבן זיך צונויף, סני די העלע, סני די בלאסע... ער האָט די אונטערשטע שורה ביי זיך נאָך ניט אונטערגעצויגן... ווייל ער פירט נישט איינעם, נאָר אַ פולע חשבונות, — ער האָט ניט געשאפן איין ריכטונג, נאָר פראַגענטן פון פאַרשיידענע ריכטונגען. ער געהערט נישט צו איין תקופה, נאָר צו פאַרשיידענע תקופות... " (דאָרט, ז' 174)

און אָט זעען מיר אַן אָפגלאַנץ פון מענדעלעס שטייגער שרטיבן. אגב, כמעט די גאַנצע מענדעלע-אַרבעט זינען איז דורכגענומען מיט יעדעם מענדעלע-לשון, וואָס אין אים "איז פאַראַן דאָס ט י פ י ש ע, די ע ס ע נ י פון דער פאָלקסשפראַך, כאַטש זי איז ניט קיין פאָלקסשפראַך, נאָר אַ קולטיווירטע, ס ט י ל י ז י ר ט ע ליטעראַטור-שפראַך". (דאָרט, ז' 36):

"דאָס, וואָס זיין פאָטערס הויז איז פול געווען תמיד — 'דער אַרני, יענער אַרויס', — דאָס האָט אַבראַמאָוויטשן קינדוויזן שוין געגעבן די מעגלעכקייט צוצוקוקן זיך צו כל-ערליי פאַרשויגען, צו כל-ערליי מינים יודן און יודענעס, צוצוהערן זיך צו זייערע רייד, אַכטונג צו געבן אַף זייערע תנועות. שוין קינדוויזן האָט אַבראַמאָ-וויטש אַרויסגעוויזן די שאַרפּקייט פון זיין אויג און די הנאה, וואָס ער האָט פון נאָכקרימען, פון מאַכן אַן אָנשמעל".

"אין איינער פון די דאָזיקע שולן האָט געלעבט יונגלוויזן אויך שלום יעקב, דאָ, אינעם 'בית-היוצר לנשמת האומה', אינעם ווערקשטאַט פון דער פאָלקס נ ש מ ה, האָט ער אַריינגעוויגן אין זיך דעם פאָלקס-גניס און טראַדיציע, דאָ האָט ער די ק ל י א - ט ש ע, די כנסת ישראל, אין דער געשמאַלט פון אַ פריינץ געווען, דאָ האָט ער געלעבט אַ לעבן פול רוחניות, אַ לעבן, וואָס האָט קיין שייכות ניט צו דער ווירקלעכקייט און צום חושך און צום דלות פון דער ווירקלעכקייט... בעת ער איז אַריינגעטאַן געווען אין חומש, איז ער אַרומגערינגלט געווען מיט 'וויינגערטנער, טייטלען, פּינגן, מילגרוימען און איילבירטן, פינסנהאַלץ און באַקסנביימער'. פון לעבעדיקע מיני באַשעפענישן האָט ער געוויסט: "אַ ווילטיר, אַ

לינדענוואָרם און אַ פיפערנאָטער, אַ לעמפערט, אַ אינר, וואָס טוט
טון גלוסטן אויף קוואַלן וואַסער, אַ שור הכר און אַ טירקל-טויב".
ער איז אויסגעווען אין ארם נהרים, אין כנען, אין מצרים, אין פרס
ומדי, אין שושן הבירה, דאָרט און נאָך מדינות, פון הורו ביז כוש,
אויך אין דער וויסטעניש און מדבריות, און אָנגעזען און אָנגעהערט
זיך דאָרט זייער פיל ווונדערלעכע זאַכן. דער תלמוד, דער פאַרצינד-
טיקער ריז, „דער עוג מלך הבשן פון דער וועלט-ליטעראַטור“, ווי
מענדעלע רופט אים אָן אין זײַן אויטאָביאָגראַפיע. דער תלמוד איז
אין זײַנע אויגן געווען עפעס אַ יריד אויפן הימל, עפעס קויפט מען
און מען פאַרקויפט, און מען בײַט, און מע שרײַט און מע דינ-תור-
דה'ט זיך... דער תנא-קמא און אַנדערע ווונדערלעכע אומבאַקאַנט-
טע נעמען האָבן אויפגעלעבט אין זײַן פאַנטאַזיע...“ (דאָרט ז"ו
14—15).

כמעט אין ניגערס אַלע קריטישע אַרבעטן שפיגלט זיך אָפּ דעם
באַהאַנדלטן שרײַבערס פאַרב, מעלאָדיע, טאָן אָדער אַפילו סטיל. ני-
גערס ניט זייער שטאַרק-באַמערקטער עמאַציאָנאַליזם האָט גורם געווען
זײַן ספעציפישן אויפנעמען דערשיינונגען. ער נעמט זיי אויף על פי
כאַראַקטער. אָדער ער נעמט זיי אינגאַנצן ניט אויף. ער איז פאַרשלאָסן
פאַר דעם, וואָס ער קען ניט אויפנעמען. טחמת דעם, וואָס ער נעמט אויף
יעדע דערשיינונג אַנדערש, איז ער פלוראַליסטיש, סיי אין אויפנעם און
סיי אין אויסדרוק.

דער בעסטער אופן סומירן ניגערס קריטיק, איז דורך דערקלערן
זײַנע הויפטשטריכן:

ניגערס קריטיק איז אַ קאָנסערוואַטיווע, ווײַל זי איז אַן אידעאָשע;
זי איז אַן אימפרעסיאָניסטישע, ווײַל זי איז אַן אינטואַטיווע; זי איז
אימאַנענט, ווײַל זי ווערט געפורעמט פון יענע אייגנשאַפטן, וואָס זײ-
נען — אין ניגערס אויגן — אימאַנענט אין יעדן ווערק אָדער אין יעדער
דערשיינונג באַזונדער; זי איז פלוראַליסטיש, ווײַל זי דערלאָזט אַזויפיל
מעטאָדן און קאָמבינאַציעס וויפיל זי דאַרף האָבן בײַ יעדער געגעבע-
נער געלעגנהייט.

אין ניגערס כאראקטער ליגט דער סינטעז — צו זיין קאנסערוואטיוו און אימפרעסיאניסטיש, פריי און מיושבדיק, אינטוויטיוו און שכל-הישר-דיק. שפעטער אין לעבן האָט ער זיך זיכער אָנגעטראָפן אויפן זעלביקן סינטעז בני די פראַנצויזישע אימפרעסיאניסטן-קריטיקער, באַזונדערס בני לעמעטר און רעמי דע גורמאַן. אָבער מער ווי אַלץ האָט אויף אים גע-ווירקט די פריסטע השפעה. דאָס איז געווען דאָס ליטווישע חסידות, ווי עם האָט זיך אויסגעדריקט אין חב"ד (חכמה, בינה, דעת). דער זעלביקער סינטעז, וואָס מע געפינט אין ניגערס קריטיק, זעט מע אויך אין דעם חב"ד. פון דעם אור-אור-ערשטן מקור קומט-אויף דאָס גאַנצע באַשאַף אין אַלע זינע תוכנם און פורעמס. אָבער מיר באַגריפן זיי נישט ווי זיי זיינען אין דער אמתן, נאָר ווי זיי ווייזן זיך פאַר אונדזערע אויגן. דאָס מיינט, מיר נעמען-אויף זאכן נאָכן אינדרוק וואָס זיי לאָזן איבער אין אונדז. פון דאָנען נעמט זיך, אייגנטלעך, ניגערס גלויבן, אַז דער קריטיקער נעמט-אויף ווערק, פונקט אזוי ווי דער קינסטלער נעמט-אויף דאָס לעבן, — דורך אינדרוקן. און דערפון נעמט זיך זיין גלויבן: קריטיק איז אַ קונסט.

די נאָרוואָס געבראַכט רייד ווייזן אונדז ווי אזוי ניגער נעמט-אויף באַגריפן. ער וואָלט נישט אויפגענומען אויסשליסלעך דעם, לאָמיר זאָגן, קלאַסישן אידעאָליזם, דערהויפּט קאנטס. ער וואָלט אָבער, פון דער צווייטער זייט, אויך נישט אויפגענומען אויסשליסלעך ספּענסערס עוואָליר-ציע-טעאָריע פון קונסט. ניגערס סינטעטישער בליק לאָזט זיך באַטראַכטן ווי אַ מין אידעאָליסטישער עוואָלוציאָניזם. פאַר אים, ווי מיר זעען אין זינע אַרבעטן, האָט קונסט אַן אייגן לעבן, אַן אייגן באַ-וווסטזיין, אַן אייגענע האַרמאָניע. און דאָך איז זי ערגעץ-וווּ סאָציאַל אין איר מקור, איר עובדא און איר עצם. קונסט — ווי ווייט זי זאָל נישט אַוועק פון לעבן — וואָרצלט זיך דאָך אין לעבן. דעריבער איז ניגער גע-קניפט און געבונדן מיט דער טראַדיציע און מיטן קאַלעקטיוו. אין זינע אויגן באַשטייט דער גרעסטער זינען פון קונסט אין שאַפן עסטעטי-שע געפילן פון אַ געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער. פאַראַן ווערטן, וואָס

נ. ב. ט י נ ק א ו

זיינען אינדיווידוואליסטיש שטארק באפארבט. ווען דער שאפנדיקער יחיד
איז גרויס און טיף גענוג, טראָגן זיינע ווערטן אין זיך אַ וויכטיקע גע-
זעלשאַפטלעכע אירעע.

פון דעם זעלבן מחבר

לידער, פארלאג אינזיך

אונזער פיערא (לידער), פארלאג יידיש לעבו

חסעות פון לעצטן שאטן (לידער), פארלאג יידיש לעבו

ביים ראנד (לידער), פארלאג באדו

א שטערן בליט (לידער), פארלאג מ. וואקסער, מיט דער מיטהילף פון דוד
איגנאטאוו ליטעראטור-פאנד.

יידישע קלאסיקער פאעסן, פארלאג באדו

סיסטעם און דעלאטיווקייט אין פאעזיע (וועגן מיכל ליכטו),
פארלאג יידיש לעבו

אברהם רייזען (דער דיכטער פון ליד), פארלאג באדו

אליה בחור און זיין בא-בוך, פארלאג מ. וואקסער

גליקל האמעל (1645-1724), פארלאג מ. וואקסער
מיט דער מיטהילף פון דוד איגנאטאוו ליטעראטור-פאנד

זעקס יידישע קריטיקער (א. צעדערבוים, י. י. לערנער, י. ח. ראוניצקי,
יואל ענטיו, בעל-מחשבות, ש. ניגער), פארלאג „ידבוך“.

אין דרוק

ליטערארישע וועגן (עסייען): — מענדעלע — אברהם גאלדפאדו.

י. ל. פרא, דוד פיוסקי, יוסף ראליניק, ה. רויזענבלאט.

א. לעיעלעס, בערנארד לואיס, צבי קעסעל-פאנד

ביי דער קולטור-קאמיסיע פון יידישן צענטראל-

קאמיטעט אין מעקסיקע

אין פארלאג „יידבוך“ איז בין איצט דערשיגען:

- י. ל. פריץ — דרין חסידישע דערציילונגען
אלבום-פארמאט — לוקסוס-אויסגאבע, נעכתיבהט פון עינסטלער משה
פייגענבלום.
- ח. ש. קאזדאן — מעטאדיק פון דער יידישער שפראך און ליטעראטור
(אויספארקויפט)
- י. י. טרונק — כעלעמער חכמים (יידן פון דער קליגסטער שטאט אין
דער וועלט)
לוקסוס-אויסגאבע, מיט קאריקאטורן נעצייכנט פון י. שלאס.
- י. י. טרונק — אלבום גאריקאטורן
טיפו לויט כעלעמער חכמים. צייכענונגען י. שלאס.
- שלמה סיימאן — אהאליקע יידן
געקליבענע דערציילונגען פון א שיינער תקופה.
- פראפ. ליבמאן הערש — אויף דער גרענעץ פון צייטן.
געקליבענע ארטיקלען אויף יידישע טעמעס.
- יצחק פערלאוו — אין אייגענעם לאנד
דערציילונגען פון לעבן אין מדינת ישראל.
- י. י. טרונק — דער פריילעכסטער ייד אין דער וועלט
פאלקסטימלעכער ראטאן פון לעבן פון הערשעלע אסטראפאלער.
- שלמה סיימאן — תוך-יידישקייט.
- ב. מינקאוו — זעקס יידישע קריטיקער.

וועגן אלע ענינים פון פארלאג זיך ווערן:

Editorial "IDBUJ"

B. Sur Mer 671

Buenos Aires

Rep. Argentina

פ ר ע ס ע ש ט י מ ע ז

אין „הענדער אדלער“ פון 1921 יאנואר 1952, שרייבט מלך ראויטש
וועגן דעם בוך „כעלעמער חכמים“ וואס איז דערשינען
אין פארלאג „ידבון“ :

א בוך, וואס בארויקט די נערוון...

ווען איך וואָלט געוועזן אַ דאָקטער און אַ נערוון־דאָקטער דערצו,
וואָלט איך אַלע מיניע פּאַציענטן פּאַרשריבן איבערצולייענען דאָס דאָך־
זיקע בוך: מחבר — י. י. טרונק, טיטל — „כעלעמער חכמים“ אָדער
יידן פון דער קליגסטער שטאָט אין דער וועלט — מעשיות פון דעם
כעלעמער פינקס, וואָס מען האָט ניט לאַנג צוריק געפונען אויף אַ בויה
דעם פון אַ מקווה — פּאַרלאַג „איד־בוך“ בני דער געזעלשאַפט ייִדיש־
וועלטלעכע שולן אין אַרגענטינע, בוענאָס איירעס 1951 — סך הכל
352 זייטן, צייכענונגען פון יחזקל שלאָס פון ניריאָרק, די הילע גע־
צייכנט דורך ב. צ. קאָזאָק.

יא, ווען איך בין אַ דאָקטער, וואָלט איך זיי פּאַרשריבן דאָס דאָזי־
קע בוך, אויף זייערע נערוון. און אזוי ווי איך האַלט, אַז מען טאָר נישט
פריידיקן וואַסער, ווען מען טרינקט אַליין וויין — האָב איך לעצטנס
מיר אַליין פּאַרשריבן דאָס דאָזיקע בוך און עס האָט אויסגעצייכנט גע־
ווינקט אַף מיניע אייגענע נערוון... אַנב, וואָלט איך אין אַמעריקע
נאָך איין צוועק פּאַרפּאָלגט: וואָרעם דאָקטער און נישט דאָקטער, אַלץ
אינס וואָלט איך דאָך געווען אַ ייִדישיסט — און אויך פון דעם שטאַנד־
פונקט וואָלטן מיניע פּאַציענטן באַקומען אַ טייער מאַכל. מחמת דאָס
ווערק איז שפּראַכלעך טיילווייז נאָך ליבער און האַרץ־אייגענער ווי עס
איז אינהאַלטלעך. אין מיניע אויערן און לויט מיין ייִדיש שפּראַך־געפיל

— טעותים זיינען מענטשלעך — איז דאָס בוך אַ מוסטער און מיט-טערהאַפט געשריבן. ממש קלאַסיש.

יאָ, נאָך אַ טעכנישער אנב — איך זאָל אים נישט פאַרגעסן שפּע-טער: די ביכער פון י. י. טרונק זיינען לרוב צונויפגעשטעלט אין קליי-נע קאַפיטלעך און זיינען געדרוקט מיט אַ סך פרישער פאַפירענער לופט צווישן איין קאַפיטל און צווייטן און דאָס מאַכט דאָס לייענען זייער לניכט און אָנגענעם. אין ציטן פון פאַפיר-מאַנגל וואַרפט זיך דאָס באַזונדערס אין די אויגן. . . יאָ, אויך דאָס איז גוט פאַר די נערוון. עס לייענט זיך טעכניש אויך גרינג. עס איז אויך גוט פאַר די אויגן.

מעשיות זיינען אין בוך פאַראַנען זיבעצן און יעדע מעשה איז איינ-געטיילט אין אַפּשר זיבעצן קליינע קאַפיטלעך. דער הויפּטהעלד פון אַלע מעשיות איז — געוויינלעך — רב יוסף לאָקש, דער פּרנס חודש פון כּעלעם. און די ערשטע מעשה איז טאַקע די מעשה, וואָס האָט זיך מיט אים אַליין פאַרלאָפּן אין דער נאַכט פון חנוכה. אוודאי זיינען די מיסטע מעשיות גענומען פון כּעלעמער פּאָלקלאָר און באַקאַנטע מע-שיות זיינען זייער חוט השדרה. אויף וויפל כּעלעמער געשיכטעס קענען נעבעך האָבן אַ חוט השדרה. . . עס זיינען אָבער פאַראַנען געשיכטעס, וואָס זייער קערן איז גענומען פון אַן אַנדערער וועלט און י. י. טרונק האָט זיי נאָר אָנגעטאָן כּעלעמער קאַפּאַטעס און זיי אַריינגעשטעלט קיין כּעלעם. אזוי איז למשל די גאַנץ שיינע, אָבער שוין גאַרניט נאַרישע מעשה וועגן בערקע מיט דער קאַטערינסקע, וואָס האָט גאָר אַ שייכות צו רב יהושיעלע קוטנער, דעם עלטער-זיידן פון י. י. טרונק (מיר ווייסן עס פון זיינע ביכער „פּוילן“).

אַ גאָר שיינע מעשה איז די מעשה נומער 9 וועגן כּעלעמער שריי-בער און זיינע מחלוקתן. כאָטש די מעשה איז אוודאי און אוודאי נישט קיין כּעלעמער און זי איז גאָר אַ פאַראַדיע אויף דעם ליטעראַרישן וועל-טל אין יידישן ניריאַרק — זיינען מיר גערן מוחל דאָס צוטשעפען דאָס דאָזיקע וועגעלע צו דער כּעלעמער בויד. . . אין דער מעשה דער-ציילט אַן אַנאָנימער כּעלעמער וועגן די שרייבער פון פינקס בכבודם ובעצמם. ווי אזוי זיי ריטן זיך פאַר אַ שטיקל כבוד, ווי אזוי זיי האָבן נעבעך מורא פאַר אַ קריטיקער, און ווי אזוי דער דאָזיקער שבתי מבין האָט געזאָגט בע און מע איז זיין מבינות און ווי אזוי ער האָט קיינמאַל גאַרנישט דערזאָגט און ווי אזוי עס איז אויסגעבראַכן אַ מחלוקה צוליב דעם און ווי אזוי רב יוסף לאָקש איז געקומען איינשטיילן די קריגעריי

און געזאָגט די קלאַסישע ווערטער: — כנראה, ווי עס קוקט אויס, זענט איר — שרייבער — נעבעך די איינציקע נאַראַנים אין דער קלוגער שטאַט כעלעם. און דאָ — פאַרענדיקט דער מחבר מיט זײַן אייגענער מאַראַל: עס ליגט מיר אויף דער צונג זייער אַ געראַטענער מוסר-השכל, נאָר איך וועל נישט איינרײַסן מיט די כעלעמער שרייבער... די בעסערע מעשיות אין בוך ווערן טאַקע פאַרענדיקט מיט אַ שיינעם מוסר-השכל. טיילמאָל אָבער איז די מעשה אַ צעצויגענע — זיי זיינען אַלע אַ קליין ביסל צעצויגן — און דער מחבר האָט פשוט נישט קיין מוסר-השכל אויף צו פאַרענדיקן די מעשיות. אזוי איז עס באַזונדערס אין די געשיכטעס בניים סוף פון בוך, למשל: דער כעלעמער מלמד וואָס איז געוואָרן אַ גולן — און — צוויי כעלעמער חכמים וואָס גיי-ען אָפּנאַרן די נאַרישע וועלט.

אזוי ווי איך נעם אָן, אז די סוזשעמן פון די כעלעמער מעשיות זיינען אַלעמען וויל באַזאָקנט, קען איך מיר פאַרשפּאַרן זיי דערציילן. מ'דאַרף דאָך קיינעם נישט דערציילן ערשט ווי אזוי כעלעם האָט זיך דערטראַכט צו אַ בית-הקברות, אָדער ווי אזוי כעלעם האָט אַרײַנגענאַרט די לבנה אין פאַס אַרײַן. וויכטיק איז אין אַט די זאַכן ווי אזוי זיי ווערן דערציילט. אין דעם זינען האָט י. י. טרונק דערגרייכט ממש דעם מאַקסימום. עס איז גוט פאַר דערוואַקסענע און גוט פאַר יוגנטלעכע און גוט פאַר קינדער אַפילו.

בני גרויסע טרינקסעודות פון ראַפינירטע טרינקערס — האָט מען מיר דערציילט (איך האָב קיינמאָל אַזאַ סעודה נישט מיטגעמאַכט) — איז אַ מנהג צו דערלאַנגען בניים סאַמע סוף שוין אַ פשוט און ריין און קאַלט גלאַז וואַסער... אַט ווי די דאָזיקע גלאַז וואַסער ווירקט אויף מיר טרונקס בוך וועגן די כעלעמער חכמים נאָך די לײַדנישאַפטלעכע, טראַגישע, קאָמפּליצירטע ווערק אין דער ייִדישער ליטעראַטור פון דער לעצטער צײַט. און ווען עס וואָלט נישט געוועזן קעגן גוטע ליטעראַרי-שע מאַניערן צו מאַכן וואַרט-שפּילן מיט דעם נאָמען פון אַ מחבר, וואָלט איך געזאָגט: אַ דערקוויקנדיקער טרונק... זוכן אין פּרימיטיוו און אויסוועג פון קאָמפּליצירטע סיטואַציעס, זוכן אין דער נאַרישקייט אַ לייזונג פון צו קלוגע רעטענישן איז אזוי אַלט ווי די וועלט פון מענטש-לעכן גיסט... און עס זיינען מער ווי לײַכט צו פאַרשטיין די אימפּולסן, וואָס האָבן טרונקן דעם עסייזסט און בעלעטריסט מיט אַ פּילאָזאָפּישן פאַרנעם געבראַכט צו שרייבן הונדערטער בלעטער אויף כעלעמער טע-

מעם. נישט נאָר איז כעלעם אַ באַרויקונג פון די נערוון פון דעם לייענער
און פון דעם רעצענזענט, נאָר אויך פון דעם מחבר. און ווייל ער האָט
זיי געשריבן מיט אַ פול און סענטימענטאַל האַרץ און מיט אַ מידן
קאָפּ, זיינען זיי אַרויסגעקומען אַזוי באַהאַרצט און באַ'חנט. און אַ שאָד,
וואָס איך קען אין דער קורצער רעצענזיע נישט ציטירן אַ גאַנץ קאַפיטל
צוליב באַווייזן די שפּראַך־שיינקייט. נאָר צו וואָס דאַפּסטו מיר — לי
בער לייענער — גלויבן אויפן וואָרט? צא ולמד, פאַרשאַף דיר, אָדער
לוי דיר דאָס בוך און איבערצינג דיך אַליין.

Hecho el depósito que marca la Ley 11.723
INDUSTRIA ARGENTINA

Este libro se terminó de imprimir
el día 25 de abril de 1954,
en la IMPRENTA CHILE,
Charcas 433, Bs. Aires

N. B. MINKOFF

SIX YIDDISH CRITICS